

Şehr-i Ayntab-ı Cihan
GAZİANTEP

T.C. GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
www.gaziantepkulturturizm.gov.tr

Fotoğraf ve Grafik:

SERTAÇ Bil. Eğt. İlt. Org. San. ve Tic. LTD. ŞTİ.
sertac@sertac.com.tr / www.sertac.com.tr

Baskı:

Dumat Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Bahçekapı Mah. 2477 Sokak No:6 Şaşmaz - Etimesgut / Ankara
Tel : 0.312-278 82 00 (pbx)

ISBN : 978-975-9011-63-5

Kapak fotoğrafı:

Yariris'in Söylevi, Ortostat

Bazalt, Kral Burcu, Karkamış, Gaziantep, MÖ 900-700

(Ortostat'taki hiyeroglifin Türkçesi / Anadolu Medeniyetler Müzesi - Ankara)

Kral Burcu'nda Kargamış'ın son hükümdarı "tarvanis-yönetici", Yariris ve Kamanis resmedilmiştir.

"Ben yönetici Yariris... Prensi, ünü batıyı ve doğuyu aşan tanrılar tarafından sevilen prens.

...benim ismimden dolayı benim adaletim Tarhunza sayesinde cennete akar ve tanrıların dışarıya akmasına neden oldukları ismim bir tarafta Mısır'daki diğer tarafta Babil'deki insanlar tarafından ve Lidyalılar, Frigler ve Suriye'dekiler tarafından duyuldu. Halkımın bütün krallar tarafından kabul edilmesini sağladım.

Ve ben bu koltuğu efendimin çocuğu Kamanis için inşa ettiğim zaman, o bölgeyi yönetiyordu. Ben onu yükseğe oturttum ve o daha çocukken... Ve onunla beraber kardeşlerini de. KATUNI... olanları onurlandırmak için KATUNI'yi ellerine sundum, TARPUNA... olanları onurlandırmak için TARPUNA'yı ellerine sundum. Kamanis çocuk olsa bile ben onun ayakta kalmasına... üç kere, dört kere... Onları Tarhunzas, Güneş ve Kubaba ve bütün tanrılarının önünde yücelteceğim. Ona "O Kubaba, sen kendin onları benim elimde yüceltmelisin" dedirteceğim. O bu bölgeye gittiğinde ben ona bu koltuğu yaptırдым.

Eğer bu koltuk başka bir krala geçerse...

eline taşların arasından bir taş alırsa ya da stellerin arasından bir stel alırsa veya her kim adımı silerse veya her kim çocukların arasından bir çocuk alırsa veya hadımların arasından bir hadım alırsa onun kafasını Nikorawas'ın köpeği yesin."

Yariris

TRC1/16/DFD/0001 Gaziantep Kültür Değerlerinin Araştırılması Projesi

Bu Proje, 2016 yılı Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında İpekyolu Kalkınma Ajansı tarafından desteklenmektedir.

Bütün Yayın Hakları Saklıdır. Copyright © 2016

Yazılı izin alınmadan fotoğraf ve metinler hiçbir şekilde kullanılamaz. Parayla satılmaz.

İpekyolu Kalkınma Ajansı Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği İpekyolu Kalkınma Ajansı ve/veya Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerikle ilgili tek sorumluluk Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne aittir.

Şehr-i Ayntab-ı Cihan
GAZİANTEP

Editör

Ergün ÖZUSLU

Yazarlar

Umut ALAGÖZ
Mustafa ARSLAN
Fethi BAĞDAT
Dr. Burhan Balcioğlu
Ali Dağlı
Dr. Savaş EKİCİ
Barış GÖREN
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Dt. Ragıp GÜZELBEY
Dr. Virginia R. HERRMANN
Hülya KAYAÖZ
Atılai KIZILKAN
Selahattin KÖROĞLU
Akten KÖYLÜOĞLU
Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI
Emine ÖZTÜRK
Ergün ÖZUSLU
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK
Prof. Dr. David SCHLOEN
Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Prof. Dr. Engelbert WINTER
Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Ali YERLİKAYA
Gaziantep Valisi

İlimiz Gaziantep, Mezopotamya ile Akdeniz Bölgesi'nin birleştiği noktada yer alan, tarih boyunca muhtelif medeniyetlere ev sahipliği yapmış, farklı kültürlerin ve inançların harmanlandığı özel bir şehirdir.

Asırlardır birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehrimiz gerek kültür gerekse ticaret merkezi olma özelliğini günümüze kadar korumuştur.

Gaziantep aynı zamanda Millî Mücadeledeki emsalsiz direnişi ve Fransızlara karşı kendisini savunması, zengin tarihsel ve kültürel dokusu ile adından sıkça söz ettirmiş; geleneksel el sanatları, dünyada ve Türkiye'de çok ayrıcalıklı bir yere sahip olan yemekleri ve mutfağı ile de turistik açıdan yükselen bir değer olmuştur.

Gaziantep bugün 43 milyon m²'lik bir alanda faaliyet gösteren 5 organize sanayi bölgesi, 5000 sanayi tesisi, 120 bin kişilik istihdam gücü ile dünyanın 143 ülkesine yıllık 6 milyar dolarlık ihracat yapan dev bir endüstri merkezidir.

Adını tarihin derinliklerinden, Gazi unvanını ise Millî Mücadele dönemindeki kahramanlıklarla dolu müdafaasından alan Gaziantep, gelişmiş sanayisi ve ticari becerisi ile çevre illere örnek teşkil etmektedir.

Bir taraftan bu özellikleriyle dünyada ve ülkemizdeki birçok kentle rekabet eden şehrimiz, eskinin izlerini taşıyan tarihî dokusunu da kaybetmeden günümüze taşımıştır.

Antik kentleri, tarihî Antep evleri, geleneksel el sanatları, dünyaca tanınan mutfağı, Zeugma Mozaikleri ve Müzesi, dünyanın üçüncü ülkemizin en büyük hayvanat bahçesiyle kültür ve turizm alanında dünyanın önemli şehirleri arasında Gaziantep de yerini almıştır.

Böylesi tarihî ve kültürel zenginliklerle dolu bir şehrin doğru ve etkili tanıtılması ve anlatılması hepimizce büyük önem arz etmektedir.

Bu amaçla hazırlanmış olan bu kitap, Türkiye'ye, dünyaya ve sizlere Gaziantep'i bilinen ve bilinmeyen yönleri ile tanıtmayı hedeflemektedir.

Bu kitabın meydana getirilmesinde yoğun bir emek sarf eden, yüksek bir tempoda büyük gayretler gösteren editörümüzü ve yazarları canı gönülden tebrik ediyor, kitabın siz değerli okuyuculara faydalı olmasını diliyorum.

Ergün ÖZUSLU
Editör

GİRİŞ

Gaziantep, altı bin yıllık tarihi ve İpekyolu üzerindeki konumuyla ilk uygarlıklardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli bir kültür ve ticaret şehridir. Tarih boyunca çeşitli kavimlerin ve medeniyetlerin izlerini bünyesinde barındıran Gaziantep, tarihi ve kültürel zenginliğiyle, şöhreti ülke sınırlarını aşan mutfak kültürü ve geleneksel el sanatlarıyla dünyanın en hızlı gelişen şehirlerinden birisidir.

Ünlü Seyyah Evliya ÇELEBİ 17. yüzyılda ziyaret ettiği bu şehri "Bu kenti anlatmaya ne dil, ne de kalem yeter... Gözalcı büyük yapıları, her yerde aranan eşyaları, birçok mezarları, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek, içecek ve ırmaklarıyla burası Şehr-i Ayıntab-ı Cihan' (Dünyanın gözbebeği şehri). 'dır " diye tanımlamıştır.

Belkis (Zeugma), Dülük ve Karkamış Antik Kenti, Yesemek Heykel Atölyesi ve Açık Hava Müzesi, Rumkale, Tilbaşar Kalesi, Anıt Mezarlar, Tilmen ve Zincirli Höyükleri ve diğer bilinen tarihi yerleşimler Gaziantep' i tarihi ve kültürel bakımdan ilgi odağı haline getirmiştir. Gaziantep Asur, Hitit, Pers, Helen, Türk ve İslam Medeniyetlerinin kültürel birikimi ve zenginliğini günümüze taşıyarak yerel kültürle harmanlamış, ekonomide yakaladığı

başarılar ile ülkemizin model şehri olmuştur. Bu değişik medeniyetlerin birikimi olan Antik Kentler, Kaleler, Höyükler, Hanlar, Hamamlar, Bedestenler, Camiiler, Köprüler ve Kiliseler, üretilen tarımsal ve ticari ürünler ile zengin mutfak kültürü, Gaziantep'i diğer şehirlerden farklı kılmaktadır.

Geçmiş dönemlerde Gaziantep, bilimsel ve kültürel zenginliğinden dolayı, Türk İslam uygarlığının eski dönemlerdeki önemli kültür merkezlerinden olan Buhara' dan hareketle, kaynaklarda "Küçük Buhara" diye anılmıştır. Yakın doğu tarihinin her döneminde farklı boyutlarda önemli bir yere sahip olan Gaziantep, günümüzde de sanayi ve ticaret alanında önde gelen şehirlerden biri olmuştur.

Gaziantep'in birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından kaynaklanan kültürel çeşitlilik, ilin mutfağına da yansımıştır. 300'e yakın yemek çeşidine sahip Gaziantep mutfağı, yemek çeşitlerindeki zenginliği dışında baklavası, antepfıstığı, kurutulmuş gıda (Patlıcan, biber, domates vb.) ve baharat çeşitliliği ile de tam bir gastronomi şehridir. Kendine özgü yemek çeşitliliği ile Gaziantep Mutfağı Dünya mutfağında saygın bir yere sahiptir. Gaziantep mutfağı tüm dünya insanların damağında unutulmaz tatlar bırakmaktadır.

Dünyada kaybolmaya yüz tutmuş olan geleneksel el sanatlarından bazıları halen Gaziantep'te hala varlığını sürdürmektedir. Yemencilik, kutnuculuk, bakır işlemeciliği, semercilik gibi.

Gaziantep, tarihin en şanlı direnişlerinden biri olan Antep Savunması'na da sahne olmuştur. Fransız ordusunun donanımlı gücüne karşı büyük bölümü sivillerden oluşan çete adı verilen milislerin ortaya koyduğu vatanseverlik ve mücadele, Fransızlara Türk Yurdunun işgal edilemeyeceği gerçeğini göstermiş ve bütün dünyanın takdir ve saygısını kazanmıştır. Kurtuluş Savaşındaki bu unutulmaz mücadelesinden dolayı, TBMM tarafından "Gazilik" ünvanı ile onurlandırılmış ve şehrin "Ayıntap" olan adı "Gaziantep" olmuştur. Gaziantep, ekonomik açıdan gerçekleştirdiği kalkınma hamlesi ile, ülkemizin en çok ihracat yapan 6. ildir.

Elinizde tutmuş olduğunuz bu kitap ile Gaziantep'in tarihi ve kültürel zenginliklerini siz değerli okuyuculara sunmaya çalıştık. Bunu yaparken de Evliya Çelebi'nin dediği üzere "Bu şehri anlatmaya ne dil ne de kalem yeter." sözünün doğruluğunu yaşayarak gördük.

Editörlüğünü üstlendiğim bu kitapta anlatılacak konular, Bugünkü Gaziantep, Gaziantep Coğrafyası, Gaziantep'in İlçeleri, Gaziantep Tarihi, Tarihi Yerler ve Eserler, Gaziantep Müzeleri, Gaziantep Gelenek ve Görenekleri, Gaziantep Halk Oyunları, Gaziantep Mutfağı, Gaziantep Yöresi Halk Müziği, Türk Kültür tarihinde yer almış Gaziantep'te yazar ve şairler, Antep Evleri, Gaziantep Geleneksel El Sanatları olmak üzere 13 ana başlık altında toplanmıştır. Her bölüm konusunda uzman çok değerli 22 yazar veya yazarlar tarafından titizlikle kaleme alınmıştır.

Kitabın hazırlık aşaması son derece zahmetli ve yorucu olmuştur. Ancak, Gaziantep için önemli bir ihtiyaç ve eksiklik olan böyle prestij bir kitabın ortaya konulacak olması düşüncesi bizleri daha fazla gayret gösterme çabası içerisine yöneltmiştir. Yaklaşık iki yıllık bir çalışmanın sonucu olan bu kitapta, Allah'a şükürler olsun ki siz değerli okuyuculara bugün bu sözleri yazma şerefine kavuştuk.

Bu kitabın hazırlanmasındaki temel düşünce, Gaziantep'i her yönüyle derli toplu anlatan başlıca bir yayının bulunmamasıdır. Bizleri bu kitabı

hazırlama gayreti içerisine sokan düşünce de bu olmuştur. Bu fikir ile yola çıkarak değerli yazarlar ile görüşmeler yapılmış ve tamamı kitabın hazırlanması gerektiği düşüncesinde hemfikir olmuşlardır.

Gaziantep'i bir kitapta toplamak sayfalarla sınırlamak gerçekten zor, bu sebeple belirli başlıklar seçilmiş ve bunlar kaleme alınmıştır. Bu kitap konusuyla ilgili büyük bir açıklığı kapatması yanında bundan sonra yapılacak çalışmalara da önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde "Bugünkü Gaziantep" ele alınmış, şehrin mevcut durumu şehirle ilgili önemli tarihi olaylar ve mekanlar tanıtılmış, şehrin sanayi, ticaret ve ulaşım konuları anlatılmıştır. İkinci bölümde "Gaziantep Coğrafyası" ele alınmış jeolojik yapısı, iklim özellikleri ve bitki örtüsü konularında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde "Gaziantep İlçeleri" ele alınmış ilçelerin günümüzdeki nüfus, tarım, ekonomik, coğrafi verileri anlatılmıştır. Kitabın dördüncü bölümünde "Gaziantep Tarihi" ele alınmış, tarih öncesi devirler, Geç Hitit Beylikleri Dönemi, Persler ve Bizanslılar dönemi, Türk İslam hakimiyeti dönemi ve Ayıntap şehrinin savunma dönemi ve Gaziantep Kronolojisi anlatılmıştır. Beşinci bölümde "Tarihi Yerler ve Eserler" ele alınmış Gaziantep Kalesi, Şehitler Anıtı, Zeugma ve Zeugma Mozaikleri, Dülük, Rumkale, Karkamış, Yesemek, Tilman Höyük, Zincirli Höyük, Gercin Höyük, Taşlıgeçit Höyük, Roma Anıt Mezarları, Araban Kalesi, Dolmen Kaya Mezarları anlatılmıştır.

Kitabın altıncı bölümünde "Gaziantep Müzeleri" ele alınmış Gaziantep'te hizmet veren Gaziantep Arkeoloji Müzesi, Zeugma Mozaik Müzesi, Hasan Süzer Etnografya Müzesi, Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panorama Müzesi, Yesemek Açık Hava Müzesi, Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi, Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi, Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi, Gaziantep Savaş Müzesi, Emine Göğüş Mutfak Müzesi, Gaziantep Atatürk Anı Müzesi, Medusa Cam Eserler Müzesi, Ali İhsan Göğüş Müzesi ve Gaziantep Araştırmacıları Merkezi, İslam Bilim Tarihi Müzesi anlatılmıştır. Yedinci bölümde, "Gelenek ve Görenekler" ele alınmış Kırsalda ve Şehir merkezlerinde evlenme törenleri, kıyafetler, çeyiz, kına gecesi, geline bakma, sünnet, diğ hediyi, dini günler ve bayramlarda kutlamalar, Hamam geleneği, cenaze törenleri, Antep işi, Zarife ve Altın tel işleme, Sahre, Peçiç oyunu anlatılmıştır.

Yedinci bölümde "Gaziantep Halk Oyunları" ele alınmıştır. Erkek ve kadın halayları, gabalar, gysiler, düzler, galatalar, şirvaniler halaylardaki değişimler anlatılmıştır. Sekizinci bölümde "Gaziantep Mutfağı" ele alınmış gaziantep mutfağının tarih boyunca geçirdiği evreler ve yaşanmış olan kültürler, tarım arazileri ve hayvancılığın gastronomi ile buluşması, Gaziantep yemekleri, Gastronomiye hizmet veren sektörler anlatılmıştır.

Dokuzuncu bölümde "Gaziantep Yöresi Halk Müziği" ele alınmış Gaziantep Leylim Türküleri, Horasan'dan Anadolu'ya Barak ve Barak Müzik kültürü anlatılmıştır. Onuncu bölümde, "Türk Kültür Tarihinde yer almış Gaziantepli Yazar ve Şairler" ele alınmış, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan divan şairleri ve yazarları anlatılmıştır. Onbirinci bölümde, "Antep Evleri" ele alınmış, yöre mimarisinin en güzel örnekleri olan Antep Evleri ve detayları, Geleneksel dokusu, Konut özellikleri, yapım yöntemi ve tekniği detaylı olarak ele alınmıştır. Onikinci ve son bölümde ise "Geleneksel El Sanatları" ele alınmış. Sedef Kakmacılığı, Kutnuculuk, Yemencilik, Aba Dokumacılığı, Bakır İşlemeciliği, Müzik Aletleri Yapımı, Küpcülük, Kilim Dokumacılığı, Habbapçılık konuları anlatılmıştır.

Elinizde tuttuğunuz bu Gaziantep kitabının hazırlık aşamasından ortaya çıkana kadar birçok kişinin yardımını gördük, bu kişiler fikir ve emekleri ile katkı sağladılar.

Kitabın hazırlanmasında ve bastırılmasında desteklerini esirgemeyen Gaziantep Valisi Sayın Ali Yerlikaya'ya kültürel faaliyetlerine gösterdiği hassasiyet ve bu kitabın ortaya çıkması için bizlere verdiği destekten dolayı saygılarımı sunarak teşekkür ederim.

Kitabın hazırlık aşamasında bilgi ve belgelerin toplanmasında, yazılmasında ve derlemesinde emeği geçen Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ndeki mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Kitapta kullanılan bazı fotoğrafların temininde arşivlerindeki fotoğraflarını kullanmamıza müsaade eden Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Şahinbey ve Şehitkamil Belediye Başkanlarımızı saygılarımı sunarak teşekkür ederim.

Kitabı hazırlık aşamasında okuyarak kıymetli fikirlerini beyan eden, düzeltmeler yapan Gaziantep Vali Yardımcısı Sayın Uğur Aladağ'a çok teşekkür ederim.

Oğuzeli ve Barak kültürlerine ait bazı fotoğrafları temin eden Oğuzeli eski Kaymakamı Sayın Arif Gül'e, fotoğraf temin eden ve yazılarını hata olmasın diye defaeten gözden geçiren değerli yazarlarımıza, arşivlerindeki Gaziantep fotoğraflarını kullanmamıza müsaade eden Gazanfer Sağlam'a, kitabın dizgisini titizlikle yapan Hannan Aslan'a ve Sertaç Tanıtım çalışanlarına bu çalışmayı hazırlarken ihmal etmiş olabileceğim değerli eşim ve çocuklarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Kitapta emeği geçen, katkısı olan, ismini saymayı unutmuş olabileceğim kişi, kurum ve kuruluşlara da ayrıca teşekkür ederim.

Bu çalışmayla Gaziantep kültürüne bir nebze olsa katkı sağlayabildiysek kendimizi mutlu ve şanslı addedeceğiz. Hiçbir çalışma eksiksiz ve kusursuz değildir. Bu kural bu çalışmamız için de geçerlidir. İlgililerden gelecek eleştiri ve değerlendirmeler bu noksanlıkları bertaraf edecektir.

Saygılarımla...

İçindekiler

Bugünkü Gaziantep	13
Atatürk Gaziantep'te	16
Tarihi Antep Evleri	17
Tahmis Kahvesi	20
Bedestenler.....	22
Hanlar.....	23
Hamamlar	24
Kasteller ve Çeşmeler.....	25
Tarihi Kiliseler ve Sinagog	26
Yeşil Altın Antepfıstığı.....	32
Tatlıların Padişahı Baklava.....	34
Gaziantep'te Ekonomi, Sanayi ve Ticaret.....	38
Ulaşım.....	43
Gaziantep Coğrafyası.....	45
Bitki Örtüsü.....	61
Gaziantep'in İlçeleri.....	71
Şahinbey.....	72
Şehitkamil	76
Oğuzeli	81
Araban	86
Nizip	89
İslahiye	92
Karkamış.....	99
Nurdağı.....	102
Yavuzeli	106
Gaziantep Tarihi	109
Paleolitik Dönem	112
Gaziantep'te Neolitik Dönem.....	116
Gaziantep'te Kalkolitik Dönem.....	118
Gaziantep'te İlk Tunç Çağı	119
Orta Tunç Çağı	124
Son Tunç Çağı / Hitit İmparatorluk Dönemi	126
Geç Hitit Beylikleri Dönemi	129
Persler Dönemi.....	132
Büyük İskender İmparatorluğu Helenistik Devir	132
İskender Sonrası Dönem ve Seleukoslar	133
Kommagene Dönemi	135
Roma Dönemi	136
Bizans Dönemi.....	138
Türk-İslâm Hâkimiyeti'nde Ayntâb	140
Ayntâb Şehri'nin Direnişi	157
Gaziantep Tarihi Kronolojisi.....	174
Tarihi Yerler ve Eserler	179
Gaziantep Kalesi.....	180
Şehitler Anıtı	184
Zeugma'nın (Fırat Seleukeia'sı) Tarihçesi	186
Zeugma Mozaik Müzesi	210
Zeugma Mozaikleri	212

Doliche'nin (Dülük) Tarihi	254
Rumkale.....	264
Karkamış.....	268
Yesemek	276
Tilmen Höyük	281
Zincirli Höyük	286
Gercin Höyük	310
Taşlı Geçit Höyük	320
Roma Anıt Mezarları.....	323
Araban Kalesi	327
Dolmen Kaya Mezarları	329
Gaziantep Müzeleri.....	333
Gaziantep Arkeoloji Müzesi.....	335
Zeugma Mozaik Müzesi	336
Hasan Süzer Etnografya Müzesi.....	342
Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panaroması Müzesi	346
Yesemek Açık Hava Müzesi	348
Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi.....	353
Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi	355
Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi.....	358
Gaziantep Savaş Müzesi.....	361
Emine Göğüş Mutfak Müzesi	362
Gaziantep Atatürk Anı Müzesi	364
Gaziantep Oyuncak Müzesi.....	369
Medusa Cam Eserler Müzesi	371
Ali İhsan Göğüş Müzesi ve Gaziantep Araştırmaları Merkezi	373
İslam Bilim Tarihi Müzesi.....	374
Gaziantep Hamam Müzesi	376
Gaziantep'te Geçmişten Günümüze Evlenme Törenleri	379
Gaziantep Halk Oyunları	437
Gaziantep Mutfağı	455
Gaziantep Yöresi Halk Müziği.....	487
Türk Kültür Tarihinde Yer Almış Gaziantep'li Yazar ve Şairler	503
Antep Evleri	521
Gaziantep Geleneksel El Sanatları.....	539
Sedef Kakmacılık.....	542
Kutnuculuk.....	544
Yemenicilik.....	552
Aba Dokumacılığı	555
Bakır İşlemciliği	558
Müzik Aletleri Yapımı.....	562
Küpcülük	564
Kilim Dokumacılığı	567
Habbapçılık.....	569
Editör ve Yazalar	571

GAZİANTEP SÖVUNMASI
01.04.1920 - 04.02.1921
GAZİANTEP'İN KURTULUŞU
25.12.1921

ANT'İN KURULUŞU: 25.12.1991
YENİ DÜZENLEMESİ: 25.12.1998

Gaziantep Kalesi

BUGÜNKÜ GAZİANTEP

Anadolu'nun ilk yerleşim merkezlerinden biri olan Mezopotamya ile Akdeniz Bölgesi'nin kesişme noktasında bulunan Gaziantep, tarihin her döneminde önemini korumuştur. İl kuzeydoğuda Adıyaman ilinin Besni ilçesiyle komşu iken kuzeyde, Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerine komşudur. Batısında Osmaniye'nin merkez, Hasanbeyli ve Bahçe ilçelerine komşu olan ilin güneybatısında ise Hatay'ın Dört Yol ve Hassa ilçeleri yer almaktadır. Doğuda ise Fırat nehri adeta Gaziantep ili ile Şanlıurfa illeri arasındaki idari sınırı belirlemektedir. Fırat nehrinin doğu kesiminde bulunan Birecik, Halfeti ve Bozova ilçeleri Şanlıurfa iline bağlı iken, nehrin batısında kalan Araban, Yavuzeli, Nizip ve Karkamış ilçeleri ise Gaziantep iline bağlıdır. İlin güneyinde ise Kilis'in merkez, Polateli, Elbeyli ve Musabeyli ilçeleri ile siyasi sınır olarak Suriye yer almaktadır.

Gaziantep, tarih boyunca değişik uygarlıkların, kültürlerin ve inançların harmanlandığı bir çekim merkezi olmuştur. Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı, Hitit, Hurri-Mitanni, Asur, Pers, Büyük İskender, Selevkoslar, Roma, Doğu Roma, İslam-Arap ve İslam-Türk dönemlerini yaşayan Gaziantep, bu dönemlere ait izleri ve eserleri günümüze taşımıştır.

Şehir, uluslararası havalimanı, demiryolu ve otobana bağlı karayolları ile geniş bir ulaşım ağına sahiptir. Türkiye'nin Ortadoğu'yla olan ticaretinde önemli bir merkez konumu üstlenen, kendine özgü sanayileşme modeli, yarattığı potansiyel ve artan yatırımlarla bir sanayi kenti, son yıllarda artan kültür ve turizm altyapı yatırımları ile de turizm'de öncü bir il haline gelmiştir.

Gaziantep, Kurtuluş Savaşı hatıraları, zengin tarihi ve kültürel dokusu, Zeugma Mozaik Müzesi başta olmak üzere yoğun ziyaretçi çeken müzeleri, zengin el sanatları, dünya mutfakları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve seneler boyunca geleneklerinin ve yöresel damak lezzetinin zenginliğini koruyan Gaziantep Mutfağı, ören yerleri ve tarihi mekanları ile turizm alanında son yıllarda adından söz ettiren önemli merkezlerden birisi haline gelmiştir.

Gaziantep'in Şahinbey, Şehitkamil ve Oğuzeli merkez, Nizip, İslahiye, Araban, Yavuzeli, Nurdağı ve Karkamış olmak üzere toplam 9 ilçesi bulunmaktadır. Yüzölçümü 7.642 km² olan Gaziantep'in, 2015 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre toplam nüfusu 1.931.836'dır.

Ergün ÖZUSLU
Editör

Alleben Deresi

Adını tarihin derinliklerinden, sıfatını ise Milli Mücadeledeki kahramanlıklarla dolu müdafaasından alan Gaziantep, farklı uygarlıkların, kültürlerin, dinlerin ve ırkların bir araya gelerek birbirleri içinde sentezlendiği gizemli bir tarihe sahiptir. Antik dönemde Gaziantep'in 10 km kuzeyinde bulunan "Doliche (Dülük)" kenti "Ayıntab" adından çok daha eski tarihlerde kullanılmaktaydı. Bu bakımdan Gaziantep adının eski çağlarda çok sık kullanılan iki adı olduğu bilinmektedir. Dülük ve Ayıntab.

"Ayıntab" adı ilk kez Urfa'lı Mateous'un MÖ 952-1136 ve Grigor'un 1136-1162 yıllarına ilişkin "Vekayi-Name" ve Zeylinde geçer. "Ayıntab" adının ortaya çıkışına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bir söylentiye göre, Ayıntab adını "Ayni" adındaki bir kadından almıştır. Gaziantep'te tarihçi Bedrüddin AYNİ'nin ifadesiyle Antep'in eski adı "Kala-i Füsüs" dur. Kala-i Füsüs "Yüzük Kalesi" demektir. Bedrüddin AYNİ'ye izafe edilen rivayete göre şehrin kötü bir hakimi varmış. Birçok uygunsuz işler yaptıktan sonra pişman olmuş ve tövbe etmiştir. Bundan ötürü şehrin adı "Ayni Tövbe" ve zaman içinde Aynitap olarak kalmıştır.

Bir diğer rivayette ise; AYINTAP adını, suyunun güzelliğinden almıştır. Zira, "ayn"; pınar, kaynak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "tab"; güzel pınar ve güzel kaynak manasını ifade etmektedir. Yine "Ayıntap" adındaki, "tab"; güç ve takat anlamına gelmektedir.

Gaziantep, coğrafi konumundan ötürü tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. İlk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz toprakları arasında bulunması, tarih öncesi çağlardan itibaren iskan edilmesi, tarihi İpek Yolu'nun buradan geçmesi, kesişen yolların kavşağında bulunması, ilin ticari, kültürel ve sanatsal alanlardaki popüleritesinin günümüze kadar korunmasını sağlamıştır.

Gaziantep tarihinde İstiklal Savaşı ve bu savaşta "Antep Savunması" adıyla geçen mücadelenin çok önemli bir yeri vardır. Antep'liler'in 6317 şehit vererek, yaşadıkları toprakları savunması, şehre "Gazilik" ünvanını kazandırdığı gibi, şehir halkının "mücadeleci" kimliğinin de sembolü olmuştur. Nitekim bu mücadeleci kimlik, nesilden nesile aktarılırken yaşamın her alanında, özellikle de ekonomik alanda baskın bir rol oynamıştır. Gaziantep, milli mücadele döneminden kalan bu gücünü, bugün üretim ve yatırım süreçlerine kanalize etmiş, mücadeleci girişimcilik ruhunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

El sanatları, yemekleri, baklavası ve antepfıstığı ile uluslararası boyutta tanınan Gaziantep, Zeugma Antik Kenti'nden çıkarılan mozaiklerle yeni bir ünvan daha kazanarak "Mozaikler Şehri" olarak anılmaya başlanmıştır.

Gaziantep'in tarihi bazı kaynaklarda MÖ 5600 yıllarına kadar götürülmekte olup, bu yönüyle dünyanın en eski kentlerinden biri sayılmaktadır.

Amerikalı ünlü araştırmacı George Thomas Kurlan'ın The New Book of World Rankings adlı kitabında "şehirlerin yaşı" başlığı altında, dünyanın günümüze ulaşan kentleri arasında 5600 yıl ile Gaziantep birinci sırada yer almaktadır.

Ayıntab adını, suyunun güzelliğinden almıştır. Zira, "ayn"; pınar, kaynak, suyun gözü anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "ayntab"; güzel pınar ve güzel kaynak manasını ifade etmektedir. Yine "Ayıntab" adındaki, "tab"; güç ve takat anlamına gelmektedir. Şehre suyunun bolluğundan dolayı da bu ismin verildiği söylenmektedir.

Atatürk'ün Gaziantep'e gelişi

ATATÜRK GAZİANTEP'TE

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Atatürk 26 Ocak 1933 tarihinde Gaziantep'i ziyaret etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın iki gazisinin ilk kez bir araya geldiği o gün Antep halkı, büyük kurtarcısını heyecanla bağrına basmıştır.

Gaziantep Valisi Akif İyidoğan başkanlığında, Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Ömer Asım Aksoy ve Belediye Başkanı Hamdi Kutlar'dan oluşan heyet, Mustafa Kemal'i karşılamak üzere Fevzipaşa İstasyonuna hareket etmişlerdir. Yolculuk sırasında heyetle Türk Dili üzerine görüşlerini paylaşan Atatürk'e, Ömer Asım Aksoy Antep Ağzı'nın özelliklerine ilişkin bilgiler vermiştir. Atatürk; "Antep güzel

şehir, Gaziantep'liler vatanperver, cesur ve çok çalışkandır. Bu şehir her şeye layıktır. Gereken yardım yapılacaktır." demiştir.

Şehir Meclisi Atatürk'e verilmek üzere o zaman ki parti başkanı Ömer Asım Aksoy'un hazırladığı "Antep Hemşehriliği" tutanağını ittifakla kabul etmiştir. Hemşehrilik beratının Gazi'ye sunulması görevi Belediye Başkanı Hamdi Kutlar'a verilmiş, 27 Ocak 1933 tarihinde Türk'ün Gazisi Mustafa Kemal, Türkiye'nin Gazisi Gaziantep'in nüfus kütüğüne "Hemşehri" olarak o gün kaydedilmiştir.

TARİHİ ANTEP EVLERİ

Antep Evleri; yüksek duvarlar arkasında, dış mekanlardan mümkün olduğunca soyutlanmış, avluya dönük yapılardır. Antep evleri genellikle iki katlıdır. Bölgede taş kullanımının yaygın olması nedeniyle evlerin yapımında bölgede havara taşı (kalker) denen, topak taşı, keymih (sert kalker) adı verilen, minare kayası, bazalt (karataş), beyaz mermer, kırmızı mermer ve doğadan toplanan bazı renkli taş cinsleri kullanılmıştır. Kullanılan taş cinslerinin, evleri dayanıklı kılmasının yanında diğer bir özelliği de yazları serin, kış aylarında ise sıcak tutmasıdır.

İklimsel etkiler ve yaşayış tarzı mimaride iç avlu anlayışını hakim kılmıştır. Evlerdeki avlulara, yaşantının büyük bölümünün burada geçmesi nedeniyle "hayat" denilmektedir. Mahremiyeti sağlamak için zemin katlarda sokağa bakan pencere açılmaması da hayat denilen mekanları vazgeçilmez kılmıştır. Hayat'ın kenarlarında çoğu zaman çiçeklikler, merdiven altında ya da avlu kenarında gizlenmiş kuyu ve ortasında "Gane" adı verilen havuz bulunmaktadır.

Evin üst katlarına genellikle dıştan merdivenlerle ulaşılır. Sofa etrafında sıralanmış çoğu zaman eyvanlı odalar yer alır. Yörede eyvan adı verilen bu bölümün üst tarafı kapalı olup, ön yüzü avluya bakar. Sıcak yaz günlerinde gölgeli bir mekandır.

Odalardan bina dışına da yansıyan, merdivenlerle çatı arasına çıkılan bölümler vardır. Önceleri toprak çatı olan mekanlar, daha sonra yerlerini alaturka kiremite (yörede bardak denir) bırakmıştır. Çatı altları havalandırmanın iyi olması nedeniyle kiler (hazna) olarak da kullanılmaktadır. Genelde tavanlar ahşap kirişlemeler üzerine kaplama ile geçilirken bir kısmında da bağdadi sıva uygulanmıştır. Bunların üzerine boya ve resimlerle, tavan süslemeleri yapılmıştır.

Üst katlarda, yola bakan büyük kafes pencereler bulunmaktadır. Tüm pencerelerin üzerinde ışık ve hava sağlayan kuş penceresi (kuştagası) vardır. Pencereler hava ve ışık ihtiyacını karşılamak için yanı sıra, görsel açıdan da binaların süsü konumundadır.

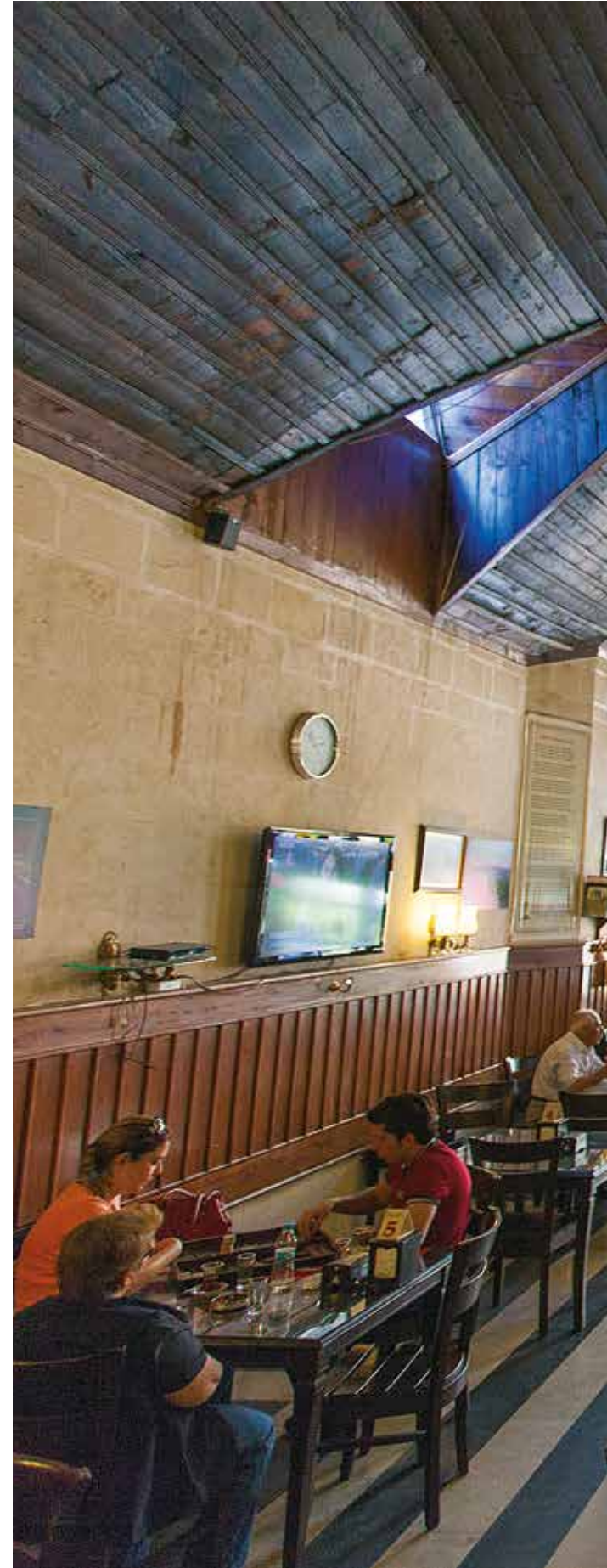
TAHMİS KAHVESİ

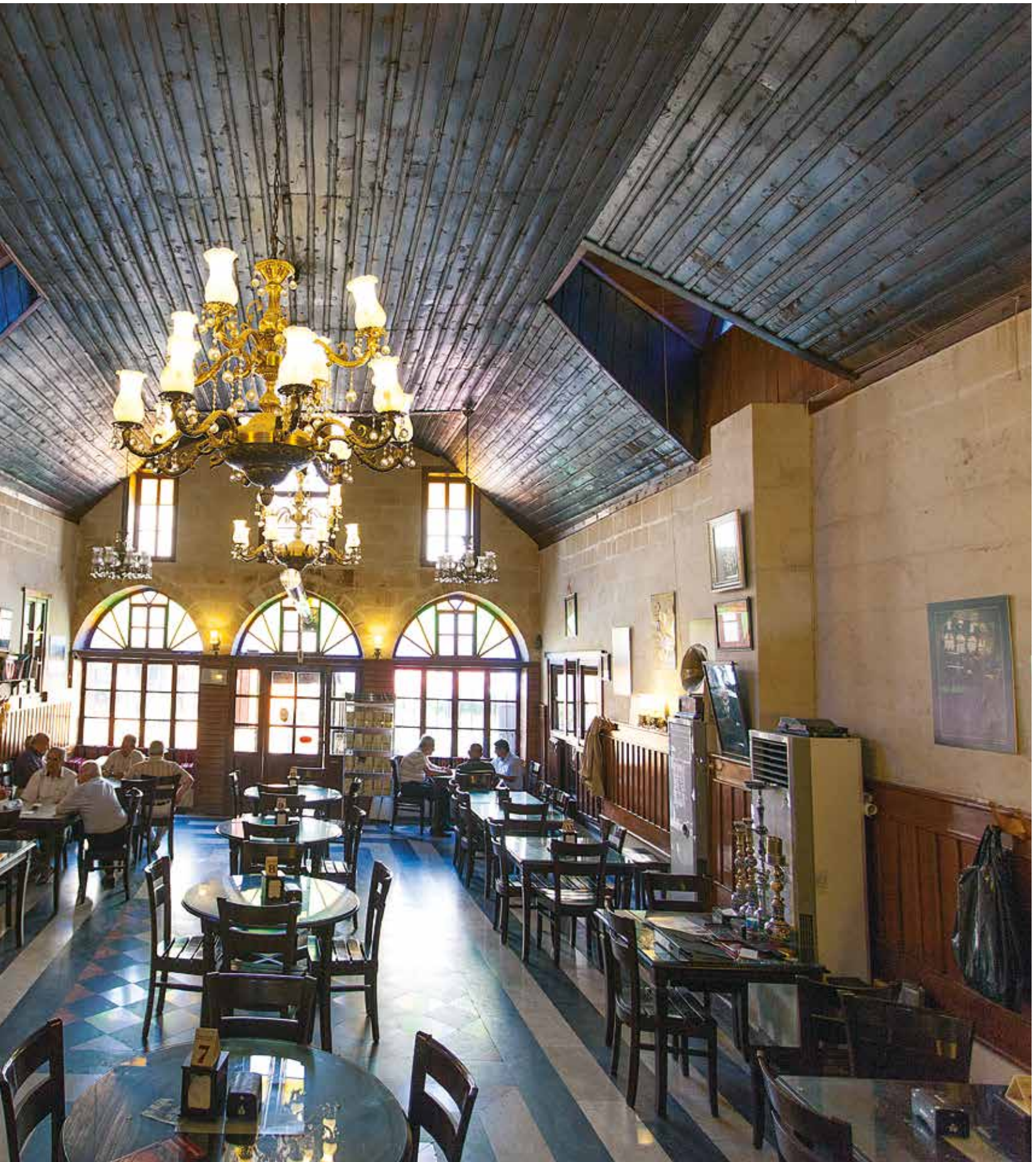
Türkmen Ağası ve Sancak Beyi olan Mustafa Ağa tarafından Tekke'ye (Mevlevihane) gelir getirmesi amacıyla 1638 yılında yaptırılan Tahmis Kahvesi iki katlı, anılarla dolu bir yapıdır. Kahve, dükkanlar ve han 1901-1903 tarihleri arasında iki büyük yangın esnasında tamamen yanmıştır.

Bu tarihlerde mevlevihane de postnişlik yapan Feyzullahoğlu Şeyh Mehmet Münip Efendi, kendi cebinden 130 bin kuruş harcayarak Buğday Hanı'nı, Tahmis Kahvesi'ni ve 33 dükkanı yeniden yaptırarak Mevlevihane'ye 1904 yılında vakfetmiştir.

Tahmis, "kahvenin dövüldüğü yer" anlamına gelmektedir. Eski dönemlerde kahve, cevizden yapılan büyük dibeklerde, karataş ya da aynı ağaçtan imal edilen aletlerle dövülmüş. Şimdilerde özlenen bir tat olan dibek kahvesini, yabani fıstıktan hazırlanan Melengiç Kahvesi pek aratmamaktadır. Bir rivayete göre 4. Murat'ın Bağdat Seferi sırasında burada dinlendiği ve kendisine Tahmis Kahvesi'nde kahve ikram edildiği de söylentiler arasındadır.

Tahmis Kahvesi

BEDESTENLER

Bedestenler eskiden alışveriş hayatının nabzının attığı, ince uzun, üstü kapalı çarşılardır. Şehrimizdeki bedestenlerin sayısı daha önceki yüzyıllarda beş iken günümüzde sağlam olarak ayakta kalıp ticari fonksiyonlarını devam ettiren bedesten sayısı ikidir. Bunlar, Zincirli Bedesten ve Kemikli Bedestendir.

Zincirli Bedesten

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Darendeli Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan Zincirli Bedesten, halk arasında "Kara Basamak Bedesteni" olarak bilinir. Uzun yıllar kasaplara ev sahipliği yaptığı için Et Hali olarak da adlandırılan tarihi yapı, restorasyon çalışmaları sonrasında genişlikleri 10-25 m² arasında değişen 73 dükkan ile ticari faaliyette bulunmak isteyen özellikle baharatçı ve turistik eşya satıcılarına otantik bir ortam sunmaktadır. Bedestenin üç kapısı bulunmaktadır. Güney kapısındaki dört mısıralık kitabenin yazarı Kusuri'dir. Biri kuzeyden güneye, diğeri doğudan batıya uzanan ve birbiri ile kesişen iki bölümden meydana gelmekte-

Zincirli Bedesten

dir. Üstü kapalı ve tek katlı bir yapıdır. Daha sonraları üzerine bir kat daha yapılarak Adliye Binası olarak kullanılmışsa da 1957 yılındaki yangında bu bölüm tamamen yok olmuştur.

Kemikli Bedesten

19. yüzyılda (1865) Müftü Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılan bedestende 72 dükkan bulunmaktadır. Kemikli Bedesten, her biri 15 x 60 m ebadında olan iki bölümden oluşmuş dikdörtgen planlı ve kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Temel kazıları sırasında kemik bulunduğu için adına halk tarafından Kemikli Bedesten denilmiş ise de asıl adı Mecidiye Bedestendir. Çatısı oval şekilde yapılmış olan bedestenin, doğu ve batı bölümlerinde ikişer girişi bulunmaktadır.

Bakırcılar Çarşısı

Genel olarak Bakırcılar Çarşısı olarak adlandırılan ancak, bir çok el sanatı esnafının üretim yaptığı bir çarşılar kompleksinden oluşan Gaziantep

Bakırcılar Çarşısı ahşap kaplamalı dükkanları, taş döşenmiş sokakları ile bizlere başka bir dönemden kesitler sunmaktadır. Bakırcılar Çarşısında yer alan dükkanların yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 19. yy. da yapıldığı düşünülmektedir. Tek katlı dükkanlardan oluşan çarşı, hanlar bölgesi içinde yer almaktadır. Kemerli girişlerle sokağa açılan dükkanlar düzgün kesilmiş sert kalker (keymih) taştan yapılmıştır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı'nın hazırlanmış olduğu "Bakırcılar Çarşısı Sokak Sağıklaştırma Projesi" kapsamında 8 sokak ve 280 dükkan restore edilmiştir. Kültür Yolu Projesi kapsamında yer alan çarşı Tarihi Kentler Birliği'nin "Başarı Ödülüne" layık görülmüştür. Çarşıya adını veren bakırcılık sanatı varlığını günümüzde de yoğun bir şekilde devam ettirmektedir.

HANLAR

Selçuklu ve Osmanlı sivil mimari yapıtlarında önemli yeri olan hanlar tasarımlarına uygun olarak ticari amaçlı kervanların, seyahat halinde yolcuların, geceyi rahat ve emniyet içerisinde geçirebilmeleri için inşa edilmiş aynı zamanda hem misafırhane, hem de pazar olan, harp zamanlarında da erzak

ve mühimmat ambarı olarak hizmet veren önemli abidevi yapılarıdır.

Hanların ticaret yolları üzerinde, birer günlük mesafede inşa edilenlerine de Kervansaray denilmektedir. Dış görünüşleriyle bir kaleyi andıran hanların, içine girildiğinde bir ticaret kervanının her türlü ihtiyacını karşılayabilecek sosyal tesisler karşımıza çıkmaktadır. Hanların üst katlarında genellikle gelen misafirlerin (tüccarların) konaklamaları için odalar bulunur, diğer bölümlerinde ise ambarlar ve geniş avlular yer almaktadır. Genelde giriş katta olan ahırlar ise bu malları taşıyan katırcı kervanlarının hayvanları ile dolup taşardı.

Gaziantep'te vaktiyle 31 han bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı yıkılarak, bir kısmı ise mimari yönden değişikliğe uğrayarak yok olmuşlardır. XIV. ve XV. yüzyıllarda yapılan ve ticari zenginliğin tanıkları olarak bugün de yaşamlarını sürdüren, Gaziantep'teki hanlar şunlardır; Şire Hanı, Bayazhan, Gümrük Hanı, Pürsefa Hanı, Tuz Hanı, Hışva Hanı (Lala Mustafa Paşa Hanı) Mecidiye Hanı, Emir Ali Hanı, Anadolu Hanı, Kürkçü Hanı, Elbeyli Hanı, Yüzükçü Hanı, Tütün Hanı, Hacı Ömer Hanı, Büdeyri Hanı, Millet Hanı ve Yeni Han'dır.

HAMAMLAR

Gaziantep'te Osmanlı mimarisinin önemli yapılarından olan hamamların bir kısmı hala işler durumdadır. Hamamlarda soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık olmak üzere üç farklı bölüm bulunmaktadır. Hamamların büyüklüğüne göre bölümlerde mekan sayısı artabilmektedir. 14. yüzyıldan bu yana yerleşim alanlarının yanbaşıında şehrin vazgeçilmezleri olan hamamlar da bir çok tarihi mekan gibi teknolojiye yenik düşmüştür. Yöresel türkülerde de tanık oldu-

ğumuz Gaziantep'te eski ve tarihi değeri bulunan hamam sayısının 17 olduğu tespit edilmiştir.

Günümüze kadar gelebilen tarihi Antep hamamlarından bazıları, Şeyh Fethullah Hamamı, Hüseyin Paşa (Tuğlu) Hamamı, Paşa Hamamı, Keyvanbey Hamamı, İki Kapılı Hamam, Naib Hamamı, Nakıpoğlu Hamamı, Tabak Hamamı, Şehitler Hamamı, Eski Hamam ve Pazar Hamamı'dır.

Naib Hamamı

KASTELLER VE ÇEŞMELER

Dünyada benzeri bulunmayan ve su mimarisinin eşsiz örnekleri olan Gaziantep Kastelleri, bir çok işlevi bulunan yapılar olarak inşa edilmiştir. Türk Mimarisi'nde sadece Gaziantep'te bulunan bu yapılar kısmen veya tamamen yer altında buldukları için pek dikkati çekmemişlerdir. Bu nedenle sanat tarihi terminolojisinde yer almamışlardır. "Kastel" kelimesinin dilimize Arapça'dan geçtiği tahmin edilmekte ve suyun yer altında bölümlere ayrıldığı yer anlamına gelmektedir.

Gaziantep şehir merkezinden geçen Alleben Deresi gibi bir su kaynağına sahip olmasına rağmen, tarih boyunca yeraltı su kaynakları bakımından fakir bir şehir olmuştur. İnsanlar buldukları suyun buharlaşma veya başka bir yolla kaybolmasını önlemek için yerin altından açtıkları Livas denilen kanallarla suları belli bir merkeze (Suburcu) toplamışlar ve bu merkezden de şehre dağıtmışlardır.

Evler su ihtiyacını karşılayabilmek için livaslar üzerine yapılır ve bu evlerden livaslara kuyular açılırdı. Bu kuyular hem su ihtiyacını karşılamak hem de yazın sıcağın bozulacak erzakların kuyulara sarkıtılarak bozulmaması için kullanılırdı.

Kasteller sade ve gösterişsiz yapılarına rağmen ilk günden, evlerin modern manada şehir içme suyunu kavuşturduğu ve çeşmelerin yapıldığı tarihe kadar önemini korumuştur. Ata yadigarı ve su mimarisinin eşsiz örneklerinden olan bu kastellerden 5-6 tanesi çeşitli sebeplerle yok olmuştur. Günümüze kadar gelenler ise;

- 1- Şeyh Fethullah Kasteli
- 2- İhsan Bey Kasteli
- 3- Pişirici Mescidi ve Kasteli
- 4- İmam-ı Gazali Kasteli
- 5- Ahmet Çelebi Kasteli
- 6- Kozluca Kasteli'dir.

ÇEŞMELER

Gaziantep'te oluşturulan su sistemi, evlerin altından geçen ve "Livas" adı verilen su yolları ile her eve içme ve kullanma suyu ulaşmasını olanaklı kılmıştır. Bu nedenle meydan ve duvar çeşmelerine konut alanlarında fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Özellikle ticaret dokusunun yer aldığı bölgelerde nüfusun yoğunluğu nedeniyle çeşmeler daha fazla yapılmıştır.

Kumandan Çeşmesi

TARİHİ KİLİSELER VE SİNAGOG

Osmanlı döneminde şehrimizde faaliyet gösteren kiliseler ve sinagog, gerek fonksiyonlarına bağlı olarak gerçekleştirdikleri toplayıcı etki, gerekse kent içindeki konumları nedeniyle kentin karakterini belirlemede önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Kendirli Kilisesi

Kendirli Kilisesi, 1860 yılında Katolik Ermeni Kilisesi olarak yapılmıştır. Zaman içerisinde bir hayli yıpranan kilise yıkılarak 1898 yılında yeniden inşasına başlanmıştır. 1900 yılında büyük bir törenle açılmıştır.

Kendirli Kilisesi

Günümüzde Büyükşehir Belediyesi Kendirli Gazi Kültür Merkezi ve öğretmenevinin lokali olarak değerlendirilen kilise, geniş bir bahçe içerisinde siyah kesme taştan temel üzerine, beyaz kesme taştan yapılmıştır. Kilisenin tabanı kırmızı ve beyaz taşlarla satranç tahtası şeklinde döşenmiştir.

Geniş bir avlu içinde yer alan binanın cephe düzenlemesinde anıtsal kapılar, dairesel tepe pencereleri ve balkonlarda uygulanan şahar işçilikli korkuluklar, balkon altı taş silmeleri dikkat çekicidir.

Aziz Bedros Kilisesi

2005 yılında, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi yol açma çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Aziz Bedros Kilisesi, şehrin ortasında yer alan bir iplik fabrikası içerisinde uzun yıllar gizli kalmış ve depo olarak kullanılmıştır. Kilise, ortaya çıkarılmasının ardından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla tescillenmiş, restorasyon çalışmaları tamamlanmış ve Ömer Ersoy Kültür Merkezi olarak hizmete açılmıştır. Üç apsizli ve iyi derecede korunmuş olan kilise de kültürel etkinlikler düzenlenmektedir.

Nizip Fevkani Kilisesi

Nizip ilçe merkezinde bulunan Fevkani Kilisesi'nin Bizanslılar döneminde inşa edildiği zannedilmektedir. Geçmişte depo ve bir müddet han olarak kullanılmış, restorasyonu tamamlanan kilise, sağlam olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Havra (Sinagog)

Gaziantep'te Osmanlılar döneminde nüfusun küçük bir bölümünü oluşturan Musevilerin, Yahudi Mahallesi olarak anılan yerde cemaatleri için yeterli büyüklükte bir havraları bulunmaktaydı. Halep Salnamelerinde Havra'nın (Sinagog) ilk yapılış tarihi 1886 olarak geçmektedir. Kent merkezinde Dügmece Mahallesinde bulunan yapının bulunduğu parselin doğu ve batısı yoldur. Güneyde ibadet salonları, kuzeyde ise iki katlı lojman bulunmaktadır. Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restorasyonu yapılan Havra, Gaziantep Üniversitesi'ne devredilmiştir. Günümüzde Gaziantep Üniversitesi'nin Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Aziz Bedros Kilesesi (Ömer Ersoy Kültür Merkezi)

Botanik Bahçesi

17.000 m² alanda, 9 farklı bahçesi, 750 bitki türü ve 30.000 den fazla bitki ile öğrencilere araştırma, ziyaretçilere huzur içinde dinlenebilecekleri bir alandır. Bölgenin en büyük Botanik Bahçesi'dir. Su bitkileri bahçesinde yazın nilüferler, Japon bahçesinde baharda Sakura kirazları, Osmanlı Bahçesinde Nisan ayında lale zamanını kaçırmamak gerekir.

Botanik Bahçesinde görebilecek özel tasarım bahçelerinden; Kaya Bahçesi, Osmanlı Bahçesi, Gül Bahçesi, Japon Bahçesi, Zen Bahçesi, Kokulu ve Renk Bahçesi, Açık Tohumlu Bitkiler Bahçesi, Tıbbi ve Endemik Bitkiler Bahçesi ve Su bitkileri Bahçesi bulunmaktadır.

Gezegenevi ve Bilim Merkezi (Planetarium)

Gezegenevi ve Bilim Merkezi, bir eğitim merkezinden öte; çocukların ve gençlerin merakını tetikleyen, bilime olan ilgilerini artıran, her yaştan insanın boş vakitlerini kaliteli ve eğlenceli bir şe-

Planetarium

kilde değerlendirebileceği, sosyal aktivitelerle desteklenen bir merkez olarak 2010 yılında açılmıştır. Gezegenevi ve Bilim Merkezi, 5.000 m² alan üzerinde, 1.500 m²'si yeşil alan, 3.500 m²'si kapalı alan olarak yapılandırılmıştır. Seyirciler Gezegenevi'nde seçilmiş bir tarih ve gözlem yeri için gökyüzünün gerçek zamanlı görüntüsünün yanı sıra, zamanda uzak geçmişe veya uzak geleceğe istenen hızda ve doğrultuda sanal uzay yolculuğuna çıkarılabiliyor.

Gezegenevi her yaş grubundan öğrencilerin eğitim-öğretim programında yer alan konularla

Botanik Bahçesi

Dülük Tabiat Parkı

örtüşen çoklu senaryolara sahiptir. Bu özellikleri sayesinde görsellik kazandırılmış eğitim, öğretimin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda ziyaretçi kitesinin büyük kısmını öğrenciler oluşturmaktadır. Ancak, gezegenevi yaygın halk eğitiminde de etkin rol oynamaktadır. Bilim Merkezi'nde bulunan deney aletleri, simülasyonlar ve uygulamalar ise çocukların ve gençlerin deneyerek öğrenmelerini sağlıyor. Bilim Merkezi'nde gösterilen Robot Tiyatrosu'nda çocuklar uzay, bilim ve evren ile ilgili merak ettikleri soruların cevaplarını 3 boyutlu konuşan robotlardan öğreniyor.

Şahinbey Parkı ve Miniaturk

Gaziantep'in Karataş bölgesinde Şahinbey Belediyesi tarafından yaptırılan Şahinbey Parkı Miniaturk, yerli ve yabancı 20 mimari eserden oluşan 1/25 ölçekli maketlerin ve dağ kızağının yer aldığı şehrin cazibe merkezlerindedir. Şahinbey Parkı içerisinde kurulan çelik halatlı teleferik sistemi sayesinde sayesinde Çanakkale Anıtı, Taçmahal, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Anıtkabir, Kız Kulesi, Piza Kulesi, Mostar Köprüsü gibi eserlerin maketle-

rini metrelerce yükseklikten izleyebilirsiniz. Yerden yüksekliği 35 metreyi bulan teleferik sistemi 1094 metre uzunluğunda bir hatta sahiptir.

Dülük Tabiat Parkı

Şehitkâmil Belediyesi tarafından Dülükbaba Ormanları içerisinde oluşturulan Dülük Tabiat Parkı, bünyesindeki Biyolojik Gölet, kamu kuruluşları arasında yaptırılan Türkiye'nin En Büyük Biyolojik Göleti olma özelliğini taşımaktadır. 20.000 m² alanda kurulan Biyolojik Gölet 5.200 m² büyüklüğe sahip ve etrafında 16 adet loca ve bu localarda toplam 32 adet oturma birimine sahiptir. Beş kattan oluşan göletin ahşap seyir terasının altından bir de şelale gölete dökülmektedir. Gölet üzerinde ziyaretçilerin yürümeleri için bir ahşap köprü yer almaktadır. Ayrıca gölet etrafında piknik mekanlarının yanı sıra, yürüyüş parkurları, gençler için aktivite alanları (tırmanma duvarı, izci kampı gibi...) ve seyir terasları da bulunmaktadır. Gölet içerisinde 32 farklı tür ağaç, 44 farklı tür çalı ve 179 farklı tür perennial bitkiler olmak üzere toplam 255 farklı türde 11.335 adet bitki türünü barındırıyor.

Gaziantep Hayvanat Bahçesi

1998 yılında yapımına başlanıp, 2002 yılında tamamlanan Hayvanat Bahçesi, Türkiye'nin en büyük doğal hayatı koruma alanıdır. Doğal hayatı koruma alanı içerisinde idari bina, kafeterya, maymun evi, 21 bölümlü akvaryum, deve-lama evi, at evi, kanguru evi, deve kuşu evi, kanatlılar için kuş kafesi inşa edilmiştir. Ayrıca, aslan, kaplan vb. yırtıcı hayvanlar için büyük kafesler, yaban keçileri, yaban koyunları, geyikler, ceylanlar, kışlık barınaklar ve safaripark yapılmıştır.

İçinde yüzlerce kuş türünün bulunduğu kuş kafesi 400 m² alana sahip olup, 30 m yüksekliğinde, hayvanların her mevsim içerisinde rahatlıkla uçabilecekleri şekilde dizayn edilmiştir. Tropik ortamda yaşayan kuşlar için kışın ısıtılan kapalı bölümlerin bulunduğu kuş kafesinde 90 cins ve 929 adet hayvan bulunmaktadır.

Deniz ve tatlı su canlılarının bulunduğu akvaryum bölümü 1200 m²'lik alanda, 450 ton su kapasitelidir. Akvaryumda 74 tür ve 2700 adet balık

bulunmaktadır. Sürüngen evinde bulunan yılanlar ve timsahlar kışın alttan ısıtılmalı bölümlerde muhafaza edilmektedir.

Gaziantep Hayvanat Bahçesi içerisinde düzenlenen tren ve nostaljik fayton turları ile ziyaretçiler Hayvanat Bahçesinin tamamını kolaylıkla gezme fırsatı bulmaktadırlar. Hayvanat Bahçesi toplam 250 tür ve 4000 canlıyla sadece Gaziantep'e değil tüm bölgeye hizmet vermektedir.

YEŞİL ALTIN ANTEPFISTIĞI

Antepfıstığı, ticari alanda önemli değere sahiptir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye Antepfıstığı üretiminin % 94.2'sini (32.986 ton) karşılar. Bölgemizin Antepfıstığının gen merkezi içinde bulunuşu, yabani ağaç miktarı yönünden zengin bir potansiyele sahip oluşu, iklim ve toprak istekleri bakımından diğer meyve türlerine nazaran fazla seçici olmayışı bu ürünün yetiştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Antepfıstığı ilk olarak Hititler zamanında Anadolu'da kültüre alınmıştır. *Pistacia* türleri dünyada kuzey ve güney yarım kürelerinin 30-45° paralellerinin uygun mikro iklimlerde yetişebilmektedir. Antepfıstığının iki gen merkezi bulunmaktadır. İlki Orta Asya gen merkezi (Hindistan'ın kuzeyi, Afganistan, Tacikistan), diğeri ise Yakın Doğu Gen Merkezi (Anadolu, Kafkasya, İran ve Türkmenistan)'dır. *Pistacia vera* L.'nin yabani çeşidi doğal olarak, Doğu Akdeniz'de Türkiye'den Filistin ve Suriye'ye kadar olan bölge ve Orta Asya (Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan, Tacikistan ve Kırgızistan)'nın doğusunda yayılış göstermektedir.

Pistacia vera L. (Antepfıstığı) *Pistacia* L. cinsinde bulunan diğer türlerle kıyaslandığında ekonomik olarak en önemli türdür. Günümüzde bir yılda yaklaşık olarak 2 milyar dolarlık ürün hasat edilmekte ve bu nedenle Antepfıstığının değeri giderek artmaktadır. Antepfıstığı yenilebilir tohumlara sahip olduğu için oldukça büyük bir ticari öneme sahiptir. Antepfıstığı çoğunlukla kabuklu bir şekilde taze olarak tüketilirken şekerleme, fırınlanmış yiyecekler ve dondurma yapımında ise işlenmiş

Antepfıstığı Besin değeri (100 g)

Kalori (kcal)	562
Toplam yağ	45 g
Kolesterol	0 mg
Sodyum	1 mg
Potasyum	1.025 mg
Magnezyum	121 mg
Karbonhidrat	28 g
Diyet lifi	10 g
Şeker	8 g
Protein	20 g
A vitamini	415 IU
C vitamini	5,6 mg
Demir	3,9 mg
Piridoksin	1,7 mg
D vitamini	0 IU
B12 vitamini	0 µg
Kalsiyum	105 mg

olarak kullanılmaktadır. Dünya antepfıstığı üretiminin % 90'nından fazlasını İran, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Suriye gerçekleştirmektedir.

Pistacia vera L. Anacardiaceae familyasının bir cinsidir, 9 tür ve 5 alt türe sahiptir. Bütün *Pistacia* türlerinden damla sakızı ya da neftyağı elde edilebilir. 1-5 m uzunluğunda olabilen çalı ya da ağaçlardır, yeni çıkan genç dallar çok az bir şekilde tüylüdür. Kışın yaprak döken ağaçlardır.

Sert çekirdekli meyveler kırmızımtırdaktan açık yeşile doğru, 18 mm ye kadar uzun 10 mm ye kadar geniş olabilir. Antepfıstığı ağacı dioiktir. Erkek ve dişi çiçekler farklı ağaçlarda bulunur. Bol ve kaliteli bir ürün almak için hem erkek hem de dişi ağaçların bahçede bulunması gerekir. Dişi çiçeklerin taç yaprakları yoktur ve nektar içermez.

Antepfıstığı ağaçlarının gençlik kısırlığı süresi diğer meyve türlerine göre oldukça uzundur. Genel olarak 5-6. yıldan itibaren çok az miktarda ürün verir. Maksimum verim miktarına 10-12. yılda ulaşılır. Bu süre, bahçelere yapılan bakıma ve sulama koşullarına göre daha da azalabilir. Antepfıstığı dünyada çok az sayıda ülkede ekonomik anlamda yetiştirilmekte ve pazarlanmaktadır.

TATLILARININ PADİŞAHI BAKLAVA

"Antep Baklavası" geleneksel Türk mutfağına ait bir tatlıdır. Gaziantep'te babadan oğula, ustadan çırağa öğretilerek, üretim şekli ve lezzeti ile ev yapımı baklavalardan farklılaşmıştır. Antep Baklavası çok ince hamur katmanları arasına fıstık ve kaymak konularak pişirilip, üzerine şerbet ilave edilmek suretiyle elde edilen bir tatlıdır.

Antep Baklavası yaş ve kuru olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Üretim şekli aynı olmakla birlikte kuru ile yaş arasındaki tek fark, raf ömrünü uzatmak için, kuru baklavanın, kaymak kullanılmadan sadece hamur katmanları arasında fıstık kullanılarak üretilmesidir.

Antep Baklavasını diğer baklavalardan ayıran özellikleri ise, kullanılan antepfıstığı, sade yağ, kaymak, un ve pişirme yöntemidir. Antep Baklavasında kullanılan antepfıstığı, Ağustos ayının ilk haftasında daha yeni yeni olgunlaşan ve halk arasında "fırık veya boz-iç" diye tabir edilen, 1 kilosunda 110-170 gr fıstık içi veren, koyu yeşil renkli, aroması yoğun Antep fıstığıdır. Antep baklavasında kullanılan Antep fıstığı Gaziantep yöresine özel bir üründür. Sade yağ; keçi ve koyun sütünden elde edilmiş, tuz ve diğer içeriğinden arınarak %99.9 yağ barındıracak şekilde hazırlanmış tereyağı'dır. Kaymak; keçi, koyun veya inek sütünün 105-108 C°'ye kaynatılıp, içine yine bölgeden elde edilen irmik katılarak elde edilir. Antep Baklavasında sert buğdaydan elde edilmiş un kullanılmaktadır. Antep Baklavasını farklı kılan en önemli hususlardan biri de pişirme yöntemidir. 30-45 dakika sürekli çevri-

lererek, 200-300 C° de, tercihen meşe ağacı odunu ateşinde, taş (zeminli) fırınlarda pişirilir.

Baklava Osmanlı mutfağında mükemmelleşmiştir. Baklavanın, günümüzdeki gösterişli ve incelikli şeklini ise Osmanlı döneminde aldığı kabul edilmektedir. Baklavanın serüveni Osmanlı'nın Halep vilayetinde ortaya çıkmış, o zamanlar bu vilayetin bir kasabası olan Antep ise baklavanın en iyisininin yapıldığı yer olarak ünlenmiştir.

Baklavanın yufkalarının ince açılmış olması, fıstığının bol olması ve şerbetinin tam kıvamında olması o baklavanın kaliteli olduğunu gösterir.

Her aşaması emek, hüner ve tecrübe isteyen Antep Baklavası'nı yapanlar ne kadar sanatçysa, yiyenlerde o kadar sanatsever kabul edilir.

Baklavanın Tarihçesi

Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Kafkasya'nın hemen hemen bütün kavimleri (Türkler, Araplar, Museviler, Yunanlılar, Bulgarlar, Ermeniler), baklavayı kendi geleneksel tatlıları olarak takdim ederler. Bu bölgelerin bir zamanlar Osmanlı coğrafyasını teşkil ettiği düşünülecek olursa, baklavanın bir Osmanlı tatlısı olarak nitelenmesi de doğru bir yaklaşımdır.

Charles Perry, Azerbaycan'da "Bakı pahlavası" diye bilinen geleneksel tatlıyı, Orta Asya bozkırlarında çalı çırpı ateşi üzerine oturtulmuş sacda pişen yufka ekmekten klasik baklavaya varışı sağlayan geçişin bir işareti olduğunu söylemektedir.

Baklavanın kökeni ister antik Yunan'da, ister Bizans'ta, ister Türkler veya Araplar'ın göçebelik dönemi geleneklerinde olsun, günümüzdeki klasik baklava diye tanımlanabilecek gösterişli ve incelikli şeklini Osmanlı döneminde almıştır.

Baklava ile ilgili en eski Osmanlı kaydı, Fatih dönemine ait Topkapı Sarayı mutfak defterlerinde bulunmaktadır. Bu kayda göre, hicri 878 yılı (1473) şaban ayında Saray'da baklava pişirildiği bilinmektedir. 17. yüzyılın ortalarında, İstanbul'dan çok uzakta, Bitlis Beyi'nin konağına konuk olan Evliya Çelebi, baklava yediğini belirtmektedir. Sultan 3. Ahmed'in dört oğluna 1720 yılında yapılan görkemli sünnet düğününde konuklara baklava ikram edildiği kaydedilmektedir.

Bu gibi kayıtlardan, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her yöresinde bilinen baklavanın, daha çok Saray'da, konaklarda, ziyafetlerde, şenliklerde tüketildiği anlaşılıyor.

Baklavacılığın, aşçıliktan ayrı bir zanaat olarak gelişmesi de, baklavanın zengin mutfaklarındaki öneminden kaynaklanmaktadır. Tatlıların padişahı baklava, aynı zamanda padişahların tatlısıdır. 17. yüzyılın sonlarında veya 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan baklava alayı geleneği de vardır.

Antep Baklavası, AB Komisyonu tarafından 8 Ağustos 2013 tarihinde tescillenmiştir. Antep Baklavası, AB tarafından Türkiye'den tescil edilen ilk ürün olma özelliği de taşımaktadır.

Antep Baklavası'nın yapılışı

Hamur, eni 60 cm boyu 120-140 cm kadar açılır. Açılan hamur baklava yapılacak tepsinin büyüklüğünde kesilir. Bunlar küçük oklavaya sarılır. İçinden en ince ve en pürüzsüz olanı yüzlük ve yüzlük altı olarak seçilir.

Baklava yapılacak tepsiye ince bir kat yağ sürülür. Tepsi büyüklüğünde kesilen yufkadan oklavayla iki kat serilir. Bu işlem 12 veya 14 kat yufka serilene kadar devam eder. Daha önceden hazırlanmış krema halindeki kaymak, tepsinin ortasına dökülüp bıçak yardımı ile her tarafına yayılır (her tarafın eşit olması çok önemlidir).

12 veya 14 kat yufka serildikten sonra üzerine çekilmiş fıstık serpilir ve üstü açılan yufka ile döşenir. Üstüne yüzlük diye ayrılan hamurdan 10-12 kat serilir ve aralarına yağ atılır. Kenarları düzeltilir.

Antep baklavasında kullanılan Antepfıstığı Ağustos ayının ilk haftasında daha yeni yeni olgunlaşan ve halk arasında "firik veya boz-iç" diye tabir edilen, 1 kilosunda 110-170 gr fıstık içi veren, koyu yeşil renkli, aroması yoğun, Antep fıstığı kullanılır.

Baklava hamurunu en iyi erkek ustalar açar. Çünkü oklavayı kullanırken güç sarf etmek gerekir. Baklava yapımında usta kadar oklava da önemli bir yer tutar.

Baklava, keskin dilim bıçağı ile mekik, muska ve parmak kare şeklinde kesilir, eritilmiş sıcak yağ üzerine gezdirilir ve fırına verilir. Fırın 230-260 C° sıcaklıktadır. Fırında tepsiler devamlı yer değiştirerek çevrilir. Baklava 4-5 dakika sonra hazır olur.

Türk tatlıları arasında baklavanın yeri bir başkadır. Görünüşü ile sizi çağırır, bir kez tadınca da ikinci çatalı almanız kaçınılmazdır.

İyi bir baklavacıdan alınmış baklavanın yerini hiçbir şey tutamaz.

GAZİANTEP'TE EKONOMİ, SANAYİ VE TİCARET

Gaziantep, ülkemizin sürdürülebilir kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal gelişme dinamiklerini içinde barındıran Ortadoğu ve batı arasında ekonomik entegrasyonu sağlayan ve aynı zamanda kültürel köprü görevi gören önemli bir ildir. Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan, tüccarların, bilgelerin, fikirlerin, dinlerin ve kültürlerin yolu olan dünyaca ünlü 2000 yıllık İpek Yolu'nun üzerinde kurulmuş ve yükselmiş olması, İpek Yolu'nun Anadolu'ya açılan kapısı konumunda olan Gaziantep'in karakteristik özellikleri olan üretkenlik ve ticari kabiliyetin temellerini oluşturmuştur.

Coğrafi yönden GAP'ın giriş kapısı, sanayisi ve ticari hacmi ile GAP'ın merkezi olan Gaziantep, ekonomik yönden çevresindeki birçok ili etkisi altında tutarken son yıllarda turizm alanında da ciddi yatırımlar yapmaktadır. Gerçekleştirdiği üretim ve ihracat hacmi ile ülkemiz ekonomisine yön veren illerin başında gelmektedir.

1930'lu yıllarda Gaziantep Sanayisinde en önemli gelişme dokuma alanında olmuştur. Bu yıllar Gaziantep'te yeni dokuma fabrikalarının açıldığı eskilerinin kapasitelerinin artırıldığı yıllardır. Bu yıllarda Gaziantep dokuma sanayi hem sayı hem kalite yönünden gelişmiştir. 1930'da ilde toplam 1200 tezgah ve 6000 işçiyle 219 ton dokuma üretilmekteydi. 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılmasıyla buğday üretiminin artması sonucu, Cumhuriyet öncesi birkaç un fabrikası bulunan Gaziantep'te yenileri kurulmaya başlamıştır.

İlde özellikle küçük imalat sanayinde gelişme, 1956 yılında Birecik Köprüsü'nün açılmasından sonra meydana gelmiştir. (Bu dönemde karayollarının ve tarımın makineleşmesi, el sanatları, modern dökümcülük gibi üretim dallarına yatkın olan şehir halkını bu alana yöneltmiştir.) 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren, tornacılık, oto tamirciliği, karosercilik, boyacılık, elektrikçilik, döşemecilik hızla gelişmiştir.

Gaziantep'te modern anlamda sanayileşmeye geçiş ise ilin 1968 yılında kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve 1970'de Küçük Sanayi Geliştirme Merkezinin (KÜSGEM) kurulması ile olmuştur. 1971-1979 yılları arasında ilde yapılan sanayi yatırımlarının % 40.3'ü kamu, % 59'u özel sektöre gerçekleştirilmiştir. 1970'li yıllarda faal nüfusun % 41.1'ini teşkil eden çalışanların hem imalat hem de ticaretle geçimini sağladığı görülmektedir.

*Gaziantep;
bugün imkanların
son derece sınırlı
olduğu bir bölgede
43 milyon m²'lik 5
Organize Sanayi
Bölgesi, Serbest
Bölgesi, 5000
sanayi tesisi, 120
bin kişilik istihdam
gücünü ile dünyanın
134 ülkesine yıllık 6
milyar dolar ihracat
yapan bir şehir
konumuna gelmiştir.*

Gaziantep, bugün imkanların son derece sınırlı olduğu bir bölgede 43 milyon m²'lik 5 Organize Sanayi Bölgesi, Serbest Bölgesi, 5000 sanayi tesisi, 120 bin kişilik istihdam gücü ile dünyanın 134 ülkesine yıllık 6 milyar dolar ihracat yapan bir şehir konumuna gelmiştir.

Gaziantep imalat sanayisi, kapasitesi, istihdam gücü, ihracat potansiyeli, kalifiye eleman yapısı, geçmişten gelen tecrübe birikimi ile bulunduğu bölgenin en dinamik sanayi gücüne sahiptir. Genel yapı olarak , küçük imalathane ve atölyelerin yanı sıra, büyük tesislerin de gerek sayıca gerek kapasite

te ve istihdam açısından fazla olduğu dikkati çekmektedir. İl sanayisi bir çok sektörde Türkiye'de en önemli üretim merkezi konumundadır. Genellikle Tekstil hammadde ve yarı mamül üretimi şeklinde yoğunlaşan yapısı içerisinde, son yirmi yıllık süreçte halı imalatı büyük önem kazanmıştır. Maki-

Organize Sanayi Bölgesi

ne Halısı ve iplik konularında ihtisaslaşmış olan sektör, elde ettiği rekabet avantajı ile bu sektörde Türkiye genelinde pazara hakim durumdadır. Gaziantep'in Ulusal bazda merkez konumunda olduğu tekstil konuları aşağıdaki listede verilmiştir.

Sentetik iplikler (Akrilik, Polipropilen), makine halısı, karde-open end ve penye pamuk ipliği, jüt ipliği, pp çuval ve torba, her türlü iplik ve kumaş boyama, kasarılama ve apreleme, battaniye, non woven kumaş, fantezi iplik, şönil ipliği, triko örme eşyalar-giyim ve çorap'tır.

Gaziantep imalat sanayi içerisinde, işyeri sayısı ve sağladığı istihdam açısından tekstil sektöründen sonra en önemli sektör gıda sanayisidir. Gaziantep bir tarım ili olmasına rağmen, mercimek, nohut vb. gibi ürünlerin işlenmesi ağırlıklı olarak Gaziantep ve çevresinde yapılmaktadır. Ayrıca organik gıda ürünleri konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Gıda sanayi içerisinde ağırlıklı imalat konuları şunlardır; buğday unu, bulgur, makarna, bitkisel sıvı yağlar, kakaolu mamuller, şekerlemeler ve şeker mamulleri, tahin, helva, reçel, antepfıstığı işleme, bakliyat işleme ve paketleme imalatıdır.

Gaziantep'te imalat ve makine sanayi, ana sanayi dalları olan gıda, tekstil, ve plastik sanayine dayalı olarak gelişmiştir. Gaziantep, değirmen makineleri, tarım makineleri, tekstil makine ve yedek parçaları konularında, Türkiye'de önemli bir yere sahiptir.

Gaziantep Kimya Sanayi önceleri tekstil sektörünün daha sonraları plastik ayakkabı sektörünün ihtiyacı olan hammaddelerin imalatı ile başlamış ve gelişmiştir. Tekstilde sektörün ihtiyacı olan harman yağı, tekstil boyaları imalatı ve tekstil boyama işlemleri, plastik ayakkabı imalatında kullanılan plastifyanlar, geleneksel sabun imalatı, sektörün oluşmasında ve gelişmesinde en önemli kalemleri oluşturmuştur.

Plastik sektörü, kapasitesi, sağladığı istihdam ve katma değer ile Gaziantep için en önemli sektörlerden biridir. Gaziantep tekstil sektörü içerisinde yer alan bazı plastik hammaddenin (Akrilik ve polipropilen) dünyada en fazla tüketildiği şehirlerden biridir. Bu hammaddeler tekstil sektöründe, halı, triko ipliği, çuval dukuma ve non-woven kumaş imalatında kullanılmaktadır.

Gaziantep Plastik sektöründe önemli paya sahip olan alt sektörler şunlardır; PVC Kapı-Pencere Profili, PP ve PE ambalaj filmi imalatı (OPP&BOPP dahil), PU ve PVC ayakkabı-terlik, PP çuval ve PP İplik-Kumaş'tır.

Bölgenin canlı hayvan ihracatı merkezi konumunda olan Gaziantep'te büyük bir ham ve işlenmiş deri potansiyeli bulunmasına rağmen dericilik yeterince gelişmemiştir. Dericilik bölgede basit işleme yöntemleriyle toplanarak çeşitli deri işleme merkezlerine gönderilmektedir.

Gaziantep'teki, ayakkabı imalathaneleri, 2000 yılına kadar, genellikle küçük atölye şeklinde yapılanmıştır. 1990 yılında başlanılan çalışmalar sonucunda, 2000 yılında 163.000 m² alan üzerine, 300 adet işyerinin bulunduğu modern bir "Gaziantep Ayakkabıcılar Sitesi" oluşturulmuştur. Genellikle merdane türü ayakkabı ve ayakkabı yan işleri ile uğraşan firmaların bulunduğu bu sitede imalatın %70'i teknolojik makinelerle yapılmaktadır. Doluluk oranı %100 olan sitede imal edilen her model ve kalitede ayakkabılar yurdun her tarafına pazarlanmaktadır.

Küçük ve Orta ölçekli sanayi işletmeleri şeklinde yapılanmış olan bu sektör çoğunlukla Küçük Sanayi Sitesi içerisinde faaliyet göstermektedir. Özellikle Şehir içi ve yurt içi talebin karşılanması amacı ile mikro yada küçük ölçekli firmalar imalatlarına devam etmektedir. Bu sektör Gaziantep'te gelişmeye en açık potansiyele sahiptir. Küçük firmaların sahip olduğu bilgi birikimi ile imalat alışkanlıkları uygun eğitimler ve planlı yönetim sistemleriyle Gaziantep'e ve ülkeye daha fazla katma değer kazandırabilecek hale getirilebilir. Yerli ve yabancı yatırımcıların bu sektöre şehrimizde yapacakları yatırımın, sektörün sahip olduğu imalat kabiliyeti ile bölge ülkelerine yüksek ihracat potansiyeli bulunmaktadır.

Gaziantep kağıt ürünleri imalatı sektöründe ağırlıklı oluklu mukavva ve karton kutu imalatı ile karton masura imalatındadır. Oluklu mukavva ve karton kutular gıda ve tekstil sektörlerinde ambalaj malzemesi olarak kullanılmaktadır. Karton masura imalatı yapan firmalar da tekstil sektöründe iplik ve halı imalatı ile plastik sektöründe her türlü plastik film, sera örtüsü, vb. imalatı yapan firmaların ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

ULAŞIM

Gaziantep tarihinin oluşumunda ve niteliğinde coğrafi konumunun önemi büyüktür. Bölgenin ilk uygarlıkların doğduğu, Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunuşu, güneyden ve Akdeniz'den doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında oluşu, uygarlık tarihine ve bugüne yön vermiştir. Tarihi İpek Yolu'nun da bölgeden geçiyor olması ilin önemini ve canlılığını devamlı olarak korumasını sağlamıştır.

Gaziantep, kara, hava ve demiryolu ulaşım imkanları ile önemli bir geçit noktasıdır. Kara ulaşımında güneyden ve Akdeniz'den doğuya ve kuzeye giden yolların kavşağında ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin girişinde bulunmaktadır.

Şehir içi ulaşım, otobüs, dolmuş, taksi ve hafif raylı sistem ile sağlanmaktadır. Tarsus-Adana-Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu'ndan şehrin çeşitli yollarına bağlantıların verildiği çevre yolu ile şehir içinde yapımı tamamlanan köprülü kavşaklar şehir içi ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

Gaziantep demiryolu, Adana-Malatya demiryolunun Narlı İstasyonu'nu Halep-Bağdat demiryoluna bağlar. Ayrıca, Fevzipaşa'dan geçen Halep Ekspresi de Gaziantep'in İslahiye ilçesi sınır kapısından Suriye topraklarına girer. Gaziantep demiryolu ağı, yurtdışı bağlantılara da sahiptir. Irak ve Suriye ile bağlantısı olan demiryolu, ulaşım anlamında önemli olanaklar sağlamaktadır. 1976 yılında hizmete giren Gaziantep Havaalanı 1993 yılında uluslararası yük taşımacılığına açılmıştır.

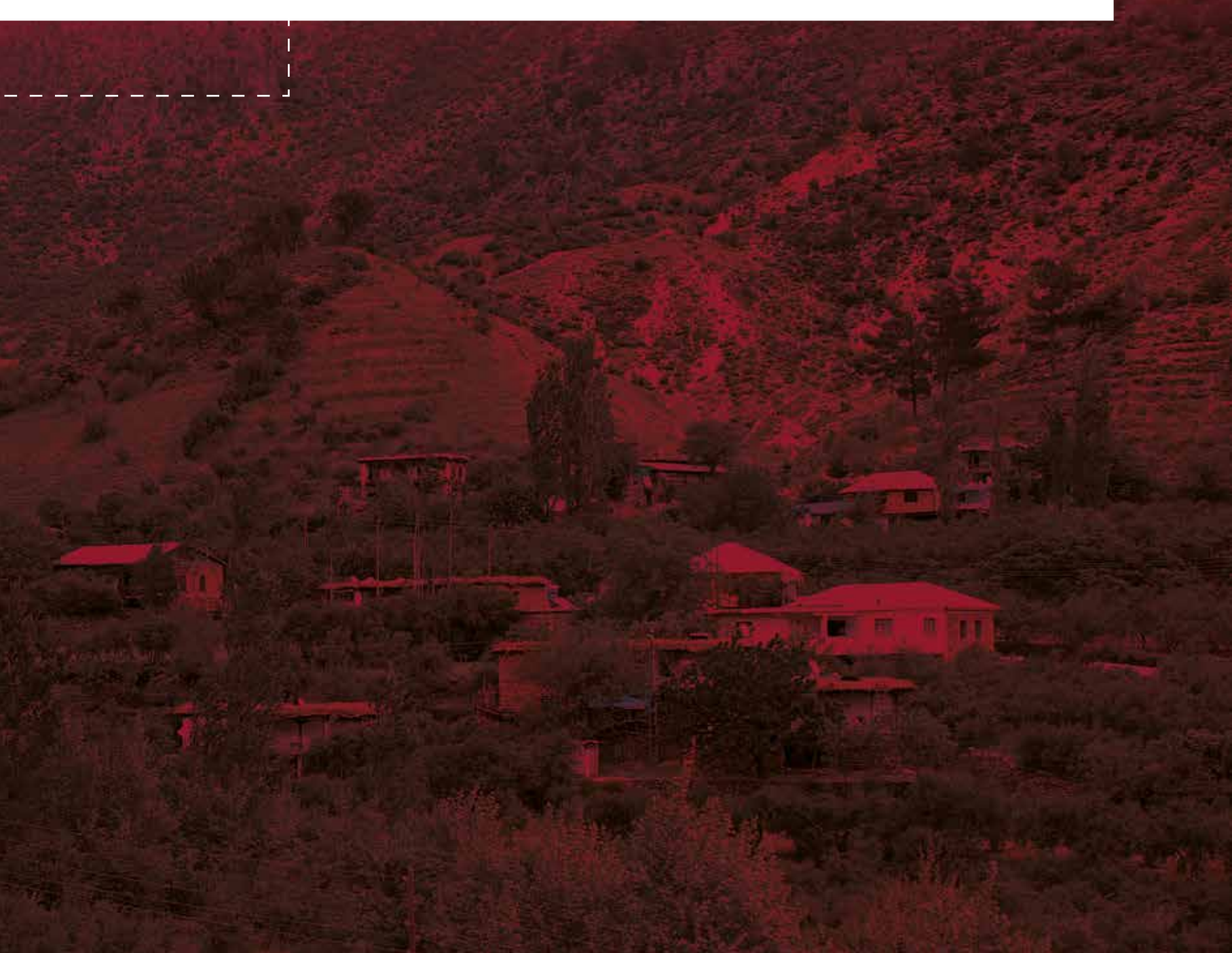
Gaziantep Coğrafyası

Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ

Bitki Örtüsü

Ergün ÖZUSLU

Gaziantep Coğrafyası

GAZİANTEP COĞRAFYASI

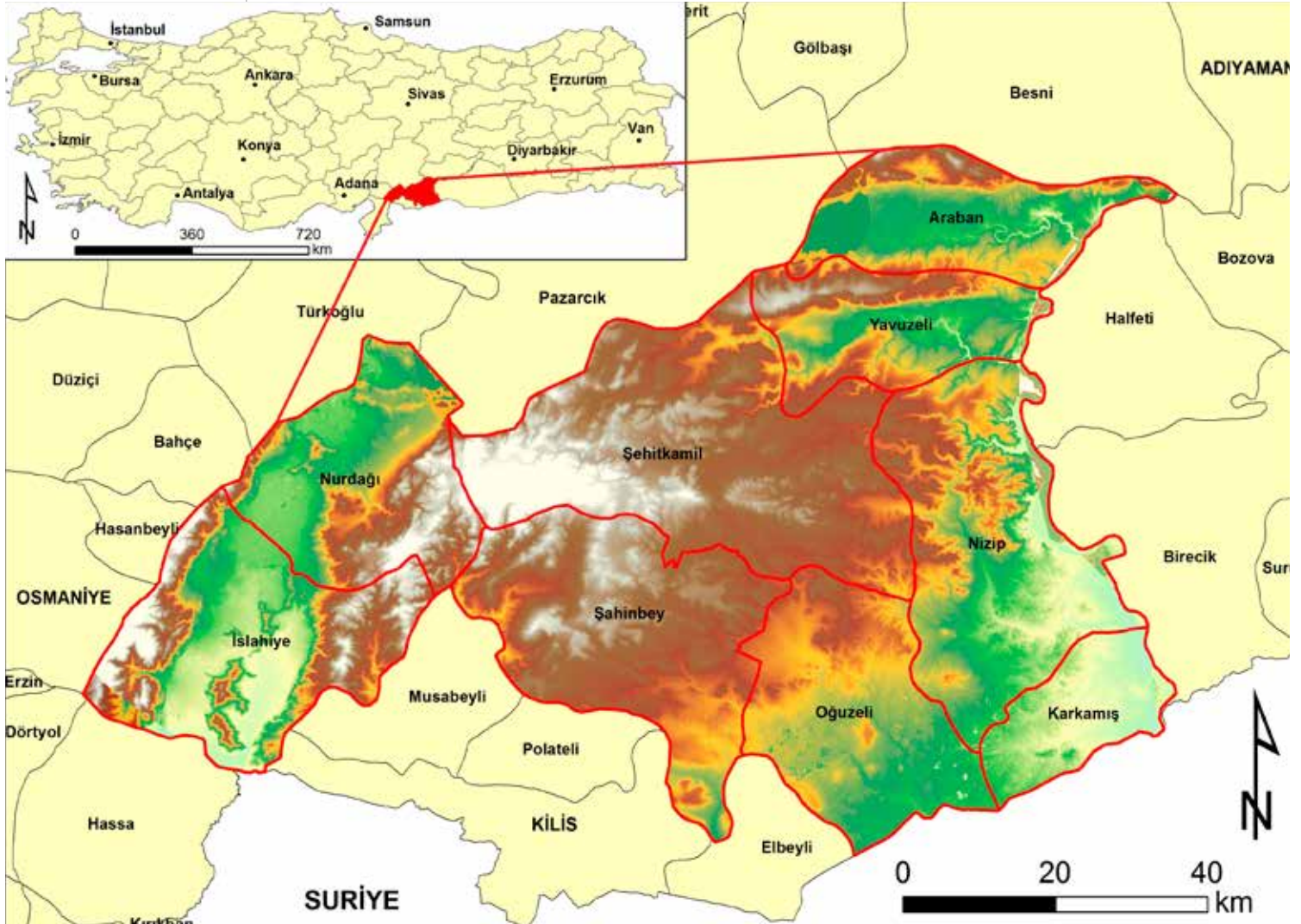
Doç. Dr. Mehmet Emin
SÖZMEZ
Öğretim Üyesi

Gaziantep ili idari açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, Orta Fırat Bölümü içinde yer almaktadır. İl aynı zamanda tarihi süreçte ilk kez tarımın yapıldığı, ilk kulübe veya köy yerleşmelerin ortaya çıktığı, yerleşmelerin gelişerek şehirlere ve daha da büyüyerek devletlere dönüştüğü ve birçok icatın yapıldığı Bereketli (Mümbit) Hilal olarak adlandırılan alanın sınırları dahilinde bulunmaktadır. Araban, İslâhiye, Karkamış, Nizip, Nurdağı, Oğuzeli, Şahinbey, Şehitkâmil ve Yavuzeli olmak üzere toplam 9 ilçeye sahiptir. Toplam yüzölçümü yaklaşık 7642 km² dir. İl kuzeydoğuda Adıyaman ilinin Besni ilçesiyle komşu iken kuzeyde, Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ve Türkoğlu ilçelerine komşudur. Batısında Osmaniye'nin merkez, Hasanbeyli ve Bahçe ilçelerine komşu olan ilin güneybatısında ise Hatay'ın Dört Yol ve Hassa ilçeleri yer almaktadır. Doğuda ise Fırat nehri adeta Gaziantep ili ile Şanlı

urfa illeri arasındaki idari sınırı belirlemektedir. Fırat nehrinin doğu kesiminde bulunan Birecik, Halfeti ve Bozova ilçeleri Şanlıurfa iline bağlı iken, nehrin batısında kalan Araban, Yavuzeli, Nizip ve Karkamış ilçeleri ise Gaziantep iline bağlıdır. İlin güneyinde ise Kilis'in merkez, Polateli, Elbeyli ve Musabeyli ilçeleri ile siyasi sınır olarak Suriye yer almaktadır (Şekil 1).

Gaziantep ilinin yukarıda belirtilen konumu dikkate alındığında, ilin aynı zamanda Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri arasında geçiş noktasında yer aldığı görülmektedir. İlin bu konumu başta iklim ve bitki örtüsü olmak üzere ekonomik ve sosyal birçok çeşitliliğin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. İlin güneyde Suriye ile siyasi bir sınıra sahip olması ise siyasi, askeri, ekonomik ve politik açıdan da ilin önemini arttıran bir durumdur.

Şekil 1
Gaziantep ili lokasyon haritası

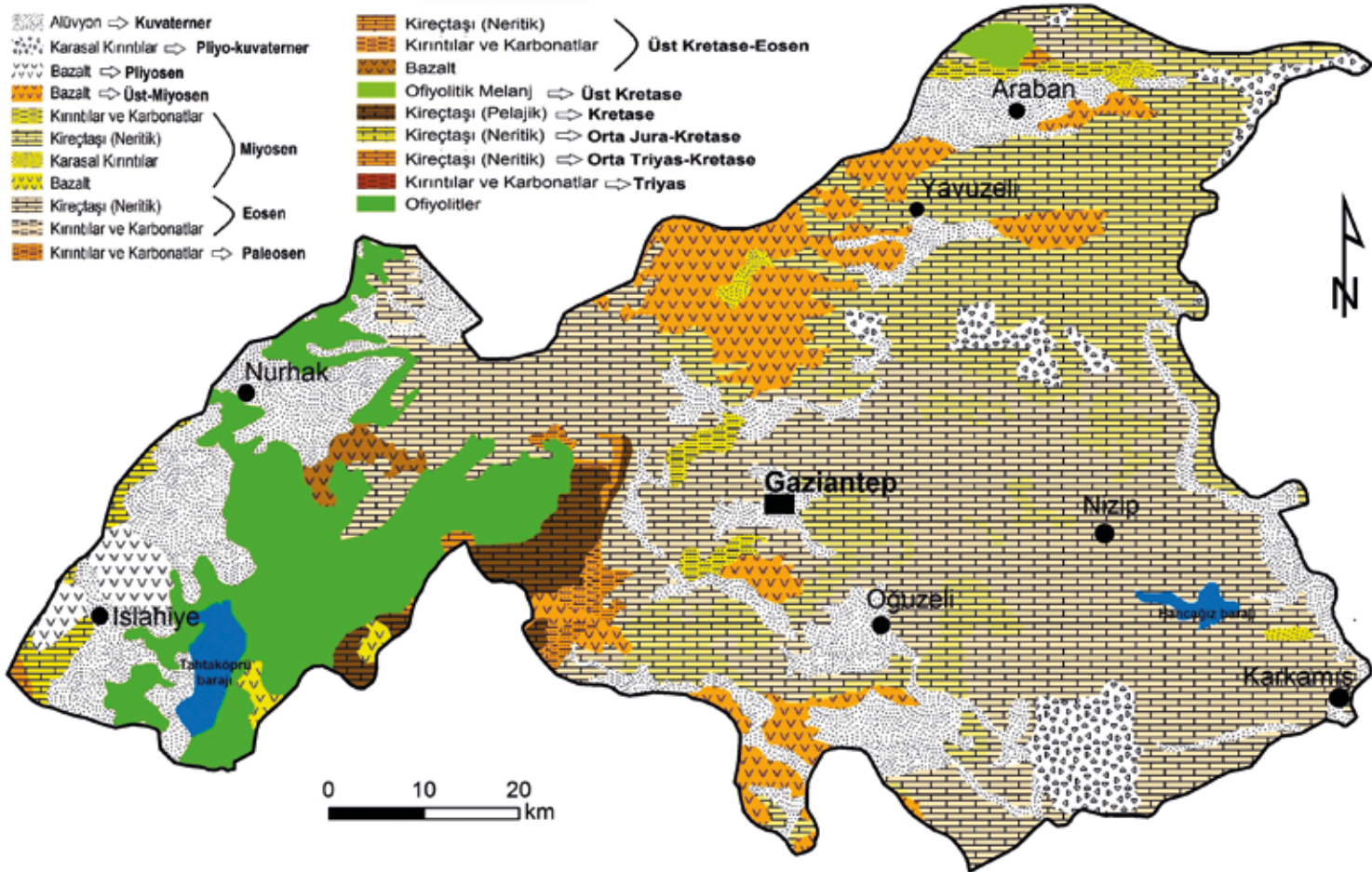
Gaziantep İlinin Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri

Gaziantep ili, Dış Torosların güneyindeki Arap Platformuna ait araziler üzerinde bulunan ve genellikle tersiyer yaşlı tortul kayalardan meydana gelmiş ve kabaca Gaziantep-Adıyaman Ön Çukuru Sedimentasyon Havzası olarak tanımlanan (Kesici, 1994) Gaziantep Platosu üzerinde bulunmaktadır. Bitlis-Zagros bindirme kuşağının kayma yönünde kalan Gaziantep ilinde birçok otokton karakterli jeolojik birim yanında allohton karakterli olanlara da rastlanmaktadır. Genellikle serpantin, volkanik kaya, kumtaşı, silisli şeyl, killi kireçtaşı, radyolarit gibi kayaların bir arada yoğun bulunduğu Üst Jura-Alt Kretase yaşlı Karadut ve Koçalı karmaşıkları ile bunları tektonik olarak örten Üst Kretase yaşlı ofiyolit napı başlıca allohton karakterli formasyonlardır (Usta ve Beyazççek, 2006). Otokton karakterli birimler olup ve aynı zamanda yörede yaygın bulunan formasyonlar ise geçmişten günümüze doğru Alt Eosen yaşlı çakıllı marn-kireçtaşlarından

oluşan Gercüş Formasyonu, Alt ve Orta Eosen yaşlı killi çakıllı marn ve çakıllı kireçtaşlarından oluşan Aslansuyu ve Ardıçlıtepe Formasyonları, dolomitik-çörtlü kireçtaşından oluşan Hoya Formasyonu, Üst Eosen-Oligosen yaşlı, kireçtaşı ile tebeşirli kireçtaşından oluşan Gaziantep Formasyonu, Oligosen-Alt Miyosen yaşlı resifal kireçtaşından oluşan Fırat Formasyonu, Orta-Üst Miyosen akarsu ve göl çökellerinden oluşan Şelmo Formasyonu ile Üst Miyosen yaşlı Yavuzeli Bazaltı ve Pliyosen yaşlı akarsu ve göl çökellerinden oluşan Harabe Formasyonu şeklinde sıralanabilir. Üst Miyosen ve Plio-Kuaterner yaşlı bazaltlar ise Yavuzeli ilçesi ve yakın çevresi ile yer yer de Gaziantep şehrinin güneyindeki Karataş bölgesinde yukarıda bahsedilen formasyonların üstlerini kapatmıştır (Şekil 2).

Şekil 2'de görüldüğü gibi Gaziantep Şehri ve yakın çevresinde Eosen yaşlı kireçtaşı, killi kireçtaşları ve tebeşirli kireçtaşlarından oluşan Gaziantep Formasyonu yoğunluktadır. Gaziantep, İslahiye, Araban, Karkamış, Nurdağı ve diğer ilçe merkez-

Şekil 2
Gaziantep ili
Jeoloji haritası

lerinin bulunduğu alan büyük oranda Kuvaterner yaşlı alüvyonlardan meydana gelirken, diğer önemli ilçe merkezi olan Nizip Eosen yaşlı neritik kireçtaşlarından müteşekkil bir sahada bulunmaktadır, Yavuzeli ilçesinin doğu, güney ve kuzey kesimlerinde ise Yavuzeli Bazaltları olarak da bilinen Üst-Miyosen yaşlı bazaltlarla kaplıdır (Şekil 2).

İlin geneline baktığımızda Gaziantep şehrinin batısından başlayıp doğuda Fırat nehrine kadar olan ve Gaziantep Platosu olarak adlandırılan sahanın güneyinde büyük ölçüde Eosen, kuzeyinde ise Miyosen yaşlı kireçtaşlarının geniş alan kapladığı görülmektedir. İlin batı kesiminde İslâhiye yerleşmesinin de bulunduğu ve Antakya-Maraş Grabeninin orta kesimini oluşturan depresyonda, kuzeydoğu-güneybatı yönlü Kuvaterner yaşlı alüvyonlar geniş alan kaplarken, Amanos dağlarının doğu eteklerinde Pliyosen yaşlı bazaltlar, dağın daha üst kesimlerine doğru ise Orta Jura-Kretase yaşlı kireçtaşlarına geçilmektedir. İslâhiye'nin içinde bulunduğu depresyon alan ile Gaziantep Platosu arasında kalan yüksek kesimlerde ise ofiyolitler geniş alan kaplamaktadır. Yine Gaziantep Platosu'nun batı kesimi ile ofiyolitlerin bulunduğu saha arasında Kretase yaşlı kireçtaşları, doğuda Fırat vadisi boyunca güncel alüvyonlar ile karasal kırıntıların geniş yer kapladıklarını görmekteyiz (Şekil 2).

Sonuç olarak Gaziantep şehrinin üzerine yayıldığı plato sahası büyük oranda Tersiyer kökenli kireçtaşlarından meydana gelmiş olup, hemen hemen tamamen düz veya çok hafif eğimlidir (Stchepinsky, 1943). Bölgedeki tortul kayaçların büyük kısmı Eosen Denizi dönemindeki birikimin eseridir. Nitekim Gaziantep merkez ile diğer ilçe merkezlerinin (Nizip hariç) çekirdek alanları Üst Eosen yaşlı killi kireçtaşı, kireçtaşı ve tebeşir serilerinden meydana gelen bir temel üzerine yayılmış olan Kuvaterner alüvyonlarından meydana gelirken, diğer önemli bir kısmı ise Alt Eosen yaşlı killi-çakıllı kireçtaşı ve tebeşirden meydana gelmiştir. Plato sahası her ne kadar yer yer alüvyonlar ve Plio-Kuvaterner yaşlı bazaltlarla örtülmüşse de temelde büyük kısmı Eosen yaşlı kireçtaşlarından meydana gelmektedir. Dolayısıyla Gaziantep Platosu aynı zamanda bir kireçtaşı platosu olarak da tanımlanmaktadır (Sönmez, 2012). Bunun yanında Gaziantep Platosu, Üst Miyosen ve Pleistosen döneminde meydana gelen faylanmalarla çeşitli yerlerinden yarılmış ve bu yarıklardan yer yer bazalt çıkışları meydana gelmiştir. Bazalt çıkışlarının Kuvaternerde de devam etmiş olması nedeniyle plato sahasının üst kesimlerinin geniş bir kısmı genç bazaltlarla örtülmüştür (Kesici, 1994). Nitekim Gaziantep şehrinin

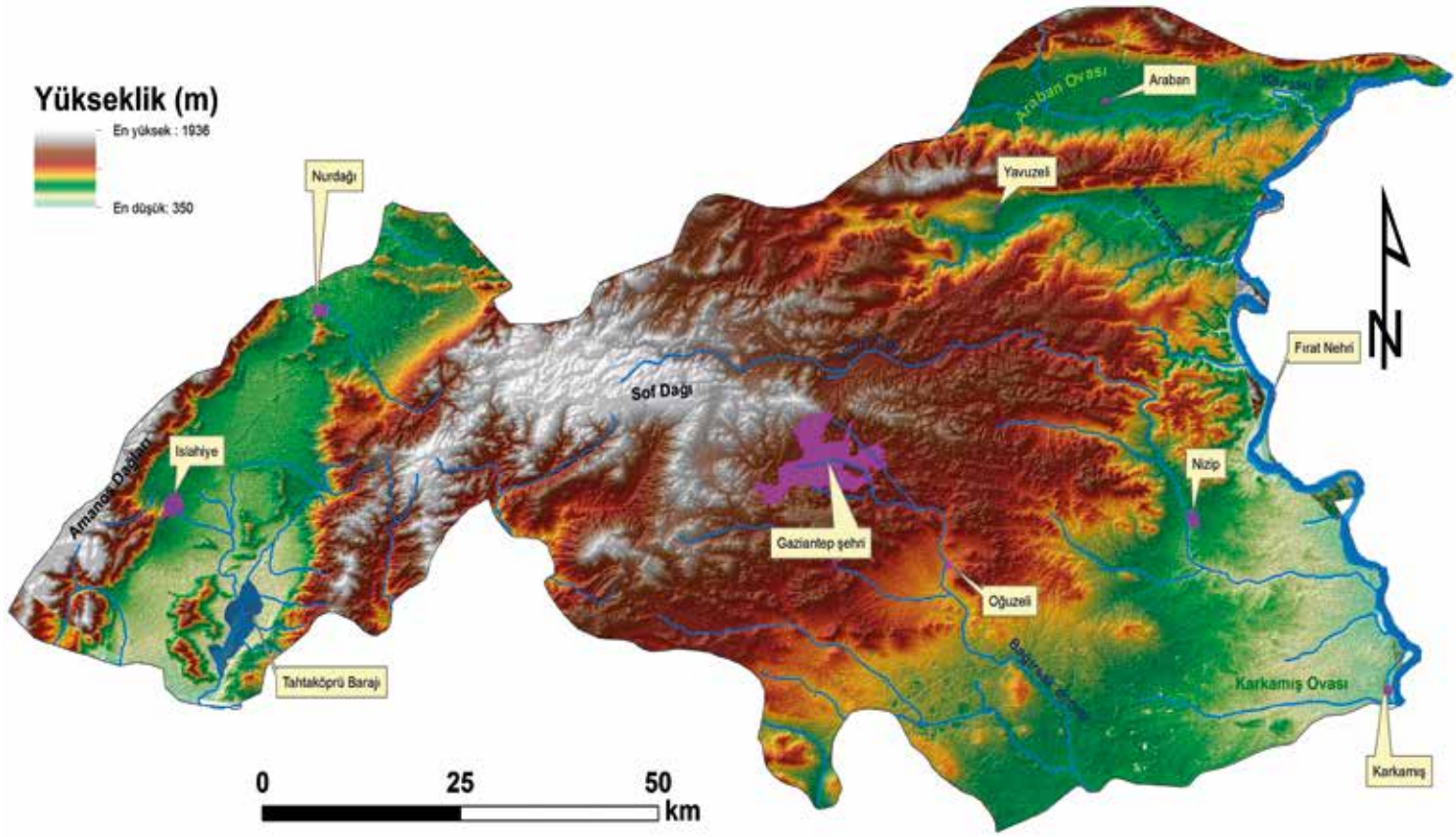
gelişme alanı içinde yer alan Karataş bölgesi ismini bazalt renginden almış ve son yıllarda şehir bu alan üzerinde hızlı bir gelişme göstermektedir (Sönmez, 2012). Stchepinsky (1943) Gaziantep şehri sınırları dâhilindeki kalan ve yüksek alanları örten bu bazalt akıntılarını Miyosen oluşumlarını kestiklerinden Kuvaternerde meydana gelen faylarla ilişkilendirmiş ve bunları Pliyo-Kuvaterner olarak yaşlandırmıştır (Stchepinsky, 1943).

Gaziantep ilinin jeomorfolojik özelliklerini morfolojik birimlere göre yüksek dağlık kesimler, plato sahası ve ovalık alanlar olarak ayırmak mümkündür. Sof dağının da içinde yer aldığı Kartal dağları ile Amanosların doğu yamaçları ilin yüksek kesimlerini, Barak Ovası (Nizip ve Karkamış ovaları), İslâhiye, Yavuzeli, Araban ve bir kısmı Kilis ili sınırları dâhilinde kalan Tilbeşar ilin ovalık alanlarını oluşturmaktadır. İlin büyük kısmı ise Gaziantep Platosu ve plato sahasının içinde yer alan karstik depresyonlardan oluşmaktadır.

İlin en önemli yükseltisini oluşturan Kartal dağları (Sof dağı) batıdaki Antakya-Maraş grabeni ile doğudaki Gaziantep platosunu birbirinden ayırmaktadır. Yaklaşık 1500 m yükseltiye sahip olan bu dağlık alan büyük oranda Eosen sonrasında meydana gelen faylanmalarla yükselmeye uğramıştır. Bu dağlık alan aynı zamanda sol yanal atımlı Ölü Deniz Fayı ile Doğu Anadolu Fayı'nın birleşme alanında bulunmaktadır. Böylece gerek yanal atımlı faylanmalarla ve gerekse normal faylarla Kartal ve Amanos dağları yükselirken diğer taraftan Antakya-Maraş grabeni oluşmuştur. Gaziantep iline bağlı İslâhiye ve Nurdağı ilçeleri bu graben ile dağlık alanların bir arada yayıldığı kesimde yer almaktadır. Her iki ilçenin de yerleşim alanları büyük oranda graben sahasında yer almaktadır. Nitekim Gaziantep ilinin en önemli ovalarından biri olan İslâhiye ovası da bu graben sahasında yer almakta olup son derece verimlidir. Aktif fayların bulunduğu bu saha sismik açıdan da faal durumdadır.

Gaziantep ilinin en önemli ovasılarını ise tektonik kökenli olan İslâhiye, Araban, Yavuzeli ve Barak ovaları oluşturmaktadır. Bu ovalardan en önemlisi olan İslâhiye Ovası aynı zamanda tektonik bir çöküntü alanı olan Antakya-Maraş grabeni içinde yer almakta ve kuzeydoğu-güneybatı yönlü Ölü Deniz ve Doğu Anadolu faylarının kontrolünde gelişmiştir. Diğer ovalardan Araban ve Yavuzeli ovaları ise kabaca doğu-batı yönlü faylar tarafından kesilerek ortaya çıkarılmıştır. Birer tektonik çöküntü alanı olan bu ovalar zamanla akarsular tarafından hem drene edil-

Şekil 3
Gaziantep ili
Jeoloji haritası

miş hem de bu alanlara bol miktarda alüvyon dolgunun birikmesi sağlanmıştır. Böylece sulanma imkânları gelişmiş ve kalın alüvyal dolgu ile kaplı verimli ovalar ortaya çıkmıştır.

İlin büyük kısmını oluşturan Gaziantep Platosu, kuzeydoğuda Hatay-Maraş Grabenine, kuzeyde Araban Ovasına, doğuda Fırat Vadisine, güneyde Türkiye-Suriye sınırına kadar yayılır (Kalelioğlu, 1971). Plato, Arap bloğunun kuzeye doğru hareketiyle kıvrılma, faylanmalara uğramış ve yer yer de plato yüzeyindeki kırıklar boyunca volkanizma olayları meydana gelmiştir. Yöredeki Eosen kireçtaşları sakin denizel ortamda çökelmiştir. Üst Eosenden itibaren meydana gelmiş olan olası bir regresyon ile bölge karasal ortama geçmiştir (Yeşilnacar, vd., 1998). Çalışma sahası Üst Miyosen'de kuzey-güney yönlü sıkışmaya uğramış, blok tektonizmasıyla yükselerek, yörede karasal ortam şartlarının hâkim olmasına neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak yörede akarsu aşındırması etkili olmaya başlamıştır (Atalay, 1987). Böylece plato sahası, Fırat ve kolları tarafından yarılmış ve bir birinden ayrı gibi duran birçok sırttan meydana gelmiştir. Bu sırtlar, çok kere doğu-batı yönlü sade kıvrımlar halindedir (Yücel, 1987).

Bunun yanında Gaziantep platosunun jeomorfolojik gelişimi önemli oranda son Plio-Kuaterner volkanizması ve akarsular tarafından şekillendirilmiştir. Nitekim Gaziantep şehrinin bulunduğu alan gerçekte karstik kökenli bir depresyon olup, batı-doğu doğrultuda akan Bağırsak deresinin bir kolu olan Alleben deresi tarafından boşaltılmıştır. Bunun yanında Gaziantep platosunda kabaca batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru gidildiğinde yükselti değerlerinin düşmesi akarsuların bu doğrultularda akması ve geri aşındırma süreciyle ilgilidir. Özellikle Plato sahasından Fırat Nehrine doğru Nizip ve Karkamış ilçelerinde yükselti değerleri 400 m'nin altına düşer. Buna karşılık plato yüzeyinde kuzeye doğru gidildikçe yükselti artarak, şehir merkezinde 850 m ve şehrin kuzey batısında Sof Dağı civarında 1500 m civarlarına (1496 m.) çıkar. Benzer durum doğudan batıya doğru gidildiğinde de karşımıza çıkmaktadır. Platonun doğu sınırını oluşturan Fırat Nehri vadisinde 500 m'nin altına düşen yükselti değerleri batıda Sakaltutan Dağı civarında 1000 m.'nin üstüne çıkmaktadır.

İlin en önemli yüksek alanları Amanos dağlarının etek kesimleridir. İslahiye ilçesine bağlı Huzur (Hinzırlı) yaylasının da yer aldığı bu kesimde yük-

selte değerleri 2000 (1936 m) metreye yaklaşmaktadır. (Şekil 3) Bu yüksek alanlar kabaca ilin Osmaniye ve Hatay ile batı sınırını oluşturmaktadır. İl sınırları dâhilinde ve merkezi kısımda kalan en önemli yükselti ise Kartal dağlarının devamı olan Sof dağıdır. Gaziantep şehrini doğu-batı doğrultuda boydan boya kesen Bağırsak deresi ve kolları ile güneydeki Tüzel suyunun oluşturduğu 700 m civarındaki yükseltileriyle vadiler plato yüzeyindeki en alçak alanları oluşturmaktadır. İlin en alçak kesimleri ise ilin doğu ve güneydoğusunda Fırat Nehri vadisine yakın kesimlerde bulunmaktadır. 350-400 metre civarlarındaki bu alanlar Barak ovasının doğu kesimlerine denk düşmektedir.

Gaziantep ilindeki alçak alanlar ise büyük oranda faylanmalar, akarsuların aşındırma faaliyetleri ve karstlaşmayla meydana gelmiştir. İrili ufaklı küçük dolinler yanında özellikle Alleben, Kızılhisar ve Tüzel gibi akarsular karstlaşmanın etkisiyle yataklarını lateral olarak hızla genişletmişler ve birçok uvala, polye gibi karstik şeklin meydana gelmesinde etkili olmuşlardır. Nitekim Gaziantep şehrinin üzerinde geliştiği alan geçmişte bir polye tabanına denk gelirken, Bağırsak deresinin geriye doğru aşındırmasıyla dış drenaja bağlanmış ve polye karakterini büyük oranda kaybetmiştir. Benzer durum çalışma sahasının güney kesimindeki Tüzel suyunun boşalttığı alan için de geçerlidir. Bu alanlar geçmişte birer polye iken akarsuların plato sahasını büyük oranda parçalamaları neticesinde dış drenaja bağlanmışlardır. Plato sahasının top yekûn yükselmesi ve akarsular tarafından derin yarılmaya başlanması birçok karstik şeklin erozyonla ortadan kalkmasına ve erozyona duyarlı sahalarda hızla boşaltılmasında etkili olmuştur. Özellikle killi kireçtaşlarının yoğun bulunduğu alanlarda aşındırma faaliyetleri daha şiddetli cereyan etmiş ve sahanın dalgalı bir yüzeye sahip olmasında etkili olmuştur (Sönmez, 2012).

Sonuç olarak Gaziantep ili ve yakın çevresi üçüncü zamanda, Gaziantep yöresinin de içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin büyük kısmı ile Basra Körfezini de içine alan Eosen Denizi kaplamıştır. Yöredeki karbonatlı çökellerin büyük kısmı bu dönemde birikmiştir. Neojen döneminde tekrar deniz altında kalan alan, Post-Alpin hareketlerden önemli ölçüde etkilenmiş ve daha hafif kıvrılmak suretiyle topyekûn yükselmiştir (Atalay ve Mortan, 2007). Özellikle Kuaternerde meydana gelen volkanik sokulumlar Gaziantep ilinin bulunduğu alanın yükselmesinde ve jeomorfolojik gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Nitekim çalışma sahasının bazı kesimleri yüzey volkanizması ile yükselmiş ve

devamında akarsular tarafından boşaltılmış ve yarılmıştır.

Gaziantep ilinin morfolojik özellikleri açısından bir diğer önemli unsur ise eğim değeridir. İl genelinde alçak ve yüksek düzlüklerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Alçakta kalan düz alanlar il içindeki önemli ovaları oluştururken, yüksekte kalan düz alanlar ise plato sahasına denk gelmektedir. Bu durum il genelinde eğim değerlerinin nispeten daha düşük olmasını sağlamıştır. Nitekim Gaziantep ilinin yaklaşık 3055,8 km²'sini (%44,3'ü) %0-5 eğime sahip alanlar oluştururken, yaklaşık 1511,5 km²'sini (% 21,9'u) %5-10 ve 884,7 km²'sini (% 12,8'i) ise % 10-15 eğime sahip alanlar oluşturmaktadır. % 15'in altındaki eğimli arazilerin toplamı ilin yaklaşık % 79'una (5452 km²) tekabül etmektedir. Bu durum il genelinde plato ve ovalık alanların oldukça geniş yer kapladığının en açık delilidir. Geriye kalan arazilerin 523,5 km²'si (%7,7'si) % 15-20 eğim değerlerine, 918,5 km²'si (% 13,3'ü) ise % 20'den daha yüksek eğim değerlerine sahiptir (Tablo 1).

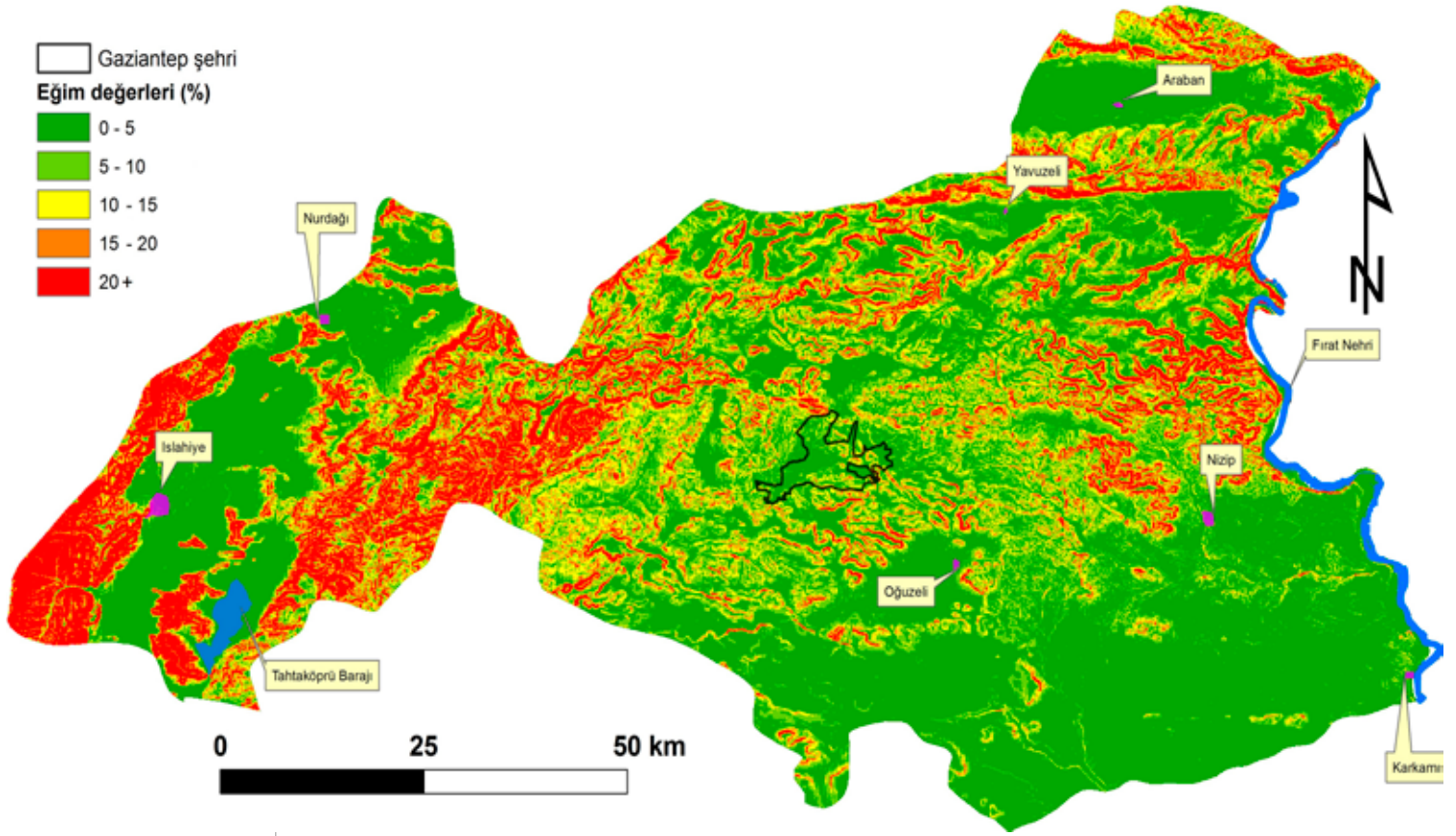
Eğim (%)	Alan (km ²)	Oran (%)
0-5	3055,8	44,3
5-10	1511,5	21,9
10-15	884,7	12,8
15-20	523,5	7,7
20+	918,5	13,3

Tablo 1
Gaziantep ili eğim değerlerinin alansal ve oransal dağılımı.

Gaziantep ilinde eğim değerlerinin en yüksek olduğu kesimler il genelinde yükseltisi de fazla olan Kartal dağlarının bulunduğu alan ile Huzur (Hınzırlı) yaylasının da yer aldığı Amanos dağlarının etekleridir. Bunun yanında Gaziantep ili genelinde eğimin yüksek olduğu bir diğer saha ise akarsu vadilerinin yamaç kesimleridir (Şekil 4). Bu durum Gaziantep ilinin topyekûn yükselmeye uğraması ve akarsular tarafından derin yarılmalarının bir sonucu ve aynı zamanda kanıtıdır. Ayrıca ilin kuzeydoğusundaki ovaların yamaç kesimleri de yüksek eğime sahiptir (Şekil 4). Bu kesimlerde eğim değerlerinin yüksek olmasında faylanmalarla çökmelerin ve yükselmelerin oluşması ile volkanik faaliyetlerle buraların yükselmesi etkili olmuştur.

Hidrografya

İlin en önemli akarsuyu doğusunda yer alan Fırat Nehri'dir. İlin doğu sınırını oluşturan bu nehir aynı zamanda Türkiye'nin en önemli nehri konumundadır. İl sınırları içinde irili ufaklı birçok başka akarsu da bulunmaktadır. Bu akarsuların en

Şekil 4
Gaziantep ili eğim haritası

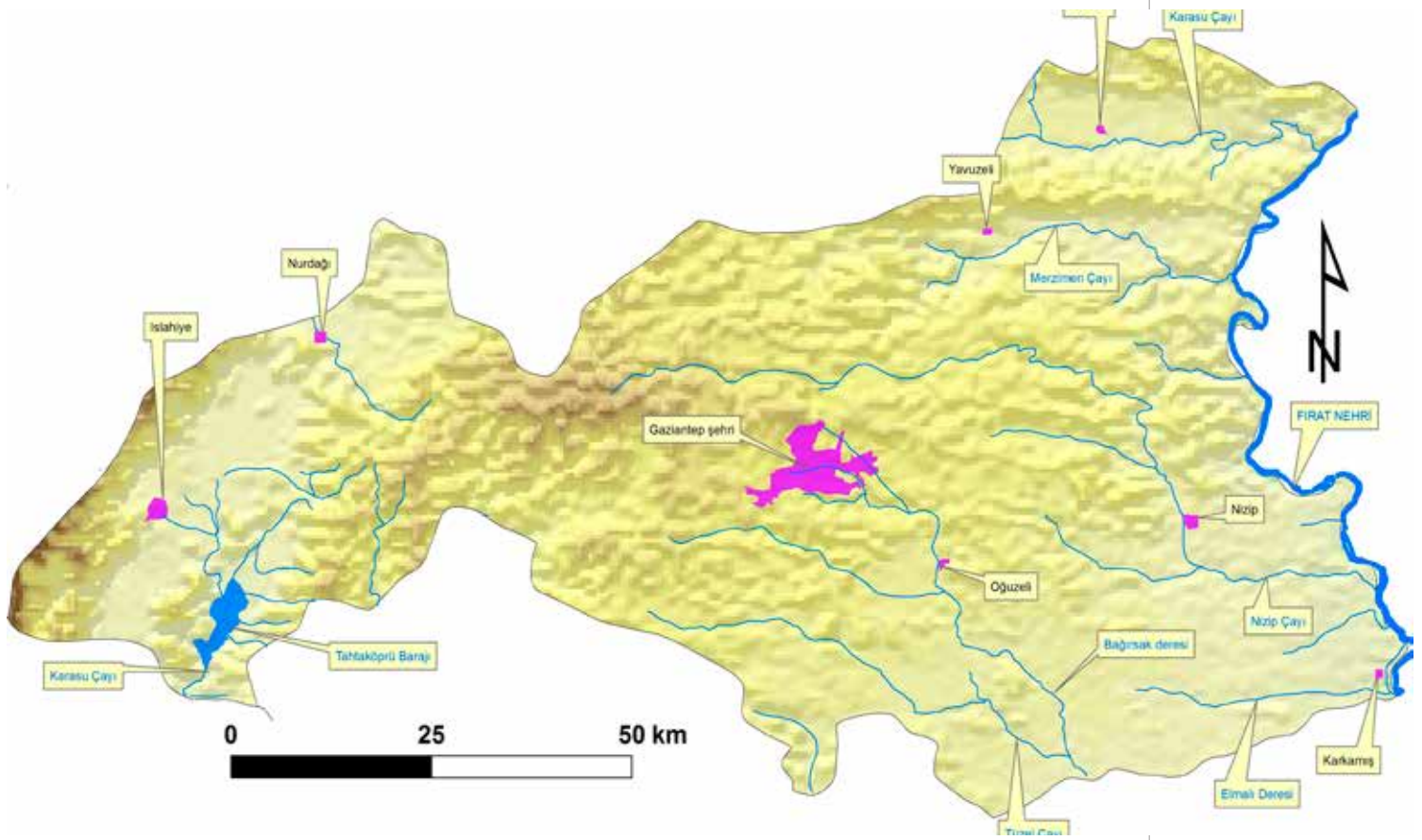
önemlilerinden biri kaynağını Sof dağından alan ve ilin güneydoğusunda Fırat nehrine karışan Nizip Çayıdır. Bunun dışında plato yüzeyinde Gaziantep şehrinin içinde bulunduğu polyeyi de boşaltan Bağrsak deresi, şehrin güneyindeki Tüzel ve Sabun suları diğer önemli akarsulardır. İlin doğusundaki ovaları boşaltan ve besleyen çaylar ise Karasu ve Merzimen'dir. Bunlardan Karasu Çayı Araban ovasını, Merzimen Çayı ise Yavuzeli ovasını boşaltmaktadır (Şekil 5). Bunun yanında ilin batı kesimindeki graben sahasında irili ufaklı birçok akarsu bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi İslahiye ovasını boşaltan ve üzerinde tahta köprü barajının da bulunduğu Karasu çayıdır.

İl genelinde akarsular kuzeybatı-güneydoğu yönlü olup Fırat havzasına akarken graben sahasında bulunan Karasu çayı güneye doğru Asi nehri havzasına akmaktadır. Dolayısıyla ilin suları hem Basra Körfezi hem de Akdeniz havzalarına boşalmaktadır. Genel olarak kaynağını Sof dağından alan bu akarsuların büyük bir kısmı (Nizip çayı ve Bağrsak deresi hariç) mevsimlidir. Sonbahar mevsiminin sonlarına doğru su tutmaya başlayan bu dereler, kış mevsiminde yataklarını doldurmakta ve çabuk

gelen kuraklık ile yörede kar yağışının düşüklüğü sebebiyle ilkbahar ortalarından itibaren kurumaktadır. İl genelinde birçok yapay göl bulunmaktadır. İslahiye ilçesi sınırları içinde kalan Tahtaköprü ile Karkamış'ın batısındaki Hancağız barajları il sınırları dâhilinde kalırken, Fırat nehri üzerindeki Birecik ve Karkamış barajları ilin faydalanabileceği diğer önemli barajlardır.

İklim Özellikleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Fırat Bölümü'nde kalan Gaziantep ili, kabaca yazları çok sıcak (30 °C 'den daha fazla), kışlar daha az soğuk (0-5 °C arazında), düşük nemlilik ve bulutluluk yanında şiddetli buharlaşma ve yaz kuraklığı özelliklerini taşıyan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait step iklimi (Erinç, 1996) özellikleri taşımaktadır. Türkes, yağış özelliklerine göre yaptığı değerlendirmede, bölgede yağışların %50'den fazlasının kış mevsiminde, %30-35'nin ilkbahar, %15'e yakınının sonbaharda ve %5'ten daha azının ise yazın düştüğü belirlenmiştir. Bu özellikleri ilde bölgeyi yağış özellikleri bakımından "Karasal Akdeniz" şeklinde tanımlamaktadır (Türkes, 2010). Bölgeye ya-

Şekil 5
Gaziantep ili
hidrografiya haritası

zın Basra alçak basıncının yerleşmesiyle güneydoğu yönlü kuru ve sıcak Samyeli rüzgârı etkili olmakta ve kuraklığı arttırmaktadır (Erol, 1999). İlin sıcaklık, yağış, kuraklık ve nemlilik özelliklerini ortaya koymak amacıyla Gaziantep, Kilis, İslahiye ve Birecik meteoroloji istasyonlarına ait veriler kullanılmıştır.

Sıcaklık Özellikleri

İl için seçilmiş olan istasyonlara göre yıllık ortalama sıcaklık değerleri değerlendirildiğinde, Gaziantep şehrinin sıcaklık değerleri 14,6-15,8 °C arasında değişmektedir. Şehrin güneyinden kuzeyine doğru yükseltinin artması sebebiyle sıcaklıklar da

düşmektedir. Nitekim şehrin kuzeydoğudaki en yüksek alanı oluşturan Sof dağında sıcaklıklar 12,8 °C'ye kadar inmektedir. Şehir ve yakın çevresindeki istasyonların yıllık ortalama sıcaklık değerleri arasında ciddi farklar olduğu da göze çarpmaktadır (Tablo 2). Bu durum şehrin ortalama 850 m civarlarında olan plato yüzeyinde kalmasından ileri gelmektedir. Bir diğer faktör ise kuzeye gittikçe enlem farkından sıcaklıkların düşmesi gösterilebilir. Şehirdeki en sıcak ay 28 °C ile Temmuz, en soğuk ay ise 3,4 °C ile Ocak ayıdır. Gaziantep ili ve yakın çevresinde yıl içindeki mevsimlik maksimum sıcaklık farkı 25 °C civarındadır (Tablo 2).

Tablo 2
Gaziantep ve yakın çevresindeki
istasyonların aylık ortalama
sıcaklık değerleri (°C)

İstasyon Adı	Rasat Süresi	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık Ortalama
Gaziantep	36	3,4	4,5	8,4	13,4	18,8	24,2	28,0	27,6	23,0	16,5	9,5	5,0	15,2
İslahiye	36	5,2	6,4	10,5	15,4	20,5	25,3	28,0	28,1	25,0	19,1	11,6	6,8	16,8
Birecik	36	5,8	7,2	11,0	16,0	22,0	27,9	30,5	29,6	24,6	18,7	11,6	7,2	17,7
Kilis	36	5,9	7,0	10,7	15,5	20,8	25,4	28,2	28,0	24,9	19,7	12,6	7,5	17,2

Nemlilik ve Yağış Özellikleri

Gaziantep merkez istasyonunda yıllık ortalama yağış değerleri (560,9 mm) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer yakın istasyonlara göre (Birecik, 368,7 ve Kilis, 478,9 mm) oldukça yüksektir (Tablo 3). Bu durum Gaziantep'in yükselti değerleriyle yakından ilişkilidir. Nitekim il ve yakın çevresindeki istasyonlarda yükseltiye göre yıllık ortalama yağış değerleri de değişmektedir. İlin güney ve doğusundan kuzey ve kuzeydoğuya doğru gidildiğinde yağış değerleri de yükseltiye bağlı olarak artmaktadır. Gaziantep şehir alanında yağış değerleri güneydoğudan kuzeybatıya doğru artarak 502-569 mm arasında değişirken, Gaziantep platosunun kuzeydoğusundaki en yüksek alanı oluşturan Sof dağında yağış değerleri 650 mm'nin üzerine çıkmaktadır (Sönmez, 2012). Yağışın aylara göre dağılımı son derece düzensizdir. Yazlar Akdeniz iklimindeki gibi son derece kurak geçerken, kışlar en yağışlı mevsimi oluşturmaktadır. İlkbahar ayları sonbahara göre daha fazla yağış almasıyla step iklimi özelliklerini yansıtmaktadır.

Gaziantep ilinde 1954-2013 yılları arasında görülen maksimum ve minimum sıcaklık değerleri tablo 3'teki gibidir. Buna göre en yüksek sıcaklık değeri 44 °C ile 30.07.2000 tarihinde görülmüştür. En düşük sıcaklık değeri ise 17.01.1973 tarihinde -16,8 °C olarak belirlenmiştir (Tablo 5). Gaziantep meteoroloji istasyonu verilerine göre en yüksek sıcaklıklara Temmuz ve Ağustos aylarında ulaşılmaktadır. Bu aylarda ortalama sıcaklık değerleri 35,3 °C civarındadır. En yüksek ortalama sıcaklıkların en düşük olduğu aylar ise kış mevsiminde, sırasıyla 7,6 °C ile Ocak ve 9,8 °C ile de Aralık aylarıdır. İstasyonda belirlenmiş olan en düşük aylık ortalama sıcaklık değerleri ise -0,7 °C ile Ocak ve 0 °C ile Şubat aylarında görülmektedir. En düşük aylık ortalama sıcaklık değerlerinin en yüksek olduğu aylar ise 21 °C ile Temmuz ve 20,9 °C ile Ağustostur (Tablo 4).

Gaziantep'te gün içerisinde ortalama güneşlenme süresi kış mevsiminden yazı doğru ciddi olarak artmaktadır. Yılın en soğuk ayları olan Aralık ve Ocak'ta 3,4 saat olan ortalama güneşlenme süresi yazı doğru sürekli artmakta ve Temmuz ayında 11,2 saat ile maksimum seviyeye yükselmektedir. Merkez istasyonda toplam yağışlı gün sayısı ise kıştan yazı doğru sürekli düşmektedir. Nitekim yıl içindeki toplam 86,5 günün 37,6 günü kış mevsimindeki (Aralık-Ocak-Şubat) aylara aittir. Buna karşılık yaz aylarında (Haziran-Temmuz-Ağustos) toplam yağışlı gün sayısı 3,1 gündür.

Tablo 3: Gaziantep şehri ve yakın çevresindeki istasyonların aylık ortalama yağış değerleri. (°C)

İstasyon Adı	Rasat Süresi	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık Ortalama
Gaziantep	36	93,9	88,0	71,6	51,4	30,8	6,6	2,6	2,8	7,1	40,1	69,3	96,6	560,9
İslahiye	36	142,7	132,2	112,4	72,7	35,5	7,5	1,1	1,1	7,9	58,2	100,6	148,6	843,4
Birecik	36	56,4	55,8	48,8	38,1	22,1	5,7	0,4	0,6	2,4	25,1	43,0	60,4	368,7
Kilis	36	79,6	74,4	62,6	44,3	24,4	7,0	1,3	1,5	5,1	35,3	60,5	83,0	478,9

Tablo 4. Gaziantep meteoroloji istasyonunda 1954-2013 tarihleri arasında görülen minimum ve maksimum sıcaklıklar.

Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen En Yüksek ve En Düşük Değerler (1954-2013)													
Aylar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
En Yüksek Sıcaklık (°C)	19	21	27,4	34	37,8	39,6	44	42,8	40,8	34,4	27,3	25,2	
En Düşük Sıcaklık (°C)	-16,8	-15,6	-11	-4,3	2,5	4,5	10,6	12,1	3,4	-2,8	-7,5	-13,4	

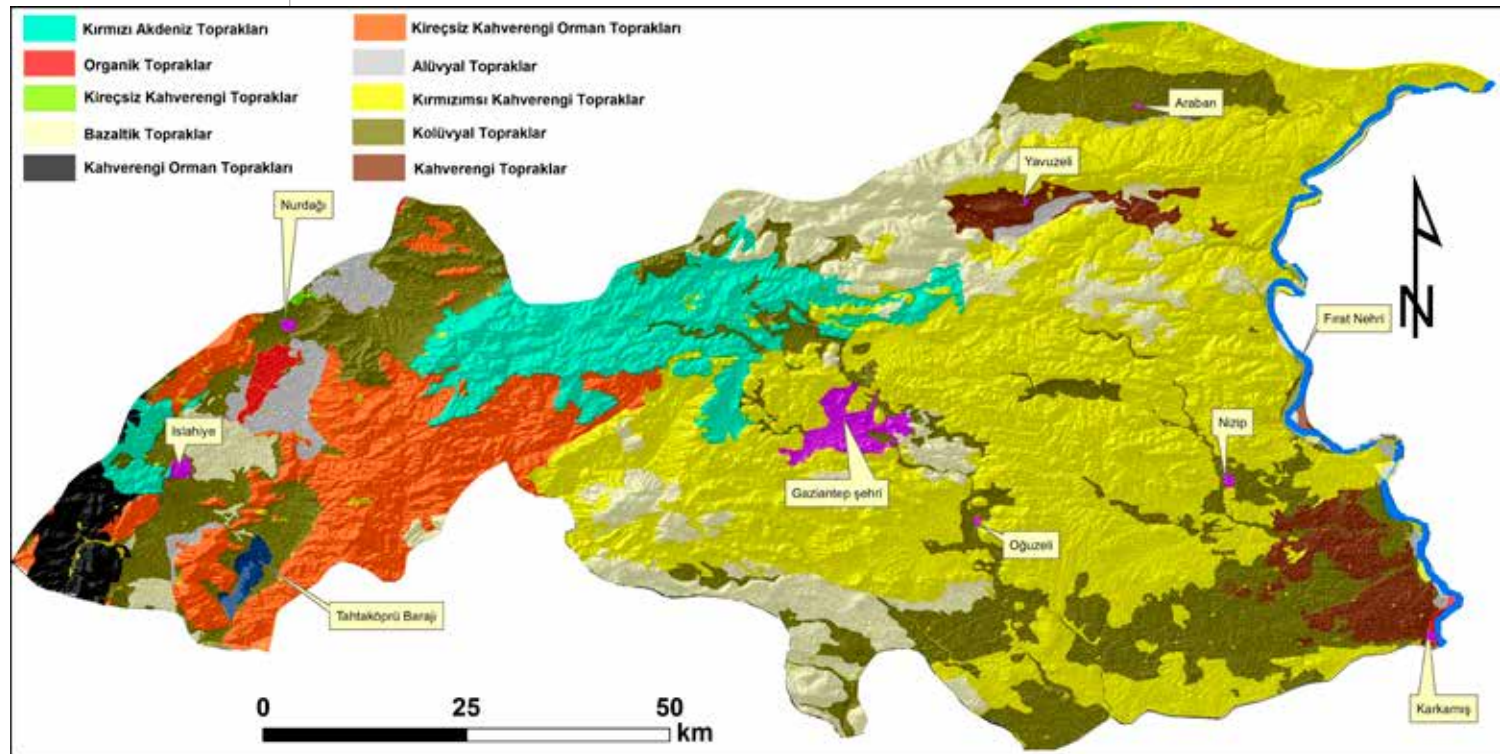
Toprak Özellikleri

Gaziantep ilinde bazalt ve kireçtaşının birbirine karıştığı geniş sahalarda kırmızı kahverengi topraklar yoğunluktadır. Bunun yanında özellikle bazalt çıkışlarının olduğu kesimlerde bazaltik toprak ön plana çıkarken, Sof dağı ve çevresindeki kalkerli sahalarda kırmızı Akdeniz toprakları geniş alan kaplamaktadır. Yörede bu toprakların yanında özellikle akarsu vadileri boyunca kollüvyal topraklar ve sof dağının orman ve fundalık alanlarında ise kireçsiz kahverengi orman toprakları karşımıza çıkmaktadır (Şekil 6). Gaziantep ili geneline baktığımızda plato yüzeyinin büyük bir kısmını Kırmızı Kahverengi toprakların kapladığı görülmektedir. İslahiye Ovası'nın kuzeyi ile Yavuzeli Ovası'nın güney kesimlerinde Alüvyal topraklar, Araban ve Barak

(Nizip-Karkamış) ovalarının neredeyse tamamı, İslahiye Ovası'nın batı ve güney kesimlerinde ve Tahtaköprü barajının kuzeyi ise çevreden taşınmış olan Kollüvyal topraklarla kaplıdır. Gaziantep şehrinin kuzeyi, Sof dağı ve çevresi ile İslahiye yerleşmesinin batısı ise Kırmızı Akdeniz toprakları ile kaplıdır. Gaziantep ilinde Kahverengi Orman topraklarının görüldüğü tek yer ise Amanos dağlarının doğu yamaçlarıdır (Şekil 6).

Gaziantep ilinde özellikle bazaltların yayılış gösterdiği Yavuzeli ilçesi ve yakın çevresi ve özellikle batısında ile Gaziantep-Kilis il sınırında, Gaziantep şehrinin güneyinde Bazaltik topraklar geniş alan kaplamaktadır. Yavuzeli yerleşim alanı ve hemen yakın çevresi ile Nizip'in güneyinde ise Kahverengi toprakların yayılış gösterdiği görülmektedir. Kartal

Şekil 6: Gaziantep ilinin büyük toprak grupları haritası.

Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen Ortalama Değerler (1954-2013)														
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık		
Ortalama En yüksek Sıcaklık (°C)	7,6	9,3	14	19,6	25,5	31,3	35,3	35,3	31,1	24,3	16,2	9,8		
Ortalama En Düşün Sıcaklık (°C)	-0,7	0	3,1	7,3	11,8	17	21	20,9	16,1	10	4,5	1,1		
Ortalama Güneşlenme Süresi (sa)	3,4	4,3	5,4	7,1	9	11	11,2	10,4	9,2	7,2	5,3	3,4		
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	12,9	12,4	12	10,3	7,2	2,1	0,6	0,4	1,5	6,2	8,6	12,3		

Tablo 5: Gaziantep ilinde yıllara göre aylık ortalama değerler.

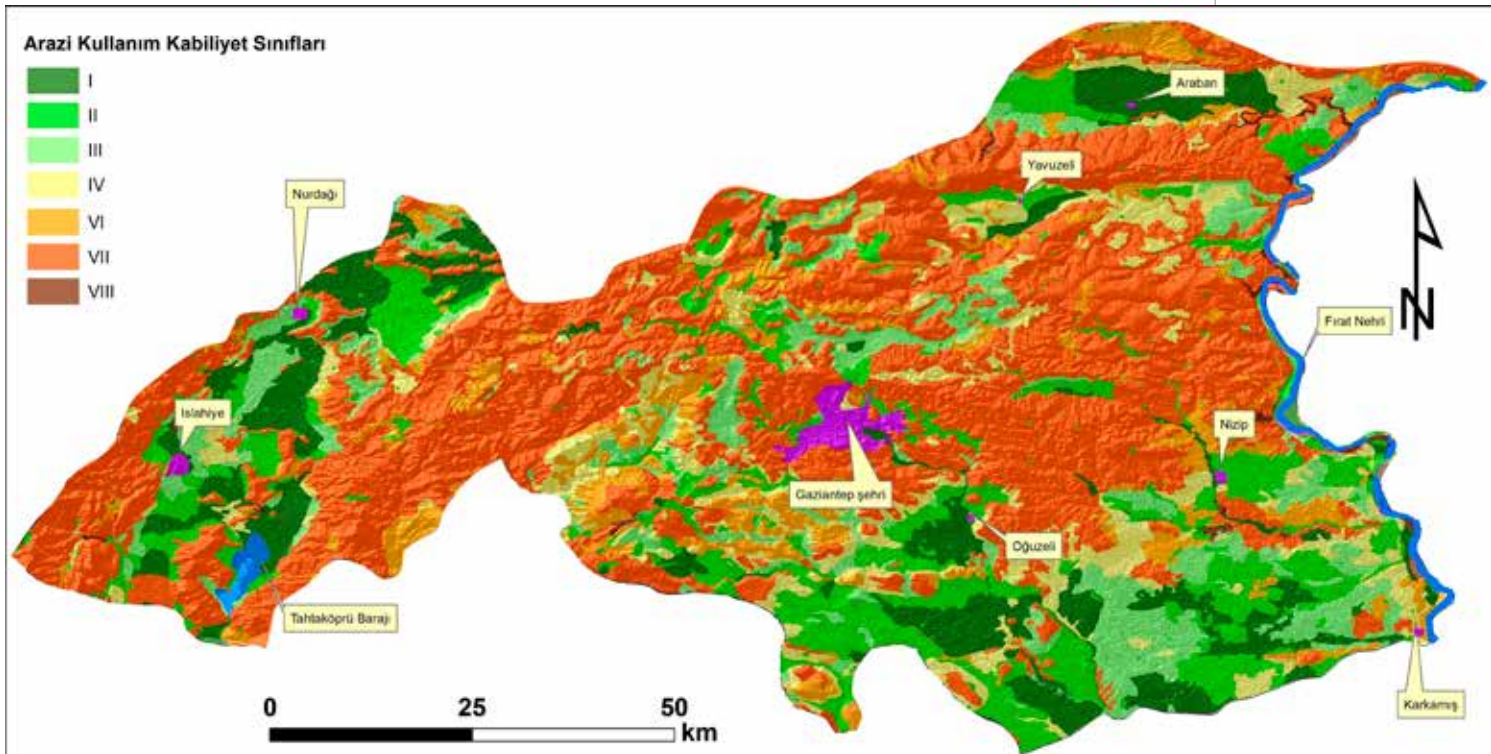
dağlarının güney kesimleri ile İslahiye yerleşmesinin kuzeyinde ise Kireçsiz Kahverengi Orman toprakları geniş alan kaplamaktadır. İl genelinde sadece graben tabanında Nurdağı çevresinde ise organik topraklar bulunmaktadır (Şekil 6). Arazinin tarımsal kullanım değeri ve uygunluğunu belirleyen arazi kullanım kabiliyeti sınıfı, bir yerin tarımsal potansiyelinin belirlenmesindeki en önemli kriterlerden biridir (Sönmez, 2012). Çalışma sahsının arazi kullanım kabiliyeti sınıfı içinde, tarımsal açıdan değersiz olan ve ekip-biçmede kullanılmayan VII. sınıf arazilerin yoğunlukta olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bunun yanında özellikle akarsu boylarında, ova tabanlarında ve eğimin düşük olduğu, toprak derinliğinin çevresine göre nispeten arttığı, küçük karstik depresyonlarda, ekip-biçmeye uygun I-IV. sınıf araziler karşımıza çıkmaktadır (Şekil 7).

Gaziantep ilinde ekip biçmeye uygun olmayan VII. Sınıf araziler il alanının yaklaşık % 45,7 sini (3149,1 km²) kaplamaktadır (Tablo 6). Eğim değerleri yüksek toprağın sığ olduğu bu alanlar Gazi-

antep ilinde, Kartal dağları ile Amanos dağlarının eteklerinin nerdeyse tamamını ve plato yüzeyinin önemli bir kısmını kaplamaktadır (Şekil 7). Ekip biçmeye uygun olmayan diğer bir arazi grubu ise VI. sınıf olandır. Bu gruptaki araziler akarsu vadileri, dağlık alanlar ve ovaların yamaç kesimlerinde yoğunluktadır (Şekil 7). İlde VI. Sınıf arazilerin toplam miktarı 607,7 km² olup tüm arazinin yaklaşık % 8,8'ini kaplamaktadır (Tablo 6). İl genelinde tamamen taşlık ve kayalık olan VIII. sınıf araziler ise özellikle akarsu vadilerinin genişlediği ve çakıl birikimin yoğunlaştığı alanlarda karşımıza çıkmaktadır (Şekil 7). Bu sınıftaki araziler ilin yaklaşık %7'sini (47,1 km²) oluşturmaktadır (Tablo 6). Gaziantep'te ekip biçmeye uygun olmayan bu arazilerin kapladığı toplam alan il alanının yaklaşık % 55,2'si olup, 3803,9 km² dir.

Gaziantep'te hiçbir tedbir alamaya gerek duymadan ekip biçmeye uygun I. sınıf arazilerin miktarı 759,5 km² dir. Bu ise toplam alanın yaklaşık % 11'ine tekabül etmektedir (Tablo 6). İlde bu

Şekil 7: Gaziantep ilinin arazi kullanım kabiliyet sınıfı haritası

araziler büyük ölçüde İslahiye ovasının da içinde bulunduğu graben sahası, Araban, Yavuzeli, Oğuzeli ve Barak ovaları (Karkamış, Nizip), Gaziantep şehrinin yerleşmiş olduğu polye sahası ile akarsu vadilerinin genişlediği alanlarda yoğunluktadır (Şekil 7). Gaziantep'te ekip biçmeye uygun diğer önemli araziler ise II. sınıf olanlarıdır. İlin yaklaşık % 13,2'sini (909,2 km²) kaplayan bu araziler yukarıda bahsi geçen ovaların kenar kısımlarına doğru özellikle Barak ovasında yoğunluktadır. Gaziantep ilinde çeşitli tarımsal önlemler alınarak ve iyileştirmeler yapılarak ekip biçme faaliyetlerinde kullanmak mümkün olan bir diğer arazi grupları ise III ve IV. sınıf olanlardır. Toplam arazinin yaklaşık % 10,7'sini (736,2 km²) III. sınıf, % 9,9'unu (685,2 km²) ise IV. sınıf araziler kaplamaktadır. Bu araziler genelde tarımsal açıdan uygun olan I ve II. sınıf araziler ile ekip biçmeye uygun olmayan VI ve VII. Sınıf araziler arasındaki bölgelerde yer almaktadır. Dolayısıyla ovaların kenar kısımlarına doğru eğimin arttığı alanlarda geniş alanlar kaplamaktadır. Gaziantep ilinde ekip biçmeye uygun arazileri oluşturun I-IV. sınıf araziler toplam arazinin yaklaşık %44,8'ine (3090,1 km²) denk düşmektedir.

Sonuç olarak Gaziantep ilinde İslahiye, Araban, Barak ve Yavuzeli ovaları ile küçük karstik depresyonlarda I. sınıf arazilere rastlanırken, Kartal dağları, Amanos dağlarının doğu yamaçları ve plato yüzeyi nerdeyse tamamen VI ve VII. sınıf arazilerden meydana gelmektedir. Bunun yanında ovalık alanların kenar kısımlarında II. Sınıf araziler, az eğimli yamaçlara doğru ise III ve IV. sınıf araziler yer almaktadır (Şekil 7).

Toprakların Erozyon Durumu

Herhangi bir alandaki arazinin erozyon durumu büyük ölçüde, litoloji, eğim, iklim şartları ile bitki örtüsüne bağlıdır. Gaziantep gibi yarı kurak iklim şartlarının hâkim olduğu ve büyük ölçüde bitki örtüsünün cılız bozkır olduğu alanlarda litolojik yapı ve eğim değerleri çok daha önemli olmaktadır. Nitekim ilin erozyon risk haritası dikkate alındığında özellikle eğimli yüzeylerde erozyon şiddetini yük-

sek olduğu buna karşılık eğimin azaldığı alanlarda erozyon şiddetinin düştüğü görülmektedir.

Gaziantep ilinde erozyon şiddetinin az veya olmadığı alan miktarı tüm ilin yaklaşık %13,2'si kadardır. Bu ise 910,1 km² lik alana denk düşmektedir (Tablo 7). Özellikle eğim değerlerinin düşük olduğu İslahiye, Araban, Yavuzeli, Oğuzeli ve Barak ovalarında erozyon az veya hiç olmadığı görülmektedir (Şekil 8). Erozyon şiddetinin düşüklüğü ildeki ovalık alanlarda toprak derinliğinin de yüksek olmasını sağlamıştır. İlde toprak derinliğinin orta seviyede olduğu alan miktarı ise 2033,7 km² dir (Tablo 7). Toplam alanın yaklaşık % 29,6'sını kaplayan orta şiddetteki erozyon sahaları Barak ovası başta olmak üzere diğer ovalarda ve özellikle İslahiye ovasının da içinde bulunduğu graben sahasında yoğunluktadır (Şekil 8). Erozyon şiddetinin az veya olmadığı ile orta şiddette olduğu alanların aynı zamanda tarım yapmaya uygun I-IV. sınıf tarım arazilerine karşılık geldiği görülmektedir.

İl genelinde erozyonun az veya hiç olmadığı ile orta şiddette olduğu alanların toplam miktarı % 42,8 dir. Gaziantep ilinde erozyonun şiddetli ve çok şiddetli olduğu alanların ise genelde daha yüksekte kalan ve eğim değerinin de nispeten yüksek olduğu sahalara karşılık geldiği görülmektedir. İlde şiddetli erozyona maruz kalan sahaların miktarı yaklaşık 2040,6 km² dir. Toplam alanın yaklaşık % 29,6'sını kaplayan şiddetli erozyon sahaları, ilde plato sahası ile Kartal dağlarının bulunduğu alanda yoğunluktadır (Tablo 7, Şekil 8). İl genelinde çok şiddetli erozyon sahaları ise yüksek eğimli alanlara tekabül etmektedir. İl topraklarının yaklaşık % 27,7'sinde çok şiddetli erozyon görülmektedir. Yaklaşık 1909,6 km² alan kaplayan çok şiddetli erozyon sahaları özellikle Amanos dağları ile Kartal dağlarının eteklerinde ve plato sahasının doğu ve kuzeydoğusunda Araban-Yavuzeli-Nizip arasındaki bölgede geniş yer kaplamaktadır (Tablo 7, Şekil 8).

Bu verilere göre Gaziantep ilinde özellikle dağlık alanların yamaç kesimleri ile plato yüzeyinde eğimin nispeten yüksek ve kayacın yapısına da bağlı olarak aşınmanın kolay olduğu kesimlerde erozyon şiddeti de fazladır. İl arazilerinin yaklaşık % 57,2'si şiddetli veya çok şiddetli erozyon tehdidi altındadır.

Arazi Kullanım Durumu

Gaziantep ilinde araziden faydalanma süreci çok gerilere gitmektedir. Özellikle verimli Hilal'in sınırları içinde kalması aynı zamanda burada ilk yerleşmelerin ve zirai faaliyetlerin oldukça geriye gitmesini sağla-

Tablo 6:
Gaziantep İlinin arazi kullanım kabiliyet durumu

Arazi Sınıfı	Alan (km ²)	Oran (%)
I. Sınıf	759,5	11
II. Sınıf	909,2	13,2
III. Sınıf	736,2	10,7
IV. Sınıf	685,2	9,9
VI. Sınıf	607,7	8,8
VII. Sınıf	3149,1	45,7
VIII. Sınıf	47,1	0,7

mıştır. Bununla beraber ilde kültüre alınan ürünlerin büyük bir kısmı ilde hâkim olan yarı kurak iklim şartlarının etkisindedir. Gerçekten de Gaziantep'te daha çok yarı kurak iklim şartlarına adapte olmuş, Antep fıstığı, zeytin, bağ alanları ile kuru tarım sahalarının geniş alan kaplaması, yörenin arazi kullanım kalıplarının iklim, su ve toprak kaynaklarının yoğun etkisi altında olduğunu göstermektedir. Yaklaşık 700 mm civarında yağış alan Gaziantep ve yakın çevresinde orman sahalarının bu kadar dar alana sıkışıp kalmış olması, fundalık alanların daha geniş yer kaplaması, yörede yoğun orman tahribatlarının yaşandığına da kanıttır.

Gaziantep'te arazinin büyük bir kısmı (% 33,4'ü) kuru tarım alanlarından oluşmaktadır. Yaklaşık 2305,4 km² alan kaplayan kuru tarım ve nadas alanları sulama imkânları kısıtlı sahalarda yoğunluk kazanmıştır. Özellikle Barak ovası kuru tarım sahalarının en geniş olduğu yerlerdendir. Bunun dışında Araban, Yavuzeli ve graben sahasının sudan yoksun kesimlerinde de kuru tarım sahaları ağırlıktadır. Ayrıca plato sahasının batı kesimlerinde de yer yer kuru tarım alanları göze çarpmaktadır (Şekil 9). Gaziantep'te kuru tarım alanlarından sonra mera sahaları geniş alanlara yayılmıştır. Plato sahasının geneli doğu ve özellikle doğu kesimleri geniş meralarla kaplıdır. Sulama imkânsızlıkları yanında toprak derinliğinin de düşüklüğü bu alanların boş bırakılmasında önemli bir etkidir. İl arazilerinin yaklaşık % 21,5'ini kaplayan meraların toplam alanı 1480,6 km² dir (Tablo 8).

Erozyon Durumu	Alan (km ²)	Oran (%)
Az veya yok	910,1	13,2
Orta	2033,7	29,5
Şiddetli	2040,6	29,6
Çok Şiddetli	1909,6	27,7

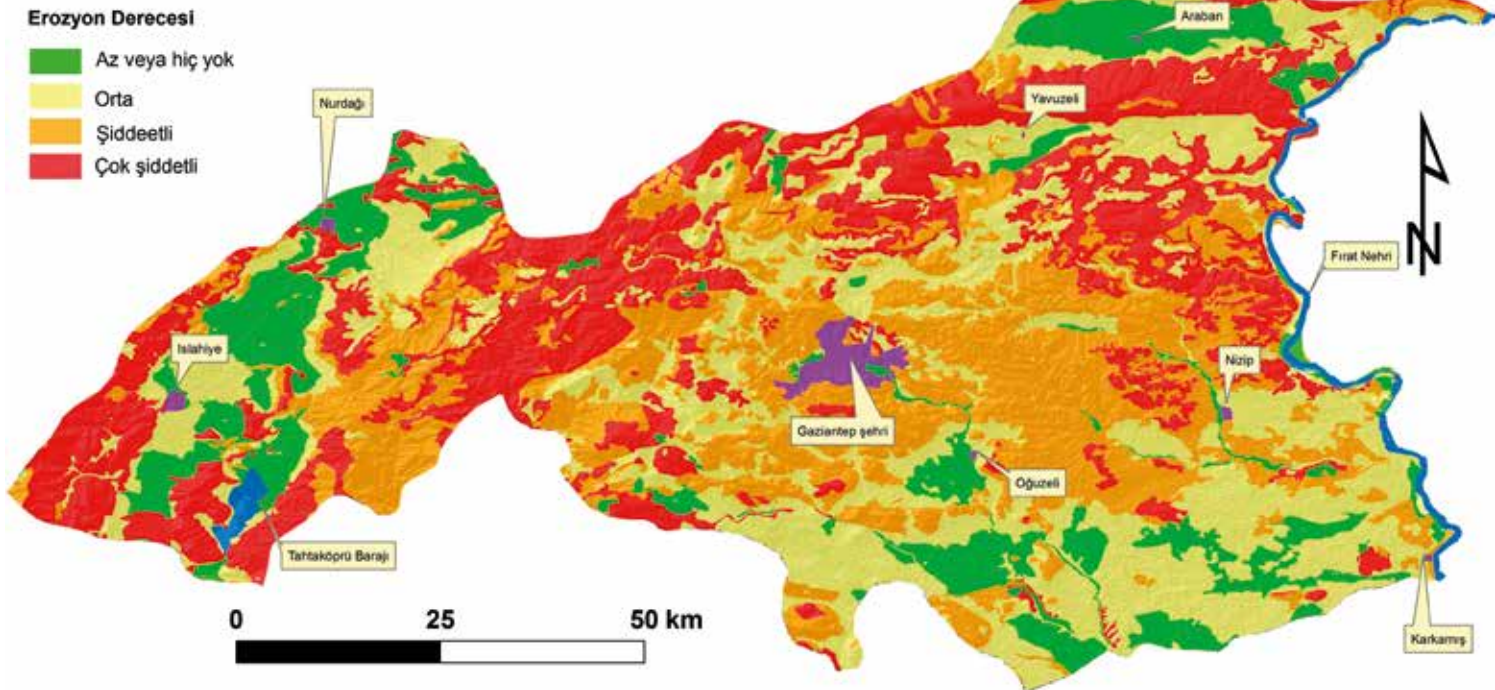
İl genelinde geniş yer kaplayan diğer önemli sahalardan birini ise orman ve fundalıklar oluşturmaktadır. İldeki ormanların bir kısmı 1950'li yıllardan sonra devlet tarafından yapılan dikimlerden meydana gelirken, fundalık alanlar ise ormanların tahribi ile ortaya çıkmıştır. Orman ve fundalıklardan oluşan 1159,5 km² lik alanın yaklaşık % 60'ı (699 km² si) fundalıklardan oluşurken geriye kalan % 40'lık (460,5 km²) kısım ise ormanlardan oluşmaktadır (Tablo 8). Gaziantep ilinde ormanlık alanlar Amanos dağlarının etekleri, Kartal dağları, Gaziantep şehrinin kuzeyinde Dülükba ve çevresi ile Burç kasabası civarında yoğunluktadır. Fundalıklar ise büyük ölçüde plato sahasının ku-

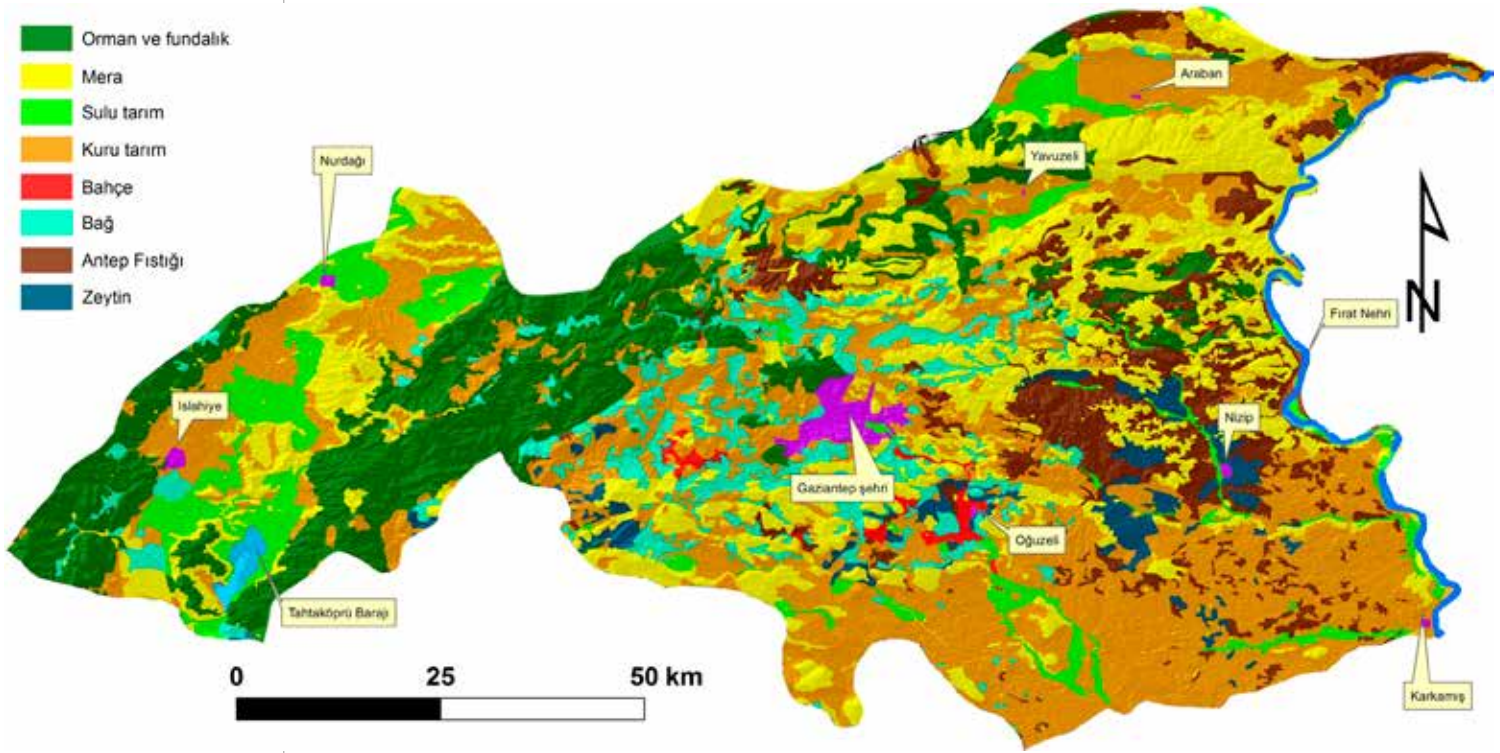
Erozyon Durumu	Alan (km ²)	Oran (%)
Mera	1480,6	21,5
Kuru Tarım	2305,4	33,4
Orman-Fundalık	1159,5	16,8
Antepfıstığı	615,7	9
Zeytin	170,5	2,5
Bağ	452,6	6,4
Sulu Tarım	459,7	6,7
Yerleşme	132,8	2
Su Yüzeyi	21,8	0,3
Bahçe	42,6	0,6
Çıplak yüzeyler	52,8	0,8

Tablo 7:
Gaziantep ili arazilerinin erozyon durumu

Tablo 8:
Gaziantep ilinde arazi kullanım şekillerinin alansal ve oransal dağılımı

Şekil 8:
Gaziantep ilinin erozyon durumu haritası.

Şekil 9:
Gaziantep ilinde arazinin
kullanım durumu

zeydoğusunda Araban ve Yavuzeli çevresinde bulunmaktadır (Şekil 9).

Gaziantep ili genelinde önemli bir yeri olan ürünlerin başında Antep fıstığı gelmektedir. İl genelindeki arazilerin yaklaşık % 9'unda Antep fıstığı üretilmektedir (Tablo 8). Yaklaşık 615,7 km² lik alanda üretimi yapılan Antep fıstığı yoğun olarak plato sahasının doğusunda güneyden kuzeye doğru Karkamış-Nizip-Yavuzeli ve Araban ilçelerinde bulunmaktadır (Şekil 9).

İlde önemli bir yeri olan bitkilerden biri de üzumdür. Dolayısıyla bağ alanları da il genelinde oldukça geniş alan kaplamaktadır. Fakat özellikle bağcılıktan elde edilen gelirin düşüklüğü bölgede bağcılık faaliyetlerinin gerilemesine neden olmuş ve bağ alanları giderek yerini Antep fıstığı ve zeytin alanlarına bırakmıştır (Sönmez, 2013). Gaziantep'e arazinin yaklaşık % 6,4'ü (452,6 km²) bağ alanlarından oluşmaktadır (Tablo 8). Bağ alanları genel olarak plato sahasında Gaziantep şehri ve çevresinde yoğunluktadır (Şekil 9).

Gaziantep'te son yıllarda sulu tarım alanlarında da hızlı bir artış söz konusudur. Özellikle nüfusun hızla artması taze sebze ve meyveye duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Dolayısıyla ilde sulu tarım da hızla artmıştır. İlde, arazilerin yaklaşık % 6,7'sinde (459,7

km²) sulu tarım yapılmaktadır (Tablo 8). Sulamalı tarım yoğun olarak sulama imkânlarının yüksek ve verimli alüvyal toprakların olduğu graben sahası ile diğer ovalarda yapılmaktadır. Bunun yanında vadi tabanlarının genişlediği alanlarda da sulamalı tarım gelişmiştir (Şekil 9).

Gaziantep'te üretimi yapılan ve geniş alan kaplayan bir diğer bitki ise zeytindir. Özellikle zeytinyağı fabrikalarının da yoğun olarak bulunduğu Nizip'te zeytincilik faaliyetleri de gelişmiştir (Şekil 9). İl genelindeki arazilerin yaklaşık % 2,5'i (170,5 km²) zeytin alanlarından oluşmaktadır (Tablo 8). Bunun dışında ildeki arazilerin yaklaşık % 2'si (132,8 km²) yerleşim alanı, ‰ 8'i (52,8 km²) çıplak yüzeyler, ‰ 6'sı (42,6 km²) meyve bahçeleri ve % 3'ü (21,8 km²) ise su yüzeylerinden oluşmaktadır (Tablo 8, Şekil 9).

BİTKİ ÖRTÜSÜ

Gaziantep'in bitki örtüsüyle ilgili beş detaylı çalışmaya rastlamaktayız. Bunlardan biri, Özusu (2003)'e ait Gaziantep şehrinin kuzeybatısında bulunan Sof Dağının Florası adlı yüksek lisans çalışması, Özusu (2004)'e ait Gaziantep Üniversitesi Kampüs Florası ve diğeri yine Özusu ve İskender'e (2009) ait Sof Dağı'nın soğanlı bitkileri ve Mustafa Pehlivan ve Bülent Çakır'a ait Huzurlu yaylası Odunsu ve Otsu Bitkileri üzerine yapılmış çalışmalardır. Bu çalışmaların hepsinde de uygulamalı çalışılmış ve Gaziantep ile yakın çevresinin florası hakkında bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmaların sonuçlarına göre Sof dağından toplanmış 420 taksonun % 29'u İran-Turan, % 17'si Akdeniz ve % 11'i Avrupa-Sibirya fitocoğrafya bölgesine dahil edilmiştir (Özusu, 2003). Gaziantep Üniversitesi kampüs alanından alınan 176 taksonun % 39'u İran-Turan, % 29'u Akdeniz ve % 1'i Avrupa-Sibirya fitocoğrafya bölgesine girdiği belirlenmiş ve üçünün de endemik olduğu sonucuna varılmıştır (Özusu, 2004). Yörede ayrıca 44 Geofit (soğanlı) bitki taksonu belirlenmiş ve bunların 8'nin endemik olduğu tespit edilmiştir (Özusu ve İskender, 2009).

Şekil 10'da Gaziantep ilinin de içinde bulunduğu Ortadoğu'nun MÖ 8 bin yılındaki muhtemel bitki örtüsü haritası incelendiğinde, şehrin bulunduğu alanın kuzey kesiminde karaçam, sedir ve meşelerden meydana gelen Akdeniz ormanının bulunduğu görülmektedir. Günümüzde yok denecek kadar azalan bu ormanlık alanların geçmişte geniş yer kapladığı bilinmektedir. Gaziantep Şer'i Mahkeme sicillerinden elde edilen bilgiler de bu doğrultudadır. Örneğin 1731 yılında İstanbul'dan Bağdat'a gönderilen zahire, top ve cephanenin Birecik iskelesinden nakli düşünülmüştür. Dolayısıyla Birecik'te yapılacak olan gemilerin kereste malzemesinin Antep ve çevresinden elde edilmesi amacıyla, merkezden Rakka muhafızından Antep kadısı ve ileri gelenlerine buyruk gönderilmiştir (Çelik, 1999). Buzul çağı sonrasındaki dönemde iklimde çok ciddi değişimlerin yaşanmadığı düşünüldüğünde bugün azalmış alan bu ormanlık alanların insan faaliyetleri sonucu tahrip edildiğini söyleyebiliriz. Benzer durum Gaziantep'in güneybatısında yapılan bir çalışmada da ortaya konulmuştur. Lowdermilk'in (2009) 1953 tarihli raporunda aktardığına göre Lübnan ormanlarının büyük kısmının günümüzden yaklaşık 350 yıl önce tahrip edildiği ifade edilmiştir. Nitekim günümüzde bu ormanlık alandan geriye sade-

ce birkaç koruluk kalmıştır (Lowdermilk, 2009, Sönmez, 2012).

Aynı haritada Gaziantep şehrinin de içinde bulunduğu "Bereketli Hilal'in" (Mümbit Hilal) step bitki örtüsüyle kaplı olduğu görülmektedir. Günümüzde yiyecek olarak kullanılan tahıl ve baklagillerin ana vatanı da olan bu bölgenin güneyinde ise çöl bitkileri yayılış göstermektedir. Bölgenin kuzeyindeki alanlarda ormanların tahrip edilmesi, step sahalarının genişlemesinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak, Gaziantep ili bulunduğu konum itibarıyla İran-Turan ve Akdeniz fitocoğrafya bölgelerinin geçiş noktasında bulunmakta ve genel olarak İran-Turan florasına ait step, dağ stepi ve yarı kurak bölgelerin özelliklerini taşıyan (Avcı, 2005) bitkilerin yayılış gösterdiği bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Step bitkilerinden sonra ikinci sırada Akdeniz fitocoğrafya bölgesine ait bitkilerin yayılış gösterdiği görülmektedir.

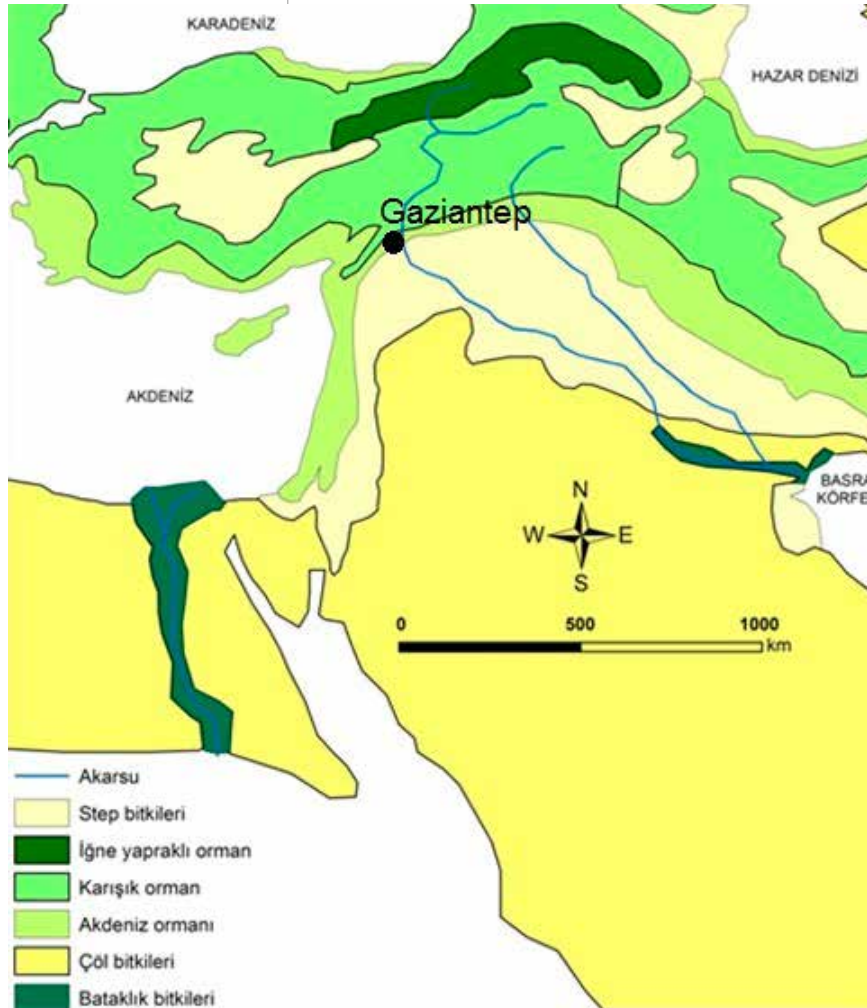
Ergün ÖZUSLU
Uzman Biyolog

Gaziantep Florası

Ülkemiz hem coğrafi konumu ve çeşitli toprak gruplarına sahip olması hem de değişik iklim tiplerinin ve üç farklı fitocoğrafik bölgenin tesiri altında kalması münasebetiyle zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bu biyolojik zenginliğin bitkiler bakımından bir kıyaslaması yaptığımızda, Avrupa kıtasında yaklaşık 12.000, Kafkasya'da 6000, Britanya adalarında 1800, Irak'ta 2937, İsrail'de 2317, Kıbrıs'ta 2000, civarında bitki türü bulunurken bu sayının ülkemizde yaklaşık 11.000 kadar olması ülkemiz florasının zenginliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (Özulu, 2003, Özulu, 2011)

Ülkemiz florası üzerindeki çalışmalar 20. Yüzyılın ortalarına değin savaşlar ve diğer baskıların yoğun olması, yapılan floristik çalışmaların büyük çoğunluğunun yabancı bilim adamları tarafından yürütülmesi nedeniyle tam bir incelemeye tabi tutulmamış, genellikle kısıtlı zamanlarda ve kısıtlı lokalitelerde yapılan araştırmalar ile yetinilmek zorunda kalmıştır.

Şekil 10:
MÖ 8000 yılında
Ortadoğu'da bitki örtüsünün
genel dağılışı (Aktüre, 2004, s.
63'ten değiştirilerek)

Bu çalışmaların başında 18. Yüzyılın ilk yıllarında kuzey ve kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı çalışmalar ile Fransız botanikçi seyyah Joseph Pitton Tournefort (1656-1708) gelir, onu diğer yabancı botanikçiler izler. Daha sonraki yıllarda özellikle de 19. Yüzyıl ortalarında bu çalışmaların ilk sonuçlarını ortaya koyan Balkanlar'dan Hindistana kadar olan alanı inceleyen ve bu inceleme sonuçlarının derleyerek "Flora Orientalis" isimli eseri oluşturan İsviçreli botanikçi Edward Boissier (1867- 1888), olmuştur. Bu eser ülkemiz bitkilerini kapsayan ilk temel kaynak olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu eserin ardından 20. Yüzyılda ülkemiz florası başta Alman botanikçi Bornmüller (1936-1949) olmak üzere, Handel Mazetti (1909), Krause (1932), Schwarz (1936), Czeczott (1938), Walter (1962- 1972), Khan (1964), Huber- Morath (1966- 1973, 1974), Davis (1965-1988), ve diğer bir çok botanikçi tarafından incelenmiştir.

Bu çalışmalar içerisinde en önemlisi günümüze en yakın tarihte yapılmış olması, uzun bir zaman süreci içerisinde ve geniş çaplı olması ile P.H. Davis önderliğinde yapılan çalışma olmuştur. Nitekim bu çalışmanın sonunda P.H. Davis editörlüğünde yayınlanan 10 ciltlik "Flora of Turkey and Aegean Islands" isimli eser ortaya konulmuştur. Daha sonra tamamıyla türk botanikçiler tarafından Flora of Turkey'e 11. cilt ilave edilmiştir.

Türkiye'nin coğrafi yapısının farklılığı yüksek endemizm ve genetik çeşitliliği sağlamaktadır. Türkiye Akdeniz ve Yakın doğu olmak üzere iki önemli merkezine keşiştiği noktada yer almaktadır. Bu iki bölge tahılların ve bahçe bitkilerinin ortaya çıkışında çok önemli bir role sahiptir. Bunun yanında Türkiye'de beş ayrı "mikro-gen merkezi" bulunmaktadır. Son otuz yıl içinde yerel ve ithal soyların kullanımıyla geliştirilen ve kaydedilmiş olan tahıl çeşidi 256 olup; bunun 95'i buğday, 91'i mısır, 22'si arpa, 19'u prinç, 16'sı süpürge darısı, 11'i yulaf ve 2'si de çavdar çeşididir.

Türkiye Florası, kültürü yapılmış önemli tarımsal bitki türlerinin yabancı akrabalarını ve bu türlerle ilgili genetik çeşitliliği kapsar (örneğin, buğday, nohut, mercimek, elma, armut, kayısı, kestane ve Antepfıstığı bu türlerdendir.)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi bitkilerini araştıran yabancı araştırmacıların başlıcaları Aucher- Eloy, K.G.T. Kotschy, H.C. Haussknecht, E. Boissier, H. Handel Mazetti, F. Nabelek, Luschan, J. Thiebaut, Haradjian, Frodin, A. Huber- Morath, Rix, Khatchiad'tır (Anonim, 2001).

Ophrys apifera Hudson
Fotoğraf: Şeref ÇAKIR

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, floristik yönden Türkiye'nin kendine özgü bölgelerinden biridir. Bölge, Zohary'e göre İran – Turan Floristik bölgesinin Mezopotamya alt bölgesine aittir. Bölgedeki bitki örtüsünün % 36'sını İran-Turan, % 32'sini Akdeniz kökenli bitkiler oluşturmaktadır (Anonim, 2001).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin yüz ölçümü 59.576 km² olup Türkiye'nin en küçük coğrafik bölgesidir. Kuzeyi ve doğusu Toros Dağları'nın güneydoğu uzantısıyla çevrili olup, genellikle alçak düzlüklerden oluşur. Bölgenin batısı Fırat nehri ve kollarıyla yarılmış geniş bir plato görünümündedir. Bölgenin batısında Akdeniz iklimi görülür. Doğuya doğru karasal iklim hakim duruma geçer. (Özhatay ve ark. 2003) Güneydoğu Anadolu Bölgesinin fakir bir bitki örtüsüne sahip olduğu zannedilir. Halbuki bu bölge oldukça zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Türkiye'de yetişen bitkilerin % 30-35'i bu bölgede yetişmektedir. Türkiyedeki Anthemis türlerinin % 46'sı, Helichrysum'un % 37.5'i, Rosa L. türlerinin % 56.4'ü, Astragalus L.türlerinin % 38'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetişmektedir (Sezik, 1990).

Güneydoğu Anadolu bölgesinde bozuk baltalık meşe ormanları bölgenin orman yapısını oluşturur. Bu ormanlar Beytüşşebap'tan başlayarak kuzeyinden Siverek- Kahta-Adıyaman'a kadar uzanır ve sonra güneye doğru sarkarak Fırat dirseğini izleyerek Nizip' e ve Gaziantep platosunun kuzeyinden Akdeniz kıyılarının birinci basamağına ulaşır. Buradan itibaren yer yer maki artıkları, zeytinlikler, antepfıstığı bahçeleri, bağlar, geniş yer tutar. Eskiden maki ile yemyeşil olması gereken Gaziantep'in çevresi şimdi çıplaktır ve kültür arazilerine çevrilmiştir. Güneydoğu Anadolu'nun doğu ucundan başlayarak Nizip'e kadar uzayan sınır yalnız meşe ve ardıç ormanlarının güney sınırı değil, aynı zamanda Güney Anadolu bozkırının kuzey sınırınıdır. (Birand, 2001)

Güneydoğu Anadolu bölgesi bitkisel zenginlik açısından zannedildiği gibi fakir değildir. Türkiye'nin floristik açıdan en az araştırılmış bölgelerinden biridir. Bölge pek çok bitkinin de gen merkezidir. Örneğin, Çift taneli buğday, küçük kıvılcık buğday, kabak, karpuz, salatalık, fasulye, mercimek, bakla, üzüm asması ve yem bitkileri'nin gen merkezi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir (Anonim, 2001). Bir bölgenin florası, o bölgenin iklim, toprak, topografya, yükseklik, jeolojik yapı gibi özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Gaziantep, Güneydo-

ğu Anadolu Bölgesi ile Akdeniz bölgesini birbirine bağlayan bir konumda olması, il sınırları içerisinde yükseklik farklılıklarının fazla olması sebebiyle çok değişik mikroklima bölgelerine sahiptir. Bu da, bölgenin zengin bir bitki çeşitliliğine sahip olmasını sağlamaktadır.

Gaziantep'te başlıca buğday, arpa, fıstık, zeytin tarımı ve bağcılık yapılmaktadır. Dağlık alanlar ilin batı ve kuzey kesimlerinde yer almaktadır ve bu dağların başlıca yapıları kalkerden ibarettir. İlin en yüksek rakımlı dağları İslahiye ilçesindeki Amanos dağları üzerindeki Hızırlı yaylasında bulunmaktadır. Şehir merkezine 32 km uzaklıkta bulunan Sof dağları ve çevresi zengin bitki örtüsüne sahip olup, garig formasyonuna sahip bitki örtüsü ile kaplı olup, ilin önemli dağlarından. İlin güney kesimlerinde geniş ve düz ovalar yer alır. Gaziantep ve çevresinin bitkileri alman kökenli asker, hekim olan Leonhard Rauwolf (1535-1596), ve Ecz. H.K. Haussknecht (1838- 1909), tarafından incelenmiştir. L. Rauwolf güney anadolu'da Şanlıurfa ve Gaziantep illerini incelemiştir. Gezilerinde topladığı bitki örneklerini Rijks Herbaryumunda (Leiden, Hollanda) muhafaza edilmektedir. Ayrıca, Gaziantep Merkezi Türkiye Koleji (Central Turkey Colloge of Aintab) tıp bölümü tıbbi bitkiler hocası bayan Fanny Andrews Shepard (1856-1920), tarafından da bir kısım bitkiler toplanmış ve bu bitkiler o zaman Beyrut'ta bulunan Dr. George Edward Post (1838-1909) tarafından incelenmiş ve bu bitkilerden yeni tür olanlardan büyük çoğunluğunun epitetine bayan Shepard'ın adı (shepardii) verilmiştir.

20. yüzyılın başlarında Gaziantep şehrinin kuzeyinde yer alan Beylerbeyi, Sam, Sam mezarası, Toktakır gibi yakın köylerin arazisinin ormanlarla kaplı olduğu kaydedilmiş ve bu ormanlar hızla tahribe uğradıklarından yok olmuştur. 1919 yılında Gaziantep'i muhasara eden Fransız orduları, bir yandan şehri bombalarken, diğer taraftan da, ne kadar ormanlık alan varsa ateşe vererek Gaziantep çevresini bozkıra çevirdikleri belirtilmektedir.

Gaziantep'te ormana Gaziantep'in batı, kuzeybatı ve kuzeyinde rastlanır. Böylece yörenin batısındaki ve kuzeybatısındaki dağlar ile platonun yüksek kısımları ve kuzeydeki Karadağ ile Yavuzeli ovasının güneyindeki yüksek platolar ormanlarla örtülüdür. Ormanlar bu sahalarda; batıda güneykuzey ve güneybatı- kuzeydoğu, kuzeyde batı doğu yönünde dağların istikametine uygun olarak şerit halinde uzanırlar. Bu orman kuşağı, dağlık ve yüksek, yağışın nispeten bol olduğu kısımlarda yer alır.

Crocus graveolens Boiss. et Reuter
Fotograf: Ahmet Zafer TEL

Ayrıca bu alanlar gerek arazi yapısı ve gerekse toprak bakımından ancak ağaç ve fundalıkların yetişebilme sahalarıdır.

Gaziantep'te doğal orman alanları İslahiye ilçesinin kuzeyinde ve Nurdağı ilçesinin kuzeyindeki Amanos ile Nurdağlarında, ve Gaziantep şehir merkezinin batısındaki Sof dağında bulunmaktadır. İlin genel orman yapısı olarak dağlık alanlarında kermes meşesi ile karışık yaprak döken meşe ormanlarıdır. Büyük kısmı garig formasyonuna dönüşmüş olan aşırı tahrip görmüş bozuk baltalık alanlar halindedir.

Meşe ormanları Gaziantep platosunun kuzeyinden Akdenize doğru ilerler. Gaziantep'in etrafı eskiden maki ile yemyeşilken bugün çırılçıplaktır. Çoğu doğal orman alanı kültür arazisine çevrilmiştir. Gaziantep'teki meşe ormanları Güney Anadolu ormanlarının sadece güney sınırı değil, aynı zaman-

Egretta garzetta
Fotoğraf: Fatih İZLER

da Güney Anadolu bozkırının da kuzey sınırını oluşturmaktadır. Gaziantep'te değişik vejetasyon tiplerin rastlamak mümkündür. Bunlardan, başlıcaları kapladığı alana göre büyükten küçüğe doğru sıralanacak olursa, Step (bozkır), Garig, Orman ve Maki farmasyonlarıdır.

Gaziantep Faunası

Ülkemiz, Paleartik fauna olarak adlandırılan kuşağın içindedir. Türkiye'nin güneyinde yer alan Suriye ve Irak gibi, kurak step ve çöllerin hakim olduğu ülkeler bile aynı fauna kuşağına aittir. Ancak bu geniş kuşağın içinde çeşitli iklim-bitki örtüsü alt grupları yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu'daki düzlüklerin önemli bir bölümü asırlardır ormansızdır. Güneydoğu Anadolu'nun bitki örtüsü açısından daha çok Mezopotamya'nın devamı niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Fauna ağırlıklı flora tarafından biçimlendirildiği için, birbirlerinden farklılık gösteren bu kuşakların kesişim noktası olan Anadolu, tek kuşağa sahip coğrafyalardan daha çeşitli bir faunaya ve flora sahiptir. (Akın, 2004)

Anadolu'nun faunası ile ilgili verilere daha çok folklor ve tarihi yazıtlarda karşılaşılmaktadır. Bu konuda en ilgi çekici olanı fildir. Zamanın kayıtlarına göre bir Mısır Firavunu, Anadolu'ya yaptığı Hitit seferinde, bugünkü Maraş ve Gaziantep dolaylarındaki bataklıklarda fil avına çıkar ve yazıldığına göre 120 kadar fil avlar. Gene yabancı kedigillerden olan Çita'ya en son 1879 yılında Birecik taraflarında rastlanmıştır. (Akın, 2004)

Nehir kıyısı ve kuru bozkır fauna toplulukları içinde küçük karabatak (*Phalacrocorax pygmeus*), çöl toygarı (*Ammomanes deserti*) ve çizgili ishak kuşu (*Otus brucei*), Fırat kaplumbağası (*Rafetus euphraticus*) çizgili sırtlan (*Hyaena hyaena*) ve nadir bir endemik bitki türü olan *Cousinia birecikensis* bulunmaktadır.

Birecik barajı nedeniyle nüfusu azalmış olan ve dünya ölçeğinde nesli tehlike altındaki Fırat Kaplumbağası *Rafetus euphraticus* nehrin sığ ve yavaş akan alanlarında az sayıda bulunmaktadır.

Karkamış son yıllarda yapılan kış ortası su kuşu sayımlarında Türkiye'de en çok su kuşunun sayıldığı ilk beş alandan birisidir. Alanda düzenli olarak 20 binden daha çok su kuşu sayılmıştır.

Heteractis sp.
Fotoğraf: Hasan SEVGİLİ

KAYNAKÇA

- Atalay, İ., & Mortan, K. (2007). Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Avcı, M. (2005). "Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi (13), 27-55.
- Çelik, B. (1999). "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Antep'te Ticaret", Y. Küçükdağ içinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Gaziantep (s. 147-155), Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep.
- Erol, O. (1999). Genel Klimatoloji, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Eriş, S. (1996). Klimatoloji ve Metodları, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kalelioğlu, E. (1971). "Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası", Coğrafya Araştırmaları Dergisi (3-4), 139-205.
- Kesici, Ö. (1994). Kilis Yöresinin Coğrafyası, Kilis Kültür Derneği Genel Yayınları, Kilis.
- Lowdermilk, W. C. (2009). Toprağın 7000 Yıllık Öyküsü, İstanbul: Tema Vakfı Yayını.
- Özulu, E. (2004). "Gaziantep Üniversitesi Kampüsü Florası", Ekoloji, 14 (53), 25-32.
- Özulu, E. (2003). Sof Dağı Florası. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Özulu, E., & İskender, E. (2009). "Geophytes of Sof Mountain (Gaziantep/Turkey)", Biological Diversity and Conservation , 2 (2), 78-84.
- Sönmez M. E., (2012). Yerleşme Yeri Seçimi ve Alansal Gelişimi Açısından Gaziantep Şehri, Özserhat Matbaacılık, Malatya.
- Sönmez, M. E. (2012). "Karkamış'ta Yerleşmenin Tarihsel Gelişiminde Etkili Coğrafi Faktörler ve Antik Karkamış Şehri", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 4: 1082-1120.
- Stchepinsky, V. (1943). "Maraş-Gaziantep Bölgesi Jeolojisi", M.T.A. Dergisi (29), 110-125.
- Yeşilnacar, M. İ., Bilgin, A., Çetin, H., & Açiker, Ş. M. (1998). "Suruç (Ş. Urfa) Kuzeydoğusu'nun Jeoloji ve Petrografik İncelenmesi" Gap 2. Mühendislik Kongresi (s. 242-253), Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Şanlıurfa.
- Türkeş, M. (2010). Klimatoloji ve Meteoroloji, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Usta, D., & Beyazççek, H. (2006). Gaziantep İlinin Jeolojisi, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Doğu Akdeniz Bölge Müdürlüğü, Adana.
- Yücel, T. (1987). Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Asphodeline taurica (Palas) Kunth.
Fotoğraf: Ergün ÖZUSLU

Gaziantep İlçeleri
Ali DAĞLI

Gaziantep İlçeleri

Ali DAĞLI
Araştırmacı

ŞAHİNBEY

Şahinbey ilçesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin 6. büyük kenti olan, Kurtuluş Savaşı hatıraları, zengin tarihi ve kültürel çevresi, leziz yemekleri, eşsiz el sanatları, camileri, kaleleri, hanları, kастelleri, hamamları, müzeleri, kiliseleri, gezi ve piknik yerleri, sanayi ve ticareti ile bölgede öncü Gaziantep ilinin üç merkez ilçesinden biri Türkiye'nin en büyük 3. ilçesidir.

İlçenin tarihi MÖ 4000 yıllarına uzanmaktadır. Gaziantep İlinin yerleştiği alanın, ilk uygarlıkların doğup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması, dolayısıyla tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur.

Şahinbey İlçesi merkez ilçe olup, il merkezini teşkil etmektedir. Yüzölçümü 960 km² dir. Denizden yüksekliği ise 850 m.'dir. İlçede yıllık ortalama sıcaklık 14,5 C derecedir. 38° 38' batı ve 37° 32' doğu enlemleri, 36° 28' batı ve 38° 01' doğu boylamları arasında yer almaktadır. İki merkez ilçe Şahinbey ve Şehitkamil'i ayıran Gaziantep merkezden geçen Alleben Deresi bulunmaktadır.

İlçede yazlar genellikle sıcak ve kurak, kış ayları soğuk ve yağışlı geçer. Akdeniz iklimi tesiri altındadır. Amanos (Gavur) Dağlarının durumu, yağış ve sıcaklık durumuna etki eder. Bu nedenle deniz ve kara iklimi geçit bölgesindedir. İlçemizin basınç durumları değişik bir manzara arz etmektedir.

Basınç değeri 930 ile 895 milibar, yağış ise genellikle ocak ve şubat aylarında görülür. Ancak pek fazla kar yağmaz ve yağınca hemen erir. İlkbahar, sonbahar ve kış ayları genellikle yağışlı geçer. En sıcak aylar, Haziran-temmuz-ağustos ve eylül aylarıdır. İlçe merkezinde ortalama yağış 558,9 mm³ olup, en yüksek seviyeye aralık, ocak ve şubat aylarında ulaşmaktadır. En az yağış ise haziran-eylül ayları arasına düşmektedir. Meteorolojik verilere göre elde edilen 42,8 °C ve -17,5 °C arasındaki 60,3 °C'lik ısı makası ilçede sıcaklar arasındaki zikzağın en belirgin göstergesidir. Özellikle mevsim dönüşlerinde elde edilen gündüz-gece arasındaki ısı değişimleri çöl iklimine geçişin göstergeleridir.

2015 yılı sonu Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre ilçenin toplam nüfusu 870.493 olup, nüfusun 438.809'u erkek, 431.684'ü ise ka-

dındır. Türkiye'nin nüfus büyüklüğü bakımından ilçe sıralamasında 3. büyük metropol ilçesi olup, aynı zamanda Dünya'nın 80 ülke nüfusundan ve Türkiye'nin 57 il nüfusundan daha büyüktür. İlçeye bağlı 187 mahalle bulunmaktadır.

İlçe, 27 Haziran 1987 tarih ve 19500 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 3398 sayılı kanunla kurulmuş olup 19.09.1988 tarihinde fiilen ilçe statüsü kazanmıştır.

Şahinbey İlçesinde, tespitli ve tescilli 34 adet höyük, 2 adet kaya mezarı, 2 adet çeşme, 2 adet değirmen, 1 adet kale, 4 adet türbe, 5 adet anıt

İlçe adını, Antep Savunması esnasında Antep Heyeti Merkezîyesi'nin önerisi üzerine Kilis Yolu Kuva-i Milliye Komutanlığı'na getirilen ve "Düşman Cesedimi Çiğnemedem Antep'e Giremez." Diyerek Kilis Yolu Elmalı Köprüsü üzerinde Antep Halkını organize ederek, ülkemizde Kuva-i Milliye Rubunun kıvılcımını çakmış, Türkiye'ye örnek alınacak cesaret sergileyerek kendisini vatan ve milletin kurtuluşuna feda eden Cesur Komutan ŞAHİNBEY (Mehmet Sait) adından almaktadır.

Şahinbey Parkı

ağaç, 2 adet köprü, 2 adet konak, 1 adet anıt, 1 adet taş ocağı, 1 adet kule, adet mağara, 1 adet örenyeri, 4 adet camii bulunmaktadır.

İlçe küçük sanayinin yoğun olduğu bir bölgedir. Özellikle gıda, dokuma ve temizlik alanında çok sayıda küçük işletmeleri bulunmaktadır. İlçe aynı zamanda il merkezinin alışveriş merkezi konumundadır. Suburcu, Karagöz, Gaziler, Hürriyet caddesi ve Atatürk bulvarı günün her saatinde alışveriş yapan insanlarla dolup taşmaktadır.

İlçe adını, Antep Savunması esnasında Antep Heyeti Merkeziyesi'nin önerisi üzerine Kilis Yolu

Kuva-i Milliye Komutanlığı'na getirilen ve "Düşman Cesedimi Çiğnemedem Antep'e Giremez." diyerek Kilis Yolu Elmalı Köprüsü üzerinde Antep Halkını organize ederek, ülkemizde Kuva-i Milliye ruhunun kıvılcımını çakmış, Türkiye'ye örnek alınacak cesaret sergileyerek kendisini vatan ve milletin kurtuluşuna feda eden Cesur Komutan ŞAHİNBEY (Mehmet Sait) adından almaktadır.

Şahinbey 1877'de Gaziantep'de doğmuştur. Asıl adı Mehmed Said'dir. 1899'de Yemen'e er olarak giden Mehmed Said, Yemen cephesinde gösterdiği muvaffakiyet ve kahramanlık üzerine başçavuş olmuştur. Antep'li Şahinbey İstiklâl Harbinin aziz

şehitlerindendir. Bu kahramanın hayatı, fedakârlıklarla doludur ve yeni nesil için ibret levhasıdır.

Mehmed Said, 1911'de Trablusgarp harbine gönüllü olarak katılmış, Balkan savaşlarında Çatalca cephesinde savaşmıştır. Galiçya'da 15. Kolorduda savaşan Mehmed Said, 1917 Ekiminde Sina Cephesinde vazife almıştır. Tehlikeli vazifelere gönüllü olarak koşan, vatanperverliği, ahlakı ile dikkatleri üzerinde toplayan Mehmed Said'in rütbesi teğmenliğe yükseltilmiştir. 1918'de İngilizlerle Sina Cephesinde cereyan eden şiddetli bir muharebe neticesinde esir düşmüştür. Mısır'daki İngiliz esir kampında 1919 Aralık ayı başlarına kadar esir olarak kalan Mehmed Said, ateşkesten sonra serbest bırakılmıştır.

Şahinbey, 13 Aralık 1919'da İstanbul'a gelmiş, Harbiye Nezaretine müracaat ederek vazife istemiştir. Harbiye Nezareti tarafından Urfa'nın Birecik Kazası Askerlik Şubesi Başkanlığına tayin olunan Şahinbey, işgal altındaki Antep'in vaziyetini görerek Antep'te kalmaya karar vermiştir. Yıllardır evinden, ailesinden, çocuklarından ayrı kalan Şahinbey, kendisine verilen vatan hizmetinin mesuliyetini omzuna aldıktan sonra derhal hizmet mahalline koşmuştur. Yıllar sonra döndüğü evinde ise ailesi ve çocukları arasında ancak bir gün kalmıştır. Antep Heyet-i Merkeziyesine müracaat ederek vazife isteyen Şahinbey, heyetin kendisine Kilis-Antep yolunu kontrol altında tutma vazifesini vermesi üzerine derhal çalışmaya başlamıştır.

1920 yılı Ocak ayı başlarında köyleri dolayarak cihadın ehemmiyetini ve faziletini anlatan Şahinbey, kısa zamanda 200 fedai toplamış, 5 Kasım 1919'da İngilizlerden işgal hareketini devralan Fransızlar, bir türlü Anadolu'nun bu güzel beldesini işgale muvaffak olmamış, şehir

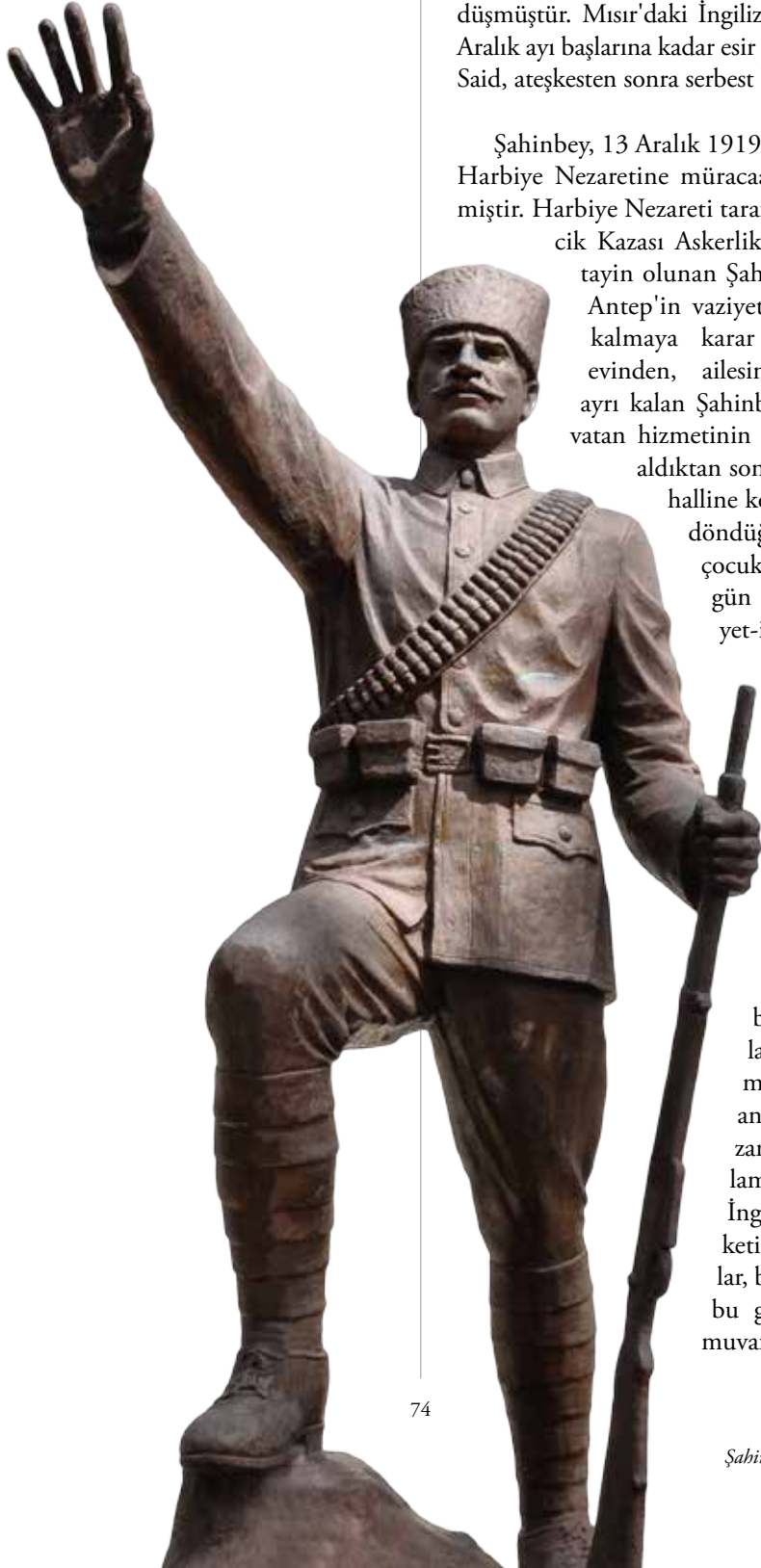
halkı, sınırlı imkânlarıyla karşı koymuştur. Fransızlar bütün ümitlerini Kilis'ten gelecek takviye kuvvetlerine bağlamışlardır. Fakat o yolu da Şahinbey bir avuç adamıyla tutmuştur. Şahinbey ve fedailerini 3 Şubat'ta ve 18 Şubat 1920'de tam donanımlı Fransız birliklerini perişan etmişlerdir.

Şahinbey, zaferin ardından düşman kumandanına gönderdiği mektupta şöyle demektedir:

"Kirli ayaklarımızın bastığı şu toprakların her zerresinde şüheda kanı karışıktır... Din için, namus için, hürriyet için ölüme atılmak bize, Ağustos ayı sıcağında soğuk su içmekten daha tatlı gelir. Bir gün evvel topraklarımızdan savuşup gidiniz. Yoksa kıyarız canınıza."

Fransız birliğinde, bir batarya top, 16 ağır makineli tüfek, çok miktarda otomatik tüfek ve 4 tank mevcuttu. Kahraman Şahinbey, ancak yüz kişiyi bulan fedailerıyla düşmanın karşısına dikilmişti. 25 Mart günü sabahtan akşama kadar çatışma devam etmiş ve Şahinbey düşmana ağır kayıplar verdirmişti. Şahinbey gece gündüz uyumuyor, çatışma esnasında her tarafa yetişerek fedailerin manevî kuvvetlerini yükseltmeye çalışıyordu. Sırtındaki kaputu çıkartıp nöbet bekleyen yiğitlerin üzerine örten Şahinbey, her hareketiyle örnek olmaktaydı. 28 Mart sabahına kadar düşmana aman vermeyen Şahinbey, durumun gittikçe kritik hal almasından sonra kendisine geri çekilmeyi tavsiye edenlere şöyle diyordu: "Düşman buradan geçerse ben Ayıntab'a ne yüzle dönerim, düşman ancak benim vücudum üzerinden geçebilir."

Çatışmanın 4. günü öğleye doğru Şahinbey'in yanında 18 kişi kalmıştı. Onların da şehit olmalarından sonra tek başına kalan Şahinbey, son kurşunu kalıncaya kadar düşman ateşine karşılık vermiştir. Atacak kurşunu kalmayan Şahinbey, tüfeğini yere çarparak kırmış ve üzerine hücum eden düşmanlara karşı yumruklarını sıkarak karşı durmuştur. Silahsız Şahinbey'in yanına yaklaşamayan düşman askerleri uzaktan ateş ederek Şahinbey'i şehit etmişler, ardından süngü darbeleriyle aziz naaşını parça parça etmişlerdir.

ŞEHİTKAMİL

Gaziantep şehrinin Alleben Deresi ile tabii uzantılarının kuzeyinde kalan bölümü merkez olmak üzere Şehitkamil adıyla, 3398 sayılı kanunla, 20.06.1987 tarihinde kurulmuş ve 19.09.1988 tarihinde de faaliyete geçmiştir. İlçe "Şehitkamil" adını, Gaziantep Savunması sırasında 14 yaşında iken şehit edilen "Mehmet Kamil" den almaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında yer alan ilçe 1.250 km²'lik bir alanı kapsar. Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz Bölgeleri arasında kalan ilçede her iki bölgenin iklimi ve özellikleri görülür. Kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kurak geçer. İlçenin kuzeyinde Pazarcık, kuzeydoğusunda Yavuzeli, doğusunda Nizip, güneydoğusunda Oğuzeli, güneyinde Şahinbey ve batısında ise Nurdağı ilçesi bulunmaktadır.

Şehitkamil ilçesinde, tespitli ve tescilli 25 adet höyük, 8 adet kaya mezarı, 1 adet nekropol alan, 3 adet örenyeri, 1 adet kale, 1 adet tünel, 1 adet sarnıcı, 4 adet türbe, 6 adet anıt ağaç bulunmaktadır. Dülük Antik Kenti, Tuğlu kaya Mezarı ve Arılı Höyüğü başlıca tarihi yerlerindedir.

İlçedeki başlıca yükseltiler; Sofdağı (1496 m), Dülükbaba (1250 m), Güreniz (1069 m) ve Sam

Dağları'dır (1053 m). Küçük akarsular arasında en önemlisi Alleben Deresi'dir. İlde bulunan sanayi kuruluşlarının bir çoğu Şehitkamil ilçe sınırları içerisinde. Gaziantep 1-2-3-4-5. Organize Sanayi Bölgeleri, Örnek Sanayi Sitesi, Küçük Sanayi Sitesi, Gatem, Nizip Caddesi v.b. bunların başlıcalarıdır.

2015 yılı sonu Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre ilçenin toplam nüfusu 726.831 olup, nüfusun 369.244'ü erkek, 357.587'si ise kadındır. Şehitkamil ilçesi sınırları içerisinde 143 mahalle bulunmaktadır.

Şehitkamil ilçesi Türkiye'nin 50 şehriden daha kalabalıktır. 2000 yılı nüfus sayımında 411.186 olan ilçe nüfusu 2015 yılına gelindiğinde yaklaşık % 73 artış göstermiştir. Bu artış oranı, Gaziantep genelindeki artış oranından (% 40) çok daha yüksektir. Aynı zamanda ülkemizin en kalabalık 7. ilçesi konumundaki Şehitkamil'in gündüz nüfusu; organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ile önemli tüm ticaret ve alışveriş merkezlerinin ilçede yer alması nedeni ile gece nüfusuna oranla çok daha fazladır.

Gaziantep'in modern anlamda sanayileşmeye başlaması, ilin 1968 yılında kalkınmada öncelikli

Şehitkamil'den Genel Görünüm

Şehit Er Yaşar Atar Parkı
Seyrantepe

Şehitkamil Meydan

iller kapsamına alınması ve 1970 yılında Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi'nin (KÜSGEM) kurulması sonrasında gerçekleşmiştir.

Günümüzde Şehitkamil ilçesindeki küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin büyük bölümünün, üretimlerini modern şartlarda yapabilmelerini sağlayan Küçük Sanayi Sitesi ve Örnek Sanayi Sitesi, Gaziantep'in sanayileşme atılımının başlangıç noktaları olmuştur. Bu dönemde küçük atölyelerde metal-makine sektörlerine yönelik olarak gerçekleştirilen üretim çalışmaları, şehrin 1980'li yıllarda başlayarak 2000'li yıllarda zirveye ulaşacak sanayileşme atılımının tohumlarının atıldığı işletmelerdir. Nitekim günümüzde dünyanın birçok bölgesine makine satan fabrikaların temeli KÜSGEM'deki küçük atölyelerinde atılmıştır. Küçük Sanayi Sitesi'nde yaklaşık 2600, Örnek Sanayi Sitesi'nde ise 88 işyeri faaliyet göstermektedir.

Gaziantep'te bazı meslek gruplarındaki imalatçıların bir araya gelerek kurdukları ve sektör temsilcilerinin daha düzenli üretim yapmalarını sağlayan iş koluna özel sanayi siteleri Şehitkamil'de yer alır. Trikotajcılar, ayakkabıcılar, oto tamircileri gibi sektörlerin kendilerine ait sanayi siteleri bulunmaktadır. Gaziantep Ticaret ve Endüstri Merkezi (GATEM) kompleksi de ilçenin önemli üretim ve ticaret merkezlerindedir. 24 sitede yerleşik 4.200 esnafı bünyesinde barındıran GATEM'de faaliyet gösteren meslek grupları şunlardır: Meyve-sebze hali, gıda toptancıları, galericiler, fıstıkçılar, Şirehanı esnafı, şekerci ve kuruyemişçiler, peynirciler, bulgurcular, inşaat malzemecileri, mobilyacılar, trikotaj ve konfeksiyoncular, halı imalatçıları, plastikçiler, nakliyat ambarları, ardiye ve depolama ile köylü pazarı.

Şehitkamil'de yer alan sanayi bölgeleri Gaziantep'i bölgenin en önemli ticaret ve sanayi merkezi haline getirmiştir. İlçenin batısında bulunan 5 organize sanayi bölgesi, bazı sektörlerde Türkiye'nin en büyük kapasitesini barındıran dev tesislerde on binlerce kişinin istihdam edilmesini sağlamaktadır. Türkiye'nin en büyük firmaları sıralamasına giren kuruluşların yer aldığı sanayi bölgeleri ile serbest bölgenin yanı sıra ilçenin dört bir yanına dağılmış küçük ve orta ölçekli binlerce işletme Gaziantep'in milyarlarca dolar ihracat gerçekleştirmesini sağlamaktadır. İlçede yer alan; uluslararası ölçekte fuarların organize edildiği Ortadoğu Fuar Merkezi, geniş bir hinterlanda hitap eden ticaret merkezleri, meslek odaları ve modern alışveriş merkezleri, Şehitkamil'de ekonominin dinamizmini gözler önüne serer.

Şehitkamil Kimdir?

Kamil, alaca (kutnu) işleyen fakir bir babanın oğludur. Dede-si Kemal kendircilik yapar ailece kendir soyarak geçinirlerdi. 21 Ocak Cuma günü, 14 yaşındaki Kamil anesiyle beraber dedesinin yanından kendir soymadan geliyordu. Kamil ve annesi, Fransızlar'ın askeri fırın olarak kullandıkları binanın önünden geçerken, Kozanlı tarafından gelen 3 Fransız askeri kadının yolunu kesip peçesini açmak isterler. Hatice peçesine uzanan eli ısıtır ve -Kamil yetiş!.. diye bağırır. Annesinin saldırıya uğradığını gören Kamil, sırtındaki eşyaları yere atıp koşar. Yerden bir taş alıp öndeki askere vurur. Bu sırada bir çığlık olur. -Ah anam... Vurdular beni!.. Anası Hatice, tüfek süngüsü müydü, uzun bir bıçak mıydı bilemedim, sapladılar yavruma, diye anlatıyordu.

Kamil'in vuruldum sesini, anasının çığlık ve feryadını duyan halk koşar. Fransız askerleri, hemen askeri fırına kaçarak kapıları kapatırlar. Olay yeri bir anda ana-baba gününe döner. Küçük bir oğlanı vurmuşlar! Haberini duyanlar, kiminin elinde kazma, kiminde balta, kiminde satır askeri fırına koşarlar. Fransızlar korku içinde fırının kapısını kapatmışlar, arkasına odun ve eşya yığmışlar, pencereden de bir makineli tüfeği kalabalığa çevirmişler, onlar korku, halk öfke ve heyecan içindedir.

Halk büyük bir üzüntü içinde Kamil'in kanlı cesedini alıp Musullu Sokaktaki evine getiriyor. Avlunun ortasına yatırdıkları Kamil sanki uyuyor. Evin içi, sokaklar, acılı, kinli ve öfkeli insanlarla dolup taşıyor. Küçük şehidin cenazesi 22 Ocak günü muaz-zam bir törenle kaldırılır.

Antep halkı Şehitkamil'e sahip çıkmış ve Şehit Kamil'in adı Merkez İlçelerinden birisine verilmiştir. Şehit Kamil Belediyesi, Şehit Kamil Caddesi, Şehit Kamil İlköğretim Okulu, Şehit Kamil Kültür Sitesi'ne adı verilmiştir. Ayrıca Şehit Kamil'in Anıtı dikilmiştir.

**ANTEP SAVUNMASINDA
ŞEHİT EDİLEN
ÇOCUK KAHRAMAN
MEHMET KAMİL İN ANISINA**

21 Ocak 1920

OĞUZELİ

Oğuzeli Gaziantep'in güneydoğusunda Sacır Suyu kenarında kurulmuş bir ilçedir. İlçe merkezi olmadan önceki ismi Büyükkızıllıhisar Köyü'dür. Bu ismi kırmızı topraklardan yapılan hisar şeklindeki evlerden aldığı sanılmaktadır. Oğuzeli isminin ise üzerinde yaşayan ailelerin geçmişine istinaden verildiği aşikârdır. Yerleşim yerleri olarak ilçe çok eskidir. İlçeye bağlı Tilbaşar Köyünde bulunan Tilbaşar Kalesinde yapılan kazılarda milattan önce 3000'li yıllara ait kalıntılara rastlanmıştır. İlçe Hitit, Asur, Medler, Persler, Roma ve Bizans egemenliğine girmiştir. Hz. Ömer döneminde 639'da Suriye cephesi komutanı Ebu Ubeyde'nin öncü birliği komutanı Ganemoğlu İyaz tarafından bölge İslam egemenliğine girmiştir. Müslümanlarla Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren Oğuzeli, Abbasi devletleri zamanında tamamen İslam toprağı olmuştur.

Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile bölge Türk-İslam egemenliğine geçer. Kısa sürelerle haçlı egemenliğine giren bölge, Selçuklu Sultanı I. Mesut zamanında kesin Türk hâkimiyetine girmiştir. 1516

Mercidabık Savaşı için Yavuz Sultan Selim bölgeye gelince Osmanlı hâkimiyetine giren Oğuzeli, şer-i mahkeme sicillerine "Kızıllıhisar-ı Fevkani" olarak geçmiştir.

14 Şubat 1946'da ilçe olan Oğuzeli'den 1995 yılında Elbeyli ilçesi ve 23 köy ayrılarak Kilis iline bağlanmıştır. 23 Temmuz 2004 tarihinde Gaziantep'in 3. merkez ilçesi olmuştur. 17. yüzyılda yaşamış halk şairlerinden Karacaoğlan uzun yıllar ilçeye bağlı köylerde dolaşmış ve şiirlerinde Tilbaşar, İkizkuyu, Sazgın ve Nafak pınarı yörelerini işlemiştir. Şöhreti ilçe sınırlarını aşarak ülkemize mal olmuş Ezo Gelin ilçeye bağlı Dokuzyol (Uruş) Köyünde doğup büyümüştür. İlçede Tilbaşar Kalesi kalıntılarında başka, Hamzababa, Gaffurbaba, Şih Bilecan Türbesi ve Selçuklu döneminden kalma Orta Cami minaresi başlıca tarihi eserlerdir.

Oğuzeli ilçesinde tespitli ve tescilli 33 adet höyük, 2 adet camii, 1 adet tarihi mezar, 1 adet ören-

Barak Evi

Tilbeşar Kalesi

yeri, 2 adet köprü, 2 adet türbe, 3 adet anıt ağaç bulunmaktadır. 2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 29.661 olup, nüfusun 15.104'ü erkek, 14.557'si kadındır. İlçe toplam 92 mahalleden oluşmaktadır. Gaziantep ilinin 18 km güneyinde yer alan ilçenin doğusunda Nizip, batısında Elbeyli (Kilis), kuzeyinde Şahinbey ve Şehitkamil, güneydoğusunda Karkamış ilçeleri bulunurken güneyinde Suriye ile sınır komşusudur. İlçede önemli tarım arazileri olan ovalar (Tilbeşar, Tüm ve Barak ovaları) bulunmaktadır. Bu ovalar Aynifar deresi üzerine 2006 yılında inşa edilen ve 20.000 ha alanı sulayabilen Kayacık barajı ile sulanmaktadır.

İlçe genel olarak düz bir alan üzerinde kurulmuştur. İlçenin yüzölçümü 526 km²'dir. Çevresinde çok yüksek dağlar bulunmamaktadır. En önemli yükselti ilçenin doğusunda bulunan Delikli Tepedir (835m) İlçenin denizden yüksekliği ise 740 metredir. İlçede, Akdeniz ikliminden Karasal iklime geçiş iklimi diyebileceğimiz bir iklim tipi görülür. Bunda etkili olan en önemli unsur da ilçenin denize kapalı ve

denizden 740 metre yüksekte olmasıdır. En yüksek sıcaklık 30 Temmuz 2000'de 44 °C; En düşük sıcaklık ise 2 Şubat 1992'de -13 °C ölçülmüştür. Ortalama sıcaklık 15,02 °C'dir. Yıllık yağış miktarı ise 550 mm civarında iken yağışların büyük bir bölümü kış ve ilkbahar aylarında yağmur şeklinde görülür. Kar yağışlarına ise nadiren rastlanır. İlçe kışın batı ve kuzeyden gelen nemli ve soğuk rüzgarların etkisi altındayken yazın güney ve güneydoğudan gelen sıcak ve kurak rüzgarların etkisi altındadır. Bu rüzgarların etkisiyle kışın yağışlı geçerken yazın kurak bir iklim hüküm sürer. İkliminin bir bölümünde kurak bir dönemin olması ilçenin bitki varlığını da önemli ölçüde etkilemiştir. Kurak arazilerde su isteği az olan bitki ve tarım ürünleri yetişmektedir. Bu arazilerde kurakçıl otlar ve çalılar ile zeytin, fıstık, incir ve üzüm gibi tarım ürünleri yetiştirilir. Sulak arazilerde ise yetiştirilen en önemli tarım ürünü mısır ve nar'dır.

Ekonomisi tarıma dayalıdır. Başlıca tarım ürünleri buğday, üzüm, arpa, mercimek, nohut, soğan, sarımsak olup, ayrıca incir, nar, pamuk, mısır, zey-

VATAN SEVGİSİ İMANDANDIR
BÜTÜN AŞKLARIN ANACI AŞKI HAKİKİYE
ULAŞMAKTIR

EZO GELİN ZÖHRE BOZGEYİK

EZO GELİN ADIYLA MEŞHUR ZÖHRE (BOZGEYİK)
1909 YILINDA OĞUZELİ İLÇESİ URUŞ (DOKUZYOL)
KÖYÜNDE DOĞMUŞTUR. 1930 YILINDA DEĞİŞİK USULLE
ŞİDDO HANEFİ (AÇIKGÖZ) İLE EVLENEN
EZO GELİNİN BU EVLİLİĞİ ÇEŞİTLİ NEDENLERLE
FAZLA UZUN SÜRMEZ 1.5 YIL SONRA ŞİDDO HANEFİDEN
AYRILAN EZO GELİN 6 YIL KADAR DUL KALDIKTAN
SONRA 1936 YILINDA SURİYE'NİN KOZBOŞ KÖYÜNDE
YAŞAYAN TEYZESİ ÖĞÜZ ABUZET MENEY İLE EVLENİR
BU EVLİLİKTEN 3 ÇOCUĞU OLAN EZO GELİNİN
SADECE KIZI CELİLE YAŞAMAKTADIR.

1956 YILINDA VATAN HASRETİ İLE VEREN OLAN
EZO GELİN VEFAT EDİNCE İNKAN OLURSA
TÜRKİYE'Yİ GÖREN BOZHÖYÜK TEPEBİNE
GÖMÜLMİYİ VASIYET EDER. VE GÖMÜLÜR.
1997 YILINDA OĞUZELİ KAYMAKAMI CEMAL HÜSNÜ
KANSİZ GAZİANTEP VALİSİ MUHAMMER GÜLER'İN
TALİMATIYLA YİNE DOKUZYOL KÖYÜNDE OLAN
DEVLET BAKANI MUSTAFA YILMAZ'IN TEŞVİKLERİYLE
MEZARIN NAKLİ İÇİN SURİYE HATİRLERİNDE 1. DERECE
HUDUT MAKAMI OLARAK BAŞVURUR. İKİ YIL SÜREN
ÇALIŞMA VE TEMASLAR SONUCU EZO GELİN'İN HAŞİ
OĞUZELİ KAYMAKAMI CEMAL HÜSNÜ KANSİZ
BAŞKANLIĞINDA BİR HEYET TARAFINDAN 23 EYLÜL
1999 TARİHİNDE DOKUZYOL'A GETİRİLDİ.
VATAN SEVGİSİNİN, KARDEŞLİĞİN, KURUMSAL DEĞERLİĞİN,
TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TERKİLCİSİ EZO GELİN 24 EYLÜL
1999 DA VEFAT EDİP DEFN EDİLDİ.
ALLAHIN RIZASI İÇİN...

tin ve antepfıstığı yetiştirilir. İlçenin etrafı bağ ve bahçelerle kaplıdır. Hayvancılıkta, canlı hayvan ticaretine dayalı olarak Büyükbaş besi Çiftlikleri kurulmuştur. Büyükbaş hayvan olarak sığır yetiştiriciliği, küçükbaş olarak koyun-keçi yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Oğuzeli Belediyesi sınırları içerisinde, 1.000.000 m² alanda, 1993 yılında kurulmuş Körkün Sanayi Sitesi'nde 78 halı, 1 akrilik iplik, 1 polipropilen iplik, 1 çuval, 3 makine imalatı, 1 plastik Boru, 1 kozmetik, 1 yem, 4 gıda, 3 inşaat ve 1 mobilya sektörlerinde toplam 95 işyerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. 1500-2000 kişiye istihdam sağlanmaktadır. Besi Organize Sanayi Bölgesi, Gaziantep'te hayvancılığın gelişmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Türkiye'nin dolmalık patlıcan ve biber kurutmalık ihtiyacının büyük bir bölümü ilçe tarafından karşılanmaktadır. İlçe Gaziantep ili-

ne 18 km asfalt devlet yolu ile bağlıdır. İlçeye bağlı tüm yerleşim birimlerine yol yapılmıştır. Köyler yol bakımından oldukça gelişmiştir. Gaziantep Uluslararası Havalimanı ilçe sınırları içinde bulunmakta olup 1976 yılında hizmete girmiştir.

Kurutmalık Biber Sergisi

ARABAN

İlçenin tarihi eski çağlara dayanmaktadır. Araban ilçesine bağlı ve Beştepe Dağı'nın yamacında bulunan Karacaören Köyü'nde ilk çağ yerleşim yeri olarak bilinen mağaralar bulunmaktadır. Ayrıca ilçeye bağlı Fıstıklıdağ Köyünde Fırat nehri kıyısında uzanan Habeş Deresinde de ilk çağ dönemine ait mağaralar ve bu mağaralarda çeşitli figürler bulunmaktadır. Yöreye ilk olarak MÖ 1600'lü yıllarda Hitit Devletinin hakim olduğu bilinmektedir. Yöreye daha sonra Mittaniler, Kommagene Krallığı, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Araplar ve nihayetinde Türkler hakim olmuştur. Araban ilçesi, Roma-Bizans hâkimiyeti döneminde RABAN, İslam döneminde ise "Altın kale" anlamına gelen KALE-İ ZERRİN olarak anılmıştır. Kala ve Altın-taş isimleri de kullanılmıştır. Araban İlçesi, 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanunun yürürlüğe girmesine müteakip ilçe olmuştur. İlçe merkezi 8 mahalleden teşekkül etmekteyken, ilçeye bağlı belediye, 39 köy ve 9 mezra bulunmaktadır. İlçeye bağlı Elif Beldesi bu statüsünü 1994 yılında kazanmış olup, 4 mahallesi vardır. Ancak 13 ilde Büyük-

şehir Belediyesi ve 26 ilçe kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 6360 Sayılı Kanun ile köy ve belde Belediyesi mahalle statüsüne geçmiştir. İlçe Merkezinde 9 mahalle, bağlı 39 mahalle olmak üzere toplam 48 mahalle bulunmaktadır.

İlçenin yüzölçümü 539 km² olup, denizden yüksekliği 600 metredir. İlçe Gaziantep ilinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyinde Adıyaman ilinin Besni ilçesi, batısında Kahramanmaraş İlinin Pazarcık İlçesi, doğusunda Şanlıurfa İlinin Halfeti İlçesi ve güneyinde ise Yavuzeli İlçesi bulunmaktadır.

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 31.837 olup, nüfusun 16.038'i erkek, 15.799'si kadındır. İlçenin okuma-yazma oranı %91,77'dir.

İlçe Merkezi 250 km²'lik genişlikte olan Araban Ovasının tam ortasında bulunmaktadır. İlçe, Ara-

Araban Kalesi İç Kale Camii

Septimius Severus Köprüsü

Araban Karpuzu

ban Ovası ve toplam uzunluğu 64 km olan Karasu çayı ile ikiye ayrılmaktadır. Ardıl Çayı' da önemli su kaynağıdır. İlçede genellikle karasal iklim hüküm sürmekte ise de, Akdeniz ikliminin de tesiri görülmektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlıdır. Ancak aşırı soğuklar görülmemektedir. Ortalama yağış miktarı yıllık 559 mm'dir. Araban İlçesi orman bakımından fakirdir. Dağlık kesimlerde çalılıklar, yer yer de bodur ağaçlar gö-

rülmektedir. İlçenin ekonomik yapı tamamen tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarımda; çeşitlilik fazla olmakla beraber, genellikle biber ve salatalık, Antep fıstığı, kavun, karpuz, üzüm ve zeytin, buğday, arpa ve mısır kısmen de olsa pamuk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Hayvancılıkta ise büyükbaş hayvanı olarak sığır yetiştiriciliği, küçükbaş olarak koyun-keçi yetiştiriciliği yapılmaktadır.

NİZİP

Nizip bölgesinde yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen taş aletlere göre eski yontma Paleolitik (Eski Taş Devri) devrinde yerleşim gördüğü bilinmektedir. Yontma taş devrine ait buluntulardan birçok bilgiye ulaşılmışsa da, Paleolitik çağın son iki evresi olan orta ve cilalı taş devirleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bölgede bu devir insanların (MÖ 4.000-3.000) bıraktıkları eserlerden onların buralarda yoğun ve yaygın olarak yaşadıkları görülmektedir. Nizip, tarih öncesi çağlarda da Nizip çayının iki yakasının yabani buğday ve arpa bitki örtüsü ile kaplı olması, çevrede yabani keçi ve koyunların bulunması yine jeolojik yapısı itibarıyla kendiliğinden oluşan mağaraların bulunmasından dolayı yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir.

Nizip'in önemli yollar üzerinde bulunması, şehrin bir çok medeniyet için önemli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Bu medeniyetlerden bazıları; Hititler, Mitaniler, Asurlar, Medler, Makedonya, Roma İmparatorluğu ve Bizanstır. Doğu Roma'ya ait Zeugma, tarih öncesi dönemlerden kalma yapılarıyla ve ismiyle Nizip için büyük bir önem taşımaktadır.

Bizans döneminden sonra ise 639 yılında İslam ordusunun, savaş olmaksızın bölgeyi almasıyla Hz. Ömer'in bu bölgeye geldiği bazı kaynaklarda yer almaktadır. Abbasiler devrinde ise bölgeye Türk idareciler atanmıştır. 1516 Mercidabık Savaşı ile Dulkadiroğulları beyliğine son veren Yavuz Sultan Selim, bölgeyi tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına almıştır.

29 Haziran 1839'da Osmanlı ordusu ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa arasında meşhur Nizip Savaşı gerçekleşmiştir. Osmanlı Devletine bağlı Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile anlaşmazlığa düşen II. Mahmut Nizip'te yapılan savaşta yenilmiştir. Arap kaynaklarına göre bu savaş "Barak Savaşı" olarak da anılmaktadır. Bu savaşın Nizip'in güney bölgesinde Nizip, Karkamış ve Birecik üçgeni arasında yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı kumandanı Mehmet Hafız Paşa bu savaşı yönetmiş, Nizip'in en eski mahallesi olan Hafız Paşa Mahallesi de adını bu komutanından almıştır.

Nizip Genel Görünüm

Nizip Zeytini

Nizip, 1924 yılında yapılan genel idari teşkilatlandırmada Gaziantep iline bağlanmış ve 26 Nisan 1926'da ilçe olmuştur. 1927'deki nüfus sayımına göre ilçe nüfusu 7.041 olarak saptanmıştır. Nizip, Gaziantep ilinin en büyük ilçesi durumundadır. İlçe Gaziantep il merkezine 45 km mesafede bulunmaktadır. Türkiye dünya arkeoloji tarihi açısından önem taşıyan ve kazı çalışmaları büyük bir heyecanla izlenen Belkis Zeugma antik kenti, Nizip'in 10 km kuzeyinde bulunmaktadır.

MS 3. yy'da Zeugma Antik Kentinin yağmalanması sırasında Zeugma'nın sanatkar yapı ustalarının da aralarında bulunduğu kişilerden kaçabilen insanların şimdiki Akevler/Nizip mevkiine gelerek burada Nisibyn/Ad Zociandem adında bir kent kurdukları bilinmektedir. Bu kent "Nisibin Ar Rum" olarak da tarih kitaplarında yer almıştır. "Nisibin Ar Rum" yani Roma'daki Nisibin (Nizip) ismi "Nasibina Asur" Yani Asur Ülkesindeki Nasibina (Nusaybin) ile karıştırılmamak için tarih kayıtlarında hep kullanılmıştır. MS. 3. yy'dan bu yana süregelen evrede Nisibyn/Ad Zociandem ismi değişime uğrayarak günümüze Nizip olarak gelmiştir.

Nizip, doğu-batı arasında köprü vazifesi görmektedir. İlçe D-400 karayolu ağı üzerinde olup, otoban bağlantısı da bulunmaktadır. Nizip ilçe merkezi, Gaziantep havaalanına 45 km uzaklıktadır. İlçe merkezinden Gaziantep ve Şanlıurfa illeri ile Suruç, Birecik, Karkamış ilçelerine doğrudan minibüs seferleri düzenlenmekte olup köylerimize ulaşım da mevcuttur. Nizip ilçesinde tespitli ve tescilli, 33 höyük, 4 adet kaya mezarı, 4 adet camii, 1 adet kuyu 3 adet mağara, 1 adet taş ocağı, 2 adet kilise, 2 adet nekropol alanı, 3 adet türbe, 2 adet antik kent, 1 adet örenyeri ve 2 adet köprü bulunmaktadır.

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 137.878 olup, nüfusun 68.584'ü erkek, 69.294'ü kadındır. ilçenin, 26 mahallesi ilçe merkezinde, 83 çevre mahalle olmak üzere, toplam 109 mahallesi bulunmaktadır.

Akdeniz ve karasal iklim özellikleri arasında geçiş bölgesinde yer alan Nizip'te yıllık yağış miktarı 440 mm civarındadır. Yağışın büyük çoğunluğu kış ve ilkbahardadır. Yaz mevsimi tamamen kuraktır. Türkiye'de yaz kuraklığının en fazla olduğu yerlerden biridir. Sıcak ve kurak geçen yazlara karşılık kış mevsimi nispeten soğuk ve yağışlıdır. Hakim rüzgar yönü güney ve batıdır. Yazın güneyden esen sıcak ve kuru rüzgarların etkisi ile yaz kuraklığı daha da artar.

Fevkanı Kilisesi

Yörenin iklim şartlarına bağlı olarak bitki örtüsü bozkır olmakla birlikte, zeytin, antepfıstığı, asma gibi kültür bitkileri de yaygın olarak yetişmektedir. Nizip'te geniş alanda ziraatı yapılan Antepfıstığı, Zeytin, Mercimek, Buğday, Arpa ve Bağcılık faaliyetleri üzerine kurulu çeşitli sanayi kuruluşları ilçeyi ekonomik yönden canlı tutmaktadır. Nizip'te bulunan Hancağız Barajı'nın kurulması ile tarıma büyük katkılar sağlanmıştır.

İlçenin ekonomisi genellikle tarım ve tarımsal sanayiye dayalıdır. Tarımsal sanayiye yönelik ürünler; Antepfıstığı, zeytin, pamuk, buğday, ve mercimektir. Zeytinyağı Kontini Tesisler, Fıstık İşleme Tesisleri, Sabun Fabrikaları, Bulgur, Mercimek, Çırcır, Un, Kağıt Ambalaj, Plastik Ayakkabı, İplik ve Halat Fabrikaları vb. gibi imalatçıların yanında küçük sanayi sitesinde 538 adet işletme bulunmaktadır. İlçede büyük ve küçük baş hayvan besiciliği yapılmaktadır. İlçenin kuzey köylerinin geçim kaynağı hayvancılık üzerinedir.

İSLAHIYE

İslahiye, tarihin en eski devirlerinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunun nedeni Suriye-Anadolu geçiş güzergâhı üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan kazılar sonucu Hititlere ait Zincirli Höyük'te bulunan eserler, buraların merkezi şehirler olduğunu göstermektedir. Hititler zamanında heykel ve abide atölyelerinin kalıntıları bugünkü Yesemek Köyü yakınlarında bulunmaktadır. Bu yer günümüzde Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi olarak bilinmektedir. İslahiye'nin muhtelif bölgelerinde 60'dan fazla höyük ile bu höyüklerde Hititlere ait eşya kalıntılarının bulunması, Hititlerin İslahiye bölgesinde pek çok yerleşim yeri kurduklarını göstermektedir.

İslahiye'nin Gözbaşı semti olarak bilinen tepeler üzerindeki Nikola (Nigolu) Kalesi ile İslahiye'yi içerisine alan Nikoopolis şehrinin kurulduğu bilinmektedir. Doğu Roma İmparatorluğunun, İslahiye geçidini elinde tutmak için, bu bölgede birçok şehir kurduğu tespit edilmiştir. Bizans devri şehirlerinden Cıncıklı Harabelerindeki mozaikler günümüze kadar gelmiştir.

İslam ordularının Antakya'yı ele geçirmesiyle İslahiye uzun süre Bizans ile İslam Devleti arasında sınır bölgesi olmuştur. Bizans'a yapılan akınlar için üs olarak kullanılmış ve bölgede güvenliği sağlamak içinde birçok kale yapılmıştır. İslahiye Yavuz Sultan Selim zamanında Mercidabık Savaşından itibaren,

Osmanlıların toprakları içerisinde kalmıştır. Bu bölge zaman zaman savaşların yapıldığı yer, ayrıca hayvancılıkla uğraşan aşiretler için önemli bir kışlak olmuştur.

17. asır sonlarında ve 18. asır başlarında İslahiye yöresinde asayiş iyice bozulmuş, Celali ve Saruca Sekban isyanlarından etkilenen yerleşik aşiretler de ayaklanmaya başlamıştır. İsyanları bastırmak ve bozulan düzeni yeniden sağlayarak ıslahat yapmak amacıyla kurulan orduya "Fırka-i İslahiyye" denmiştir. Bu yeni ordunun Komutanlığına Derviş Paşa, Komiserliği-ne (Mülki Amir) ise Ahmet Cevdet Paşa atanmıştır. Bölgede mevcut Kerkütlü, Çerçili, Hanağzı, Türkbağçesi, Eğintili, Keferdiz Nahiyeleri ile Dumdum ovası aşiretleri birleştirilerek bir kaza oluşturulmuş ve buraya fırkanın isminden dolayı "İslahiye" adı verilmiştir. 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırının çizilmesiyle İslahiye sınırı da tespit edilmiştir. İslahiye 1933 yılına kadar Cebel-i Bereket Vilayetinin merkezi bulunan Osmaniye'ye bağlı iken, coğrafi olarak Gaziantep platosu üzerinde olduğundan ve Gaziantep ili ile ilişkileri göz önüne alınarak 1933 yılında Gaziantep'e bağlanmıştır.

Akdeniz Bölgesinin doğusunda yer alan İslahiye, Gaziantep-Kahramanmaraş-Kilis-Hatay-Osmaniye İlleri arasında olup, Suriye ile 5 km sınırı bulunmaktadır. İlçe merkezi sınıra 20 km mesafededir. Batı ve kuzey-batısında Nur Dağları, doğusunda

İslahiye Genel Görünüm

Antep Karası Üzüümü

Kartal-Kurt Dağları uzanmaktadır. Hatay-Kahramanmaraş fay hattı üzerinde bulunan ilçe 1. derece deprem kuşağında yer almaktadır.

İlçe deniz seviyesinden yüksekliği 518 metredir. İklim özellikleri bakımından Akdeniz iklimi ile Karasal iklim arasında geçiş özelliği göstermektedir. Daha çok Akdeniz ikliminin etkisindedir. Son yıllarda ilçe sınırları içindeki dağlarda özel işletmeciler tarafından rüzgar enerji santralleri kurulmaya başlamıştır.

Doğal bitki örtüsünü alçak yerlerde maki, yükseklerde iğne yapraklı ağaçlar oluşturur. Yaz sıcaklıklarının arttığı dönemlerde Nur Dağları üzerinde bulunan Huzurlu (Hızırlı), Karagöz ve Koççağz yaylaları dinlenme yerleridir. Bu yaylalardan özellikle Huzurlu Yaylası yaklaşık 1800 metre yüksekliktedir. Önemli bir yayla turizm potansiyeline sahiptir. Ayrıca ilçe sınırları içinde Tahta Köprü Sulama Barajı bulunmaktadır.

İlçe Gaziantep-Hatay, Kahramanmaraş-Hatay Karayolu üzerinde olup Gaziantep'e 90 km Hatay'a 100 km Kahramanmaraş'a 70 km Kilis 90 km uzaklıkta olup günün her saatinde ulaşım sağlanabilmektedir. II. Abdülhamid tarafından 1900-1908 yılları arasında Şam ve Medine arasında inşa edilen Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan başlayan demiryollarının devamıdır. Hicaz Demiryolu İstanbul'la kutsal topraklar arasında ulaşımı güçlendirmek için yapılmıştır. İslahiye Garı, Türkiye-Suriye hattında TCDD'nin son sınır garı olduğundan büyük önem arz etmektedir.

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 65.799 olup, nüfusun 33.381'i erkek, 32.418'i kadındır. Bu oranla ilçe Nizip'ten Sonra Gaziantep'in ikinci büyük ilçesidir. Nüfusun çoğunluğu kırsal mahallelerde yaşamaktadır.

İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 518 metre olup, ilçe yüzölçümü 821.440 m²'dir.

1866 yılında kurulan ilçeye bağlı 69 mahalle bulunmaktadır. 20 Ekim 1921 Ankara anlaşması ile Türkiye-Suriye sınırının çizilmesiyle İslahiye sınırı da tespit edilmiştir.

İslahiye ilçesi, Gaziantep ilinin en eski yerleşim alanlarından olup, tarihi ve turistik açıdan oldukça zengindir. İslahiye ilçesinde tespitli ve tescilli 14 adet höyük, 1 adet cami, 1 adet anıt ağaç, 4 adet

antik kent, 1 adet kale, 1 adet taş ocağı, 2 adet Türbe, bulunmaktadır. Yesemek Heykel Atölyesi, Tilmen Höyük, Zincirli ve Huzurlu Yaylası görülmesi gereken yerlerin başında gelmektedir.

İslahiye'de bulunan Yesemek Taşocağı ve Heykel Atölyesi 13.04.2012 tarihi itibari ile UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine alınmıştır. Her yıl binlerce yerli ve yabancı turisti misafir etmektedir. Yesemek ilk defa 1890 yılında keşfedilmiş olup 500 adet değişik boyutlarda yontu ve heykel taslağı mevcuttur. Bunlar sfenksler, aslanlar, dağ tanrıları, savaş arabaları ve çeşitli mimari parçalardan oluşan çok zengin bir koleksiyon oluşturmaktadır. Gaziantep'e 113 km uzaklıkta olup, ilçe merkezine 23 km uzaklıkta olup yolu asfalttır. Tilmenhöyük, ilçenin 5 km doğusundadır. 20 m yüksekliğinde bölgenin en büyük höyüklerindedir. Araştırmacılar burada MÖ 3.000'in son çeyreğinde büyük bir kent bulunduğunu ortaya çıkarmışlardır. Kent iç ve dış kaleden oluşmakta olup duvarlar sandık duvar tekniğinde ve büyük düzgün kesme taşlardan yapılmıştır.

Zincirli (Samal), ilçenin 10 km doğusunda Zincirli köyünde bulunan bir höyüktür. Yörede 19. yy. sonunda yapılan arkeolojik kazılarda mimarlık alanında önemli kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Hö-

Rüzgar Gülleri

Huzurlu Yaylası

yük Geç Hitit veya Neo Hitit döneminin küçük krallıklarından birinin başkenti olması açısından önemlidir.

Huzurlu Yaylası (Hızırlı Yaylası), ilçe yayla turizmi yönünden de zengin olup Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca onaylanmış olan yaylalarının başında gelmektedir.

Taşlı Geçit Arkeolojik Parkı, Orta Tunç Dönemine ait olan ve yerleşim yeri olan Taşlı Geçit Höyüğü'nün dönemin önemli bir ticaret merkezi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan kazılarda kule kalıntısı, ev kalıntıları, mühürler, depolar gün yüzüne çıkarılmıştır. Yüzeide çok sayıda Tunç Çağına ait seramik parçaları görülmüştür. 12.10.2010 tarihinde arkeolojik park olarak ülkemiz turizmine kazandırılmıştır.

 KARKAMIŞ
TCDD

KARKAMIŞ

KARKAMIŞ

Karkamış ilçesi 1990 yılına kadar Nizip ilçesine bağlı olan bir bucak iken, bu tarihte 36 köyün kendisine bağlanması ile ayrı bir mülki idari birimi haline almış ve 01.08.1991 tarihinde Kaymakam atamasıyla ilçe olmuştur. İlçe merkezinde 01.05.1961 tarihinde kurulan bir Belediye teşkilatı bulunmaktadır. İlçemiz 4 merkez mahalle ve 35 çevre mahalle olmak üzere 39 mahalleden oluşmaktadır.

Yüzölçümü 341 km², rakımı ise 365 metredir. Gaziantep il merkezine 72 km'lik bir yol ile bağlıdır. Karkamış ilçesinin doğusunda Fırat nehri, batısında Oğuzeli ilçesi, kuzeyinde Nizip ilçesi, güneyinde Suriye yer almaktadır.

İlçe topraklarının tamamına yakını (%95 kadar) tarıma elverişli olup, genellikle düz ovalık bir arazi özelliğine sahiptir. İlçe merkezinde yer aldığı geniş ve verimli bu ovaya Barak Ovası adı verilir. Gaziantep ovasının devamı sayılan Barak ovası Fırat nehri ve Suriye sınırına doğru alçalır. Birecik

ilçesi sınır boyunda ve ilçenin kuzey doğusunda bulunan aşağı Barak ovası ise engebeli bir yapıya sahiptir. Karkamış ilçesi dahilinde önemli sayılabilecek dağ bulunmamaktadır. Barak Ovası genellikle engebeli olmakla beraber büyük tepe ve dağ yoktur. Sadece Suriye sınırında bulunan ve Eşme Dağı adı verilen küçük bir dağ mevcuttur. İlçe sınırları içinde ormanlık alanda bulunmamaktadır. Ancak geniş alanlara yayılmış fıstık ve zeytin bahçeleri adeta birer ormanı andırmaktadır. Arazinin tamamına yakınının tarıma elverişli olması nedeniyle orman alanı yapılabilecek uygun yerler yoktur.

En önemli akarsu olarak, Karkamış ile Birecik sınırlarını oluşturan ve Suriye'ye doğru akan Fırat nehri bulunmaktadır. Fırat nehri ile bağlantılı irili ufaklı pek çok dere yatağı mevcuttur. Bunlardan belli başlı Karkamış, Kelekli ve Elifoğlu dereleridir. İlçede bitki örtüsü yönünden zeytin, fıstık, üzüm bağları ve azda olsa meyve ağaçları bulunmaktadır. İklimi ise, tipik Akdeniz iklimi olup, yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı ve nispeten

Karkamış Genel Görünüm

ılıman geçer, yazların sıcak geçmesine rağmen, geceleri serindir. Çöl ikliminin etkilerini görmek mümkündür. Yıllık sıcaklık ortalama 27 °C', Aralık ayı hava sıcaklığı 12 °C' olup, Temmuz ayı ise 40 °C'dir. Ortalama nisbi nem oranı %42 dir. Yıllık ortalama yağış miktarı km²'ye 334.2 mm³ olarak tespit edilmiştir. Yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 55 olarak belirlenmiştir. Yağışlar yıllara göre çok istikrarsızdır. Bir yıl artan yağış, ertesi yıl bunun yarısı kadar olduğu gibi üst üste kurak geçen yıllara da rastlanılmaktadır. Ayrıca Nisan yağmurları bölgenin suya olan ihtiyacını karşılaması açısından zirai yönden hayati öneme sahiptir.

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 9.925 olup, nüfusun 5.089'u erkek, 4.836'sı kadındır.

İş hayatı genelde tarım ve kısmen de olsa hayvancılık üzerine kurulmuştur. Ticaret günlük hayatın karşılanmasına hitap etmekte, Gaziantep ve Nizip ilçelerinden getirilen tüketim maddeleri ilçede pazarlanmaktadır. İlçede üretime yönelik imalat ve iş yerleri olmadığı gibi sanayi ve yatırım kuruluşları da bulunmamaktadır.

Antik çağda doğunun önemli şehirlerinden biri olan Karkamış, Fırat nehrinin meydana getirdiği tarihi havza olan Mezopotamya havzasının Orta Mezopotamya bölümünde bulunmaktadır. Tarihi bakımdan hudut bölgesinde Hititlerden kalan ve MÖ 2000 yıllarına ait Yunan ve Roma dönemlerinde "Europos" adıyla bilinen Karkamış eski kenti ve kalesi bulunmaktadır. Batıdaki iç kale ve yeni şehir Türkiye'de, dış kale ve dış şehir ise Suriye'de kalmaktadır. İlk kazı çalışmaları 1878-1881 yıllarında İngilizlerce yapılmış, daha sonra 1914 yılına kadar İngilizler tarafından yörede iki kazı daha yapılmıştır.

Karkamış, eski çağlarda çok önemli bir sanat ve kültür merkezi olmuştur. Burada yapılan bir çok araştırmanın sonuçları yayınlanmış, Karkamış şehrinin ortostatları üzerinde tavsir edilmiştir. Karkamış'ta bugün iç ve dış şehir surları, tapınak ve hilani tipi evlerin kalıntıları göze çarpmaktadır. Karkamış harabeleri halen Türkiye-Suriye hududunun sıfır noktasında ilçemiz hudutları içindedir.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Alman dostluğu çerçevesinde ilk kez demiryolu yapımına başlanıp, petrol bölgesine ulaşmayı amaçlayan Almanya-Bağdat-Hicaz demiryolu yapımı projesi uygulamaya konulmuş ve yüzyılın sonunda bu iş gerçekleştirilmiştir. Karkamış bu yol güzergahında olması nedeniyle

önemli bir konuma gelmiş ve 1918 yılında Fırat nehri üzerinde Almanlar tarafından yapılan Türkiye'nin en uzun teknolojik olarak en mükemmel olan Bağdat demiryolu köprüsü halen ulaşımına açık olup, Türkiye-Suriye sınırını oluşturmaktadır.

Höyük, geçmişte insanlar tarafından muhtelif defalar iskan edilmiş ve günümüzde çoğunlukla küçük birer tepe şeklini almış olan antik köy veya şehirlerdir. Ülkemizin birçok yerinde görülmekle birlikte özellikle Güneydoğuda yaygın olan höyük-

ler ilçede de bulunmaktadır. Karkamış ilçesinde tespitli ve tescilli 14 adet höyük, 1 adet örenyeri bulunmaktadır.

Karkamış Antik Kenti

NURDAĞI

Nurdağı'nın ilk medeniyetlerin doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki geçitler üzerinde bulunması sebebiyle tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarının göçleri bu yoldan yapılmıştır. Ayrıca ticari ilişkilerinde bu yol güzergahı üzerinden yapıldığı, çevrede yapılan kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır. Nurdağı'nın 1929'dan öncesi olmasa da bağlı bulunan belde ve köylerinin tarihin en eski devirlerinden beri birçok medeniyetin eserlerini üzerinde topladığı bilinmektedir.

Hitit İmparatorluk hanedanından bazı prensler çeşitli bölgelerde küçük krallık ve prenslik hanedanları kurmuşlardır. Asur ve Gerdanilerin işgali üzerine yönetim merkezi Fevzipaşa yakınındaki Zincirli (Sam'al) bölgesine kaymıştır. Sam'al Krallığının önemli merkezlerinden birisi de şu anda ilçe sınırları içerisinde bulunan Sakçagözü (Keferdiz) Beldesidir. Sam'al Krallığının Asurluların egemenliğini ne zaman kabul ettiğine ilişkin herhangi bir ipucuna rastlanılmamaktadır. Sam'al (Zincirli) Kralı Barrakip (MÖ 732-725)'in Hiyoralif ile yazılmış bir mührü ile bir yazıtının ilçeye bağlı Karaburçlu Mahallesi civarında bulunması tarihi açısından önemlidir.

Geç Hitit Kültürünün en güzel örnekleri Zincirli Höyükte ve Sakçagözü Coba Höyüğünde ortaya çıkarılmıştır. Çıkarılan eserler şu anda Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. 1954 yılında İslahiye'deki Geç Hititlerin durumunu inceleme-

ye gelen İstanbul Arkeoloji Enstitüsü uzmanları Aslanlıbel yolunda ve höyüklerde çalışmalar yapmışlardır. Coba Höyüğünün Prof. J. Gastrang'ın çalışmaları sonucu kalkolitik (Bakır Taş) devri döneminden Bizans dönemine kadar uzanan bir yerleşim yeri olduğu belirlenmiştir.

Amanos dağları eteklerinde bulunan Nurdağı tarihi ipek yolu üzerindedir. 1850'li yıllardan sonra Avrupalıların özellikle Almanların Arap petrol yataklarına ulaşmak için 1870'li yıllarda yaptıkları demir yolu bu yoldan geçmektedir. 09.09.1929 tarihinde TCDD Gar Şefliği'nin kurulmasıyla, bir süre sonra çevreden gelen birkaç ailenin yerleşmesiyle köy haline gelmiştir. Gar kömürleri'li Hacı Ökkeş Kömüroğlu'nun topraklarına yakınlığından dolayı Kömürler İstasyonu adını almıştır.

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 37.977 olup, nüfusun 19.084'ü erkek, 18.893'ü kadındır. Nüfusun çoğunluğu kırsal mahallelerde yaşamaktadır. İlçe toplam 46 mahalleden oluşmaktadır.

Nurdağı'nın doğusu Gaziantep ili Şahinbey ve Şehitkamil ilçeleri, batısı, Osmaniye ili Bahçe ilçesi kuzeyi, Kahramanmaraş ili Türkoğlu ve Pazarcık ilçeleri, güneyi, Gaziantep ili İslahiye ilçesi ile çevrilidir. E-24 Karayolu üzerine kurulu Nurdağı, tam ortasında doğuyu, batıya; kuzeyi, güneye bağlayan yolların birleştiği kavşakta yer almaktadır.

Zincirli Köyü

Sakçagözü Şelalesi

İslahiye'ye 21 km, Gaziantep'e 67 km Kahramanmaraş'a 48 km Bahçeye 18 km uzaklıkta olan ilçe merkezinin rakımı 570'tir. Nurdağı, kuzeyde Amanos dağlarının uzantısı ve güneyde Kartal Yücesi Tepesinin arasında kalan, Amik Ovası'nın birleşiminde bulunup, dağlık bölgeler güney kesimler hariç yer yer maki ve kayalık bölgeden oluşmaktadır. Ovalık bölgeler genellikle tarım alanı olarak kulla-

nılmakta, dağlık kesimlerin yamaçlarında su kaynakları bulunmaktadır. Güneyde bulunan ormanlık alanlar sık ağaçlarla kaplıdır. Bölgede en yüksek rakım Kartal Yücesi Tepe (1429) en düşük rakım Höbür Tepe (517) dir. Nurdağı'nı dağlar açısından iki bölümde incelemek gerekir. Nurdağı Mahallelerinde zengin krom yatakları vardır. Kromitler, ofimolitler içinde yataklanmış bulunmaktadır. İlçede

Nurdağı Genel Görünüm

genellikle küçükbaş hayvancılık yaygın olup son zamanlarda İlçe Kaymakamlığının da destekleri ile büyükbaş hayvancılıkta yapılmaktadır. Büyükbaş hayvan miktarı 15947 civarındadır. Emirler Mahallesi'nin bir kısmı Şatırhöyük Pınarbaşı semti, Kartal, Terken ve Kuzuluk Mahallelerinin geneli geçimini hayvancılıkla sağlamaktadır. İlçe son zamanlarda rüzgar enerjisi ile ön plana çıkmaktadır.

Nurdağı ilçesinde, tespitli ve tescilli 22 adet Höyük, 1 adet kaya mezarı, 1 adet konak, 2 adet türbe, 1 adet şelale, 1 adet anıt ağaç bulunmaktadır. Nurdağı'nda, Sakçagözü Şelalesi, Caba Höyük, Gedikli Höyük, Ökkeşiye Türbesi ve Atatürk Viyadüğü görülmesi gereken yerlerdir.

YAVUZELİ

Osmanlı Sultanlarından Yavuz Sultan Selim 1516 yılında Mercidabık seferine giderken burada konaklamıştır. Yerli halkın kendisine gösterdiği yakın ilgiden dolayı buraya "Yavuzun İli" adının verilmesini ister. Eski adı Cingife olan ilçenin adı 1958 yılında Yavuzeli olarak değiştirilmiştir.

İlçe, kuzeyde Araban, doğuda Şanlıurfa ili, kuzeybatıda Kahramanmaraş ili, güneydoğuda Nizip, güneyinde ise merkez Şehitkamil ilçesi ile çevrili alanda yer alır. İlçenin doğusunda Şanlıurfa ili ile sınırı Fırat Nehri ile belirlenmiştir. İlçenin denizden yüksekliği 650 metre, il merkezine uzaklığı 38 km yüzölçümü ise 483 km²'dir.

Yavuzeli ovasında, püskürük bazalt taşlar ovada geniş alanlar kaplar. Kuzeyindeki Karadağ oligomiyosen yaşlı formasyonlardan oluşmuştur. Yavuzeli Ovası bir çöküntü ovasıdır. Kuzey ve güneyindeki doğu-batı yönünde uzanan fayların çökmesiyle oluşmuştur. Kuzeyde Karadağ güneyinde ise Keklik tepe vardır. Ova doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Ovanın içerisinde doğu-batı yönünde bir çizgi halinde Merzimen Deresi akmaktadır. Ova bu derenin her iki tarafında uzanmaktadır. Ovanın içe-

risinde soğumuş, taşlaşmış bazaltik taş ve kayalara sıklıkla rastlanır. Ovanın merkez kısmı çevreden taşınan alüvyonlardan oluşmuştur

2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonucuna göre ilçenin toplam nüfusu 21.435 olup, nüfusun 10.793'ü erkek, 10.642'si kadındır.

İlçe merkezinde 5 mahalle ile 39 köy ve bunlara bağlı 19 mezra bulunmakta iken; 6.360 Sayılı kanunla ilçe köylerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüş, ilçedeki mahalle sayısı 44 olmuştur.

İlçenin ekonomik yapı tamamen tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarımda, çeşitlilik fazla olmakla beraber genellikle biber ve salatalık, Antep fıstığı, kavun, karpuz, üzüm, zeytin, buğday, arpa, nohut ve mısır kısmen de olsa pamuk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yavuzeli ilçesinde tespitli ve tescilli 4 adet höyük, 7 adet kaya mezarı (Dolmen Mezarları), 1 adet lahit, 1 adet taş ocağı, 2 adet köprü bulunmaktadır. Yavuzeli höyüğü, Dolmen Mezarları ve Sultan Murat Köprüsü tarihi yerlerin başında gelmektedir.

Yavuzeli Genel Görünüm

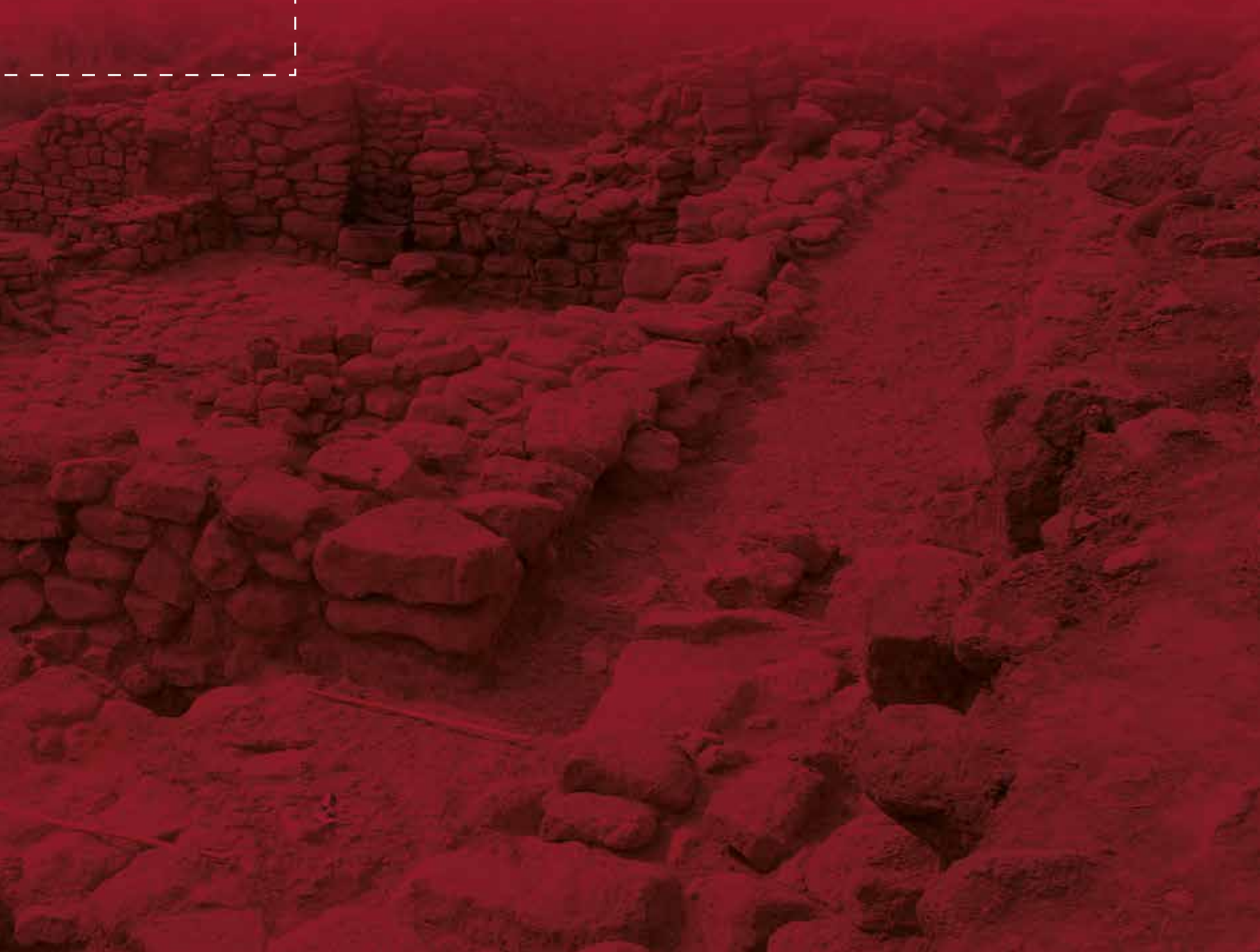
Dolmen Kaya Mezarı

Tarih Öncesi Devirler
Selahattin KÖROĞLU

Persler Dönemi | Bizans Dönemi
Umut ALAGÖZ

Türk-İslâm Hâkimiyeti'nde Ayntâb | Ayntâb Şehri'nin Direnişi
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK

Gaziantep Tarihi

GAZİANTEP TARİHİ

Doğu sınırı Fırat Nehri ile çizilen Gaziantep'in, kuzey, güney ve batı kesimlerinde, Fırat ve Ceyhan ırmaklarının kollarıyla sulanan verimli ovalar vardır. Eski çağlarda ormanlık ve tarıma elverişli topraklarda, Paleolitik Dönem'den bu yana sürekli yerleşmeler olmuştur.

Gaziantep, ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması, güneyden ve Akdeniz'den doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında olması sebebiyle uygarlık tarihine yön vermiştir. Bu nedenle Gaziantep tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarının yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Tarihi İpek Yolunun da buradan geçmiş olması ilin önemini ve canlılığını devamlı olarak korumasını sağlamıştır.

Doğu sınırı Fırat Nehri ile çizilen Gaziantep'in, kuzey, güney ve batı kesimlerinde, Fırat ve Ceyhan ırmaklarının kollarıyla sulanan verimli ovalar vardır. Eski çağlarda ormanlık ve tarıma elverişli topraklarda, Paleolitik Dönem'den bu yana sürekli yerleşmeler olmuştur. Paleolitik çağdan itibaren yöre coğrafyasının en önemli yerleşimlerinden birisi de Gaziantep'in 10 km kuzeydoğusunda yer alan Dülük'tür. İlk çağlara ait izlerin bulunduğu Dülük (Doliche), Gaziantep-Kahramanmaraş yolu üzerinde yer almaktadır. Antik devirlerde iktisadi ve siyasi bütün faaliyetlerin yoğun bir şekilde sürdüğü kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı İç Anadolu'ya bağlayan yolların geçtiği yerler o devirde Dülük Bölgesi olarak anılmaktaydı. (Çam, 2006) Gaziantep yöresinde, adı bilinen ilk yerleşim merkezi, Dülük (Doliche) kentidir. Ptolemaios'a göre Dülük, Mezopotamya'dan Fırat yolu ile Anadolu'ya giden kervan yollarının Zeugma (Belkıs) ile Germanikeia (Kahramanmaraş) arasında uğradıkları önemli bir merkezdir. Antik kaynaklarda Doliche, Bizans kaynaklarında Teluck, Arap kaynaklarında Dülük adıyla anılmaktadır. (Başgelen, 1999)

Eski Antep'ten bir görünüm

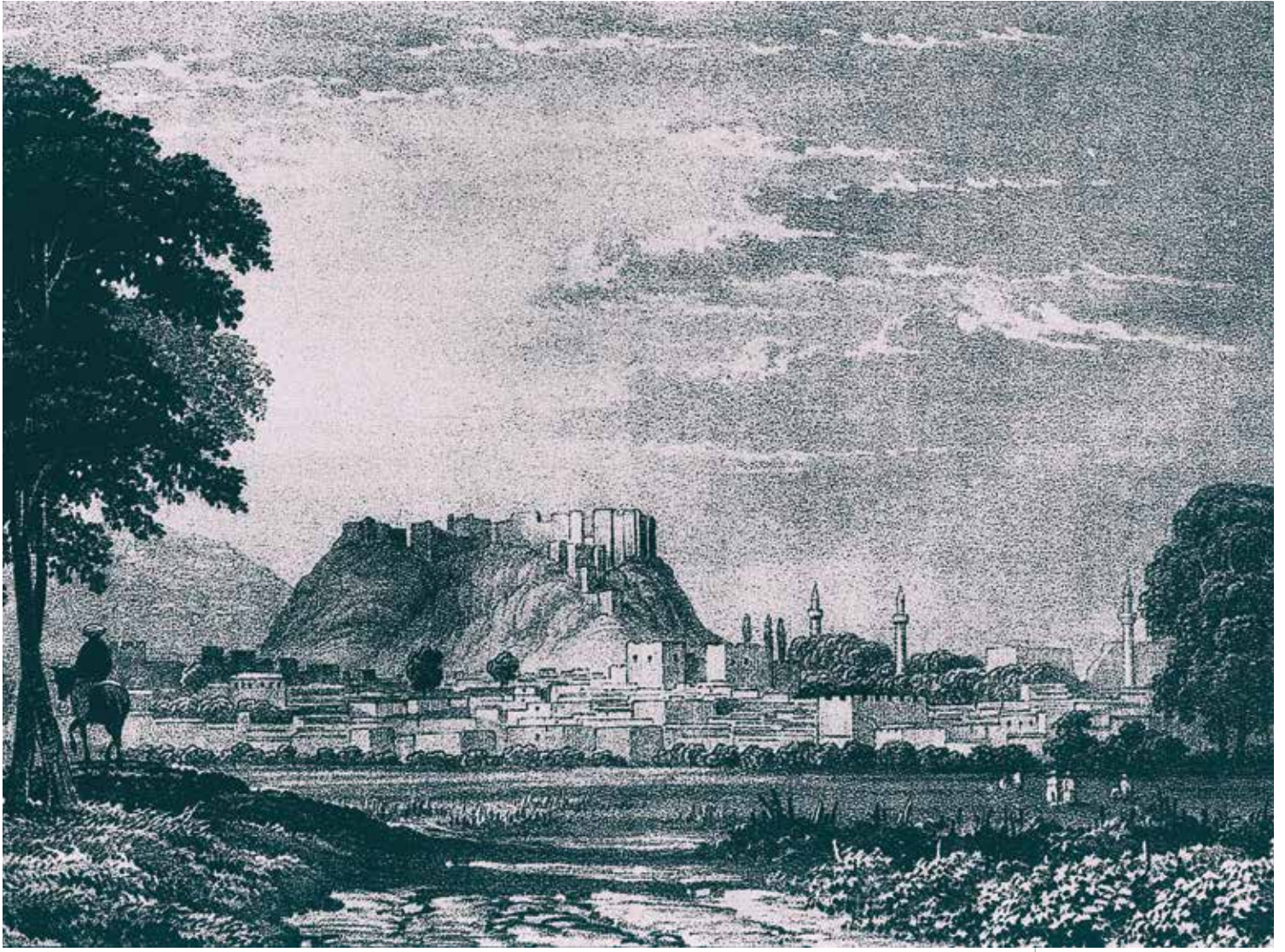
Ayıntab adının kelime anlamı, şehrin kuruluş dönemi de göz önünde bulundurularak etimolojik olarak incelendiğinde, Arapça "ayn" ve Farsça "tâb" kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Böylece Ayntab adının "parıltı kaynağı, ışık kaynağı, suyu güzel ve bol olan kaynak" gibi anlamlara geldiğini söylemek mümkündür. (Çınar, 2012) Kent, Cumhuriyet sonrası yıllara kadar Ayıntap (Ayntab) adıyla anılı gelmiştir.

"Ayıntab" adı ilk kez Urfa'lı Mateous'un MÖ 952-1136 ve Grigor'un 1136-1162 yıllarına ilişkin "Vekayi-Name" ve Zeylinde geçer. "Ayıntab" adının ortaya çıkışına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bir başka söylentiye göre, Ayıntab adını "Ayni" adındaki bir kadından almıştır. Gaziantep tarihçi Bedrüd-din AYNİ'nin ifadesiyle Antep'in eski adı "Kala-i Füsüs"dür. Kala-i Füsüs "Yüzük Kalesi" demektir. Bedrüd-din AYNİ'ye izafe edilen rivayete göre şehrin kötü bir hakimi varmış. Birçok uygunsuz işler yaptıktan sonra pişman olmuş ve tövbe etmiştir. Bundan ötürü şehrin adı "Ayni Tövbe" ve zaman içinde Aynitap olarak kalmıştır.

Antep adının, Yunanca "Theba" sözünden geldiğini söyleyenler bulunmakla birlikte (Ergeç, 2000) kaledeki ufak bazı unsurlar hariç Antik devirden kalma eserlerin bulunmadığına bakılırsa şehrin adının "Güzel-pınar" anlamına gelen Arapça-Farsça birleşimi "Ayıntap" kelimesinden geldiğini ve buraya bu ismin Müslümanlar tarafından verildiğini, şehrin gelişmesinin de bu devirde olduğu tahmin edilmektedir. Anadolu'daki birçok şehirde bulunan mimarı eserlerde Bizans, Roma vs. devirlerinden kalma devşirme malzeme kullanıldığı halde, Antep şehir merkezindeki hiçbir yapıda Antik devşirme malzemenin bulunmaması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. (Çam, 2006)

Dülük'ün MS 962'de Bizanslıların eline geçmesiyle Handanoğullarından Seyf-üd-Devle'nin yönetimi altındaki Antep, Dülük'ün yerini almaya başlamıştır. (Başgelen, 1999)

Antep'in bulunduğu bölgenin durumu erken Ortaçağ'da oldukça karışıktır. Müslüman orduları Bizans topraklarında ilerledikçe, bu bölgenin hızla Araplaştığı ve yer adlarının da değiştiği görülmektedir. Toroslar İslam ve Hristiyan toprakları arasında en önemli sınırı oluşturuyordu. Bu bölgede genellikle tahrip edilmiş ve terk edilmiş bir ara bölge

Gaziantep Gravür

bulunuyordu. 9. yüzyıl başında Bizans sınır bölgelerinde kentler ve bu arada bir ön sınır bölgesi kurulmuş, kaleler özel olarak tahkim edilmişti. Dülük bu sınır bölgesindeki kalelerden birini oluşturuyordu. (Çam, 2006)

Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Dülük adı verilen kent 10. yüzyıla güçlü şekilde tahkim edilmiş bir sınır kentidir. Bu sırada henüz Ayıntab'dan söz edilmemektedir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra bu bölgeye Romanos Diogenes'in generallerinden Flaretos bir süre egemen olmuş, 1085'ten sonra Süleyman Şah'ın eline geçmiştir.

12. yüzyıl sonunda kentin yeniden el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Anna Kommena'nın ve Mateos'a göre Telukh sadece bir kent değil, bir thema'ydı ve merkezi Telukh Kalesi'ydi. Mateos'un 1124 yılında Dülük (Telukh) ve Ayıntab'ı beraber zikret-

mesi, birinin thema, diğerinin kent adı olabileceği kanısını vermektedir. Her ikisinin de Haçlıların elinde olduğu anlaşılmaktadır. (Çam, 2006)

1137'de Joannes Komnenos güneye sefere çıktığı zaman Maraş'tan Ayıntab'a inmişti. Kısa bir süre sonra, 1149'da, I. Mesut Maraş'ı ve Dülük'ü almış, Tılbaşar (Tel Beşir) çevresini de tahrip etmişti. 1150'de Tılbaşar terk edildiği sırada Antakya'ya giden Haçlılar Ayıntab'a sığınmışlardı. Bu sırada Dülük Anadolu Selçuklularının elindeydi. 1150'de Bizanslıların Ayıntab'a egemen olduklarını ve Nureddin'in Ayıntab'ı bütün çevreye egemen olduktan sonra açlık tehdidi ve sulh yoluyla ele geçirdiği, yani Dülük (Bar Hevreus'a göre Ayıntab) Nureddin'in eline tahrip edilmeden geçtiği ve bu sırada kent ve çevre halkının büyük bir bölümünün Hristiyan olduğu anlaşılmaktadır. (Çam, 2006)

PALEOLİTİK DÖNEM (YONTMA TAŞ DEVRİ)

Yontma veya Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik Çağ günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve 10.000 yıl önce son bulmuştur. Doğanın sınırlayıcı ve belirleyici baskısı altında yaşanan Paleolitik Çağ insanları ekonomik açıdan, avcı ve toplayıcı toplulukları temsil ederler. Besin üretmeyi bilmeyen bu insanlar, yalnızca yaşadıkları ortamda bulunan yabani sebze, meyve ve kökler ile avlandıkları hayvanları yiyerek beslenmişlerdir. İklim ve çevre koşullarının değişkenliği nedeniyle, yeni besin kaynakları aramak ve av hayvanlarını izleyerek, küçük gruplar halinde konar-göçer bir tarzda yaşamışlardır. Kaya sığınaklarının bulunduğu yerlerde mağara ve kaya altı sığınaklarında barınmışlar, kaya sığınaklarının bulunmadığı yerlerde ise açık havada kurdukları sığınaklarda yaşamışlardır.

Gaziantep bölgesindeki yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları, bölge tarihinin Alt Paleolitik (Eski Taş) Dönem'e kadar uzandığını ortaya koymuştur. Gaziantep civarında yapılan arkeolojik kazılar ve ele geçirilen buluntular, bu bölgenin tarihinin Paleolitik Çağa (MÖ 600.000) kadar geriye gittiğini göstermektedir. Yapılan araştırmalar, bu bölgenin en eski yerleşme merkezlerinin, Dülük, Zincirli, Sakçagözü, Tilmen Höyük, Gedikli ve Karkamış olduğunu da ortaya koymuştur. (Çam, 2006)

Geçimlerini avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla sağlayabilen bu dönem insanları, araç ve gereçlerini taştan yapmışlardır. Bostancı, Çınar, Kökten, Perrot gibi bilim adamlarının yörede yaptıkları araştırmalarda, Paleolitik Dönem'in çeşitli evrelerine ilişkin çok sayıda araç saptanmıştır. Bunlar Alt, Orta ve Üst Paleolitik Dönem'e tarihlenmektedir. Kullanım amacına göre, çeşitli biçimlerde geliştirilen bu araçların çoğu el baltalarıdır. Ancak, Paleolitik Döneme ilişkin buluntuların varlığına karşın, Mezolitik ve Neolitik Dönem buluntuları saptanmamıştır.

Jeolojik olarak Eosen kireç taşı (kalker) esaslı bir alt yapıya sahip olan Gaziantep Bölgesi'nde bu özellikten dolayı birçok yerde mağaralar meydana gelmiştir. Kalker oluşumlarının içinde ise doğal ola-

rak çakmak taşı yumruları yer almaktadır. Çakmak taşının kendine has kırılma özelliğinin insanoğlu tarafından keşfedilmesi, bu yumrulardan çeşitli vurma teknikleriyle el baltası, bıçak, satır, kesici, kıyıcı, delici, kazıyıcı, silah olarak mızrak uçları gibi çok çeşitli mekanik aletlerin yapılmasına imkan vermiştir. Bunlar ise, insanların avcılık, toplayıcılık, derleyicilik, ev, atölye ve gündelik işleri için hayati malzemeler olarak önem kazanmış, bunlara bağlı olarak iş bölümü ve sonrasında meslekler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Anadolu'da insan elinden çıkmış en eski çakmak taşı aletlerden bir bölümü de Fırat Havzası'nda Nızıp/Birecik bölgesinde, Dülük Köyü'nde ve Sakçagözü civarında ele geçmiştir. Orta Acheulleen tipinde olan bu taş aletler, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunanlara kıyasla günümüzden 600 bin yıl öncelere kadar giden bir geçmişe sahiptirler. Paleolitik Çağ, tüm evreleriyle yukarıda sayılan merkezlerde 73 katmanda saptanmış, Dülük Mağaraları, Turlu Höyük ve Sakçagözü açık alan yerleşmelerinde prehistorik kazılar yapılmıştır.

Taş Balta Uçları

Alt ve Orta Paleolitik Dönem

Eski Taş Çağı da denilen bu dönemin ilk evrelerini oluşturan Alt Paleolitik Devir ile onun devamı olan Orta Paleolitik Devir yaşantı yerleri, çakmaktaşı yataklarının işletilmesine bağlı olarak kısa veya uzun süreli yerleşilen yerlerdir. Diğerleri açık alan atölyeleri tarzında iken Dülük Köyü'nde hem çok kaliteli çakmaktaşının elde edilmesi ve hem de barınmaya müsait bir mağaranın bulunması, burada daha uzun süre yaşanılmasına ve taş alet yapımında yeni tekniklerin keşfedilmesine yol açmıştır. Bunlara "Dülük Tarzı" anlamında "Dolikien aletler" tanımlaması yapılmıştır. Sakçagözü civarı ve Nizip bölgesindeki açık alan yerleşmeleri ile Dülük Köyü'ndeki Şarklı Mağara'da barınan ve buradaki kaliteli çakmak taşından çeşitli mekanik aletler yapan insanlar Gaziantep Bölgesi'nin ilk sakinleridir.

Refakat Çiner'in 1950 yılında Gaziantep il sınırları içinde özellikle ilin güney kısmında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında Akçahöyük/Yeniköy Köyü de araştırılmış buluntu yerinin köyün neresinde olduğunu bildirmeden yontma taş aletler ele geçtiği belirtilmiştir. Çiner, bulduğu iki adet aletin, Levalloiso-Moustérien tipte olduğunu bildirmektedir. Bu aletlerin ne oldukları hakkında başka bir bilgi verilmemiştir. Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenmektedirler. (Çiner, 1950)

Taş Baltası Ucu

J. Perrot, 1961'de Gaziantep yöresinde yaptığı yüzey araştırmasında bağlar içinde önemli bir açık hava konaklama yeri bulmuştur. Perrot, Almalı Höyüğü yakınındaki bu alanda büyük ve orta boyutta yongalar, yumurta biçimli bazı iki yüzeyliler ve bir adet de yarıcı alet bulmuştur. Tüm buluntular günümüzde Gaziantep Müzesi'nde korunmaktadır. Perrot burasının Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenen önemli bir Moustérien istasyon olduğunu bildirmektedir. (Perrot, 1962)

Karkamış İlçesi'nde Keleklioğlu-Gürçay yolunun Kömeçli Deresi'ni geçtiği köprüden yaklaşık 250-300 m güneybatıda yer alan fıstık ağaçlarının olduğu alanda bulunan tarlanın yer aldığı sırtın Kömeçli Deresi'ne bakan yamaçlarında buluntulara dağınık olarak rastlanılmaktadır. "Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" projesi çerçevesinde Harun Taşkıran başkanlığındaki ekip tarafından 2000 yılında Alt ve Orta Paleolitik Çağ'a ait buluntular tespit edilmiştir. (Taşkıran, 2002)

Üst Paleolitik Dönem

Üst Paleolitik Dönemde insanlar, Gaziantep merkez ve yakın çevresindeki elverişli alanlara yerleşmişler, giderek geliştirdikleri teknolojileriyle çakmak taşından geniş kullanım alanı olan aletler üretmişlerdir. Aletler küçülmüş, incelmış, daha hassas işler için kullanılmıştır. Silah olarak kullanılacak olan çakmaktaşı aletler, ok uçları, bıçaklar, satırlar, mızrak uçları gibi çeşitlenerek gelişmişlerdir.

Eosen, Oligosen ve Deniz Mioseni tabakalarını ihtiva eden Gaziantep çevresinde ilk araştırmayı 1938 yılında Dr. Muine Atasayan yapmış ve Clactonian tipinde aletler bulmuştur. (Atasayan, 1938) Gaziantep il merkezinin 27 km kuzeybatısında yer alan Köksalan (Mertmenge) Köyü'nde 1945 ve 1946 yıllarında Kemal Erguvanlı ve Kılıç Kökten tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda köyden 700 m güneydoğu istikametinde bir bağ içerisinde bazalttan yapılmış iki yüzeyli el baltası bulunmuştur. Kemal Erguvanlı el baltasının Chelleen

kültür (Abbevillien) öğelerini taşıdığını vurgulayarak Alt Paleolitik döneme tarihlenmiştir. Diğer bir buluntu ise köyün 400 m doğusunda bulunan ve silisli bir kalkerden üretilen el baltasıdır. Kemal Erguvanlı bu baltayı da Chelleen ya da Acheulleen kültürüne tarihlendirilmektedir.

Gaziantep ili, Oğuzeli İlçesi'nde Refakat Çiner'in yapmış olduğu araştırmada 1 adet Chelleen (Abbevillien) 1 adet Acheuleen el baltası 4 adet Levalloiso-Mousterien buluntu saptamıştır. Bu aletlerin tamamı çakmaktaşıdan yapılmıştır. Tipolojik açıdan Anadolu'nun diğer yerlerinde bulunan aletlere benzediğini ifade etmektedir. Refakat Çiner Gaziantep Değirmişem mevkiinde 8 adet Acheuleen tipte el baltası bulmuştur. (Çiner, 1958) Bu buluntular çakmaktaşıdan yapılmış olup, Işıl Yalçınkaya tarafından Clacton tekniğinde üretilmiş yonga ve dilgilerin grubuna dahil edilmiştir. (Yalçınkaya, 1990)

Bir başka alan da, Gaziantep il merkezinin yaklaşık 48 km doğusunda, Nizip İlçesi'nin kuzeyinde, Turlu Köyü'nün hemen yanında, Nizip karayolu üzerindedir. Arkeolojik metinlere daha çok bir Halaf yerleşmesi olarak geçen höyük, dar bir vadide yer almaktadır. J. Perrot'nun Turlu veya Şehzade Höyüğü'nde 1961 yılında yaptığı yüzey toplamasında, 30 m'lik tepenin tabanına yakın bir dolgu tabakası içinden çakmaktaşı aletler bulmuştur. Bu taş aletlerin höyükle ilgisi konusunda bir bilgi yoktur. Olasılıkla çevredeki olumlu özellikler Orta Paleolitik Çağ'dan sonra başka çağlara ait insanların da buraya yerleşmelerine yol açmıştır. (Perrot, 1962)

Gaziantep il merkezinin güneydoğusunda, Barak İlçesi'nin kuzeyindeki Yurtbağı (Mercihamış) Köyü'nün 1.100 m batısında, karayolunun hemen doğusu ve batısındaki düzlük ile Türkiye-Suriye sınırının Barak yakınındaki alanı J. Perrot'nun 1961 yılında yaptığı yüzey araştırmasında bol sayıda alet bulmuştur. Sistemli bir toplama yapmamıştır. Perrot "Barak" olarak tanımladığı buluntu alanının boyutları hakkında bir bilgi vermemektedir. (Perrot 1962).

Bir diğer alan ise, Eliflioğlu köy yolunun Kerzin Çayı'nı geçtiği köprü'nün hemen batısında; Kerzin Çayı'nın güney tarafını oluşturan ve tren yoluna

kadar uzanan fıstık ağaçlı tarlalardır. "Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" projesi çerçevesinde Harun Taşkırın başkanlığındaki ekip tarafından 2000 yılında tespit edilmiştir. Beş tanesi iki yüzeyli alet olmak üzere toplam 25 adet çakmaktaşı yontmataş alet toplanmıştır. (Taşkırın, 2002). Yukarıda sıralanan araştırma ve araştırma sonuçlarına göre Gaziantep Bölgesi'nin Alt ve Orta Paleolitik Dönemde'de büyük oranda yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır.

Taş El Baltası ucu

GAZİANTEP'TE NEOLİTİK DÖNEM (YENİ TAŞ ÇAĞI)

İnsanoğlunun yoğun avcılık-toplayıcılıktan üretime, göçebelikten yerleşik yaşama geçtiği, MÖ yaklaşık 10.000 yıl öncesinden başlayan ve "İlk Üretimciliğe Geçiş Evresi" olarak da adlandırılan Neolitik Çağ'ın en önemli özelliği, besin sorunlarının çözümüyle gerçekleştirilen büyük bir "devrim" olmasıdır. Neolitik Çağ insanı, bazı bitkileri tarıma almış, birçok hayvanın da evcilleştirilmesini gerçekleştirmiş, avcılığın yerine hayvancılık, toplayıcılığın yerine ise tarım ya da rençperlik geçmiştir. İnsanoğlu ilk kez bu dönemde doğa ile ilişkisini kendi lehine çevirmeyi başarmıştır.

Yaklaşık olarak MÖ 10.000 civarında buzul çağlarının sona ermesiyle birlikte iklimin ısınması, yerleşim ve üretimin müsait hale gelmesiyle sonuçlanmış ve insanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. MÖ 10.000-5500 yılları arasında yaşanan Neolitik, yani Yeni Taş Çağı'nda insanlar köyler kurarak yerleşik hayata başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da üretim başlamış, meslekler, sosyal hayat, hukuk gibi günümüz hayat tarzının ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Emmer ve Einkorn yabani buğday, arpa gibi bitkilerin ve koyun, keçi ve domuz gibi hayvanların bu bölgede evcilleştirildiği arkeolojik kazılar sonucunda kesinlik kazanmıştır. İnsanlık tarihine yön veren bu dönem "Neolitik Devrim" olarak adlandırılmıştır.

İnsan topluluklarının bu dönemde üretime geçmesi bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Artık beslenmek için av hayvanlarının peşinde göçetmeye veya tükenen bitkilerin yerine yenilerini aramaya gerek kalmamış, aksine ekilen tohumların yetişmesini, üreyen hayvanların büyümesini uzun süre bir yerde bekleme gereği doğmuştur. Bunun sonucu olarak da insanlar göçebe hayat tarzından yerleşik düzene geçmeye başlamışlar, ilk köy toplumları da böylece yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Güneşte kuruyan çamurun sertleşmesinin öğrenilmesiyle ilk evler, daha sonra da kilin pişirilmesiyle çanak çömlek yapımı gelişmiştir.

Buzul Çağları'nın sona ermesiyle iklim yüzyılımızdakine yakın bir hal almıştır. Torosların güneyi-Doğu Akdeniz Kıyı Bandı-Zagros Dağlarının çevrelediği ve Dicle-Fırat nehirlerinin kenarlarında yoğunlaşan "Bereketli Hilâl" denilen sulak bölgede ilk çiftçi toplumlar ortaya çıkmış ve ilk medeniyetler burada görülmüştür. Gaziantep Bölgesi de Bereketli Hilal bölgesinin hemen kuzey-batı köşesinde yer almakla buradaki gelişmelerden nasibini

almıştır. Kazı alanlarında tespiti oldukça zor ve alt tabakalarda kaldığı için birçok Neolitik yerleşim yerine henüz ulaşılamamış, ancak Sakçagözü Bölgesi'ndeki birkaç yerde, Nizip ve Karkamış civarında tespit edilmiş, buralarda arkeolojik araştırma ve kazılar yapılmıştır. Bu döneme ait buluntular Gaziantep Müzesinde sergilenmektedir. Sakçagözü'nde ve Yunus Köyü'nde yapılan arkeolojik kazılarda MÖ 7800 tarihine kadar inen çanak-çömlek, Turlu Höyük'te ise MÖ 6400'e tarihlenen çanak çömlekleli Neolitik buluntular tespit edilmiştir.

Gaziantep il merkezinin batısında bulunan Sakçagözü (Keferdiz) nün 250 m doğusunda bulunan bir dizi mağaranın (kaya sığınağı) birinde yapılan yüzey araştırmasında mağara içlerinde ve önlerinde Neolitik Çağ ve geç devirlerin özelliğini yansıtan çanak çömlek bulunmuştur. Sakçagözü olarak adlandırılan mağarada 1949 yılında yapılan kazıda J. Waechter, S. Göğüş ve V. Seton-Williams çalışmıştır. Çanak çömleğe göre iki tabaka saptanmıştır. Bunlar Kalkolitik Çağ ve MÖ 2. bin tabakalarıdır. Bu tabakalarda Yontma Taş Çakmak taşı ve obsidiyenden orak-dilgiler, ok uçları, Byblos tipi ok uçları bulunmuştur. (Waechter, Göğüş ve Williams, 1949)

Bu dönemde taş temelli yuvarlak evler en alt tabakadan itibaren görülmektedir. Saman katkılı hamurlu açık kahverengi yüzey renkli çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır. Büyük olasılıkla en alt tabakaları Amik Ovası evresi ile çağdaştır. Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ'da yerleşildiği belirtilmektedir. (Hours et al, 1994)

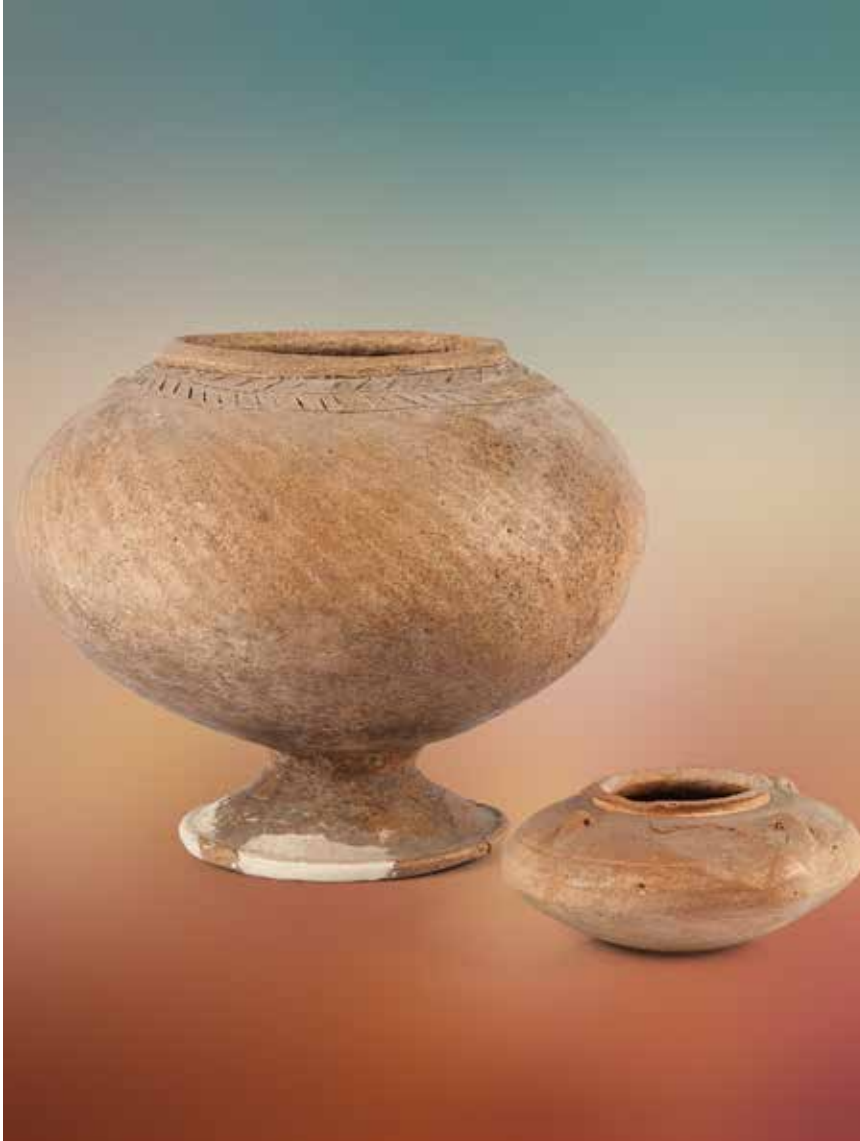

Neolitik Dönem Taş Heykel

GAZİANTEP'TE KALKOLİTİK DÖNEM

MÖ 5.500-3.000 yılları arasında yaşanan Kalkolitik (Bakır-Taş) Devir, insanların madeni keşfetikleri ve ilk olarak bakırı elde ederek az sayıda da olsa dövme tekniği ile, taş aletlerin yanısıra bakır aletler de yaptıkları bir dönemdir. Bu dönemde ayrıca, toplumlarda devlet fikri doğmuş, siyasi ve idari teşkilatlar kurulmaya başlanmıştır. Gaziantep iline dağılmış vaziyette Kalkolitik Çağ yerleşmelerine 19 merkezde rastlanmıştır, Tıl Başar, Horum, Karkamış/Yunus, Şaraga, Yarımtepe, Sakçagöz ve Gedikli höyüklerinde arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Bu kazılar sonucunda, Anadolu'da ilk kez küp mezar geleneğine Karkamış'ta rastlanmıştır. Mevcut ölü gömme geleneklerine göre yenilikler içeren bu tarz adetler yeni halklarla izah edilmektedir. Bu çağın sonlarında Gaziantep Bölgesi'nin

*Eski Tunç Çağı
Seramik Örnekleri*

en az birkaç defa, yeni değişiklikler ortaya koyacak kadar güçlü kültürlere sahip halklar tarafından iskana tabi tutulduğunu söylemek mümkündür. Coba höyük, Sakçagöz, Tılbaşar, Horum, Karkamış, Şaraga, Yarımtepe ve Gedikli Höyük adıyla bilinen yerleşim yerleri, Kalkolitik dönemi temsil etmektedir.

Taşın yanı sıra bakırında kullanılmaya başlanmasıyla ayırt edilen kalkolitik dönem'i (Bakırtaş), yörede Sakçagöz ya da Coba diye bilinen yerleşme temsil etmektedir. Bu höyükte, 1907-1912 arasında, John Garstang başkanlığında sürdürülen kazılarda, II. ve III. Gedikli, aynı dönemin ölü gömme törenlerini yansıtan mezar ve buluntularıyla da tanınmaktadır.

Gaziantep-Nizip yolu üzerindeki Arıl Köyü sınırları içerisinde bulunan Arıl Höyük Zeugma Antik Kenti yolu üzerinde stratejik bir konumda bulunmaktadır. 2005 yılında Fikri Kulakoğlu ve ekibi tarafından gerçekleştirilen "Gaziantep ve Adıyaman İleri Kültür Envanteri Projesi"nin yüzey araştırmaları kapsamında incelenmiştir. Höyük yüzeyinde ve yamaçlarında, Geç Kalkolitik'in yanısıra, Eski Tunç Çağı II. ve I. binyıllar ile Klasik ve Ortaçağ'a ait malzeme toplanmıştır. (Kulakoğlu, 2007)

Kazıdan önce yapılan yüzey araştırmasında höyüğün güney yamacında İlk Tunç Çağı'na ait saklı astar bezemeli parçalar el yapımı saman katkılı mal örnekleri ve Halaf boyalıları toplanmıştır. Kazılar sırasında bulunan çöp çukurunda Klasik Dönem'e ait taşların yanı sıra Kalkolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar çeşitlilik gösteren çok sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur. İlk kazılar ve yüzey araştırması höyükte ilk yerleşimin en azından Erken Kalkolitik Çağ'da başladığına dair kalıntılar sunmuştur (Kulakoğlu 2004).

GAZİANTEP'TE İLK TUNÇ ÇAĞI (MÖ 3000-1200)

İnsanlık tarihinde MÖ 3000-1200 yılları arasındaki dönem Tunç Çağları adıyla anılır. Bu dönemde insanlar, bakırın yanısıra diğer madenleri de keşfetmişler, bunları eritecek ve alaşım yapacak teknolojiye ulaşmışlar ve Tunç/Bronz denilen bakır-arsenik ve bakır-kalay alaşımını elde etmişlerdir. Bu yeni madde, hem çok sert ve hem de paslanıp çürümeyen bir alaşımdır. Bu çağda, silahlar, yemek takımları, müzik aletleri, heykelticikler, süs eşyaları, mühürler gibi kullanılan her şey tunçtan yapılmış olduğu için çağa adı verilmiştir.

Gaziantep yöresinde, Kalkolitik döneme oranla daha ileri bir yerleşmeyi temsil eden İlk Tunç Çağ buluntularına, Gedikli, Tilmen, Sakçagöz ve Zincirli kazılarında rastlanmıştır. 1964'te başlayan kazı çalışmaları, Gedikli'nin İlk Tunç Çağ'ından bu yana sürekli bir yerleşim yeri olduğunu ortaya koymuştur. Höyükte ilk katman, sekiz evreli III. katmandır ve İlk Tunç Çağ'a tarihlenmektedir. Kazılarda, taş temelli, kerpiç üst yapı ve sıkıştırılmış toprak tabanlı yapılarla karşılaşmıştır. Ortaya çıkarılan kalın bir savunma duvarı ise Gedikli, Sakçagöz ve İslahiye halklarının, İlk Tunç Çağ III sonunda güçlü bir düşmanla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Bu yapılar, sarayla benzerlik göstermektedir. Halep'ten sonra, bir süre Yamhad'ın başkenti de olan Alalah'taki saray, Kral Yarım Lim'in sarayıdır. Tilmen Höyük'teki kazılarda yazılı belge ele geçmemiş, yerleşme tarihi ancak Mezopotamya'da, Fırat Irmağı'nın kıyısındaki Mari'de bulunan tabletlerle aydınlanabilmektedir. Buna göre, Yamhad Krallığı 20 kraldan oluşan bir birliktir ve Tilmen Höyük'deki saray da bu krallardan birinin sarayıdır.

Gedikli İlk Tunç Çağ çanak-çömlekleri, genellikle, çark yapımıdır. Kase, tabak, pitos gibi günlük kullanım kapları, dışı paralel yatay oluklarla bezeli bej hamurlu kaplar, boyalı yerel üretim kapları, be-

zeksiz ya da geometrik bezekli kırmızımsı portakal renkli kaplar. İlk Tunç Çağ çanak - çömlek örneklerini oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra, kazıda bezekli kaplar, çan biçiminde ayaklı kaplar, yayvan meyvelikler, kaseler ve küçük testiler oda mezarlarında İlk Tunç çağ II sonundan ya da İlk Tunç Çağ III'den kaldığını göstermektedir. Ölülerin yakıldıktan sonra konduğu kaplar da MÖ 2300-2100'lere yani İlk Tunç Çağ III'e tarihlenmektedir.

Yöredeki bir başka İlk Tunç Çağ yerleşimi Tilmen Höyük'tür. Buradaki kazı çalışmaları 1959'da başlamıştır. I. ve II. yerleşmelerin altında yer alan MÖ 3000 İlk Tunç Çağ yerleşmesi katmanlarıyla temsil edilmektedir.

Tilmen Höyüğün İlk Tunç Çağ buluntuları arasında mezarlar önemli yer tutmaktadır. MÖ 2000'in ilk yarısına tarihlenen Tilmen Höyük Sarayının iç avlusunda bulunan bir mezarın çevresi orta boy taşlarla örülmüş, üstü büyük basalt tek bir taş levhayla kapatılmıştır. Doğu ve batı uçlarında iskelet kalıntıları bulunmuştur. Höyükteki küçük buluntular, evler ve başka yapı kalıntıları, Tilmen Höyük'ün, MÖ 3000'in sonlarında yoğun nüfuslu bir yerleşme olduğunu göstermektedir. Boğazköy'de (Hattuş) bulunan Naram Sin tabletlerinden Amanos bölgesindeki bir kraldan söz edilmektedir. "Sedir ormanlarıyla kaplı dağların kralı İskippi" diye tanımlanan kişi, İslahiye bölgesi kralı Tilmen Höyük ise, bu krallığın başlıca kentlerinden biri, büyük bir olasılıkla başkentidir.

*Eski Tunç Çağı
Oyuncak Arabalar*

Gaziantep İli Nizip İlçesi'nin 15 km kadar kuzeyinde, Birecik'e 25 km mesafede, Toydemir (Acemi) Köyü'nün 1.8 km doğusunda Horum Höyük bulunmaktadır. G. Algaze başkanlığındaki yüzey araştırmaları sırasında saptanan

Fırat'ın kıyısında yer alan höyüğün çevresiyle birlikte 21 hektarlık bir alanı kapladığı belirtilmektedir. 1996 yılı kazıları sırasında yürütülen topografi çalışmaları ise höyüğün 6.4 hektarlık bir alanı kapsadığını ortaya koymuştur. Chicago Üniversitesi'nin Birecik ve Kargamış Barajları suları altında kalacak yerleşme yerlerini ve kalıntılarını saptamak amacıyla G. Algaze başkanlığında yapılan 1989 yılı yüzey araştırmasında saptanmıştır. Tepede ve aşağı şehirde yapılan sistemli yüzey araştırmasında toplanan çanak çömlek parçalarına göre höyük ve çevresinin Obeid Dönemi'nden İslam Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü ileri sürülmüştür. (Algaze, 1994)

Yerleşmenin Birecik baraj suları altında kalacağının anlaşılması üzerine, baraj yapılana kadar dört yıl sürecek bir kurtarma kazısının yapılması planlanmıştır. Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nden Aksel Tibet ve Catherine Marro'nun bilimsel yönetiminde, Gaziantep Müzesi başkanlığında 1996 yılından itibaren kazılmıştır. Kazılar 1999 yılında sona ermiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ha-

zırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır. Algaze yönetimindeki yüzey toplamlarında İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Hellenistik, Roma ve İslam dönemlerine ait çanak çömlek parçalarının yanısıra Obeid ve Uruk kültürlerine ait çanak çömlekler de ele geçmiştir. 1996 yılındaki ilk kazı mevsiminin ilk sonuçlarına göre, Horum Höyük'te en geç dönem 12-14. yüzyıla tarihlenen Ortaçağ'dır. Bunun altında Orta ve Son Tunç Çağı en alta ise Orta ve Son Kalkolitik çağlar yer alır.

2005 yılında Fikri Kulakoğlu ve ekibi tarafından gerçekleştirilen "Gaziantep ve Adıyaman İlleri Kültür Envanteri Projesi'nin yüzey araştırmaları kapsamında Gaziantep İli Şehitkamil İlçesi Koçlu Köyü sınırları içinde Eskiharabe adıyla halk arasından bilinen höyük ve çevresinde yapılan araştırmalarda Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, Klasik Çağ, Orta Çağ, Geç Osmanlı dönemlerine ait buluntular ele geçirilmiştir. Oldukça taşlık bir arazide yer alan höyük üzerinde çeşitli ebatta duvar kalıntıları kısmen plan vermektedir. Güney eteğinde yer alan tarlalar içindeki taşlar öbekler halinde toplanmıştır. Etekteki evlerin ve bahçe duvarlarında çeşitli sütun kalıntıları göze çarpmaktadır.

Anadolu'daki büyük höyüklerden birisi olan Til Başar Höyüğü, Kalkolitik Çağ'dan (MÖ 4. binyılın sonu) Orta Tunç Çağı'na kadar devamlı iskan görmüş olup, sahip olduğu birikimle oldukça yüksek bir kültür seviyesi gösterir. Yerleşim yerinin Orta Tunç Çağı'nın sonlarında terkedildiği ve Orta Çağ'da yeniden yerleşildiği anlaşılmaktadır. Höyük ve çevresindeki ilk yerleşim olan alttaki Eski Tunç Çağı yerleşmesi çok geniş bir alanı kapsamakta olup MÖ 3000-2850 yıllarını işaret etmektedir. Bu tarihten sonra MÖ 2600 yıllarında görülen ilk büyük yerleşim ise, Eski Tunç Çağı'nın plânli kentleşme örneği ile Orta Tunç Çağı yerleşmeleridir.

Yamhad Krallığı'nın yanı sıra, Güney Anadolu'daki en önemli kent devletinden biri de Karkamış'tır. Türkiye-Suriye sınırındaki Karkamış'ta, kazı çalışmaları XIX. yy.'da başlamıştır. 1911'de R. Compbell Thompson ve D. G. Hogart, daha sonra da, Sir Leonard Wooley kazı yapmıştır. MÖ 2000'lerden kalma yazılı belge bulunmadığından, kentin tarihi, Boğazköy (Hattuşaş), Mari ve Ugarit arşiv belgeleri yardımıyla aydınlanabilmiştir.

MÖ 1650'lerde Hitit Krallığı'nın başında I. Hattuşili bulunmaktaydı. Hattuşili, Orta Anadolu'da güvenlik ve birlik sağlandıktan sonra, krallı-

ğının sınırlarını Toroslar'dan daha güneye, Kuzey Suriye'ye kadar genişletmeye karar vermiş, ilk olarak Aruvar, Karkamış ve Urşu gibi Güneydoğu Anadolu kentlerini alarak Kuzey Suriye yolunun güvenliğini sağlamıştır. Ardından, Amik Ovası yoluyla Halep (Yamhad) krallığı'na karşı bir sefere girişmiştir. Sefer sonunda yapılan antlaşmanın Boğazköy arşivinde Hititçe ve Akadça olmak üzere 2 kopyası bulunmuştur. Tilmen Höyük Sarayının da, bu sefer sırasında I. Hattuşili tarafından yıkılıp yakıldığı sanılmaktadır. Alalah'da (Açana/Hatay) bulunan bir tablettten elde edilen bilgiler, bunu doğrulamaktadır. Tilmen Höyük Sarayı, bu yangından sonra onarılmış, eski bölümlerinden bazıları yeniden kullanılmış hatta yeni bölümler eklenmiştir.

Halep Seferi, Hattuşili'nin MÖ 1620'de ölmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Ölüm nedeni bilinmiyorsa da yerine geçen oğlu I. Murşil'in babasının öcünü almak için Halep'e sefer düzenlemesi, Hattuşil'in Kuzey Suriye seferinde ölmüş olabileceği savını güçlendirmektedir. Nitekim, Halep Antlaşması'nın Hititçe kopyasında "Murşil Halep Kenti'ne giderek, babasının öcünü aldı." Akadca kopyasında da "Büyük Kral Murşil, Halep Ülkesi Krallığını yok etti." denmektedir.

Bu dönemde, Kuzey Suriye'de, Halep Krallığı'nın başında Sami kökenli bir sülale, Karkamış ve Halep'in güneybatısındaki Katna'da ise, Mari'ye bağlı krallıklar vardı. Hammurabi döneminde Babil egemenliğinde olan Mezopotamya ve kuzey Suriye, ondan sonraki dönemde bu gücünü ve saygınlığını yitirmişti. Kuzey Suriye'yi topraklarına katmak isteyen Mısır ise, o dönemde Hiksos egemenliği altındaydı. Bu durumda küçük krallıkları ortadan kaldırmak, Anadolu'da siyasi birliği sağlamış olan Murşili için zor değildi. I. Murşili, önce Halep'e girdi, sonra da Harran, Asur ve Mari yoluyla Babil'e yürüdü. Bir Hitit tabletinde, I. Murşili'nin bu seferi şöyle anlatılmaktadır.

"Halpa'ya (Halep) karşı savaş açtı. Halpa'yı ve Babil'i yakıp yıktı. Tutsakları ve mallarını Hattuşa'ya götürdü." Bu tablettten anlaşıldığına göre, Murşili Mezopotamya'da kalmayarak seferden elde ettiği ganimetlerle birlikte Hattuşaya dönmüştür. Böylece, Halep Hitit egemenliğine girmiştir.

Kuzey Suriye-Güneydoğu Anadolu'daki bu küçük krallıkların Hitit devleti'ne bağımlılıkları, Murşili'nin öldürülmesiyle ortaya çıkan karışıklıklara kadar sürdü. Murşili'den sonraki krallar döneminde de sürüp giden karışıklıktan yararlanan pek çok küçük kent, Hitit Devleti'ne başkaldırdı. Böylece, Hititler'in Kuzey Suriye'deki egemenliği ortadan kalktı. Bazı Kentler Hurri-Mitanni Devleti'nin eline geçti. Kuzey Suriye'de o dönemin çeşitli yerleşmelerinden elde edilen, Hurri-Mitanni kültürünün etkisini yansıtan çanak-çömlek ve buluntular, bu tarihsel bilgileri doğrulamaktadır. Kuzey Suriye kentlerinin, III. Tutmosis (MÖ 1493-1440) döneminde Mısır egemenliğine geçtiği, onun ölümünden sonra yine Mitanni egemenliğini kabul ettiği de bilinmektedir.

ORTA TUNÇ ÇAĞI (MÖ 2000-1600)

İnsanlık tarihinde MÖ 3000-1200 yılları arasındaki dönem Tunç Çağları adıyla anılır. Bu dönemde insanlar, bakırın yanısıra diğer madenleri de keşfetmişler, bunları eritecek ve alaşım yapacak teknolojiye ulaşmışlar ve Tunç/Bronz denilen bakır-arsenik ve bakır-kalay alaşımını elde etmişlerdir. Bu yeni madde, hem çok sert ve hem de paslanıp çürümeyen bir alaşımdır. Bu çağda, silahlar, yemek takımları, müzik aletleri, heykelcikler, süs eşyaları, mühürler gibi kullanılan her şey tunçtan yapılmış olduğu için çağa adı verilmiştir. Üç bölüme ayrılan Tunç Çağı'nın Orta Tunç Çağı döneminde, MÖ 1800 yıllarında Anadolu'da yazı kullanılmaya başlandığı için artık Tarihî Çağlara girilmiştir. Tunç Çağı'nın özelliği, şehir devletlerinin kurulmuş olması, ticaretin komşu ülkeler boyutuna ulaşması ve maden, kereste gibi doğal kaynaklar için savaşların başlamasıdır.

Gaziantep'te sayısı birkaç yüze varan höyüklerin hemen hepsi Tunç Çağı yerleşimleri içermektedir. Bu çağ Gaziantep Bölgesi'nde çok parlak yaşanmıştır. Çünkü o sırada büyük

devletlerin kurulduğu Mezopotamya / Suriye ile Anadolu arasındaki doğal yol geçitlerinin üzerindedir.

Bu çağın ortaları ve sonrası, Suriye'ye göre Anadolu'nun her alanda geliştiği, ilerlediği ve zenginleştiği bir dönemdir. Bu kültür değişimlerinin hepsini Gaziantep ilinde saptanmış ve araştırılmış olan 20 merkezde bulmak mümkündür. Birecik Barajı Nekropolü, Coba, Merkez, Gedikli, Horum, Karahasan, Kırıskal, Şaraga, Tilbaşar, Tilmen, Yarımtepe ve Zincirli höyüklerinde arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmış olup, buluntuları Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bu dönemin ölü gömme adetlerinde iki yenilik göze çarpmaktadır. Anadolu'da ilk ölü yakma (kremasyon) geleneğine ilişkin veriler Gedikli Karahöyük'te

Pişmiş Topraktan Meyvelik

bulunmuştur. Dolmenler ise megalitik yani büyük taş blok yapıtlardır. Yavuzeli ilçesi dağlık kesiminde rastlanan dolmenler sadece bu bölgede görülmekte ve jeolojik yapının sağladığı imkânlarla tabaka halinde çıkarılmaya müsait kalker blokların birbirine çatılmasıyla oluşturulan basit, fakat anıtsal görünümü içeren mezar odalarıdır. Ölü gömmedeki bu değişiklikler de, bölgeye göç eden yeni halklarla izah edilmektedir.

Tilmen Höyük'te yapılan kazılarda Geç Kalkolitik'ten Demir Çağı'na kadar geçen dönemin buluntularına rastlanmıştır. Burası, MÖ II. bin yılın ilk yarısına tarihlenen Orta Tunç Çağı'nda, önemli bir krallık olan Halpa (Halep)'ya bağlı, yerel bir krallığın merkeziydi. Bu dönemden bir saray ve şehir surları günümüze kadar gelebilmiştir. İslahiye bölgesindeki Eski Tunç Çağı yerleşmelerinin kendine has portakal renkli parlak cilalı çanak çömlekleri ve yüksek çift kulplu kadehleri Çukurova Bölgesi üzerinden Batı Anadolu'ya kadar yayılmıştır.

Anadolu'daki büyük höyüklerden birisi olan Til Başar Höyüğü, Kalkolitik Çağ'dan (MÖ 4. binyılın sonu) Orta Tunç Çağı'na kadar devamlı iskan görmüş olup, sahip olduğu birikimle oldukça yüksek bir kültür seviyesi gösterir. Yerleşim yerinin Orta Tunç Çağı'nın sonlarında terkedildiği ve Ortaçağ'da yeniden yerleşildiği anlaşılmaktadır. Höyük ve çevresindeki ilk yerleşim olan en alttaki Eski Tunç Çağı yerleşmesi çok geniş bir alanı kapsamakta olup MÖ 3000-2850 yıllarını işaret etmektedir.

Pişmiş Toprak Kaseler

SON TUNÇ ÇAĞI / HITİT İMPARATORLUK DÖNEMİ (MÖ 1600-1200)

Gaziantep Bölgesi, Anadolu'da yazı kullanılmadan hemen önce Asurlu tüccarların Orta Anadolu Bölgesiyle yaptıkları kervan ticareti güzergâhının tâli yollarından birinin üzerinde bulunmaktaydı. Fırat'ı aşan yol, bölgeyi kat ettikten sonra Kahramanmaraş üzerinden Kayseri Bölgesine ulaşmaktaydı ki, hem bu yol, hem de Çukurova üzerinden Gülek Boğazı ve Osmaniye Kanlıgeçit'ten gelen diğer bir yol Hitit İmparatorluğu boyunca Gaziantep Bölgesi üzerinden Suriye'ye sürekli olarak yapılan seferlerin güzergâhını oluşturmuştur.

Günümüzden 3650 yıl önce Orta Anadolu'da kurulan Hitit Devleti, güneydeki büyük devletlerden korunmak için Kuzey Suriye Bölgesi'nin kontrol edilmesi gerektiğini kavramış ve bunun için sürekli seferler yapmış, hemen her seferinde de Gaziantep Bölgesi'nden geçmiştir. İlk kez I. Hattuşili, ardından da I. Murşili bölgeyi zaptetmiş ve Halep'teki Yamhad krallığını ele geçirmiştir. Buraların, Fırat-Akdeniz kervan yolunu kontrol etme üstünlüğünden dolayı ekonomik yönden de büyük önemi bulunmaktaydı. MÖ 1285 yılında Kadeş savaşını kazanan Muvattalli ve MÖ 1270 yılında barışı imzalayan III. Hattuşili'nin yolu hep Gaziantep Bölgesinden geçmiştir. Aslında burası, Mezopotamya ve Suriye ile Anadolu arasında gidip gelen tüm orduların geçiş güzergâhıdır. Bu döneme ait mimarî kalıntılara Tilmen Höyük ve Karkamış ile bazı höyüklerde rastlanmaktadır.

MÖ 1650-1600'de Eski Hitit Devleti döneminde, kuzey Suriye'deki Hitit etki alanı için, bölge sürekli olarak kontrol altında tutulmuş, Hitit Kralı I. Hattuşili, Halpa (Halep) Krallığı'na karşı bir sefere çıkmış ve Gaziantep Bölgesini Hitit egemenliğine dahil etmiştir.

MÖ 1600-1550'de I. Hattuşili, Fırat-Akdeniz kervan yolunu kontrol altında tutabilmek için tekrar bölgeye gelmiş ve Hitit egemenliğini güçlendirmiştir. Toros geçitleri ve Kilikya üzerinden geçerek Tel-Açana'yı yakıp yıkmış, Karkamış'a kadar olan bölgeyi yeniden Hitit hâkimiyetine almıştır. Sonraki kral I. Murşili de, o sırada elden çıkmış olan Halpa'yı zapt etmiş ve yakın çevresini tekrar ele geçirmiştir.

MÖ 1550-1500'de I. Murşili döneminde, Dülük tamamıyla Hitit egemenliğindedir. Hitit ülkesine akınlara başlayan Mezopotamya kavimlerine karşı burasının askerî bir üs haline getirildiği tah-

min edilmektedir. Sonraki kral Hantili döneminde Dülük civarı Hurri kavimlerin egemenliği altına girmiştir.

MÖ 1460'ta tahta çıkan II. Tuthaliya'yla başlayan Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Halep Krallığı bir kez daha el değiştirmiştir. II. Tuthaliya, Anadolu'da birliği yeniden sağlanmış, Hattuşa'yı Hitit Konferasyon merkezi yaptıktan sonra, Halep üstüne yürümüştür. Bu dönemde, Halep krallığı'nın başında, kendisinden "Halep Kralı" diye söz eden İlim-İlimma vardı. Alalah'ta (Hatay) bulunan bir tablet, İlim-İlimma'nın Hurri Kralı'nın vasalı olduğunu belirtmektedir. Vasal durumdaki Kral, kendisine verilen toprakların yöneticisiydi. Ancak bu mutlak bir egemenlik değildi. Dış siyasette hiçbir yetkisi yoktu. Bağlı olduğu Krallığın kararlarına uymak zorundaydı. II. Tuthaliya'nın Halep seferinde karşısına çıkan kral, sözü edilen İlim-İlimma olmalıdır. Savaş sonrasında, iki taraf arasında bir antlaşma yapıldığı, Hitit Devleti'nin Başkenti Boğazköy'de (Hattuşaş) bulunan bir tablettten anlaşılmaktadır. Antlaşmaya göre, Halep krallığı Hitit egemenliğini kabul etmişti. (MÖ 1420'ler).

II. Hattuşili (MÖ 1420-1400) döneminde ise, Halep krallığı ve başka birçok küçük kent devleti II. Tuthaliya'yla yapılan antlaşmaya uymayarak başkaldırmış ve Hitit egemenliğinden kurtulmuştur. MÖ 1400-1350'de Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır yollarının kavşak noktasında bulunması Karkamış'ın önemini artırmaktaydı. I. Şuppiluliuma Mitanni Devleti ile olan mücadelesinde kuzey Suriye bölgesini zaptettikten sonra Hurri egemenlik alanında bulunan Karkamış kentini de sekiz günlük kuşatmadan sonra zaptetmiştir.

Büyük Hitit İmparatoru Şuppiluliuma'ya değin sürüp giden, bu sürekli el değiştirme nedeniyle, kentler savunma sistemleri geliştirmiş ve kendilerini koruganlarla çevirmiştir. Nitekim, Halep Krallığı'na bağlı Tilmen Höyük yerleşmesinde, MÖ 2000'lerin sonuyla 1000'lerin başına tarihlenen büyük bir sur duvarı bulunmuştur. Dıştan iki kapısı olan bu kalın duvar tüm kenti çevrelemektedir.

Kuzey Suriye'nin ticaret kervanlarının Anadolu, Mısır ve Mezopotamya arasında izledikleri yolun düğüm noktası olması nedeniyle yöre, Hitit İmparatoru Şuppiluliuma'nın da saldırısına uğramıştır. Şuppiluliuma'nın Suriye seferleri, İşuva ülkesine karşı yaptığı seferle başlamış, Mitanni Devleti'nin

Tilmen Höyük

Karkamış Kazıları

Başkenti Vaşşugani'ye yapılan saldırıyla sürmüştür. Şuppiluliuma daha sonra Halep Krallığı kentlerinin yanı sıra, öbür Kuzey Suriye kentlerine de giderek, bu bölgeleri Hitit Devleti sınırları içine katmıştır.

Bu seferden yaklaşık 20 yıl sonra, Kuzey Suriye beyliklerinin ayaklanması üzerine, Şuppiluliuma buraya bir sefer daha düzenlemiştir. Karkamış ve Halep'i kuşatarak Hitit egemenliğini kabul ettirmiştir. Halep Kentinin başına oğullarından Telipinu'yu, Karkamışa ise Piyāşili'yi (Sarrikuşuh) atamıştır.

Şuppiluliuma'nın ölümünden sonra yerine oğullarından II. Muşşili (MÖ 1334-1306) geçmiştir. Bu dönemde Kuzey Suriye beylikleri, Hitit Devleti'nin Batı Anadolu seferlerine askeri açıdan yardım etmiştir. Hititler'e asker ve silah sağlamışlardır. Ancak, Muşşili'nin, tahta geçtikten 9 yıl sonra Kuzey Suriye'ye yeni bir sefer düzenleyerek, Halep Kenti ile bir antlaşma yapması bu yörede yeni ayaklanmalar olduğu sanını uyandırmaktadır.

Bu arada Karkamış Krallığı'nın doğusu, Kral Piyāşili'nin ölümünden sonraki iktidar boşluğundan yararlanan Asur kralının eline geçmiş, aynı tarihlerde Anadolu'nun Kuzeyinde yaşayan Azzi-Hayaşalar'ın da ayaklanması, Muşşili'yi zor durumda bırakmıştır. Ancak Muşşili Komutanlığı'ndan Nuvanza'yı Hayaşa'ya göndererek kendisi Karkamışa gitmiş, II. Muşşili MÖ 1306'da öldüğünde, yerine en büyük oğlu Muvattali geçmiştir. Bu kralın da Kuzey Suriye'ye önem verdiği anlaşılmakta, ancak siyasi olaylar ayrıntılarıyla bilinmemektedir.

MÖ 13. yy. ve 12. yy. başlarında İslahiye ilçesi Yesemek köyünde bulunan taş ocağı ve heykel atölyesi Hititler'in eline geçmiş ve işletilmiştir. Günümüzde burada birçok kültürün izlerini taşıyan heykeller birarada bulunmaktadır. Yesemek'te, 300 civarında yarı işlenmiş bazalt heykel taslağı çıkarılmış ve günümüzde açık hava müzesi olarak düzenlenmiştir. Deniz kavimleri göçü sonucunda Hitit İmparatorluğu ile Mitanni devleti yıkılmış ve bölge Asur hakimiyetine geçmiştir. Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesindeki rutin çalışmalar durmuş, sonra Asur Devleti tarafından işletilmiştir.

MÖ 2000'lerin sonlarında, yaklaşık 1200'lerde Anadolu'da başgösteren ayaklanmalar ve Balkanlar'dan sarkarak Anadolu'ya girmeye başlayan Ege göç kavimleri'nin hemen ardından, Güney Suriye Çöllerinde yaşayan göçebe Sami-Aramiler kuzeye doğru yayılmaya başladılar. Bunların Bit-Gabbar boyu, Gaziantep yöresine yerleşmiştir. Bu arada, aynı yörede, Hitit Devleti'nin yıkılmasıyla doğan siyasal boşluktan yararlanmak isteyen bir başka güç, Asurlular ortaya çıkmıştı. Asurlular, MÖ 1273-1244 arasında başa geçen I. Salmanassar döneminde Fırat boylarına ve Suriye sınırlarına sarmaya başladılar. Kuzey Suriye'deki Hitit kentlerinden bazıları, örneğin Karkamış, Arami istilasına karşı koyabilmek için Asur egemenliğini kabul etmiştir. I. Salmanassar'dan sonra yerine geçen I. Tukulti-ninurta ve Nairi (Kuzey Mazopotamya) bölgeleri de Asur egemenliğine geçmiştir.

GEÇ HITİT BEYLİKLERİ DÖNEMİ

Asur Kralı Tukulti-ninurta'nın bir ayaklanma sonucu öldürülmesiyle, Asur'da iç çatışmalar başlamıştır. Hitit Devletinin yıkılması, Asur'daki kargaşa ortamı, Mısır firavunlarının taht kurma kaygısıyla dış siyasete önem vermemeleri, Güney Anadolu'da bir takım küçük kent devletlerinin (Prensliklerin) kurulmasına olanak verdi. Kuzeyde Fırat Irmağı'nın kollarından Tohma Suyu, güneyde Oront (Asi) ırmağı boyları, doğuda Fırat kıyıları ve batıda Konya ovası arasındaki topraklardan kurulan ve Geç Hitit Prenslikleri adı verilen bu prensliklerden, Gaziantep il sınırları içinde kalanlar Sam'al (Zincirli), Sakçagözü, Karkamış'tır.

Geç Hitit Prenslikleri'nin halkı Hitit, Luvi, Pala, Hurri-Mitanni, Arami gibi çeşitli kavimlerden oluşuyordu. Önce Luvi dilinde adlar taşıyan Sam'al kralları, daha sonraları Arami dilinde adlar almışlardır. Bu durum yörede birçok kavimin bulunduğu ve bunlardan birinin zaman zaman egemen olduğunun bir göstergesi olarak tanımlanabilir. Aramiler Arabistan çöllerinde yaşayan göçebe topluluklardı. Bunlar MÖ 1000'lerde kuzeye doğru yayılmaya başladılar ve Güneydoğu Anadolu'ya geldiler. Aramiler, Fenikece ve İbranice'ye yakın bir dil konuşuyorlardı. Yukarı Fırat bölgesindeki Hurri-Mitanniler'le yerlerinden sürülmüş olan Hititler, yeni gelen Aramiler'le birleştiler ve sözü edilen prenslikleri kurdular. Ancak, bu değişik halklar arasındaki kaynaşma tam anlamıyla gerçekleşemedi. Aramiler her ne kadar geldikleri topraklardaki kültürü kabul ettilerse de, o kültürün etkisi ve baskısı altında yok olmadılar. Hititler'den ve Mitanniler'den bağımsız olarak kendi yapılarını korudular.

Kullandıkları hiyeroglif yazısından dolayı, bu prensliklere Hiyeroglif Hititleri de denmiştir. Ancak prenslikler arasında, mimaride, yontuculukta ve dilde olduğu gibi, hiyeroglifte de farklılıklar gözlenmiştir. Aynı farklılığa tapınma biçimlerinde de rastlanmaktadır. Bazı kentler çöl tanrılarına taparken, Karkamış ve Malatya'daki prensliklere bağlı kentler, Hititler'den kalma tanrı ve tanrıçalara tapmaktaydılar. Bütün bu farklılıklar, Geç Hitit Prenslikleri arasındaki siyasal birlik yokluğunun ve güçsüzlüğünün de nedeni olmuştur. Bu dönemi, Asur uyruğu olan halkların ayaklanma girişimleri ve bunların bastırılmasını amaçlayan korkunç baskı dönemi izlemiştir.

MÖ XII. yy. sonlarından, MÖ IX. yy. başlarına uzanan sürede, Geç Hitit Prenslikleri'nin tarihine

ilişkin elde çok az bilgi vardır. Bu sınırlı bilgi yer yer bu prensliklerden söz eden Asur Krallarının yıllıklarından sağlanabilmektedir. Asur Kralı I. Tiglatpilasar'ın (MÖ 1114-1076) tahta çıkışının dördüncü yılında, "Subu'dan Karkamış Kenti'ne kadar, bir gün içinde aç almak" için bu kentler üstüne yürüdüğü bilinmektedir. Bu dönemdeki Karkamış kralının adı İni-teşup'tu. Bu yıllıklardan Karkamış Kenti halkının Hititli olduğu, yöneticilerinin de Hitit Kralı sülalesinden geldiği, ancak, Asur kralına haraç verdikleri anlaşılmaktadır. Asur Kralı II. Adad-nirari (MÖ 911-891) döneminde Karkamış'ın bir kez daha Asur egemenliğini kabul ettiği, "Kırık Obelisk" diye anılan yazıtından öğrenilmektedir. Bu da kentin, I. Tiglatpilasar'dan sonra ayaklandığını göstermektedir.

Geç Hitit Prenslikleri ile ilgili bilgilere, Asur Kralı II. Asurnasirpal'ın (MÖ 883-859) yıllıklarından elde edilmiştir. Bu yıllıklarından, Asurlular'ın "Hatti ülkesi" dedikleri Karkamış'ın haraca bağlandığı öğrenilmektedir. Karkamış Kralı Sangara, Asurlular'a 20 talent gümüş ödemektedir. III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde, Geç Hitit Prenslikleri'nden Tabal ile Malatya, Asurlular'a karşı

Tanrıça Kubaba Kabartması

*Boğa Adam ve Aslan Adam
Kabartması*

bir birlik oluşturmuş ve diğer kentlere de birliklerine katılmak için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıya uymayan Asur Devleti'nin Hattina'daki sadık ben-desi Kral Lubarna öldürülmüş, Sam'al (Zincirli) Kenti de Danunalar tarafından ele geçirilmiştir.

III. Salmanassar'ın monolit yazıtında, bu kentlerin III. Salmannassar tarafından yeniden haraca bağlandığı belirtilmektedir. III. Salmanassar'ın ölümünden sonra, III. Tiglatpilasas'a (MÖ 744-727) değin geçen sürede, Asur'da bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Asur'daki bu durgunluk, Asur vasalı durumundaki prensliklerin ve hatta Asur Valilerinin bağımsızlıklarına özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamıştır. Geç Hitit Prenslikleri için barış ve özgürlük dönemi olan bu sürede, Sam'al Krallığı'nın başında Panamuva, Karkamış'ın başında da, Suhi sülaleleri bulunmaktaydı. Bu dönemde mimari ve güzel sanatlarda ilerlemeler kaydedilmiştir. Karkamış'taki hiyeroglif yazıtlı kabartmalar, Sam'al'daki Tanrı Hadad heykeli, bu barış ve bolluk döneminin ürünleridir.

MÖ 744-727'de Urartu kralı II. Sarduri, Kum-muh Ülkesi (Gaziantep/Kahramanmaraş/Adıya-man) sınırında yer alan Halfeti yakınlarında Asurlular'a yenilmiştir. Urartu Devleti, Doğu Anadolu'da kurulmuş, merkezi Tuşpa (Van) şehri olan bir krallıktır. Batı Akdeniz ticaretinde Asurlular'la rekabet etmek ve Geç Hitit krallıkları ile ilişki kurmak amacıyla buralara kadar gelmişlerdir. (Ergeç, 2012)

Asur Devleti'nin duraklama dönemi Geç Hitit Prenslikleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarının yanı sıra, Urartu Krallığı'nın da gelişmesine ve yayılmasına yol açmıştır. Nitekim prenslikler, Asur egemenliğinden kurtulduktan kısa bir süre sonra, birer birer Urartu Devleti'nin boyunduruğu altına girmeye başladı. Bu durum Asur Kralı III. Tiglatpilasas dönemine değin sürmüştür. Tiglatpilasas, MÖ 743'te Anadolu'ya yaptığı bir seferde tüm kentlere yeniden Asur egemenliğini kabul ettirdi. Urartu'nun kralını da kaçmak zorunda bıraktı. Tiglatpilasas tarafından Sam'al Krallığı'nın başına geçirilen II. Panamuva ve ondan sonraki krallar Asur'a bağlı kaldılar.

MÖ 724-725'de Asur İmparatorluğu'nda bu tarihlerde bir duraklama dönemi yaşanmaya başlamış, Karkamış'ın da içinde bulunduğu Geç Hitit Prenslükleri için daha özgür bir ortam oluşmuştur. Bu yüzden Karkamış'ın ticarî ve ekonomik gücü artmış, mimarî ve güzel sanatlarda önemli gelişmeler kaydedilmiş, anatanrıça Kubaba dini tüm Anadolu'ya yayılmıştır. (Ergeç, 2012) Asur Kralı II. Sargon MÖ 721-705 döneminde tam bir Asur Vilayeti durumuna geldi ve yerli yöneticilerin yerine Asurlu valilerce yönetilmeye başlandı. V. Salmannasar'ın tahta çıkmasından sonra ise Anadolu ve Kuzey Suriye'de ayaklanmalar baş gösterdi. Karkamış Kralı Pisiri, haberler göndererek Muşki (Frig) Kralı Mita'yı, Asurlular'a karşı kışkırttı. Bu haberleşmenin Asurlulurca duyulması üzerine, Karkamış halkı kentten sürülerek Asur'a getirildi. Karkamış'a da Asurlular yerleştirildi. MÖ IX. yüzyılın başlarında, çok ağır vergi ödemesine karşılık Karkamış, zengin ve görkemli bir kentti. Ancak MÖ VIII. yüzyılda Asur Kralı II. Sargon (MÖ 721-705) Karkamış Kenti'ni bir Asur eyaleti yaptığında, vergi olarak ancak 50 savaş arabası, 200 baş binek hayvanı ile 300 piyade alabilmişti. MÖ 1000'lerin zengin, görkemli kenti, Asurlular'ın yüzyıllarca süren sömürsü sonucunda, gündün güne yoksullaşmış ve güçsüzleşmiştir. Asur Kralı Sanherib (Senneherib) (MÖ 704-681) döneminde bazı Geç Hitit kentleri bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Asur egemenlik alanı içinde kalan kentlerin halkı Asur'a sürülüp, yerlerine de Asurlular yerleştirilince, Geç Hitit Prenslükleri birer birer yok olmuştur.

Sam'al (Zincirli)

MÖ 1400'lü yıllarda Sam'al Kenti, Luviler'le Hititler'in yaşadığı önemsiz bir kentti. MÖ X. yüzyılda, Karkamış Konfederasyonu'nun zayıfladığı bir dönemde, Bit-Buruta Arami oymağı kenti ele geçirmeyi başarmıştır. Bundan sonra, Sam'al (Zincirli), bir Arami kenti olarak yaşamını sürdürmüştür. Zincirli'de yapılan kazı çalışmalarında, kenti çevreleyen surlar, kent kapıları, saray tapınak, çok sayıda yontu, kabartmalar, Aramca ve Hitit hiyeroglifli yazıtlar bulunmuştur. Bu yazıtlardan en önemlisi Sam'al Kralı Kilamu-

va'ya ait olandır. Yazıt, hem kral sülalesini tanıttığı, hem de kent halkından ve bu halkı oluşturan sınıflardan söz ettiği için önemlidir.

Kral Kilamuva, III. Salmanasar'ın yıllıklarında "Bit Gabbar'lı Hayanı" olarak anılmaktadır. Kilamuva'dan sonra başa geçen kralın Asur Kralı III. Asurdan'ın (MÖ 772-755) çağdaşı Pananuva olduğu sanılmaktadır. Bu kralın Tanrı Hadad'a adadığı, üstü Arapça yazılı bir heykel, Zincirli kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. Sam'al kralları arasında en çok eser bırakan Bar-Rekub'dur. MÖ VIII. yüzyılda yaşadığı saptanan kralın kendi heykelleri yanında, babası II. Panamuva adına yaptırdığı bir heykel de vardır. Geç Hitit Prenslükleri Dönemi'ni yansıtan belgelerin yalnızca siyasi belgeler olması nedeniyle, dönemin ekonomik ve toplumsal yaşamı yeterince aydınlatılamamıştır. Bu bilgiler, ancak yazıtlardan ve dolaylı olarak elde edilebilmektedir. Sam'al Kralı Kilamuva yazıtında kent halkının Ba'erirler'den ve Muşkablardan oluştuğunu belirtmekte, Muşkablardan yerli halk, Ba'erirler'in ise Aramiler olduğundan söz etmektedir. Kilamuva, yazıtında, Muşkablardan şöyle anlatmaktadır: "*Bir baş hayvanı olmayı sürü sahibi, altın ve gümüş sahibi değerli ipekliler giydirdim...*" Aynı yazıttan, Danunalar kralının bir koyun karşılığında cariye, bir elbise karşılığında da köle aldığı anlaşılmaktadır. Bu yazıtın da sözünü ettiği gibi o dönemde kent halkı en az iki sınıftan, özgür insanlardan ve kölelerden oluşuyordu. Haklar ve özgürlükler de sınıflara göre farklıydı.

MÖ 612'de Asurlular, Mezopotamya, Suriye, Mısır ve Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İran'ın batısına hâkim olmuşlardı. İran'da yaşayan Medler ile İskitler birleşerek Asur Devletini ortadan kaldırmışlardır. Böylece, Gaziantep Bölgesi'nde Asur hakimiyeti de son bulmuştur. (Ergeç, 2012)

MÖ 590'da günümüzdeki Adıyaman, Kahramanmaraş, Gaziantep illerinin oluşturduğu I. binyıldaki Kummuh, (sonraki Kommagene) ülkesi tümüyle, Asurlular'dan boşalan yerleri devralan İranlı Med Hanedanı'nın hâkimiyetine girmiştir. (Ergeç, 2012)

Bilinen son Sam'al kralı Bar-rakib

PERSLER DÖNEMİ (MÖ 550-330)

Gaziantep'in bulunduğu coğrafyada MÖ I. bine girilirken, Asur Devleti'nin bir imparatorluk haline dönüştüğü, Anadolu'nun özellikle güney kesimine ve Geç Hitit Şehir Devletleri'ne hakim olduğu bir dönem yaşanmıştır. Asur Devleti'nin bu etkisi, VII. yy'ın sonlarına doğru Babillilerle birleşen Medler'in Asur Devleti'ni ortadan kaldırmasına kadar sürmüştür. Asur Devleti'ni yıkan ve sonra onun yerine geçen İran'daki Med Devleti bir süre hakimiyetini Anadolu içlerine kadar hissettirmiştir. Bu dönem sonrasında ise yaklaşık ikiyüz yıllık, Anadolu'yu ele geçirip Trakya'ya kadar giden, Persler'in hakimiyet dönemi yaşanmıştır. Gerek Asurlular, gerek Medler ve özellikle de Persler Anadolu'ya hemen hiçbir kültürel etkide bulunmamışlar, sadece sadakat ve vergilerin zamanında ödenmesini istemişlerdir. Bunun karşılığında da Anadolu içindeki hiçbir topluluğa karışmamışlardır. Bu devletlerin deneyimlerini ve eski başarılarını örnek alan Akhamenid Prensi II. Kiros önce disiplinli bir ordu oluşturmuş ve için için çürümekte olan Med Devleti'ne saldırarak Kral Astiyag'ı tutsak almıştır. (MÖ 550) Bu başarıdan sonra Anadolu Kızılırmak kıyılarına dek Persler'in üstünlüğünü kabullenmiştir. Daha sonra, Babil Kralı Nabu-Naid ile bir saldırmazlık antlaşması yapan Kiros, yolu üzerinde Lidya Krallığı'na saldırarak, Önyasya'nın bu en zengin ve bayındır ülkesine girmiştir. (MÖ 546)

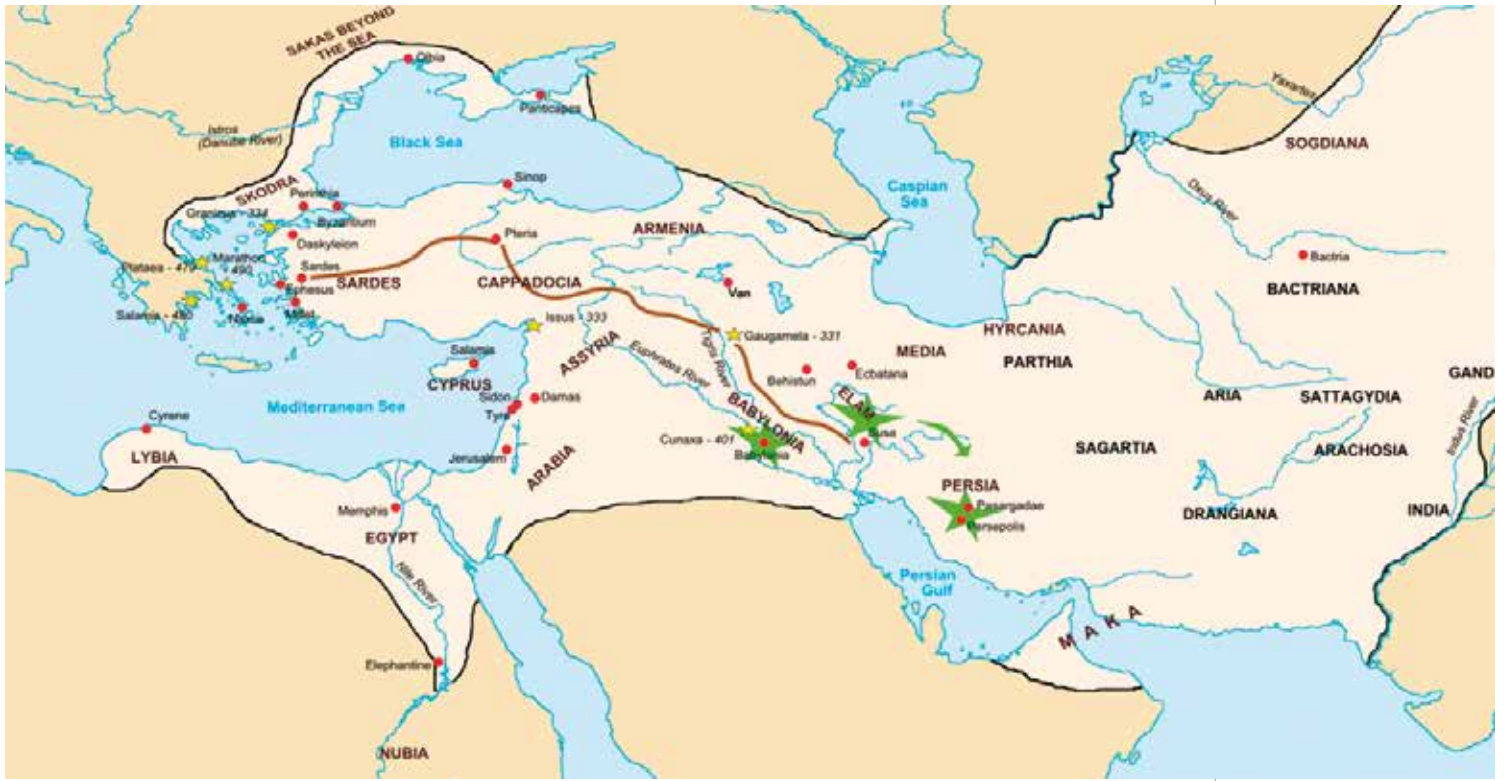
Lidya Krallığı'nın ele geçirilmesiyle, Pers ordularına Ege yolu açılmış oluyordu. Yeniden doğuya yönelen II. Kiros savaşçı özelliklerini yitirip bilim ve sanata yönelmiş olan Babilliler'in üzerine yürümüştür. Urfalı bir rahibenin oğlu olan Babil Kralı Nabu-Naid (Nabanidus) Persler karşısında yenik düşmüştür (MÖ 539). Persler, Fenike ve Suriye topraklarını ele geçirmiştir. Gaziantep yöresi de böylece Pers egemenliği altına girmiştir. Bu dönem MÖ 330 yılına, Büyük İskender'in hakimiyetine kadar devam etmiştir. Gaziantep Bölgesi de Anadolu'nun özellikle batı bölgelerine nazaran eski önemini yitirdiğinden bu istila ve yabancı hakimiyetlerden fazlaca etkilenmemiştir.

Med, Babil, Asur ve Lidya devletlerinin örgütlenme biçimini yakından inceleyen Dareios, daha gelişkin bir siyasal örgütlenme biçimi geliştirdi. Çeşitli toplulukları merkeze bağlamak, vergi toplamak, asker devşirmek ve askeri yetkiyi güçlendirmek için, imparatorluk topraklarını 23 büyük satraplığa böldü. Daha alt basamakta yer alan vilayetlerin sayısı 127'yi buluyordu. I. Artaksek'sin ölümünden sonra merkezi yetkinin daha da zayıf-

laması ve merkezdeki yöneticilerin kendilerine çok büyük topraklar ayırmaları üzerine, Hellespontos, Mysia, Lidya ve Karia satrapları bu paylaşımaya katılmak üzere ayaklandılar. Bu arada, Kapodakya'nın güçlü yöneticisi Datames de bağımsızlığını ilan etti. Gaziantep yöresini de kapsayan bu ayaklanma, Fırat batısındaki bütün toprakları imparatorluktan koparacak güçteydi. (MÖ 404). Bu dönemde, Filistin'deki Museviler de, ticaret özgürlüğü elde edebilmek için imparatorluk sarayına baskı yapmaya başladılar. Bunun üzerine, Suriye ve Filistin'e gönderilen ve "Paşa" adı verilen satraplar, Museviler arasından atanır oldu. İsrailoğulları da eskiden kovuldukları topraklara yeniden dönmeye başladılar. Aynı dönemde, Suriye'deki Sidon Kenti prensi Tennes de ayaklanmış, Pers satrapının sarayını ve mallarını yağmalamıştı. III. Artakserkses, Fırat-Dicle arasında yaşayan toplulukların tümünü başka topraklara sürdü. Nizibis (Nusaybin) ve Edessa (Urfa) dışında hemen hemen tüm kentleri yakıp yıktı. Silah gücüne dayanılarak kurulan Pers İmparatorluğu, bütün bu gelişmeler sonucunda hızla çöküşe yöneldi ve doğan siyasal boşluk, batıdan gelen ve askeri güce dayanan bir başka devletçe dolduruldu. Bu devlet, Büyük İskender'in Makedonya Devleti idi. MÖ IV. yy. sonunda Anadolu'ya geçen İskender orduları, Kuzey Irak'ta, Gavgamela'da Pers İmparatorluğu'na son darbeyi vurmuştur (MÖ 331).

BÜYÜK İSKENDER İMPARATORLUĞU HELENİSTİK DEVİR (MÖ 330-64)

Hellenistik Devir Gaziantep yöresinde MÖ 330-64 yılları arasında yaşanmıştır. Makedonyalı Büyük İskender, Anadolu'yu boydan boya geçerken yaptığı iki büyük savaşı da kazanmış ve ülkeyi Persler'den temizledikten sonra Mısır-Mezopotamya-İran-Afganistan ve Hindistan'ın batı kesimini fethederek dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuştu. Böylece eski dünyanın düzeni değişmiş, yeni yollar, güzergâhlar, liman şehirleri ve önemli yerlerde yeni şehirler kurulmuş, eski şehirlerin bazıları önemini kaybetmiş, bazıları ise daha çok önem kazanarak gelişmiş, özellikle ticarî alanda yeni olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. İskender'i takiben Suriye'de kurulmuş olan Hellenistik krallıklardan Seleukos Devleti'nin de hakimiyeti altında kalan Gaziantep Bölgesi, dönemin ortalarından sonra yeniden önem kazanan Zeugma şehri vasıtasıyla yeni yol güzergâhları avantajını iyi kullanmış, Nikopolis (İslahiye) ve Doliche şehirleri gelişimleri ve

önemleri sebebiyle öne çıkmıştır. Özellikle Doliche kenti, Teşup inancından beri devam edegelen dinî özelliğini muhafaza etmiştir.

MÖ 333-326'da Makedonya Kralı olan Büyük İskender (Aleksandros), Asya seferine çıkmış ve üç büyük savaş sonunda Persler'i yenerek Anadolu, Suriye, Mısır ve Mezopotamya'dan çıkarmıştır. Sonrasında İran, Afganistan, Tacikistan ve Hindistan'ın batı bölgelerini de zaptetmiş, böylece dünyada bilinen en büyük imparatorluğu kurmuştur. Bunun sonucunda doğu ve batı kültürleri karışarak sentez bir kültür ortaya çıkmış, günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür. Anadolu'da Pers hâkimiyeti sona ermiş, bunun yerine doğu-batı sentezi olan Helenistik kültür unsurları hakim olmuştur. Bundan sonraki dönemde tüm Yakındoğu coğrafyasında yerel kültürlerle uyumlu Helen karakterli merkezler ortaya çıkmaya başlamıştır.

İSKENDER SONRASI DÖNEM VE SELEUKOSLAR

Anadolu ve İran üzerinden Hindistan'a uzanan Makedonya İmparatorluğu'nun gücü, ancak İskender'in ölümüne değin sürdürmüştür. MÖ 323 bu tarihte İskender'in komutanları imparatorluk topraklarını aralarında bölüşmüşlerdir. Buna göre, Ptolemaios, Mısır Satraplığı'nı, Antigonos Büyük

Frigya'yı, Leonnatos Marmara Frigyası'nı, Lizimakos (Lysimakhos) Trakya'yı, Atropatenes İran'ı, Seleukos da Babil Satraplığı'nı ele geçirdi. Ancak, bu paylaşımından hoşnut olmayan Mısır, Trakya ve Babil Satrapları Antigonos'a karşı birlik oluşturmuşlar ve onu Frigya da, İpsos yakınlarında yenilgiye uğrattılar (MÖ 301). Bu savaştan sonra, giderek güçlenen komutan Seleukos, birkaç yıl içinde etki alanı doğuda Partya'dan batıda Ege'ye kadar uzanan bir devlet kurmuştur. Seleukos Devleti olarak adlandırılan bu devlet, kısa sürede İskender İmparatorluğu'nun ardılı olmuştur.

MÖ 300-299'da İskender'in ölümünden sonra generallerinden Seleukos, İmparatorluğun doğu parçasını idare etmeye başladığı zaman, Zeugma'nın Fırat Nehri üzerindeki stratejik konumunun farkına varmış ve burayı yeniden inşa etmiştir. Kente adını vermiş ve kent bir süre Seleukeia ad Euphrates (Fırat Seleukeia'sı) adıyla anılmıştır. Nehrin karşı kıyısına da İranlı bir prenses olan eşi Apama'nın adını verdiği Apameia şehrini kurmuştur.

Seleukos Devleti, ilk kral Seleukos'un ölümüyle bir duraklama dönemine girmiştir. Ancak, III. Antiochos ile eski gücünü tekrar kazanmıştır (MÖ 223). MÖ III. yy. sonlarına doğru Hannibal tehlikesini bertaraf eden Roma İmparatorluğu da Asya'ya yayılma yolunda önemli adımlar atmış ve bu yüzden

*Akhamenid Dönemi
Anadolu, Mezopotamya
ve İran Coğrafyası*

(http://en.wikipedia.org/wiki/Achaemenid_Empire
mediaviewer/File:Map_achaemenid_empire_en.png)

*Seleukos Hanedanlığı
siyasi sınırları*

(http://www.thomaslessman.com/History/images/East-Hem_200bc.jpg)

Seleukoslar'la aralarında çatışma başlamıştır. Seleukos kralı, bir yandan İran ve Baktriyan'daki ayrılıkçı eylemleri bastırarak egemenliğini güçlendirmek, bir yandan da Mısır'daki Ptolemaios sülalesinin Suriye, Filistin, Pamfilya, Likya ve Karia'daki etkisini kırmak istiyordu. Antiokhos'un dış siyasetindeki bir başka öge de, Makedonya ve Yunanistan'la ilişki kurarak, Romalılar'ın karşısına güçlü olarak çıkabilmektir. Antiokhos, bütün bu amaçlarına ulaşmak için bir dizi siyasal önlem aldı. Önce, yeğeni Aheous'u Anadolu Satraplığı'na kardeşi Aleksandros ile Molon adında bir komutanı da İran Satraplığı'na atadı. Ancak Antiokhos'un gücünün İran'a dek uzanmayacağını düşünen kardeşi Aleksandros İran'da Molon da Medya da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Antiokhos, Molon'un ayaklanmasını kolaylıkla bastıracağı gibi tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen olmuştur. Böylelikle, Gaziantep yöresi de kesin olarak Seleukos denetimine altına girmiştir. Antiokhos'un ardarda karşılaştığı bu başarısızlıklar, Seleukos Devleti'ni

Medya, Suriye ve Aheous'un krallığı arasındaki bölgeye sıkıştırmıştı. Bu gelişme, Antiokhos'u askeri üstünlük sağlama yolunu, geçici de olsa, terk etmeye ve ticari alanda adımlar atmaya zorladı. Seleukoslar'ın denizlere ulaşma siyaseti başarı kazanamamıştı. III. Antiokhos, bu başarısızlıktan sonra da, askeri yayılma siyasetini yeniden sürdürmeye başladı. Aheous'la aralarına açmak amacıyla, Ptolemaioslar ve Bergamalılar'la barış yaparak Anadolu topraklarına girdi. MÖ 213'te Manisa yakınlarında Aheous'u yendi. Ayrıca, Seleukos devletinin üstünlüğünü Bergama Kralı I. Attalos'a kabul ettirdi. Sonra doğuya dönerek, Babil, Seleukeia ve Sus üzerinden Hindistan seferine başladı. Onbeş yıl içinde, Seleukos Devleti, Pencap'tan (Anadolu yarımadasına ve Mısır'a uzanan geniş bir imparatorluk durumuna gelmişti. Bu geniş alan üzerindeki bütün krallıklar ve prenslikler, III. Antiokhos'a boyun eğiyordu. Gaziantep yöresini elinde tutan Kapodakya prensi Ariarates de bunların arasındaydı.

III. Antiokhos'tan sonra Seleukos Devleti'nin başına IV. Antiochus Epiphanes geçti (MÖ 174). Epiphanes, Romalılar'la dostluk ilişkilerin geliştirmeye ve Seleukos topraklarında Yunan kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik bir tutum izledi. Örneğin, hukuk alanında Atina Anayasası'nı uygulamaya çalıştı. Bu arada, ilk Seleukos kralları gibi, Hama, Tarsus, Nizibis ve Edessa'da (Urfa) Yunan kolonilerini kurdu. Mısır'daki Lagos sülalesinin bilim ve sanat alanında başlattığı aydınlatma akımını yaygınlaştırmak için yoğun bir çaba harcadı. Bu çabalar sonucunda, Suriye kentleri uygarlaşma ve "Helenleşme" yolunda önemli bir gelişme gösterdi. Üzerlerinde Zeus ve Epiphanes'in betimleri bulunan Seleukid sikkeleri basıldı. Eski tanrıların yerlerini Yunan tanrıları aldı.

KOMMAGENE KRALLIĞI

Kommagene Krallığı, Sophene Krallığının da içinde bulunduğu, kökleri esasen Pers Kralı Darius I'e kadar dayanan Orontid Hanedanlığı'na bağlı bir krallıktır. Pers Krallığına bağlı satrap I. Sames'in (MÖ 290-260) Kommagene Krallığının başkenti olan Samosata'nın kurucu olduğu aynı zamanda Kommagene ve Sophene Krallıklar'ını yönetimi altında bulundurduğu bilinmektedir. Seleukos Krallığı'nın Kommagene üzerindeki hakimiyeti Antiokhos III dönemine kadar bilinir. Ardından gelen birinci Arsames (MÖ 260-228) ve Armenia'lı Xerxes'den (MÖ 228-201) sonra, MÖ 162-163 yılları arasında Kommagene'li Ptolemaios Seleukos Krallığı üyelerinden Antiokhos IV Epiphanes'in ölümünden sonra bu toprakları Seleukos Krallığı'ndan kopararak bağımsız bir Krallık olarak kurmuş ve ardından gelen kralların bağımsız yönetimleriyle daha ufak bir Hellenistik Krallık olarak ortaya çıkmıştır.

Kommagene Krallığının MÖ 2. yüzyıldaki tarihi hakkında antik kaynaklarda çok sınırlı bilgi bulunmasına karşın, Ptolemaios, Armenia Krallarının yardımcılarıyla Kommagene'nin hakimiyet sınırlarını Melitene, yani bugünkü Malatya'ya kadar genişletmiş olsa da, Kappadokia Kralı beşinci Ariarathes'in duruma müdahalesiyle tekrar eski Kommagene sınırlarına geri çekilmiştir. Ptolemaios'tan sonra ilk Kommagene krallarından II. Sames Theosebes Dikaios (yaklaşık MÖ 130-100), Seleukoslarla ilişkileri, Seleukid Kralı Antiokhos VIII Grypos'un kızı Laodikeia Thea Philadelphia'yla oğlu Mithradates Kallinikos'u evlendirerek sağlamıştır. Mithradates Kallinikos (yaklaşık MÖ 100-69) Kommagene'nin en önemli kralı Antiokhos Theos'un babasıdır.

Kommagene Kraliyet ailesi, sadece Seleukidlerle değil aynı zamanda topraklarını çevreleyen Parth, Armenia ve Kappadokia Krallıkları'yla dengeli bir siyaset yürütme çabasına girmişlerdir. Bunlardan en çarpıcı olanı, Mithradates Kallinikos döneminde başlayan Kommagene din kimliğini, Yunan ve Pers gelenekleriyle harmanlanmış yeni bir "Krallık Din Kimliği" haline dönüştürme çabası sayılabilir. Yunan ve Pers tanrılarının muadillerini birleştirme çabası olarak söylenebilecek synkretizm, Antiokhos Theos'dan daha önce Mithradates Kallinikos zamanında başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi Roması'nın en önemli siyasetçi ve generali Gnaeus Pompeius Magnus'un Suriye sınırlarına gelişinden kısa bir süre öncesinde Kommagene Krallığında Mithradates Kallinikos'un oğlu I. Antiokhos Theos'un yönetimde olduğunu görüyoruz. Kesin olarak tarihi bilinmese de I. Antiokhos Theos'un yönetimi ele alması, Armenia Kralı Tigranes'in devrilmesinden kısa bir süre önceye, yaklaşık MÖ 69 yıllarına dayanmaktadır. Antiochus Theos Tigranes'in bölgeden uzaklaştırılmasından sonra ilk kez Armenia krallarının giydiği başlığı kendi krallığında bir kraliyet sembolü taşıdığı şeklinde tapan yönetici olarak karşımıza çıkar. Bu başlığı takmak o dönem Kommagenesi'nde dengeleri ve konjonktürü stabil tutacak çok diplomatça yapılmış en anlamlı manevraydı. Tüm bu dengelerin olduğu dönemde, Antiochus Theos, Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli siyasetçilerinden Lucius Licinius Lucullus ve Gnaeus Pompeius Magnus tarafından asaleti tasdik edilmiş bir hanedandı. Bu döneme ait yazıtlarında Antiokhos kendisini "Büyük Kral Antiokhos, Adil ve Tanrı Tezahürü, Romalılar'ın ve Yunanlılar'ın Dostu" şeklinde tanımlıyordu.

Kommagene Krallığı kurulduğu günden başlayarak, kuzeydeki Pont Krallığı'nın ve doğudaki Tigran Krallığı'nın sürekli baskılarıyla karşılaşmıştır. Ayrıca, Romalılar da yöreyi etki alanı olarak görmüşlerdir. Nitekim, yörede daha kesin bir egemenlik kurmak isteyen Roma, Pompeius komutasındaki bir orduyu Kuzey Suriye'ye göndermiştir. Bunu, komutan Kaligula Germanicus'un MS 18'deki seferi izlemiştir. Esnek bir dış siyasetle her iki sefer sırasında da varlığını korumayı başaran Kommagene Krallığı, Roma imparatoru Vespasianus'un üçüncü seferi sırasında aynı başarıyı gösterememiş ve MS 72'de Roma'nın Suriye Eyaleti'ne bağlanmıştır.

ROMA DÖNEMİ (MÖ 64 - MS 395)

Kartaca Kralı Hannibal karşısında MÖ 204 yılında Canae'de alınan yenilgi Roma Devleti'ni oldukça zor bir duruma düşürmüştü. Başkent tehlike altındaydı ve Hannibal Roma'nın kapılarına dayanmıştı. Bu durumdan iyice bunalan Romalı yöneticiler, rahiplerden Jüpiter Tapınağı'nda muhafaza edilen ve tanrı Apollon'un rahibesinin kehanetlerini içeren Sibylla kitaplarını incelemelerini istediler. Bu olağandışı durum karşısında, Romalı rahipler, Hannibal'dan kurtuluş yolu için bir kehaneti dile getirirler. Kehanete göre; Anadolu'da Pessinus kentinde bulunan Kybele Tapınağı'ndaki kutsal taş (gök taşı) Roma'ya getirilirse, Roma kendini bu tehlikeden kurtaracaktır. Roma'dan beş senatör hemen yola koyulurlar. O dönem bu toprakları kontrol eden Bergama Kralı I. Attalos ile yapmış oldukları görüşmede kutsal taşı isterler. Kutsal taş, Bergama'nın Limanı Dikili üzerinden

*Roma İmparatorluğu,
MS 3. yy. siyasi sınırlar*

(Tim Carnell, John Matthews,
Roma Dünyası, İstanbul, 1988)

Roma'ya ulaştırılır. Taş, Roma şehrinin Palatine tepesindeki Zafer Tapınağı'na yerleştirilir. Kehanet gerçekleşir. Roma Kartaca Devleti'ni ortadan kaldırır. Hannibal bugünkü Gebze yakınlarında hayata gözlerini yumduğunda ülkesi Kartaca artık Roma topraklarına katılmıştır. Roma'nın Anadolu topraklarına olan ilgisi Pessinus'taki kutsal taş ile sınırlı kalmaz. Kartaca tehlikesini ortadan kaldıran Roma, Anadolu'ya bütünüyle sahip olmak için seferler düzenlemeye başlar. MÖ 64 yılına gelindiğinde Anadolu'nun büyük bir bölümü Fırat nehri doğal sınır olmak üzere Roma topraklarına katılmıştır. Mithridates'in (Eupator) Anadolu'nun Romalılaşmasına karşı verdiği etkin mücadeleyi oğlu Pharnakes MÖ 47 yılına kadar sürdürebilmiştir. MÖ 47 yılında Halys'in (Kızılırmak) doğusunda Zela (Zile) civarında yapılan savaşta Caesar, Pharnakes'i zahmet-sizce yenmesi üzerine, o meşhur sözünü "veni ,vidi, vici" (geldim, gördüm,yendim) ifade etmiştir. Bu zafer sonucunda Çanakkale Boğazı ile Mısır arasında kalan bütün coğrafya Caesar'ın yani Roma'nın hakimiyeti altına kesin olarak girmiştir.

Yukarıda değinildiği üzere, MÖ I. yy. ortalarına doğru yöreyi kesin olarak egemenlikleri altına alan Romalılar, yerel halkın gelenek ve göreneklerine, dil ve dillerine, günlük yaşantısına karışmadılar. Bu nedenle de önemli bir direnişle karşılaşmadılar. Helenistik kültür bu dönemde de varlığını sürdürdü. Ancak, bu daha çok, Helen-Latin karışımı bir uygarlık biçimindeydi. Roma egemenliğinin sağladığı güvenlik ortamında Doliche (Dülük), Kiliza (Kilis), Samosata, Zeugma gibi kentler hızlı gelişmişti. Roma'nın uyguladığı esnek yönetimin bir sonucu da Musevilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin ve çeşitli mezheplerin yayılıp serpilmesi olmuştur. İsa'nın 12 Havarisi'nden biri olan Aziz Yuhanna yörede Rum Kale olarak bilinen kaleyi merkez edinerek, Hristiyanlık'ın yaygınlaşmasında etkin bir rol oynadı. Bu dinin çeşitli mezhepleri gelişme olanağı buldu.

Roma Dönemi Gaziantep Bölgesi'nde daha çok Roma İmparatorluğu'nun askerî faaliyetleri ile geçmiştir. Fırat Nehri, Roma'nın doğu sınırını oluşturduğu için Fırat'ın doğusuna yapılacak seferler hep Zeugma'dan başlatılmıştır. Ayrıca Fırat boylarını korumak için kurulmuş lejyonlar Halep (Beroe) ve Antakya (Antiocheia) ile Kahramanmaraş (Germanikeia)'tan yola çıkarak sürekli Gaziantep topraklarını kullanmışlardır. Bu dönemde bazı şehirler önem kazanmış ve gelişmişlerdir. Bunların başında Fırat kıyısındaki Zeugma şehri gelmektedir. Dolic-

Roma Dönemi Zeugma Mozikleri

Bizans İmparatorluğu
 MS 1025

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Bizans_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu#mediaviewer/File:Byzantine_Empire_Themes_1025-en.svg)

he (Dülük), yolların kavşağında önemli bir şehir ve dinî bir merkez olarak öne çıkmıştır. Yine ikinci de-
 recedeki yolların kavşağında olan, Urima (Horum)
 ve Arulis (Gümüşgün köyü) ile küçük Teba kenti
 Roma döneminin önemli yerleşim yerleridir. Böl-
 geye gelen Roma ordusundaki askerler eski Teşup
 inancını Roma'nın baş tanrısı İupiter (Zeus) ile öz-
 deşleştirerek yeni bir inanç sistemi oluşturmuşlar ve
 Doliche'nin Teşup inancı, Roma İmparatorluğu'na
 İupiter Dolichenus (Dülük İupiteri) adıyla takdim
 edilmiş ve imparatorluğun büyük kısmında rağbet
 görmüştür.

Roma dönemindeki en önemli olay, 253 yılın-
 da Sasanî kralı I. Şapur yönetimindeki orduların
 Zeugma'ya saldırarak şehri yakıp yıkmaları, sonra
 batıya doğru giderek sırasıyla Doliche, Antiocheia
 ve Tarsus'u da tahrip etmeleridir. Bu olay, bölge-
 nin ekonomisine, güvenliğine, sosyal ve kültürel
 hayatına önemli ölçüde darbe vurmuş, Doliche ve
 özellikle Zeugma bir daha eski parlak günlerine dö-
 nememişlerdir.

BİZANS DÖNEMİ (395-1453)

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma
 olarak ikiye ayrılmasından sonra, Gaziantep yöre-
 si Doğu Roma sınırları içinde kalmıştır. Ayntab'ın
 günümüze doğru uzanan tarihi içinde bilinenler
 Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu dönemi
 ile birlikte biraz daha artmaktadır. Bizans'ın bu böl-
 gede, Sasanilerle ve daha sonra da Müslüman Arap-
 lar ve Türklerle mücadelesi, bilinenleri biraz daha
 arttırmıştır. Nitekim Bizans hâkimiyeti döneminde
 bu çevrede yaşanan çatışmalar üzerine Bizans İmpa-
 ratörü I. İustinianus (527-565) zamanında Dülük
 yakınında bir kale inşa edilmiş ve burası daha sonra
 Ayntab olarak anılacak şehrin ilk çekirdeğini oluş-
 turmuştur. Kale'nin inşasıyla birlikte Ayntab, artık
 bir yerleşim birimi olma özelliği kazanmıştır.

İslâmiyet'in hızla yayıldığı 7. yüzyıldan itibaren,
 Müslüman Arap ordularının Halife Hz. Ömer za-
 manında, 634 yılında Suriye'ye girmesiyle, bölgede
 tarihi açıdan yeni bir dönem başlamıştır. İki yıl sonra

İslâm orduları Yermük'de Bizans ordusunu yenince, uç komutanlarından İyaz b. Ganem de Menbic, Ra'bân ve Dülük taraflarını ele geçirmiş, böylece Şam'dan Fırat'a kadar olan bölge İslâm topraklarına katılmıştır. Müslüman Araplarla Bizanslılar arasında Kuzey Suriye'deki nüfuz mücadelesi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu dönemde Menbic, Dülük, Ra'bân, Birta, Antakya ve Tizin, Halife Harun Reşid tarafından birleştirilmiş ve buralara "Avâsım" adı verilmiştir. Menbic de Avâsım bölgesinin merkezi yapılmıştır. Böylece Bizans'la, Müslümanlar bu topraklarda karşı karşıya gelmiş, komşu olmuştur.

Farklı dinsel inanç gruplarına, mezheplere bağlı yöneticiler, zaman zaman yörede egemen oldular ve kendi mezheplerini kabul ettirmek için halka baskı uyguladılar. Gaziantep'ide içine alan büyük Mezopotamya coğrafyasında yaşayan ve MS I yy. Hıristiyanlığı kabul eden yöre halkı MS V. yy'da Bizans Devletinin resmi Hristiyanlık ideolojisinin ihtiraslarına ters düşmeye başladı. Konstantinopolis Kilisesinin Ekümenik yetki elde etme ihtirası ile birleşen devletin dinî birliği sağlama politikası, yörenin kan gölüne dönüşmesine neden oldu. Tarihin en acımasız mezhep katliamları bu dönemde yaşandı. VI. yüzyılın ortalarında Süryani Kilisesi tam çökertilecek iken, Bizans'ın doğu sınırlarının Sasanî akınları sebebiyle tehlikeye düşmesi, Süryani Kilisesi'nin yeniden canlanmasına neden olmuştur.

Mor Yakup liderliğinde Süryani Kilisesi, bu tarihten itibaren varlığını sürdürmeyi başarmış ve VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye gelen İslâm hakimiyeti ile başta Süryaniler olmak üzere tüm bölge halkı Bizans'ın mezhep katliamlarından kurtulmuşlardır. Gaziantep yöresi o tarihten IX. yy. ortalarına değin sık sık Arap akınlarına ve Bizanslılar'la Araplar arasında savaflara sahne olmuştur. Özellikle, IX. yy.'ın ilk yarısında, Bizans tahtına geçen Nikefor Fokas'ın karşılaştığı başlıca sorun, Abbasiler'in zayıfladığı dönemde Musul ve Halep'i ele geçiren Hamdaniler'in Güneydoğu Anadolu'daki etkinliği olmuştur. Bu çatışma, Nikefor Fokas'ın, Hamdani Hükümdarı Seyfud-Devle'ye karşı yürüttüğü savaş politikası zafer ile sonuçlandı. 961'de Güneydoğu Anadolu'ya bir sefer düzenleyen Fokas, bir yıl içinde Anazarbos, Maraş ve Antep yöresini almıştır.

*Bizans Dönemi
Pişmiş Toprak Seramikler*

TÜRK-İSLÂM HÂKİMİYETİ'NDE AYNTÂB

Gaziantep tarihinin oluşumunda ve niteliğinde yer unsuru önemlidir. İlk medeniyetlerin doğup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında olmasının yanı sıra güneyden ve Akdeniz'den doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında yer almaktaydı. Dolayısıyla Gaziantep tarih öncesi çağlardan itibaren insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeridir. Tarihi İpek Yolu üzerinde olması da önemini ve canlılığını devamlı olarak korumasına olanak sağlamıştır¹.

XI. yüzyılın sonlarına doğru Büyük Selçuklu Devleti zamanında Ayntâb ve havalisinde Türk-İslâm hâkimiyeti kurulmaya başlanmıştır. Selçukluların Anadolu'ya yönelik harekâtı sırasında uç komutanlarından Afşin Bey, Fırat'ı geçerek Ayntâb'ın kuzeybatısındaki Karadağ'da geniş bir fetih harekâtında bulunmuştu. 1067 senesinde Afşin, Ayntâb ve Rabân'ı aldığı gibi fetih hareketleri için Dülük'ü askerî üs haline getirmişti. Afşin Bey, Antakya Dukalığı arazisine girerek pek çok ganimet ve esir toplayarak bölgedeki Türk hâkimiyetini perçinleştirmişti². Selçukluların Anadolu'daki nüfuzları artmasına karşın Ayntâb ve havalisindeki egemenlikleri zaman zaman Bizans İmparatorluğu yüzünden kesintiye uğramıştı³.

1071 yılında Malazgirt zaferi ile Selçuklu Sultanı Sultan Alparslan Anadolu'nun fethi emrini komutanlarına verdi. Bu bağlamda Süleyman Şah'ın komutanlarından Gümüş Tekin, Ayntâb ve çevresinde tekrar Selçuklu hâkimiyetini tesis ettiyse de Bizans İmparatorluğu'nun etkin olduğu görülmektedir⁴. Bizans ile Selçuklu mücadelesinin yoğun bir şekilde yaşandığı Ayntâb havalisi, 1085 senesinden sonra Süleyman Şah tarafından yeniden ele geçirilmişti⁵.

XI. yüzyılın sonlarına doğru Papanın talebi üzerine Avrupalı Katolik Hıristiyanlar, Orta Doğu'daki

kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarmak gayesiyle Haçlı seferini başlatmışlardı⁶. 1096 yılında Kudüs'e doğru ilerleyen Haçlı kuvvetleri, Suriye havalisine geldiklerinde Ayntâb, Suriye Selçuklularının idaresi altındaydı⁷. Haçlıların bölgedeki hâkimiyetleri ile Ayntâb, 1098'de Boudouin de Boulogne'nin idaresindeki Edessa (Urfa) Latin Kontluğuna daha sonra da Josselin de Courtenai yönetimindeki Maraş Senyörlüğüne bağlanmıştı⁸.

XII. yüzyılın ortalarına kadar Ayntâb ve havalisinde, Türkler ile Haçlılar arasında mücadele devam etmişti⁹. Haçlıların güçlerini kaybetmesi ve Urfa kontluğunun zayıflamasıyla birlikte Selçuklular, bölgenin idaresini ele almak için harekete geçtiler. 1144 yılında Elbistan emiri olan Sultan I. Mesud'un oğlu Kılıçaslan, Ayntâb ve havalisini ele geçirmiş ise daha sonra bölgenin idaresini kaybetmişti¹⁰. Sultan I. Mesud'un damadı Musul Atabeyleri'nden Nureddin Mahmud Zengî, Haçlılara karşı önemli başarılar kazanarak Ayntâb, Telbaşar ve Azaz'ı geri almıştı¹¹. Ancak Selçukluların mağlûp olması üzerine Sultan Mesud, oğlu Kılıçaslan'la beraber Kuzey Suriye'ye sefere çıkmıştı. 1149-1150 yılında Sultan I. Mesud, Haçlıların işgalindeki Göksun, Behisni, Göynük, Rabân ve Ayntâb'ı ele geçirmiş ve oğlu Kılıçaslan'ı da idareci tayin etmişti¹². Bu arada Fatımî Devleti kısa bir süre Ayntâb'a egemen olsa da bölge, Haçlıların kontrolü altında kalmıştı¹³.

1155 yılında Halep Atabeyi Nureddin Mahmud Zengî, Ayntâb ve Rabân'ı idaresi altına almıştı. Babasının yerine tahta geçen Sultan II. Kılıçaslan, eniştesi Nureddin'den aldığı şehirleri iade etmesini istediysen de Nureddin teklifi kabul etmediği gibi akınlarını sürdürmüştü. Gelişmeler karşısında Kılıçaslan, 1157 yılında ordusuyla gelerek Ayntâb'ı ele

1. Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı.16, İstanbul 1982, s.5-6.
2. Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara 1993, s.259-262; Ali Sevim- Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi I, Ankara 1990, s.43.
3. J. G. C. Anderson, "The Road-System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Campaigns", Journal of Hellenic Studies 17 (1897), s.37-38.
4. Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Cilt. VIII, İstanbul 1992, s.213-216; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1988, s.70.
5. Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, İstanbul 1944, s.133.
6. Sevim - Yücel, Türkiye Tarihi I, s.6.
7. Coşkun Alptekin, "Suriye Selçukluları", Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Cilt. VII, İstanbul 1992, s.425-426.

8. Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar), İstanbul 1974, s.77.
9. P. M. Holt, Haçlılar Çağı - 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul 1999, s.24-46; Speros Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, Berkeley 1971, s.156,196.
10. Sevim - Yücel, Türkiye Tarihi I, s.96.
11. Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, (Çev. Erol Üyepazarıcı), İstanbul 2002, s.31-32; R. C. Smail, Crusading Warfare, 1097-1193, Cambridge 1995, s.160-161.
12. Erdoğan Merçil, "Musul Atabeyliği", Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Cilt. VII, İstanbul 1992, s.553-554.
13. Holt, Haçlılar Çağı, s.44-46.

geçirmişti. Nureddin Mahmud Zengî ise Halep'e çekilmişti¹⁴. Kılıçaslan ile Nureddin Mahmud arasındaki mücadele ilerleyen süreçte de sürmüştü. 1160'lı yıllarda Kılıçaslan'ın Danişmendli Yağı-Siyan ve İmparator Manuel ile uğraşmakta olduğu sırada Nureddin Mahmud, Ayntâb ve havalisine taarruz etmişti¹⁵. Nureddin Mahmud, 1172'de Ayntâb ve havalisini işgal ettiyse de bir yıl sonra ele geçirdiği yerleri Sultan Kılıçaslan'a bırakmıştı¹⁶.

XII. yüzyılın sonlarına doğru Ayntâb ve havalisi, Eyyübî Devleti'nin idaresi altına geçmişti¹⁷. 1183 yılında Selâhaddin Eyyübî zamanında imar faaliyetlerinin yoğun şekilde devam ettiği Ayntâb'ı geri almak için Selçukluların birtakım girişimleri olmuştu. Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus, Eyyübî Devleti'nin himayesi altındaki Halep Atabeyliği topraklarını almak istemişti. Harekete geçen Selçuklu birliklerine Eyyübîlerin Samsât emiri Melikü'l-Efdal'de katılmıştı. Sultan İzzeddin Keykavus, 1218'de Ayntâb ve havalisini ele geçirmişti. Ancak Melikü'l-Efdal'ın ihaneti üzerine Selçuklu kuvvetleri geri çekilince Ayntâb, yine Halep Atabeyliği'nin idaresi altında kalmıştı¹⁸. Eyyübîler zamanında özellikle Melik Salih Ahmed Ayntâb valiliği döneminde Ayntâb çiçek ve meyve bahçeleri ile kuşattığı gibi adeta Küçük Şam'a dönüşmüştü¹⁹.

1253 yılında Anadolu'yu ele geçirmekle görevlendirilen Hülagü, Anadolu'da büyük bir askerî harekâtı başlatmıştı²⁰. Kısa sürede Anadolu'yu kasıp kavuran Moğol istilası, Ayntâb ve havalisinde de kendini göstermişti. 1258'de Baycu Noyan'ın başlattığı askerî harekât bir yıl sonra Hülagü'nün Suriye seferiyle tamamlanmıştı. Böylelikle Ayntâb, İlhanlıların kontrolüne geçmişti²¹. Memlûklar, gelişmelerden ziyadesiyle rahatsız olmuşlar ve hemen karşı harekâta girişmişlerdi. 1260'da Memlûk Sultanı Kutuz, Ayn Calut'ta İlhanlıları mağlup etmişti²². Böylelikle

Ayntâb, yeniden Memlûkluların denetimine geçmişti. Ancak İlhanlı - Memlûklu mücadelesi sürmüştü. 1271 ve 1272 yıllarında İlhanlı hükümdarı Abaka Han, Ayntâb ve havalisine doğru taarruzlarda bulunmuştu. Bunun üzerine Memlûklular, İlhanlıları bölgeden uzaklaştırmak gayesiyle harekete geçmişlerdi. Memlûklu Sultanı I. Baybars 1277'de Elbistan ovasında Muineddin Süleyman Pervane idaresindeki Selçuklu - İlhanlı ordusunu mağlup etmişti. Böylelikle bir anlamda İlhanlı nüfuzunu kırmışsa da iki devlet arasındaki mücadele sürmüştü²³. Memlûklular, Ayntâb'ın dâhil olduğu havalide Türkmenlerden oluşan bir tampon bölge oluşturmuşlardı²⁴. Ayntâb, Memlûkluların Halep Naibü's-saltanatına bağlanmıştı²⁵.

XIV. yüzyılda Ayntâb, "*Halep'in kuzeyinde iki veya üç merhalelik mesafede ve dördüncü iklimde hatta devrin bazı topografyacılarına göre; 62 derece ve 30 dakika boylamında ve 36 derece 30 dakika enleminde yer alan*" önemli bir merkezdi²⁶. Şehrin müstahkem kalesi, bol suyu ve güzel bahçelerinin yanı sıra ticaretin yapıldığı hoş çarşılarıyla Ayntâb, güzel ve bakımlı bir şehir görünümündeydi²⁷. 1337 yılında Zeynüddin Karaca Bey'in gayretleriyle Maraş ve Elbistan havalisinde kurulan Dulkadir Beyliği, hâkimiyet sahası genişletince Memlûk Sultanlığı'yla mücadele girişmişti²⁸. Ayntâb ve çevresinde ekseriyetle Türkmenler meskûn olduğundan nüfuz mücadelesi kendini hissettirmişti. Hâkimiyet mücadelesinde Ayntâb, bazen Dulkadirîlilerin bazen de Memlûkluların idaresine geçmişti²⁹.

1343 senesinde Şam bölgesinin büyük bir bölümünü etkileyen deprem, Ayntâb ve havalisinde de ciddi anlamda etkili olmuştu³⁰. Aynı yıl içerisinde Zeynüddin Karaca Bey, Memlûkluların Halep Valisi Yılboğa'yı mağlup ederek Ayntâb'a hâkim olmuştu. Ancak 1353'de Zeynüddin Karaca'nın Memlûklular

14. Sevim - Yücel, Türkiye Tarihi I, s.96-97.
15. Kazım Yaşar Koprman, "Nureddin'in Faaliyeti", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi. Cilt. IV, sayı.6-7, Ankara 1966, s.515.
16. Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s.251.
17. Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", DİA. XII, İstanbul 1995, s.21.
18. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.316-318; Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s.71.
19. Leslie Peirce, Ahlak Oyunları – 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2005, s.57.
20. Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlılar", DİA. XXII, İstanbul 2000, s.102.
21. Abdulkadir Yuvalı, İlhanlılar Tarihi I - Kuruluş Devri, Kayseri, 1997, s.80-85.
22. Süleyman Özbek, "Moğol İstilasının Durak Noktası Ayn-i Câlût Savaşı ve Sonuçları", Askerî Tarih Bülteni, sayı. 31, Ankara 1991, s.15;

- Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s.264-265; Yuvalı, İlhanlılar Tarihi I - Kuruluş Devri, s.90-91.
23. Kazım Yaşar Koprman, "Memlûklular", Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Cilt. VI, İstanbul 1992, s.459-460; Sevim - Yücel, Türkiye Tarihi I, s.135.
24. Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, Ankara 1970, s.77.
25. Ersin Gülsoy, "Osmanlı Anadolu'su'nda Memlûk Devleti'ne Ait İzler", XIV. TT Kong. Cilt. I, Ankara 9-13 Eylül 2002, (Ayrı Basım), s.337.
26. Altan Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, Ankara 2009, s.67.
27. Ebu'l-Fida, Takvimü'l-Büldan, s.269.
28. Refet Yinanç, "Dulkadiroğulları", DİA. IX, İstanbul 1994, s.553; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1988, s.169-170.
29. Altınöz, "Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri", s.105.
30. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.79.

tarafından ele geçirilip öldürülmesi üzerine Ayntâb yeniden Memlûkluların kontrolü altına geçmişti³¹. Memlûklular ile Dulkadırlılar Ayntâb için birçok defa karşı karşıya gelmişti. Bundan dolayı şehir, pek çok defa el değiştirmişti. Nitekim 1361'de Ayntâb'ta Dulkadır hâkimiyeti yeniden tesis edilmişti³².

1379 yılında Dulkadırlılar, Ayntâb ve havalisine şiddetli akınlarda bulunmuşlardı. Dulkadırlı tehlikesinin ciddi anlamda rahatsız edici boyutlara artması üzerine Memlûk Devleti, genel bir seferberlik ilanında bulunmuştu. Nihayetinde Maraş önlerinde karşılaşılan kuvvetlerden Memlûklular ağır bir mağlubiyet almışlardı. Böylelikle Memlûk idaresi altında olan Ayntâb, Dulkadırlı hâkimiyeti altına geçmişti³³. Dulkadırlıların Ayntâb ve havalisinde egemenlik kurmaları üzerine 1381'de Atabek Berkuk, bölgeye büyük bir ordu sevk etmişti. Dulkadroğlu Halil Bey'in küçük kardeşi Sevlî Bey'in mağlup olması üzerine Ayntâb, yeniden Memlûkluların kontrolüne geçmişti³⁴.

Dulkadırlı Karaca ve Halil Beyler zamanlarından itibaren devam eden hâkimiyet mücadelesi, onların ölümüyle birlikte Sevlî Bey zamanında da sürmüştü. İki taraf arasındaki mücadelelerde Ayntâb, öncelikli hedeflerden olmuştu³⁵. Sevlî Bey, Memlûkların asi Malatya Naibi Mintaş ile yakın ilişkiler kurmuş, güç ve nüfuz kazandıktan sonra ise Ayntâb'ı ele geçirmeye çalışmıştı. Nihayetinde şehri kısa süreliğine kuşatmış ise de tam anlamıyla alamamıştı. Mısır ordusu karşısında tutunamayan Mintaş kaçarak yanına gelince, şehrin kuşatmasını kardeşi Osman'a bırakarak Maraş'a dönmüştü. Bir ay kadar süren kuşatma sırasında Ayntâb'a oldukça zarar veren Osman Bey, kaleyi ele geçiremeyince çekilmişti³⁶. Bununla beraber Sevlî Bey, bir süre sonra on bin kişilik bir kuvvetle Ayntâb'ı ele geçirmek üzere harekete geçmişti. 1390 yılının eylül ayı

sonlarında Sevlî Bey, Ayntâb'ı işgal ederek ahalinin sığındığı kaleyi kuşatmıştı³⁷. Bu sırada Memlûkların Ayntâb naibi Nasıreddin Muhammed bin Şehrî ile Mintaş kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı³⁸. Mintaş, Ayntâblıları kandırarak şehri yağmalamıştı³⁹. Halep Valisi Kara Demirtaş'ın ordusuyla gelmesiyle Sevlî Bey ve Mintaş muhasarayı kaldırarak çekilmişlerdi⁴⁰.

Kuşatma sırasında kalede bulunan Bedreddin Aynî, "...kuşatmacılar işkence yapıp, kadınları kaçırarak halka zulüm ediyorlardı. Mancınıklar kalede gedik açarken mahsurlar kale muhafızı Muhammed bin Şehrî kumandasında büyük cesaret ve fedakârlıkla kaleyi muhafaza ediyorlardı. Kalada içecek su kalmasına rağmen hiç kimse sızlanmıyordu" diyerek oldukça önemli bilgiler vermektedir⁴¹. Ayntâb ahali, kuşatma esnasında çok büyük sıkıntılar yaşamıştı. Ahali evlerini boşaltarak şehir dışına çıktığı gibi mal ve eşyaları da yağmalanmıştı⁴². Kuşatmanın uzaması üzerine Sultan Berkuk'un gazabından çekinen Sevlî Bey, geri çekilmişti.

Dulkadırlılar ile Memlûklu mücadelesi devam ederken Timur, Güneydoğu Anadolu'ya gelerek Mardin'i kuşatmış ve Diyarbakır'ı zapt etmişti. Dulkadırlı Beyi Mehmed, Anadolu'yu istila eden Timur'a karşı olumsuz bir tutum içerisine girmişti. Timur, Dulkadırlıları mağlup ederek 1400 yılında Ayntâb şehrini zapt ve kaleyi muhasara altına almıştı⁴³. Ayntâb'ı ele geçiren Timur, ahalinin bir kısmını bağışladığı ise de çoğunu kılıçtan geçirdiği gibi şehirdeki pek çok binayı da tahrip etmişti⁴⁴.

1401 senesinde Timur, kendisine direnç gösteren Türkmenleri mağlup ettikten sonra Ayntâb şehrini ikinci defa harabe haline getirmişti⁴⁵. Timur'un çekilmesini müteakip Ayntâb'ta yeniden Memlûkluların idaresi kurulmuştu. Ancak Ayntâb için Dulkadro-

31. Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, Ankara 1989, s.18.

32. Altınöz, "Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri", s.106.

33. Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.22-23.

34. Mükrimin Halil Yinanç, "Dulkadırlılar", İslam Ansiklopedisi III, s.657.

35. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.79.

36. Şehabeddin Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XVI. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar), İstanbul 1961, s.85-87.

37. İsmail Altınöz, Dulkadir Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi, Kahramanmaraş 2009, s.31-32.

38. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.79-80.

39. Mustafa Güzelhan, Ayntap Tarihinden Notlar, Gaziantep 1959, s.30.

40. Tekindağ, Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, s.94.

41. Ebu Muhammed Bedreddin Mahmûd bin Ahmed el-Aynî, İkdül-Cum'an Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman I, Süleymaniye Kütüphanesi Gülnuş Valide Sultan nr.61. vr.67b-68a.

42. Bedreddin el-Aynî, İkdül-Cum'an Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman I, vr.67b-68a.

43. Yaşar Yücel, Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402), Ankara 1989, s.94.

44. Nizamüddin Şâmî, Zafernâme, (Çev. Necati Lugal), Ankara 1949, s.267.

45. Ahmet Yiğit, "Ayntab'dan Gaziantep'e: Bir Osmanlı Şehrinin Profili", Gaziantep Dört Yanı Dağlar Bağlar, İstanbul 2007, s.89.

ğulları ile Memlûklular arasında çatışma son bulmamıştı. Zaman zaman Dulkadırlılar, Ayntâb'a hâkim oldularsa da Memlûklular kontrolü ellerinden bırakmamışlardı⁴⁶. 1402'de Dulkadır şehzadelerinden Alaeddin Ali, Memlûklulara karşı sadakatli hizmetleri karşılığında Ayntâb valiliğine tayin edilmişti⁴⁷. Ayntâb ve havalisinde ise oldukça hareketli günler yaşanmıştı. 1406'da Alaeddin Ali'nin yerine tayin olan Akmul, muharebe sahasında hayatını kaybetmişti. Halep kalesinde tutuklu bulunan Alaeddin Ali, firar etmiş ve Ayntâb'a hâkim olmuştu. Gelişmeler karşısında Memlûk ordusu hareket geçerek 1408'de Ayntâb'ı yeniden ele geçirmişti⁴⁸. Bu devrede Ayntâb, Dulkadırlılar ile Memlûkler arasında çatışma alanı olarak kalmıştı. 1410'da Halep naibi, Dulkadırlı taraftarı olduğunu düşündüğü ve problem kaynağı olarak tasavvur ettiği, Ayntâb şehrinin ileri gelenlerini tutuklatarak Halep'e götürmüştü⁴⁹.

1411 yılında Ayntâb'ta hayli ilginç gelişmeler yaşandı. Memlûkluların Halep naibi Emir Şeyh, kendi yönetimini kurmak için Dulkadırlıların yardımını istedi. Emir Şeyh, Dulkadırlıların desteğine karşılık olarak ise Ayntâb'ı önerdi. Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed Bey, önceleri bu teklife şiddetle karşı çıktı. Ancak Emir Şeyh'in ısrarlarına dayanamayarak Ayntâb'ı ele geçirdi⁵⁰. Böylece üç yıl aradan sonra Ayntâb, yeniden Dulkadırlıların idaresine geçti. Ancak bu esnada Dulkadırlıların, Osmanlılar ile yakınlaşması Memlûklu tahtını ele geçiren Emir Şeyh'i rahatsız etti. 1414'de Şam ve havalisinde meydana gelen karışıklıkları sona erdiren Emir Şeyh, Ayntâb'ı da kendi idaresi altına aldı⁵¹.

1418 yılında Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile Akkoyunlu beyi Kara Yülük arasındaki mücadelenin sonucunda Ayntâb, Karakoyunluların taarruzuna maruz kaldı⁵². İşin aslına bakıldığında

46. Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.36-37.

47. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.82; Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.35.

48. Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.38.

49. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.83.

50. Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.38.

51. Refet Yinanç, "Dulkadıroğulları", s.554.

52. Mehmet Alparğu, "XV. Yüzyılda Antep'in Tarihine Umumi Bir Bakış", Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Gaziantep 1999, s.86.

Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman, Karakoyunlu topraklarına girerek Mardin'i kuşattığı gibi etrafı da yağmaladı. Karakoyunlu topraklarının yağmalanması üzerine Kara Yusuf, hemen Osman Bey'in üzerine yürüdü. Karakoyunlulara direnemeyen Osman Bey, Halep'e sığınmak zorunda kaldı⁵³. Bu arada Osman Bey'i takip eden Kara Yusuf'un oğlu Pir Budak maiyetiyle birlikte Ayntâb üzerine yürüdüler. Ayntâb'ta Naib Emîr Berdbek ve ahalinin bir kısmı şehri terk ettiler⁵⁴. Kara Yusuf'un Ayntâb'a gelişi, Kahire'de telaşa ve endişeye yol açtı⁵⁵. Zira Ayntâb, Memlukluların kuzeydeki en önemli sınır şehirlerindendi. Burada meydana gelebilecek farklı bir gelişme ya da yapılanma kendileri için ciddi anlamda bir tehlike demektir. Bu vesile ile Memluk idaresi en üst seviyede güvenlik tedbirleri uygulamak durumunda kaldı.

Karayülük'ün hakkında bilgi sağlamak üzere Halep'e kadar yaklaşan Karakoyunlu kuvvetleri, Halep

Naibi Yeşbek tarafından mağlup edildi. Kara Yusuf, Yeşbek'e mektup göndererek Karayülük'ü cezalandırmak için geldiğini belirterek özür diledi. Bir süre sonra da Memlûklular topraklarından ayrıldı. Fakat giderken Ayntâb'taki çarşıları ve pazarları yaktığı gibi şehri de yağma ettirdi⁵⁶. Şehir ahalisinden 100 000 dirhem ve 40 adet at aldı⁵⁷. Kara Yusuf'un Ayntâb'a yaptığı tahribatın nedeni, Kara Yülük'ün Halep'e sığınmasına izin verilmesindendi⁵⁸.

1425 yılında Memluklu Sultanı Barsbay, Ayntâb'taki problemin kaynağı olarak görülen Dulkadirli Alibak üzerine kuvvet sevk etmişti. Ani bir baskınla yakalanan Alibak ve maiyetindekiler tutuklanarak Halep'e gönderilmişlerdi. Ayntâb'taki meskûn ahali ise bu durumu büyük bir memnuniyetle karşılamıştı. 1434'de Halep Naibi Korkmas, Dulkadroğlu Hamza'nın kontrolden çıkması üzerine Ayntâb'a gelerek sükûneti sağlamıştı. 1435 ve

53. Mustafa Çetin Varlık, "Kara-Koyunlular", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Cilt. VIII, İstanbul 1992, s.458.
54. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular I*, Ankara 1984, s.100.
55. Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, s.84.

56. Sümer, *Kara Koyunlular I*, s.100.
57. Kâzım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi - Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdi Devri (1412-1421)*, Ankara 1989, s.197.
58. Sümer, *Kara Koyunlular I*, s.101.

1436 seneleri Dulkadırlılar ile Memlûklular arasında çatışmanın en yoğun olduğu dönem olup çatışmanın en fazla hissedildiği mekân ise Ayntâb'dı⁵⁹.

XV. yüzyılda Dulkadırlı - Memlûklular mücadelesinde genelde üstün taraf Memlûklulardı. Ancak rekabete Osmanlı Devleti'nin dâhil olmasıyla birlikte dengeler tamamıyla değişmeye başlamıştı⁶⁰. Osmanlı Sultanı II. Murad zamanında başlayan Osmanlı - Dulkadır ilişkileri, Şehzâde Mehmed'in Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'la evlenmesiyle gelişti⁶¹. Osmanlıların desteği ile Dulkadırlılar, Memlûklulara karşı avantajlı bir konuma geldiler. 1465 yılında Fatih Sultan Mehmed, Şehsuvar Bey'i Dulkadır beyliğine tayin etti⁶². 1467'de Dulkadırlı Beyi Şehsuvar Bey, önce Şam Naibi Berdi Bey kumandasındaki orduyu Turna dağ eteklerinde mağlup etti. Daha sonra Emir Canıbek Kulaksız idaresindeki Memlûk ordusunu da Ayntâb yakınlarında bozguna uğrattı. Böylelikle Şehsuvar Bey, 30 Mayıs 1468 tarihinde Ayntâb'tan Halep'e kadar olan mahallin kontrolünü sağladı⁶³. Memlûk Sultanı Kayıtbay ile anlaşmak isteyen Şehsuvar Bey, 1469'da elçisini Kahire'ye gönderdi. Memlûklular olası bir anlaşma için Ayntâb'ın teslimini şart koştular. Bu teklif, Dulkadırlılar tarafından kabul edilmediğinden anlaşma mümkün olmadı⁶⁴. 1471'de Emir Yeşbek kumandasındaki Memlûk kuvvetleri, Ayntâb yakınlarında Şehsuvar Bey'i mağlup ettiler⁶⁵. Ayntâb, on günlük kuşatmanın akabinde Memlûklular tarafından yeniden ele geçirildi. Kuşatma sırasında kale burçlarından "*Burcu'l-mâ*" yıkıldı. Ayntâb, yeniden Memlûk Sultanlığı'na bağlandı⁶⁶.

XV. yüzyılın sonlarına doğru Akkoyunlular, Ayntâb ve havalisine hâkim olmaya çalıştılar. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, 1471 yılında Venediklilerle bağlantı kurarak Akdeniz ulaşabilmesi için Ayntâb tarafına yöneldi. Ayntâb'ın stratejik pozisyonu Akkoyunlular ile Memlûklular karşı karşıya getirdi. Netice itibarıyla Memlûklular hâkimiyet mü-

cadelesinde üstün çıkan taraf olarak bölge üzerindeki egemenliklerini devam ettirdiler⁶⁷.

XV. yüzyılda Ayntâb; taştan oyulma güzel kalesi, oldukça bol sayıda suları, bağları ve bostanları büyük bir belde olarak tasvir edilmektedir. Mükellef çarşılarının yanı sıra dokuz cami, yüz yirmi mescid, yirmi hamam ve on beş medrese mevcuttu. Ma'mûr bir görünüme sahip Ayntâb'ta, dışarıdan gelen çok sayıda ilim adamı olduğundan "*Küçük Buhara*" denilmiştir⁶⁸. Ayntâb önemli bir ticaret veya kültür merkezi olmasının yanı sıra stratejik ehemmiyeti de vardı. Bilâde'l-Ermen ve Bilâde'r-Rûm'dan gelebilecek fevkalade durumlara karşı stratejik bir gözlem merkezidi⁶⁹. Bu özelliğinden dolayı Ayntâb, kıyasıya hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve pek çok defa işgale maruz kalmıştı.

Dulkadırlılar, Ayntâb ve havalisine hâkim olmak gagesiyle Memlûklularla çatışmaya girmekten kaçınmadılar. 1479 yılında Fatih Sultan Mehmed'in desteğiyle beyliği ele geçiren Alaüddevlî, kısa zamanda Ayntâb'ı Dulkadıroğulları'nın yönetimine geçirdi⁷⁰. Evliya Çelebi, "*Bi-emrillâh Tâbir Baybars dâr-ı bakîye rihlet edince hilâfet Âl-i Zülkadriyye'ye nasib olup Sultân Alâ'üddevlî Mar'aş ve Ayntâb ve Haleb sultânı oldu. Amma devletleri za'îf olmak ile ol - asırda İspanya küffârî fûrce bulup Kudüs'ü ve Şam'ı ve Haleb'i ve Ayntâb'ı istilâ etdi. Seksen bin küffâr-ı şeyâtîn ve tevabî-i melâ'in ü la'in ile Ayntâb'a karîb Tuntum ovası nâm mahalde kara hayme vü hargâhlârî ile mezbûr çerâgâhda bî-pâk ü bî-pervâ meks edüp Ayntâbdan bey'ü şîrâ ederlerdi. Beri Mar'aş canibinde Sultân Alâ'üddevlî cümle a'yân ü vüzerâ ve vükelâsî ile meşveret edüp, "Ayâ bu kâfir-i bed-kârî nice dünyâ sahibesinden vücûdların hakk edelim" buyurduklarında meğer bir âkil u dâna kâr-âzmûde ihtiyar vezîri var idi. Hile ve fitnede mahîr ve re'y ü tedbîrde kahir idi. Ser-âğâz edüp der:*

*Şerefrâz-ı cihan olmak nedenlî hûn-feşânlıkdır
Sipahiler içinde hile dahi pehlivânlıkdır*

59. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.85.

60. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı. 25, İstanbul 1971, s.30.

61. Yinanç, "Dulkadıroğulları", s.555.

62. Selahattin Tansel, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, İstanbul 1999, s.333.

63. Şehabeddin Tekindağ, "Fatih Devri'nde Osmanlı Memlûk Münasebetleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı.30, İstanbul 1976, s.78-79..

64. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.87.

65. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, s.172.

66. Refet Yinanç, Dulkadır Beyliği, s.71.

67. Hasan-ı Rumlu, Ahsenü't-Tevârih, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2006, s.507; Ebu Bekr-i Tihrani, Kitâb-ı Diyarbekriyye, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2001, s.345; John E. Woods, The Akkoyunlu Clan, Confederation, Empire (A Study in 15th/9th Century Turko - Iranian Politics), Chicago 1976, s.128.

68. Güzelhan, Ayntâp Tarihinden Notlar, s.28.

69. Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, s.73-75.

70. Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, (Haz. İlyas Gökhan - Mehmet Karataş), Kahramanmaraş 2008, s.88; Tansel, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, s.340.

deyü bu ebyâtu terennüm etdükte Sultân Alâ'üddeve, "Bu fende cümle re'y ü tedbîr senin olsun, hemân iş göre deyü ferman etdi. "Vezîr-i hem nazîr ser-ber-zemîn baş koyup tedbîr ü tedârüke şürü' etdi. Meğer Sultân Âlâ'üddeve'nin yedi şehbâz ve tüvânâ ve fetâ şehzâdegânları var idi kim yedisi yedi iklimi sipehsâlâr-ı degânları mu'azzam olup ekâlîm-i seb'ayı seb'a-i seyyârevâr devrân edüp sâlimîn ü gânimîn merkezlerinde kutb-ı ricâl-misâl sâbit olmağa istihkâkları var idi. kim yedisi yedi iklimi sipehsâlâr-ı mu'azzam olup ekâlîm-i seb'ayı seb'a-i seyyare - vâr devrân edüp sâlimîn ü gânimîn merkezlerinde kutb-ı ricâl-misâl sâbit olmağa istihkâkları var idi.

Fî'l-hâl yedi şehzadeye yedişer bin müsellağ ve müretteb esb-i sabâ-refârî asker verüp ve her birine yedişer kat mehterhane verüp âlem ağyardan bî-haber iken ve cümle küffâr Tumtum sahrasında mest ü medhûş iken yedi şehzade yedi koldan ve koca vezîr sekizinci koldan ceng tablına turralar ve nefîr kus ve nakkarelere darblar urulup yedi şehzadenin herbiri kûh-ı şecâ'atde Sânu u Neriman ve vâdî-i heybetde yedi başlı su'bân-misâl olup vakt-i Şâfi'ide yek-dil ü yek-cihet tarfetü'l-ayn içre sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup Kassâb Cömerd köçöği - misâl küffâra eyle bir dendân-ı tîğ çekerler kim sahrâ-yı Tumtum cesed-i inşân ile şecer-i Vakvâk zeyline dönüp ol feza deryâ-yı hûn olup bakiyyetü's-seyf küffâr-ı düzah-karâr Ayntâb'a fîrâr edüp. "Geldi geldi ha" deyüp Ayntab'a müstevli olan küffâr dahi Ayntab'da karar edemeyüb Ayntab'ı hâlî ve mu'attal birağub Antakiye'ye fîrâr ettiler. Andan yedi şehzâde yedi yâr-vâr at başın Ayntab'da karar edüb yine ibâdetgâhlarda âyin-i Muhammedî olup nine müllükler mutasarrif olmuşdur" diyerek Dulkadırlıların Ayntab'taki hâkimiyeti hakkında hayli ilginç bilgiler vermektedir⁷¹. Netice itibariye Alâüddeve zamanında Ayntâb şehri oldukça sükûnetliydi. Alâüddeve, şehrin gelişimi konusunda ciddi çabalar sarf etmişti. İmar faaliyetleri kapsamında kendi adıyla anılan eserler yaptırarak masrafları için vakıflar kurmuştu. Ayntâb, yaşadığı olumsuzluklara rağmen ma'mur bir görünüme kavuşmuştu⁷².

XV. yüzyılda Dulkadırlı - Memlûklü mücadelelerinde Osmanlılar Dulkadırlılardan yana tavır almış-

lardı. Bu da Memlûklularla aralarındaki anlaşmazlığı gün geçtikçe daha da büyütmüş ve nihayetinde iki taraf arasında muharebeler yapılmasına neden olmuştu⁷³. Osmanlılar, destek verdiği Alâüddeve, Ayntâb'ın dâhil olduğu havalide Memlûklulara karşı üstünlük sağlamıştı⁷⁴. Ancak 1490'da Alâüddeve'nin tavır değiştirmesi, Osmanlılar açısından büyük bir hayal kırıklığına sebep olmuştu.

Memlûklü Sultanlığının iç dinamiklerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan hadiseler, ister istemez Ayntâb ve havalisini etkilemişti. 1497 yılında Memlûklü ümerası isyan ederek Dulkadırlı Alâüddeve'ye sığınmışlardı. Durumdan ziyadesiyle rahatsızlık duyan Memlûklü idaresi, isyancılar üzerine hemen kuvvet sevk etmişti. Alâüddeve'nin de destek verdiği isyancı emirler, Ayntâb yakınlarında ağır bir mağlubiyet almışlardı. Son gelişmeler karşısında istediği neticeleri alamayan Alâüddeve, siyasi güç dengesini sağlamak için Osmanlılarla ilişkisini geliştirmek için birtakım manevralar yapmıştı⁷⁵.

XVI. yüzyılın başlarına siyasi birliğini kurarak kısa zamanda oldukça genişleyen Safeviler, sınırlarını ileri noktalara taşımak gayesinde olduklarından Dulkadırlılara rakip pozisyonuna geldiler. Safevî Sultanı Şah İsmail, sınırlarını genişletmek ve nihayetinde Akdeniz'e ulaşmanın hesapları içerisindeydi. Böylelikle Avrupalı devletlerle daha rahat temas gerçekleştirebilecekti. Hedefine ulaşmak gayesiyle Şah İsmail, Dulkadır topraklarına karşı hücumla geçti. Zira Akdeniz'e ulaşabilmesi için Dulkadırlı engellini aşmak zorundaydı. Nihayetinde Şah İsmail askeri harekâtı neticesinde Dulkadır sınırları içerisinde pek çok yerleşim merkezi tahrip ederek kendisi için güvenli bir hat teşekkül etti⁷⁶.

Alâüddeve, Safevi tehlikesi karşısında ilerleyen süreçte hem Memlûklular hem de Osmanlılar ile olan ilişkilerini bozmamaya çalıştı. Gerçi Alâüddeve'nin Çaldıran seferinin öncesinde ve sonrasında sergilediği tutum, Osmanlıların hoşnutsuzluğuna yol açtı⁷⁷. Osmanlıların sefer çağrısına, yaşını ilerlediğini ileri sürerek katılmaması, erzak satışını yasaklaması ve mühimmat birliklerine saldırması,

71. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi IX, (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul 2007, s.177-178.

72. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (bundan sonra BOA. TD). 301, s.2,15.

73. Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi 1288-1502, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s.137-143.

74. Aşık Paşazade, Osmanlıların Tarihi, (Haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s.493.

75. Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş da Zülkadir (Dulkâdir) Oğulları Hükümeti", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, No. 31, İstanbul 1331, s.542.

76. Solak-zâde Mehmed Hemdemî, Solak-zâde Tarihi, (Haz. Vahid Çabuk) Ankara 1989, s.432; Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş da Zülkadir (Dulkâdir) Oğulları Hükümeti", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, No. 32, İstanbul 1331, s.539-540.

77. Kara Çelebi-zâde, Tarih-i Ravzatü'l-ibrâr, Bulak 1248, s.403.

Osmanlılar açısından tahammülün ötesinde bir durum teşkil etmişti⁷⁸. Özellikle olumsuz tavır takınması, ilişkileri derinden sarstı⁷⁹. Dulkadiroğlu'nun Osmanlılara karşı ittifak arayışları içerisinde girmesi ise bardağı taşırdı ve böylelikle Dulkadırlılar üzerine sefer açıldı⁸⁰. Alaüddevele, Osmanlılara karşı direnemedi ve ortadan kaldırıldı⁸¹. Beyliğin başına ise Şehsüvaroğlu Ali Bey geçirildi⁸². Bu esnada ortaya çıkan boşluktan istifade eden Memlûklular ise 1515 senesinde Ayntâb'ı ele geçirdiler⁸³.

Yavuz Sultan Selim'in Safevîlerle mücadelesinde Memlûk Sultanı Kansuh Al-Gavri'nin Şah İsmail'i destekler görünmesi, Sünnî Memlûk tebaanın hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Hatta Sultan Selim, geniş bir propagandaya yaparak Sünnî kesimi kendisine katılması için açıkça davet etti. Şam ve Halep naiblerinin yanı sıra Ayntab naibi de daveti olumlu karşılamışlardı⁸⁴. Osmanlı ordusu, Memlûklü topraklarına doğru ilerlerken Ayntâb yakınlarında Merzümân suyu kenarında ordugâh kurduğunda, Ayntâb naibi Yunus Bey, kalenin anahtarlarını padişaha teslim ederek hizmetine girdi⁸⁵. 20 Ağustosunda Yunus Bey'in öncülüğünde ilerleyen Sultan Selim, Ayntâb'a geldi⁸⁶. Ayntab'ta yapılan harp divanında savaş strateji görüşüldü ve harekât planları hazırlandı. Ertesi gün, taktik çalışmalarına ağırlık verildi. Sultan Selim, Ayntab'ta kaldığı süre içerisinde şehrin 50 kilometre kadar güneyinde yer alan Merc-i Dabık'da savaş planlarını hazırladı⁸⁷.

Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye arasında gerek askerî ve gerekse iktisadî bakımdan stratejik bir noktada yer alan Ayntâb, Osmanlı hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra devletin idarî yapılanmasına dâhil edildi. Kısa bir süre de olsa bölgedeki Memlûk toprakları, eski statülerini muhafaza ettiler. Osmanlı Devleti'nin idarî yapılanmasında eyaleti oluşturan sancak; sosyal-ekonomik statünün tespitinde yani kanunnamelerin hazırlanmasında,

temel idarî üniteydi⁸⁸. Malî ve sosyal açılardan temel kaideyi teşkil eden sancak, askerî açıdan da temel birimdi⁸⁹. Osmanlı idari yapılanması içerisinde Ayntâb sancağı; Suriye, Mısır, Filistin ve Hicaz'ı içine alan Vilâyet-i Arab eyaletinin sınırları içerisinde yer aldı⁹⁰. Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Arab vilâyetinin yapısında değişiklikler yapıldığından Ayntâb, Halep vilayetine bağlandı⁹¹. Ancak daha sonra 1531 yılında teşekkül edilen Dulkadir eyaletine bağlı bir sancak haline getirildi⁹². Ayntâb'ın idari statüsü, XVI. yüzyıl sonlarına kadar bu şekilde devam etti⁹³.

1598 yılında Ayntâb sancağı, Halep beylerbeyliğine bağlandı. Halep beylerbeyi Hacı İbrahim Paşa, Halep defterdarı ve Ayntâb kadısının müracaatları üzerine, Ayntâb sancağı, Maraş'tan alınarak Halep'e bağlandı. Bu dönemde Maraş Beylerbeyliği'nin Ayntâb sancağından mâl-ı mîriyi tahsilde zorluk çekmesi ve halka eziyet etmesi üzerine idarî yapıda zorunlu bir değişiklik yapıldı. Ancak bu durum geçici surette yapılan bir düzenlemeydi. Nitekim kısa bir süre sonra Ayntâb, Maraş eyaleti sınırları içerisinde yer aldı⁹⁴.

Osmanlılar döneminde Ayntâb, önemli ticaret yolları üzerinde olması, çeşitli ürünleri, halkının ticarî kabiliyeti sayesinde kısa sürede gözde iktisadî merkezlerden birisi haline geldi. XVI. ve XVII. yüzyılda sanayi ve ticaret hızla gelişti. Esnaf birlikleri, medreseler, köy, aşiret ve oymak örgütleri çok düzenli bir şekilde çalıştı. Vakıflar yoluyla birçok medrese, kütüphane, han, hamam, cami ve bedesten gibi topluma yararlı tesisler vücuda getirildi. Transit ticaret, önem kazandı. Esnaf teşkilâtlarının düzenli çalıştığı şehirde yabancı uyruklu tüccar grubu ve yabancı konsolosluklar bulunmaktaydı.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, önceki yüzyıldaki gibi hayat gücüne sahip değildi. Avrupa'da görülen

78. Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâme, (Haz. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, s.207; Celal-zâde Mustafa, Selim-nâme, (Haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar), Ankara 1990, s.164-166.
79. Yinanç, Dulkadir Beyliği, s.94.
80. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Les Ottomans, Les Safavides et Leurs Voisins. Contribution À L'Histoire Des Relations Internationales Dans L'Orient Islamique de 1514 À 1524, İstanbul 1987, s.88.
81. Hoca Sa'deddin Efendi, Tacü't-Tevârih II, İstanbul 1279, s.308.
82. Abdüsselam Bilgen, Adâ'i-yi Şîrâzi ve Selim-nâmesi, Ankara 2007, s.117.
83. Özdeğer, "Gaziantep", s.467.
84. Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s.34-35.
85. İdris-i Bidlisi, Selim Şahname, Ankara 2001, s.305; Celal-zâde Mustafa, Selim-nâme, s.416.
86. Hoca Sa'deddin Efendi, Tacü't-Tevârih II, s.331.

87. Peirce, Ahlak Oyunları – 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, s.26.
88. Metin Kunt, Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, İstanbul 1978, s.17-18.
89. J. Deny, "Sancak", İA. X, s.188.
90. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, X (1951-53), İstanbul 1953, s.11.
91. Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Cilt. I, Ankara, 1988, s.88; Özdeğer, Ayntâb Livası, s.14-15.
92. Altunöz, "Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri", s.116.
93. Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli E - 12321 Numaralı Mühimme Defteri, (Haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002, s.153.
94. Hüseyin Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.15.

ziraî ve sınaî alandaki değişim, Osmanlı Devleti'nin sosyal-ekonomik yapısı üzerinde sarsıcı tesirler oluşturdu. Devletin iskeletini oluşturan timar sistemi, onarılamayacak ölçüde zarar gördü⁹⁵. Fetihlerin durma noktasına gelmesi, savaşların daha uzun sürmesi, nüfusun sürekli artışı, timar sistemi için yeterli arazinin sağlanamaması ve yüksek enflasyon, ülke yönetimini derinden etkileyerek sistemin bozulmasına neden oldu. Ateşli silahlar ve modern savaş taktiklerini benimsemekte isteksiz olan timarlı sipahilerin yerini, savaş meydanlarında daha iyi teçhiz olmuş maaşlı askerler aldı⁹⁶. Uzun yıllar devam eden savaşlar ve savaşların meydana getirdiği sosyal ve ekonomik buhranlar, sistem değişikliğini kaçınılmaz kıldı. Sistem değişikliğiyle birlikte yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyuldu⁹⁷. Krizden çıkmak gayretleri içerisinde timar sisteminden iltizam sistemine geçildi⁹⁸. Böylelikle iltizam uygulaması yaygınlaştı⁹⁹. Yaşanan sosyal-ekonomik zorlukları çözmeye gayreti içerisinde toplumda arzu edilmeyen birtakım olumsuz gelişmeler de yaşandı.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı koşullara bağlı olarak Ayntâb'ta da olumsuz hadiseler görüldü. Yeni oluşan sisteme intibak etme noktasında Celâli isyanları patlak verdi¹⁰⁰. Köylü, şehirli, öğrenci ve yöneticilerden olmak üzere toplumdaki her sınıftan grubun oluşturduğu ayaklanma, uzun yıllar toplumsal huzursuzluğa sebep olduğu gibi, malî, siyasi ve sosyal alanlarda krizlere de neden oldu¹⁰¹. Ortaya çıkan otorite boşluğunu değerlendiren Celâliler, Ayntâb'ta etkili oldular. Kara Yazıcı, Köse Sefer ve Canpoladoğlu gibi devrin önde Celâli isyancıları, Ayntâb'ta buhranlı günler yaşattılar¹⁰². Ayntâb halkı, isyancılara karşı tavır aldı. Bu arada güvenliği sağlamakla mükellef resmî görevlilerin, yükümlülüklerini yerine getirmemeleri de ahaliyi zor durumda bıraktı. İdareciler, kimi zaman eşkıyalara karşı da müsama-hakâr davrandılar. Hatta Ayntâb çevresindeki eşkıya, bazı resmî görevlilerce korundu. Mahalli yöneticiler, merkezî idarenin gevşediği anlarda yetkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimindeydiler.

Bu da ekseriyetle kanuna aykırı olarak halktan vergi talep etmek şeklinde kendini gösterdi. Dolayısıyla halk bazında ciddi mağduriyetler yaşandı. Üstelik uzun yıllar süren Safevî ve Avusturya savaşlarının giderlerini karşılamak için vergi oranlarına zam yapılması da sosyal ekonomik yapısı bozulan halkı daha zor bir duruma getirdi¹⁰³. Haliyle toplumsal denge sarsıldı. Bu bağlamda Ayntâb, onyedinci yüzyıldaki en sıkıntılı devresini, 1640 ile 1650 yılları arasında geçirdi¹⁰⁴.

XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşanan olumsuzluklara karşın yüzyılın ikinci yarısında daha olumlu bir durum söz konusuydu. İmparatorluğun üçüncü büyük şehri Halep'in şehrin yakınında olmasını değerlendiren Ayntâblılar, sanayi ve ticareti geliştirdiler. Vakıflar yoluyla birçok medrese, kütüphane, han, bedesten, çarşı, kastel, hamam, su yolu ve cami gibi tesisler ve binalar inşa edildi. Esnaf birlikleri, düzenli bir şekilde çalıştığı gibi transit ticaret faal bir şekilde devam etti. 1648 yılında ilk defa Ayntâb'a gelen Evliya Çelebi, yirmi üç yıl sonra ikinci defa geldiğinde; "... *matekaddem bin elli sekiz senesinde gördüğümüzden yedi sekiz mahalle ve nice han ve cami ve dekâkin ziyade ma'mur olmuş ve hamd-i Hûda dahi ma'mur olmadadır*" diyerek şehrin gelişimi hayranlıkla ifade etmekteydi¹⁰⁵. Evliya Çelebi'nin 1671 yılındaki Ayntâb izlenimleri;

Ayntâb şehri tümüyle otuz iki mahalledir. Sekiz bin altmış yedi tane toprak ve kireç örtülü bayındır; bakımlı, yüksek saraylı evleri vardır. Yüz kırk mihraplı kalabalık cemaate sahip olan Arasta meydanında Boyacıoğlu Camii ve Uzun çarşı içindeki Tahtalı Camii, gayet ferah büyük kubbeli ve görkemli yapılarıdır.

Ayntâbda üç yüzü aşkın saray hamamı vardı. Üç bin dokuz yüz dükkânlı büyük bir suk-i sultanisi, iki bedesteni, Uzun çarşısı ve saraçhanesi olup üstleri örtülü kâgir, sağlam, sıradüzeni içinde süslü dükkânları. Tamı tamına yetmiş çeşmesi vardı. Fakat onlara

95. Halil İnalcık-Donald Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge 1994, s.25.

96. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar; Kitâb-ı Müstetab, Kitâb-ı Mesâlih-i Müslimin ve Menâfi'il- Müminin*, Hürzü'l-Mülûk, Ankara 1988, s.XIII.

97. Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*, Leiden 1996, s.81-82.

98. Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der Hülâsa-ı Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1260; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân fi Kavânin-i 'Âl-i Osman*, (Haz. Sevim İlgiç), Ankara 1998; Sofyalı Ali Çavuş, *Sofyalı Ali Çavuş Kanûnnâmesi*, (Haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar; Kitâb-ı Müstetab, Kitâbu Mesâlih-i Müslimin ve Menâfi'i'l-Müminin*, Hürzü'l-Mülûk, Ankara 1988; Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994; Eyyubî Efendi, *Eyyubî Efendi*

Kanûnnâmesi, (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994; Kâtib Çelebi, *Düsturü'l Amel li- Islahü'l- Hâlel*, (Haz. Ali Can), Ankara 1982.

99. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, (Çev. Zeynep Altıok), İstanbul 2001, s.93.

100. Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altıok), İstanbul 1999, s.71-72.

101. Orhan Türkdoğan, "Sosyal Hareketler Olarak Celâli Ayaklanmaları", *Belleten*, Cilt. LX, sayı. 288, Ankara 1996, s.421-429.

102. Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb-Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İstanbul 2009, s.44.

103. Gengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İşkânı*, İstanbul 1987, s.42.

104. Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb*, s.45.

105. Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi IX*, İstanbul 1935, s.355.

hiç de ihtiyaç duyulmazdı. Her eve hayat ırmağı den-
ginde sular akmaktaydı. Her evde bağ, bahçe, fiskiyeli
havuz bulunurdu. Cennet ırmağı suları ile çeşit çeşit
servi, çınar, söğüt, kavak ve diğer meyve ağaçları ile do-
natılmış İrem bağını andırır. Bağları, bostanları, gül
bahçeleri geniş örgüden kafese alınmış çok verimli ol-
makla Ayıntâb ucuz ve şirin bir şehirdir. Bin elli sekiz
senesinde gördüğümüz şehir bu kez nice mahalle, han,
cami ve dükkân kazanarak büyük bir gelişme göster-
miş, Cenab-ı Hakka şükürler olsun ki bu gelişmesini
sürdürmektedir.

Şehir, yüksek bir düzlükte ve yer yer bayırlar üs-
tünde kurulduğundan suyu ve havası da gayet güzeldi.
Birçok hanları var ama en görkemlileri ve en ünlüleri
Mustafa Paşa Hanı, Pekmez Hanı, Tuz Hanı, İki Ka-
pılı Han, Börekçi ve Arasta Hanı'ydı. İki tane de ima-
reti olup gelenlere gidenlere bol ve minnetsiz sofralar
açarlardı. Tümüyle kırk tekkesi olup, hepsinin en mü-
kellefi yiyeceği bol ve hoş yapılısı ile Mevlevi Tekkesi'ydi.
Türkman Ağası Mustafa Ağa yapısı olup, IV. Murad'ın
silahdarı Mustafa Paşa'ya bağışlandı. Tekke kırk-elli
hüccesiyle çevrili, yüksek kubbeli baştanbaşa ham ve
işlenmiş mermerlerle döşeli haremi, haremın ortasında
büyük havuzun başında rengârenk üzüm salkımlarını
andırnan süslü avizelerle donatılı çardağı olan büyük, sağ-
lam, görkemli bir yapıydı. Bakımlı, bezeli, temiz cad-
deleriyle kent gerçekten şirindi. Yer yer suk-i sultanisi,
Halep tarzı kâgir binalardan oluşmuş çarşıları vardı.
Ama bu övdüğümüz yerler tümüyle kale içindeydi. Her
sokak başında kapıcıların açıp kapattıkları kale kapısı
kadar sağlam kapıları vardı. Geceleri sokaklar kandil-
lerle aydınlatıldığından bekçiler gruplar halinde rahat-
lıkla sokaklarda kol gezerek görevlerini yaparlardı.

Şehrin ortasındaki kocaman kaya üstüne yüksek,
görkemli ve dairevi bir kale oturtulmuştu. Kale çok sağ-
lamdı. Kaleyi çevreleyen hendek bin üç yüz adımdı. Eni
kırk, derinliği yirmi arşın kesme kayadan oyulmuştu.
Bunların üstüne her biri ayrı sanat ve mimari üslûpla
belli aralıklarla sıralalı çok güzel kuleler oturtulmuş-
tu. Bin bir bedeni olan kalenin temelindeki kayaların
içinden yine dairevi bir biçimde kaleyi çevreleyen ve
hendeye bakan mazgal delikleri açılmıştı ki, hendek
kenarına kuş bile konmazdı. Kalenin batı kapısı, yedi
katlı demirden bir kapıydı. Kapı aralıklarında çeşitli
savaş araç ve gereçleri, silahlar, demir açma kafesleri,
saçma topları vardı. Kale silahlarla ve askerlerle dona-
tılmıştı. Baca benzeri nefesliklerle havadar bir oturma
yeriydi.

Halk, çoğunlukla havrani kürk, çuha ferace, elvan
boğası, kavukla külah üstüne beyaz sarık sararlardı.
Kâfiri yoktu. Güzel kadınları pek çoktu. Hepsi de sarı
çizme giyer, başlarına sivri gümüş taç takar, beyaz çar-
şafa bürünürlerdi. Nazik, arlı, edepli, çarşıya çıkmala-
rı ayıp sayılan hatunları vardı. Üzüm şerbeti içen, tatlı
dilli, garip, dost, bilgili, anlayışlı, halim selim insanları
vardı. Kahvelerinde hoş söyleşilerle insanları kendileri-
ne çekerler, hatta özendirirlerdi. Bu söyleşilerini bağ ve
bahçelerdeki yemelerle ve içmelerle daha da renklendir-
dilerdi.

Şehrin ösür veren yetmiş bin bağı vardı. Dokuz
milyon üç yüz kırk altı bin tiyekten oluşmakla pek ün-
lüdür. Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağıdı. Halkı
çok sağlıklıydı, şehrin yeme, içme dışındaki yönlerini
de överlerdi. Buranın alemi bezeyen kırk çeşit üzümü,
binlerce tulum pekmezi, bademli ve şam fıstıklı tatlı
sucuğu, pestili vardı ki, Arap'a, Acem'e ve Hindistan'a
kadar gönderilirdi. Tüm halkı tatlı yediğinden tatlı dil-
liydi. Ama dillerinde pelteklik vardır. "r" sesiyle, "k"
seslerini doğru çıkaramazlardı.

Yöre nar, incir, dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ek-
mek ve yoğurduyla dünyaca ün kazanmıştı. Yine elvan
boğası, Ayıntâb eğer, yay ve gedelesiyle ünlü bir şehirdi.
Cennet bağlarına örnek öyle bahçeleri var ki, ölümlü
dünyaya özgü iremler sayılırlardı. Bunların içinde, en
bakımlısı ve en mükellefi Musulluoğlu bahçesiydi. Kı-
sacası bu şehri anlatmaya, ne dil ne de kalem yeterdi.
Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları
her yerden aranan eşyası, birçok mezarları, bolluk ve
verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ır-
maklarıyla burası Şehr-i Ayntâb-ı Cihandı¹⁰⁶.

Kâtib Çelebi, XVII. yüzyıldaki Ayntâb öncelikli
olarak "Livâ-yı 'Ayntâb bunun şehri güzeldir sahrada
nakk olunmuş kal'ası vardır" diyerek şehrin fizik-
sel yapısından ve güzelliğine dikkat çekmektedir.
"Miyah ve bostanları fîrâvandır" suları ve bostanları
oldukça bol diyerek "Halebin şimalinde üç merhale
(134,44 km) b'aiddir ve kurbinde Dülük kal'ası ha-
rabdır" diyerek Ayntâb'ın Halep'e olan uzaklığını ve
Dülük kalesinin harap bir vaziyette olduğuna işaret
etmektedir. Evliya Çelebi gibi Kâtib Çelebi'de şehir-
de yetiştirilen ve üretilen ürünlerin meşhurluğuna
değinmektedir. Ancak bıçakla kesilen beyaz pekme-
zi, yay ve eğeri meşhur olduğu gibi kayısı ve elması-
nın tanesinin de bir vukıyye (1,280 gram) geldiğini
belirtmektedir¹⁰⁷.

106. Evliyâ Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi IX, s.354-359.

107. Katib Çelebi, Cihannüma, İstanbul 1145, s.599.

14.000 civarında nüfusuyla Halep'in onda biri, İzmir'in altıda biri, Belgrad'ın üçte biri büyüklüğünde ve Avrupa'daki orta-ölçekli şehirleriyle mukayese edilebilen Ayntâb'i¹⁰⁸ 26 Nisan 1699 tarihinde Henry Maundrell ziyaret etmiştir. Halep üzerinden Ayntâb'a gelen Maundrell şehir hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir. "*Ayntâb, yuvarlak bir tepenin kuzey tarafından yükselen ve Halep kalesine benzer bir kale etrafında, büyük ölçüde tepe üzerine kuruluydu. Kalenin etrafında derin hendek vardı. Kalenin oturduğu tepenin eteğinde hendek boyunca bütün kaleyi kat eden ve taş oyuşmuş olan bir galeri vardır. Burada atış için kapılar vardır. Tabii kayaların yeterince kuvvetli olmadığı yerler, taş duvarlarla kapatılmıştır. Şehrin evleri genellikle tek katlıydı. Pazarları büyüktü. Burada porfire çok benzeyen kırmızı zemin üzerine sarı benekli ve damarlı çok parlak bir taş gördüm. Bu taş sadece Ayntâb civarında çıkarılmaktaydı. Ayntâb şüphesiz Antiochia Penes Taurum (Antiochia Ad Taurum)'du. Büyüklük bakımından Halep'in üçte ikisi kadardı*"¹⁰⁹.

XVIII. yüzyılda imar faaliyetleri neticesinde şehir, güneydoğu istikametine doğru gelişti. Yüzyılın ortalarına doğru Ayntâb'a gelen Alexandre Drummond, "*Ayntâb, hangi taraftan bakılırsa bakılsın, yaklaştıkça son derecede sevimli ve güzel bir görünüşe sahipti. Çünkü şehir, birkaç tepe üzerine kurulu olup evler sanki birbiri üzerine asılı teraslar gibi diziliyordu ve bazı camilerin minareleri, görenlerde Pompei veya Hadrian'in şerefine yükseltildiği intibai verecek tarzda yüksekti. Kale, derin bir hendekle çevrilen yüksek bir tepe üzerine kuruluydu ve kayanın içine kemer veya kuşak şeklinde kapalı bir galeri oyukluydu. Ok veya kurşun atmak için bu galerinin duvarlarına küçük mazgallar vardı. Şehrin her tarafı çok değişik güzellikler içermekteydi; güneyde tepeler, kuzeyde, doğuda ve batıda ise nazlı bir şekilde akan nehri çevreleyen bağlar, bahçeler ve mısır tarlaları mevcuttu. Havası son derecede temiz, bolluk bir yerdii*" diyerek şehri tasvir etmektedir¹¹⁰. Ancak Drummond, "*Fakat şimdi şehrin her tarafı bakımsız, berbat ve sefil bir vaziyettedir*" diyerek son intibainı da belirtmektedir.

Drummond'un Ayntâb ile ilgili olarak son yarısında neyi kıstas aldığı bilinmemekle birlikte bazı istenmeyen hadiselerin yaşandığı gerçektir. Osmanlı Devleti'nin Avusturyalılar ve Safevîlerle olan savaşları, toplumun sosyal-ekonomik düzenini bozdu. Otorite boşluğundan yararlanan unsurlar, menfaatleri doğrultusunda hareket ettiler. Keza, Ayntâb'taki yeniçeriler toplumsal ahengi bozan unsurlardandı. Pek çok sahte yeniçeri ortaya çıktığı gibi yeniçerilerin terptilediği isyanlar meydana geldi¹¹¹. Ayntâb'taki toplumsal dengeyi sarsan bir diğer unsur ise aşiretlerdi. Ayntâb'ın güneyinde yani Kuzey Suriye'de, Urfa'da, Mardin'de ve Diyarbakır'da meskûn aşiretler, uygun fırsat buldukları an Ayntâb ve havalisine saldırdılar. Ayntâb'a yapılan akınları durdurmak için birçok girişimde bulundu. Özellikle Türkmenler iskân ettirilerek saldırılara karşı set görevi yüklenildi¹¹².

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz iç ve dış şartlara rağmen Ayntâb, Halep'ten sonra bölgenin en önde gelen şehriydi. Hatta Ayntâb için "*Ayntâb Mahmiyesi*" deyimini kullanıldı¹¹³. 1800'lü yılların başlarında yirmi bin kişinin yaşadığı tahmin edilen Ayntâb, depremler ve iç karışıklıklardan olumsuz etkileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir¹¹⁴. 1818 yılında büyük kuraklık ve 1821'de büyük deprem ve 1826'da pek çok ölüme yol açan veba salgını, şehri derinden sarstı. Diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Ayntâb'ta dönemin koşullarına bağlı olarak birtakım olumsuz hadiseler yaşandı¹¹⁵. Yeniçeri isyanları ve zorbalıkları tahammül edilemez boyutlara ulaştı. Şehir dışında aşiretlerin, şehirde de yeniçerilerin uygunsuz hareketleri, halka zor günler yaşattı. Ancak Osmanlı idaresi, yeniçerilerin hareketlerini çok ağır şekilde bastırdı¹¹⁶. XIX. yüzyılın ilk yarısında özellikle otorite boşluğundan istifade eden yöredeki bazı nüfuzlu şahsiyetler ve mütegalibe olumsuz hadiselerin yaşanmasında etkili oldular¹¹⁷.

1826 yılında Sultan II. Mahmud'un yeniçeri ocağının lağvıyla ilgili fermanını yayınlanmasını

108. Canbakal, 17. Yüzyılda Ayntâb, s.47.

109. Henry Maundrell, A Journey from Aleppo the Jerusalem at Easter AD. 1697 to Which is Added an Account of Author's Journey to the Banks of the Euphrates at Beer, and to the Country of Mesopotamia, Bostan 1836, s.26.

110. Alexander Drummond, Travels through Different Cities of Germany, Italy, Greece, and Several Parts of Asia, London: printed by W. Strahan for the author, 1754, s.203.

111. Hüseyin Çınar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntâb (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999), Gaziantep 2000, s.103-110; Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.91-93.

112. Hulusi Yetkin, Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep 1968, s.27-28.

113. Hale Şivgin, 19. Yüzyılda Gaziantep, Ankara 1997, s.22.

114. John Macdonald Kinneir, Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814: With Remarks on the Marches of Alexander and Retreat of the Ten Thousand, London 1818, s.558.

115. Cemil Cahit Güzelbey, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, (cilt 142-143), Gaziantep 1966, s.122-123.

116. Ahmed Lûtfî Efendi, Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Cilt. 1, (Çev. Ahmet Hezarfen), İstanbul 1999, s.132.

117. Ahmed Lûtfî Efendi, Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Cilt. 3, (Çev. Tamer Erdoğan), İstanbul 1999, s.644.

müteakiben Ayntâb'taki yeniçeri varlığı resmen sona erdirildi. 1830'da Ayntâb sancağı, Maraş eyaletinden alınarak Halep eyaletine bağlandı¹¹⁸. Bu devrede şehrin sınırları, doğuda Cabi, kuzeyde Ali Neccar, batıda Kozanlı, güneyde Şarkıyan ve Musulluoğlu mahallelerine kadar uzandı¹¹⁹. Francis Rawdon Chesney, 1830'larda Ayntâb ile izlenimleri yayınladı. "*Ayntâb kalesi, Halep kalesine çok füzla benzemektedir. Pek çok güzel cami ve hamamdan başka 8 000 Türk ve 500 Ermeni evi bulunmaktaydı. Ayntâb; Halep, Maraş, Urfa ve İskenderun limanı ile ticarî bağlantılıydı. Halk tekstil sektöründe pamuklu bez dokumasıyla uğraşırđı*"¹²⁰.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanını müteakiben gelişen olaylar zinciri Ayntâb'ta ciddi sıkıntılar neden oldu. Osmanlı yönetimine bayrak açan Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki orduyu Anadolu'ya sevk etti. İki taraf arasındaki savaşta Osmanlılar, Mısır kuvvetlerine mağlup oldular. 1832 yılında İbrahim Paşa, Ayntâb'a geldiğinde şehirde 12 000 Müslüman ve 3 000 Gayr-i Müslim nüfus vardı. Ancak Mısırlılar, Ayntâblıların direnişiyile karşılaştılar¹²¹. Bu hal üzerine İbrahim Paşa, Ayntâblıların rahat durmaları gerektiğini aksi takdirde şehrin ileri gelenlerini Akka'ya süreceğini ve şehri de dümdüz edeceğini uyarısında bulundu. Bu ağır tehdide rağmen Ayntâblılar, Mısır idaresine boyun eğmediler¹²².

Mehmed Ali Paşa, sekiz yıl boyunca yerel unsurlarla ordusunu güçlendirdi. Mısır Hükümeti'nin Halep Valisi İsmail Paşa, Ayntâb'tan asker toplamak istese de muvaffak olamadı. Ayntâblılar, Mısır ordusuna katılmamak için etrafa dağıldığı gibi esnaf dükkânlarını kapattı. İsmail Paşa, işin daha vehim sonuçlara yol açmaması için geri adım atmak zorunda kaldı. Ayntâblıların, çete savaşları yaparak direnmeleri, Mısırlıların güç durumunda bıraktı. Gerçi Ayntâblılar direnişten ötürü çok ağır bir şekilde cezalandırılırsalar da mücadelelerinden vazgeçemediler¹²³. Bu zaman zarfı içerisinde Osmanlı yönetimi ise Ayntâb'a yardım edemedi.

Mısır kuvvetlerinin işgali karşısında II. Mahmud, ancak gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra Hafız Ahmed Paşa idaresindeki orduyu sevk etti. İki taraf, 23 Haziran 1839 yılında Ayntâb yakınlarında Nizip'te karşılaştılar. Savaştan mağlup ayrılan Osmanlılar, 25 Haziranda çekilmek zorunda kaldılar¹²⁴. Ayntâblıların Osmanlı ordusunu desteklemeleri karşısında hiddetlenen İbrahim Paşa, şehre yürüdü. Ayntâb'ı tamamıyla harabe haline getirme düşüncesinde olan İbrahim Paşa, şehrin ileri gelenlerinin araya girmesiyle yumuşadı. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın egemenliği fazla sürmediği gibi ertesi yıl çekildiler. Böylelikle Ayntâb'taki Mısır tahakkümü sona erdi¹²⁵.

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren hem Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde hem de Avrupa'daki canlanmayla eş zamanlı olarak yeni bir büyüme dalgası yaşandı. Bu durum, Ayntâb'ın fiziki ve demografik yapısında görüldü¹²⁶. Yüzyılın sonlarına doğru Fransız coğrafyacı Cuinet, Ayntâb'ta; 65 085 Müslüman, 21 046 Hıristiyan ve 857 Yahudi nüfusu olup şehir merkezinde ise 30 486 Müslüman ve diğerleri Hıristiyan ve Yahudi olmak üzere toplam 43 150 nüfus bulunmaktadır. Ayrıca şehrin fiziksel ve sosyal ekonomik konumu ilgili olarak da; 6 500 ev, 36 cami, 57 mescit, 21 medrese, 4 tekke, 5 kilise, 13 hamam, 31 han, 31 fırın, 1 965 mağaza, 3 815 pamuklu dokuma tezgâhı, 40 boyacı, derici ve ayakkabıcı olduğuna işaret etmektedir¹²⁷.

Batılı gezginler gittikleri yerlerde umumiyetle Gayrimüslim toplum içerisinde kaldıklarından bunlara dair verdikleri nüfus miktarları abartılı rakamları içermektedir. Nitekim Cuinet'in verdiği bilgiler, Salname verileriyle mukayese edildiğinde durum bariz bir şekilde görülmektedir. 1895 tarihli Halep Vilayeti Salnamesi'nde Ayntâb'te; 68 103 Müslüman 15 389 Hıristiyan ve 732 Yahudi nüfusu mevcuttu¹²⁸.

118. Güzelbey, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, (Cilt 142-143), s.18.

119. Nusret Çam, Türk Kültür Varlıkları Envanteri - Gaziantep 27, Ankara 2006, s.XXXIV.

120. Francis Rawdon Chesney, The Expedition For The Survey of The Rivers Euphrates And Tigris, Carried on by order of the British Government in the years 1835, 1836, 1837; preceded by Geographical and Historical Notices of the Regions situated between the Rivers Nile and Indus. In Four Volumes. With Fourteen Maps and Charts, and embellished with Ninety-seven Plates, besides numerous Woodcuts. By Lieut.-Colonel Chesney, R.A., F.R.S., F.R.G.S., Colonel in Asia, Commander of the Expedition. By Authority. Vols. I, London: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1850, s.350.

121. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.107; Şıvgın, 19. Yüzyılda Gaziantep, s.29-30.

122. Hilmi Bayraktar, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'in İdarî ve İktisadî Durumu", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999), Gaziantep 2000, s.86.

123. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.107; Şıvgın, 19. Yüzyılda Gaziantep, s.29-30.

124. Joseph Hume, On the Policy of England towards the Porte and Mohamed Ali, London 1840, s.11; Ahmed Lûtfî Efendi, Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. 6, (Çev. Yücel Demirel), İstanbul 1999, s.1003.

125. Şıvgın, 19. Yüzyılda Gaziantep, s.34-40.

126. Canbakal, 17. Yüzyılda Ayntâb, s.49.

127. Vital Cuinet, La Turquie D'Asie, Tome II, Paris 1891, s.188.

128. Salname-i Vilayet-i Halep 1313, s.187.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ayntâb'ta tatsız olaylar yaşandı. Türkler ile Ermeniler arasında devam eden gerginlik 6 Kasım 1895 tarihinde Balta harbi'nin ortaya çıkardı. Ermeni tahrîkçilerin olayları kışkırtmaları üzerine Ayntâb'taki Müslüman ahali ellerine geçirdikleri sopalarla ve baltalarla mücadeleye giriştiler. Ermeni mahallelerinde toplanan silahlı gruplar ise hedef ayırmaksızın Türkler üzerine ateş açtılar. Çatışma esnasında Ermeni George Danielyan, Türk grubunun liderini vurdu. Müslümanlardan 51 erkek, 8 kadın, Ermenilerden de 103 erkek, sekiz kadın hayatını kaybetti. 110 Müslüman ve 97 Ermeni de yaralandı. Olaylar sonrasında yakalanan bazı Ermeni çetebaşları, önce Ayntâb'ta hapsedildiler ise de sonra Halep'e sevk edildiler. Ermenilerin Türklerle karşı fiili saldırı ihtimalini önleyebilmek amacıyla, Ermenilerle meskûn mahallelerin etrafına karakollar yapıldı¹²⁹.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Ayntâb şehri, 86.600 km² yüz ölçümü ve 995.800 nüfusu olan Halep Vilayeti'nin önemli şehirlerindendi¹³⁰. Şehir, tepelerle çevrili sığ bir vadi üzerindedir. Verimli ziraat arazileri olduğu gibi zengin fıstık ve meyve bahçeleri vardı. Ayntâb, Türk şehirlerinde pek fazla görülmeyen canlılığa sahip olduğu gibi taş binalarıyla temiz bir şehir görünümündeydi¹³¹. 50.000-60.000 nüfusa sahip Ayntâb, canlılığıyla dikkat çektiği gibi nüfus açısından da gözle görülür gelişme gösterdi. 1908'de Ayntâb'ta 69.841 Müslüman, 13.937 Gregoryen Ermeni, 4.577 Protestan, 849 Yabancı, 675 Musevi, 470 Katolik Ermeni, 336 Latin, 54 Ortodoks, 9 Süryani yaşamaktaydı¹³². Büyümesine devam eden Ayntâb'ın 1914 yılında toplam nüfusu, 110.810 idi¹³³.

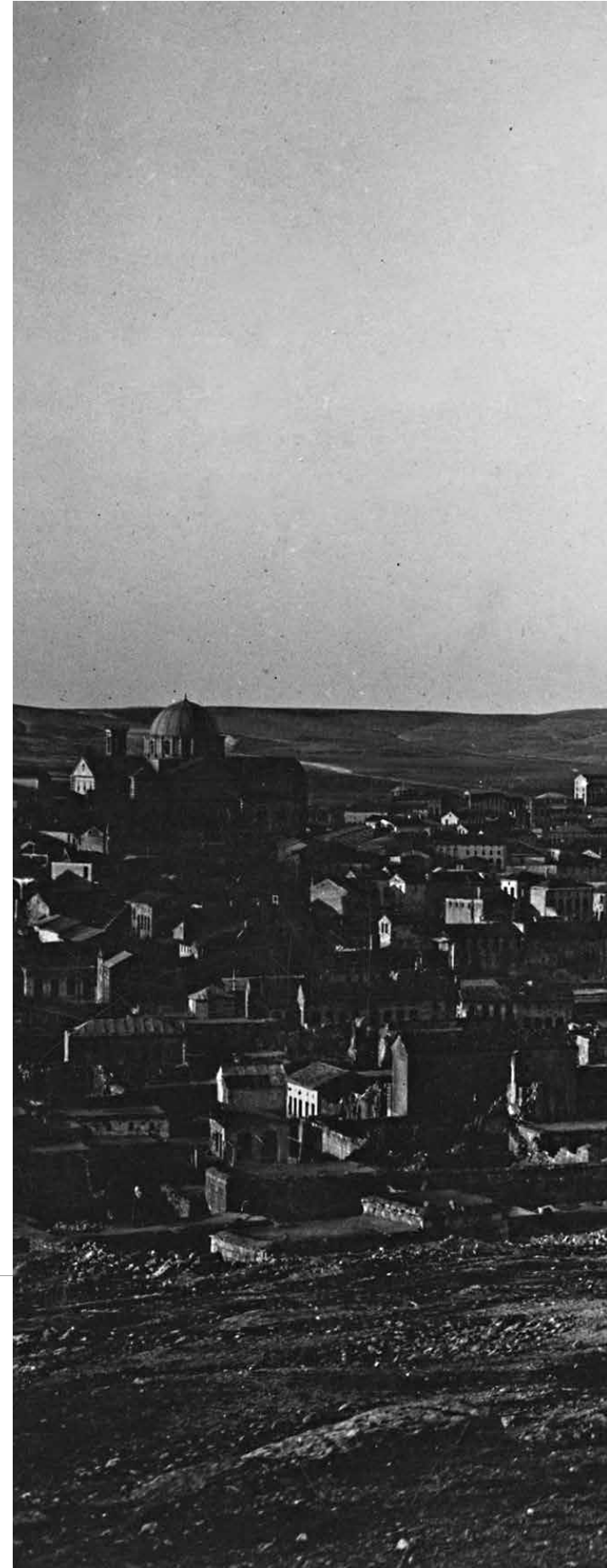
129. Bülent Çukurova, "1922 Yılında Ermenilerin Antep'ten Suriye'ye Göçlerinde Sosyo-Ekonomik Faktörler", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri Cilt. III, Ankara 2003, s.165.

130. Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rühdü, Mülazım M. Eşref, Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâneye Mahsûs Mükemmel ve Mufasssâl Atlas - XX. Yüzyıl Başları Osmanlı Atlası -, (Haz. Rahmi Tekin – Yaşar Baş), İstanbul 2003, s.88.

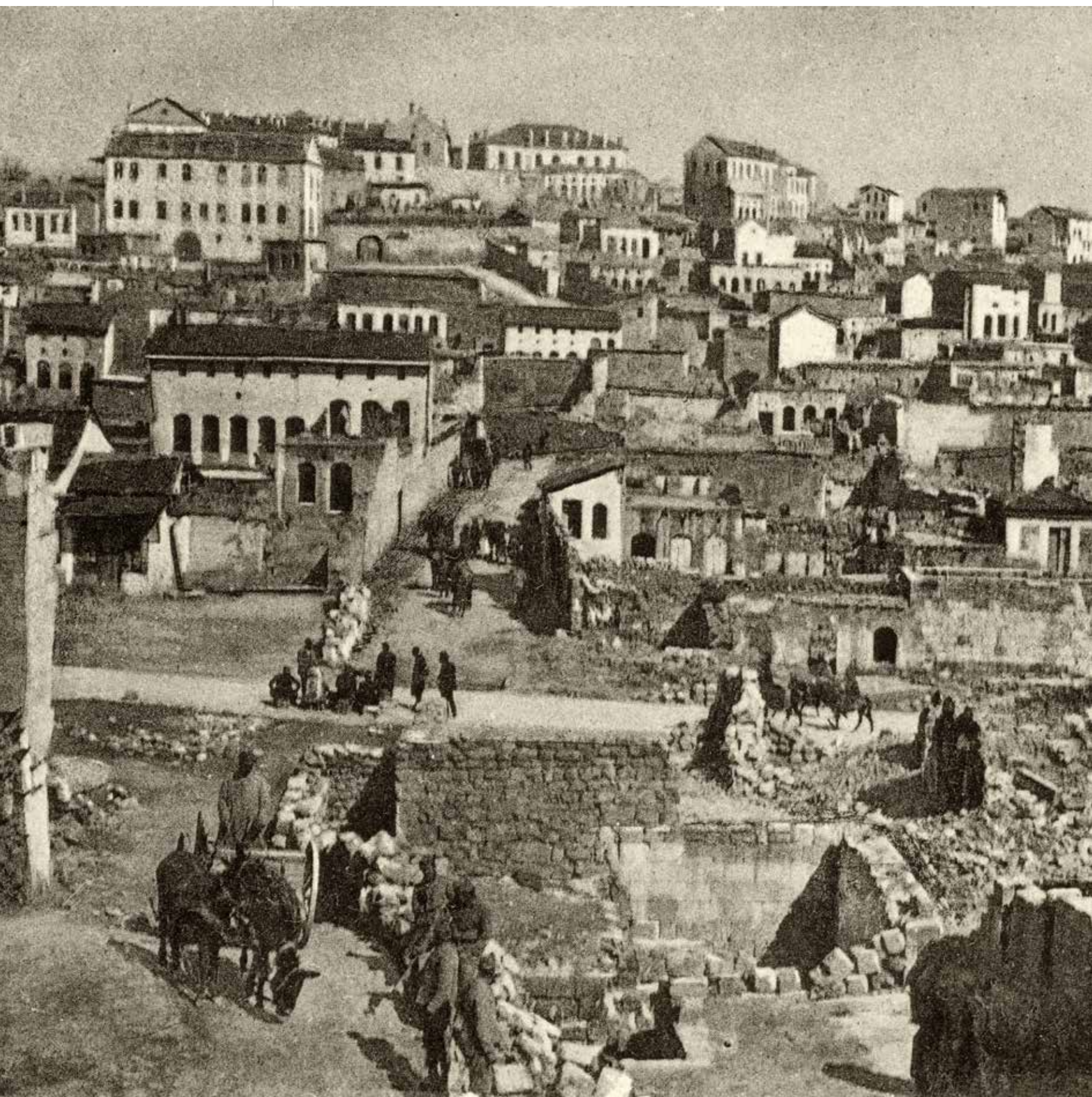
131. W. J. Childs, Across Asia Minor on Foot, New York 1916, s.406.

132. Salname-i Vilayet-i Halep 1326, s.243.

133. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, İstanbul 2003, s.214.

AYNTAB ŞEHİRİ'NİN DİRENİŞİ

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları'nın ağır yaralarını henüz saramadan Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Dört yıl süren savaşın neticesi, Osmanlılar açısından ağır oldu. 30 Ekim 1918 tarihindeki Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla, Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Osmanlı birlikleri terhis edildi. İstanbul, boğazlar ve müstahkem mevkiiler işgal olunarak silâh, cephane ve savaş araçlarına el konuldu¹³⁴.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 10. ve 16. maddeler uyarınca, İngiliz birlikleri, Aralık 1918'den itibaren Ayntab'a geldiler. Halep ile Anadolu'nun bağlantısı pozisyonunda olan Ayntab, coğrafi konumu itibarıyla İngiltere açısından fevkalade ehemmiyetliydi¹³⁵. İngiliz yetkililer, kışı geçirmek gayesiyle geldiklerini ve gelişlerinin işgal anlamına gelmediğini söylediler¹³⁶. İngiltere, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak 15 Ocak'ta Ayntab'ı, resmen işgal etti. Telgrafhaneye el konuldu. Ulaşım kontrol altına alındı. Civardaki tren istasyonları, İngilizlerin kontrolüne geçti. Amerikan koleji ve civarındaki Ermeni evleri, kışla ve karargâh haline getirdiler. Ayntab'taki işgal, mütareke şartlarına aykırı olduğundan ötürü protesto edildi¹³⁷. İngilizler, 8 Mart'ta Ayntab'ta sıkıyönetim ilan ederek şehirdeki silâh ve cephanenin teslim edilmesini talep ettiler. Aksi takdirde silâh bulunduranların mahkemeye çıkarılacaklar, yüz altın lira ceza ödeyecekler ve idam edileceklerdi¹³⁸. Ertesi gün, şehrin önemli noktalarına makineli tüfekler yerleştirildi¹³⁹. Gelişmeler üzerine ahali silâhlarını teslim etmek zorunda kaldı.

134. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Cilt. I, Ankara 1953, s.519.

135. UK. NA. CAB/24/1, Committee of Imperial Defence, s.39.

136. İzzet Öztoprak, "Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri", Türkler, Cilt. XV, Ankara 2002, s.589.

137. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası, (Sadeleştirilen, Mustafa Sağlam), Gaziantep 1974, s.16.

138. Ahmet Hulki Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, Ankara 1966, s.50.

139. Ali Nadi Ünler, Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, İstanbul, 1969, s.13-14.

Ayntab'ın İngilizlerden Fransızlara geçiş merasimi

Ayntab'taki İngiliz İşgal Kumandanlığı, 15 Martta ikinci defa beyanname yayınladı¹⁴⁰. Ahali elindeki silâhların tamamını teslim etmediğinden 17 Marttan itibaren dükkân kapama ve sokağa çıkma yasağı uygulandı. Kapama yasağına, ekmekçiler, uncular, eczacılar, buğday ve süt satanlar dâhil değildi. İbadet etmenin dışında camilerde toplanma yasaklandı. Türklerin meskûn oldukları evler aranarak halka korku verildi. Binlerce silaha sahip Ermenilere karşı herhangi bir yaptırım tatbik edilmedi. Sıkıyönetim on beş gün sürdü. Şehir, silah arama bahanesiyle baskı altında tutuldu¹⁴¹. İngiliz Askeri Kuvvetleri Kumandanlığı 30 Martta üçüncü kez beyanname yayınladı¹⁴². Buna göre; 31 Marttan itibaren şehirdeki dükkân kapama ve sokağa çıkma yasağı kısmen de olsa sona erdi. Sıkıyönetim devresinde özellikle Ermenilerin de tahrikiyle Türkler, çok fazla baskı altında tutuldular¹⁴³.

Ayntab'ta nispeten ılımlı hava devam ederken İngiltere ile Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilâfnâmesi/Paris Uzlaşması'yla yapıldı. Buna göre, İngiltere, Musul'u elinde tutarken Ayntab, Urfa ve Maraş'ı Fransa'ya terk etti¹⁴⁴. İngiltere ile Fransa'nın anlaşması, Suriye ve Kilikya'daki İngiliz

birliklerinin Fransız birlikleriyle yer değiştirmesi, Ayntab'ta endişe ile karşılandı¹⁴⁵. Buna karşılık Ermeniler ise son derece memnundular¹⁴⁶. Ayntab'ta Fransa'nın işgaline karşı protestolar yükseldi¹⁴⁷. 25 Ekimde muazzam bir miting düzenlendi ki Ayntablıların ilk defa ciddi anlamda tepkisiydi¹⁴⁸. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa hükümete, vilayetlere ve Heyet-i Merkeziyelere işgale karşı protestoların yapılmasını ve kısa zamanda ciddi tepkilerin verilmesini istedi¹⁴⁹.

25 Ekimde Ayntab'taki Fransız işgal süreci başladı¹⁵⁰. 27 Ekimde Albay Flye Sainte Marie, birkaç Fransız subayı ve bir miktar askerle, 29 Ekimde de iki süvari bölüğü Ayntab'a geldi. Fransız birlikleri şehre girerken Ermeniler coşkun tezahüratlar yaparken Türkler de ise ölüm sessizliği hâkimdi¹⁵¹. 30 Ekimde Fransız Askeri Kuvvetler Kumandanı Albay Flye Sainte Marie, İngiliz Askeri Kuvvetler Kumandanı General Weir, Mutasarrıf Celâl Bey, mutasarrıf vekili Sabri Bey ile Şeyh Mustafa ve Ermeni İttihad-ı Millî Cemiyeti üyeleri Ayntab'ın Fransa'ya devrini görüştüler¹⁵². 5 Kasımda Fransız askeri ve iki Ermeni, Akyol karakoluna çekilen bayrağı görevli polise zorla indirttiler. Olay, şehirde büyük bir öfke uyandırdı. Halk, galeyana gelerek bayrağı yeniden yerine astırdı¹⁵³. Fransız yönetimi, Ayntab'taki tansiyonu hayli yükseltmişti. İşgale karşı ülkenin dört bir tarafından verilen tepkiler, Ayntablıları daha kararlı ve azimli hareket etmesine katkı sağladı. 23 Kasımda Cemiyet-i İslâmiye, işgali protesto eden büyük bir miting düzenledi¹⁵⁴. Ermeni ve Fransız taşkınlıkları halkın tepkisini arttırdı. Gergin hava olan büsbütün daha da elektriklendi. Türk mahallelerinde oturan Ermeniler, Ermeni mahallelerine ve Ermeni mahallelerinde oturan Türkler de Türk mahallelerine taşındılar.

Fransa, Ayntab'ta bir taraftan takviye yaparken diğer taraftan istihkâmlarını güçlendirdi. 9 Aralıkta General Querette, karargâhını Ayntab'a kurdu¹⁵⁵. General, işgal için değil, Sultan ile Fransa Cumhuriyeti arasındaki anlaşmayı müteakip Osmanlı yetkili-

140. Ayhan Öztürk, "Antep'te Ermeni ve Fransız Zulmü", Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği, (Ed. Orhan Kılıç - Mehmet Çelik), Elazığ 2003, s.129.

141. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafaası, s.18.

142. Ünler, Gaziantep Savunması, s.15.

143. Mitat Enç, Selâmlık Sohbetleri, İstanbul 2007, s.45.

144. Gorthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, s.46.

145. BOA HR. SYS. 2542-5/9.

146. BOA MV. 217/137; Tachjian, La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie, s.49.

147. İrade-i Milliye Gazetesi, 1 Safer 1338/26 Ekim 1919, sayı.9, s.3.

148. İrade-i Milliye Gazetesi, 1 Safer 1338/26 Ekim 1919, sayı.9, s.2.

149. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), C. IV, (Haz. Nimet Arsan), Ankara 1964, s.119-120.

150. BOA HR. SYS. 2543-4/9-12.

151. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası, (Haz. Şakir Sabri Yener), Gaziantep 1959, s.22.

152. BOA HR. SYS. 2542-9/26-28; BOA HR. SYS. 2544-8/1.

153. BOA HR. SYS. 2542-2/22; BOA HR. SYS. 2543-5/7; BOA DH. EUM. AYŞ. 26/73.

154. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafaası, s.268-269.

155. BOA HR. SYS. 2544-6/4.

leriyle uyum içerisinde çalışmak maksadıyla geldiklerini söyledi ve 13 Aralık'ta beyanname yayımladı¹⁵⁶. Fransız yetkililer, yeni bahanelerle hükümet işlerine müdahale ettiler¹⁵⁷. Jandarmanın ve polisleri kendi emirlerinde olduğunu iddia ettiler¹⁵⁸.

30 Aralıktaki Osmanlı İstiklâlî'nin yıl dönümü kutlamalarında Ayntâblılar, belediye önündeki meydanı doldurdular¹⁵⁹. Mağazalar ve dükkânlar kapatılarak sancaklarla donatıldı¹⁶⁰. Mitingden sonra ise gösteri yürüyüşü yapıldı. Belediye önünden hareket eden kitle, İnönü caddesini takip ederek Başkarakol'a ve oradan Suburcu, Karagöz, Kunduracı pazarı ve Arasta yoluyla yeniden belediye önüne geldi¹⁶¹. Yürüyüş, büyük bir vakar ve sükûnet içinde gerçekleşti¹⁶². Böylece Ayntâblılar, varlıklarını yüksek sesle Fransız yetkililerine duyurdular. 1920 yılının Ocak ayının başlarında İslâhiye yolunda iki askerinin öldürülmesiyle Fransız tazyikleri arttı¹⁶³. 7 Ocakta İslâhiye'den Maraş'a giden Fransız Senegal taburu, Eoğlu mıntıkasındaki millî kuvvetlerle yaptığı mücadelede bir hayli kayıp verdikten sonra Maraş'a ulaştı. 12 Ocakta İslâhiye civarında Hurşid Ağa'nın köyüne giden Fransız birliği, Ayntâb yakınlarındaki Arapdar köyüne ulaştı. Hava soğduğundan ve vakit ilerlediğinden geceyi köyde geçirmek istediler. Bu arada kumandanlarının emrini dinlemeyen Ermeni askerleri, köylülerin evlerine hücum ederek kapıları kırıp zorla içeri girdiler. Köylülere ait eşya ve hayvanları gasp ettikleri gibi çeşit çeşit ezada ve cefada bulundular. Dahası askerlerin zulümlerinden kaçarak dağlara sığınan köylülere top ve mitralyöz ateşi açtılar¹⁶⁴.

Arapdar hadisesinden sonra milletin selâmeti için silahlı çatışmanın kaçınılmaz olduğuna inanların sayısını giderek arttı. Direnişçiler, şehir dışındaki ulaşım yollarına baskınlar yaparak Fransız garnizonunu erzaksız ve cephanesiz bırakmaya çalıştılar. 20 Ocakta Ayntâb'tan Maraş'a hareket eden erzak kafesi, Tulhum mevkiinde, Karayılan'ın (Molla Mehmed) baskınına uğradı¹⁶⁵. Baskın sonrası yüz katır ve at, iki tane hafif makineli ve bir tane ağır makineli

tüfek, yüz altmış kadar piyade tüfeği, yirmi sandık cephane ve yüz civarında bomba, Karayılan tarafından ele geçirildi¹⁶⁶. Ayntâb - Maraş yolu üzerindeki Aksu köprüsü, Fransız müfrezesi tarafından imha edilerek telgraf hatları kesildi¹⁶⁷. Ayntâb müfrezelerinin iştirak ettiği askerî harekât neticesinde Ayntâb - Maraş yolu kapatıldığından, Fransız İşgal Komutanlığı Maraş'a askerî birlik ve yardım gönderemedi¹⁶⁸. Buna karşılık Ayntâblılar tarafından Maraş'a kuvvet, erzak ve cephane göndermek suretiyle sürekli yardım ulaştırıldı¹⁶⁹.

21 Ocak 1920 tarihinde Ayntâb'ta sabırları taşırın bir olay gerçekleşti. Akşama doğru on iki yaşlarında oğlu Mehmed Kâmil'le birlikte İnönü caddesindeki askerî fırın önünden geçmekte olan kendi halindeki kadına, fırındaki Fransız askerleri sarkıntılık ettiler. Annesini savunan Kâmil, taşla hücum etti. Bunun üzerine paniğe kapılan askerler, Kâmil'i süngülediler¹⁷⁰. Kadının feryadına duyan ahalinin hücumu

Kılıç Ali ve Arslan Bey

156. BOA HR. SYS. 2453-10/9; Belge No: 415/a, Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, sayı. 16, Ankara 1956.

157. BOA HR. SYS. 2543-7/43-45; BOA DH. EUM. AYŞ. 26/7; BOA DH. EUM. AYŞ. 32/16.

158. BOA HR. SYS. 2543-7/43-45.

159. Ünler, Gaziantep Savunması, s.27.

160. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.22.

161. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.120.

162. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası, s.29.

163. BOA HR. SYS. 2543-9/16.

164. BOA HR. SYS. 2544-17/24,25,26,27; BOA HR. SYS. 2543-11/19-24; BOA HR. SYS. 2544-17/25; BOA BEO. Siyasî 345945; BOA HR. SYS. 2544-17/23; İrade-i Milliye Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1338/1 Şubat 1920, sayı.23, s.1-2; İrade-i Milliye Gazetesi, 29 Recep 1338/18 Nisan 1920, sayı.37, s.1-2.

165. Ayhan Öztürk, "Millî Mücadelede Gaziantep", Türkler XV, Ankara 2002, s.823.

166. Mehmet Solmaz, Karayılan, Gaziantep 1963, s.25.

167. BOA HR. SYS. 2544-1/9.

168. BOA HR. SYS. 2544-8/26; BOA HR. SYS. 2544-9/10; BOA HR. SYS. 2544-9/5.

169. Bilgehan Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, İstanbul 2009, s.172.

karşısında askerler, fırına sığındılar. Böylelikle şehirde ilk defa Fransızlara karşı fiili hareket gerçekleşti. Ayntâblılar, galeyana gelerek günlerce dükkânlarını kapandılar. Kâmil için muazzam cenaze töreni düzenlendi¹⁷¹. Fransız İşgal Kumandanlığı'na protestolar yapıldı. Albay Flye Sainte Marie, taziye verdi ve özürlerini ifade ettiği gibi katilin yakalanıp kurşuna dizilmesi için General Gouraud'dan izin istediğini bildirdi¹⁷². Albay, Kâmil'in babasına iki yüz altın lira tazminat teklifinde bulundu ise de Ökkeş Efendi, kabul etmedi¹⁷³.

Ayntâblılar, şehirde Fransızlarla ve Ermenilerle olan ilişkilerini askıya aldılar¹⁷⁴. Teamüle aykırı olarak hareket edenlere veya mal satanlara yaptırımlar uyguladılar¹⁷⁵. Erzak ve tahkimat malzemeleri sağlayamayan Fransızlar, ihtiyaç duydukları malzemeleri dışarıdan temin etmek zorunda kaldılar¹⁷⁶. Heyet-i Merkeziye, Kilis üzerinden gelecek yardımları önlemek için Ayntâb - Kilis yolunda gerekli tertibatı aldı¹⁷⁷. Heyet-i Merkeziye, Kilis yolu Kuvây-ı Millîye Komutanlığı'na tecrübeli bir subayın getirilmesi gayretindeydi. Arayış içerisindeki Heyet-i Merkeziye, Mehmed Said (Şahin Bey) ile tanıştı. Ocak ayının başında Birecik Askerlik Şubesi'ne atanan Mehmed Said, Muhtar Bey'in teklifiyle Kilis yolu Kuvây-ı Millîye Komutanlığı'na getirildi¹⁷⁸.

Şahin Bey, Çapalı köyünü karargâh yaptı¹⁷⁹. Kilis yolu üzerinde savunma hatları tahkim edilirken halkın desteği de sağlandı¹⁸⁰. Kilis - Ayntâb yolu üzerinde zaman zaman çatışmalar meydana geldi. 3 Şubatta Kilis'ten hareket eden konvoy, Kertil yakınlarında milis kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek geri dönmek zorunda kaldı¹⁸¹. 11 Şubatta Şahin Bey, Fransız kumandanına haksız işgalin derhal sona erdirilmesi, aksi takdirde dökülecek masum kanından sorumluluk yüklenmeyeceğini açıkça ifade etti¹⁸². 18 Şubatta Fransızlar, Kilis - Ayntâb

yolunu bir defa daha geçmeyi denediler. Yardım konvoyu, Şahin Bey kuvvetlerinin taarruzu karşısında Kilis'e çekildi. 21 Şubatta Fransız garnizon kumandanı, mutasarrıfa Şahin Bey yoldan çekilmesi yönünde nota verdi ise ehemmiyet verilmedi¹⁸³.

5 Martta Fransız askerleri, milis kuvvetlerinin taarruzuna uğradı¹⁸⁴. 8 Martta Ayntâb'a doğru yürüyüşe geçen yardım kolunun Şahin Bey ile girdiği çatışma neticesinde Kilis'e dönmek zorunda kaldı¹⁸⁵. 17 Martta Akçakoyunlu'dan gelen Fransız birliğinin ertesi gün, Kilis'e hareket edeceği yönündeki haberi üzerine Şahin Bey tarafından takviye edilen Hacı Ağa, Fransız birliğini perişan bir vaziyette Kilis'e çekilmeye mecbur bıraktı¹⁸⁶. Kilis yolunun kontrol altında olmaması ve yardım teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması, Ayntâb'taki Fransız garnizonun durumunu her geçen gün daha da zorlaştırdı. 24 Martta Kilis Kuvây-ı Millîye komutanı Polat Bey; Ayntâb'a sevk için kuvvetli bir nakliye kolu hazırlandığını bildirdi¹⁸⁷. 25 Martta Albay Andrea, kafiyle Kilis'ten hareket etti¹⁸⁸. Bunun üzerine Şahin Bey'e karargâhını daha gerideki savunma hattına çekti. Savaş düzeninde ilerleyen Fransız birlikleri Kilis'e 7-8 kilometre mesafedeki Anaz köyünde konaklayarak saldırı için ertesi günü beklediler¹⁸⁹.

26 Martta Fransız birliklerinin büyük bir kısmı öncülerin gerisindeydi. Öncüler, arazi şartlarına göre, makineli tüfeklerin desteğinde üçgen kol düzeninde ilerlediler¹⁹⁰. Fransızlar, Kızılburun'a ve yolun doğusunda Kantara köyüne kadar uzanan tepelerdeki siperlere ve yolun batısındaki Acar'a kadar uzanan mevzilere hücum ettiler. Sayı ve silâh üstünlüğüne sahip Fransız saldırısına karşı millî kuvvetler karşılık verdiler. Beş saat süren muharebeden sonra Şahin Bey çekildi. Fransızlar, Sinnap köprüsü civarına yerleştiler¹⁹¹.

170. BOA HR. SYS. 2544-17/23.

171. İrade-i Millîye Gazetesi, 18 Cemaziyevvel 1338/8 Şubat 1920, sayı.24, s.4; Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi, 11 Şubat 1336/11 Şubat 1920, sayı.8, s.23.

172. BOA HR. SYS. 2544-6/16.

173. Ünler, Gaziantep Savunması, s.28.

174. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.123.

175. Hüseyin Bayaz, Antep Savunması Günlüğü, İstanbul 1994, s.71.

176. Öztürk, "Millî Mücadelede Gaziantep", s.823.

177. Ünler, Gaziantep Savunması, s.30.

178. Yetkin, Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey, s.68.

179. Ünler, Gaziantep Savunması, s.31.

180. Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, s.175.

181. Sahir Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, Ankara 1952, s.16.

182. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafaası, s.33.

183. Saral, Türk İstiklal Harbi IV, s.124.

184. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.37.

185. Ünler, "Gaziantep Müdafaası", s.104.

186. Ünler, Gaziantep Savunması, s.37.

187. Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, s.16.

188. Andrea, Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı, (Çev. Kadri), İstanbul 1341, s.4.

189. Ünler, Gaziantep Savunması, s.39.

190. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.126.

Gaziantep

*Gaziantep Savunması'nda
cepheye su ve yemek taşıyan
çocuklar*

27 Martta Şahin Bey, ikinci savunma hattı, Ker-til tepelerine kadar geri çekildi. Ayntâb'tan yardıma gelenler oldu ise yeterli değildi. Fransız topçusunun ateşiyle çatışma yeniden başladı. Fransızlar, Kazıklı köprüsünü geçerek Külecik köyü istikametinden saldırdılar. Fransız kuvvetleri karşısında Şahin Bey yavaş yavaş gerileyerek üçüncü savunma hattı olan Elmalı ve Bostancık sırtlarındaki mevzilere çekildi¹⁹².

28 Martta Fransızlar yürüyüşe geçtiğinde; milis kuvvetleri de savunma mevzilerinde yerlerini aldılar¹⁹³. Fransızlar, Elmalı'nın kuzey sırtlarına ve Bostancık'ın kuzeyindeki kayalık tepelere taarruz ettiler. Şiddetli saldırı karşısında Karayılan, Mizmiz deresine doğru çekildi¹⁹⁴. Böylelikle millî kuvvetlerin sağ kanadı çözüldü. Ulu Mahsere zeytinliklerindeki sol kanat dayandıysa da etkili hücum karşısında o da çözüldü. Fransızlar, Elmalı sırtlarında konuşlanan Şa-

hin Bey'e yüklendiler. Yoğun ateş altındaki merkez kuvvetleri de çekildi. Bu sırada geri çekilmeyen Şahin Bey, Elmalı köprüsünde taşları siper ederek son ana kadar mücadelesini sürdürdü. Mermisi bitince süngüsüyle hücum eden Şahin Bey, Fransız piyadelerinin süngü darbeleriyle vefat etti¹⁹⁵. Şahin Bey'in ölümü üzerine millî kuvvetler, Ayntâb'ın kuzeyine çekildiler¹⁹⁶. Andrea, 28 Martta Kızılhisar istikametinden Ayntâb'a ulaştı. Şahin Bey'in vefatı, Ayntâb ve çevresinde derin üzüntüye sebep olsa da halkı müthiş derecede hırslandırdı¹⁹⁷.

1 Nisan'da Albay Andrea, Kilis'e dönmek üzere yola çıktığında Kuvây-ı Milliye Kumandanı Kılıç Ali'nin kuvvetleriyle karşılaştı. Balaban mevkiinde Kılıç Ali ile Albay Andrea'nın birlikleri kıyasıya bir çatışmaya girdi¹⁹⁸. Çarpışmanın neticesinde Fransızlar, güçlkle Bostancık'a ulaştılar¹⁹⁹. Şehir

191. Andrea, Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı, s.6-7.

192. Yetkin, Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey, s.78.

193. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.127.

194. Üzel, Gaziantep Savaşının İyüzü, s.18.

195. Yetkin, Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey, s.79.

196. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, C. III, İstanbul 1991, s.210.

197. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.127-128.

198. Stanley Elphinstone Kerr, The Lions of Marash: Personal Experiences with American Near East Relief, 1919-1922, Los Angeles 1973, s.219.

199. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.128.

dışında çatışma devam ederken aynı anda şehirde de sıcak saatler yaşandı. Albay Andrea'ya destek olmak üzere kolejdeki topların ateşlenmesiyle Ermeniler, Türk mahallelerine ateş açtılar²⁰⁰. Bu esnada cezaevinden firar eden mahkûma jandarmanın ateş etmesi, şehirde kısa süreli paniğe yol açtı²⁰¹. Tuz hanının önünde Ahmed Körükçü'nün bir Ermeni'ye ateş etmesiyle olaylar içinden çıkılmaz bir hal aldı²⁰². Pazar yerindeki ahali dağıldı ve dükkânlar kapandı²⁰³. Bir kısım milis kuvvetleri, pazar yerine yakın askerî fırını kuşatarak yirmi civarında Fransız askerini esir aldılar²⁰⁴. Musullu semt reisi, Düztepe, Kurbanbaba, Mardin ve Azez yokuşunu tutarak Fransız karargâhını ateş altına aldı²⁰⁵.

Heyet-i Merkeziye, Ayntâb'taki direnişi idaresi altına aldı. Heyet, Ermeni mahalleleri karşısındaki Çınarlı, Suburcu, Balıklı, Musullu ve Kozanlı mahallelerini tahkim ettirdi. Çınarlı cephesine Tabakhane semt efradını, Suburcu ve Balıklı cephelerine Türktepe semt efradını, Kozanlı cephesi ile koleji çevreleyen tepelere Şehreküstü semt efradını sevk etti. Heyet, sükûnetin sağlanmasına da çalıştı²⁰⁶. 3 Nisanda çatışmalar devam etti²⁰⁷. 4 Nisanda Kılıç Ali Bey, maiyetiyle beraber şehre geldi ve Anadolu hanına yerleşti²⁰⁸. Savunma hatlarını gezen Kılıç Ali, vaziyete göre milis kuvvetlerini görevlendirdi²⁰⁹. Kılıç Ali, umumi bir taarruz için Büyük Kızıllıhisar'a gitti²¹⁰. Bu esnada Fransızlar ve Ermeniler, ani bir baskın gerçekleştirdiler. Şiddetli saldırılar, büyük bir korku havası estirdiyse de direnişçiler soğukkanlılıkla mevzilerini savundular. 7 Nisandaki baskın üzerine Kılıç Ali, hemen Ayntâb'a geldi²¹¹. Şehirde yaşanan olaylar, gerek ulusal ve gerekse uluslararası platformda yer aldı. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Ayntâb'taki olaylardan ötürü Fransızları şiddetli protesto etti²¹². 16 Nisanda Kılıç Ali, Babilge sırtlarında Albay Normand'ı karşıladı²¹³. Her bakımdan üstün Fransız birlikleri

karşısında Kılıç Ali, fazla bir şey yapamayarak geri çekildi²¹⁴. Çarpışmanın şehirde duyulmasıyla birlikte Şimşek taburu ve pek çok gönüllü, yardım etmek üzere harekete geçti. Birbirlerinden habersiz bir şekilde yardıma gelen kuvvetler, Güllüce'deki açık arazide Fransız ordusuyla karşılaştılar ve oldukça ağır kayıplar verdiler²¹⁵.

Albay Normand, güneybatı istikametinden yaklaşarak Cünüt tepesine mevzilendi ve şehri bombaladı²¹⁶. Fransız karargâhındaki toplar da bombardımana katıldılar²¹⁷. Salâvat yokuşu, Sarımsaktepe, Düztepe, Mardin binası ve Kurbanbaba'yı ele geçiren Fransızlar, kolejle irtibat kurdular. Kuşçu dağı, Çıksorut ve Hacıbaba tepelerini de alarak şehri dört bir taraftan muhasara altına aldılar. Mardintepe ve Kurbanbaba'daki milis kuvvetleri şehre giremeyerek güneye doğru çekildiler. Koleje sarkan Normand, Kozanlı cephesindeki millî kuvvetlerin şiddetli ateşi karşısında kayıp verse de şehre girdi²¹⁸. Fransızların şehre girişi, bütün dengeleri alt üst etti. Büyük endişe içerisindeki bir kısım ahalli, şehrin kuzey tarafından dışarı çıktı. Yıldırım taburunun iki bölüğü ile Kılıç Ali'yle birlikte semt efradının büyük bir kısmı şehir dışındaydı. Yıldırım taburunun bölüğü de şehre giremeyince geri çekildi²¹⁹. Ağır bombardımanın şaşkınlığını üzerinden atan Ayntâblılar, hemen karşı harekete geçtiler. Aslan Bey, Kozanlı cephesindeki ikinci müdafaa hattını Musullu cephesine taşıdı. Çınarlı cephesindekiler büyük bir metanetle mevkilerini muhafaza ettiler²²⁰.

Albay Normand, Makas mağarasına karargâhını kurdu ve şehri kuzeyden, doğudan ve güneyden kuşattı. 17 Nisanda Albay Debieuvre, Kilis'ten Ayntâb'a gelerek şehrin batısındaki Azez yokuşu, Battal höyük, Çiftçi garafını çevirince kuşatmayı tamamladı²²¹. Albay Normand, şehrin teslimini istedi²²². Aksi takdirde bombardımanın devam edeceği yönünde

200. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.128-129.

201. Sadi Koçaş, "Gaziantep Müdafası", Resimli Tarih Mecmuası, c.2, sayı.18, İstanbul 1951, s.773.

202. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.39.

203. Enver Behnan Şapolya, Kuvây-ı Milliye Tarihi, Ankara 1957, s.186.

204. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.43; Ünler, "Gaziantep Müdafası", s.107.

205. Ünler, Gaziantep Savunması, s.49.

206. Bilgehan Pamuk, Ayntâb'dan Gaziantep: Bir Şehrin Direnişi, İstanbul 2012, s.170.

207. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.45.

208. Ünler, Gaziantep Savunması, s.169.

209. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.129.

210. Ünler, "Gaziantep Müdafası", s.106.

211. Ünler, Gaziantep Savunması, s.52; Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.131.

212. Vesika 354, Şenalp, Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askerî Hükümet Faaliyetleri, s.593-594.

213. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.129.

214. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.44.

215. Ünler, Gaziantep Savunması, s.52-53.

216. Ünler, "Gaziantep Müdafası", s.110.

217. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.46.

218. İrade-i Milliye Gazetesi, 2 Şaban 1338/21 Nisan 1920, sayı.38, s.4.

219. Ünler, Gaziantep Savunması, s.53.

220. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.47.

221. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.44.

222. Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, s.39.

kesin bir dille uyardı. Bu arada Fransızlara, şehrin kesinlikle teslim edilmeyeceği cevabı verildi. Böylece çatışmalar bütün şiddetiyle yeniden başladı²²³. Ayntâb'ın doğu, güney ve batı kesimleri, Fransızların kontrolünde olmasına karşılık şehirdeki önemli mevkiiler direnişçilerin denetimindeydi²²⁴. 26 Nisanda Albay Normand, Mağarabaşı mevkiine taarruza geçti ise de direnişçiler tarafından geri püskürtüldüler²²⁵. Şehirde çatışmalar devam ederken Kılıç Ali, muhasarayı yarmaya çalıştı²²⁶. 27 Nisanda Hacıbaba ve Çıksorut istikametinde taarruza geçti. Fransızlar, daha fazla kayıp vermemek düşüncesiyle geri çekildiğinden milis kuvvetleri, 28 Nisanda Fransız mevzilerini ele geçirdiler²²⁷. Böylece 29 Nisanda kuşatma sona erdi²²⁸.

1 Mayıs'ta Mardintepe'nin güneyindeki Karataş tepeleri ele geçirildi. 2 Mayıs'ta Karataş'a yerleşen millî kuvvetler, Kurbanbaba taarruzuna katıldılar²²⁹. Binbaşı Fikri Bey'in kuvvetleri hücumla geçmez Dülük'te mevzilenen topçular; Kolej, Mardin ve Kurbanbaba tepeleri ile Fransız mevzilerini bombaladılar. Fransız kuvvetlerinin şiddetli mukabelesi karşısında hücumla ara verilse de daha sonra yeniden ve şiddetli bir şekilde devam etti²³⁰. Çınarlı cephesinde de şiddetli çarpışmalar yaşandı. Uzun süren çarpışmalar neticesinde Fransızlar çekildiler²³¹. Böylece Kurbanbaba ele geçirildi²³². 6 Mayıs'ta Fransız garnizonunda yiyecek sıkıntısı yaşandı²³³. 10 Mayıs'ta Fransız ikmal konvoyu, Akbaba ve Körkün sırtlarına mevzilenen milis güçlerinin şiddetli mukavemeti karşısında Kilis'e döndü²³⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Ayntâb'ta milletvekili seçimi yapıldı. Hafız Şahin, Tahrirat Müdürü Ragıb, Halfeti'den Yasin, Kilis'ten Vakıflar Müdürü Abdurrahman Lâmi ile Kılıç Ali milletvekili seçildiler²³⁵. Heyet-i Merkeziye, Kılıç Ali'nin kalmasına yönelik girişimlerde bulundu ise de neticeyi de-ğiştiremedi²³⁶.

20 Mayıs'ta Albay Debievre komutasındaki nakliye kolu, kuşatma altındaki birliklere yardım etmek üzere, Kilis üzerinden Ayntâb'a hareket etti. Kilis Kuvây-ı Millîye Kumandanı Polat Bey, Fransız birliğinin Damburalı yoluyla Ayntâb'a doğru hızla hareket ettiğini bildirdi. Konvoyu durdurmak için 21 Mayıs'ta, Dokuzuncu Alay'ın birinci ve ikinci taburları, Yıldırım taburu ve Millî Merkez Taburu'ndan iki bölük, Kilis yoluna hareket etti. 22 Mayıs'ta Ulu Mahsere köyüne doğru ilerleyen Fransızlar, Mizmiz sırtları ile Elmalı'nın kuzey sırtları arasına yayılarak Geneyik köyü üzerinden Akbaba'ya taarruz ettiler²³⁷. Akşama kadar devam eden çarpışmalarda Türk tarafında cephanesiz sıkıntısı yaşandı. Her iki tarafın ağır kayıplar verdiği muharebede milis kuvvetleri geri çekildi²³⁸. Albay Debievre kuşatmayı yararak Fransız garnizonuna yardım getirdi²³⁹.

Stratejik açıdan köprübaşı mevkiilerin Fransızlarca ele geçirilmesi, direnişçilerin moralini bozdu. Menfi havayı ortadan kaldırmak gayesiyle milis kuvvetleri, zaman zaman kritik noktalara askerî operasyonlar düzenlediler. 24 Mayıs'ta stratejik açıdan ehemmiyetli Sarımsaktepe'yi almak için Molla Karayılan ile Boynoğlu Memik görevlendirdi. Karayılan, Sarımsaktepe'yi hücumla geçtiği sırada aldığı kurşun yarasıyla hayatını kaybetti ve tepe alınamadı²⁴⁰.

20 Mayıs'ta Fransız Cumhuriyeti Suriye Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri M. Robert de Caix, Mustafa Kemal Paşa'yla mütareke konusunda temasa geçti. Mustafa Kemal Paşa, Ankara Millî Hükümeti adına mütareke teklifini olumlu karşıladı. 28 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşması; 30 Mayıs'ta yürürlüğe girdi²⁴¹. Mütareke gereği; Fransız kuvvetleri, Ayntâb'ı boşaltacak ve şehir dışına çıkacaklardı. Nitekim Kolej ve civarı ile Çiftçi'nin garafının dışındaki şehrin güney sırtlarında yer alan Mardintepe ve Kurbanbaba, Fransızlar tarafından terk edildi²⁴². Ateşkes ile birlikte Ayntâb'ta hayat

223. Ünler, Gaziantep Savunması, s.54.

224. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.133.

225. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.54.; Bayaz, Antep Savunması Günlüğü, s.96.

226. Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, s.43.

227. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.134.

228. Bayaz, Antep Savunması Günlüğü, s.101-102.

229. Ünler, Gaziantep Savunması, s.57.

230. Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, s.45.

231. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.53.

232. UK. NA. CAB/24/106, War Cabinet, s.209.

233. UK. NA. CAB/24/106, War Cabinet, s.209.

234. UK. NA. CAB/24/106, War Cabinet, s.209.

235. Üzel, Gaziantep Savaşının İçyüzü, s.53.

236. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.41.

237. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.136.

238. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.54.

239. L'illustration, No.4068, 19 Fevriyer 1921, s.166.

240. Tefik Üner, "Karayılan ve Kamçısı", Gaziantep Kültür Dergisi, Cilt. III, Gaziantep 1960, s.269.

241. Bilal Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923), Cilt. I, Ankara 1981, s.55-56; Belge No. 2900, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, sayı. 104, Ankara 1997, s.9; Tachjian, La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie, s.135.

242. Öztürk, Millî Mücadelede Gaziantep, s.109.

normale dönmeye başladı²⁴³. Ermenilerin Türk semtlerine inmelerine, zahire ve yiyecek almalarına ve işleriyle uğraşmalarına müsaade edildi. Türk mahallelerindeki kalan eşyaları, Ermenilere verildi. Türklerden ve Ermenilerden oluşan inzibat kuvveti, Eyüpoğlu mahallesindeki Ali Cenani Bey'in evine yerleştirildi²⁴⁴. Ateşkes, Türkler ve Ermeniler kadar Fransızlar açısından da olumlu karşılandı²⁴⁵.

17 Temmuzda Kolordu komutanı Albay Selâhaddin Adil Bey, Fransızlara karşı Ayntâb'ta keşif taarruzu yapılmasını emretti. Ancak dört gün süresince herhangi bir girişim olmadı. Durumu yerinde değerlendirilmesi için Selâhaddin Adil, Ayntâb'a davet edildi. Albay, 26 Temmuzda Sam köyüne geldi. 28 Temmuzda Selâhaddin Adil, Heyet-i Merkeziye Üyeleri, Kuvâ-yı Millîye Komutanı ve Mutasarrıfla görüştü. Cepheleri teftiş ettikten sonra Ayntâb'tan

ayrıldı. Cephe komutanı, 29 Temmuzda saldırıya karar verdi²⁴⁶. Cephe komutanının taarruz kararı almasında haklı birtakım nedenler vardı. Öncelikli olarak Fransa'nın Ayntâb'ı terk etme düşüncesinde olmaması ve Suriye'deki askerî harekâtı biter bitmez, şehri ele geçirmeyi tasarlamaları söylenebilir²⁴⁷.

29 Temmuzda Fransız birliklerinin binalarından çıkmalarıyla askerî harekât başladı²⁴⁸. Ancak Ayntâblıların baskına karşı Fransız askerleri hemen karşılık verdiler. Çiftçi garafındaki kuvvetler binalarına çekildiler²⁴⁹. Fikri Bey müfrezesinin hücumu, makineli tüfek ateşi yüzünden etkili olamadığı gibi bir hayli kayıp vererek geri çekildi. Garafı ve koleji bombardıman eden topçuların cephane yetersizliğinden ötürü netice alınamadı²⁵⁰. Belediye hastanesini bombalayan Fransız topçusu, siperleri ve kapalı yolları tamamen tahrip etti. Siperleri çöken birlikler, çatışmaya

243. Yetkin, Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, s.131.

244. Ünler, Gaziantep Savunması, s.61-62.

245. Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, Ankara 1975, s.126.

246. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.83.

247. Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, s.224.

248. Üzel, Gaziantep Savaşının İyüzü, s.114.

249. Abadie, Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası, s.71.

250. Ünler, Gaziantep Savunması, s.71.

devam ettilerse de ağır kayıp verdiler. Türk taarruzu durduktan sonra karşılıklı topçu ateşi aralıklı olarak sürdü²⁵¹.

Fransa, Ayntâb'taki direnişi kıırarak şehri kontrolleri altına almanın hesabı içerisindeydi. 9 Ağustos'ta Albay Andrea, Ayntâb'a taarruz etmek üzere hareket etti²⁵². Direnişçiler, Andrea'nın Ayntâb'a girişine engel olmaya çalıştılar. 10 Ağustos'ta, yoğun topçu ateşi desteğinde ilerleyen Fransız kuvvetleri, karşısında milis kuvvetleri çekildiler²⁵³. 11 Ağustos'ta kadar süren savaşlar sonunda Ayntâb, Fransızlar tarafından tamamen kuşatıldı²⁵⁴. Fransızları Ayntâb'tan çıkarmak gayesiyle yapılan girişimin sonuçları ağır oldu. Milis kuvvetleri dağıldı. Heyet-i Merkeziye, direnişi idare etmesi için Şefik Özdemir Bey'i Ayntâb Kuvâ-yı Milliye Komutanı atadı²⁵⁵. Özdemir Bey, birlikleri yeniden düzenlenerek cephele arasında bağlantı kurdu ve savunma alanı oluşturdu²⁵⁶.

10 Ağustos 1920 tarihinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla Sevr Barış Antlaşması imzalandı²⁵⁷. Antlaşmanın 27. maddesinin ikinci bendine göre Ayntâb ve havalisi, Fransız mandası altına girmişti²⁵⁸. Böylece 11 Ağustos'ta Andrea ile Abadie, şehrin kayıtsız şartsız teslimini istemişlerdi. Şayet teklifleri kabul edilmezse şehre saldıracaklarını ve aralıksız bombardıman altında tutacaklarını bildirdiler²⁵⁹. Fransız yetkililer, beklediği cevabı alamayınca şehri yoğun bombardıman ateşine tuttular.

13 Ağustos'ta, Fransız kumandanlar, sivil halkı hedef alan "teslim olun" notası gönderdiler. Bunun üzerine Heyet-i Merkeziye, olağanüstü toplantıya karar verdi. Ayntâblıların görüşünü almak maksadıyla Karatarla Camii'nde toplandı. Şehrin geleceği konusunda yapılan toplantıda; direnişe taraftar olmayanlar, birtakım şartların kabul edilmesi neticesinde karşılıklı anlaşma yoluyla şehrin teslim olması gerektiği görüşünü savundular. Şefik Özdemir Bey'in bağımsızlıktan taviz verilmesinin mümkün olmayacağı cevabı üzerine direnişçiler, daha fazla ağırlıklarını hissettirdiler. Anadolu'nun Millî

İmalat-ı Harbiye Ustaları
1. Süleyman Usta
2. Hacı usta
3. Hüseyin Usta
4. Yıldırım Yusuf Usta
5. Tevfik Usta

Mücadelesi'nde Ayntâb'ın ehemmiyetini beyan ettiler. "*Harp istiyoruz harp!*" haykırışı son noktaydı²⁶⁰. Ayntâblı erkekler gibi kadınlar da haysiyet ve istiklâl davasında ölümden çekinmeyerek hep bir ağızdan "*Ya hürriyet, ya ölüm!*" naralarıyla, haykırdılar. Bu arada şehrin teslim olunması için verdikleri notanın cevabını bekleyenlere karşı kaleye beyaz bayrak yerine Türk bayrağı çekilerek cevap verildi²⁶¹.

Fransızlar, genel bir hücumla Ayntâb'ı ele geçirmeye düşündüler. Ancak Ayntâb'taki direniş, planlarını alt-üst ettiği gibi onlar açısından da ciddi sıkıntılara sebep oldu. Urfa, Suruç, Birecik, Besni, Maraş ve Malatya'dan yardıma gelen millî kuvvetler, Ayntâb'ın kuzeyindeki köylerde toplandılar. İrfan Bey, 18 Ağustos'ta saldırıya geçerek kuşatma hattını yardı ve şehre girdi²⁶². 19 Ağustos'ta direnişçiler; Hacıbaba, Çıksorut ve Kuşçu dağı ele geçirdiler²⁶³.

Fransızlar, hem kendilerini kuşatan milis kuvvetlerini uzaklaştırmak, hem de halk nezdinde korku uyandırmak gayesiyle 21 Ağustos'ta karşı atağa geçtiler²⁶⁴. Albay Andrea, Sam köyü üzerinden Dülük'e ilerledi²⁶⁵. Dülük'teki Mıntıka komutanlığı, Fran-

251. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.85.

252. Üzel, Gaziantep Savaşının İcyüzü, s.118.

253. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.204.

254. Andrea, Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı, s.58-59; L'illustration, No.4068, 19 Fevriyer 1921, s.166.

255. Şapolya, Kuvâ-yı Milliye Tarihi, s.188.

256. Zekai Güner, "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. III, sayı. 6, Zonguldak 2007, s.58.

257. Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri I, s.525-528.

258. Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri I, s.540-541.

259. Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, C. III, s.210.

260. Üzel, Gaziantep Savaşının İcyüzü, s.133.

261. Andrea, Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı, s.61; Ünler, Gaziantep Savunması, s.79.

262. Ünler, Gaziantep Savunması, s.81.

263. Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, s.118-119.

264. Üzel, Gaziantep Savaşının İcyüzü, s.141.

265. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.210.

sızlar karşısında direnç gösterse de geri çekildi. 22 Ağustosta Fransızlar, Karahöyük, Dülük ve Atabey köylerini işgal ettilerse de ertesi gün Beylerbeyi üzerinden Ayntâb'a döndüler²⁶⁶. Yarbay Abadie, Cünüt ve Çıksorut sirtlarındaki 25. Alay'a saldırdı. Fransız birlikleri karşısında bir müddet dayanan alay, Birecik'e çekildi. Abadie, 25. Alay'ı takip etti. Fransızlar, Nizip'i işgal ettiler ve erzak yağma ederek 28 Ağustos'ta Ayntâb'a döndüler²⁶⁷.

Fransızlar, kış hazırlıkları bağlamında şehir dışındaki halkın zahirelerini ve hayvanlarını yağma ederlerken Türk tarafında da hummalı bir hazırlık vardı. Bu arada büyük çaplı toplara muhafaza edecek sığınaklar ve istihkâm müfrezesi kuruldu. Yıldırım taburu, takviye edildi. Millî kuvvetlerin işeleri için Yıldırım taburunun mutfağı tahsis edildi. Cepheler, Kürkçü hanındaki merkeze bağlandı. Sivil halkın, şehirden çıkmalarına müsaade edildi. Bir kısım şahıs, köylerden ve kasabalardan erzak ve asker toplamaya memur edildi.

Direnışçiler, bir taraftan kendi imkânları doğrultusunda hazırlıklarını sürdürürken diğer taraftan yardım arayışı içerisindeydiler. İmdat çağrılarında verilen cevaplar, hiç de iç açıcı değildi. Heyet-i Merkeziye, direnişin sürdürülmesi için bütün inisiyatifi aldı. Dışarıdan yardımın sağlanamaması ve her geçen gün artan güç koşullar altında Ayntâb'ta zaruri bir tedbir olarak; savaşamayan kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar çıkarıldı, direnişçilerin şehirde kalmalarına ve aileleri dışarı çıkanlardan, mali güçlerine göre içeridekilerin işelerine harcanmak üzere bir miktar ücret alındı.

Ağustos ve Eylül ayları boyunca Ayntâb, Fransızlar tarafından şiddetli bir şekilde bombardıman altında tutuldu. Zaman zaman iki taraf arasında ufak çaplı çatışmalar gerçekleşti. Direnişçiler, Mıntıka komutanlığının da yardımıyla Sarımsaktepe'yi zapt etmek üzere harekete geçtiler. 2 Eylül gecesi, baskın tarzında başlayan hücum, başlangıçta başarılı olsa da şiddetli mukavemet karşısında kesin sonuca ulaşamadı.

Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, Sevr antlaşması gereğince şehrin teslimini istedi. Ancak olumsuz cevap almaları üzerine şehri aralıksız olarak ağır bombardıman altında tuttular. Albay Andrea ile Albay Abadie, 8 Eylülde yeniden teslim olun bildiri gönderdiler. Bir an önce Ayntâb'ın teslim olmasını arzu eden Fransızlar, hedeflerine ulaşmak için resmî birimlere yazı yazdıkları gibi uçaklardan attıkları be-

yannamelerle halkı ve direnişçileri teslim olmaları için ikna etmeye çalıştılar. Şehrin teslim olması yönünde yapılan girişimlerden netice çıkmadı.

5 Ekimde Fransızlar, kararlı bir şekilde Çınarlı cephesine hücum ettiler. Başkarakol civarına yerleştirdikleri büyük ve küçük çaplı toplarla, Çınarlı'daki mevzileri bombaladılar. Yoğun bombardıman ateşine maruz kalan okulun duvarlarında büyük gedikler açıldığı gibi avlu duvarının batı tarafı yıkıldı. Fransız müfrezesi, okula hücum etti ise Kartal Bey'in mukavemeti karşısında daha fazla ilerleyemeyerek geri çekildi. Fransızların 14 Ekim'deki Çınarlı cephesini ele geçirmek için yaptığı ikinci teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlandı.

Ayntâb'taki direniş, Fransızlara ciddi anlamda prestij kaybettirdiğinden mukavemeti kırmak için gece gündüz aralıksız olarak bombardıman yap-

266. Andrea, Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı, s.65-66.

267. Saral, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, s.210.

makta, kilit noktalara taarruzlar gerçekleştirmekte ve propaganda yürütmekten geri durmamaktaydılar. Ancak her türlü girişimlerinden bir netice alamadılar. Bunun üzerine farklı bir taktik benimseyerek Ayntâb'ı ele geçirmek için; şehir dört bir taraftan kuşatma altına alarak hiçbir suretle dışarıyla teması olmayacaktı. Bu suretle dışarıyla irtibatı kesilen şehir, cephanesiz ve aç bırakılacaktı. Fransa'nın yeni stratejisi gereği İstanbul'da General Goubeau'nun komuta ettiği Dördüncü Tümen, 20 Kasım'da Kilis yoluyla Ayntâb'a geldi.

General Goubeau'nun gelişiyile birlikte Fransız kuvvetlerinin bir kısmı, Batal höyüğün kuzeyini ve güneyini tuttular. Cünüt tepe tarafından ilerleyen beş yüz kadar Fransız askeri, Humanız höyüğü yakınlarında mevzi aldı. Yüz elli kadar Fransız askeri, Cin deresine doğru ilerledi. Böylelikle yavaş yavaş şehri kuşatan Fransızlar Kuşçu dağı, Çıksorut ve Hacıbababa'ya taarruz ettiler. Bir hücum kolu, Garaf - Dülük yolu istikametinden Hacıbababa'ya, diğeri

ise Cünüt tepeden, sırasıyla Kuşçu dağı, Çıksorut, Hacıbababa'ya doğru ilerledi. Kuşçu dağı ve Çıksorut Fransız kuvvetlerince işgal edildi. Ahmed Çelebi, Mağarabaşı, Yazıcık, Tabakhane ve Çınarlı cephelelerinde de çarpışmalar devam etti. Ayntâb'ın kuşatılmaması için direnişçiler, olağanüstü gayret sergilediler. 21 Kasım'da Fransızlar; Çıksorut, Hacıbababa ve Çakmak sırtlarını ele geçirdiler. 22 Kasım'da kuşatma tamamlandı.

Direnişçiler açısından Ayntâb'ın kuşatılması tam bir felaketti. Zira cephane yetersizdi. Sıkıntı yalnızca cephane değildi. Sivil ahali ve direnişçilere yetecek miktarda erzak da yoktu. Eldeki stoklar, silahlı kuvvetlere ancak birkaç gün yetebilirdi. Mevsim şartları göz önüne alındığında, barınma ve ısınma sorunu da vardı. Özdemir Bey, kuşatma kaldırılmasa bile içeriden ve dışarıdan yapılacak ortaklaşa bir taarruzla kuşatmayı yararak birkaç saat için dahi olsa erzak ve cephane sağlanmasına öncelik verdi. Dokuzuncu Tümen Kumandanı Hayri Bey, kuşatmanın yarılma-

Antep Savunması sonrasında tutuklanan bazı Heyet-i Merkeziye üyeleri ve subayları

Antab après le bombardement

Gaziantep

sı halinde silâhlı kuvvetlerle birlikte sivil unsurların şehri terk etmelerini önerdi. Tümen komutanının tavsiyeleri gerek Özdemir Bey ve gerekse Heyet-i Merkeziye üyelerince kabul görmedi. 27. Alay, 26 Kasım'da kuşatmayı yarmak için Hacıbaba'ya hücum etti ise de başarılı olamadı.

1 Aralık'ta General Goubeau, şehrin kayıtsız şartsız teslim olmasını istedi. Bununla da kalmayan General Goubeau, Fransız mandasının resmen tanınmasını; Türk askeri birlikleri ve jandarmaları silahlarını bırakarak harp esiri olmalarını; Ayntâb'taki silâhlar, mühimmat ve harp malzemesi teslim edilmesini; Türk mahallelerindeki istihkâmlar yirmi dört saat zarfında yıkılmasını; Hükümete ait kasaların Fransız yetkililere verilmesini; İsimleri zikredilenlerin teslim edilmelerini ve Düyun-ı Umumiye kasasından alınan paraların derhal iade edilmesini de talep etti. General Goubeau'nun teklifine karşı oyalayıcı cevap verildi.

2 Aralıkta General Goubeau, mutabakata varmak için Özdemir Bey'le yüz yüze görüşmede ısrar

etti ve ertesi gün karargâhında randevu verdi. Özdemir Bey, General Goubeau'nun kendisini tutuklatma ihtimalini göz önüne alarak görüşmeye gitmedi. Bunun üzerine diplomasi trafiği kısmen de olsa kapandı. Böylece şehir, dört bir taraftan yoğun bombardıman ateşine maruz kaldı.

Aralık ayının başından itibaren Fransızlar, bir taraftan şehri yoğun bombardıman ateşine maruz bırakırlarken diğer taraftan da propagandalar yaparak sivil ahaliye tesir etmeye çalıştılar. Ellerindeki imkânları son noktasına kadar kullanan Fransız yetkililer, direnişi kıramadılar. Diplomatik girişimlerden de sonuç alamayınca yeniden askerî operasyonlara ağırlık verdiler. Ayntâb'ı ağır bombardıman altında tutan Fransızlara karşı milis kuvvetleri imkânları dâhilinde karşılık verdiler.

12 Aralıkta Ahmed Çelebi, Mağarabaşı ve Yazıcık mevzileri şiddetli topçu ateşini müteakip Fransız taarruzuna uğradı. Milis kuvvetlerinin etkili mukavemeti karşısında geri çekildiler. 13 Aralıkta Fransızlar, aralıklı olarak top ve makineli tüfek ateşine de

vam ettiler. 15 Aralıkta Fransızlar, Türk cephelerine saldırdılar. 16 Aralıkta bombardımana devam eden Fransızlar, makineli tüfek ateşiyle tacizlerini sürdürdüler. Ertesi gün aralıklı olarak şehri bombaladılar. Bu arada cephelerde silahlı çatışmalar da devam etti. Fransa hükümeti, Kuzey Suriye'deki hadiseler üzerine Ayn'tab'taki Tümeni, Kuzey Suriye'ye sevk etme kararı aldılar. General Goubeau, 18 Aralıkta Ayn'tab'tan ayrıldı.

20 Aralıkta kolordu birlikleri kuşatmayı yarabilmek için taarruza geçtiler. Türk tarafının hücumu karşılık olarak Fransızlar; Çıksorut, Cünüt tepe, Sarımsaktepe ve Düztepe'deki toplarıyla karşılık verdiler. Bu arada Çıksorut taraflarında kolordunun piyade hücumu gerçekleşti. Fakat hücum etkili olmadı. Ertesi gün Çıksorut ve Hacıbaba taraflarına kolordunun hücumu beklendi ise de taarruz gerçekleşmedi. Buna karşılık Fransızlar, ağır toplarıyla Musullu cephesini, küçük çaplı toplarıyla Türktepe mevkiini şiddetle bir şekilde bombardıman ederek pek çok yıkıma sebep oldular. Fransızlar, 23 Aralıkta hem şehir dışındaki kolorduya hem de şehir içindeki milis kuvvetlerine karşı atığa geçti. Musullu cephesine doğru ağır silahlarıyla birlikte hücumu kalkan Fransızlara Ermeniler destek verdi. Milis kuvvetleri, taarruz karşısında önce gerileseler de daha sonra karşı atakla Fransızları püskürttüler.

Fransız komuta heyeti, Albay Selâhaddin Adil'in kuzeyde oluşunu göz önüne alarak muhtemel taarruzun bu istikametten yapılacağı düşüncesiyle kuvvetlerinin büyük bir kısmını Hacıbaba ve Çıksorut cephesine kaydırıldı. Ancak Dokuzuncu Tümen'e bağlı birliklerin Karataş istikametinden hücumu geçirmesi Fransızları şaşırttı. Avantajlı durumda olmasına karşın tümen birlikleri, taarruzu devam ettiremedi. Bunun üzerine Salâvat yokuşuna ve Cünüt'e hücum ettiler ise de bu da başarılı olmadı. Gün boyunca hem kuzeyden hem de güneyden yapılan hücumlarla, iki hattan oluşan kuşatmayı aşamadılar.

Kuşatmanın başlamasıyla birlikte işe yokuşundan kaynaklı olarak ortaya çıkan açlık ürkütücü boyutlara ulaştı. Silahlı kuvvetler için yeterli işe yoktu. Acı zerdali çekirdekleri günlerce suda bırakılarak tatlandırıldı ve öğütülerek unla karıştırılmak suretiyle ekme yapıldı. Korkunç bir hal alan açlık bütün şiddetiyle kendisini hissettirdi. Ölü hayvanlar, gece içinde kayboldu. Köpek ve kedi gibi evcil hayvanlar dahi yendi.

Ayn'tab'ta amansız bir şekilde devam eden kuşatmayı yarmak için yeni bir taarruza karar veril-

di. Önceki taarruzlar göz önüne alınarak Fransız mevzilerine hücum edilmeyerek erzak ve cephane taşıyan nakliye kollarına baskın yapılması uygun görüldü. Ancak 18 Ocak'taki İkizkuyu harekâtında istenilen sonuca ulaşamadı. Direnişçiler, ani bir baskına hazırlanırken Fransızlar da bir an önce şehri ele geçirmeyi hedeflemekteydiler. 30 Ocakta milis kuvvetlerinin kuşatmayı yarma için hazırlıklarını tamamladığı sırada Fransızlar, ansızın Musullu cephesine yüklendiler. Üçüncü bölüğün mukavemeti neticesinde geri çekildiler.

30 Ocak gecesi direnişçilerin Çıksorut taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması hoşnutsuzluğa neden oldu. Başarısız taarruz sonrası direnişçiler bir taraftan açlıkla mücadele ederlerken diğer taraftan aralıksız devam eden bombardıman altında hayatlarını sürdürmeye çalıştılar. Heyet-i Merkeziye, artık şehri kurtarmanın güçlüğüne anlayarak direnişçileri kurtarmanın kaygısına düştü. Son askerî harekât, eldeki mevcut olanaklarla mücadeleyi sürdürmenin imkânsızlığını daha net bir şekilde ortaya koymuştu.

Albay Selâhaddin Adil, imkânların kısıtlılığından ötürü şehri kurtarmanın olanağı olmadığı ve direnişçilerin huruç hareketiyle şehri terk etmeleri gerektiği kanaati taşımaktaydı. Direnişçiler ise kuşatmanın yarılarak şehre yardımın sağlanması istemekteydiler. 4 Şubatta kolordu desteğiyle yapılacak askerî harekât gerçekleşemedi. Son askerî harekâtından sonra milis kuvvetleri her açıdan mukavemet edebilecek durumda değildi. Kolordunun da direnişçileri kurtarmak için taarruz yapacak kudreti yoktu. Bu nedenle Direnişçilerin fedai postaların rehberliğinde dışarı çıkmalarına karar verildi. 7 Şubat'ta çatışmaların sona ermesini müteakiben Özdemir Bey, Heyet-i Merkeziye üyeleri, resmî görevliler ve sivil halktan iki yüz kişi, şehrin kuzeyinden Beylerbeyi tarafından kuşatmanın dışına çıktılar. Polis, jandarma ve halktan oluşan ikinci kafiye, İbrahimli köyü istikametinden dışarı çıktılar.

8 Şubat sabahı büyük bir gizlilikle yürütülen operasyon sonrası özellikle Özdemir Bey ve direnişçilerin şehirden ayrılışı ahali tarafından kaygılandırdı. Şeyh Fethullah Camii'ndeki toplantının sonunda şehrin teslimi gündeme geldi. Dr. Mecid Bey başkanlığındaki Türk delegeleri şehrin teslimi konusunda Fransız yetkililerle görüşmelere başladılar. Ahalinin onayı alındıktan sonra teslim şartnamesi imzalandı. Uzun süre kısıtlı imkânlarıyla olağanüstü mücadele sergileyen Antepliler, 9 Şubatta teslim şartnamesini çaresiz kabullendiler.

Türk milletinin bağımsızlığı konusundaki tavrını ortaya koyan Ayntâb direnişi, kamuoyunun yakın ilgisine mazhar oldu. İmkânsızlıklar içerisinde mücadele veren Türk şehrine yardım edilememesi insanların yüreğini sızlattı. Sergilenen mücadeleyi takdir etmek noktasında Bakanlar Kurulu Başkanı ve Millî Savunma Bakanı Fevzi Çakmak, 6 Şubat 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 147. toplantısında meclis başkanlığına bir önerge sundu. 6 Şubattaki TBMM'nin 147. toplantısının ilk celsesinde Ayntâb'a "Gazi" unvanı oy birliğiyle ve büyük bir coşkuyla kabul edildi. Teklif, 8 Şubat 1921 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Fransa açısından Ayntâb'ın teslimi büyük bir memnuniyetle karşılandı. Fransız Harbiye Nazırı, hükümet adına, Ayntâb'taki subaylarına ve askerlerine en samimi tebriklerini ilettiler. Fransa hükümeti, başarısından ötürü birliklerindeki askerlerini ödüllendirdi. Teslim antlaşmasından sonra Fransızlar, Ayntâb'a gösterişsiz bir şekilde girdiler. Emniyet açısından kritik noktalara mevzilendiler. Halkla ilişkileri yumuşatmak adına erzak dağıttılar. Fransızlar, öncekinin aksine halka saygılı davrandılar. Türklerden ve Ermenilerden oluşan mahalli heyetlere, şehrin günlük idaresini bıraktılar.

Şubat ayı içerisinde Londra'daki konferansta, Ayntâb'ın Fransız mandasına bırakıldığına dair haberler, Ayntâblıları son derece müteessir etti. Fransızlar, Ayntâb sancağına egemen oldularsa da şehir dışında Fransız mandası tanınmadı. 22 Şubatta İkinci Fransız tümen komutanı General De Lamothe, Ayntâb'a geldi. General, savaşın bilânçosu hakkında bilgi aldı. 27 Şubattan itibaren kuşatma kaldırıldı. 8 Martta Albay Abadie, Fransız kuvvetlerinin büyük bir kısmıyla birlikte Ayntâb'tan ayrıldı.

İtilâf Devletleri, işgal ettikleri toprakların mukadderatını tayin etmek gayesiyle barış görüşmelerini başlattılar. Türklere zoraki bir barışın kabul ettirilemeyeceğinin bilincinde olan Fransa hükümeti, Ankara'yla temasa geçti. 11 Mart 1921 tarihinde Londra'da TBMM hükümeti Dışişleri bakanı Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Briand arasında antlaşma imzalandı. Ayntâb'ın Türklere bırakılacağı haberi, şehirde büyük bir coşkuyla karşılandı. Türkler sevinç içerisinde iken gelecek kaygısına düşen Ermeniler ve Fransız taraftarı bir kısım Türkler, Gaziyantâb'ı terk ettiler.

Sakarya Meydan Savaşı'nda Yunanlıların mağup olarak geri çekilmeleri üzerine Fransa hükümeti ile Türk hükümeti arasında başlayan barış görüş-

meleri, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara antlaşmasıyla son buldu. Antlaşmaya göre; Ayntâb, Misak-ı Milli sınırlarına dâhil edildi. Kasım ayı içerisinde Fransa, birliklerinin büyük bir kısmını Gaziyantâb'tan çekti. Kalan son Fransız askerleri 25 Aralıkta şehirden çıktılar. Fransız askerlerinin çekilmesini müteakip aynı gün Ayntâb mıntıka komutanlığına bağlı 59. Alay, Ayntâblıların sevinç gözyaşları arasında şehre girdi.

Antep Savunması'nda tahrip edilmiş olan Handanbey Camii

17 Aralık 1918 tarihinde İngiltere'nin ve akabinde 25 Ekim 1919'da Fransa'nın işgaline uğrayan Gaziantep 25 Aralık 1921'de bağımsızlığına kavuşmuştu. Uzun süre işgale direnen şehrin % 80'i tahrip olduğu gibi meskenler oturulamayacak haldeydi. Direniş süresince halktan para toplandığı gibi şehir esnafı da dükkânlarındaki ve depolarındaki mallarını hibe etmişti. Meşru haklarını koruma ve müdafaa etme dışında amacı olmayan Anteplilerin en büyük kaybı, binlerce vatan evladydı. Bağımsız-

lığı uğruna her şeyi göze alan binlercesi de yaralandı. Sonuç itibarıyla Antep direnişinde olağanüstü mücadele sergileyen şehir, fedakârlık noktasında hiçbir şeyi esirgemedi. Antep Savunması, Millî Mücadele tarihimizde yiğitlik, kahramanlık ve fedakârlığın örneklerindedir. Antep'in direnişi, eşsiz kahramanlığı ile hem kendini hem de Güneydoğu Anadolu'yu düşman işgalinden kurtaran bir halk hareketi, millî birliğin ve benliğin bir şahlanışı olarak tarihteki yerini almıştır.

Gaziantep Kronolojisi

MÖ ?-10000
Paleolitik Dönem

MÖ 3000-2000
İlk Tuç Çağı

MÖ 1650-1200
Son Tuç Çağı

MÖ 550-330
Persler Dönemi

MÖ 5500-3000
Kalkolitik Dönem

MÖ 2000-1650
Orta Tunç Çağı
Güneydoğu Anadolu
küçük kent devletleri

MÖ 1200-600
Geç Hitit
Prensklikleri Dönemi

MÖ 312-64
Selökidler Dönemi

MÖ 10000-5500
Neolitik Dönem

1381
Yörenin yeniden
Dulkadiroğulları
egemenliğine
geçmesi,
aynı yıl yöre
bir kez daha
Memlukler'ce geri
alınmıştır.

1343
Dulkadiroğlu
Karaca Bey'in
Antep yöresini
Dulkadiroğulları
Beyliğine bağlaması.

1260
Mısır Memluk
Sultan'ı Seyfeddin
Kutuz'un
Antep yöresini
İlhanlılardan
alması.

1353
Bölgenin
Dulkadiroğulları'ndan
Memluk egemenliğine
geçmesi.

1281
İlhanlılar'ın
yöreyi ele geçirmek
için akınlar yapması.

1259
Antep yöresinin
İlhanlı egemenliğine
girmesi.

1400
Timur'un
Antep'i ele
geçirmesi.

1468
Dulkadiroğlu
Şahsuvar Bey'in
Memluk ordusunu
Antep yakınlarında
yenilgiye uğratması.

MS 64 - MS 395
Roma Dönemi

MS 636

Yermük Savaşından sonra
Iyaz Bin Ganem'in Antep
yöresini ele geçirmesi

1067

Emir Afşin'in Antep
yöresine akınlar yapması.

MÖ 64 - MS 72

Kommegene Krallığı
Dönemi

MS 395-628

Sasaniler Dönemi

MS 782

Harün-ür Reşid
döneminde yörenin
yeniden Bizanslılardan
geri alınması.

1077

Gümüştekin'in
Antep'i
alması.

1084

Süleymanşah'ın
yöreyi fethetmesi.

1156

Suriye Atabegi
Nureddin Mahmud'un
Antep'i ele geçirmesi.

1098

Antep'in
Urfa'da kurulan
Haçlı Kontluğu'na
bağlanması.

1218

İzzeddin Keykavus'un
Antep'i Halep
Eyyubilerinden geri
alması.

1157

Kılıç Aslan'ın
Antep'i geri alması.

1150

Sultan 1. Mesud'un
Antep yöresini
Haçlılardan geri alması.

1480
Alaüddeve
Bozkurt Bey'in
Dulkadiroğulları
Beyliğini ele
geçirmesi

1515
Mamluklar'ın
Ala üd- Devle'nin
öldürülmesinden
yararlanarak
kenti ele geçirmesi

1516
Yavuz
Sultan Selim'in
Antep'e gelmesi

1839
Antep'in
Osmanlı yönetimine
başkaldıran
Mısır Valisi Kavalalı
Mehmet Ali Paşa
güçlerinin eline geçmesi.

6 Aralık 1918
İngilizlerin
Kilis'i işgal etmesi.

1516
Antep yöresinin
tümüyle Osmanlı
topraklarına katılması.

1818
Antep'in
Maraş Eyaletine
bağlanması.

1914
Antep'in
Halep Vilayeti'nden
ayrılarak bağımsız
sancak olması.

17 Aralık 1918
İngiliz
birliklerinin
Antep'e girmesi.

20 Ekim 1921
Fransızlarla Ankara
Antlaşmasının
imzalanması.

9 Şubat 1921
Gaziantep'in
Fransızlar'a teslim
olmak zorunda
kalışı.

8 Şubat 1921
Antep'e "Gazi"
unvanının
verilmesi.

6 Şubat 1921
Kuva-yı Milliye'nin
kuşatmayı yarıp
şehri boşaltması.

20 Kasım 1920
Fransızların
Antep'i son kez
kuşatması ve top
atışına tutması.

25 Aralık 1921
Fransız
Birliklerinin
Gaziantep'i
boşaltması ve
şehrin kurtuluşu.

5 Kasım 1919
Fransızların
Antep'i de işgal
etmesi.

20 Ocak 1920
Karayılan'ın
Karabıyıklı'da
bir Fransız
birliğini yenilgiye
uğratması.

1 Nisan 1920
Antep
şehir savaşlarının
başlaması.

29 Ekim 1919
Fransızların
Kilis'i işgal etmesi.

7 Ocak 1920
Fransız
askerlerinin
Eloğlu'nda
baskına uğraması.

28 Mart 1920
Gaziantep
Kuva-yı Milliye
Komutanı Şahin
Bey'in şehit
olması.

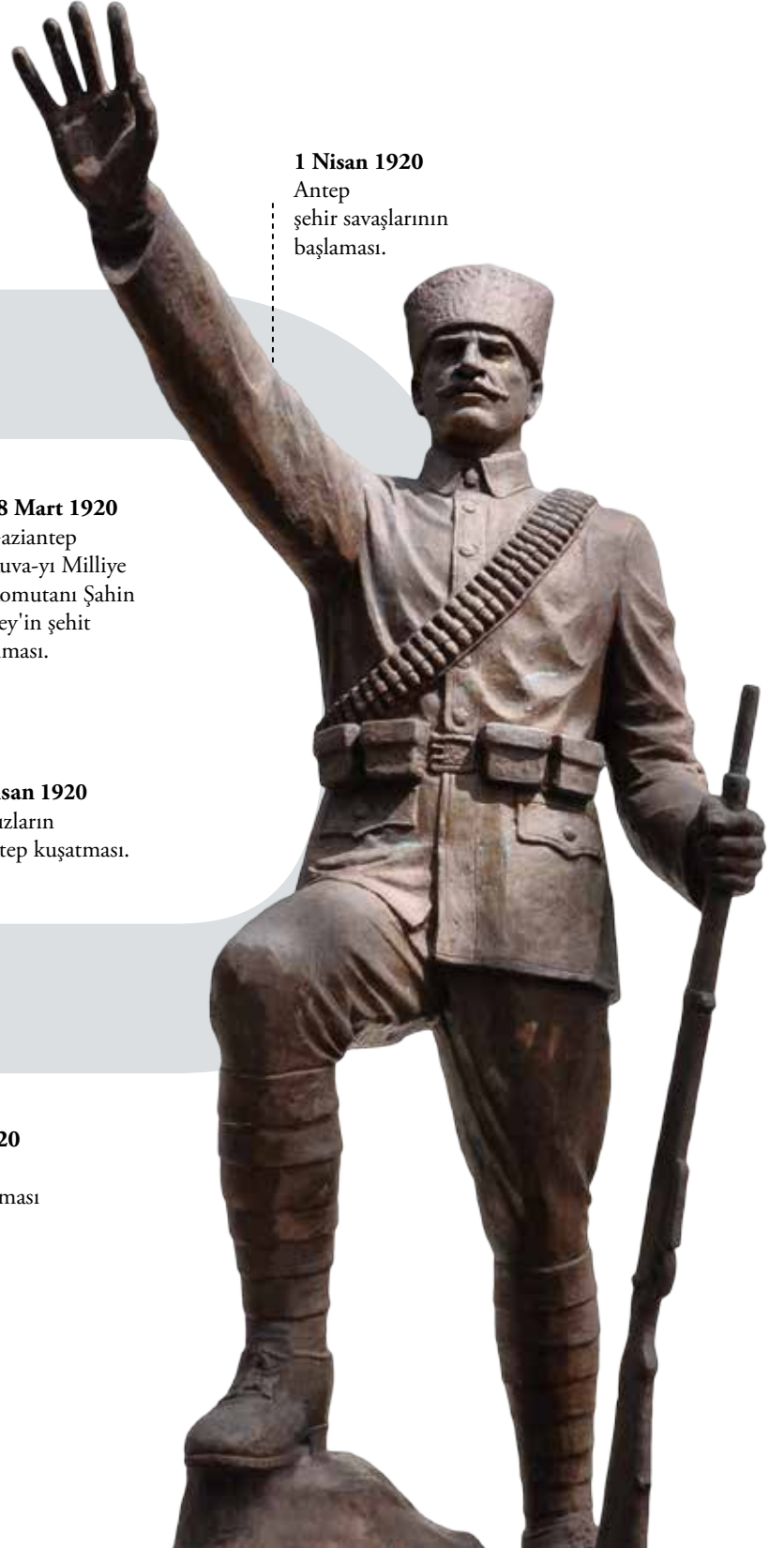
18 Ağustos 1920
İkinci kuşatmanın
yarılması.

16 Nisan 1920
Fransızların
1. Antep kuşatması.

29 Temmuz 1920
Kuva-yı Milliye'nin
saldırısı ve Fransız
kuşatması.

30 Mayıs 1920
Fransızlarla
ateşkes antlaşması
yapılması.

Gaziantep Kalesi

Dr. Burhan BALCIOĞLU

Şehitler Anıtı

Ali DAĞLI

Zeugma'nın Tarihçesi

Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY

Doliche'nin Tarihi

Prof. Dr. Engelbert WINTER

Rumkale

Hülya KAYAÖZ

Karkamış

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI

Yesemek

Emine ÖZTÜRK

Tilmen Höyük

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI

Zincirli Höyük

Prof. Dr. David SCHLOEN

Gercin Höyük

*Prof. Dr. David SCHLOEN ve
Dr. Virginia R. HERRMANN*

Taşlı Geçit Höyük

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI

Roma Anıt Mezarları

Hülya KAYAÖZ

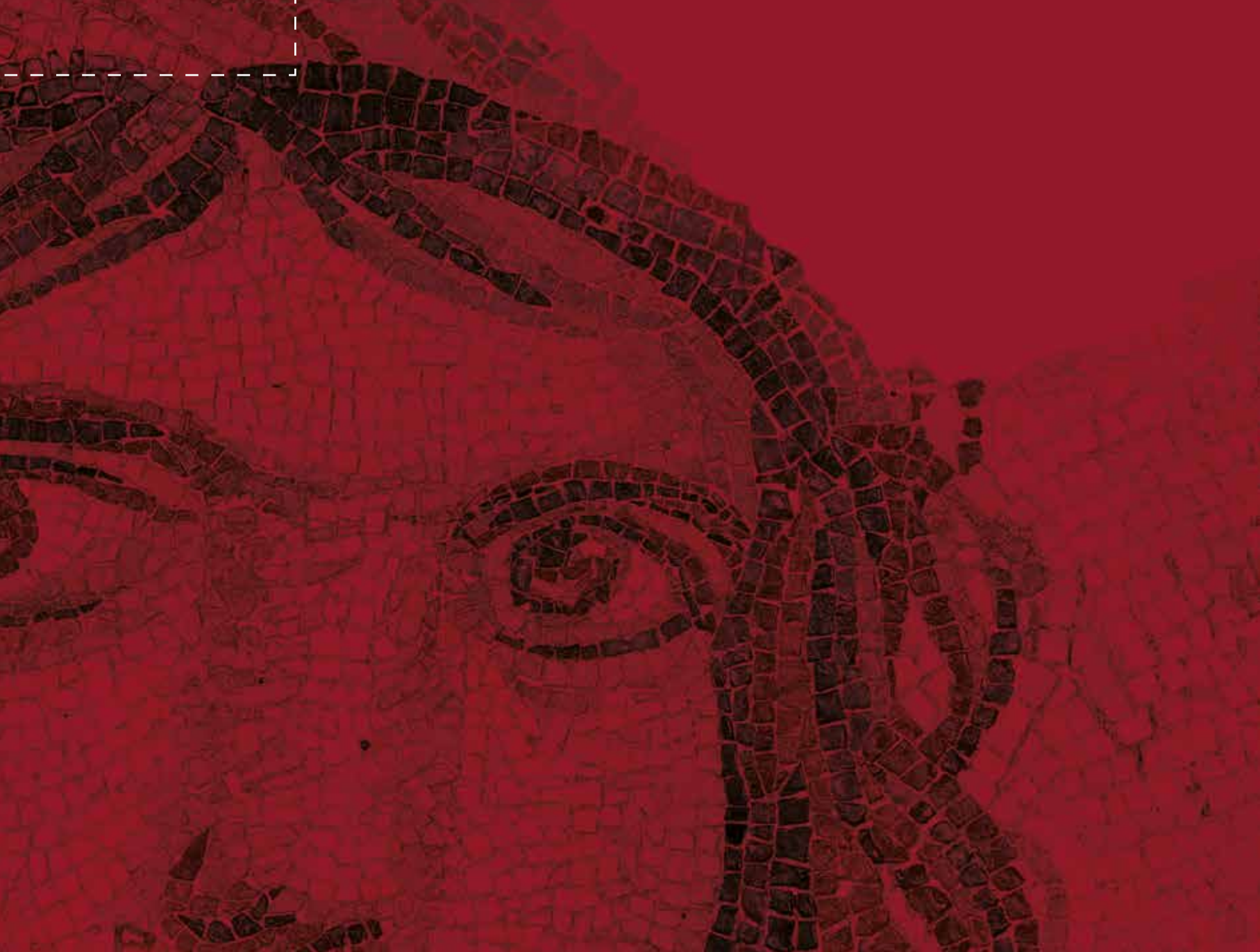
Araban Kalesi

Hülya KAYAÖZ

Dolmen Kaya Mezarları

Emine ÖZTÜRK

Tarihi Yerler ve Eserler

GAZİANTEP KALESİ

Gaziantep Kalesi, Türkiye'deki kaleler içinde ayakta kalabilmiş, muhteşem görünümünü koruyabilmiş kalelerden biridir. Kale'nin kuzey, kuzeydoğu ve doğu yamaçları kısmen kayalık bir yapıdadır. Güney, güneybatı ve batı yamaçları ise höyük üzerinde yer alır. Kalenin kuzeyinde Alleben Deresi, doğusunda ve güneydoğusunda ise Türktepe mahallesi yer almaktadır. Güneyinde bulunan Lala Mustafa Paşa Hanı (Hışva Hanı) kaleye tarihsel bir zenginlik katmaktadır.

Kalenin ilk yapım tarihi konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, MS II. yy'dan sonra yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Güneyinde ve güney batısında yapılan kazı çalışmaları sonucunda günümüzden 7000 yıl öncesinde yerleşim görmüş bir höyük üzerine kurulmuş olduğu düşünülmektedir. 2004 yılında yapılan kazı çalışmalarında Eski Tunç Çağına ait yerleşimler ve sonraki dönemlere ait sur duvarları bulunmuştur. Bölgedeki diğer kale ve burçlar ile birlikte değerlendirildiğinde, 20 km güney batısındaki Burç Kasabası Kulesi ve Karadinek Kulesi, 55 km güneydeki Kilis ili sınırları içindeki Ravanda Kalesi, 15 km kuzey batısındaki Boynooğlu Köyü Kulesi, 20 km kuzeydeki Karacaburç Köyü kulesi, 20 km kuzeydoğudaki Mazmanburcu dönemin yol güvenliğini ve asayişini sağlamak amacıyla yapılmış savunma yapılarıdır. Kalenin kutsal Dülük antik kentinin ve yolunun güvenliğini sağlamak üzere Roma döneminde ileri karakol olarak yapılmış olduğu düşünülmektedir (Ergeç, 1999).

MS IV. yy.'da askeri açıdan kalelerin öneminin artması üzerine kaleler mimarı olarak ünlenen Bizans İmparatoru I. Justinianus (MS 527-565) Gaziantep kalesinde büyük çapta onarımlar yaptırmış, yeni yapılar yaptıırıp, galeriler açtırarak kalenin kullanım sahasını genişletmiştir. Gaziantep'in bulunduğu bölge ortaçağda oldukça karışıktır. Miladi 636 yılında Antep ve çevresinin İslam egemenliğine girmesiyle uzun süre Bizans-İslam çekişmesine sahne olmuştur. Şehrin sürekli el değıştirmesi, yeni yönetimin kalede bir takım değışikliklere gitmesine sebep olmuştur. (Çam, 2006). Abbasiler (MS 782), Bizanslılar, Hamdaniler (951) Nurettin Zengi (MS 1155) Selçuklular (1084), Eyyubiler (1183) Memluklular (1277) Moğollar (1281), Dulkadırlar (1390), Timur (1400), Karakoyunlular ve tekrar Dulkadır Beyliği idaresine geçen şehir uzun süre Memluklarla Dulkadıroğulları arasında mücadeleye konu

olduktan sonra 1516 Mercidabık Zaferinden itibaren Memluklardan Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Bu dönemde yeni burçlar takviye edilerek sur bedenleri yükseltilmiştir. 1481 yılında kale Mısır Sultanı Kayıtbay tarafından ikinci defa ele geçirilmiştir. Ana kapı ve kale köprüsünün iki yanındaki kuleler Osmanlı Devleti döneminde Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1557 yılında ye-

niden yaptırılmıştır. Melik Salih Ahmet Bin Melik Süleyman kaleye yeni burçlar ilave etmiş camii ve çeşitli binalar yaptırmıştır. 15. ve 16. yy. dan sonra ateşli silahların gelişimi ve ülke sınırlarının değişimi nedeniyle kale savunma görevinden çok bir yönetim merkezi, stratejik konumu nedeniyle de Geç Osmanlı döneminde askeri depo ve zindan olarak kullanılmıştır. (Çam, 2006)

1517 Osmanlı egemenliği ile kente yeniçeri yerleştirilmiştir. Bundan önce şehrin idarecileri Memluk Şerifleri olup Halep vilayetine bağlıken Osmanlı egemenliği ile birlikte şehrin yönetimine yeniçeriler gelmiştir. Tüm bu mücadelelere şahitlik etmiş olan Gaziantep Kalesi en son mücadeleyi Kurtuluş Savaşıyla vermiştir. Savaştan harap bir şekilde çıkan ve yıkılan yerlerinin taşları alınarak yeni

Gaziantep Kalesi

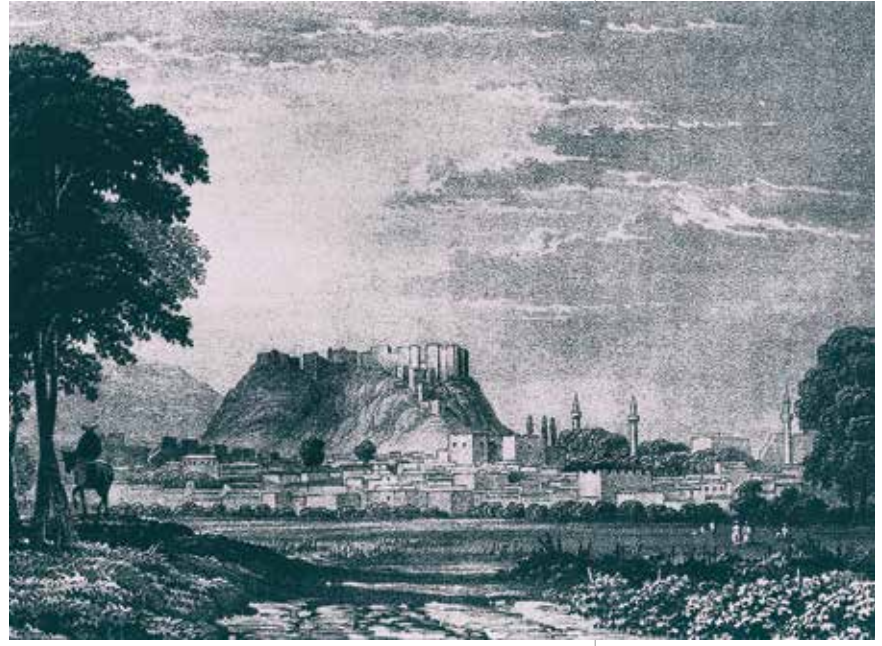

inşa edilen binalarda kullanılan kalenin ilk onarımı 1950'li yıllarda zamanının belediyesince gerçekleştirilmiştir. Bu onarım ile kalenin yıkık vaziyette olan sur ve beden duvarları kısmen onarılmış, kalenin etrafında bulunan hendek ile kale içindeki tünel, oda gibi tehlike arz eden mekanların içi doldurulmuş, kalenin üzerinde, etrafında ve galerilerinde yaşayan halk bu alanlardan çıkarılmıştır (Ergeç, 1999).

Kale ikinci onarımı ise 1960'lı yılların sonunda 1970'li yılların başında yine dönemin belediyesi tarafından yapılmıştır. Bu çalışma ile kalenin güney eteklerinde bulunan harap vaziyetteki galeri kısmen çökertilerek sembolik bir galeri yapılmış, sonraki yıllardaki onarımlarda eksik kalan beden duvarları tamamlanarak günümüzdeki görünüm kazandırmıştır.

Gaziantep Kalesi'nin fiziksel görüntüsü hakkında Evliya Çelebi, seyahatnamesinde "...Kalesi, şehrin ortasında bir kudret kayası üzerinde yuvarlak bir kaledir. Etrafı 1300 adımdır. Hendeği 40 (30 m) enli ve 20 (15 m) arşın derindir. 26 kule, 1001 bendendir. Batıya bakan bir kapısı vardır ama yedi kat demir kapıdır. Kale içinde kırk ev, bir cami, bir hamam, birkaç buğday ambarı vardır. Sanki bu kale Halep kalesinin oğludur." (Çelebi E., Seyahatname IX.) ifadelerine yer vermiştir. Bir başka yazılı kaynakta ise çevresinin 540 kulaç ve altı kule, iç kalenin çevresi 66,5 kulaç ve üç kule, merkez altındaki başura 307 kulaç ve 5 kule, orta kale 343 kulaç, küçük başura 234 kulaç, oturlan büyük kale bölümü 282,5 kulaç, kapının çevresi 105 kulaç ve 3 kuleden oluştuğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda bir kale Hendeğinin varlığı, 30 arşın (22 m) genişliğinde ve 20 arşın (15 m) ifadesi yer almaktadır. Ayrıca kale hendeğinin Şirvani Camisi üstünde bulunan bir kaynaktan dolduğu ifade edilmektedir (Çam, 2006).

Mimari yapı yönünden Kale dört bölümden oluşur. Üst Kale (İç Kale), Giriş Kuleleri, Dış Surlar ve Eğimli Yüzeyler. 12 burcu ve surları ile 30 m yüksekliğinde 200 m çapında ve 1200 m çevre genişliği ile daire şeklinde bir yapı kompleksidir. Kuzeybatısında bulunan sivri kemerli taç kapıdan girilen kaleye hendek köprüsünden ulaşılır. Kale sur altı kapısından girilince kalenin iç kesimlerine ve üstüne çıkan iki yol bulunur. Bu yollardan direk devam edeni tonozlu dehliz, tünel yada galeri isimleri verilen 198 m uzunluğundaki yapı kompleksidir. Bu yapı içinden burç altı odalarına ve zindanlarına girilen kapılar bulunmaktadır. Kale yamaçlarında ve kale kütlesi altında da çeşitli tüneller tespit edilmiştir. Yamaçta bulunan tünellerin kale

üzerindeki gizli geçitler sisteminin bir parçası olması bakımından önemli bir yeri vardır. Kale kütlesi altındaki tüneller ağının da, kale dışındaki zamanın önemli merkezlerine geçitler olması bakımından önemi büyüktür. Ayrıca burada bulunan iki tünel kolu ziyaretçilerini acı ve tatlı su kaynaklarına götürür. Kazı ve temizlik çalışmaları tamamlandığında bu oda ve zindanların ziyaretçilere açılması planlanmaktadır. Esas kale kapısından sola açılan 30 m uzunluğunda taş döşeli yol kalenin üstüne (İç Kale) çıkar. Kale üstü bir teras görünümünde olup şehrin en uzak uçlarını görebilen bir yüksekliğe sahiptir. Bu özelliği ile kale şu anda şehri görebilen seyir terası durumundadır.

Gaziantep kalesinde ilk bilimsel kazı ve onarım çalışması Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında yapılmıştır. Bu çalışmada kazı ve restorasyon bir arada uygulanarak uzun soluklu bir planlama olmuştur. 2000 yılında Kale Hamamı ve Mescidi kazılarak ortaya çıkarılmıştır. (Balcıoğlu, 2000) Anıtlar ve Rölöve Müdürlüğü'nün planlamasıyla kazısı yapılan hamamın üzeri uzay çatı ile kapatılarak koruma altına alınmıştır. 2002 yılında kazı çalışmalarına tekrar başlanılmış ve mescid çevresindeki Osmanlı Dönemi yapı kalıntıları kısmen ortaya çıkarılmıştır. Gaziantep Kalesinde 2003 ve 2004 yıllarında da kazı çalışmaları sürdürülmüş, yapılan arkeolojik kazılar sonucunda kale üstünde toprak altında kalmış iki hamam kalıntısı, Kale Camii, Osmanlı koğuşları ve kale evleri açığa çıkarılmıştır.

Ali DAĞLI
Araştırmacı

ŞEHİTLER ANITI

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes sözleşmesine göre, Antep'te, Maraş ve Urfa gibi Türklere bırakılmıştı. Ama öyle olmadı önce İngilizler sonra da Fransızlar şehre gelmişlerdir. Antep, büyük topları, 300 makineli tüfeği, 6 teyyaresi ve 4 tankı ile gelen 20 bin kişilik Fransız Tümeni ve 1.500 Kişilik Ermeni gönüllü alayına karşı, 2920 tüfekli Çetesi ile ancak 10 ay 9 gün dayanabilmiştir.

Antep'li, düşman çemberi içinde aç kalmış, hiç bir yerden yardım alamamış, Acı zerdali çekirdeği ekmeği ve ot yemişlerdir. Cephanesi tükenmiş, barutunu, fişğini kendisi yapmıştır. Şehrin her yeri yanmış ve yıkılmıştır. Fransız'ı Antep'e sokmamak için 6317 şehit verilmiştir. Şehitlerimizi, kurşun yağmuru altında, kanlı elbiseleri ile, Esenkak (İhsanbey) Camii arkasında açılan büyük çukurlara gömmüşler, fatihalarını bile evlerinde, mağaralarında okumuşlardır. Harbin son günlerinde, daha herkes şehidin, yaralısının başında ağlarken, Antep duman duman tüterken, 8 Şubat 1921 tarihinde TBMM'si Antep'e Gazilik Unvanını vermiştir. Binlerce Şehit ve Gazi verildikten sonra bu mümtaz kahramanlarımıza, çocuklarımıza onları

unutmamak adına bir şeylerin yapılması gerektiği gerçeğini ebedileştirmek için zamanın koşulları göz önünde tutularak bir anıtın yapılmasına karar verilir. Antep'in büyükleri ve saygı değer insanları her zaman olduğu gibi bir sembol olsun isterler. Binlerce insanı temsil ettirebilmesi adına, Antep Harbi'nin en çetin geçen ve bir türlü Fransızlar'ın eline geçmeyen "Arıburnu" diye adlandırılan Çınarlı Camii'nin hemen yanına, gelecek kuşaklarımıza ibret teşkil etsin diyerek bir anıt yapılmasına karar verilir.

Bu anıt şehitlerimizin şahadet parmağını temsili anlamında yaptırılmıştır. Şehitler Abidesi'nin kadir şinaş, Antep'li tarafından para toplanarak yapılmıştır. Abidenin mimari projesi Mimar Sırrı Bilen tarafından hazırlanmıştır. Fiili inşaatı ise taş yapı ustası Ökkeş Kuranel tarafından gerçekleştirilmiştir. (Göğüş, 2016)

Gaziantep'li anıtın açılışına yediden yetmiş katılarak büyük ilgi göstermiştir. Anıtın açılışı 25 Kanun-i Sani 1935'te dönemin valisi Ali Rıza Çevik tarafından yapılmıştır.

Şehitlik

Şehitler Abidesi

ZEUGMA'NIN (FIRAT SELEUKEIA'SI) TARİHÇESİ

Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Öğretim Üyesi

Fırat Nehri'nin üzerinde yer alan stratejik öneme sahip bir geçit noktasında kurulmuş olan Zeugma Seleukos Krallığı'na ait önemli bir askeri ve ticari merkezdir. Kent büyük olasılıkla bu stratejik konumu nedeniyle bir askeri-kent (katoikia) niteliğinde kurulmuştur. Karşılıklı iki kent şeklinde konumlanmış olan Zeugma Hellenistik dönemde Seleukeia (bugün Fırat Nehri'nin batı kıyısında su üstünde görülebilen kent) ve Apamea (Fırat'ın doğu kıyısında bulunan ve bugün baraj gölü altında kalmış olan kent) olarak adlandırılmaktaydı. Bu iki kent için antik dönemde daha çok "geçit" anlamına gelen "Zeugma" ismi kullanılmıştır. MÖ 300 yılları civarında Hellenistik krallıklardan en önemli olan Seleukos Krallığı'nın kurucusu I. Seleukos Nikator tarafından kurulan iki kente, kendisi ve Parth (Pers-İran) asıllı karısı Apama'nın adı verilmiştir (Seleukeia-Apamea). Antik yazarlardan Yaşlı Pili-nus ve Byzantion'lu Stephanus Büyük İskender'in,

Belkıs - Zeugma

doğu seferinde, Fırat Nehri'ni bu noktadan geçtiği bilgisini verirler. Ancak bazı diğer antik yazarlar (Aritoboulos, Plutarkhos, Arrianus, Q. Curtius) İskender'in Fırat'ı geçiş noktası olarak Thapsakos'u gösterirler. Bu durum hala bilim adamları tarafından tartışma konusudur. Seleukos Kralı III. Antiokhos, Mithridates'in kızı Laodikeia ile Zeugma'da evlenmiştir. Hellenistik dönemde antik Kyrrhestike Bölgesi'nde yer alan Zeugma, Pompeius tarafından MÖ 64 yılında, I. Antiokhos yönetimindeki Kommagene Krallığı sınırları içine dahil edilir. MÖ 31 yılında, Zeugma Kommagene Krallığı hakimiyetinden çıkarak, Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaletine bağlı bir kent statüsüne getirilmiştir. Kentin Roma İmparatoru Tiberius zamanında, MS17 de resmi olarak Roma İmparatorluğu'na geçtiği numismatik verilere göre düşünülmektedir. Bu tarihten sonra kent Romalılaştırma sürecine girer.

Zeugma, Kommagene kraliyet ailesine bağlı yöneticiler tarafından bir süre daha idare edilir. Roma İmparatoru Vespasianus'un yeni eyalet düzenleme projesi kapsamında MS 72 yılında Roma'nın Suriye eyaletine bağlanan Zeugma, bu süreç içinde "Bellum Commagenicum", yani "Kommagene Savaşı" olarak da bilinen kısa bir gerginlik dönemi yaşamış ve Kommagene Kraliyet ailesi üyelerinin aktif rolü sona erdirilerek kent, tamamen Roma yönetimine bağlanmıştır. MS 18'de Zeugma'da ilk olarak X. Roma Lejyonu Fretensis'in konuşlandırıldığını biliyoruz. Bu sürecin ardından MS 49 yılında Zeugma yakınında bir kamp kurulmuş, MS 66 yılındaysa III. Roma Lejyonu Skythika ile X. Roma Lejyonu Fretensis yer değiştirmiştir. MS 66'dan sonra artık kentte, III. Roma Lejyonu Skythika'nın askerleri ve komutanları yer almaktadır. Bu dönemde Hellenistik kent genişleyerek bir Roma kentine dönüşmeye başlamış, imar faaliyetleri artmıştır.

Hellenistik kent güneybatı ve doğudan genişlemiş, yeni oluşan Roma kenti Hellenistik kent surları dışına taşınmıştır. Lejyon ile bağlantılı Roma askeri idari üssü ve kent eklentisi bugün At Meydanı olarak adlandırılan Belkıs Tepe'nin batısındaki alanda yer alır. Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki kent olma niteliğindeki Zeugma bu durumunu MS 2. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuştur. MS 1. yüzyılda Parthlarla önemli askeri ve diplomatik görüşmelerin yapıldığı askeri bir kent niteliği kazanan Zeugma aynı zamanda doğudan-batıya ve kuzeyden-güneye geçen antik kervan ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı da Hellenistik ve

Roma dönemlerinde önemli bir ticaret merkeziydi. MS 2. yüzyılda en zengin dönemini yaşayan kent, MS 253 yılında Sasani kralı I. Şapur'un kente saldırmasıyla büyük oranda tahrip olmuş ve eski önemini yitirmiştir. MS 4. yüzyıldan sonra Hıristiyanlaşan kentte Justinianus dönemindeki Parth savaşları sırasında (MS 540-562) var olan surun onarılmasıyla yeni bir savunma sisteminin yapıldığı bilinmektedir. Yazılı kaynaklar Zeugma'yı geç antik dönemde bir piskoposluk merkezi olarak göstermektedir. Suriyeli Mikhail, bize, MS 583'de kentte bir Meryem Ana Kilisesi'nin inşa edildiği bilgisini verir. MS 7. yüzyıl başlarındaysa kentin İslam orduları tarafından fethedildiği düşünülmektedir. MS 9. ve 10. yüzyıllara kadar kentte yerleşimcilerin olduğu bazı buluntulardan anlaşılmaktadır.

Yeni Zeugma'da Yeni Araştırmalar

Bulunduğu coğrafi konumu yanında bölgenin geçirdiği tarihsel süreç içinde oldukça önemli jeopolitik noktada yer alan Zeugma, antik dünya tarihi, arkeolojisi, dinleri ve kültürleri ile ilgilenen birçok bilim disiplini için oldukça önemli bir araştırma merkezidir. Pers ve Hellenistik kültür dünyaları arasında doğal bir sınır ve kesişim noktası olmasıyla ilişkili stratejik pozisyonundan dolayı kent; çeşitlilik gösteren etnik yapıların, dinlerin ve mesleklerin temsilcileri arasında alışılmış kültürlerarası karışımlara ve çatışmalara da sahne olmuştur. Kent sakinlerini, bölgesel Sami nüfusun yanında, Seleukos tarafından kente getirilen Greko-Makedon göçmenler, ticaret nedeniyle gelen farklı bölgelerden tüccarlar, kentin Roma imparatorluğuna katılımından sonra sayısı artan Roma vatandaşı yüksek rütbeli asker, lejyoner ve memurlar, ayrıca Fırat Nehri'ni geçerken burada konaklamış yolcular oluşturuyordu. Buna bağlı olarak Zeugma'da birbiri ile bütünleşmiş, yeni sentezler oluşturmuş, çok çeşitli ve zengin, ancak o derece de bazen belirsiz ve karmaşık etniklerin karakterini yansıtan, kültürler, dinler ve onların arkeolojik kalıntıları yer almaktadır. Bu kültür varlıklarını incelemek buluntuları ve ait oldukları tarihsel kontekst içinde yorumlamak ve değerlendirmek, disiplinler arası çalışmaları gerektiren meşakkatli ve titiz araştırmaları zorunlu kılmaktadır.

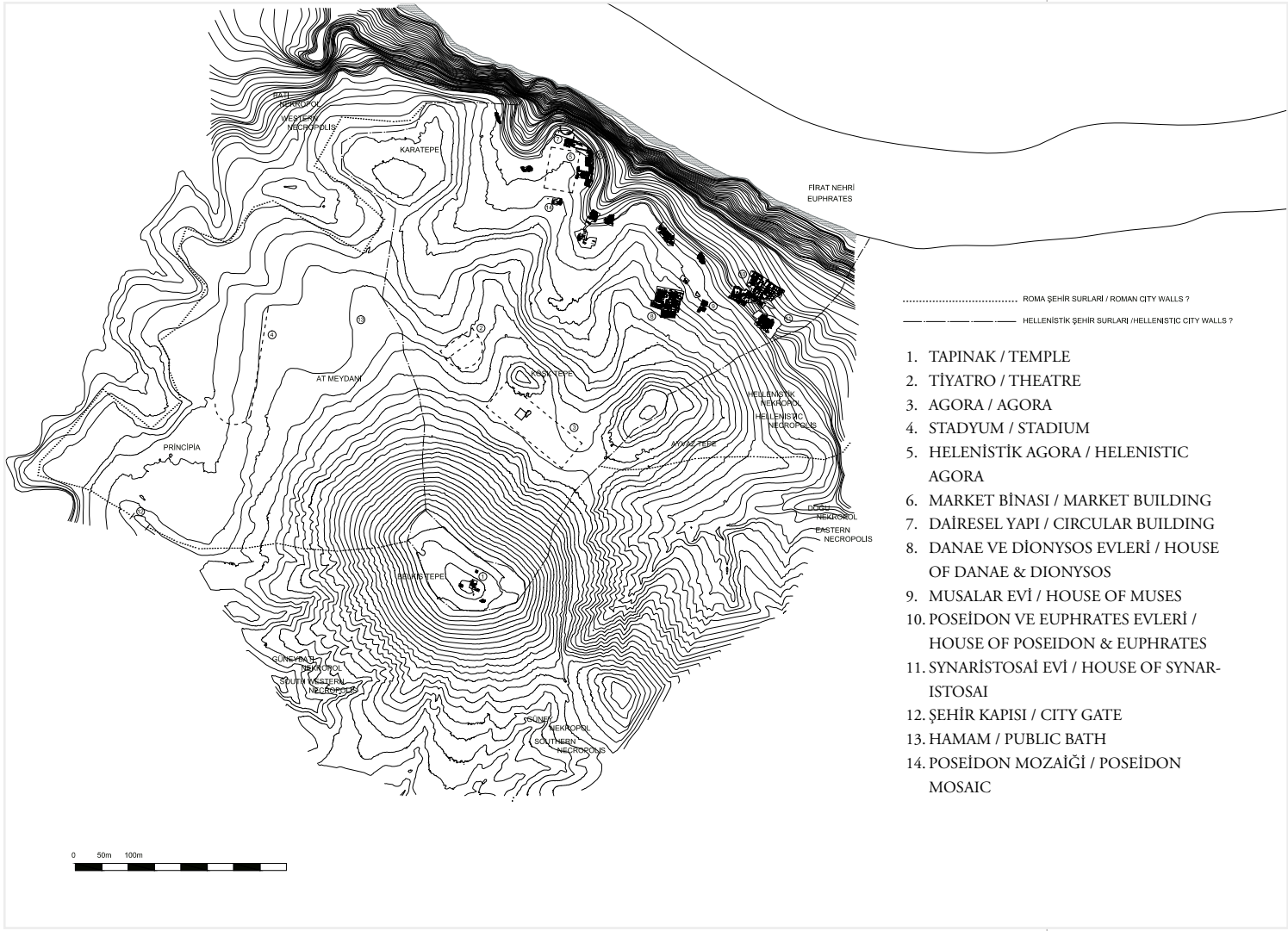
Zeugma'nın Hellenistik dönem öncesi kalıntılarının araştırılması, Hellenistik dönemle farklılaşan karakteri, Kommagene Krallığı yönetimi içinde farklılaşan dini kimliği ve son olarak Roma hakimiyeti süreci içinde geçirdiği kozmopolit kent yaşantısındaki değişimleri incelemek ve anlayabilmek

çalışmalarımızın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemlerdeki değişimler ile ilgili araştırmamız kentin mimari dokusu, şehir yaşamı, din, gömü geleneği ve bireylerin özel yaşantı ve kimliklerine odaklanmaktadır. İkiz şehirlerin tarihsel süreç içinde değişen siyasi dengeler ve kültürel yapılar ortamında kent kimliğini nasıl yansıttığını, dini kimliğini nasıl değiştirdiğini, kentte yaşayan bireylerin ait oldukları veya ait olmak istedikleri sosyal sınıfları, etnikleri nasıl vurgulamak istediklerinin izleri bugün Zeugma'da ele geçen arkeolojik kültür varlıklarında gizlidir. Bu izleri bulmak ve ortaya çıkarmak, yorumlamak Zeugma'da yapılması düşünülen araştırmaların uzun vadede hedef aldığı araştırma konularının başında gelmektedir. Zeugma Arkeoloji Projesi kapsamında 2005 yılında Ankara Üniversitesi tarafından başlanan uzun süreçli arkeolojik araştırmaların ilk ağırlık noktasını, kurtarma kazıları sırasında fazla irdelenemeyen kentin fiziksel sınırlarının belirlenmesi, kentin ilişki ve etki alanı sayılabilecek khora'sının araştırması oluşturmaktaydı.

Yeni Araştırmalar Işığında Kentin Sınırları: Hellenistik Kent ve Roma Kenti

Arkeolojik ve yazılı kaynaklar ışığı altında Seleukeia ve Apamea farklı dönemlerde yapılmış en az üç sur sitemine sahipti. Bunlardan ilki Hellenistik döneme ait kentin yaklaşık MÖ 300 civarında kuruluşundan sonra yapıldığı düşünülen Hellenistik dönem surlarıdır. Kentin erken roma imparatorluk döneminde askeri üs karakteri kazanması ve genişlemesi süreci içinde gelişen roma dönemi surları ise son yapılan seramik dağılım araştırmalarına göre kentin doğusunda ve batısında tespit edilebilmiştir. Prokopius Justinian döneminde Zeugma'nın eskimiş sur duvarının onarılarak yeni bir savunma sistemi kazandığından bahsetmektedir. Bu sur ile ilgili şimdilik henüz kesin arkeolojik veriler olmasa da Wagner bu surun kentin Akropolis'i ile sınırlı olacağına değinmektedir. (Resim 1)

Hellenistik dönem surlarının özellikle Apamea üzerinde bulunan kısımları Fransız araştırmacılar tarafından yapılan jeofizik çalışmalar ve arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Hellenistik döneme ait bu savunma sistemi polygonal tarzda ve dolgulu duvar şeklinde ana gövdeye sahipti ve sık kulelerle güçlendirilmişti. Daha önceden J. Wagner tarafından Tilmusa Höyük üzerinde belirlenen pseudo-isodomik tarzda opus-caementicium'la desteklenmiş duvarlar ise olasılıkla Apamea'daki Hellenistik savunma sistemine Roma Dönemi'nde eklenmiş

Resim 1: Seleukeia (Zeugma) Kent Planı

duvarlardır. J. Wagner'in Seleukeia için önerdiği Hellenistik sur güzergahı son yapılan arkeolojik veriler doğrultusunda geçerliliğini hala korumaktadır. Buna göre Seleukeia'nın Hellenistik dönem surları Belkıs Tepe üzerindeki akropolis düzlüğünün etrafını çevirecek şekilde bir iç sur ve bu sura kuzey doğu ve kuzey batıdan bağlanarak Fırat nehrine doğru genişleyerek devam eden aşağı kent surları olarak tasarlanmıştır. Kentin doğu sektöründe Fransız araştırmacıların 1999 ve 2000 yılında kazısını yaptıkları Synaristôsai Evi'nin içinde sonradan ev mekanı olarak kullanılmış mezar odaları ve evin hemen doğusunda kayalıkta yer alan loculus tarzı mezar odaları ve şist tipi basit mezarlar bu bölgenin kentnin Hellenistik dönemdeki nekropol alanları olduğunu göstermektedir. Bu duruma göre Hellenistik dönem surları büyük olasılıkla Synaristôsai Evi'nin yakınından Fırat Nehrine doğru iniyordu. Karatepe ise Fırat üzerindeki diğer Seleukid yerleşmelerde olduğu gibi kentnin Strategeion veya

"saray" yapılarının bulunabileceği bir doğal yükseltiye benzetilmektedir. Kuzeyinde keskin inen bir uçurum ile sonlanan Karatepe Fırat'ın her iki yönüne de hakim bir görüş açısına sahipti. Karatepe aynı zamanda kentnin Hellenistik dönem kent merkezi sayılan Agora ya yakından ve yukardan bakan bir konumdaydı. Fransız araştırmacılar Strabon'un Seleukeia'dan bahsederken söylediği *φρούριον της Μεσοποταμίας* yani Mezopotamya'nın Kalesi'nin yeri için, Belkıs Tepe'ye alternatif olarak, Karatepe'yi önermişlerdir. Wagner ve Kennedy ise bu kalenin Belkıs Tepe de yer aldığı fikrini ortaya atmışlardır.

Kentin Roma dönemi surları ve Roma dönemi sur yapısı ile ilgili arkeolojik verilere Zeugma'da son yıllarda yapılan yüzey ve jeofizik araştırmalar ışık tutmaya başlamıştır. Wagner'in Tilmusa höyük üzerinde görmüş olduğu duvar sistemine benzeyen rektogonal tarzda duvar kalıntılarının 2009 yılında

Resim 2: Bahçedere, Sur veya teras duvarı kalıntıları

yapılan yüzey araştırmalarında, At Meydanı'nın batısında, Bahçedere'ye bakan terasların batı sınırlarında rastlanmıştır. (Resim 2)

Hava fotoğraflarında da izleri belli olan bu duvarların henüz teras duvarı mı yoksa bir sur sistemine ait olduğu kesinlik kazanmamıştır; ancak yine de Roma kentinin batı sınırı için önemli kanıtlar olarak görülebilirler. Kentin Roma Dönemi suru ile ilgili diğer bir kalıntı da At Meydanı'nın güneyinde yer alır. Modern karayolunun viraj yaparak At Meydanı düzlüğüne döndüğü noktadan Belkıs Tepe ye kadar uzanan sırtta yer alan insan yapımı ufak açıklık, olasılıkla At Meydanı'nda yer alan askeri idari binalar ve hatta Lejyon barakalarının bulunduğu geniş Roma Dönemi yerleşim dokusuna girişi sağlayan surla bağlantılı bir kapı yapısı olarak yorumlanabilir. Bu sırt üzerinden Belkıs Tepe ye kadar bir sur duvarının olabileceğini 2009 yılında yapılan yüzey seramik yoğunluğu analizleri de göstermektedir. Kentin doğusundaki sur hattı da yüzey seramik yoğunluklarının değerlendirilmesiyle tahmin edilebilmektedir. Bunun belirlenmesine ayrıca 2000 yılında gerçekleşen kurtarma kazılarının sonuçları da büyük katkı sağlamıştır. Bu araştırmaya göre Belkıs Tepe'nin batısı, Karatepe'nin güneyinde kalan At Meydanı askeri ve idari yapılarının bulunduğu Roma Dönemi kent eklentisi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Resim-1) Belkıs Tepe'den Ayvaz Tepe' ye ve buradan da kuzey doğuya genişleyerek Fırat'a inen alan ise Greko-Romen yerleşmecilerin oturduğu konut alanlarının bulunduğu Roma Dönemi doğu konut sektörünü oluşturmaktaydı. Bu güzergâhlar büyük olasılıkla kentin Roma dönemindeki surunun geçtiği yerler olarak da yorumla-

nabilir. 2009 yılında kentte gerçekleştirilen jeofizik çalışmalar bu tahminleri doğrulayacak sonuçlar da vermiştir.

Hellenistik Kentten Roma Kentine

Kentin Hellenistik dönemdeki merkezi bugün İskele üstü olarak adlandırılan Fırat Nehrine hakim bir yükseltinin üzerindeki düz alan yayılmış olan Agora'dır. Yaklaşık 90 x 120 m ölçülerindeki bu Agora'nın doğusunda 2000 yılında yürütülen kurtarma kazıları büyük bloklardan yapılmış bir mimari yapı ortaya çıkarmıştır. Yaklaşık 80 m uzunluğundaki dikdörtgen yapı büyük olasılıkla birçok Hellenistik kentte var olan iki katlı bir "Market Binası"na aitti. 2000 yılında yapılan kurtarma kazılarında bu yapıyla bağlantılı Dorik ve İonik düzende Geç Hellenistik Erken İmparatorluk dönemine tarihlenen ve büyük olasılıkla Agora'nın portikolarına ait mimari elemanları da ortaya çıkarmıştır. Yapının MS 1. yy. sonu 2. yy. başlarından itibaren başlayarak çeşitli onarımlar geçirdiği devşirme olarak kullanılmış mimari elemanlardan ve çeşitli mimari süslerinden anlaşılmaktadır. Market Binasında görülen bu değişiklikler ve tadilatlar Anazarbos ve Nikopolis'i etkileyen MS 97 veya Antakya veya Suriye'nin kuzeyini etkileyen 13 Aralık 115 tarihinde gerçekleşen depremlerle bağlantılı olabilir. Ticaret yapısının temellerinde ve agoranın çevresindeki toprak dolguda bulunan seramikler, MÖ geç 4. yüzyıl ve 3. yüzyıla ait, kalıp yapımı kâseler ve ithal firnisli çanak-çömlekleri içerir. Bu seramikler, kentin Seleukos tarafından kuruluşu sırasında, bu alanın kentin ticaret merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. "Market Yapısı" olarak adlandırılan yapının odalarından biri chrematisteria (arşiv odası) olarak işlev görmüştür.

Yuvarlak Planlı Yapı ve Temenos

Agora'nın kuzey ucunda, düzgün rektagonal bloklardan yapılmış kare planlı bir yapı içinde geniş yuvarlak planlı bir diğer yapının kalıntıları yer alır. Burası 2000 yılı kazılarında kısmen kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Bugün sadece sütunlarının oturduğu temel blokları, yapının oturduğu kare planlı temeli ve yapıyı çevreleyen temenos duvarı görülmektedir. Biri 2000 yılında diğeri ise 2002 yılında olmak üzere bu yapının çevresinde iki adet küçük boyutlu bazalttan yapılmış üzerinde Antiokhos'un Herakles ve Apollon ile el sıkışır pozisyonda gösterildiği yazıtlı deksiosis steli ele geçmiştir. Yapının işlevi ve kesin tarihi kesin olmasa da, stellerin bu Hellenistik kent merkezinin kalbinde ve Fırat'a hakim bu yükselti-

nin ucunda yer alması, Antiokhos'un kendisi tarafından canlandırılmaya çalışılan synkretik tanrılar ve hükümdar kültü temenosu için buranın bilinçli olarak seçildiğini gösterir. Ancak yuvarlak yapı temellerinde ele geçen seramik buluntular yapının büyük olasılıkla yapımının Tiberius döneminde tamamlandığını göstermektedir. Büyük olasılıkla burada daha önceden yer alan temenos'daki dek-siosis stelleri Romalılaştırılmış yeni politikalar içinde kaldırılmış ve yapının yönetici kültü karakteri bilinçli olarak silinmişti.

Hellenistik Agora'nın çevresinin Erken Roma döneminde kamu yapılarına ait bazı yeni imar çalışmalarına sahip olduğu yoğun opus-caemanticum ve büyük mimari bloklarla yapılmış yapılardan anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Agora'nın güneyinde yer almaktadır ve yapının doğudaki vomitorium benzeri girişleri buranın Agora ile bağlantılı bir bouleuterion olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. 2008 yılında burada yapılan kazılar iki ayrı dönemde yapılmış iki ayrı yapıya ait buluntular ortaya çıkarmıştır. İlk yapı büyük olasılıkla büyük oranda yıkılmış ardından üzerine ikinci yapı yapılmıştır. İkinci yapı mozaik döşeli büyük bir peristile ve hypokaust'lu ısıtma sistemlerine sahip bir yapıdır. Agora'ya yakınlığından dolayı büyük bir konak veya hamam gibi kamusal bir binaya ait olduğu düşünülen yapının altındaki ilk binanın çok az kalıntısı görüldüğünden şu an için kesin fonksiyonu bilinmemekte olup ileriki yıllarda yapılacak kapsamlı çalışmalar bunu ortaya koyacaktır. İkinci yapıda ortaya çıkarılan peristil mozaïği birçok açık avlu mozaiklerinin betimlemelerinde olduğu gibi su ile ilgili tanrı ve tanrıçaların, deniz yaratıkları ve

balıklarla birlikte betimler. Mozaikte ortada Poseidon altından yapılmış arabasında temsil edilmiştir. İki adet ikhtio-kentauros'un çektiği araba çok zengin deniz canlıları ve yaratıkları betimleri ile birlikte resmedilmiştir. Ana sahnenin hemen altında Okeanos ve Thetis yer almaktadır. Burada yer alan ikinci yapı büyük olasılıkla MS2 yy. da inşa edilmiştir ve mozaik büyük olasılıkla MS 2.yy'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Resim 3).

Zeugma'nın ikinci agorası büyük olasılıkla Belkıs Tepe'nin hemen kuzeyindeki düzlük arazide yer alıyordu. Bu ikinci Agora'nın hemen kuzey batısında kentin tiyatrosu yer almaktadır. Bugün sadece üst caveasının konturları belli olan tiyatro büyüklü-

Resim 3: Poseidon Mozaïği

Belkis - Zeugma Antik Kenti

güne göre yaklaşık 5000-7000 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu düşünülebilir. Tiyatro'nun 400 m kadar batısında bugün Zeugma'ya gelen asfalt yolun geçtiği alanda yapılan yüzey araştırmaları bu alanda kentnin Stadium'unun olabileceğini göstermiştir. (Resim-1, no.4) Zira bu alan kent Roma döneminde genişleyen ve daha çok askeri üssün yerleştiği bölgeye de yakındı. Özellikle Chyruss'dan MS 19 de Zeugma'ya gelmiş ve daha sonra MS 49 yılında bir süre yerleşmiş olan Legio X. Fretensis ve daha MS 66/70 yıllarından sonra kentte uzun süre yerleşen Legio IIII Skythika, kent nüfusunun artmasına ve Zeugma'nın yeni bir kent karakteri kazanmasına neden olmuştur. Roma ve imparatorluğunun birçok kentinden lejyonla bağlantılı olarak kente gelen ve yerleşen yeni yerleşimciler yeni alanların tasarlanmasına ve kent sınırlarının genişlemesini sağlamıştı. 2008-2010 yıllarında kent içinde yaptığımız yüzey araştırmaları kent Romalılaştırma süreciyle genişleyen sınırlarının izlerine dair ipuçları vermiştir. Bu verilere göre Belkıs Tepe'nin batısında kalan alan Bahçedere'ye kadar Lejyon karargahları, idare binaları, askerlerin idman alanlarının, lojistik yapıların yer aldığı alan olarak ayrılmış olduğunu ileri sürebilecek durumdayız. Hellenistik kente güney-batıdan entegre olmuş bu geniş yeni Roma askeri yerleşim dokusu büyük olasılıkla Belkıs Tepe'ye ve Karatepe'ye bağlanan bir sur ile tahkimat altına alınmıştır.

2009 yılında At Meydanı'ndan Bahçedereye inen terasların batısında yer yer ortaya çıkmış büyük rektagonal duvarlar (Resim 2). Wagner'in Apamea'daki Tilmus'a höyük üzerinde tespit ettiği rektagonal duvarlara benzemektedir ve olasılıkla Geç Hellenistik-Erken Roma Döneminde yapılmışlardır. Hemen hemen Belkıs Tepe'nin batısında Bahçedere'ye kadar uzanan bu geniş bu geniş kent eklentisi bize büyük oranda Dura Europos'ta kentnin kuzeyinde yer alan Roma askeri üssü hatırlatmaktadır. Olasılıkla Zeugma'da gördüğümüz bu duvarlar sonradan Hellenistik kente eklenen Roma Dönemi askeri kentine ait sur duvarlarına ait olabilir. Zeugma'daki askeri üs içinde Dura Europos'da olduğu gibi, hamam yapıları, konut alanları, principia veya praetorium, amfitiyatro, tapınaklar ve lojistik ihtiyaçlar için yapılmış yapılar yer almaktaydı, ki yüzey araştırmalarımızda bunlardan amfitiyatro, hamam ve konutların yerleri ile ilgili çeşitli veriler elde etmiştir. Zeugma'nın Roma İmparatorları, yüksek rütbeli general ve valiler tarafından Parthlarla yapılacak askeri diplomatik görüşmeler için ziyaret edildiği de düşünülürse bu üssün altyapısının, güvenliğinin aynı

zamanda prestij unsuru çeşitli yapılarının zaman içinde bu alanda yapılmış olduğu düşünülebilir. Zira MS 253 yılında kent Sasaniler tarafından tahribatı ile ilgili yangın tabakalarının kent Hellenistik kentin üzerinde oluşmuş Greko-Romen kent merkezi ve konut alanlarında yoğun olarak yer alması ancak At Meydanında yer alan Roma eklentisinde pek rastlanmamıştır. Bu da bize Sasani saldırıları sırasında bu Roma dönemi askeri üs karakterli kent eklentisinin ayrı bir şekilde savunulmuş olabileceğini ve tahrip görmemiş olabileceğini düşündürmektedir.

Belkıs Tepe

Kentin en önemli kült alanı esasen, ilk kazı çalışmalarına 2008 yılında başlanmış olan ve üzerinde tapınaklı bir kutsal alanın da bulunduğu Belkıs Tepe'dir. Seleukeia'nın en yüksek tepesi olan Belkıs Tepe genellikle birbirinden farklı sertlikte kireçtaşı jeolojik katmanlardan oluşmaktadır. Tepenin üzerindeki tabaka sert çakmaktaşı yumrulu kireçtaşındandır ve bu tabakanın bir kısmı Belkıs Tepe'deki yapılar için kullanılmıştır. Belkıs Tepe, kuzeyde ve güneyde geniş görüş alanına sahip aynı zamanda Fırat'ı oldukça geniş bir perspektifle gören bölgeye hakim oldukça yüksek bir tepedir. Tepe aynı zamanda bir mil taşı gibi çok uzak noktalardan algılanabilen bir görseelliğe sahiptir. Bu yapısı ile Belkıs Tepe olasılıkla Strabon'un Seleukeia için bahsettiği "Mezopotamya'nın kalesi" ifadesini kullanmasına neden olan kentin tahkimatını gösteren ve kale karakterini yansıtan kentin sembolü haline gelmişti. Akropolis tepesini çevreleyen surların bir kısmı bugün hala görülebilmektedir. Akropolis düzlüğünü çevreleyen bu sur duvarı polygonal teknikte yapılmıştır ve büyük olasılıkla Apamea'daki gibi dış ve iç cidarı olan dolgulu bir surdu. Hipotetik olarak Hellenistik döneme tarihlendirilebilecek bu sur Apamea'yı çevreleyen sur sistemi ile aynı proje içinde yapılmış olabilir.

Resim 4:
Erken Demir Çağı
Eski Aramca yazıt parçası

Belkis Tepe'nin en önemli yapısı kuşkusuz kenti gezen Ainsworth, Metheny, Ritter, Cumont ve von Osten gibi araştırmacı ve seyyahlar tarafından değinilen kutsal alan ve tapınak yapısıdır. Bu kutsal alan kentin Roma dönemi kent sikkeleri üzerindeki tepe ve tapınak olasılıkla Belkis Tepe ve üzerinde yer alan tapınak ve kutsal alandır. Tapınak büyük olasılıkla Belkis Tepe'yi çevreleyen yukarı savunma sisteminin içinde yer alıyordu. Kentte son yıllarda yapılan hassas dijital üç boyutlu arazi taramalarıyla ortaya çıkan topografik kent planı, bir kaya yükseltisi üzerinde bulunan tapınağın surun olası üst kotundan daha yüksekte olabileceğini göstermiştir. Bu da akropolün etrafının sur ile çevrili olsa da tapınağın üst yapısının sikkelerde olduğu uzak mesafelerden seçilebilir olduğunu göstermektedir.

Belkis Tepe'deki kalıntıların bir tapınakla bağlantılı olacağını ilk söyleyen araştırmacı Ainsworth'tur. Metheny ise Zeugma'nın sikkeleri üzerinde görülen tapınağın cella'sının kalıntılarının Belkis Tepe üzerinde bulunduğuna değinir. Ritter buradaki yapı kalıntılarını Tanrı Bel'e ait bir kutsal alana ait olarak yorumlamıştır. Von der Osten ise aşağıda değineceğimiz tapınağın bulunduğu yükseltinin yanındaki kült heykelinin fotoğrafını ilk kez yayımlayan araştırmacı olmuştur. Von der Osten hem kült heykelini hem de ait olduğu tapınağı kenti koruyan bir erkek tanrıya ait olduğunu düşünmüştür. Tapınak ve kutsal alan ile ilgili en kapsamlı yorum ve gözlemler ise J. Wagner tarafından yapılmıştır.

2008-2010 Yılları Belkis Tepe Kazıları

2008 yılında Belkis Tepe üzerinde yer alan kentin en önemli kutsal alanlarında buradaki kültürleri

araştırmak kentin dini kimliğini irdeleme amacıyla kazılara başlanmıştır. 2008 ve 2010 yıllarında tapınak temellerinin bulunduğu yükseltinin kuzey, doğu, batı ve güney kesimlerinde yer yer yapılan sondajlar yapının planı, yapım aşamaları ve burada tapınım gören kültürler ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Yapılan araştırmaların ışığı altında ele geçen seramikler ve arkeolojik kalıntılar Belkis Tepe'nin tarihini Demir Çağı kadar geriye götürmektedir. Şimdiye kadar Zeugma'nın pre-Hellenistik dönemi ile ilgili herhangi bir arkeolojik kalıntısı bilinmemekteydi. 2008 yılında Belkis Tepe de gerçekleştirilen kazı çalışmaları yapının 2. inşa evresine ait duvarla bağlantılı taban seviyesi altındaki dolgu içinde kullanılmış kutsal alanın daha eski dönemine ait yapılara ait buluntular vermiştir. Bu buluntulardan bir tanesi oldukça kaliteli bazalt bir bloğa ait köşe parçasıdır. Bir mimari ile bağlantılı olup olmadığı belli olmasa da yapılmış olduğu bazaltın kalitesinden bunun belki bir heykele ait olabileceği de düşünülebilir. (Resim-4)

Büyük olasılıkla Erken Demir çağına ait (M.Ö 9 veya 8.yy) bu parça üzerinde Eski Aramca bir yazıta ait beş harf korunmuştur. Kazıma ile yapılmış yazıtın bloğun üzerinde en azından her iki yüzde devam ettiği anlaşılmaktadır. 2008 yılı kazılarında ortaya çıkmış bir grup Erken Demir Çağı'na ait olabilecek seramikler ve bu yazıt parçasının varlığı Belkis Tepe'nin Hellenistik öncesi kutsal karakterine de ışık tutacak niteliktedir. Tapınak yapısında sürdürülen arkeolojik çalışmalar mimari anlamda yapının başlıca 3 evreye sahip olduğunu göstermektedir. Mimari açıdan tespit edilen bu evreler arasındaki zaman dilimleri çok kesin olarak anlaşılamasa da şimdilik en erken mimari dokunun MÖ 2 veya 1yy'lara tarihlenebileceğini söyleyebiliriz (Resim 5).

İlk evreye ait mimari yapının planı yapıya ait blokların sökülmüş ve tahrip edilmiş olmasından dolayı kesin olarak anlaşılamamaktadır. Yapı, yer yer ana kayanın tıraşlanması, yer yer de ana kayanın düzensiz oyuklarının Belkis Tepe'nin üst jeolojik tabakasının ait sert çakmaktaşı yumrulu kireçtaşından yapılmış büyük rektagonal bloklarla doldurulmasıyla oluşmuş dikdörtgen planda bir podyum üzerine oturmuştur. Ana kaya üzerinde sökülmüş yapıya ait diğer taş yataklarının izlerinden yapının basamaklı bir krepidomaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilk yapıya ait temellerde yapılan kazılarda yoğun miktarda MÖ 2 ve 1. yy. seramik parçaları ele geçmiştir. Temellerde ele geçen duvarlar yapım tekniği açısından Arsameia am

Resim 5:
Belkis Tepe Tapınağı farklı dönemlere ait yapı duvarları

Nymphaios'daki Hellenistik döneme tarihlenen bazı teras duvarları ile benzerlik göstermektedir. İlk evre ye ait olabilecek oldukça tahrip olmuş ve parçalanmış mimari parçalardan buradaki yapının sütunlarının dorik ve ionik düzende öğeler içerdiği anlaşılmaktadır. Sütun tamburları üzerindeki yivlerin bazılarının açılmamış olması projenin tam olarak bitirilemediği veya maddi tasarruf yaşandığını düşündürmektedir. Yapının bloklarının çıkartıldığı taş ocağı büyük olasılıkla Belkis Tepe'de hemen tapınağın 50 metre kadar kuzey doğusunda yer alan dikdörtgen plandaki sarnıçtı. Belkis Tepe'de yer alan yuvarlak planlı diğer büyük sarnıçların tersine dikdörtgen bir plana ait olan bu sarnıç tapınağın taş ocağı olarak açılmış ve daha sonra bir sarnıca çevrilmiştir.

İkinci yapı evresini oluşturan strüktür yumuşak yerel kireçtaşından yapılmış oldukça itinalı kesilmiş ufak dikdörtgen bloklardan yapılmış dikdörtgen planlı bir yapıdır. Yapının mimarisi 2008 ve 2009 yılları arasında yapılan bir dizi sondaj ve kazı ile kısmen anlaşılmıştır. Buna göre bu ikinci evre yapısı tamamen tahrip olmuş olan birinci evre yapısını içine almaktadır. Yaklaşık 19,46 x 42,10 ölçülerindeki bu yapı kısa ve uzun kenarlarında payandalara sahiptir. Direnci düşük ufak kireçtaşı bloklardan yapılmasından dolayı yerleştirilmiş olan payandalardan bu yapının bir cella duvarı mı yoksa ilk yapıyı çevreleyen bir temenos duvarı mı olduğu şimdilik kesinlik kazanmamıştır. Yapının doğu ve batı ve kısa kenarlarında herhangi bir girişin yer alması, kuzey uzun kenarda ise bir merdiven dolgusu olabilecek bir kısmın yer alması bu ikinci evre yapısına girişin kuzeydeki uzun kenardan olduğu düşündürmektedir. Tapınak alanındaki stratigrafinin şimdilik verdiği veriler ışığı altında 2. evreye ait bu duvar son yapılan stratigrafik analizlere göre büyük olasılıkla MS1. yy. içinde, belki de MS72 yılları civarında inşa edilmiştir. Büyük olasılıkla Legio IIII Skythika tarafından inşa edilmiş olan bu duvar tekniğinin benzerleri, 2012 yılında kentin Roma dönemi surlarında çıkan sur payanda sistemine oldukça yakındır. Bu nedenle Seleukeia'nın Roma dönemi doğu surları da büyük olasılıkla MS 66'da kentte konuşlanan Legio IIII Skythika tarafından benzer bir teknikle güçlendirilmiştir. Tapınak yapısında görülen en geç döneme tarihlenen mimari doku, moloz ve çamur harcından yapılmış duvarlara sahip bir yapı ile bağlantılıdır. Birkaç duvarı kalmış yapının fonksiyonu tam olarak anlaşılamamaktadır ancak ele geçen seramik ve küçük buluntular ışığı altında yapı MS9 veya 10 yy'larda inşa edilmiş olmalıdır.

Kült Heykelleri

Zeugma'da 2008 yılına kadar bilinen kült heykelleri gerek seyyahlar gerekse araştırmacılar tarafından değinilmiş ve incelenmiştir. Bu heykellerden en önemli iki tanesi Belkis Tepe üzerindeki kutsal alan ait heykeldir. İlki von der Osten tarafından ilk kez resmedilmiş ve yorumlanmış olan oturur durumdaki bir kadın tanrıça heykeli, diğeri ise Belkis Tepe'den yuvarlandığı düşünülen Athena kült heykeliydi. Bu heykellerden ilki olan oturur durumdaki kadın tanrıça heykeli bugün hala tapınağın hemen 30 metre kuzey-batısında kırılmış iki parça halinde görülebilmektedir. Belkis Tepe'nin yerel sert kireçtaşından yapılmış heykel görülebildiği kadarı ile tek bir bloktan yapılmıştır. Birbirine ait parçalardan heykelin tahtta oturan bir kadın tanrıçaya ait olduğu görülmektedir. Chiton ve himation giymiş olan heykelin büyük olasılıkla başı örtülüydü. Sağ kolunun sağ beli üzerinden sağ dizinin üzerine serbestçe yaslandığı anlaşılır. Tanrıça büyük olasılıkla sağ elinde dizinin üzerine doğru bir nesne tutmaktaydı. Himation'un beline sarılarak dizleri ve ayaklarının üzerine doğru dökümlerinden sol dizinin diğerine göre daha yukarıda olduğu görülür (Resim 6).

2008 yılında heykelin oturulduğu tahtın kenarında yapılan temizlik çalışmalarında tanrıçanın koluna ait bazı parçalar ve oturduğu tahtın yanında daha önceden dikkat edilmemiş kabartma olarak yapılmış bir erkek kanatlı-aslan figürünü ortaya çıkarmıştır. İlk bakışta sphinks veya grifona benzer görülen bu figürün baş kısmı oldukça patetik bir şekilde yapılmış ağzı açık bir aslana aittir. Karışık yaratıklar Mezopotamya, Assur ve İran sanatında ikonografisinde sıkça karşımıza çıkar. Koruyucu özelliği olan kanatlı aslan bölgedeki önemli Geç Hitit yerleşmelerinden Karkamış'ta da bilinen koruyucu işlevi olan figürlerdi. Daha çok Kubaba veya Kybele ile bağlantılı olan aslan figürleri tanrı-

Resim 6:
Belkis Tepe Tapınağı,
"Tykhe" Kent Koruyucusu
Tanrıça / ve tahtındaki
koruyucu kanatlı karışık
yaratığın yüz detayı.

çanın tahtının her iki yanında yer almaktadır. Kuzey Suriye ve Kommagene'de Kybele ve Atargatis ile ilişkilendirilebilecek betimlemeler Erken Demir çağından başlayarak Roma dönemine kadar çeşitli örneklerle bilinmektedir. Bu kült heykeli ile ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan J. Wagner tanrıçayı tüm bu bahsettiğimiz özelliklerine de değinerek kentin personifikasyonu, Τύχη πολέως, yani Şehir Tykhe'si veya daha genel bir tanımlamayla μήτηρ πολιουχος olarak yorumlamıştır. Wagner kült heykelinin karakterini Astarte, Baltis Kybele, hatta Demeter ile bağlantılı kılar. Tanrıçanın göstermiş olduğu ikonografi genellikle, Kybele, Hera, Tykhe ve diğer bereket ile ilgili tanrıçaları anımsatmaktadır. Von der Osten heykeldeki figürü kenti koruyan bir erkek tanrı olarak düşünmüştür. 2008 yılında oraya çıkarılan tanrıçanın tahtında yapılmış olan kanatlı aslan figürü tanrıçanın koruyucu özelliğini vurgular niteliktedir. Aynı zamanda Astarte, Anahita ve Isis gibi daha çok kanatlı karışık hayvanlarla resmedilmiş tanrıçaların ikonografilerinden de alıntılar yapıldığını göstermektedir. Synkretik kültürlerin bu coğrafyada Seleukoslar döneminde yerli

Mezopotamya ve Doğu kültürlerinin yeni gelen Makedon ve Yunanlı yerleşimcilerin getirdiği Yunan kültürleri ile kaynaşması ile başladığı düşünülürse, ortaya çıkan heykellerin burada daha eskiden var olan kültürlerin yerel ikonografilerinden bir sentez sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kanatlı aslan kabartması dışında Zeugma'daki oturan tanrıça figürünün kimliği ve karakteri yansıtacak somut başka bir atribüt ele geçmemiştir; ancak 2008 yılında tapınakta gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkan ve tapınağa ait olduğu anlaşılan oturur durumdaki bir diğer kült heykeli kadın tanrıçanın kimliği hakkında aklımıza farklı olasılıkları da getirmektedir. Tapınağın yaklaşık orta kısmında olasılıkla ana kaya üzerinde insan eliyle açılmış olan çukura ters devrilmiş olarak bulunan ikinci oturur durumdaki kült heykelinin çok az bir kısmı korunmuştur (Resim 7).

Parça oturur durumda giyimli bir insan figürüne aittir. Büyük olasılıkla bir erkek tanrıya ait olan bu figürün oturduğu koltuk, bel ve kalça kısmı, alt karın bölgesine ait giyimli kısımlar korunabilmiştir. Diğer heykelerde olduğu gibi bu heykel de Belkis

Resim 7:
Belkis Tepe Tapınağı,
Zeus(?) Kültü Heykeli

Tepe'nin yerli sert çörtlü kireçtaşından yapılmıştır. Korunmuş olan kısımlarından heykelin Hellenistik dönemde sıkça başvurulan parça tekniğinde oluşturulduğu görülmektedir. Birkaç parçadan ve bu parçaların dübel ve kenetlerle birleştirilmesiyle oluşturulmuş olan heykelde bacaklar, kasıklarından birleşen başka bir parçadan yapılmıştı. Aynı şekilde oturduğu taht veya koltuk da büyük olasılıkla iki parçadan oluşmaktaydı. Parça üzerinde korunmuş olan detaylardan tanrının beline bir himation dolağı ve olasılıkla üzerine bir chiton giydiği alt karın kısmında korunmuş olan kıvrımlardan anlaşılmaktadır. Oturur durumdaki heykelin oturulduğu tahtın (?) arka kısmında korunmuş çok az miktardaki stucco dan, heykelin tamamının stucco ile kaplı ve boyalı olduğu düşünülebilir. İkonografik olarak değerlendirildiğinde heykel Zeus betimlemelerine yakındır. Özellikle himation'un formülasyonu Yunan ve Oriental Zeus betimlemelerinde olduğu gibi khiton üzerine belde himation dolanmış örneklerine benzer. Zeugma'da varlığı bilinen Zeus veya Kronos kültü ile ilgili olabilecek epigrafik veriler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Gaziantep Müzesinde yer alan ve Zeugma'dan olduğu düşünülen bir yazıt ve Zeugma'da bulunmuş ve Wagner tarafından yayımlanmış bir altardır. Bir yüzünde kartal diğer yüzünde tanımlanamayan bir hayvan üzerinden zıplayan bir boğa kabartması yer alan altların üzerinde az korunmuş olan yazıtın bir bölümü belki Zeus olarak tamamlanabilir. (κατ'ευχην ανέθηκεν. . .ευσ)

Ayrıca Zeugma'dan olduğu düşünülen bir diğer adak altarı üzerinde Büyük Tanrı Kronos'a hitaben yazılmış bir adak yazıtı yer almaktadır. Zeugma'da Zeus kültürünün varlığının işaret eden diğer bazı epigrafik ve numismatik buluntular da bilinmektedir. Numismatik kanıt kentin kent sikkeleri üzerinde yer alan tapınak ve içindeki kült heykelidir. 1972 yılında kent sikkeleri üzerindeki tapınak betimi içinde oturan tanrı figürünü Zeus Kataibates olarak yorumlayan Guadán'la bu görüşü bu yeni buluntuyla birlikte tekrar gündeme gelmektedir. Wagner ise Zeugma sikkeleri üzerinde tapınak içinde resmedilmiş kült heykelini, o dönemde tek bilinen oturur durumdaki Tykhe kült heykeli ile bağdaştırarak yorumlamıştır. Sikkeler üzerindeki resmedilen tanrının Tykhe mi yoksa Zeus mu olduğu hala tartışılabilir. Ancak, Belkıs Tepe'de yer alan kutsal alanda, Wagner'in Gaziantep Müzesi'ne taşınmasına aracı olduğu Athena Heykeli ile birlikte en azından üç kült heykelinin varlığı göz önüne alınırsa, bunlardan belki de kentin en önemli kültü olarak Zeus'un sikke üzerinde resmedildiği düşünülebilir (Resim 8).

Bu nedenle Belkıs Tepe'de ortaya çıkarılan tanrı figürü'nün Zeus Kataibates olup olmadığı kesin olmasa da Guadán'ın ortaya atmış olduğu kentin ana kültü ile ilgili yorumları tekrar değerlendirmeye alınabilir. Epigrafik olarak Zeus ile ilişkilendireceğimiz tek önemli yazıt kentin agorasının kuzeyinde yer alan "Yuvarlak Planlı Yapı"dan bulunmuştur. Bu önemli buluntu 2000 yılı kazılarında ele geçmiş olan Antiokhos ile Apollon'un el sıkışma (deksiosis) sahnesinin betimlendiği bir steldir ve stelin arkasında yer alan yazıt Antiokhos'un Zeus Oromasdes ve synkretistik kültler için bu alanda kurduğu bir temenos'dan bahseder. 2007 yılında Belkıs Tepe çevresinde yapılan yüzey araştırmaları Belkıs Tepe ve özellikle tepenin güney ve batısının doğal demir damarları yönünden zengin olduğunu ortaya koymuştur. Zeus Dolichenus'un demirden doğduğu ile ilgili inanışın antik Latin kaynaklarında sık olarak değinilmesi de düşünülürse Zeus kültürünün burada çok önceden var olabileceğini bize göstermektedir. Ayrıca bu bölgede Demir Çağından bu yana kültü bilinen Hadad'ın demirle olan ilişkisi, Zeugma'da bu kültürün çok önceden var olduğunu ve kentin Hellenistik dönemde yeniden kurulması aşamasında var olan Hadad kültürünün Yunan panteonundaki muadili olan Zeus ile kaynaşarak isim değiştirmiş olabileceğini tahmin etmek yanlış olmaz.

Zeugma Roma Dönemi Konut Alanları

Zeugma'nın konut alanları kozmopolit yapıya sahip kent yaşayanlarının özel yaşantılarıyla ilgili bilgiler yanında, ev sakinlerinin etnik ve sosyal kimliklerin izlerini taşıyan mekanlardır. Zeugma'nın konutlarının büyük bir kısmı M S.1. yüzyıldan 3. yüzyıl ortalarına kadar bir dönemde kullanım görmüş ve planları bu süreç içinde ufak müdahalelerle değişikliğe uğramış yapılarıdır. Antik kentteki Hellenistik Agora'nın doğusunda ve batısında kent merkezinin çevresindeki alanlara kadar yayılan evlerin büyük bir çoğunluğu, sıcak iklime

Resim 8:
Zeugma Kent Sikkeli,
Belkıs Tepe ve Tapınak

Resim 9:
Mousalar Mozaïği,
merkezi emblemata,
Paideia, Arete, Sophia

sahip bu coğrafyaya göre kuzeye doğru konumlandırılmış yapılar olarak karşımıza çıkar. Korinth tipi atrium'a benzer, ancak çoğu zaman bir peristil şeklinde düzenlenmiş orta avluların etrafında yer alan odalardan oluşan evlerin planları Yunan ve Roma ev tiplerinin harmanlandığı ve coğrafyanın sahip olduğu iklime uygun hale getirildiği örneklerdir. Seleukeia'da yer alan evlerin hemen hemen çoğu kuzeye yönlendirilmiştir. Kışın soğuktan çok, yazın sıcağına karşı alınmış bir önlem olarak görülen bu yönlendirmeyle evlerin misafir odaları yaz sıcağında evin en serin mekânları haline gelmiştir. Birçok konut Belkis Tepe'den Fırat nehrine doğru uzanan bir yamaçta, kireç taşı kayalar üzerine basamak şeklinde oyulmuş ev yatakları üzerinde, manzaraya doğru konumlandırılmıştır. Özellikle evler kuzeyden gelen serin rüzgarları da evin içine alacak şekilde tasarlanmıştır.

Zeugma evleri birbirine bitişik nizamda yapılmış, bugün Gaziantep'teki eski taş ev mimarisine paralellikler taşırlar. Ancak Zeugma Roma konutlarının üst katlarının duvarları, Eski Gaziantep evlerinin aksine taş değil, kerpiç tuğlalar ve ahşap hatıllarla yükselir. Sadece temel seviyesinde büyük taş bloklar kullanılan Zeugma Roma konutlarının

hemen hemen hepsinde peristil veya implivium (su toplama avlusu-sığ havuz) olarak adlandırılan üzeri açık avlu bulunur. Bu avlular evin sadece güneş ve hava almasını sağlamamakta, aynı zamanda ev yaşantısında büyük öneme sahip evin su ihtiyacını da karşılayan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent nüfusuna paralel olarak artan su ihtiyacından dolayı evlerin açık avluları mozaik döşemelerle kaplanmaya başlamıştır. Bu hem mekânın dekoratif olarak zenginleşmesine hem de avluya akan yağmur sularının toprağa karışmadan avlu kenarında yer alan sarnıçlara dolmasına olanak sağlıyordu. Bu açık avlular yemekli toplantılarda su ile doldurularak evin serinlemesine ve hava almasına da hizmet veren sığ havuz şeklinde de kullanılmıştır. Bu, evin serinlemesine olanak verdiği gibi, kent için oldukça önemli olan suyun evin dekorasyonu ile bütünleşmesini de sağlıyordu ki bu da bu coğrafyada yer alan Greko-Romen ev yaşantısında zenginliğin ve refahın sembolü olan suyun mimari ile bütünleşmesini amaçlamıştır. Özellikle, Euphrates Evi'nin Mousa'lar mozağının bulunduğu yemek-misafir odasının ana girişinin hemen eşik taşı önünde yer alan sığ havuz diğerlerine göre biraz daha farklı bir işleve de sahip olmalıdır. Üzerinde Nehir tanrısı Euphrates ile birlikte su Nymphlerinin betimlendiği bu sığ havuz, büyük olasılıkla yemek davetine gelen misafirlerin yemek öncesi kline'ye yatmadan önce ayaklarının yıkanması gibi pratik bir işlev için de kullanılmış olmalıdır.

Modern dünyada "hayat" olarak adlandırılan bu üzeri açık avlular etrafında misafirlerin ağırlandığı evin kışlık ve yazlık yemek salonları, yatak ve dinlenme odaları, evin beyine ait çalışma odaları, mutfak, banyo ve kiler odaları yer almaktadır. Yazlık yemek ve misafir salonlarının çoğunluğunun tabanı mozaikle kaplıyken, kışlık yemek ve misafir odalarında zeminine genellikle mozaiklerdeki ikonografi repertuarlarından alınmış sahneleri içeren halı veya dokumalar serilmekteydi ve çoğunlukla bu mekanlar güneye bakan odalardan seçilmiştir.

Zeugma konutları çoğunlukla tek katlı yapıydı, ancak yamaçlara yaslanan evlerde bazen iki hatta bazı durumlarda üç kata varan bir tasarıma sahipti. Evlerin güneyinde yer alan kaya-teras temellerin içinde kayaya oyma, yazın oldukça serin olan yazlık yemek odaları veya yatak odaları oluşturulmuştur. Evlerin çatıları ahşap doğramalarla inşa edilmiş ve hemen hemen tümü pişmiş toprak kiremitlerle örtülmüştür.

Evlerin mimari programında Yunan ve Roma-
lı özellikler bazen bir arada görülmektedir. Konuk
odalarının önünde Yunan ev geleneğinde gördüğümüz
prostas veya pastas tarzındaki sundurma veya
ön mekânlar yer alır. Bunun yanında Euphrates ve
Poseidon Evleri ve A Evi olarak adlandırılan evde
olduğu gibi avlu etrafında yer alan sütunların ise
başlıklarının daha çok İtalya'da ve batı kolonilerinde
karşımıza çıkan "Toskana" tipi başlık şeklinde
yapıldığı görülür. Özellikle "A Evi" olarak adlandırılan
konutta, bu avlunun hemen yanından bir lararium
nişi yer almaktadır. Kutsal amaçla yapılmış
bu niş Antik Roma inancında evi koruduğuna inanılan
tanrı Lar'ın ufak heykelciğinin yerleştirildiği bir
niştir. Aynı niş içinde, yine Roma inancında ailenin
soyunun devam etmesini sağlayan ve aileyi temsil
eden Genius figürü yer alır. Zeugma da ele geçmiş ve
bugün Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde yer alan bronz
Lar ve Genius heykelcikleri büyük olasılıkla Zeugma'da
yaşayan Roma kültürünü benimsemiş kent sakinlerinin
evlerindeki lararium'larda yer almaktaydı ve bu olgu
Greko-Romen Zeugma'ya, kentin Romalılaşma süreci
içinde Roma'dan gelen memurlar, askerler ve asker
emeklileri tarafından kazandırılmıştır.

Zeugma'da MS 2-3. yüzyılın ilk yarısı içine
tarihlenen Roma evlerinde bulunan figürlü mozaikler,
Yunan mitolojisi yanında tragedya ve tiyatrolarda da

sahnelenmiş edebi oyunlara ait sahneleri betimlerler.
Bazı sahnelerin özellikle seçilmesinde ev sahibi
önemli rol oynar ve bu da mozaiği yaptıran ve parasını
ödeyen kişinin entelektüel düzeyi ve sosyal statüsü
yanında ev sahibinin antik yunan "paideia"sına (iyi bir
vatandaş olmayı sağlayan eğitim ve öğretici kültürü)
ne kadar yakın ve ona bağlı olduğu hakkında bilgi
sahibi olmamızı sağlar. Genelde misafir yemek salonu
olarak kullanılan triclinium'lar veya oecus'lar, yemek
davetlerinin yapıldığı odalardır ve evin en gösterişli
salonlarıdır.

Zeugma'da ele geçmiş mitolojik konuları içeren
mozaiklerin büyük bir bölümü bu mekanlara aittir.
Misafir odalarında yer alan sahnelerin konuları
genellikle akşam yapılan symposium ve convivium'larla
(ayış u işret) bağlantılı yemek sonrası düzenlenen,
çeşitli eğlenceler, tiyatro oyunları ve pantomimlere konu
olan edebi oyunlardan seçilmiştir. Bunlar Yunan
paideia'sının vazgeçilmez unsurları olan mitoloji, edebiyat
ve düşünleriyle yoğrulmuş bir kültürün yansımalarıdır.
Ancak hemen hemen çoğunda ana temalar şarap tanrısı
Dionysos ve onun felsefesiyle ilgili vurgulara ve motiflere
sahiptir. Zeugma'da kurtarma kazılarında ortaya
çıkartılmış Eupharet's Evi'nin en görkemli misafir-yemek
salonunda antik Yunan paideia'sının önemli temaları
işlenmiştir. Triclinium olarak adlandırılan oda, T formunda
tasarlanmış bir mozaik betim alanına sahiptir.

Resim 10:
Euphrates Evi'ndeki
Deidameia ve
Penelope Freskleri

Bu alanda yer alan iki mozaik betimden (emblemata), ortada yer alan ana betim panelinde antik Yunan paideia'sının ana öğretilerinden olan Arete (Erdem), Sophia (Akıl-Bilgelik) ve Paideia'yı (Eğitim) sembolize eden üç insan figürü yer alır (Resim 9). Bunlar bu soyut kavramları temsil eden kişileştirmelerdir. Erdem antik Yunan kültürünün ulaşmak istediği en büyük idealdir. Akıl ve Bilgelik, Hellenistik felsefe içinde ana düşüncedir ve ana karakterini Platon ve onun düşünce sisteminden alır. Diğer figür tüm bu olgulara ulaşmaktaki en önemli araç olan Eğitim'dir. Mozaik döşeme üzerinde yer alan diğer uzun betim panelinde, antik Yunan ve Greko-Romen dünyada ideal insan, ideal vatandaşın şekillenmesinde önemli rol oynayan güzel sanatlar, edebiyat, felsefe ve bilim dallarını temsil eden ve onların yöneten Mousalar, yani bu alanların dokuz tanrıçalarıdır. Bu figürler kadın olarak kişileştirilmişlerdir. Tüm Mousalar yönettikleri sanat, edebiyat, bilim ve felsefe dalıyla ilgili semboller taşırlar.

Bu mekânların duvarlarını kaplayan fresklerde ise girland (meyve ve çiçek çelenkleri) bezemeleri yanında yemeklerde servis yapan hizmetliler betimlenmiştir. Ayakta efendileri ve konuklarına hizmet etmeye hazır halde elinde yemek tepsi tutar şeklinde betimlenmiş bu hizmetkar betimlerinin bulunduğu fresklerin en iyi örnekleri Poseidon Evi'ndeki Perseus ve Andromeda mozaığının bulunduğu

Resim 11:
Metiokhos ve
Parthenope Mozaığı

odanın duvarlarında görülmektedir. Bu fresklerden yola çıkarak bu odanın da bir misafir salonu olduğu kesinlik kazanmaktadır.

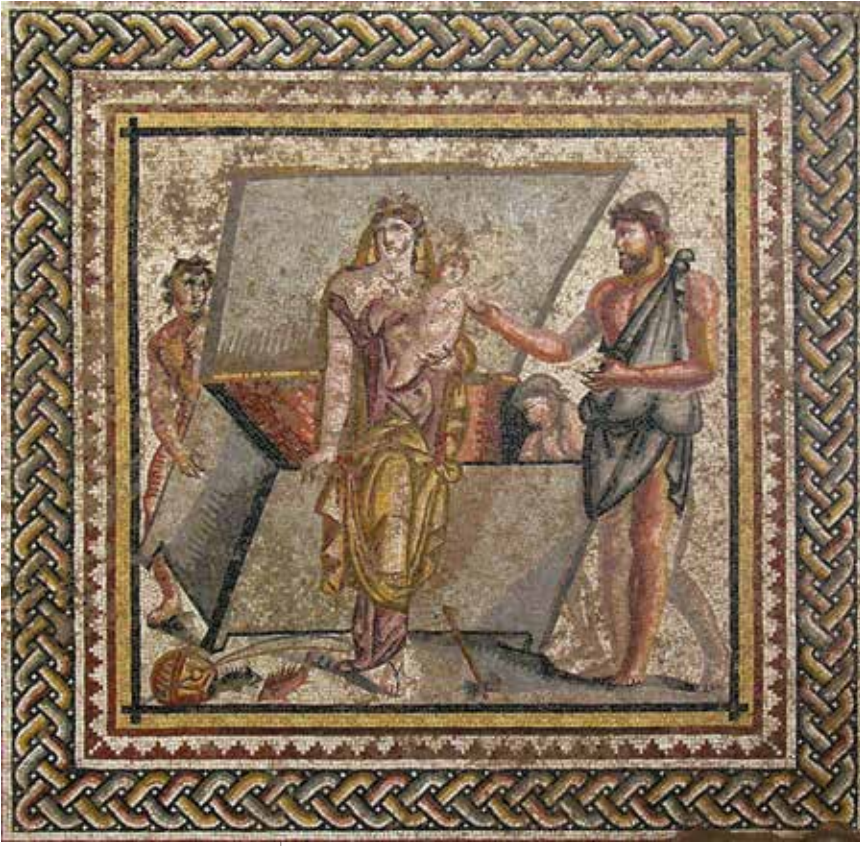
Zeugma'da Euphrates evinin kadınlara ayrılmış bir odasının duvarlarında ise Odysseus'un karısı Penelope ve Achilleus'un karısı Deidameia resmedilmiştir (Resim 10). Mitoloji'de eşlerine ve sevgilerine bağlı, onları katıldıkları Troya savaşından dönene kadar bekleyen sadık eşler olarak bilinen bu iki mitolojik kadın karakterin bu odada betimlenmesi, bu odanın bir gynaikeion, yani kadınlara ait oda (haremlik) olarak işlev gördüğünü gösterir. Eşlerine sadık mitolojik kadın figürlerinin duvar resimlerinde tercih edilmiş olması, alegorik olarak ev sahibesinin kendisini iffetli eş olarak vurgulamak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu freskler üzerinde ev sahibesinin kazıyarak yazdığı grafitolar genellikle eşlerini bekleyerek geçirdikleri gün sayımını gösteren çizgiler ve sabır yazıtları içerir.

Genellikle mozaiklerin konuları mekânların kullanımına uygun seçilmiştir. Evin ebeveynleri ve çiftlerinin Cubiculum olarak adlandırılan dinlenme ve yatak odalarında Metiokhos ve Parthenope (Resim 11), Eros ve Telete (Resim 12) gibi edebi metinlere konu olmuş iki sevgilinin hikâyesini anlatan konular veya aşk ve evliliği sembolize eden figürler tercih edilmiştir. Poseidon evinin bir diğer cubiculum'unda ise sembolik olarak aşk ve sevgilileri temsil eden bir diğer mozaik yer alır. Bu mozaığın bir panelinde Satyr şekline bürünerek aşık olduğu Antiope'yi baştan çıkaran Zeus, ve altındaki panelde sakın denizlerin tanrıçası olarak bilinen elli Nereid'ten biri olan Galatia betimlenmiştir.

Zeugma'daki Maenad Evi'nde ortaya çıkarılmış bir yatak odasının tabanını süsleyen Akratos mozaığı, bu mahrem ve özel odaların ortamını ortaya koyacak anlamlı bir sahne içerir. Sahnede, insanı çabuk sarhoş ederek kontrolden çıkmasını sağlayan, suyla seyreltilmemiş şarabın ve sarhoşluk taşkınlığını sembolize eden Akratos figürü, hemen yanında neşe ve sevincin kişileştirmesi olan Euphrosyne ile birlikte açık hava symposiumu yaparken gösterilmişlerdir. Bu iki figürün betimlendiği mozaikte Akratos elindeki içki kabından Euphrosyne'nin kadehini doldurur. Sahnede Akratos Euphrosyne'ye ölçülü olarak şarap vererek, adabında içmenin ortamın neşe ve coşkusu için bir denge kaynağı olduğunu vurgulasa da, aslında ebeveynlerin bu mekânın ortamına uygun olarak ve Akratos'un etkisine kapılarak, kendilerini kaybedecek kadar hayattan zevk almalarına da referans vermektedir. Böylece

Resim 12:
Eros ve Telete Mozaigi

Resim 13:
Danae Mozaïği

bu mekanların ebeveynlere ait daha mahrem özel dinlenme ve yemek odaları olarak işlev gördüğü de anlaşılmaktadır. Çiftlere ayrılmış ufak boyuttaki daha özel ve mahrem yatak ve dinlenme odalarından bir diğeri de Poseidon evindeki Aphrodite'nin doğuş sahnesinin betimlendiği taban mozaïğinin bulunduğu odadır. Bu odanın taban mozaïğinde Tridans (Deniz Kabuğu) içinden doğan derin sularlardan gelerek köpüklerle doğan Aphrodite betimlenmiştir. Üzerinde mozaik sanatçısı veya mozaïği yaptırtan kişinin imzasıyla birlikte sahnedeki bu doğuma yardımcı olan onu derinlerden alınmış bir deniz kabuğu içinden taşıyan iki Triton'un isimleri yer alır. Buna göre yazıtta, "Samosatalı Zosimos yaptı (rdı). Tritonların isimleri, Aphros (Köpük) ve Bythos (derin Deniz) ", yazmaktadır. Mozaïğin yer aldığı odanın penceresi evin sığ havuzunun bulunduğu peristyle'e bakmakta ve bu nedenle mozaik üzerinde yer alan su temasıyla birlikte bir anlam oluşturmaktadır. Zeugma'da ele geçmiş en görkemli mozaikler arasında yer alan bir diğeri, Poseidon Evi'nin çiftlere ait ufak dinlenme odasıdır. Mozaik Antik dönem resim sanatı hakkında bilgiler veren antik yazar Plinius'un değindiği, ışık gölge ve renk tonlamalarıyla yapılmış, Hellenistik dönem resim sanatı etkileri gösterir. Mozaik daha önceden yapılmış yorumların aksine, Eros ve Psykhe değil, Eros

(Aşk) ve Telete (Evliliğe Geçiş) figürlerini betimlemektedir (Resim 12). Telete burada Eros'un gelini şeklinde oldukça zarif ve gösterişli bir kıyafet içinde başındaki çelenk ve duvakları henüz açılmamış şekilde gösterilmiştir. Eros, sembolik olarak yeni evlenecek müstakbel gelin ve evliliğe başlangıcı simgeleyen Telete'yi cesaretlendirmektedir. Yani mozaikte Aşk Tanrısı Eros ile gelini sembolize eden Telete'nin evliliği temsil edilmektedir. Mozaik bordüründe yapılmış bereketi ve zenginliği gösteren meyveler ve çiçekler ise tamamen evliliğin verimliliğini vurgular.

Ev yaşantısındaki en önemli mekanlardan biri evin avluları sayılan, peristil ve implivium'lar gelir. Evin hava ve ışık alması yanında suyu toplayan peristil veya implivium'lar genellikle su ile ilgili konuları içerirler. Buna en iyi örnek Zeugma'da yer alan Euphrates, Poseidon ve Okeanos evlerinin peristil ve implivium mozaikleri ile birlikte 2007 yılında ortaya çıkarılan diğeri Poseidon mozaïği gösterilebilir.

Bu mozaiklerin ana temasını Poseidon, Okeanos, Thetis ayrıca nehir tanrısı Euphrates oluşturmaktadır. Değinen su ile ilgili bu tanrı ve tanrıçalar daha çok deniz canlıları ve yaratıkları ile birlikte resmedilmişlerdir. İşlev olarak Zeugma'da bulunan Poseidon evinin implivium'unda gördüğümüz Akhilleus'un Skyros adasındaki tasviri ve Danae ve bebek Perseus'un Seriphos adasında Diktys ve balıkçılar tarafından sudan kurtarılış sahneleri de ikincil derecede su ile bağlantılı konulardır. Avlularda yer alan mitolojik hikayeleri anlatan bu sahneler büyük olasılıkla tragedya oyunları için yazılmış metinlerden ve novella'lardan alınmış konulardır ve bunların peristil'lerde resmedilmiş olmaları da, bize bu üzeri açık avluların sıcak yaz gecelerinde su ile ıslatılmış serinlik veren bir açık hava triclinium'u şeklinde içkili yemekler için de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Zira bu alanlara MS 3.yy. başlarında hoş bir ortam sağlaması için ufak nişli-çeşme yapıları eklenmiştir. Danae mozaïği üzerindeki sahnede Danae babası Akrisius tarafından bebeği Perseus ile kapatıldığı sandıktan Seriphos adasında karaya çıkarken resmedilmiştir (Resim 13).

Sahnede balıkçı Diktys'ün sandığı çift ağızlı balta (labrys) ile açtığı dikkati çeker. Labrys Girit adası ile bağlantılı, ve aynı zamanda Zeus'un simgelerinden biri olarak bilinir. Ancak burada labrys sembolik olarak "tahtan indirme" sağlayan bir unsur olarak sahneye yerleştirilmiştir. Zira kendisinin

den daha akıllı bir kızı olacak korkusuyla Zeus'un un Athena'nın annesi Metis'i yutması ve daha sonra Athena'nın Zeus'un kafasından Hephasitos'un labrys'ünün yardımıyla doğması, Danae sahnesini alegorik olarak Girit, Zeus ve Metis mitosları ile bağlantılı kılmaktadır. Danae evindeki peristil'in hemen güneyinde kaya odalarına geçişi sağlayan bir vestibulum üzerinde de "Üç Güzeller" in tasvir edildiği bir mozaik ortaya çıkarılmıştır (Resim 14).

Danae mozaigine göre biraz daha erken bir tarihte yapıldığını düşündüğümüz bu mozaik, vestibulum'da oturanlara bakar şekilde yönlendirilmiştir. Bu da bu mekânın convivium toplantıları için yaratılmış bir oda olduğunu düşündürür. Bu mekânda, gelen misafirler oturdukları yerden her iki sahneyi de düzgün bir şekilde görerek, avludaki çeşmenin görüntüsünü, serinliğini ve sesini dinleyip ortamın zevkini çıkarıyorlardı. Mozaikte üzerinde mitolojide Üç Güzeller veya Üç Cazibe olarak Thalia ve Aglaia'nın yanında yer alan Euphrosyne, özellikle katılımcılara içkiyle yakalanan, yaşanan ve geçirilen güzel zamanı hatırlatmaktaydı.

Hyginus'un Masallar (Fabulae) adlı eserinde bahsedilen, Theonoe ve Leukippe'yi, yani kendi kız kardeşine aşık olan bir kadını anlatan hikayenin resmedildiği bir mozaik Zeugma'daki bir evin triclinium veya bir diğer deyişle akşam yemeği odasında yer almaktaydı (Resim 14).

Mozaik üzerindeki yazıt "Κοῖντος Καλπούρνιος Εὐτυχῆς ἐποίησεν" daha çok bir mozaik sanatçısının ismi olarak yorumlansa da büyük olasılıkla mozaiği yaptırtan kişiye aittir. Bu nedenle belki bu mozaiğin bulunduğu evi Kointos Kalpournios Eutykhes evi olarak adlandırmak doğru olur. Mozaik üzerine yapılan son çalışmalar Theonoe mozaigindeki sahnenin aslında Hyginus'tan çok önce, belki Euripides sonrası bir dönemden bilinen ama günümüze kadar ulaşmamış kayıp bir tragedya oyunundan esinlenerek düzenlenen bir pantomim oyununu ve dansçısını resmeden bir sahneye ait olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla sahne bu mitolojik konudan çok bu konunun pantomim olarak oynandığı belirli bir pantomim oyununu resmetmekteydi. Roma özel yaşantısında bu tip oyunların akşam yemeği sonrası eğlenceleri şeklinde özel konutlarda oynandığı bilinmektedir. Bu gibi eğlenceler açısından Antiokheia'nın da ünlü olduğunu hesaba katarsak, benzer tipteki eğlencelerin Zeugma'daki evlerin triclinium'larında da moda olduğunu tahmin edebiliriz. Suriye'deki Dura-Europos antik kentinde ortaya çıkarılan

boyama ile yapılmış uzun bir yazıt, Zeugma ile Dura-Europos arasında gidip gelen ve bu gece eğlencelerini düzenleyen ve sahne alan, profesyonel sanatçıların ve hetaera'ların (hayat kadınları ve eğlence sektörüne bağlı eğlendirici kadınlar) isim listesini içermektedir

Dura Europos'taki dippinto olarak yazılmış bu yazıt Zeugma'nın, özel akşam yemeği partileri için kiralanmış bu eğlence sektörünün büyük merkezlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Zeugma'da bu sektör genellikle Roma Lejyon askerlerine hizmet veren emekli askerler tarafından organize edilmekteydi. Antik yazarlardan Plutarkhos, Menander'in oyunlarının triclinium'daki eğlenceler için çok uygun olduğundan bahseder. Gerçekten de akşam yemeği sonrası eğlencelerinin yapıldığı evlerin yemek salonlarındaki mozaiklerde Menander'in oyunlarına ait sahnelerin yer alması bunu kanıtlar şekildedir.

Örneğin, Zeugma'da bir evin yemek salonunda bulunan ve Menander'in ünlü bir oyunundan bir sahneyi betimleyen Synaristôsai mozaiği, ev sahibinin entelektüel düzeyini yansıtmaya yanında kişisel zevki ve tercihini misafirlerine hissettirmek, onlarla paylaşmak istemesi açısından da önemli bir örnektir. (Resim 15).

2007 yılında Dionysos Evi'nin doğusundaki alanda yapılan kazılar bir Roma evinin mozaikli bir mekânını ortaya çıkarmıştır. İlham perileri olarak adlandırılan dokuz Mousa'yı betimleyen bir moza-

Resim 14:
Danae Evi,
Üç Güzeller Mozaiği

Resim 15:
Synaristosai Mozaïği

Resim 16:
Mouslar Mozaigi

Resim 17:
Dionysos ve Ariadne Mozaïği

ik büyük olasılıkla evin yemek odalarından birine aittir. Mousalar, clipeus olarak da bilinen madalyonlar içinde betimlenmiştir (Resim 16).

Büyük olasılıkla MS 2. yüzyılın ikinci yarısı veya 3. yüzyıl başlarına tarihlenen mozaïğin merkezindeki ana madalyon üzerinde, baş Mousa Kalliope yer alır ve diğer Mousalar etrafındaki madalyonlara yerleştirilmiştir. Mozaïğin ana şablonu ise Baalbek'te yine bir evin triclinium'unda ele geçen "Yedi Bilge" mozaïği ile oldukça yakındır. Mousaların isimleri Yunanca harflerle yanlarına yazılmıştır.

Resim 18:
Orpheus Mozaïği

Zeugma'daki bir diğer evde, peristil yanındaki vestibulum, Dionysos ve Ariadne'nin düğününü konu alan bir mozaikle süslenmiştir; köleler düğün hediyeleri getirmekte ve müzisyenler bu düğünü kutlamaktadırlar (Resim17). Burada, Dionysos ve Ariadne mozaïğinin, kaya içine oyulmuş yemek odasına yaklaşan misafirleri selamlayan bir sahne olarak işlev gördüğünü görüyoruz.

Vestibulum'un Dionysos ve Ariadne'nin evlilik sahnesi ile dekore edilmiş olmasından dolayı bazı araştırmacılar güneyinde yer alan kaya odasını yatak odası olarak düşünmüşlerdir. Büyük olasılıkla kaya odası bir yazlık yemek salonu, vestibulum şeklindeki Dionysos ve Ariadne mozaïğinin bulunduğu mekân ise kışlık yemek odası olarak kullanılmıştı (Çizim 2). Ksenophon'un eseri "Symposium"da anlatılan akşam yemeği sonunda oynanan Dionysos ve Ariadne ile kişileştirilen pantomim oyunu düşünülürse Zeugma'daki bu sahnenin bu mekânda yer almış olması oldukça anlamlıdır. Bugün daha çok "Çingene Kızı" olarak bilinen ve aslında bir Maenad'a ait olan mozaik parçası esasen oldukça büyük bir triclinium mozaïğinin dikdörtgen paneline aittir. Bu büyük triclinium mozaïğinde yer alan diğer sahneye ait parçalar bugün Gaziantep Zeugma Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu triclinium'daki kare formlu orta mozaik Zeugma için oldukça önemli, ve daha önceden bilinmeyen bir sahneyi betimler (Resim 18).

Sadece iki parçası korunmuş olan mozaik parçalarından birinin üzerinde tunik giymiş, himationlu, deriden yapılmış bir ayakkabısı bulunan oturur durumda bir erkek figürü yer alır. Figürün solunda aşağıda sadece üç harfi korunmuş olan yunanca ΟΡΦ- harfleri, bu figürün Orpheus olduğunu açıkça göstermektedir. Orpheus'un karakteristik kıyafetle-

rini yansıtan mozaik, Adana ve Tarsus'ta bulunan diğer Orpheus mozaiklerinde olduğu gibi ozanı bir kaya üzerinde oturur durumda betimlemektedir. Parçanın sağ sol tarafında, figürün sağındaki ismin ise sadece iki harfi olan -ΠΗ korunmuştur. Bu da büyük olasılıkla Orpheus'un yanındaki figürün Orpheus'un annesi ve aynı zamanda baş Mousa olan Kalliope veya Menippe olabileceğini bize göstermektedir. Büyük olasılıkla ikinci parçada yer alan giyimli kadın figürü Orpheus'un yanında duran annesi Kalliope'ye aitti. Sahne'nin altında yer alan "Çingene Kızı" olarak bilinen triclinium'un dikdörtgen panosuna ait olan figür ise büyük Ovidius'un Metamorphoses'inde anlatılan ve Orpheus'u parçalayarak ölümüne neden olan Thrakialı Maenadlardan biri olmalıdır. Sahnenin kenar bordürünü süsleyen kıvrık dallar arasındaki hayvanlar ise bu sahneye özellikle konulmuş, mitolojik konuyu bütünleyen, Orpheus'un hayvanlarını sembolize eden unsurlardır.

2000 yılı kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan bir konut yapısının bir odasında yer alan mozaik döşemede yer alan yazıt, bize misafir odalarının evlilik törenlerinden önce yeni evli çiftlerin töreni için ve tamamen evlilik seremonisi için düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Zeugma'nın doğu konut alanında yer alan bu evin odasında yer alan mozaik yazıt bir epithalamium'dur. Olasılıkla ilk olarak yazıtta isimleri kısmen korunmuş çift için bir "gelin odası" olarak düzenlenmiş bu oda belki daha sonra farklı bir işlevde, büyük olasılıkla da bir misafir odası olarak kullanılmıştır. Menander'in Rhetor'unda bahsedilen evlilik hazırlıkları sırasında gelin odalarının yeniden baştan aşağıya düzenlendiği düşünüldüğünde, evlerin misafir odalarında gördüğümüz ve daha çok evlilik ile ilgili olan Dionysos-Ariadne, Mousalar, Kharisler ve Nereidler gibi sahneleri içeren mozaikler, tıpkı buradaki yazıtlı mozaik gibi, düğünden önce yeni evlenen çiftlerin yaşayacağı bu mekanlara büyük olasılıkla ebeveynler tarafından evlilik hediyesi veya yardımı geleneği içinde yapılmışlardı. Evlilik töreni için hazırlanan bu mekânlar daha çok evlilik ile ilgili sahne ve konuları içermekteydi ve çiftler ebeveynler tarafından hazırlanmış olan evin bu en gösterişli misafir odalarında gelecekte misafirlerini benzer coşkulu convivium'larla ağırlayacaklardı. Yazıtlı mozaik, ev sahiplerinin hayatlarına ait çok özel an veya anılarını hatırlatacak veya tazeleyecek sahne veya yazıtları evin en umumi mekânı olan misafir odasına koyabildiklerini göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu davranış bir yerde ev sahibinin kendisine ait bu şahsî hatıralarını, anılarını ve tercihlerini yakınları veya konuklarıyla bilinçli olarak paylaşmak, bunları birer kişisel kimlikle bağdaştırmak

istememesinden kaynaklanmış olmalıydı. Bu nedenle Zeugma'da yer alan daha birçok misafir odasındaki sahneler genel bir modadan çok yaptırılan kişinin oldukça özel ve ferdi tercihleriyle bağlantılıydı.

Zeugma'nın Seleukeia olarak bilinen ve Fırat'ın batı kıyısında kurulu olan Roma evlerinin mozaiklerinin genelinde Greko-Romen mozaik ikonografisinden sahneler yer aldığı görülür. Ancak buluntu yeri kuşkuyla olsa da Wagner tarafından yayımlanmış ve Zeugma'da Kointos Kalpournios Euthykes'in evinin yakınında ele geçmiş olduğu bildirilen bir mozaik Parthlı veya semitik bir kadını (?) yine doğulu başlık ve takıları ile birlikte resmetmektedir.

Mozaik üzerindeki figür Edessa'da nekropollerde ele geçen ve aile üyelerinin resmedildiği portre mozaik ikonografisindeki kadın figürlerine benzemektedir. Ancak Zeugma'dan ele geçen örnek büyük olasılıkla bir evin triclinium'unda yer almaktaydı. Buradaki mozaği yaptıran ev sahibinin etnik kimliği hakkında bir yorum yapmak güç olsa da, mozaikteki Parthlı kadın figürü mozaği sipariş eden patron'un en azından semitik dünya ve kültürü ile bağlantısını göstermektedir.

Mozağe dikkatli bakıldığında kadın figürünün başının solunda olasılıkla Proto-Süryanice bir mozaik yazıtının bir kısmı korunmuştur. Bu durum Seleukeia'da özellikle Greko-Romen konut alanlarında yaşayanlar arasında semitik kökenli ailelerin de varlığını bize düşündürmektedir.

Zeugma'nın doğu konut alanlarında yer alan evlerde oturanların konutlarının Greko-Romen mimari dilinde yapıldığı görülür. Ancak MS 253 yılında Sasani tahrifatından sonra yıkılan ve büyük çoğunluğunun kullanılamaz hale gelmiş mekanları terk edilmişti. Bir süre sonra bu sektöre yerleşenlerin büyük bir kısmının, çok daha farklı pastoral yaşantıya sahip, toprağa bağlı kırsaldan gelen kesimler olduğu görülür. Özellikle MS 5. dan 6. yy. sonu-7. yy. başı arasına tarihlenen konutları mimari tarzı açısından çok daha küçük boyutta, birçok devşirme mimari elemandan oluşan duvarlara sahip, basit mimarili yapılar olduğu görülür. Bu yapıların bazılarının MS 2 yy.'a tarihlenen freskli kayaya oyma yazlık misafir odaları hayvanların barınağı olarak kullanılmıştır. Bu yapıların mekânlarından çıkan ekme yapımında kullanılan tandırlar hemen bütün evlerde vardı ve yanı tarzda oldukça basit bir şekilde yapılmıştır. Dokuma ile ilgili ağırşaklar ve yün eğirmeye yarana kemik iğlerin büyük bir çoğunluğu da bu dönemlere tarihlenen kontekstlere tarihlenmekteydi.

Nekropoller

Şehri bölen ve diğer önemli şehirlerle bağlayan antik yolların çevresinde yer alan Zeugma nekropollerini, bu yoğun kullanımı olan yolların kavşak noktasında yer alan sosyo-kültürel kimliklerin çeşitliliğini ortaya koyar. Nekropollerde MÖ 3. yüzyıldan ve MS 3. yüzyıla kadar süreklilik gösteren gömü gelenekleri içinde çeşitlilik çoktur. Bunlar, Erken Greko-Makedon kent sakinlerinin ana kayaya oyarak yaptıkları basit şist mezarlarından, Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Döneme tarihlenen tümülüsler, Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi loculus tipi mezarlar, İmparatorluk Dönemi'nden kayaya oyma arcosolium'lu çeşitli meslek loncalarının oluşturduğu collegium şeklindeki kalabalık gömülü mezar odalarına kadar çeşitlilik gösterir. Hellenistik Nekropoller kentin doğu kısmında, MS 2. ve 3. yüzyıla genişleyen Roma konut alanları altında kalmıştır. Kavşak noktasındaki bu sınır kentinin kozmopolit nüfusunun talebiyle ilişkili olarak çeşitli gömü tipleri bir arada bulunmaktadır. Konut alanlarında ve mezarlarda bugüne kadar bulunan yazıtlar ve grafitilerin büyük çoğunluğu Yunancadır. Kentin nekropollerinde ele geçen yazıtlı mezar stellerindeki isimlerin büyük bir çoğunluğu Yunan isimleri olmasına rağmen içlerinde Sami kökenliler azımsanmayacak kadar çoktur. Zeugma'da ikinci grubu Latince yazıtlar ve bu yazıtlarda geçen Latince isimler oluşur. Bugüne kadar kazılarda sadece bir adet Yahudi olabilecek bir isme bir grafiti de rastlıyoruz. Ayrıca Apamea ve Seleukeia'dan ele geçmiş dört adet Proto-Süryanice yazıt bilinmektedir. Bunlardan biri Seleukeia yerleşmesi içinde diğer üçü ise Apamea Nekropolü'nden bulunmuştur.

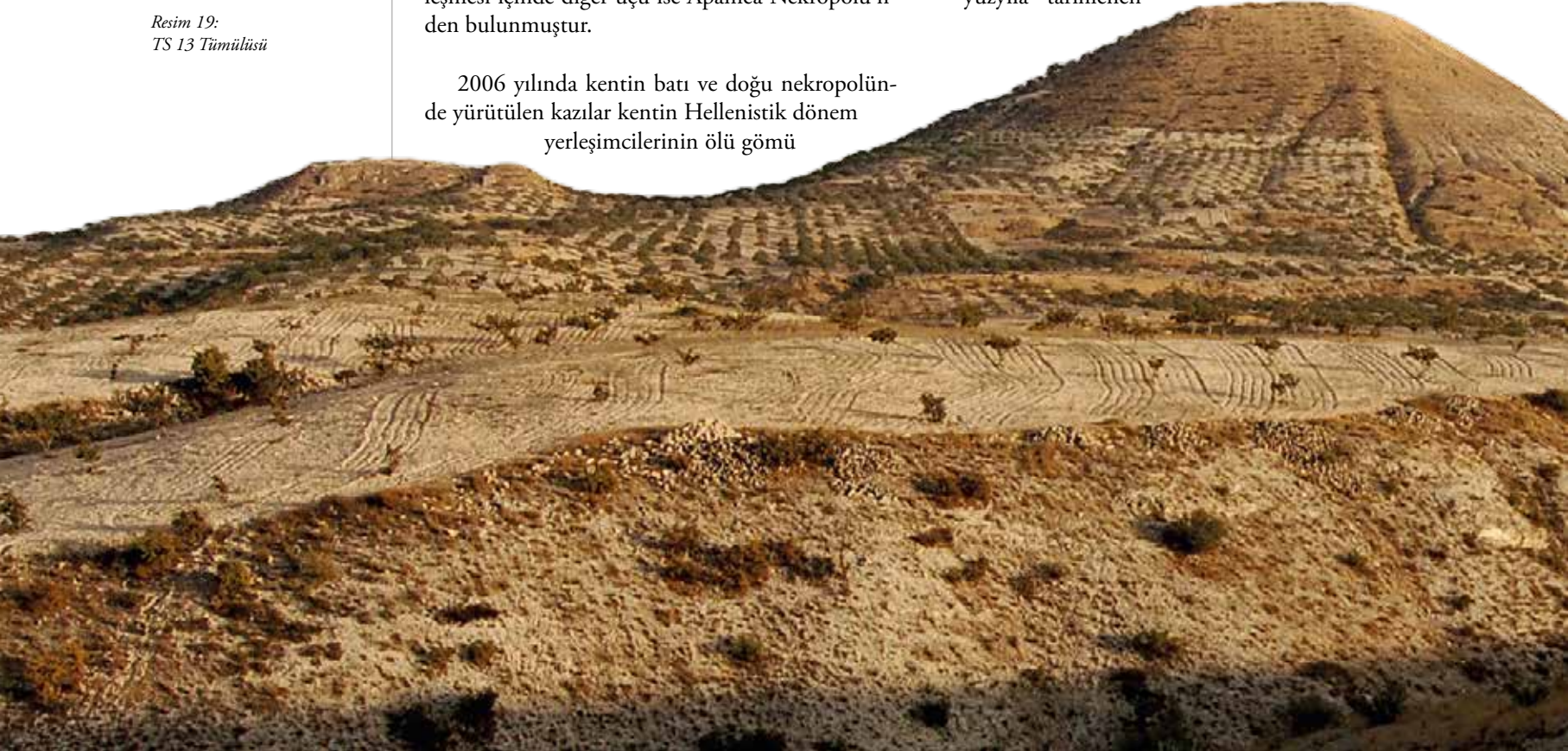
2006 yılında kentin batı ve doğu nekropolünde yürütülen kazılar kentin Hellenistik dönem yerleşimcilerinin ölü gömü

adetleri yanında Hellenistik dönem kentinin sınırları hakkında da bilgi edinmemizi sağladı. Batı Nekropolü'nde Bahçedere'nin batı sırtlarında yer alan ve Zeugma'daki en büyük tümülüslerden biri olarak kabul edilen TS13 tümülüsünde yapılan kazılar mezarın kaçakçılar tarafından birkaç kez kazılma teşebbüsünün ardından gerçekleştirilmiştir. (Resim 19)

Kayaya oyma iki mekan halinde olan mezar odalarına doğusundan merdivenli bir açık bir dromos'la inilir. Tümülüs'ün yığma yükseltisi altına gelen ana mezar odası dikdörtgen planda loculus'lu olarak tasarlanmıştır. Zeugma'daki kayaya oyma hypogeum tarzındaki mezarların genellikle ön odalı olarak ölen kişi için burada içkili toplantılar (banket) ve convivium'ların yapılması için vestibulum'lu olarak planlandığı görülür. Bu tümülüste de loculus'lu ana mezar odasının hemen önünde yer alan bu amaçla tasarlanmış oda ise MS 2 ve 3. yy'larda ihtiyaç nedeniyle kaya duvarlarına eklenen arcosolium şeklindeki mezar tekneleriyle bir diğer gömü odası haline getirilmiştir. Vestibulum'a girişi sağlayan dromos'un üzeri ise belki de bu dönemden sonra bir tonozlu ön mekanla kapatılarak yeni bir ancak daha ufak bir vestibulum'a çevrilmişti. Roma dönemindeki Zeugma'lı elit aileler kendileri ve aileleri için yaptırdıkları kayaya oyma mezar odalarını yaşantılarında güzel zaman geçirdikleri evlerindeki triclinium ve önündeki vestibulum'u şeklinde düzenlemişlerdir, çünkü antik dünyada mezarlar esasen ölenlerin aeterna domus'u, yani ebedi evleri olarak düşünülmekteydi.

Zeugma güney nekropolünde yer alan MS2 yüzyıla tarihlenen

Resim 19:
TS 13 Tümülüsü

T-91 nolu mezar bunun güzel bir örneğidir. Zeugma'daki Dionysos Evi'nin vestibulum ve yemek odasının planına benzeyen bu mezarda ölü ziyaretlerinde yapılan anma yemekleri (banket) ve convivium için tasarlanmış ön odada yer alan mezar sahiplerinin dikilmiş olan portre heykelleri mezara gelen ziyaretçileri veya anma yemeklerine katılanları vestibulum'da selamlarcasına karşılamaktadır (Resim 20).

Bu nedenle portre heykeller her zaman ölen kişilerin yakınları tarafından hatırlanmak istedikleri vakurlukta ve mütevazı tarzda temsil edilmişlerdi. Mezarlar ölen kişilerin hatırlanmaları için yapılan birer "mnemeion" olarak, ailenin geçmişi "memoria", yani "bellek" ini yansıtan, ailenin ölen büyüklerinin iyi erdemlerinin öne çıkarıldığı, aile kimliğinin ziyaretçilere yansıtıldığı mekânlardı. Örneğin bu mezarda yer alan puidicitia tipinde yapılmış üç genç kadının portre heykelleri ailenin bireylerinin eşe bağlılığını, ahlaklı ağırbaşlı ve alçakgönüllü karakterlerini bir aile erdemi olarak yeni kuşaklara sergiliyordu (Resim 20).

Roma yaşantısında ideal, eşe bağlı kadın'ın "kışileştirmesi" olan puidicitia, aynı zamanda bir kez evlenmiş "univira" yani "tek eşli" anlamı da taşıyordu. Bu kavramlar mezara gelenlere ölenlerin o şekilde hatırlanması için büyük olasılıkla heykelleri yaptırtan yakınları veya ölenlerin bizzat hayattayken kendi vasiyetleri üzerine taş a yansıtılmışlardı. Bu bir yerde de ölen kişinin toplum içinde kendisi veya yakınları tarafından nasıl görünmek ve hatırlanmak istemesiyle ilgili bağlantılıydı. Bu anma ziyaretleri ve yemeklerinde mezarlarda bulunan portre heykellerin ve kabartma olarak yapılmış portreli stellerin taze yaprak ve çiçeklerden oluşan girlandlarla süslendiği, özellikle steller üzerindeki girland iplerinin bağlanacağı çivi deliklerinden ve taş açılmış halka yuvalardan anlaşılmaktadır. Bu stellerdeki bazı oyuklar ise büyük olasılıkla stellerin birkaç gömü

Resim 20:
T-91 Mezarı, vestibulum girişinin sağındaki puidicitia tipi portre heykeller

yapılması durumunda yerinden sökülmesini ve tekrar yerleştirilmesini kolaylaştırmak için de kullanılmıştı. Zira bazı steller üzerinde girland kabartmaları taş a oyulmak suretiyle de resmedilmiştir. Zeugma nekropollerinden özellikle Belkıs Tepe'nin güneyinde yer alan mezarlığın vestibulum'larında bu tip portre heykellerin daha çok bulunduğu görülür. Bu alan büyük olasılıkla Zeugma'nın Greko-Romen varlıklı ve elit ailelerinin mezarlarının yer aldığı saygın nekropollerinden biriydi.

ZEUGMA MOZAIK MÜZESİ

9 Eylül 2010 tarihinde açılan Zeugma Mozaik Müzesi, 30 bin metrekarelik kullanım alanıyla dünyadaki en büyük mozaik müzesi olarak konumunu korumaktadır. Üç büyük birim şeklinde kurulmuş olan müze kompleksinde, ana bina çoğu Zeugma'dan bulunmuş olan mozaiklerin sergilendiği yapıdır. Diğer iki binadan biri Gaziantep çevresinden gelmiş olan Geç Antik Döneme tarihlenen kilise mozaiklerinin sergilendiği eşsiz bir diğer koleksiyonu barındırır. Toplamda 19 mozaığın yer aldığı bu birimde yaklaşık 1.500 metrekareye yakın mozaik sergilenmektedir. Üçüncü bina ise idari ofislerin ve konferans salonlarının yer aldığı yapıdır. Tüm müze kompleksinin temel katlarında depolar bulunur. Ana binada Zeugma antik kentinden kurtarma kazılarında, ele geçmiş mozaik sergilenmekte, ayrıca serginin ikinci katının bir bölümünde ise çevre il ve ilçelerden gelen Geç Antik Dönem mozaikleri yer almaktadır. Zeugma Mozaik Müzesi genelinde sergilenen mozaiklerin tamamı bugün yaklaşık olarak 2.800 metrekareye ulaşmaktadır.

Zeugma bugün bizlere antik dünya mozaik sanatının en güzel ve en ilginç örneklerini sunsa da, bu mozaikler aslında Greko-Romen dünyasının en önemli sosyalleşme kültürü sayılan, convivium'lann (ays-ü işret-yeme içme kültürünün) mimari bağlamının bir parçası olarak mekânların tabanlarında yer al-

maktaydı. Bu mekânlar, Greko-Romen kültürünün en önemli toplu eğlence biçimi olan yemek davetleri için kullanılan mekânlardı ve çoğunlukla bu mekânlardaki taban döşemesi olarak kullanılmış olan mozaikler bu davetlerde yemek sırasında veya sonrasında gerçekleştirilen antik edebi novella'ların (hikaye ve romanlar) uyarlandığı mim, pantomim ve tragedya oyunları ve bunların konularıyla ilgili sahneleri içeriyordu. Bu yemekli davetlerde sıklıkla yapılan gösteriler, bu dönemin popüler mitolojik hikâyelerinin ve önemli tragedya ve komedy yazarlarının eserlerinin mekâna çağrılmış olan sanatçılar tarafından ezbere okunarak, müzik ve mim şeklinde davetliler önünde, (onları eğlendirmek ve düşündürmek için) icrasıyla gerçekleşmekteydi. Zeugma antik Roma dünyasında bu eğlence sektörüyle oldukça ünlenmiş bir şehir olarak da bilinmektedir. Bu davetlerde konuklar kline'ler (üzerine uzanılarak yemek yenen yataklar) üzerine yatarak yemek yiyorlar, hemen kline'nin arkasında eğer kişi varlıklısıya kendi uşağı, eğer orta halliyse misafir olduğu evin kendi uşağı ona hizmet etmek üzere ayakta bekliyordu. Zeugma'da Poseidon Evinde, Perseus-Andromeda mozaığının bulunduğu yemek odalarındaki duvar resimleri üzerinde ayakta duran hizmetli resimleri bu olguya vurgu yapmaktadır.

Zeugma evlerinin büyük bir çoğunluğunda mimari dekorasyon, mozaikler ve duvar resimleri, ev sahibinin bu önemli

davetlerde gelen konuklarına kendi entelektüel, eğitim ve iç zenginliği yanında, maddi varlığını da hissettirecek tarzda seçilmiştir. Bu nedenle antik dünyanın çok zengin novella (hikâye-roman) repertuarlarından ev sahibinin kendi bilgi ve beğeni-sine göre seçilmiş olan mozaik konuları, bir yerde ev sahibinin entelektüel ve sosyal kimliği hakkında, hem gelen ziyaretçilere, hem de bugün bu mozaiklere bakan bizlere, önemli bilgiler vermektedir. Örneğin "Synarsitosai" yani "Kahvaltıdaki Kadınlar" adlı Menander'in bir oyununun bir sahnesinin yer aldığı mozaik, mozağin bulunduğu evin sahibinin Yeni Komediya ve Drama'ya ilgisinin olduğunu bize göstermektedir.

Bu edebi eserler, Greko-Romen kültürünün önemli bir parçası olan Yunan paideia'sının, yani eğitiminin, bir parçasıydı. Ancak halk arasında bu hikâyelere karşı oluşan ilgi, esasen yazılı metinlerin yazma olarak kopyalanıp çoğaltılmasından ve okunmasından çok, bu eserlerin tiyatro oyunları mim ve pantomimler şeklinde icrası ile gerçekleşmekte ve popüler hale gelmekteydi. Çünkü antik dönem Zeugma'sında ideal Yunan paideia'sı (eğitimi) almak ve öğrenmek sadece elit ve yüksek tabakaya özgüydü ve bu eğitimi almış olmak büyük ayrıcalıktı. Ancak böyle bir eğitim alarak sınıf atlamak, sosyal hiyerarşide yer edinmek mümkündü. Roma dönemi Kommagene'sinde Yunan paideia'sının entelektüel ve elit aileler içinde çok önemli bir kavram olduğunu biz Mara Bar Sarapion'un yazdığı bir mektuptan biliyoruz. MS 72 yılından sonra Kommagene Krallığının tamamen Roma'nın Suriye Eyaletine bağlanmasından sonra, yaklaşık MS 73 yılında, Zeugma'da Roma askerlerine tutsak düşen ve hapis-

*Gaziantep Zeugma
Mozaik Müzesi*

hanedeyken Estrangelo dilinde (Antik Süryanice) oğluna yazdığı mektubuyla tanınan Süryani kökenli Samosatalı filozof Mara Bar Sarapion'un bu mektubunda oğluna iyi bir insan olmak için ideal Yunan paideia'sını (eğitimi) almasını nasihat ettiğini biliyoruz. Aynı şekilde bugün biz Yunan paideia'sının temel taşlarından olan bazı kavramların Zeugma mozaikleri üzerindeki varlığını özellikle Mousalar mozaiklerinde görmekteyiz.

Poseidon Evinde yer alan Mousalar mozaığının bulunduğu triclinium'da lirik şiir, tarih, müzik, astroloji, felsefe gibi konuların esin perileri olan Mousalar betimlenmiştir. Gerek Mousa figürlerinden gerekse, triclinium'un orta emblemeta'sında, insan şeklinde kişileştirilmiş olan Erdem (Arete), Eğitim (Padeia), Bilgelik (Sofia) figürlerinden, bu evin sahibini ideal Yunan eğitimi besleyen filozofi, müzik, edebiyat ve beşeri sanatlara ilgi duyduğu söylenebilir.

ZEUGMA MOZAIKLERİ QUINTIUS CALPURNIUS EUTYKHES EVİ

Zeugma'da Kelekağzı mevki olarak adlandırılan derin vadinin doğusunda kalan yamaçta 2002 yılında Baraj Gölü'nün dalgalarıyla bir kısmı ortaya çıkarılmış olan Quintius Calpurnius Eutykhes Evi'nin yemek odasına ait triclinium mozaïği, Gaziantep Müzesi tarafından yerinden alınarak Gaziantep Müzesi'ne taşınmıştır. İlk evresinde yemek odası olarak kullanılan evin bu mekanının daha sonradan ihtiyaçtan dolayı bir açık avlu haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Evin tamamının planı kesin olarak bilinmeyen bu Roma konutunun büyük bir kısmı Baraj Rezervuar gölünün kenarına suların altında kalmıştır.

Theonoe – Leukippe Mozaïği

Birecik Barajı'nın tamamlanmasının ardından oluşan baraj rezervuar gölü kenarında, Zeugma antik kentinin Doğu Konut sektöründe 2002 yılında suların ortaya çıkardığı bir Roma konutunun yemek odasına ait bir taban mozaïği olan Theonoe ve Leukippe Pantomim mozaïği, üzerinde yer alan sahnenin canlılığı ve etkileyiciliği dışında, içerdiği konu ve bu konunun izleyenlere düşündürdükleri açısından benzersiz bir örnek olarak kabul edilebilir. Theonoe ve Leukippe Pantomim mozaïği Fırat nehrine bakan bir yamaçta yer alan bir roma konutunun en görkemli triclinium odası (misafir salonunda) yer alır. Mozaïğin ele geçtiği evin tam olarak planı yapının yeni baraj gölünün kıyısında bulunması ve bu nedenle yoğun tahrip görmüş olması nedeniyle tam anlaşılmasa da 9.5 mx7.1 m boyutlarındaki bu odadan evin Zeugma ölçülerinde büyük bir yapı olduğu anlaşılabilmektedir. Antik Yunanca triclinium olarak adlandırılan bu misafir ve yemek salonunun özelliği, odanın tüm tabanını kaplayan mozaikte iki adet konulu sahne (emblemata) betiminin U planında yerleştirilmiş kline olarak adlandırılan yataklardan ve oda girişinden rahat görülebilecek şekilde yerleştirilmiş olmasıdır. Klineler üzerinde yatarak yemek yiyen konuklara doğru yönlendirilmiş zemine konumlandırılmış kare planlı konulu bir sahnenin yanında, odaya geçen konukları odaya girişte selamlarına yerleştirilmiş geniş dikdörtgen bir diğer konulu mozaik sahne karşılamaktadır. Birçok Greko-Romen konutunda gördüğümüz bu tasarım bu mekanların işlevleriyle bağlantılı bir uygulamadır.

Theonoe ve Leukippe Pantomim mozaïğinin bulunduğu yemek odasının MS 3. yy. ortalarına doğru işlev değiştirdiği evin güneş, yağmur ve

hava alabileceği bir avluya dönüştürüldüğü kazısı sırasında ortaya çıkan bazı mimari eklemelerden anlaşılmaktadır. Bu değişiklikte daha önceden üzeri kapalı bir yemek odası olarak kullanılan bu odanın üzeri açılmış, mozaik üzerine farklı mekanlar oluşturacak şekilde duvarlar örülmüş ve hemen hemen birçok Zeugma konutunda avlularda gördüğümüz bir çeşme eklenmiştir. Bu bize Quintius Calpurnius Eutykhes Evi olarak adlandırılan bu evin MS 3. yy. ortalarına doğru bölünerek iki konut haline sokulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Bu birçok Zeugma konutunda karşımıza çıkan bir durumdur. Konutlar ilk planlandıkları mekânsal işlevlerini oturanlarının ihtiyaçlarına göre zaman içinde değiştirmekte, bu durum bazen geniş kullanım alanına sahip konutların artan nüfus veya miras durumlarına göre bölünmesi, bazen de ailenin artan refah durumuna göre yan konutları satın alarak evleri birleşmesi şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.

Yemek odasına girişte ziyaretçileri selamlayan dikdörtgen geniş emblemata'da Akhilleus'un Skyros adası kralı Lykomedes'in sarayında saklanma temasını betimlemektedir. Homeros'un İlyada'sında anlatılmayan bu hikayeyi MS 1. yüzyılda yaşayan Latin Şair Publius Papinius Statius'un Achilleis adlı bitmemiş şiirinden bilmekteyiz. Ancak bu sahne oldukça tahrip olmuştur. Theonoe ve Lukippe'nin betimlendiği sahne ise taban mozaïğinin klinelerin arasında kalan kare planlı emblemata'sında yer alır. Beş insan figürünün yer aldığı sahnede bu figürlerin yanlarına antik yunanca olarak yazılmış isimler bize konunun MÖ 1. yy. da yaşamış Latin şair Gaius Julius Hyginus'un Fabulae adlı eserinde anlattığı kız kardeşine aşık olan Theonoe'nin hikayesiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Hikayeye göre Kral Thestor'un üç çocuğu vardır, Kalkhas, Leukippe ve Theonoe. Theonoe küçükken kumsalda oynarken denizden gelen korsanlar tarafından kaçırlır ve Karia'da Kral İkarus'un sarayına köle olarak satılır ve onun cariyesi olur. Daha sonra Thestor kaçırılan kızı Theonoe'yi aramak için yollara düşer, gemisi Karya kıyılarında batır ve o da yüzerek Karia sahillerine çıkar. Kral İkarus'un askerleri tarafından yakalanan Thestor, kızı Theonoe'nin de yaşadığı İkarus'un sarayındaki bir zindana tutsak düşer. Arkasından kız kardeşi Leukippe kaybolan kız kardeşi ve babasını bulmak için Delphi'deki Apollon kahinlerinden yardım ister. Kahinler aracılığı ile tanrı Apollon Leukippe'ye "dünyaya benim rahibim olarak geri dön!, o zaman onları bulursun" cevabını

Theonoe – Leukippe Mozaigi

verir. Bunun üzerine Leukippe saçlarını tıraş ederek genç bir erkek rahip kılığına bürünür ve Apollon'a hizmet etmeye başlar. Görevi gereği Karia'ya gelir ve bir tapınakta bu görevini gizlilikle sürdürür. Bir gün tapınağa kız kardeşi Theonoe gelir, ancak aradan çok zaman geçtiği için iki kız kardeş birbirlerini tanımazlar. Ancak Theonoe erkek zannettiği kız kardeşi Leukippe'ye aşık olur ve onunla birlikte olmayı teklif eder. Bu isteğine olumsuz yanıt alan Theonoe bunu gururuna yediremez ve onun sarayında bir zindana kapatılması emrini verir, sadece bu emri vermekle kalmaz, aynı zamanda zindanda bulunan bir diğer tutsağın onu öldürmesini ister. Bu infazı gerçekleştirmek için aynı zindana esir düşmüş olan babası Thestor'u seçer. Ancak Theonoe babası Thestor'u da tanımamakta, onu sıradan bir esir zannetmektedir. Baba Thestor her şeyden habersiz erkek kılığına girmiş ve hiçbir zaman bu haliyle tanıyamayacağı kızı Leukippe'yi öldürmek için yollarır. Theonoe tanımadığı babası Thestor'a Leukippe'yi öldürmek için bir kılıç verir. Thestor, Leukippe'nin yanına elinde kılıcıyla geldiğinde, önce kendini tanıtır, adının Thestor olduğunu, kaybolan iki kızı olan Theonoe ve Leukippe için bu talihsiz görevi yapmak zorunda olduğunu, yine her şeyden habersiz olan Leukippe'ye söyler. Ancak tam bu sırada kılıcı kendisine çevirmiş ve onurluca kendini öldürme kararı almıştır. Leukippe, kendisini öldürmek için yollanmış kişinin babası Thestor olduğunu anlayarak elinde hızlıca kılıcı çekip alır. Baba Thestor ve rahip kılığındaki kızı Leukippe bu emri veren tanıyamadıkları kız kardeşleri Theonoe'yi öldürmeyi planlarlar. Theonoe'nin yanına geldiklerinde Leukippe babasına ismiyle hitap ederek ondan yardım ister, bunu duyan Theonoe'de sarayındaki bu iki tutsağın babası Thestor ve kız kardeşi Leukippe olduğunu anlar ve hikaye mutlu sonla son bulur. Kral Ikarus'da bu olayı duyduktan sonra Theonoe'nin babası Thestor'u ülkesine birçok hediyeyle geri yollar.

Theonoe ve Leukippe mozaiği Hyginus'un bu hikayesinin betimlendiği tek eser olmasından dolayı Greko-Romen ikonografyasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sahnedeki Leukippe'nin başı tarihi eser kaçakçılar tarafından yapılmış tahrifat sonunda ne yazık ki koparılarak sökülmüş ve kaçırılmıştır. Ancak sahne de yer alan antik Yunanca yazıtlar mozaiğe konu olan sahne hakkında bize çok daha ilginç bir durumu göstermektedir. Bu sahne her ne kadar yazar Hyginus'un Fabulae'da anlattığı Theonoe ve Leukippe hikayesini betimler gibi görünse de, aslında bu hikayenin pantomim sanatçıları tarafından bir pantomim oyunu şeklinde temsilini gös-

termektedir. Sahnede solda, Theonoe'nin arkasında yer alan himation (antik dönem giyisi) giymiş ve başlarında çiçekli taçlar (diademler) taşıyan iki kadın figürünün hemen üzerinde Yunanca Bakkhai yazıtı yer alır. Bu olasılıkla pantomim oyunu sırasında müzik eşliğinde şarkı söyleyen koroya ait figürlerdir. Theonoe ise sahnede oldukça canlı kırmızı bir kostüm giymiş ve sahenin ana figürü olarak kendini belli etmektedir. Giymiş olduğu kostümün kenarlarından, önüne doğru sarkan altın sarısı renginde olasılıkla simden yapılmış kıvrık dal betimlerine benzetilerek verilmiş bandıyla dikkati çeker. Bu kıyafet diğer birçok pantomim sanatçısı betimlerinden tanıdığımız özel bir pantomim kostümüdür. Bu kostümün benzer örnekleri arkeolojik olarak diğer bazı mozaiklerde ve pişmiş-toprak figürinlerde de karşımıza çıkar. Theonoe'nin yüzü diğer figürlere göre oldukça açık renkte, donuk ve dudakları kapalı olarak betimlenmiştir. Ayrıca alın kısmında ufak bir nokta görülür. Esasen Theonoe'nin yüzünde yer alan pantomim sanatçıların taktığı ve genellikle dudakları kapalı şekilde, alın kısmında tutturma deliğinin yer aldığı bir pantomim maskıdır. Theonoe'ye göre sağda yer alan figür teatral oyunlarda çok karşımız çıkan Trophos, yani yaşlı dadı figürüdür. Bu figürün kim olduğu mozaiğe bakanlara kolaylık sağlamak ve hikayenin gidişatını açıklamak için baş kısmının üzerine yunanca harflerle ΤΡΟΦΟΣ olarak bildirilmiştir. Baş örtülü Trophos'un yüzündeki genç ifade beyaz olarak gösterilmiş saçlarıyla bir çeşit tezat oluşturmaktadır. Bu büyük olasılıkla oyun sırasında bu rolü üstlenmiş olan genç bir pantomim sanatçısının dinamik görüntüsünün başına takmış olduğu beyaz perukla oluşturduğu bir tezatlıktır. Trophos figürü bu tip tiyatro oyunlarda genellikle bilgeliğiyle hikaye veya oyuna konu olan ana karakterlerin karar vermesinde akıl hocalığı yapan bir rol üstlenir. Burada ise büyük olasılıkla hikaye ile bağlantılı olarak Theonoe'nin aşık olduğu rahip kılığına girmiş olan kız kardeşi Leukippe'ye bir aşk mektubu vermek için hazır bekler şekilde gösterilmektedir. Theonoe'nin karşısında vücudunun üst kısmı ve baş kısmı korunmamış figür ise kız kardeşi Leukippe'dir. Leukippe Yunan tapınak rahiplerinin giydiği sade beyaz bir uzun tünik üzerine himation giymiştir. Himation ve tünik üzerinde koyu renk ince çizgiler yer alır. Ayağında deriden yapılmış botları ayak bileğinde bağcıklarla sıkılmıştır. Sol elinde tanrı Apollon'un simgesi olan defne dalı tutmakta, sağ elinde ise Theonoe ve Leukippe arasında yerde bir pedestal üzerinde duran yuvarlak bir altara ufak bir çiçek ile sunu yapmaya hazırlanmaktadır. Bu çiçek Leukippe'ye Theonoe'nin ondan hoşlandığını göstermek için verdiği bir aşk

çiçeği olarak da yorumlanabilir. Her ne kadar Leukippe'nin baş kısmı definciler tarafından tahrip edilmişse de 2002 yılında mozaığın kazısı sırasında tesadüfen bulunan bir parça definciler tarafından tahrip edilen Leukippe'nin baş ve saçının bir kısmına aittir. Buna göre Leukippe'nin başı hikayede anlatıldığı gibi tıraşlanmış ve bir tutam saç uzantısı örülerek bırakılmıştır. Leukippe'nin başının arka kısmında korunmuş olan üç satırlık yazıt son yapılan epigrafik tahminlerle tamamlanabilmiştir. Buna göre tamamlanabilen Yunanca yazıtın Türkçesi "Saçı Traşlı Leukippe" şeklinde olmalıdır. Bu yazıt sahnedeki rahip figürünün kim olduğunu izleyenlere işaret etmesi dışında Leukippe'yi tarif eden, ve mozaığe bakanları konu ile ilgili bilgilendiren bir niteliğe sahiptir. Quintius Calpurnius Eutykhes evi olarak adlandırabileceğimiz evin yemek odası taban mozaığında yer alan diğer sahne olan ve aynı zamanda Greko-Romen dünyasında oldukça popüler bir pantomim konusu sayılan Akhilleus'un Skyros adasında bir kadın kılığında saklanması hikayesi, Theonoe ve Leukippe mozaığı ile birlikte düşünüldüğünde oldukça anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır. Mozaığı yaptırtan hâmi, her iki sahnede de oldukça kuvvetli pantomim temaları seçmiştir. Bir mozaikte bir erkek kahraman (Akhilleus) Lykomedes'in sarayında kadın kılığına girerken, mozaikteki diğer emblemata'da yer alan bir kadın karakter bir erkek kılığına girmekte ve bu temalar iki mozaikte de tiyatro kültürü ve pantomim transvestisizmine oldukça kuvvetli vurgu yaparak pantomim janrına atıfta bulunmaktadır.

Theonoe ve Leukippe mozaığı üzerinde hemen altın altında yer alan yazıt üzerinde Yunanca, Κοίντος Καλπούρνιος Εὐτυχῆς ἐποίησεν yazmaktadır. Bu yazıt daha önceden düşünüldüğü gibi mozaığı yapan sanatçının imzası değil, mozaığı yaptırtan haminin yazdığı bir yazıttır. Bu durumda büyük olasılıkla ev sahibi olarak düşünebileceğimiz Quintius Kalpurnius Eutykhes her iki mozaığı ismarlayan kişidir. Bu yemek odasının tabanında yer alan ve kuvvetli pantomim etkisi gösteren bu iki mozaikten yola çıkarak Quintius Kalpurnius Eutykhes'in büyük olasılıkla Zeugma'da mim ve pantomim oyunları düzenleyen bir organizatör olabileceğini söyleyebiliriz.

DANAE EVİ

Zeugma'daki Dionysos ve Danae Evleri Korugan Yapısının altındaki Roma konutlarından biri olan Danae Evi, adını konutun implivium'undaki mozaik üzerindeki Danae'nin Seriphos adasına Per-

seus ile birlikte varış sahnesinden adını almaktadır. İnce uzun bir plana sahip olan evin kuzeydeki ana girişinden güneye doğru devam eden bir koridor hattında yerleştirilmiş avlu ve odalardan oluşan tasarımı Zeugma'daki Mousalar Evi'ne yakındır. Konutun güneyinde, ana kayaya oyularak yapılmış olan kaya odası çökmüş ve üst kısmında yer alan ikinci kat yemek odasına ait Masklı Mozaik olarak adlandırılan taban mozaığı yangınla oldukça tahrip olmuş ve parçalar halinde ele geçmiştir. Bugün Zeugma Gaziantep Müzesi'nde tamamlanarak teşhire konmuş bu mozaik üzerinde, oldukça güç anlaşılmasına rağmen, Akhilleus ve Amazon Penthesilea ve kesin olarak anlaşılamayan bir başka sahne yer alır. Danae evinde avluya bakan önü açık vestibulum olarak kullanılmış mekanında ise yarısı tahrip olmuş figürlü bir diğer mozaik yer alır. Bu mozaik üzerinde ise "Üç Güzeller" olarak adlandırılan mozaik yer alır. Yapı MS 253 yılındaki Sasani işgali sırasında yakılmış ve zaman içinde yıkılarak üzeri kapanmıştır.

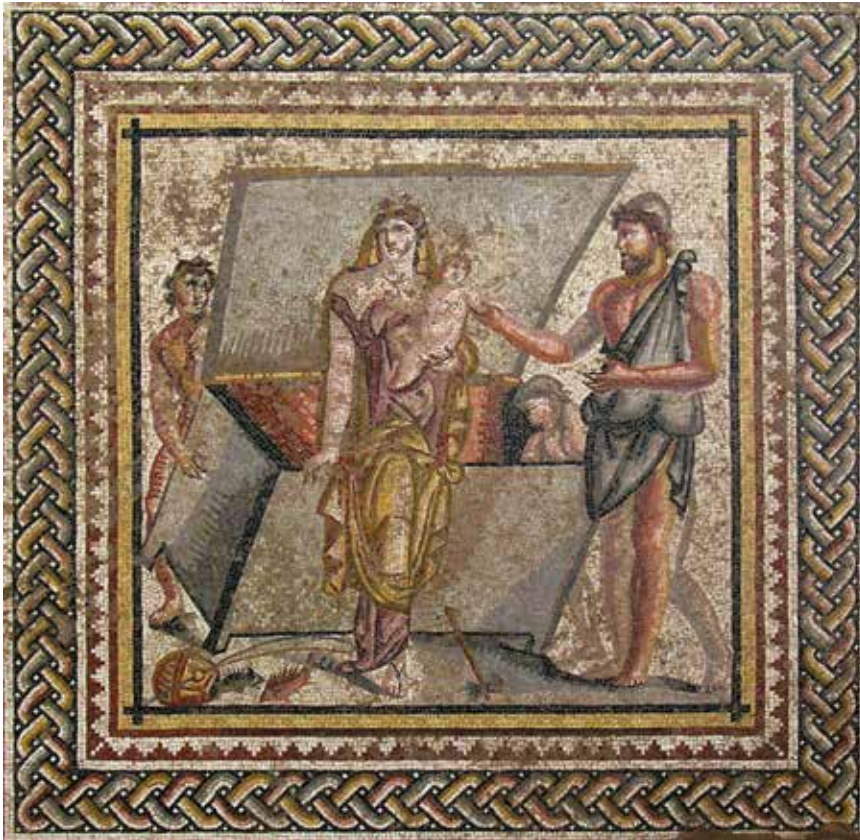
Danae Mozaığı

2004 yılında Zeugma'da Danae Evi olarak adlandırılan Roma konutunun implivium, (sığ-havuz) olarak kullanılan avlusunun taban döşemesinde gün ışığına çıkarılmış olan Danae mozaığı, antik dönem tragedya konusunun anlatıldığı bir diğer önemli novella'nın bir bölümünü canlandıran bir sahne olarak karşımıza çıkar. Mozaik üzerindeki sahne ilk bakışta yerleştirildiği mimari mekanın işleviyle ilişkili gibi algılanmasa da, mozaik üzerindeki hikaye daha kapsamlı düşünüldüğünde, aslında sahnenin sığ havuz olarak kullanılan bu mekâna oldukça uygun olduğu görülür. Zeugma'daki evlerde yer alan üzeri açık avlu yapıları (peristil / implivium) genellikle evlerin hayat kaynağı olan yağmur sularını toplayan ve hemen avlu yanında yer alan sarnıçlara dolmasını sağlayan su toplama yüzeyleridir. Aynı zamanda bu avlular, soğuk su ile doldurularak bir sığ havuz işlevi kazanmakta, evlerde verilen convivium'lar (ziyafetlerde) gelen misafirlerin özellikle sıcak yaz akşamlarında serinlemelerini sağlayan birer soğutucu işlevi görmektedir. Islak zeminler olarak nitelendirilebileceğimiz bu mozaikli taban döşemelerinde bu nedenle genellikle deniz ve nehir tanrıları ve deniz yaratıkları gibi suyla ilgili konular yer alırdı. Danae mozaığı üzerindeki konu Argos Kralı Akrisius'un kızı Danae'nin, oğlu Perseus ile birlikte Seriphos adasına deniz sularından çekilerek çıkarılma sahnesini betimlemektedir.

MÖ 2. yy.'da yaşamış Pseudo-Apollodorus'un Bibliotheca ve Latin yazar Gaius Julius Hyginus'un Fabulae adlı eserinde de bahsedilen bu hikâye trajik bir konuyu işler. Hikâyeye göre Argos Kralı Akrisius Krallığının geleceğinden endişe duyarak Delpihi'deki Apollon kahinlerine danışır. Ancak kahinler ona kızı Danae'den doğacak torununun onu öldüreceğini söylerler. Akrisius büyük bir endişeyle bu kehanetin gerçekleşmesini önlemek için kızı Danae'yi bir kafese kapatır. Ancak Zeus, Danae'yi çok beğenir ve bir altın damlası şeklinde kafese girer ve bir süre sonra Danae doğacak olan oğlu Perseus'a hamile kalır. Doğum gerçekleştikten sonra Akrisius'un endişesi daha da artar ancak ne kızını ne de torunu Perseus'a kıyabilir ve Giritli marangoz Daidalos'a bir sandık yapması ve kızı ve torununu içine koyarak onları denize bırakmasını emreder. Denize bırakılan Danae ve Perseus Poseidon'un yardımıyla Seriphos adasına ulaşır. Adanın kralı Polydektes'in balıkçı kardeşi Diktys ve diğer balıkçıların olmasına takılan sandık kıyıya çekilir ve kapağı açılan sandığın içinde Danae ve kucağında bebek Perseus dışarı çıkar.

Mozaikteki sahne tragedya oyunlarında oynanan bu dramatik hikayenin seyircileri en çok etkileyen bir ortaya çıkış sahnesini konu almaktadır. Daha sonra yiğit bir kahraman olacak olan Perseus,

Danae Mozaigi

katıldığı bir cirit atma müsabakasında yanlışlıkla seyirciler arasında yer alan dedesi Akrisius'u bilmeden öldürecek ve kehanet gerçekleşecektir. Mozaik üzerindeki sahnede balıkçı Diktys, bebek Perseus'u almaya çalışmakta, diğer balıkçılardan bir diğer ise sandığın içine eğilerek tanımadıkları bu soylu kadının kimliği hakkında bir işaret aramaktadır. Bu işaret Danae sandıktan çıkarken kucağından düşen çift yüzlü baltadır. Bu balta hem Girit'in hem de Perseus'un babası Giritli Zeus'un sembolüdür ve tragedya oyunlarında seyirciyi heyecanlandırarak onlara hikâyeye ilgili gizli mesaj veren bir işarettir. Çift yüzlü balta aynı zamanda "tahttan düşürme"nin sembolü olarak antik dünyada kullanılmıştır ve burada alegorik olarak Akrisius'un tahtan düşeceği nin de işaretini vermektedir.

Zeugma Mozaikleri antik dünyaya ait günümüze kadar kaybolmuş tiyatro ve pantomim gibi sahne oyunları ve novella'larla ilgili en çarpıcı, izleyenleri heyecanlandıran ve şaşırtan sahneleri bizlere tanıtmakta, aynı zamanda Greko-Romen convivium kültürünün zengin ve entelektüel dünyasıyla bizi tanıştırmaktadır.

DIONYSOS EVİ

1992 yılında eser kaçakçılarının açmış olduğu bir kaçak kazı çukurunun Gaziantep Arkeoloji Müzesi'ne ihbarıyla kazılarına başlanmış olan Dionysos Evi Zeugma'daki Hellenistik Agora'nın Doğusunda yer alan Doğu Konut sektöründe Fırat Nehrine doğru bir eğimle inen bir yamacın kayalık falezleri üzerine konumlandırılmıştır. Ana kayanın basamak şeklinde tıraşlanmasıyla oluşan temeller üzerine oturan evin etrafı sekiz ion-dor tipi sütunla çevrili bir avlusu yer alır. Kuzeyden bir çıkmaz sokaktan iki girişi olan evin ana merkezini oluşturan bu avlunun etrafında yer alan odalardan en görkemlisi avlunun hemen güneyinde yer alır. Roma Evi'ne adını veren Dionysos ve Ariadne'nin Evlilik seremonisinin betimlendiği mozağin yer aldığı geniş dikdörtgen ön mekan (vestibulum) un gerisinde evin yazlık yemek odası kayaya oyma olarak tasarlanmıştır. Odanın oldukça gösterişli kemerli bir girişi kapısı yer ve kemer üzerindeki deliklerden kemer kısmını oluşturan yarım daire açıklığın ahşap ve metal karışımı süslü bir parmaklıkla kapatıldığı tahmin edilmektedir. Odanın tavanı bir oecus (tonozlu oda) şeklinde tonozluymuş izlenimi verecek tarzda yapılmış olması İtaliyeli Roma tarzı bir uygulamadır. Odanın tabanında ortada tek ve etrafında sekiz olmak üzere dokuz clipeus (madalyon) betimden oluşturulmuş giyoş ve geometrik

bezemeli bir mozaik yer alır. Odanın duvarlarını oluşturan kaya yüzeylerinde kalan fresk izlerinden tüm mekanın figürlerin yer aldığı duvar boyamalarıyla kaplı olduğu tahmin edilmektedir. Vestibulum olarak adlandırılabilir bu ön odanın MS2.yy'ın ikinci yarısında tasarlandığı ve bu döneme ait fresklerin Severuslar döneminde, yani MS2.yy. sonları, MS 3. yy. başlarında Dionysos mozaiği ve mermer kaplama görünümü duvar freskleriyle yeniden tasarlandığı anlaşılmaktadır. Ön oda ve kaya odası mozaikteki evlilik temasından yola çıkarak önce bir gelin ve damat için hazırlanmış bir evlilik odası, ancak daha sonra, ebeveynlerin misafirleriyle birlikte kullanabilecekleri bir yazlık yemek odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1992 yılında ele geçen Dionysos ve Ariadne mozaiği, 1998 yılında burada yapılan bir kaçakçılık faaliyeti sonucunda ne yazık ki tahrip edilerek kaçırılmıştır.

1992 yılında Gaziantep Müzesi'nin kentin Doğu Konut Sektöründeki Roma evlerinin bulunduğu alanda, Ayvaz Tepe'den Fırat nehrine doğru uzanan eğimli bir arazide, kayalık falezlerin üzerinde yapılan bir kaçak kazı ihbarı sonucu tespit ettiği bir evin vestibulum'unda (ön oda) ortaya çıkardığı bir mozaiktir. Mozağin oraya çıkarılmasıyla bu roma konutu yedi yıl sürdürülen kazılarla tamamen ortaya çıkarılmıştır. Bugün bu yapı Zeugma Antik Kentindeki Dionysos ve Danae Evleri Korugan Müze yapısının altında ziyaretçiler tarafından görülebilmektedir. Mozaik Dionysos Evi'nin misafir ve yemek salonu olarak kullanılmış olan kaya odasının hemen önünde yer alan vestibulum (ön oda) nın tabanını süsler. 7.60 x 3.80 m boyutlarında olan mozaik eve gelen misafirleri selamlar tarzda odaya girişte konumlandırılmıştır. Mozağin bulunduğu mekandan sonra ziyaretçiler daha serin olan kayaya oyma yazlık yemek ve misafir odasına geçmektedirler. Mozağin yapılış amacı büyük olasılıkla Laodikeia'lı Menander'in Rhetor adlı kitabında bahsettiği gibi ev sahibinin evliliği sırasında yakınları tarafından bir evlilik hediyesi olmalıdır. Büyük olasılıkla da gelin ve damadın evlilik töreninde ilk günlerini geçirdikleri bu gösterişli yatak odası daha sonradan evin misafir ve yemek odası şeklinde kullanılmıştır. Mozaik üzerinde on figür yer alır. Sahnenin ortasında Dionysos oldukça gösterişli bir kline (üzerine uzanılarak yemek yenen yatak) üzerinde aristokratik ve elit yemek yeme tarzı olan uzanmış şekilde, sol dirseğine destek vererek yaslanır durumda betimlenmiştir. Sol elinde tuttuğu gümüş içki kabı Hellenistik dönemin hemitomos (yarım küre) olarak adlandırılan Kralı içki kabı tarzında gösterilmiştir. Dionysos sağ

Dionysos ve Ariadne Mozaiği

elini, tıpkı Eros ve Telete mozaiklerinde, Eros'un Telete'yi evlilik öncesinde cesaretlendirir şekilde omzuna yasladığı gibi, arkadan dolayarak omzuna koymaktadır. Genç, dinamik ve ideal Yunan vücut betimlemesiyle gösterilmiş olan Dionysos, başındaki asma yapraklarından yapılmış tacıyla anlaşılabilir, ancak genç delikanlı görünümündeki Dionysos'un bir tanrı olduğu özellikle başının arkasında koyu sarı tesseralarla yapılmış ilahi dairesel hale ile vurgulanmaktadır. Ariadne, kiton ve himationdan oluşan beyaz renkte oldukça zarif bir gelin kıyafeti giymiş ve başının örten kırmızımsı duvağı sırtına alarak, başı açık olarak betimlenmiştir. Ariadne'nin başını kapatan duvağının açık olması bu sahnenin Yunan evlilik törenlerinde ikinci gün töreni olan "Gamos" sırasında anakalypteria olarak adlandırılan "duvak açma" töreninden sonra gelen üçüncü günde yapılan Epaulia, yani Hediye Takdim töreni olduğunu göstermektedir ki sahneye bakıldığında Dionysos'un hemen sağında ayakta duran iki hizmetkar kadın figürünün elinde içinde zinet eşyalarıyla dolu hediye kutusunu (dora) Ariadne'ye doğru getirdiği görülmektedir. Ariadne, klineye uzanmış olan Dionysos'un hemen önünde klinede oturmaktadır.

Ariadne'nin duruş pozisyonunun Dionysos'un aksine oturur durumda olması ve gelen hediyelere doğru sabırsızlıkla bakıyor olması, sahnenin bir Epaulia sahnesi olduğunu kuvvetlendirmektedir. Sahnedeki bu haliyle Dionysos ve Ariadne ideal aristokratik ve elit ideal evliliği sembolize etmektedirler. Sahnede yer alan diğer figürler meşale taşıyanlar ve flüt çalanlar olarak görünmektedir. Sahneye bakıldığında Ariadne'nin solunda yer alan figürlerden Ariadne'ye yakın olan ve elini ona

Dionysos Evi Yemek Odası
Geometrik Mozaik

doğru uzatmış olan, her ne kadar mozaikteki bu bölüm korunmamış olsa da büyük olasılıkla Ariadne'ye, eve, eşe bağlılık yanında kaderi sembolize eden öreke ve bir iğ hediye etmektedir. Bu kadın figürünün arkasında meşale taşıyan bir erkek (spina alva) figürü bulunur. Sahnede yer alan bu genç, Antik Yunan evlilik adetlerinde yeri olan gelinin ailesinden ebeveynleri hayatta olan elinde meşale taşıyan ve geline eşlik eden üç genç delikanlıdan birini hatırlatsa da buradaki figür, evlilik tanrısı Hymenaios olarak da yorumlanmaktadır. Hymenaios figürünün hemen arkasında yer alan masa üzerinde altından bir kalyks krater (şarabın suyla karıştırmak için kullanılan kap) ve törensel içki kabı olan rython yer alır. Masanın arkasında yer alan figür ise syrinks çalmaktadır. Sahnenin diğer ucunda da ise bir flütçü ve yanında Silenos'a benzeyen daha yaşlı sakallı bir diğer erkek figürü yer alır. Dionysos'un hemen önündeki ayak kısımları hermlerle süslenmiş üç ayaklı bir sehpa yanında antik dönem şarap kültüründe önemli bir yeri olan sıcak şarap içiminde gerekli olan sıcak suyun ısıtıldığı ve antik yazarlardan Alexandria'lı (Mısır-İskenderiye) Heron tarafından tarif edilmiş olan su ısıtıcısı yer alır. Bunun hemen yanında kanatlı bir putto elinde ufak bir kapla şaraba karıştırılacak olan suyu elindeki ufak bir kase ile servis etmektedir.

Mozağin vestibulum (ön oda) ya yerleştirilmesinde sağ tarafta çerçevenin yanında bir boşluk bırakılmış ve bu alan geometrik desenlerle betimlenmiştir. Bu açıklık büyük olasılıkla bu alan yerleştirilen bir masa veya kline için bu şekilde tasarlanmıştı. Mozağin tarihi stilistik olarak MS 2. yy. sonu, 3. yy. başlarına tarihlenebilir.

Mozağin genel ikonografisine, konusuna baktığında bu mozağin Dionysos evinde yaşayan ev sahiplerinin bir evlilik töreninde, evlenen çiftte oturacakları yeni evlerine bir düğün armağanı olarak yapıldığı söylenebilir. Bunu gerek, sahnenin kuvvetli bir düğün vurgulaması yapmasından, gerekse sahne üzerine aristokratik ve tanrısal bir evlilik sahninin seçilmiş olmasından anlayabiliyoruz. Araştırmacılar her ne kadar bu sahnenin seçiminde Büyük İskender ve Roxanna'nın evliliği veya Zeugma'nın kurucusu Seleukos Nikator ve Apama'nın Krali Evliliğine bir referans arasalar da bu kesin doğrulanmış bir görüş değildir. Bu mozağin evlilik hediyesi olarak bu alana yerleştirilmiş olabileceği Zeugma'dan bulunmuş bir yazıtlı mozağın yorumlanmasıyla daha da netlik kazanmaktadır.

DIONYSOS EVİ YEMEK ODASI

Geometrik Mozaik

Evi kaya odası içinde yer alan mozaiktir. 9 adet yatak odasının taban mozaığı olup, 5.00 x 5.40 m boyutlarındadır. Dionysos Evi'nin kaya odasının tabanının kaplayan bu mozaik, üzerinde Kuzey Suriye Bölgesinde oldukça yaygın olan bir geometrik mozaik tasarım şablonunu içerir. Ortada merkezi bir madalyon içinde altı yapraklı bir rozet, merkezi madalyonu çevreleyen birbirine sarmal ve dalga bantlarla bağlanmış sekiz adet madalyonların merkezlerinde ise diğer dairesel, ufak yapraklı bitkisel görünümlü rozet yer alır. Tüm kompozisyon kare çerçeve içine yerleştirilmiş dairesel ikincil bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Köşelerde oluşan boşluklara simetrik, palmet benzeri bitkisel bezemeler yerleştirilmiştir.

ROMA DÖNEMİ HAMAMI VE MOZAIKLERİ:

1996 yılında Gaziantep Müzesi tarafından kazısı gerçekleştirilen yapı Birecik Barajı gövde inşaatının başladığı yerde bulunmuştur. Baraj yapım aşaması sırasında arkeolojik kazısı ve mimari belgelemesi tamamlanan yapının mozaikleri kurtarma kazıları sürecinde taşınarak bugün Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesindeki teşhir alanına mimari ortamını yansıtmak üzere yeniden kurgulanmıştır. Hamam yapısının tamamının planı kesin olarak bilinemesi de, araştırmacılar tarafından hemen yakınında varlığı düşünülen lejyon kampıyla ilişkilendirilmiş, ancak bu kanı kesinlik kazanmamıştır. MS 2. ve 3. yy.'lara tarihlenen yapının bazı bölümlerinin tabanları çeşitli geometrik desenler içeren mozaiklerle kaplıdır.

MAENAD EVİ

1998 yılında Gaziantep Müzesi tarafından Kelekağzı mevkiinde başlatılan kurtarma kazısında ortaya çıkarılmış büyük bir Roma evine ait oldukça geniş triclinium'lu bu konut, kısmen kazılmış ancak konutun tüm planı anlaşılmamıştır. Oldukça yoğun dolgu altında kalmış olan bu triclinium mekanına ait mozağının 1960 yıllardaki kaçak kazılar sonucunda çok fazla tahrip edilmiştir. 2013 yılında bu triclinium'dan çalınmış olan mozaiklere ait oniki parça A.B.D. Bowling Green Devlet Üniversitesi'nin koleksiyonunda tespit edilmiştir.

Oldukça geniş triclinium'un çevresinde geniş kline alanları ve hizmetkar koridorları yer alır. Triclinium mozağı üzerinde merkezi emblemeta'da ozan Oprheus ve annesi Kalliope betimlenmiştir. Ancak bu figürlere ait çok az bir kısım korunmuştur. Triclinium'un dikdörtgen emblemeta'sını çevreleyen geniş bordur bantları içinde ise asma dallarının oluşturduğu ranke (dal kıvrımları) arasına mask şeklinde Pan ve Maenad başları yer alır. "Çingene Kızı" olarak adlandırılan Maenad başı da bu bordüre aittir. Mozağın çevresinde geometrik bezemeler arasında ise tiyatro maskları ve çeşitli kuş figürleri yer alır. Konutun diğer mekanları arasında ise Akrotos ve Euphrosyne Mozağı, Ketos (Deniz Yaratığı) Mozağı ele geçmiştir. Mozaikler üzerindeki antik dönem onarımları evin uzun süre kullanıldığını işaret eder.

Akrotos ve Euphrosyne Mozağı

Zeugma'daki Maenad Evi'nde bulunmuş olan ve 4.00 x 3.50 m ölçülere sahip olan mozaik oldukça iyi korunmuş figürlü bir emblemeta ve kline boşluğu olarak kullanılmış geometrik bezemeye sa-

*Ketos (Deniz Yaratığı)
Mozağı*

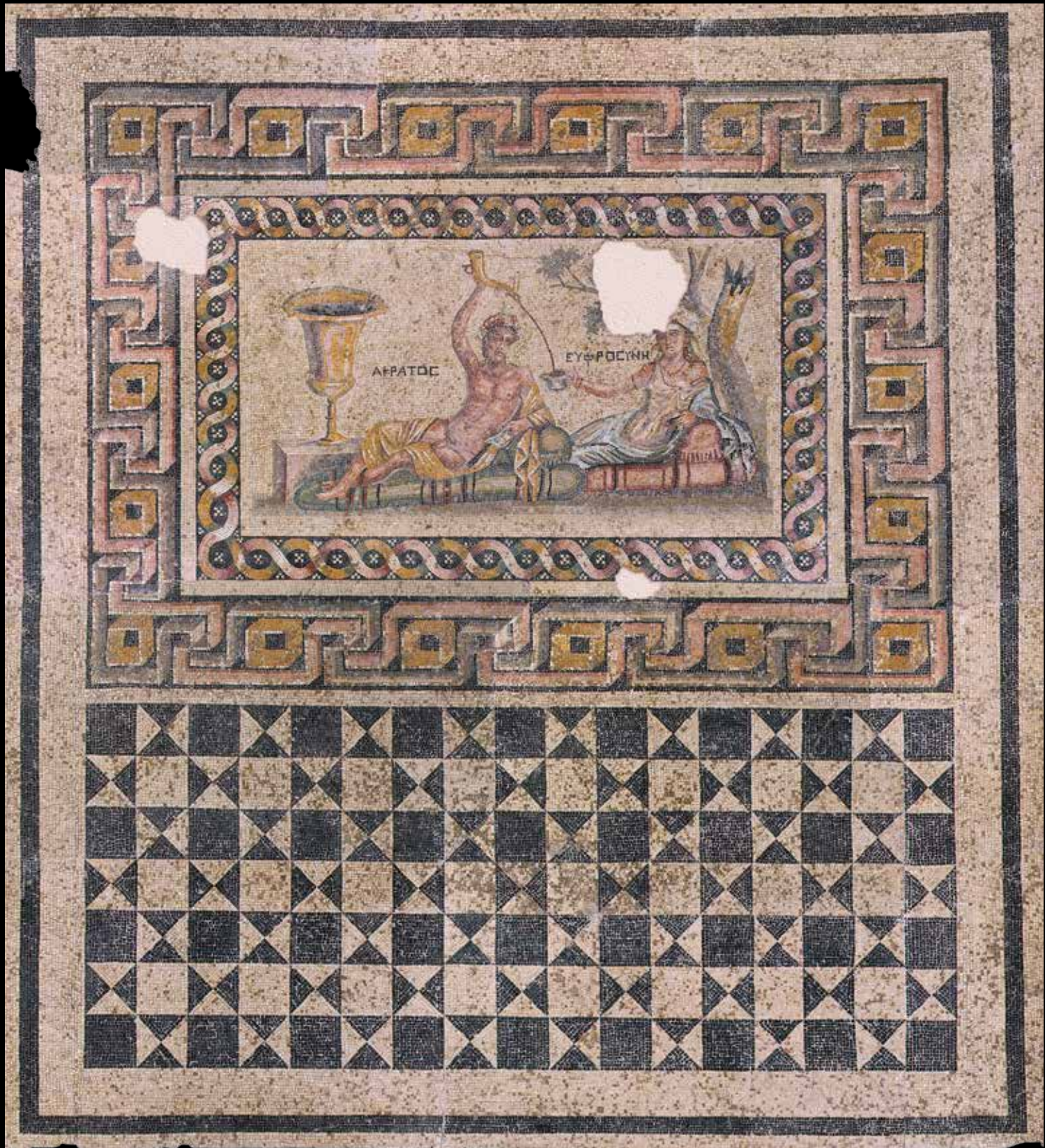
hip iki betim alanından oluşur. Maenad Evi'nin bir yatak odasının tabanını süsleyen Akrotos mozağı, bu mahrem ve özel odaların işlevini ve ortamını anlamamızı sağlayacak anlamlı bir sahne içerir. Mozaik üzerindeki sahnede, insanı çabuk sarhoş ederek kontrolden çıkmasını sağlayan, suyla seyreltilmemiş şarabı ve sarhoşluk taşkınlığını sembolize eden Akrotos figürü, hemen yanında neşe ve sevincin kişileştirmesi olan Euphrosyne ile birlikte bir açık hava symposium'unda gösterilmiştir. Her ikisi de ayrı ayrı ancak yan yana yerleştirilmiş yer şiltesi üzerine uzanmıştır. Akrotos'un hemen yanında bir podyum üzerinde altından kulpsuz bir kalyks krater yer alır. Esasen şarapla suyun karıştırılması için kullanılan ve karıştırma işlemini gerçekleştirmek için normalde kulplu olan kalyks kraterin kulpsuz yapılmış olması Akrotos'un saf şarabı temsil etmesine referans verilmek üzere bilinçli olarak tercih edilmiştir. Akrotos kraterden aldığı saf şarapla, altından yapılmış bir rython kullanarak Euphrosyne'nin içki kabını doldurur. Euphrosyne'nin arkasında yer alan yarısı kurumuş ağaç betimi Hellenistik Dönem resim sanatında özellikle doğada geçen (kırsal) sahnelerde çok başvurulan bir betimlemedir. Sahnede yer alan Akrotos figürü Euphrosyne'ye ölçülü olarak şarap vererek, adabında içmenin ortamın neşe ve coşkusu için bir denge kaynağı olduğunu vurgulasa da, aslında ebeveynlerin bu mekanın ortamına uygun olarak ve Akrotos'un etkisine kapılarak, kendilerini kaybedecek kadar hayattan zevk almalarına da vurgu yapar. Böylece bu mekanların ebeveynlere ait daha mahrem özel dinlenme ve yemek odaları olarak işlev gördüğü de anlaşılmaktadır.

Ketos (Deniz Yaratığı)

Maenad Evi'nin peristiline aittir. Evin avlusunu kaplayan büyük bir mozağe ait olduğu düşünülen mozağın diğer kısımlarında büyük olasılıkla su yaratıkları canlıları yer almaktaydı. Ancak çok tahrip olmuş mozaikten sadece Deniz Yaratığı Ketos korunmuştur.

Maenad Mozağı (Çingene Kızı)

1998 yılında Gaziantep Müzesi tarafından Kelekağzı mevkiinde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmış büyük bir Roma konutunun triclinium mozağına ait bir parçadır. Mozaik parça üzerinde triclinium'un dikdörtgen emblemeta'sını çevreleyen geniş bant şeklinde yapılmış asma sarmalları arasında betimlenmiş bir Maenad başı yer alır. Ma-

ΑΚΑΤΟΣ

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Akatos ve Euprosyne
Mozaigi

*Maenad Mozaigi
(Çingene Kızı)*

enad'ın başında sakkos benzeri bir band ve kulağında halka küpe yer almasından dolayı, kazıyı yapan işçiler tarafından "Çingene" ye benzetilerek "Çingene Kızı" olarak popüler bir isimle de adlandırılmıştır. 0.78 x 0.52 m boyutlarındaki parça 1960 yıllarda eski eser kaçakçıları tarafından oldukça tahribata uğramış olan triclinium mozaığının oldukça küçük bir bölümüne aittir.

Orpheus Mozaïği Kalliope ve Orpheus

Triclinium mozaïği üzerinde dikdörtgen emblemata'daki figürler tamamen tahrip olmuş sadece klineler arasındaki boşlukta kalan kare emblemata'ya ait figürlerin bir kısmı korunmuştur. Kare emblemata'da korunmuş olan figürler ve mozaik yazıtları bu sahnedeki figürlerin Orpheus ve annesi Baş Mousa Kalliope olduğunu göstermektedir. Oturur durumda gösterilmiş olan ozan Orpheus'un sadece ayakları korunmuştur. Doğulu tarzda giymiş olduğu pantolonu, dizlerinden üzerine atılmış himationu ve deriden yapılmış ayakkabısı görülmektedir. Orphesu'nun ayaklarının hemen önünde korunmuş olan yunanca ΟΡΦ- harflerinden figürün Orpheus olduğu kesinlik kazanmıştır. Parçanın diğer tarafında yer alan yunanca harflerle yazılmış olan -ΠΗ, harflerinde Orpheus'un yanında duran figürün annesi Kalliope olduğu düşünülebilir. Merkezi kare emblemata'ya ait diğer parça üzerinde bir kadın figürünün göğüs kısmı yer alır. Bu figür olasılıkla Orpheus'un annesi olan Kalliope'ye aittir. Dikdörtgen emblemata'nın kenarında yer alan kline boşluklarında geometrik bezemler arasında bitkisel rozetler, kuş motifleri ve masklar yer almaktadır.

Orpheus Mozaïği

2012 yılında Amerika Birleşik Devletleri Ohio Bowling Green Devlet Üniversitesi koleksiyonunda bu mozaïğin 1960 yıllarda kaçırılan on iki parçası tespit edilmiştir.

Büyük bir çoğunluğu triclinium mozaïğinin kenar bordürlerindeki kuş ve masklara ait olan mozaikler arasında, bordüründeki asma yaprakları arasındaki Maenad (Çingene Kızı) figürünün bir diğer benzeri de yer almaktadır.

OKEANOS EVİ VE OKEANOS MOZAIĞI

Gaziantep Müzesi'nin 1999 yılında yaptığı kurtarma kazıları sırasında Fırat nehrinin yaklaşık 15 m üstünde Kelekağzı Üstü mevkiinde yürütülen kazılarda ortaya çıkarılmış bir Roma konutudur. Oldukça dik bir yamaçta, Fırat nehri kenarından şehre giren bir yolun hemen kenarında bulunan konutun sadece peristilinde yapılan çalışmalarda, peristile ait mozaik ortaya çıkarılmıştır. Sığ havuz olarak da kullanılmış 1.50 x 3.30 m ölçülerinde oldukça ufak sayılabilecek peristile mozaïği üzerinde Okeanos ve Tethys çeşitli balık ve deniz canlılarıyla birlikte betimlenmiştir.

Dionysos Mozaïği

Okeanos Evi'nin peristilin batısındaki revakın taban döşemesi olan mozaikte kenarda yer alan geometrik bezekli dikdörtgen dört panel arasında yer alan kare panoda, Dionysos başındaki halesiyle giyoş bezemeli dairesel bir clipeus içinde betimlenmiştir. Başında asma veya sarmaşık yapraklarından oluşmuş bir tacı bulunan Dionysos'un uzun saç bukleleri ve sol omzunu örten sarı bir giysi ile verilmiştir. Mozaik MS 2. yy. sonu, MS 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

Geometrik Desenli Implivium Tabanı

Okeanos Evi'nin sığ havuzlu bir diğer peristile'ine ait taban mozaïğidir. Merkezinde kare ve dairesel bir geometrik bezeme etrafında oluşan dört adet köşeli geniş geometrik rozet bezeme ve aralarında kalan kare ve dikdörtgen alanlardan panolardan meydana gelen mozaikte köşeli geniş geometrik rozet bezemelerde üç boyutlu derinlik olgusu oluşturmak için uygulanmış farklı renk tessera kullanımı görülür. Mozaik MS 2. yy. sonu, MS 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

Geometrik Desenli Oda Tabanı

Okeanos Evi'nin implivium'una açılan bir odalardan birine ait taban mozaïğidir. Yer yer tahrip olmuş olan mozaik iki kare betim panosundan oluşan dikdörtgen bir odanın tabanını kaplamaktadır. Diğer kare panosu büyük oranda tahrip olmuş olan mozaikteki korunan kısımda üçgen dizili dış bordür bandı içine yapılmış giyoş (sarmal) bezemesiyle çerçelenmiştir. Ana betim alanında kırmızı, sarı, siyah ve beyaz tesseralarla yapılmış yamuk ve kare bezeklerle oluşturulmuş, üç boyutlu ve göz yanıltıcı tarz geometrik desenlerden oluşmaktadır. Mozaik MS 2 .yy. sonu, MS 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri
Ohio Bowling Green
Devlet Üniversitesi
koleksiyonundaki Menad

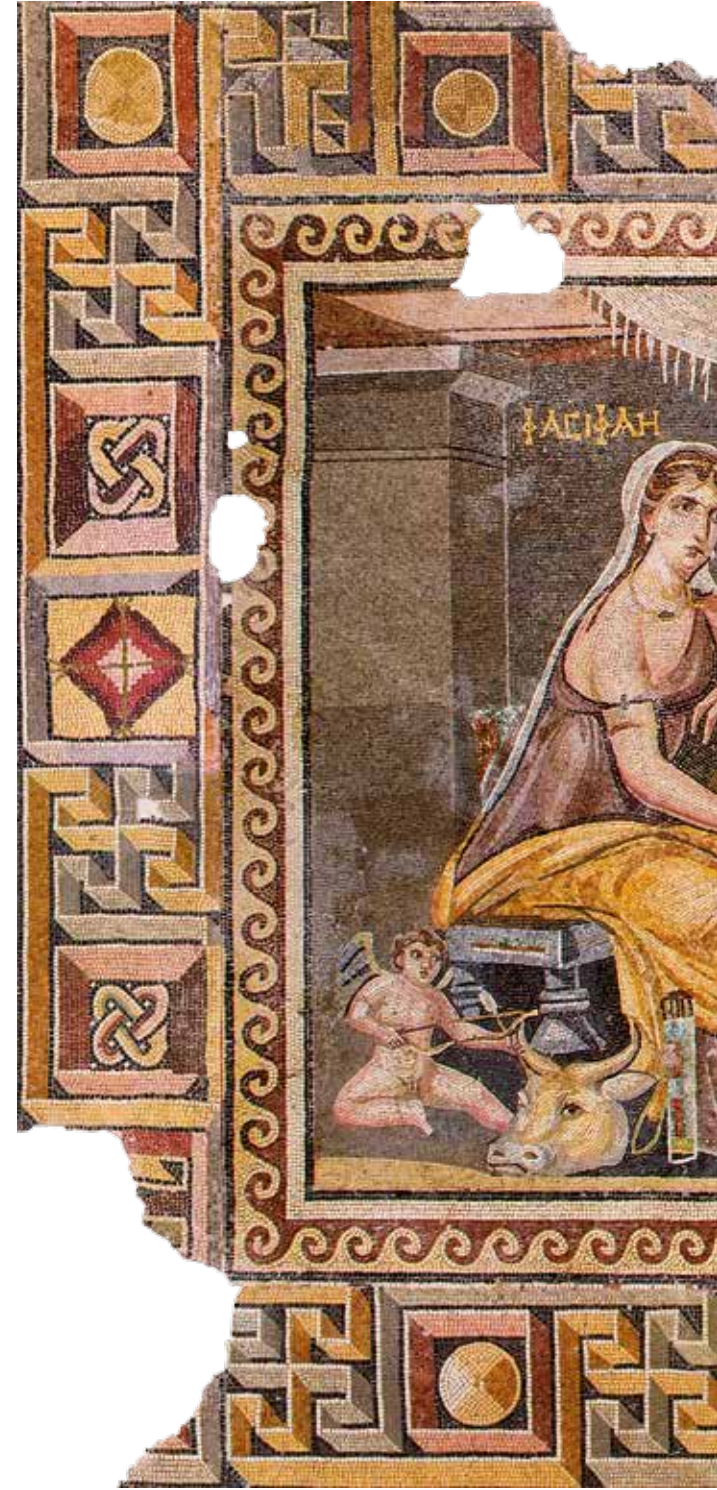
POSEIDON EVİ

1999 Yılında Gaziantep Müzesi başkanlığında yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılmış iki roma konutuna verilmiş isimdir. Yaklaşık her bir ev 600 m²'lik bir kullanım alanına sahiptir ve iki konut birleştirilince bu yaklaşık Poseidon evinin kullanım alanının 1200m² civarına olduğunu göstermektedir. Her iki konut, önce birleştirilmiş daha sonra birbirinden bağlantı geçişi iptal edilerek tekrar ayrılmıştır. Fransız Nantes Üniversitesi tarafından başlatılan çalışmalar daha sonradan Gaziantep Müzesi başkanlığında yürütülmüştür. Her iki konut biriminin odalarının tabanında mozaikler olmasına karşın bunların iki konutun birleştirilmesinden sonra tek bir hami tarafından mı, yoksa birleştirilmesinden önce farklı hamiler tarafından mı yapıldığı bilinmemektedir.

Pasiphae Daedalos Mozaïği

Poseidon Evi olarak adlandırılan iki konutun doğu biriminin yemek salonudur. Triclinium düzeninde tasarlanmış olan mozaikte T formlu emblemata kompozisyonu ve U formlu kline düzeninin oluşturduğu merkezi dikdörtgen alan dışında, ayrıca, oldukça geniş sayılabilecek, klineden yatarak yemek yiyen efendilerine veya misafirlere hizmet edecek olan hizmetkarın beklemeleri için oluşturulmuş çevre koridor bantları yer alır. Klinelerin yerleştirileceği alanlar oldukça zengin dekorasyonlu geometrik bezemelerle verilmiştir.

T formlu mozaik alanlarından, 1.50 x 3.00 m boyutlarındaki dikdörtgen formdaki kapı selamlama emblemata'sında antik Yunan Mitolojisinden oldukça bilindik bir novella'nın bir sahnesi betimlenmiştir. Mozaik üzerinde yer alan figürlerin yanlarına antik yunanca yazılmış olan isimler ve sahnedeki ikonografi konunun Girit Kralı Minos'un karısı Pasiphae'nin hikayesi olduğunu göstermektedir. Hikayeye göre denizlerin tanrısı Poseidon Kral Minos'a kendisine adanarak kurban etmesi için beyaz bir boğa yollar, ancak boğayı alan Minos uzun süre Poseidon'un bu isteğini yerine getirmez. Buna öfkelenen Poseidon karısı Pasiphae'yi boğaya aşık eder. Boğayı arzulayan Pasiphae onunla birlikte olmak için usta marangoz Daedalos'a ahşaptan bir inek maketi yapmasını emreder. Daha sonra bu maketin içine kendi girerek boğayı kandırır ve onunla birlikte olur. Bu birliktelikten başı boğa vücudu insan şeklinde Minotauros adında bir yaratık dünyaya gelir. Bu yaratık çok saldırgan ve insan yiyen bir canavara dönüşür. Daha sonra Kral Minos yaptığı hatayı anlar ve yarattığı çıkamayacağı

Labyrinthos (labirent) adına oldukça karmaşık koridorları olan bir yapıya kapatır.

Mozaikteki sahnede Pasiphae'nin Daedalos'a bu görevi verdikten sonra onun atölyesinde inek maketini yapılışını izleme sahnesi resmedilmiştir. Pasiphae'den başka sahnede genç bir kadın hizmetkar, yanında yaşlı dadı Trophos, Daedalos ve oğlu

Ikaros betimlenmiştir. Pasiphae'nin hemen yanında kenarda bir Eros figürü elindeki okuyla, Pasiphae'nin boğaya duyduğu aşkı sembolize etmektedir. Pasiphae boğaya duyduğu arzusuyla oldukça düşünceli bir şekilde maketin yapılışını izlemektedir. Yanındaki genç hizmetkar Pasiphae'nin verdiği kararları onu cesaretlendirmekte ve istediği inek maketinin yapıldığını eliyle göstererek onun sabırsızlığını din-

dirmeye çalışmaktadır. Trophos, yani yaşlı dadı, her ne kadar Daedalos'u böyle bir şey yapmaması için uyarıyor gibi görünse de, aslında genç hizmetkar gibi bu işe ön ayak olmakta ve hatta Daedalos'a maketin yapımıyla ilgili direktifler vermektedir. Trophos'un Daedalos'la konuştuğu eliyle yaptığı bir tür parmak işaretlerinden anlaşılmaktadır. Aynı konuyu resmeden bir diğer sahne Pompeii'de Vet-

Pasiphae Daedalos Mozaiği

Daedalus ve Dionysus

ti Evi'nde yer alan triclinium duvar resmi üzerinde de görülür. Burada da aynı karakterler oldukça benzer ve aynı anlatım diliyle yapılmıştır. Daedalus çalışmaya çoktan başlamış hatta oğlu Ikaros'u bile bu çalışmaya dahil etmiştir. Sahnede Daedalus'un bir elinde şekillendirilmiş makette kullanılacak bir ahşap diğer elinde kendi icadı olan testeresi vardır. Hemen bacaklarının arasında marangoz keskesi, yerde makette kullanacağı bir ağaç gövdesi yer alır. Ikaros oturmuş arkası dönük bir şekilde diğer ahşap parçasını elindeki bir marangoz keseri ile şekillendirmektedir. Hemen arkasında yerde marangoz rendesi bulunmaktadır. Sahnenin sağında ağaç kütüğünün hemen yanında bir işaret olarak konulmuş çift ağızlı bir labrys yer alır. Labrys Girit adası ve Zeus'un simgesi olarak konuya bir bütünlük getiren ve olayın geçtiği yeri işaret eden bir sembol olarak sahneye yerleştirilmiştir. Sahnede ön plandan daha uzakta görülen bina yapısı bir olasılıkla daha sonradan Minotauros'un kapatılacağı Labyrinthos (Labyrent) olabilir. Eğer öyleyse hikayenin gelecek bölümlerine atıfta bulunan bir detaydır. Pasiphae'nin bu projesini saraydan ve kocasından uzak Daedalus'un atölyesinde gizlice gerçekleştirmeyi düşündüğü takdirde, bu yapı büyük olasılıkla Pasiphae'nin de yaşadığı Kral Minos'un sarayını sembolize etmektedir.

Mozaik üzerinde Pasiphae'nin oturduğu koltuğun yanında bir adet inek başı yer alır, bu Daedalus'un tamamladığı maketin baş kısmı olarak yorumlanabilir. Büyük olasılıkla Daedalus ilk önce bir inek başı maketi yapmıştır, ancak atölyeyi ziyaret edip bunu yeterli bulmayan Pasiphae'nin isteğini Trophos Daedalus'a söylemektedir. İnek başı maketinin hemen yanında bir tarafında elinde yay ve okuyla Eros, diğer tarafında Eros'un Pasiphae'yi aşık etmek için kullandığı okların bulunduğu sadak yer alır.

Böylesine marjinal bir hikayenin neden yemek odasının hemen girişindeki geniş dikdörtgen emblemata'ya konu olarak seçilerek tercih edildiği kesin olarak anlaşılmasa da bunun büyük olasılıkla mozaikçi ismarlayan ev sahibi veya haminin tamamen kişisel tercihiyle ilgili olduğu düşünülmelidir. Pasiphae her ne kadar herhangi bir tiyatro oyunu eserinde yer almasa da, Euripides'in sadece kırk satırı günümüze kadar korunmuş "Giritliler" adlı drama metnin bir bölümünde yer alır. Çok azı günümüze kadar korunmuş bu metinde Pasiphae talihsiz kaderini tarif etmekte ve kendisinin savunmasını yapmaktadır. Metinde Pasiphae Poseidon'un ona verdiği bir çılgınlıkla boğayı arzuladığını, bunun kendi suçu olmadığını, tam tersine kocası Minos'a Poseidon'u tarafından verilmiş bir cezanın kurbanı olduğunu ve bu kara talihin başına geldiğini söylemektedir. Ne yazık ki bu tiyatro oyunu metnin geri kalanı kayıptır, ancak korunan metin içindeki kuvvetli drama tarzından Pasiphae ve hikayesinin önemli bir tragedya veya drama oyunu olduğunu söylemek mümkün görülmektedir. Bu mitolojik hikayenin de Euripides döneminde diğer birçok tiyatro janrıyla yazılmış novella gibi popülerleşmiş bir tiyatro oyunu olması gerekmektedir. Benzer konuların Pompeii'deki Vetti Evindeki tricliniumdaki duvar resimlerinde de betimlendiği düşünülürse, sahnenin convivium mekanlarında sevilen bir konu olduğu da söylenebilir.

Triclinium'daki merkezi kare emblemata'daki diğer konu Dionysos'un iki lynks'in (vaşak) çektiği arabasında yer aldığı sahnedir. Mozaik üzerinde Dionysos, başında asma ve sarmaşık yapraklarıyla yapılmış tacını taşımakta ve ilahi hale'siyle birlikte gösterilmektedir. Arabayı çeken lynkslerin yularlarını Nike çekmekte ve sembolik olarak Dionysos'un zaferi sembolize edilmektedir. Arabanın önündeki Bakkhai figürü Dionysos ve Bakkhos'un törenlerini kutlayan kadınlardan biri olarak sahnede bu zaferi şenlendiren figürlerden biri olarak sahnede yerini alır.

Poseidon, Okeanos ve Tethys Mozaïği

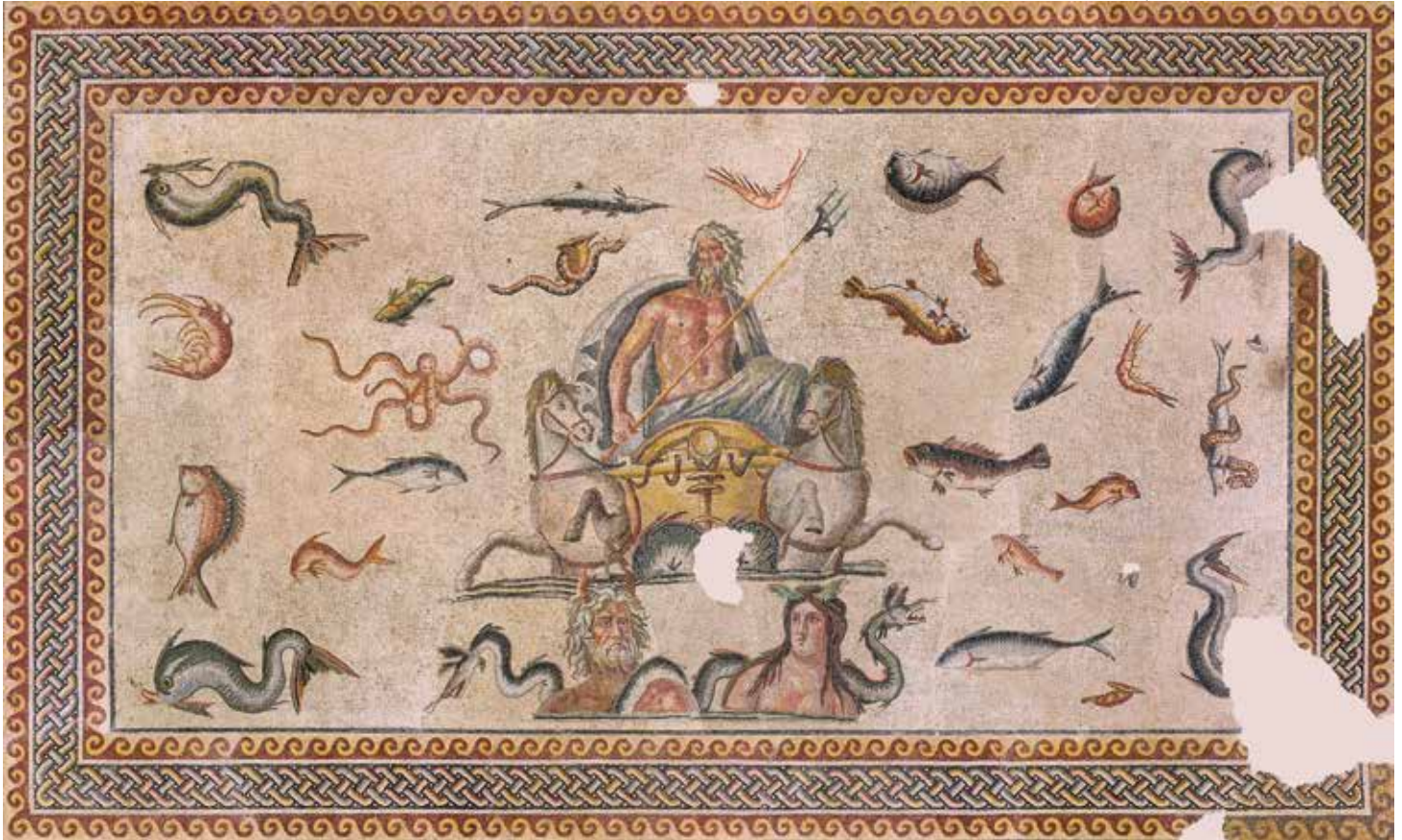
Gaziantep Müzesi tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazıları sırasında Poseidon Evi'nin doğu konut birimine ait peristile avlusunun tabanında bulunmuştur. Mozaïğin 5.35 x 2.80 m boyutlarındaki figürlü emblemeta'sında yer alan Poseidon, Okeanos ve Thetis betimlerinden dolayı bu birimine de aynı ad verilmiştir. Mozaïğin ortasında Poseidon iki adet Hippocamp tarafından çekilen altın arabasında denizlerin hakimi olarak betimlenmiştir. Poseidon sağ elinde yabasını yutarken diğer eliyle üzerine aldığı himation'unu koluna sarmış durumda gösterilmiş ve büyük olasılıkla, altın hippocamp'lardan soldakinin yularını tutmaktadır. Altın arabası özellikle metal görünümü vermek için seçilmiş sarı tesseralardan yapılmıştır. Poseidon'un hemen altında Okeanos ve Thetys yer alır. Her ikisi de su ejderine ait yılan başlar arasında betimlenmiştir. Emblemeta'nın köşelerinde yunus balıkları ve geri kalan kısımda denizler hakiminin hükmettiği deniz balıkları ve yaratıkları yer alır. Mozaikteki kompozisyon Poseidon evinin kuzeydeki ana girişinin devamındaki koridora gör, yönlendirilmiştir. Böylece gelen konuklar evin diğer mekânlarına geçerken sahneyi doğru algılayabilmekteydiler.

Mozaik büyük olasılıkla MS 2. yy. sonları, 3. yy. başlarında yapılmış olmalıdır.

Aphrodite'nin Doğuşu Mozaïği

Mozaikli taban Gaziantep Müzesi tarafından yürütülen, 2000 yılı kurtarma kazılarında bulunmuştur. Çiftlere ayrılmış ufak boyuttaki daha özel ve mahrem yatak ve dinlenme odalarından birinin tabanında yer alan 4.40 x 5.50 m boyutlarındaki mozaikte Aphrodite'nin doğuş sahnesi betimlenmiştir. Taban mozaïğinde Aphrodite, Tridans (Deniz Kabuğu) içinden doğan derin sulardan gelerek köpüklerle doğmaktadır. Üzerinde mozaik sanatçısı veya mozaïği yaptırtan kişinin imzasıyla birlikte sahnedeki bu doğuma yardımcı olan onu derinlerden alınmış bir deniz kabuğu içinden taşıyan iki Triton'un isimleri yer alır. Buna göre yazıtta, "Samosatalı Zosimos yaptı(rdı). Tritonların isimleri, Aphros (Köpük) ve Bythos (derin Deniz)", yazmaktadır. Mozaïğin yer aldığı odanın penceresi evin sığ havuzunun bulunduğu peristyle'e bakmakta ve bu nedenle mozaik üzerinde yer alan su temasıyla birlikte bir anlam oluşturmaktadır. Mozaïğin emblemeta'sını çevreleyen bordür içinde vahşi hayvan avı yapan Putti'ler frizi yer alır.

Poseidon, Okeanos ve Tethys Mozaïği

Okeanos Mozaigi

Aphrodite'nin Doğuşu
Mozaği

Akhilleus Skyros'ta Mozaïği

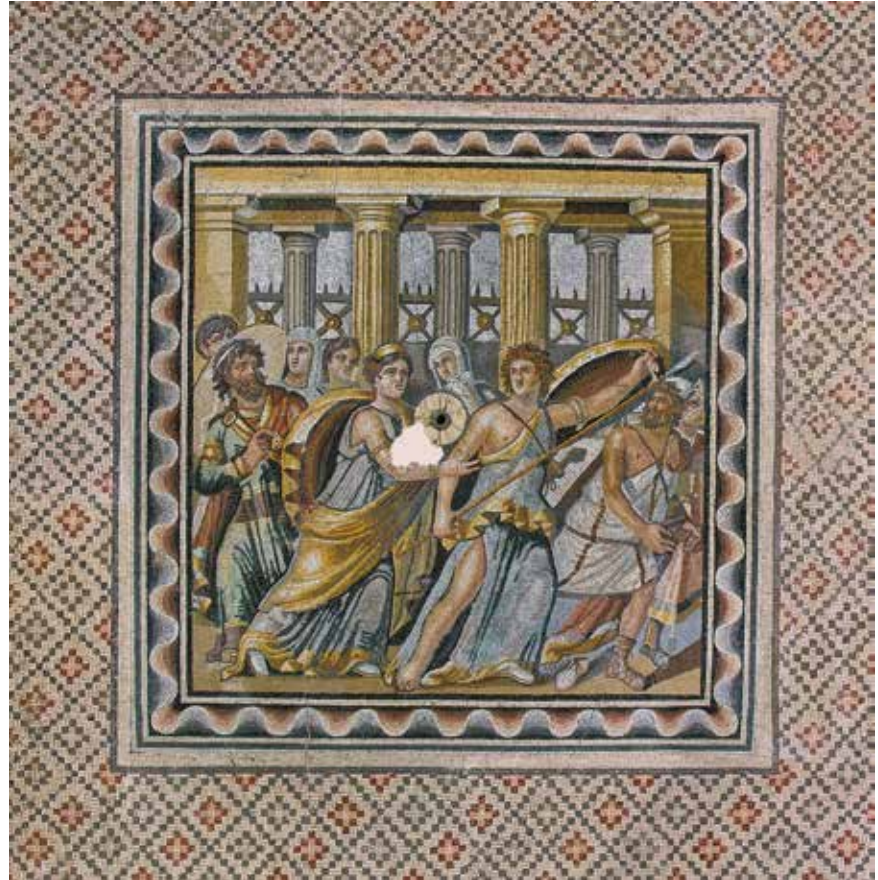
1999 yılında Gaziantep Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında Poseidon Evi'nde ortaya çıkarılmış ve ufak bir avluyu oluşturan implivium, yani sığ havuz döşemesi olan mozaik Akhilleus'un Skyros adasında Lykomedes'in sarayında bir kadın kılığında saklanma hikâyesini betimler. 1.70 x 1.70 cm boyutlarında bir betim paneline (emblemata) sahip olan mozaik aynı sahnenin daha büyü bir örneğinin görüldüğü Quintius Kalpurnius Eutykhes evi mozaïğinden daha iyi korunmuştur. Mozaïğin ortasında yer alan fiskiye bağlantısı, mozaïğin kapladığı alınının sığ havuz olarak kullanıldığını gösterir.

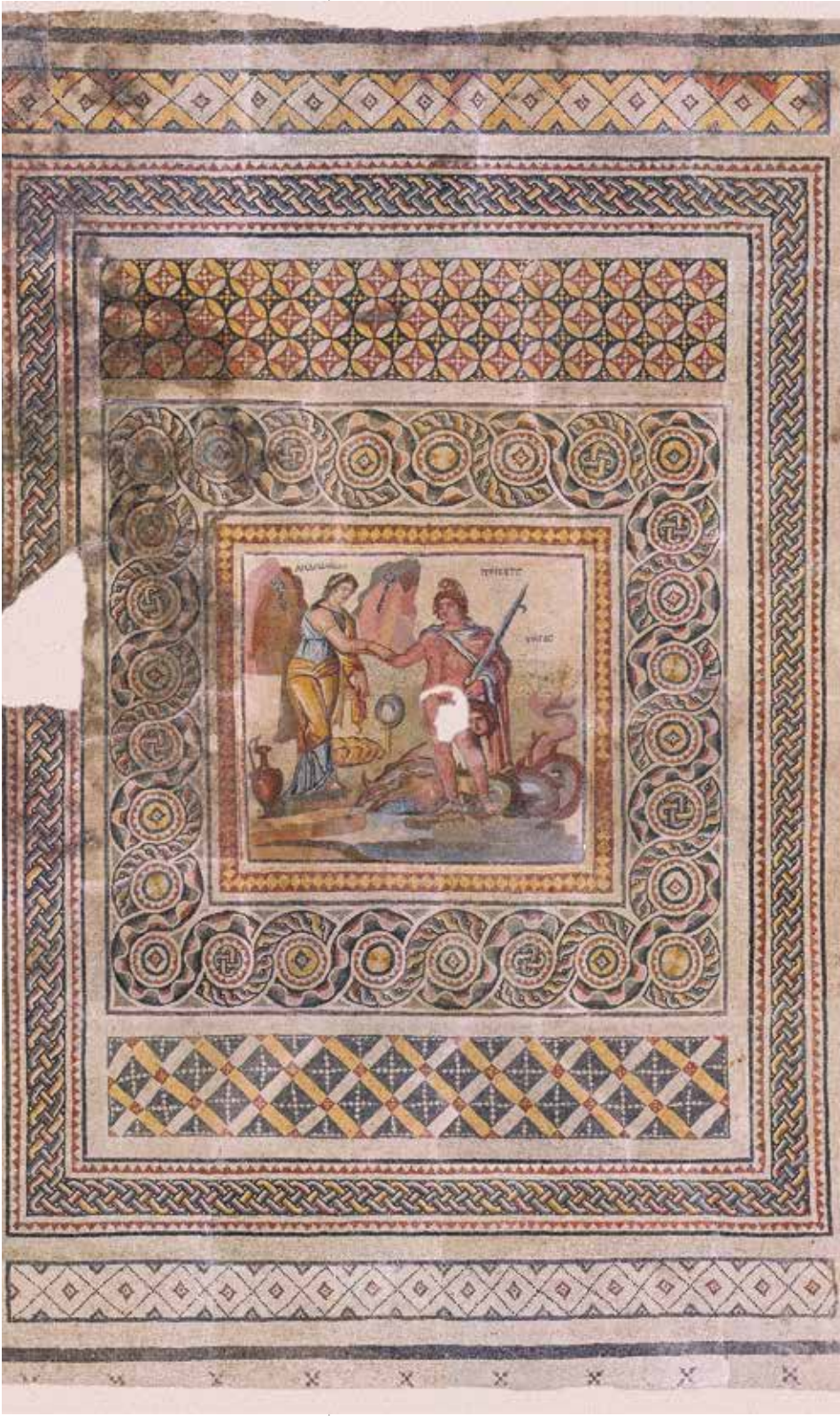
Mozaik üzerindeki sahne Latin yazar Publius Papinius Statius'un "Achilleis" adlı bitmemiş bir epik şiirinde bahsedilen, Troya Savaşı kahramanlarından Akhilleus'un Troya Savaşı'na gitmemek için Skyros adasındaki Lykomedes'in sarayında saklanma hikayesini betimler. Hikâyeye göre Akhilleus'un annesi Thetis, Troya Savaşına katılacak olan komutanların oğlu Akihlleus'u da yanlarına alarak savaşa katılacakları haberini alır. Thetis daha önceden ona söylenen oğlunun Troya savaşında öleceği kehanetini bildiği için, onu savaşa göndermemenin yollarını arar. Çareyi oğlunu Lykomedes'in Skyros adasındaki sarayında bir kadın kılığında saklamakta bulur. Thetis, Akhilleus bir gün uykudayken onu saraya götürür ve Lykomedes'in güzel kızlarının da bulunduğu odaya yerleştirir. Akhilleus uyandığında annesinin bu gizli planına başta karşı çıksa da Lykomedes'in yedi kızından bir olan Deidameia'yı görünce ona bir anda vurulup aşık olur ve onun yanında kalmayı tercih eder. Deidameia da Akhilleus'a aşık olur ve hamile kalır. Ancak orduda Akhilleus'un eksikliği hemen hissedilir ve kahinlerden Kalkhas onun Skyros adasında saklandığını görenek bunu Odysseus ve Diomedes'e bildirir. Diomedes ve Odysseus hemen Skyros adasına onu bulmak için yola çıkarlar. Adaya ulaştıklarında Lykomedes onları büyük bir misafirperverlikle karşılar ve ziyafet verir. Onlar da Lykomedes'in kızlarına çeşitli birçok hediyeler getirmişlerdir. Ancak bilge Odysseus bir plan yapmıştır; hediyeler arasına miğfer, kalkan ve bir mızrak saklar; Akhilleus'un bunları gördüğünde kendini tutamayarak kendisini ele vereceğini hesaplamıştır; ki nitekim sonuç da böyle olur. Kadın kılığına girmiş olan Akhilleus'un, hediyeler arasında yer alan savaş silahları ve aksesuarlar karşısında kendini kaybederek ve kadın görüntüsünden sıyrılarak, büyük bir zevkle onları kavradığı bu an, bu hikâyeyi bir pantomim veya bir tiyatro oyunu

şeklinde sahnede izleyenleri de aynı şekilde şaşırtan ve heyecanlandıran bir sahne olmuştur. Greko-Romen dünyada farklı görsel medyalarda işlenen bu sahne bugün bizim hatıralarımıza kazınmış bazı film sahneleri gibi antik dünyada en sevilen "novella" lardan birinin en etkileyici sahnelerinden biriydi. Akhilleus ve Daidemeia'nın hikayenin iki ana kahramanı şeklinde orta kompozisyondaki hareketliliği verdikleri görülmektedir.

Daidemeia, sevdiği Akhilleus'ın kendini kaybederek esas kimliğini ortaya çıkarmasından dolayı oldukça endişeli bir şekilde, neredeyse durdurmak istercesine onu kavramaya çalışmaktadır. Kadın kıyafetleri içinde bir omzu açık ve saçları dağınık bir şekilde mızrak ve kalkanı kavramış ve heyecanla havaya kaldırmış olan Akihlleus ise Daidemeia'dan uzaklaşarcasına kendini savaş havasına çoktan sokmuştur. Akhilleus'ın sağ ayakkabısının fırlamış ve çıplak ayağının ortaya çıktığı görülür. Aslında bu tamamen seyircilere bilinçli olarak hikayenin devamıyla ilgili bir detayın hatırlatılması için verilmiş bir işarettir. Tragedya oyunlarında izleyenlere konuyla ilgili, onları heyecanlandıracak ve düşündürecek, hikayedeki kişilerin kimliğini açığa vuracak bazı gizli işaret dilleri kullanıldığı bilinmektedir.

Akhilleus Skyros'ta Mozaïği

*Perseus ve Andromeda
Mozaiği*

Buradaki bu detay ise annesi Thetis'in oğlunu ölümsüzleştirmek için onu ölümsüz kılacak kutsal Styks nehrine ayağından yutarak daldırıldığında suyla temas etmeyen ve onu ölümlü kılacak tek zayıf noktası olan Aşil tendonunun gösterildiği andır ve yine sahnede bilinçli olarak gösterilmiş bu detay onun savaşta bu noktadan vurularak öleceğinin işaretini vermektedir.

Daidemeia'nın arkasında yer alan figür, büyük olasılıkla babası Lykomedes'tir. Diğer tarafta ise kurduğu planın nasıl sonuçlandığını izleyen Odyseus ve Diomedes yer almaktadır.

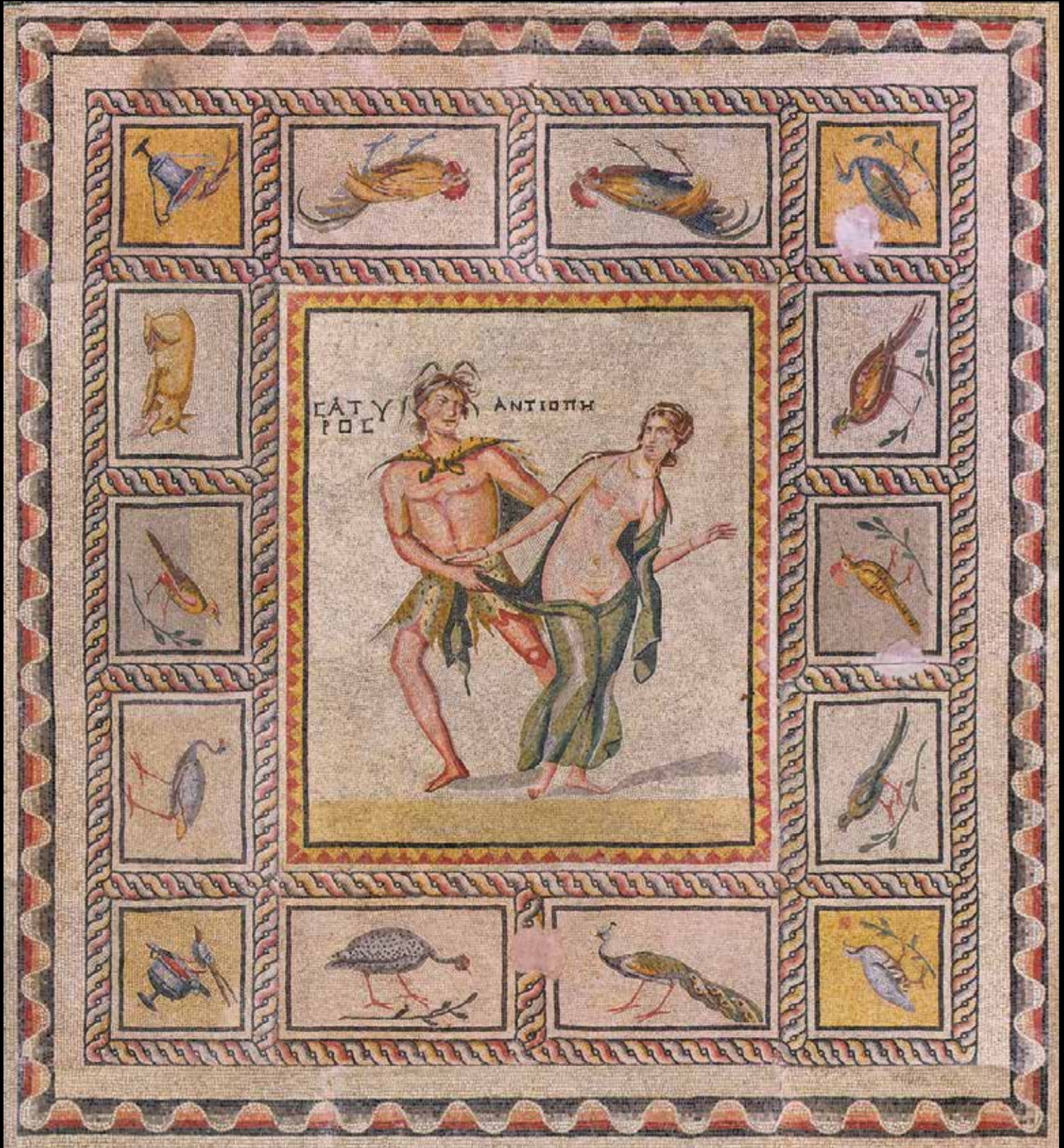
Mozaik üzerindeki Akhilleus'un Skyros adasında Lykomedes'in sarayında bir kadın kılığında saklanma hikâyesini betimleyen sahne Greko-Romen dünyanın en sevilen pantomim oyunu konuları arasında yer almaktadır.

Perseus ve Andromeda

2000 yılı kurtarma kazıları sırasında Poseidon Evi'nin batı konut birimine ait odalardan birinin tabanında ele geçmiş büyük bir yemek odası taban mozağıdır. Figürlü emblemata'sı 1.85 x 1.80 m boyutlarında olup, mozağın tamamının boyutları 7.90 x 5.60 m.dir. Mozağın bulunduğu odanın duvarlarındaki fresklerde betimlenmiş ayakta ellerinde taşıdıkları tepsilerle servis yapmaya hazır bir şekilde duran hizmetkar betimlerinden, bu odanın bir yemek salonu olduğu anlaşılmaktadır. Figürlü merkezi emblemata'da yer alan sahnede Andromeda'nın Perseus tarafından zincirlediği kayalıklardan kurtarılışı betimlenmiştir. Sahnede Perseus'un ayaklarının arkasında öldürmüş olduğu deniz yaratığı Ketos yer alır. Sahnede Andromeda, Persus ve Ketos'un isimleri figürlerin yanına yunanca harflerle yazılmıştır. Perseus kılıcıyla kopardığı Andromeda'nın bağlı olduğu zincirlerden onu sağ eliyle kurtararak almakta, aynı zamanda sağ elinde kılıcını ve daha önceden öldürmüş olduğu Medusa'nın başını taşımaktadır. Ayrıca Andromeda ve Perseus arasında Medusa'nın başını keserken onun öldüren bakışlarından kaçınmak için kullandığı ayna yerleştirilmiştir. Sahnede Perseus'un farklı hikayelerine ait bu unsurların bir arada görünmesi Perseus'un hayatını ve işlerini anlatan uzun bir novella'nın (roman) sosyal bir aktivite olan aş-ü işret, yani yeme-içme toplantılarında, entelektüel düzeyde bir bilmece oyunu gibi ziyafete katılanlara ipucu vermek ve bu hikayeleri hatırlamak ve üzerinde tartışmak amacıyla sahneye yerleştirilmiş olmasıyla bağlantılıdır.

Satyros ve Antiope

2000 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Poseidon Evi'nin doğu konut biriminin kaya odasının tabanında yer alan mozaik, evin yazlık yemek salonunun tabanını süslemektedir. 5.60 x 7.10 m boyutlarındaki mozaik üzerindeki konu yemek ve daha mahrem dinlenme odası olarak kullanılan odanın işlevine uygun olarak Satyros ve Anti-

Satyros ve Antiopē

Eros ve Telete Mozaigi

ope'dir. Sahnede Boeotia Nehir Tanrısı Asopus'un kızı olan Antiope ve onun güzelliğine vurularak onu Dionysos alayından bir Satyre şekline dönüştürerek kandıran Zeus betimlenmiştir. Mozaik üzerine Zeus üzerindeki panter postu ve dağınık saçları ve başına taktığı bitkisel taçla tamamen Satyros'a dönüşmüştür ve Antiope'yi elbisesinden ve belinden tutarak çekmektedir. Satyros'dan kaçır gibi reflekste bulunmuş Antiope şaşkınlık içinde Satyros şeklindeki Zeus'a bakmaktadır. Bir baştan çıkarma sahnesi şeklinde verilmiş olan emblemata'nın çevresindeki ufak panellerde çok çeşitli kuşlar ve hayvanlar yer alır. Bunlar arasında erkekliğin sembolü olan horozlar, krater ve skyphos içinden şarap içen kuşlar yanında, bölgeye özgü oldukça renkli kuşlar betimlenmiştir. Tamamen Dionysiak janrı yansıtan sahne MS 2. yy. sonu 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

Dionysos, Skyrtos ve Telete Mozaïği

2000 yılı Gaziantep Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında bulunmuştur. Poseidon Evi'nin batı konut biriminin kuzeydeki ana giriş kapısının solundaki ilk odanın tabanında yer alır. 6.10 x 3.60 m boyutlarındaki mozaïğin, figürlü emblemata'sı 1.25 x 1.25 m., oda 6.10 x 3.60 m ölçülerindedir. Emblemata üzerinde Telete, Dionysos ve Skirtos betimlenmiştir. Telete Dionysos' eşlik etmekte ve Dionysos hemen yanındaki Skirtos adındaki satyros'a yaslanmaktadır. Oldukça mütevazı bir uzun tunik giymiş olan Telete başında asma yapraklarından bir taç taşımakta ve elinde thrysos tutarak, Dionysos'un Maenad'larından biri gibi betimlenmektedir. Dionysos hafif sarhoş gibi Skirtos'a yaslanmış, eliyle asma yapraklı tacı ve hale ile betimlenmiş başını tutmaktadır. Skirtos ise Dionysos'u tutarak ona destek olmaktadır. Mozaik oldukça kuvvetli Dionysiak bir konu işlemekte ve aynı zamanda Telete'yi MS4-5.yy'larda yaşamış Mısır Panopolis'li epik şair Nannos'un "Dionysiaka" adlı epik hikayesindeki gibi bir Maenad gibi betimlemiştir. Mozaik MS 2. yy. sonu, MS 3. yy. başlarında ait olmalıdır.

Eros ve Telete Mozaïği

Gaziantep Müzesi tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Poseidon Evi'ndeki ebeveynlerin kullandığı ufak bir dinlenme ve yemek odasında bulunmuştur. 4.55 x 5.00 m boyutlarında olan mozaïğin bulunduğu oda evin implivium'una bir kapı ve geniş bir pencere ile açılmaktadır. Mozaik daha önceden yapılmış yorum-

ların aksine, Eros ve Psykhe değil, Eros (Aşk) ve Telete (Evliliğe Geçiş) figürlerini betimlemektedir. Telete burada Eros'un gelini şeklinde oldukça zarif ve gösterişli bir kıyafet içinde başındaki çelenk ve duvakları henüz açılmamış şekilde gösterilmiştir. Eros, sembolik olarak yeni evlenecek müstakbel gelin ve evliliğe başlangıcı simgeleyen Telete'yi cesaretlendirmektedir. Yani mozaikte Aşk Tanrısı Eros ile gelini sembolize eden Telete'nin evliliği alegorik olarak vurgulanmıştır. Mozaik bordüründe yapılmış bitkisel bezemeler arasındaki meyveler ve çiçekler bereketi ve verimliliği temsil eder. Esasen tüm sahne evliliğe yeni başlayan ebeveynleri temsil etmekte, bordür üzerindeki meyveler ise evlilikleri içinde sahip olacakları bolluk, bereket yanında evlenen yeni çiftin aşklarının meyveleri sayılacak olan doğacak olan çocuklarına ve soy bereketliliğine de sembolik olarak referans vermektedir. Mozaik MS 2. yy. sonu, MS 3. yy. başlarında ait olmalıdır.

Satyros, Antiope ve Galatia Mozaïği

Gaziantep Müzesi tarafından 2000 yılında kurtarma kazılarında Poseidon Evi'nin batı konut biriminde ufak bir yatak ve dinlenme odasının tabanında bulunmuş bir mozaiktir. Mozaïğin bulunduğu oda ve mozaïğin üzerindeki figürlü paneller Poseidon Evi'nin peristilindeki sığ havuzu arka planda dekor yapacak konumda yönlendirilmiştir. Mozaïğin merkezinde dikdörtgen ve kare iki emblemata yer almakta, kare formlu emblemata'da Antiope ve Satyros, diğer emblemata'da elli Nereid'ten biri olan su Nymphesi (perisi) Galatia betimlenmiştir. Dikey olarak yerleştirilmiş bu iki panelin çevresinde oldukça geniş bir sarmal clipeus'lar geometrik bezemelerle verilmiştir. Antiope Boeotia Nehir Tanrısı Nehir Tanrısı Asopus'un kızıdır. Güzelliği Zeus'u büyülemiş, o da Satyr şekline girerek onu baştan çıkarmıştır. Sahnede Zeus elinde çoban sopası üzerindeki panter postu ve dağınık saçlarıyla tamamen Satyros'a dönüşmüştür ve Antiope'yi elinden ve omzundan tutarak çekmektedir. Antiope ise Khitairon Dağında Dionysos alayına bir Maenad gibi katıldığı sırada elinde tef çalarken betimlenmiştir. Alta yer alan panelde ise Sakin Deniz veya Süt Beyazı anlamına gelen elli deniz Nereidinden biri olan Galatea bir İkhtiolyks (su vaşağı şeklinde deniz yaratığı) üzerinde betimlenmiştir. Üst panoda tanrısal bir aşk ve baştan çıkarma hikayesinin özellikle Dionysiak bir dille anlatımı, hemen altında "Durgun Denzi" anlamına gelen bir su Nymphesi'nin yer alması, mozaikteki konuların seçiminde özellikle odanın evin içindeki konumunun, mimari bağlamının ve işlevinin oldukça önemli bir rol oynadığını açıkça bize göstermektedir.

EUPHRATES EVİ

1999 Yılında yapılan kurtarma kazılarında, Gaziantep Müzesi başkanlığında Fransız Nantes Üniversitesinden bir ekibin katılımıyla yürütülen kazılar esnasında bulunmuş ve hemen batısındaki Poseidon Evi ile beraber kazılmıştır. Poseidon Evi'nin sadece iki mozaik panosu Nantes Üniversitesi tarafından çalışılmış, diğerlerini Gaziantep Müzesi ekibi çıkarmıştır. Her iki ev de birbirine yapışık denecek kadar yakın olduklarından "İkiz Villalar" olarak da tanımlanmış olup, Zeugma'da önemli görevler yürüttüğü yüksek memurlar veya üst düzeyde subaylar gibi kültür ve ekonomik düzeyi yüksek kimselere ait olduğu tahmin edilmektedir. Buradaki çalışmalar 2000 yılı sonlarına, baraj suları gelene kadar sürdürülmüştür.

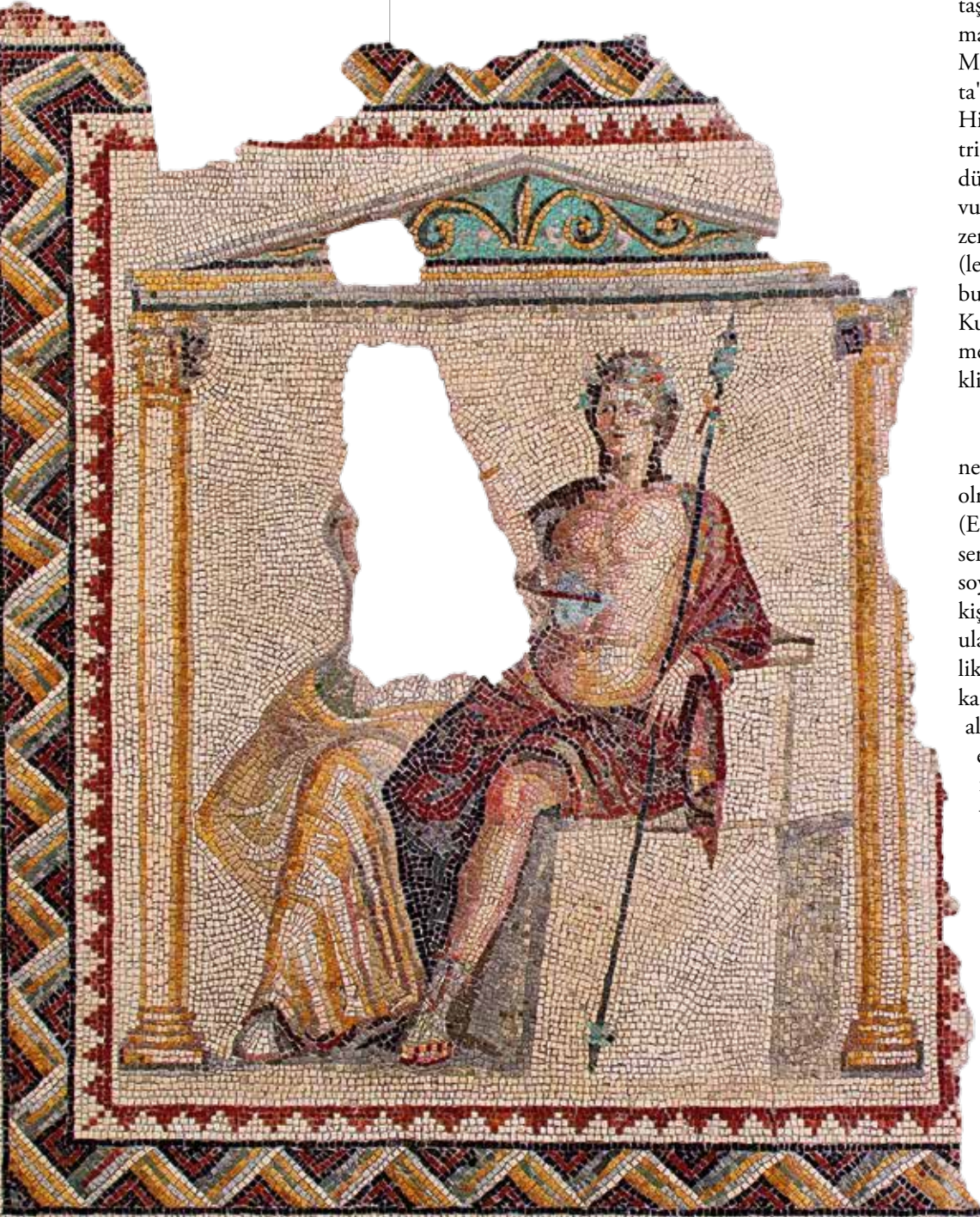
Mousalar Mozaiği

2000 yılında Gaziantep Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarında bulunmuştur. Euphrates Evi'nin doğu konut biriminin yemek odasının taban mozağıdır. T planlı mozaik emblemeta alanı tasarımı ve "U" formulu kline yerleştirme düzeni ile oluşan triclinium mozağında, dikdörtgen planlı selamlama emblemeta'sında antik Yunan ve Greko-Romen dünyasında ideal insan, ideal vatandaşın şekillenmesinde önemli rol oynayan güzel sanatlar, edebiyat, felsefe ve bilim dallarını temsil eden ve onları yöneten Mousalar, yani bu alanların dokuz tanrıçaları yer alır. Bu figürler kadın olarak kişileştirilmişlerdir. Tüm Mousalar yönettikleri sanat, edebiyat, bilim ve felsefe dalıyla ilgili semboller taşırlar. Oldukça tahrip olmuş dikdörtgen emblemeta üzerinde, solda Klio, Euterpe korunmuştur. Mousaların büyük oranda tahrip olduğu emblemeta'nın diğer ucunda ise baş Mousa Kalliope yer alır. Hiyerarşik olarak Kalliope'nin sağ başta yer alması, triclinium içindeki klinelerin hiyerarşik yerleştirme düzenine uygundur. Bilindiği üzere Roma convivium geleneğinde en üst düzey misafirler kline düzenine göre en sağ başındaki kline'ye davet edilirdi (lectus summus). Ancak bu uygulama Roma'da bu şekilde olsa da, figürlü mozaik tabanlara sahip Kuzey Suriye konutlarında, en üst düzey davetliler, merkezi kare emblemeta'yı tam karşıdan gören orta kline'ye davet edilmiş olmalıdırlar.

Triclinium'un ortada yer alan ana betim panelinde ise antik Yunan anlayışında ideal insan olmanın gerektirdiği ana donanımlar olan Arete (Erdem), Sophia (Bilgelik) ve Paideia'yı (Eğitim) sembolize eden üç insan figürü yer alır. Bunlar bu soyut kavramları temsil eden kadın görünümlü kişileştirmelerdir. Erdem antik Yunan kültürünün ulaşmak istediği en büyük idealdir. Akıl ve Bilgelik, Hellenistik felsefe içinde ana düşüncedir ve ana karakterini Platon ve onun düşünce sisteminden alır. Diğer figür ise tüm bu olgulara ulaşmaktaki en önemli araç olan Eğitim'dir. Arete ortada ana figür olarak oturur durumda gösterilmiş, Sophia ve Paideia onun yanına ayakta durmaktadırlar.

Euphrates ve Nehir Tanrıları

Gaziantep Müzesi tarafından 2000 yılında kurtarma kazıları sırasında Euphrates Evi'nin doğu konut biriminin yemek odası önünde yer alan ve yemek odasının ışık ve hava alması

yanında sığ havuz olarak kullanılarak soğutulmasında da kullanılmış olması gereken implivium mozaikleridir. Birbirine bağlı biri kare diğeri köşeleri kesik dikdörtgen formunda sahip birbirine sahip bu sığ havuzlar aynı zamanda yemek odasına giren misafirlerin ayaklarının yıkanmasında da kullanılmaktaydı. Kenarları kesik dikdörtgen şeklindeki implivium mozaiği üç figür panelinden oluşmaktadır. Ortada Nehir tanrısı Euphrates, bir pedestal üzerine oturmuş ve yatık duran ve içinden suların aktığı bir hydria'ya yaslanmaktadır. Genellikle üzerine aldığı himation'unun koluna dolamış olarak gösterilmiş Nehir Tanrısının yanında, bereketi simgeleyen ağaçlar ve bitkiler gösterilmiştir. Diğer iki panelde ise su Nymphleri uzanır pozisyonda suların ve çeşitli bitkilerin arasında verilmiştir.

Bu uzun üzeri açık implivium'un yanında yer alan kare implivium tabanında ise yer tanrıça Gaia betimlenmiştir. Diğer uzun implivium ile bağlantılı bu kare planlı implivium tabanındaki mozaikte yer tanrıça Gaia'nın içinde meyveler bulunan cornucopia (bereket boynuzu) ve çiçekleri açmış bereket tacıyla betimlenmiş olması, diğer implivium'dan bu impliviuma sembolik olarak Nehir Tanrısı Euphrates ve diğer su Nymphleri'nin getirdiği suların akmasıyla gelen bereket sembolik bir dille anlatılmak istenmiştir.

Dionysos ve Ariadne Mozaiği

2000 yılı kurtarma kazıları sırasında Euphrates Evi'nin cubiculum olarak adlandırılan 3.85 x 5.10 m boyutlarındaki yatak odasında ele geçen mozaik üzerinde 1.05 x 1.20 m ölçülerinde bir emblemeta üzerinde yer alan figürlü sahnede Dionysos ve Ariadne sembolik olarak yapılmış bir naiskos içinde yan yana oturur durumda gösterilmiştir.

Eros ve Telete veya Parthenope ve Metiokhos'un betimlendiği gibi yan yana gösterilmiş olan Dionysos ve Ariadne, bu kompozisyonla gelin ve damat olarak betimlenmişleridir. Her ne kadar Ariadne'nin başı ve vücudunun üst kısmı korunmamış olsa da, büyük olasılıkla Ariadne başındaki duvağı tutmaktadır. Anakalypteria olarak adlandırılan evlilik merasimi aşamalarından biri olan duvağın açılması sahnesi olması gereken bu kompozisyonda Dionysos elini Ariadne'nin arkadan sağ omzuna atarak onu cesaretlendiriyor olmalıdır. Ariadne sol elini başındaki duvağa doğru tutmakta, sağ eliyle ise olasılıkla Dionysos'a doğru bir sarmaşık dalı

uzatmaktadır. Dionysos sol dirseğiyle dayandığı bir pedestal formundaki koltuğa yaslanmış, aynı eliyle bir thrysos tutmaktadır. Himation'unu sol omzuna almış ve sola bacağını açıkta bırakacak şekilde beline dolamıştır. Sahne sembolik olarak gelin ve damadın bir naiskos şeklinde yapılmış bir mahrem dinlenme odasını temsil etmektedir.

Bu oda büyük olasılıkla evin ebeveynlerinin evliliği için hazırlanmış bir düğün/gerdek odasıdır, ancak daha sonradan belki yatak odası veya daha mahrem bir yemek ve dinlenme odası olarak işlev görmüştür. Figürlü emblemeta'nın oldukça büyük olan bu mozaik taban döşeme içinde oldukça ufak bir boyutta kaldığı dikkat çeker. Mozaik üzerindeki yanık izlerden bir olasılıkla odanın diğer bölümlerinde yatak odasına ait diğer ahşap dolaplar ve yatakların yerleştirilmiş olabileceği düşünülebilir. Mozaik MS 2. yy. sonu, MS 3. yy. başlarında ait olmalıdır.

Mousalar Mozaiği

*Euphrates, Nehir Tanrıları ve
Gaia Mozaïği*

NEREİDLER EVİ

"Europa'nın Kaçırılışı" olarak yorumlanan mozaik sahnesi esasen Deniz Nymphleri (perileri) olarak adlandırılan Nereidleri betimleyen bir mozaiktir. Bu nedenle Nereidler Evi olarak adlandırılması gereken evin bütüncül planı yapının tamamı kazılamadığı için anlaşılabilir değildir. Ancak mozaikin bulunduğu mekanın evin peristil ve implivium'una açılan bir pastas olmasından dolayı, mozaikteki konu birincil olarak suyla ilgili bir temayı işlemektedir.

Nereidler Mozaiği

2000 yılında Gaziantep Müzesi tarafından yürütülen kurtarma kazılarında bulunmuştur. Emblemata'sında iki Nereid 'ten biri vücudunun üstü Kanatlı Panther, altı balığa benzeyen yılan şeklinde kıvrılan deniz yaratığına yaslanmış olarak betimlenmiştir. Nereidin hemen kolunun altında su yaratığının semeriyimş izlenimi veren bir kutu görülür. Nereidler yeni evlenenlere hediyeler getiren deniz perileridirler. Çoğu zaman ellerinde hediye kutuları

taşrlar. Diğer Nereid ise, üstü boğa altı diğeri gibi yılan şeklinde kıvrılan deniz yaratığına yaslanmış. Nereid'lerden biri ikonografiye uygun olarak ellerindeki sarı renkli himation'larını havada uçurtmaktadır. Diğer Nereid ise himation'unu koluna dolamış dinlenmektedir. Nereidlerin altında karışık su yaratıklarına ait kıvrımlar şeklinde gösterilmiş vücutları görülmektedir. İki Nereid arasında, arka planda ise su yaratıklarına ait balık şeklindeki kuyruğu görülür. Her iki su yaratığı oldukça vahşi ve hırçın görümlü yüz ifadelerine sahiptir. Sahnenin solundaki boşlukta ise bir yunus balığı betimi yer alır. Nereidler, denizcilerin, kaptanların ve deniz yolculuğu yapanların koruyucularıdır. Liman kentlerinde aynı zamanda onlar için yapılmış kutsal alanlar bulunur. Zeugma'da peristil'e bakan bu pastas odada yer alması mekânın işlevi yanında, mozaikin bir evlilik hediyesi şeklinde mekâna yapılmış olabileceği ve yanı zamanda ev sahibinin deniz taşımacılığıyla ilgili bir mesleğinin olabileceği düşünülebilir.

Nereidler Mozaiği

ZOSIMOS EVİ

Zeugma'da, Doğu Konut Sektöründe ortaya çıkarılmış bir Roma konutudur. Kayalar üzerine inşa edilmiş olan evin bazı mekanları daha önceden var olan Hellenistik ve Geç Hellenistik dönem nekropollerine üzerine yapılmıştır. Evin bazı mekanları daha önceden burada var olan loculus'lu kayaya oyma mezar odalarından oyularak yeniden düzenlenmiştir.

"Kahvaltıdaki Kadınlar" Mozaiği (Synaristosai)

Gaziantep Müzesi başkanlığında Nantes Üniversitesi'nden bir ekibin katılımıyla, 2000 yılında yapılan kurtarma kazılarında bulunmuş bir Roma evidir. Zeugma'nın, Hellenistik Agora'sının doğusunda, konut sektöründe ortaya çıkarılmış olan bir evin ufak dinlenme odasının taban mozağıdır. Mozaik Zeugma'da ele geçmiş üzerinde MÖ342-291 yıllarında yaşamış antik Yunan edebiyatının en önemli drama ve komedi yazarlarından Menander'in Synaristosai (Kahvaltıdaki Kadınlar) adlı bir komedi tiyatro oyununa ait sahne betimlenmektedir. Menander'in "Synaristosai" oyunun betimlendiği bir diğer benzer mozaik Midilli adasında (Mytilene) Menander Evi'nde bulunmuştur. Buradaki figürler üzerindeki yazılardan bu kadınların Philainis (yaşlı hetaira), Plagon (genç hetaira) ve Pythias (Plagon'un kız arkadaşı) adında hetaira'lar (hayat kadınları) olabileceği düşünülebilir. Hikayeye göre yemek genç hetaira (hayat kadını) Plagon'un evinde yaşlı hetaira Philainis ve Plagon'un kız arkadaşı Pythias ile geçer.

Sahne üzerinde üç yetişkin kadın oyuncu, yüzlerinde tiyatro maskalarıyla gösterilmiştir. Kadın oyuncuların ikisi bir kline üzeri oturmakta (Plagon ve Pythias) ve diğer yaşlı kadın (Philainis) hasırdan yapılmış bir koltukta oturmaktadır. Kadınların arasında ve klinenin ucunda küçük hizmetkar kızlar yer alır. Klinede oturan iki kadının önünde ise üç ayaklı yuvarlak sehpa (delphica) ve üzerinde içi boş bir içki kabı yer alır. Menander'in oyununda mozaikteki bu sahne şöyle anlatılır:

"Biri bana daha çok şarap içmek için bir şey ver, ama görüyorsun ki bu barbar kız (hizmetkar) bizden şarabı yemek tepsiyle alarak gitti."

Oyuncuların gerisinde bir tiyatro sahnesinin arka sahne mimarisine benzer bir dekor yer alır.

*Synaristosai Mozağı
(Kahvaltıdaki Kadınlar)*

Bu dekor üzerinde mozaığe bakanlara ipucu vermek amacıyla sanatçıların oynadığı Menander'in bu oyunun adı olan "Synaristosai" olarak büyük harflerle yazılmıştır.

Sahnenin altında ise mozaığı yapan sanatçının adı Sosimos olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanca "Sosimos Yaptı" şeklinde Türkçeye çevrilebilecek yazıtın bir benzerini Zeugma'dan bulunmuş bir diğer mozaik olan Afrodite'nin Doğuşu sahneli mozaik üzerinden de tanımaktayız. Her ne kadar o mozaikteki sanatçı ismi de Sosimos olarak bilinse de, bu iki mozaığı yapan aynı sanatçı değildir. Çünkü aynı ismi taşıyan diğer Sosimos, kendisinin başkalarıyla karıştırılmaması için imzasını "Samosatalı (Samsatlı) Sosimos" olarak atmaktadır.

Mozağin çevresindeki bordür içindeki ranke (kıvrık dal) bezemeleri içinde avlanan Putto'lar (ufak kanatlı Eros benzeri figürler) görülür.

METIOKHOS EVİ

Kelekağzı mevkiinin doğusundaki yamaçlarda yer alan bir yamaç evi olan ve Gaziantep Müzesi başkanlığında Batı Avustralya Üniversitesi'nden bir araştırma ekibin katılımıyla 1993 yılında gerçekleştirilen kazılarda, bir Roma konutuna ait bazı mekanlar ortaya çıkarılmıştır. Ayvaz Tepe'den Fırat nehrine doğru inen bir antik caddenin hemen doğusunda yer alan Roma evinin bir bölümü kazılmış ve önemli arkeolojik bulgular elde edilmiştir. Burada gerçekleştirilen kazılardaki en önemli buluntu Metiokhos ve Parthenope'nin kavuşma sahnesinin betimlendiği mozaik taban döşemedir. Gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan önce kaçak kazılar sonucu figürlü kısımları çalınmış olan mozaığın A.B.D. Ménil Koleksiyonundaki diğer parçaları daha sonra tespit edilmiş ve Türkiye'ye getirilmiştir. Kısmen kazılan Roma evinin ebeveynlerine ait özel dinlenme ve yatak odasında yer alan mozaik MS2. yy.sonu, MS 3. yy. başlarında tarihlenmektedir. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış konutun ufak implivium'u Roma (latin) tarzına uygun siyah ve beyaz renkte tesseralardan yapılmış geometrik bezemeleri içerir. Tamamen Latin, Roma geleneğinde yapılmış olan bu mozaik konutun sahiplerinin İtalic kültüre yakın bir etniğe sahip olduğunu da bize göstermektedir.

Metiokhos ve Parthenope Mozaïği

1993 yılında Gaziantep Müzesi başkanlığında yürütülen kazılar sırasında Kelekağzı mevkiinin doğu yamaçlarının üzerinde Batı Avustralya Üniversitesi'nden bilim insanlarının katılımıyla gerçekleştirilen kurtarma kazısında bulunmuş bir roma konutunun bir yatak odası veya daha özel toplantılar için düzenlenmiş dinlenme odasının taban mozaïğidir. Yaklaşık 3.80 x 3.70 m boyutlarındaki odanın tabanında yer alan resimli mozaik pano 1.80 x 1.70 m boyutlarındadır.

Mozaik üzerinde Metiokhos ve sevgilisi bakire Parthenope betimlenmiştir. 1964 yılında kaçakçılar tarafından tahrip edilerek kaçırılan bu iki figürün baş ve gövde kısımları daha sonradan A.B.D. Texas Eyaleti, Houston kentindeki Rice Üniversitesi'ne bağışlanan Ménil Koleksiyonu'na bağışlanan eserler arasında 1998 yılında tespit edilmiş ve 19 Haziran 2000 yılında Türkiye'ye getirilerek ait olduğu emblemata'daki yerine yerleştirilmiştir. Birbirine aşık olan iki romantik çiftin hikayesini anlatan ve antik dönemin sevilen hikayelerinden biri olan bu sahnede Atina'lı komutan ve Marathon zaferinin

kahramanı Miltiades'in oğlu Metiokhos ve Samos Kralı Polykrates'in kızı Parthenope bir kline üzerinde oldukça mahrem bir odada yan yana betimlenmişlerdir.

Metiokhos ile Parthenope'nin bakışları birbirine doğru çevrilmiş ve tamamen Platonik bir vurgu sağlanmıştır. Parthenope khiton giymekte ve elindeki himationu'nu toplarken açılmış olan sol omzunu Methiokhos'a doğru çevirerek erotik bir görünüşle onu etkilemektedir. Hikayeye göre Samos Hera tapınağında evlenmemek ve bakir kalmak üzere yemin eden Parthenope, Methiokhos ile tanışır ve ikisi de birbirlerine aşık olurlar. Mozaik üzerinde Metiokhos ve Parthenope'nin kline üzerinde birbirlerine oldukça yakın bir pozisyonda oturarak kavuşma sahnesi betimlenmiştir. Mozaikteki Metiokhos ve Parthenope figürleri ait oldukları emblemata'ya restore edilerek sonradan yerleştirilmişlerdir. Ancak restorasyon sırasında figürler birbirinden uzak yerleştirilmiştir. Orijinalinde Parthenope'nin yanında korunan ismindeki harflerin kaplayacağı alan ve oturma şekli göz önüne alındığında, Parthenope'nin Methiokhos'a daha yakın duruyor olması gerekmektedir. Parthenope ve Metiokhos hikayesinin tamamına ait çok az yazılı papirüs parça bilinmektedir.

Hikayenin özgün Yunan versiyonunda Parthenope Methiokhos'a çok aşık olsa da iffetini korur ve verdiği yemini bozamaz. Ancak Metiokhos ve Parthenope'nin hikâyesi Sasani Kralı Kusraw Nushirvan (MS 531-579) tarafından ve daha sonra 11. yy. Persli şair Unsuri tarafından "Vamiq-u 'Adhra-yi" adıyla [Vamık ve Azra] Farsçaya uyarlanmıştır. Farsça uyarlamasında iki aşık birbirlerinden uzun süre birbirlerini aradıktan sonra buluşarak birbirlerine kavuşurlar ve evlenirler. Zeugma mozaïği üzerindeki sahne bu hikayenin Yunanca özgününden günümüze kadar ulaşmamış kısmı olan mutlu sonuyla bağlantılı da olabilir. Hikaye tragedya ve drama unsurları taşımakta ve tıpkı Theonoe ve Leukippe hikayesi gibi mutlu sonla sonuçlanmaktadır. Eğer günümüze kadar ulaşmayan özgün Yunanca hikaye de bu şekilde bitiyorsa, hikayenin teması iffetli iradenin ve ideal sevginin kazanacağı öğretisini de vermektedir. Kim bilir belki Euphrates evindeki kadınlara ait ayrılmış olan gyneikeion odasında yer alan mitolojide kocalarına ve sevgililerine sadık Akhilleus'un sevgilisi Daedemea ve Odysseus'un eşi Peneolope gibi koruna gelmemiş olan diğer kadın figürleri arasındaki iffetli kadının sembolü olan Parthenope de yer almaktaydı.

*Metiokhos ve Parthenope
Mozaigi*

GİYOŞLU EV

Giyüş Evi olarak adlandırılan Roma konutu, kurtarma kazıları sonrasında baraj gölü kenarında dalgaların ortaya çıkardığı bir konutun bir bölümüdür. Hellenistik Agora'nın batısında Karatepe mevki olarak adlandırılan yükseltinin doğu yamacında ortaya çıkmış konutun sadece mozaik kaplı yemek odasındaki giyüş mozaiği kaldırılabilmiş, ancak yapının diğer mekânları daha sonradan su altında kalmıştır. Genel geometrik bezeme olarak Dionysos Evi'nin kaya odasındaki clipeus'lu (madalyonlu) şablon dekorasyonla aynı özelliklere sahip olan mozaik bugün Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nde sergilen-

Mousalar Mozaiği

mektedir. Mozaik büyük olasılıkla diğer birçok mozaik gibi, MS 2. yy. sonları ile MS 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

MOUSALAR EVİ

2007 ve 2008 yılında Dionysos ve Danae Evleri Korugan yapısının doğusunda, Birecik Barajı rezervuarının hemen kenarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış oldukça iyi korunmuş bir Roma konutunun bir odasının tabanında bulunan bir mozaik üzerinde Yunan paideia'sı için oldukça önemli olan Antik Yunan, lirik şiiri, tarih, müzik, astroloji, felsefe gibi konuların esin perileri sayılan dokuz Mousa betimlenmiştir. 2007 yılından bu yana aralıklarla kazısı devam eden bu ev, Zeugma'daki diğer evlere oranla, arazi coğrafyasına göre ince uzun bir planla tasarlanmıştır. Mousalar mozaikinin bulunduğu oda, evin hemen kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultulu bir sokağa açılan evin ana giriş kapısının hemen sağında yer alan yemek salonu olarak tasarlanmıştır. Konut büyük olasılıkla MS 1. yy.'da tasarlanmış ve MS 253 Sasani işgali sırasında tahrip olmuştur.

Mousalar Mozaiği

Mousalar Evi olarak adlandırılan bu evin büyük olasılıkla yemek odasının tabanını süsleyen mozaik, MS 2. yy. sonlarına tarihlenmektedir. Dionysos Evi kaya odasının tabanında bulunan geometrik bezemeli mozaikteki benzer çerçeve şablonunun kullanıldığı mozaikte, giyüş motifleriyle oluşturulmuş clipeus'lar içinde dokuz Mousa betimlenmiştir. Ortadaki merkezi büyük clipeus üzerinde baş Mousa, Epik Şiirin ustası, Kalliope yer alır. Büst şeklinde göğüslerinin üzeri ve başları betimlenmiş olan Mousaların yanlarında Yunanca harflerle isimleri yazılıdır. Mousalar'dan Klio, tarih yazımının, Euterpe şarkı ve Elegiak şiirin; Erato Lyrik şiirin, Melpomene Tragedya'nın, Polyhymnia ilahilerin, Terpsikhore dansın, Thalia Komdia'nın ve Urania ise Astrologi'nin esin perileridirler.

MİMARİ BAĞLAMI BİLİNEMEYEN PARÇALAR HALİNDEKİ MOZAIKLER

Zeugma'da mimari bağlamı bilinmeyen ve ait olduğu konutun genel planı bilinmeden kurtarma kazıları kapsamında kaldırılmış mozaikler de yer almaktadır.

Eros Telete

Zeugma'da 1994 yılında bir kaçak kazı ihbarı sonucunda Gaziantep Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında bulunmuş olan bir mozaiktir. Zeugma'da Ayvaz Tepe'nin batıya Köşk Mevkii'ne bakan sırtlarında yamaçta ele geçmiş olan mozağın emblemata'sında ve bordür panellerinde tahribat bulunmaktadır. Mozaik üzerinde Poseidon Evi'nde bulunan Eros ve Telete mozaığı ile aynı konu işlenmiştir. Kalite olarak Poseidon Evi, Eros ve Telete mozağından daha düşük bir işçilik gösteren mozaik üzerinde, Eros ve Telete figürleri ne yazık ki tamamen korunamamıştır. Ancak Telete figürünün hemen yanında yunanca yazılmış Telete yazıtı, bu ikonografiyi anlamamıza yardımcı olmakta ve aynı zamanda Poseidon Evi'nde yer alan ve daha önceden Eros ve Psykhe olarak yorumlanan sahnenin aslında Eros ve Telete olması gerektiğini de bir yerde kanıtlamaktadır. Emblemata'nın bordür panellerinin köşelerinde ise Horae, yani mevsimlerin kişileştirmeleri bulunmaktadır. Sol alt köşede Eiar (İlk Bahar),

emblemata'nın sol üst köşesinde ise Methoporon (Sonbahar) temsil edilmiştir. Mozaik üzerinde korunmuş mevsimleri sembolize eden bu insan figürleri mevsimlere referans verecek detaylarla gösterilmiştir. Örneğin Sonbahar'ı temsil eden Methoporon'un başındaki yapraklar sararmaya yüz tutmuş yapraklara sahiptir.

İlkbahar'ı temsil eden Eiar'da ise başında tomurcuklarla süslü bir taç boynunda ise bir girland taşır. Köşelerde yer alan Mevsim kişileştirmelerinden başka dikdörtgen ara bordürlerde, mevsimlerle ilişkili bereket ve bolluğu gösteren betimler yer alır. Örneğin İlkbahar'ın yanında, yeni doğmuş bir kuzu ve açmış çiçekler tamamen İlkbahar'la özdeşleşen semboller olarak seçilmiştir. Diğer panolarda korunmuş olan

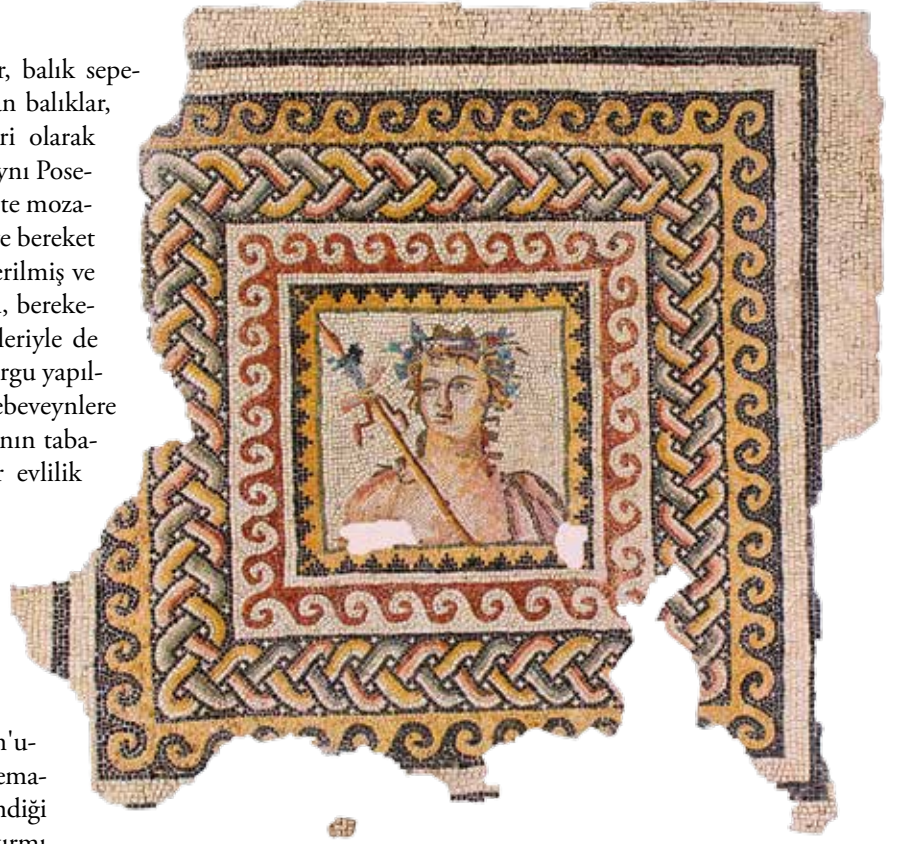

Eros - Telete
Mozaığı

figürler arasında, koşan tavşanlar, balık sepe-
tinden bolluk bereket olarak taşan balıklar,
tamamen mevsimlerin bereketleri olarak
betimlenmiştir. Bu mozaikte de aynı Pose-
idon Evi'nde yer alan Eros ve Telete moza-
iğinin bordüründeki gibi bolluk ve bereket
imgelerine sembolik olarak yer verilmiş ve
büyük olasılıkla, evliliğin bolluğu, bereke-
tinin artmasına ve mevsim figürleriyle de
bu döngünün devam etmesine vurgu yapılmıştır.
Mozaik büyük olasılıkla ebeveynlere
ait yatak veya bir dinlenme odasının taba-
nını süslemekteydi ve odaya bir evlilik
hediyesi olarak ısmarlanmıştır.

Dionysos Mozaığı

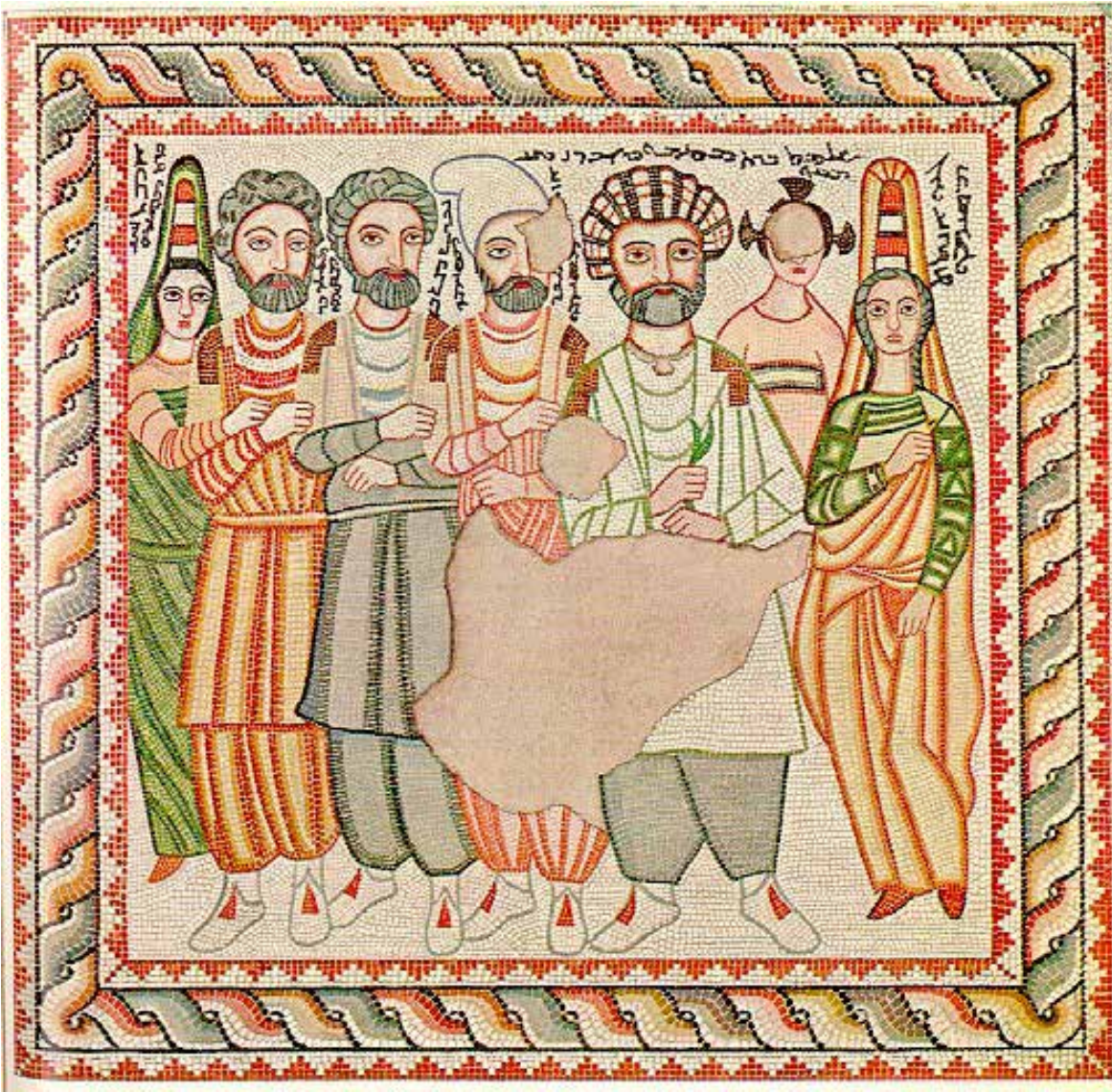
2003 yılında baraj rezervuarı su tuttuktan sonra dal-
gaların kıyı şeridinde ortaya
çıkardığı bir evin ufak implivium'una
ait bir mozaiktir. Ufak emblema-
ta'sında Dionysos'un betimlendiği
mozaikteki bordürde siyah ve kırmızı
dalga motifleri, arasında sarı, kırmızı ve gri
sarmallardan oluşan Giyoş bezemesi yer alır. Dionysos,
sol omzuna aldığı himation ve elinde tuttuğu
bolluk, bereket ve hedonizmin sembolü Thyrsos'la
gösterilmiştir. Başında asma ve sarmaşık yapraklarından
oluşmuş oldukça zengin tacı bulunur. Tacındaki
yapraklarda ve Thyrsos'unda oldukça canlı yeşil ve
türkuaz cam tesseralar kullanılmıştır. Eser MS 2. yy.
sonu, 3. yy. başlarındandır.

Yunuslu Mozaik

Buluntu yeri belli olmayan ancak bir Roma
konutunun peristiline ait bir mozaik parçasıdır.
Üzerinde diğer birçok peristil mozaiklerinde uygu-
lanan ikonografiyle uyumlu olarak deniz canlıları
betimlenmiş olmalıdır. Mozaik parça üzerinde bir
yunus balığı betimi ve ayrıca bir diğer balığa ait
kuyruk kısmı korunmuştur.

Edessa, "Moqimu" ailesinin mezar mozaïği, MS 218

DOĞU VE BATI: ZEUGMA VE OSRHOENE MOZAIKLERİ

Fırat çağlar boyunca doğu ve batı arasında fiziksel bir sınır olmasına rağmen, aynı zamanda farklı etnisiteler, kültürler ve medeniyetlerin kaynaştığı ve etkileşim içinde olduğu bir yeni geçiş bölgesi oluşturmuştur. Daha çok Semitik toplulukların bulunduğu Osrhoene bölgesinin merkezi Edessa, yani bugünkü Urfa, Greko-Romen ve Semitik dünyanın görsel kültürünün etkileşimi ve kaynaşmasını yansıtan en özgün merkezdir.

Çağdaş Zeugma ve Edessa mozaikleri birbiriyle karşılaştırıldığında, Semitik kimliğin varlığını yansıtan en çarpıcı örneklerin mezar yapılarında ele geçen mozaikler olduğunu görüyoruz. Büyük bir çoğunluğu 1950 li yıllarda yurt dışına kaçırılan bu mozaikler Edessa'nın üst düzey Semitik elit ailelerinin mezarlarına aittir.

Mozaikler üzerinde aile üyeleri Greko-Romen gelenekte de karşımıza çıkan banket sahneleriyle veya daha çok Osrhoene bölgesinde görülen Semitik geleneğe uygun olarak ayakta betimlenmişlerdir. Tüm mezar mozaiklerinde aile üyelerinin isimleri Antik Süryanice, olarak figürlerin yanlarında yer alır. Kıyafetler Yunan ve Roma kıyafetlerinden tamamen farklı olarak, doğulu tarzda gösterilmiştir. Etnik kimliklerin ve sosyal statülerin çok belirgin kıyafetler ve giysiler yoluyla verildiği bu mozaiklerde Semitik kimlikler bilinçli olarak hiyerarşik bir dille ifade edilmiştir. Mezarlarda kişisel betimlemelerdeki bu denli kuvvetli Semitik kimlik vurgusu, edebiyat veya mitolojik konulu sahnelere gelindiğinde çok daha farklı bir boyuta geçer.

Edessa, Mezar Mozaikleri,
Banket sahnesi. (MS 3.yy)

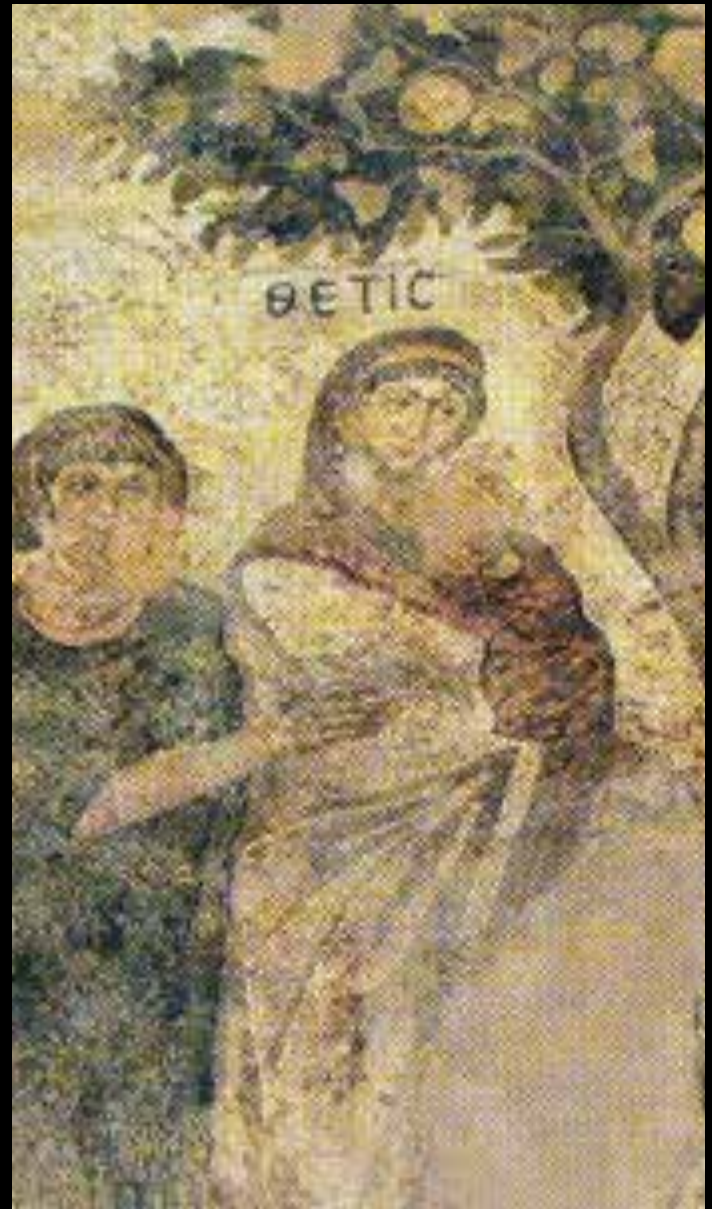

Konulu ve mitolojik sahneli mozaiklerin büyük bir kısmı, bu mozaikler konusunda son yıllarda araştırmalar yapan Katherine Dunbabin'in ortaya attığı gibi, ideal Yunan paideia'sı yani eğitiminde idol sayılan Akhilleus ve Homeros anlatılarıyla bağlantılı mitolojik sahneleri içerir. Bu mitolojik konularda figürler Greko-Romen ikonografisinde betimlendiği gibi Yunan kıyafetleriyle gösterilmiştir. Mitolojik konularda semitik tek öge, sahnede Yunan mitolojisine ait kişilerin Antik Süryanice harflerle yazılmış (transliterasyon) isimleridir.

Kudüs'te özel bir müzede sergilenen ve zamanında Edessa'dan kaçırılmış olan mozaik sahnelerinden bazılarını bu fenomeni anlamamız için oldukça önemli örnekler olarak gösterilebilir. Bu mozaiklerde Yunan eğitiminde örnek kahraman olarak algılanan Akhilleus'un hayatını anlatan sahneler yanında Homeros'un İlyada'sından sahnelerin de yer aldığı görülür. Mozaiklerde Troya'nın efsanevi kralı Primaos, karısı Hekabe, kızı Polyksena ve Troya Savaşı'nda adı geçen Lymessus presnesi Briseis de yer alır. Bir diğer önemli buluntu son yıllarda modern Urfa kenti içinde yapılan bina inşası sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bu, antik Edessa kenti surları dışında kalan, Geç Antik döneme tarihlenen ve pagan bir elite ait olan büyük bir ev kompleksidir. Bu mozaiklerden en büyüğü üzerinde, neredeyse bir resimli novella şeklinde Akhilleus'un tüm hayatını ve hayatındaki önemli dönüm noktalarını anlatan sahneler yer alır.

Bu eser, Edessa'da MS 5. yy. sonu ve 6. yy. başlarında varlığını koruyan bir grup pagan elit zümre içinde hala ideal Yunan eğitiminin modellerinin ve öğretilerinin devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Prometheus Mozaïği "İnsanın Çamurdan Yaradılışı Mozaïği"

Üst sıra Soldan Sağa

- Athena
- Çömlekçi Prometheus
- Aion
- HRA (Hera)
- MRLH (Mar-Allah)

Alt sıra Soldan Sağa

- Hermes
- Psykhe
- Eros
- Çamurdan Yapılmış İnsan Suretleri

Prometheus Mozaïği "İnsanın Çamurdan Yaradılışı Mozaïği"

Son olarak seçtiğim örnek bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde özel bir koleksiyonda yer alan ve Edessa'nın nekropolündeki bir mezardan sökülerek kaçırılmış olan bir diğer mozaiktir. Prometheus mozaïği olarak anılan bu mozaik, üzerindeki eşsiz sahnesiyle bilim dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Mozaik üzerinde tüm kutsal kitaplarda benzer motiflerle yinelenen İnsanın Çamurdan Yaradılış hikayesi betimlenmiştir. Antik Yunan kaynaklarında anlatılan uyarlamaya göre betimlenmiş sahnede, tanrılar, Prometheus ve çamurdan yapılmış insan modelleri yer alır.

Sahnede atribüleri olmadan betimlenmiş olan tanrıların yanında Antik Süryanice olarak isimleri yazılmıştır. Sağ başta tahtında MRLH harfleriyle Mar-Allah yani Tanrıların Efendisi yer alır. Her ne kadar Yunan muadili Zeus'a benzer bir şekilde betimlenmiş olsa da burada diğerlerinden farklı olarak Yunan tanrısı Zeus olarak değil, onun Semitik muadili olan Mar-Allah olarak adlandırılmıştır. Diğer yardımcıları arasında onun tek "İlah" olduğu başının çevresinde gösterilmiş halesinden anlaşılmaktadır. Hemen yanında ise Hera, onun yanında ise elinde sonsuzluk çemberini tutan Aion yer alır.

Mozaikte Aion'un ismi sonsuzluk çemberi şeklindeki ellinde tuttuğu atribüsü olduğu için büyük olasılıkla yazılmamıştır. Arkasında yer alan sakallı figürün ise, yazıtına göre Çömlekçi Prometheus olduğu anlaşılır. İnsanı çamurdan yaptığına inanılan çömlekçi Prometheus'un arkasında ise, zanaatkarların koruyucusu Athena bulunmaktadır. Önde, başında kanatları bulunan figür ise çamurdan yapılmış insanlara Ruh (Psykhe) ve Aşk ve Sevgi'yi (Eros) veren ve onları ölümlü dünyaya yollayacak olan Hermes'tir. Sahnede isteksiz görülen Ruh'u (Psykhe'yi) tahtında oturan tek İlah Mar-Allah, ayağıyla geriye gitmesin diye tutmakta, Hemes ise ona yavaş yavaş Ruh'u yerleştirmek için yaklaşmaktadır.

Edessa nekropolünde bir mezar odasının içinde ele geçmiş olan bu mozaik, insanın çamurdan yaradılışı dışında sonsuzluğu simgeleyen Aion figürüyle ölümden sonraki öbür dünyaya ve yaşam döngüsüne de vurgu yapar. «İnsanın Yaradılışı» mozaïği, sadece bölge için değil, tüm dünya dinlerinin geçmişten gelen, yaradılış ve sonsuzluk gibi insanın temel sorgulama konularındaki ortak geçmişini ve batı medeniyetleri arasında evrensel bir köprü oluşturan ortak unsurları barındırması açısından da büyük önem taşır. Mozaik MS 2. yy. sonları, MS 3. yy. başlarına tarihlenmektedir.

**Prof. Dr.
Engelbert WINTER**
Öğretim Üyesi

DOLICHE'NİN (DÜLÜK) TARİHİ

Dolice/Dülük, Gaziantep şehrinin yaklaşık 10 km kuzeybatısında yer almaktadır. Tahminen MÖ 300 yılları civarında kurulan şehir antik dönemlerin önemli ticari ve askeri yollarının üzerindedir. Bu merkezi pozisyon sayesinde, şehirde Mezopotamya, Suriye, İran, Yunanistan ve Roma gibi büyük uygarlıkların izlerine rastlamak mümkündür. Çok erken dönemlerden itibaren şehrin yakınındaki Dülük Baba Tepesi'nin doruklarında Kuzey Suriye ve Anadolu'da tapınım gören fırtına ve gökyüzü tanrısı Teşup-Hadad'a ait merkezi bir kutsal alan bulunduğu bilinmektedir. Milattan sonraki ilk üç yüz yılda aynı tanrıya Iuppiter Dolichenus olarak Roma İmparatorluğu'nda tapınılmıştır. Bu tanrıya ait kutsal alanın şehrin sınırları içerisinde yer alması şehrin gelişmesinde kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır. İran Kralı I. Şapur burasını yerle bir ettiğinde, Iuppiter Dolichenus kültü de sona ermiştir. MS 5. yüzyılda Doliche'de bir piskoposluk merkezi kurulmuştur. MS 7. yüzyıldan itibaren Bizans ve Arap Devletleri arasında meydana gelen sınır savaşlarında şehir önemli bir rol oynamıştır. MS 12.

yüzyılda Doliche komşu şehir Ayıntap/Gaziantep karşısında önemini tamamen yitirmiştir.

Modern adıyla Dülük Köyü'nün karşısında yer alan Keber Tepe'deki alan günümüzde tarımsal amaçlar için kullanılmaktadır. Bina kalıntıları yüzeyde görülmemekle birlikte civarda bulunan seramik buluntuları antik şehrin sınırları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Dolice'de Paleolitik Buluntular

Dolice'de insanlık tarihinin en eski devri olan eski taş çağından kalma yerleşim kalıntılarına rastlanmıştır. Keber Tepe'nin batı yamacında yer alan mağarasal kaya yapıları o dönemde de sığınak olarak kullanılmıştır. Bundan sonra 1940'lı ve 1980'li yıllarda Türk bilim adamları tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bu döneme ait bazı yüzbinlerce yıllık buluntu ele geçmiştir. Aynı çağa ait işlenmiş taşlardan arta kalan parçalara ve taş baltalarla Çimşit Tepe'nin yamaçları ve teraslarında rastlanmıştır. Bu

Iuppiter Dolichenus kültünün yayılım alanı

kalıntılar burada araç gereç üretimine işaret etmektedir. Bu buluntular ışığında Doliche/Dülük Anadolu'nun bilinen en erken yerleşim yerlerinden biri olarak da önem kazanmaktadır.

Modern köyün güneyinde Doliche taş ocaklarının etkileyici kalıntıları yer alır. Antik dönemlerden günümüze kadar bu ocaklardan işlenmesi kolay kireç taşı kazanılmıştır. Oldukça dik bir açıyla aşağıya uzanan görkemli ana duvarın üstünde Roma döneminden kalma su kanallarının girişlerine rastlanmaktadır. Bu kanallar vasıtasıyla Keber Tepe'nin su ihtiyacı karşılanmıştır.

Antik şehrin karşısındaki, kayalıklarla örtülü Çimşit Tepe'de Doliche'nin şehir mezarlığı yer almaktadır. Kismen modern Dülük Köyü'nün evleri altında kalan nekropole ait yeraltındaki mezar odaları, köy sakinleri tarafından ticari ve tarımsal amaçlarla depo olarak kullanılmaktadır. Bugüne kadar bulunulabilen mezar sayısı 100'ü aşmaktadır. Nekropolde bulunan tüm mezarlar kayaların içine oyulmuş odalardan oluşmaktadır. Bunların büyük bir kısmı, farklı sayıda odalar içeren, genellikle mimari bezemeler taşıyan, değişik tipte aile mezarlıklarıdır. Ölümler genellikle yan duvarlarda bulunan nişlerin (arkosol) içine gömülmüşlerdir. Bazı odalarda nişlerin içine yerleştirilmiş taştan yapılmış yastıklardan başka hiç bir bezeme görülmezken, diğerleri son derece zengin bir dekorasyona sahiptirler. Bu nişlerin bir kısmı girlandlar, boğa başları ve rozetlerle süslü lahitler biçiminde işlenmiştir.

Mezarlar arasında en zengin süslemelere modern köyün kuzeydoğusunda kalan ve altıgen kaya mezarı olarak adlandırılan anıtta rastlanmaktadır. Bu yapı, ön avlusu dahil, kayalara işlenmiş kabartmalarla süslenmiştir. Bu avludan geçerek altıgen şeklindeki, piramit tavanlı mezar odasına ulaşılır. Oda girişinin köşeleri plasterlerle dekore edilmiş olup, duvarda bitkisel motiflerle süslü bir friz görülmektedir. Üç adet nişin yer aldığı odanın beşik tonozlu çatısının köşelerinde kanatlı Viktoria figürleri bulunmaktadır. Odanın tam ortasına yerleştirilen lahitin dört yanı da görülebilmektedir. Girişin karşı duvarında göze çarpan büyük boyuttaki kabartmada, Yunan tanrısı Hermes'in ölümlerin ruhunu temsil eden kanatlı dişi bir figürü yeraltı tanrısının krallığı Hades'e götürmesi tasvir edilmektedir.

Hristiyanlık Döneminde Doliche

MS 4. yüzyılda tüm Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi Doliche'de de Hristiyanlık en önemli

Şarklı Mağara

din olarak birinci plandaki yerini almış ve bu tarihten itibaren 12. yüzyıla kadar piskoposluk merkezi olarak kalmıştır. Bu dönemde Bizans ve Arap hükümdarlıkları arasında süre gelen sınır savaşları süresince önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Eski Suriye dilinde yazılmış bir seyahatnamede Doliche'den küçük bir köy olarak bahsedilmesi şehrin 12. yüzyıldan itibaren önemini yitirmeye başladığına işaret etmektedir. İki kaya kilisesi şehrin Hristiyanlık döneminden günümüze ulaşan en ilginç kalıntılar olarak göze çarpmaktadır. Daha önce kaya mezarlıkları oldukları anlaşılan bu yapılar antik şehir mezarlığının yakınında, taş ocaklarının batısında yer almaktadırlar. Özellikle girişini iki taraftan çevreleyen merdivenler yüzünden halk arasında "Basamaklı Mağara" olarak adlandırılan kilise son derece etkileyici bir görüntü sergilemektedir. Zengin bir dekorasyonla bezenmiş, MS 6. ile 9. yüzyıl arasında tarihlenebilen bu yapıda Arapça yazıtlara da rastlanmıştır.

Başka bir kilise ise Dülük tren garı yakınlarında bulunmaktadır. Buradaki inşaat çalışmaları esnasında ele geçen mozaikler bugün Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir. Yazılı kaynaklarda adı geçen bir manastırın yeri ise henüz tespit edilememiştir. Hristiyanlık ve eski dinler arasında yaşanan sürtüşmelerin izlerine Doliche'de bulunan Mithras mağaralarında da rastlamak mümkündür. Birinci mağaradaki Mithras kült kabartması Hristiyan cemaat tarafından tahrip edilip, üstüne Hristiyanlığın eski dinlere karşı kazandığı zaferi simgeleyen bir haç kazılmıştır.

Mithraeumlar (Mithras Tapınakları)

Işık tanrısı Mithras'ın Kommagene'nin dinler tarihi açısından önemi bilim dünyasında uzun zamandan beri bilinmektedir. Tanrının kökenleri iyinin, gerçeğin ve ışığın simgesi olarak İran kültüründe karşımıza çıkmaktadır. Büyük Pers krallarına eşlik eden Mithras yukarıda sayılan özellikleriyle hükümdarlık kültlerine benzerlik göstermektedir. Tanrının erken Hellenistik döneminden kalma tasvirleri Kommagene krallarına ait hanedanlık kutsal alanlarında bulunmuştur. Bu tasvirlerde Mithras Yunan tanrıları Apollon, Helios ve Hermes ile özdeşleştirilmektedir. Yeni araştırmalar Kommagene'de de Mithras gizli ayinlerinin yapıldığını ortaya çıkarmıştır. Efsaneye göre ışık tanrısı kutsal boğayı öldürdükten sonra, boğanın bedeni ve kanından çeşitli hayvan ve bitki türlerinin doğmasından dolayı, yaratan sıfatını almıştır. Kayalardan doğmuş olan Mithras, Mithraeum adı verilen ve mağalarda ya da onlara benzerlik oluşturulan kült alanlarında tapınım görmekteydi. 1997 ve 1998 yıllarındaki çalışmalarda Doliche'nin de bulunduğu yerleşim tepesinin eteklerinde yer alan bir mağaranın içinde Mithras gizli ayinlerinin yapıldığı iki kült alanı tespit edilmiştir. Her ikisi de şaşırı genişlikleriyle kayaların içine oyulmuş büyük bir meydan izlenimi uyandırmaktadırlar. Duvarlarda görülen çok sayıda nişin içine yağ lambaları ve heykelcikler yerleştirilmiştir. Burada gerçekleştirilen kazılar sayesinde, mağaraların tarihlendirilmesi hakkında önemli ipuçları elde edilebilmiştir. Bu buluntular ışığında mağaraların MÖ 1.- MS 3. yüzyıllar arasında kült aktivitelere ev sahipliği yaptığı kesinlik kazanmıştır.

Dülük Mithras Mağarası duvar yazıları

İki kült kabartmasında da, üzerlerindeki tahribata rağmen, başka örneklerden de bilinen boğa öldüren Mithras tasviri seçilebilmektedir. Kutsal boğanın sırtına dizini yaslamış olan Tanrı, elindeki hançerle hayvanın boynunu kesmek üzereyken tasvir edilmiştir. Efsanede adı geçen akrep, yılan ve köpek gibi diğer hayvanlar ise zorlukla görülebilmektedir. Meşale taşıyıcıları Cautes ve Cauto-pates bu sahneyi sağdan ve soldan çevrelerken, üst kısımdaki kemerin üzerinde güneş tanrısı Sol ve ay tanrıçası Luna yer almaktadır. Bu kabartmada tanrının başına zarar verilip, yerine bir haç kazanmıştır. Bu haç sayesinde kutsal alanın tahribatından sorumlu olanların Hristiyan cemaatine dâhil oldukları kesinlik kazanmaktadır.

Doliche'nin Kutsal Alanı

Doliche'nin Fırtına tanrısı, Juppiter Dolichenus'un ve eşi, Iuno Regina'nın Dülük Baba Tepesi'ndeki kült alanı Roma dünyasındaki en önemlilerinden birisidir. Birçok yüzyıl boyunca bu tanrı çifti Doliche insanları tarafından ve Gaziantep bölgesinde tapınım görmüşlerdir. Ama MS 2. yüzyılda Juppiter Dolichenus'un onurlandırılması Dülük Baba Tepesi'nden bütün Roma İmparatorluğu'na yayılım göstermiştir. Bir yüzyıl boyunca döneminin en mühim tanrılarında biri olarak sayılmaktadır. Avrupa'nın değişik bölgelerinden bilinen birçok anıt göklerin tanrısını oldukça kudretli olarak göstermektedir. Genellikle betimlemede tanrı bir boğa üzerinde dikilerek bir yıldırım demetini ve çifte balta tutmaktadır.

Kültün yayılımının esas sebepleri MÖ 30 yılında Doliche'nin Roma İmparatorluğu'na olan uyumu ve kentin Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki önemli konumudur. MS 2. yüzyıl esnasında, Roma'nın doğusundaki komşuları olan Partlara karşı birden fazla savaştan dolayı yoğun olarak ve geniş kapsamlı Romalı birlik kayması Fırat sınırına doğru gereklilikten gerçekleşmiştir. Bu ana güzergahlardan birisi Doliche antik kentinden geçmiş ve kimi zaman bu askeri birlikler kentte ikamet etmiş oldukları tespit edilmiştir. Bunun sayesinde de Juppiter Dolichenus'un kültü askerler arasında yayılım görmüş olup, birçok inananı olmuştur. Bu askerler seferlerinin sonunda İmparatorluğun kuzeyinde ve batı sınırında yer alan memleketlerinin garnizonlarında kültü yaymışlardır. Böylelikle askeri ağ ve yoğun birlik değişimi kültün daha çabuk bir şekilde yayılım görmesine olanak vermiştir.

Dülük Baba Tepesi kazı alanı

Juppiter Dolichenus'un kültü birçok araştırmacının konusu olmuş olsa da, karakteri ve ritüelleri halen tartışma konusu olarak ele alınmaktadır. Küçük Asya'da, Yakın Doğu'da, Kıbrıs Yarımadası'nda ve özellikle de Tuna Nehri sınırında Juppiter Dolichenus hakkında son dönemlerde yapılmış birçok arkeolojik ve epigrafik keşiflere rağmen tanrı hakkında ve onurlandırılmasına dair esas soruların cevapları halen tartışmalıdır. Kültün erken evreleri, eski doğu kökenli kökeni ve de özellikle oldukça anlamsız bir kent tanrısı nasıl bu kadar büyük bir anlam kazanıp ünlenebildiği tartışmalıdır. Muazzam yayılımına rağmen, Juppiter Dolichenus ve asıl kutsal alanı olan Dülük Baba Tepesi hakkında yazılı kaynaklar mevcut değildir. Bundan dolayı tek olanak arkeolojik ve epigrafik buluntu ve bulguların üzerine yoğunluk vermektir. Bunu gerçekleştirmek ve bütün açık kalan sorulara cevap bulmak tarihi topografik ve arkeolojik araştırmalarının esas hedefini oluşturmaktadır. Bu araştırmalar Zirve Üniversitesi'nin büyük desteği ile beraber Münster Üniversitesi'nin çalışma projesidir.

Kazı Çalışmaları: Araştırma Tarihi ve Güncel Durum

1907 yılında Belçikalı araştırmacı Franz Cumont çalışmalarının sonucunda Dülük Baba Tepesi'nde Juppiter Dolichenus'un kutsal alanını konumlandırarak bir başarıya ulaşmıştır. Lakin bundan sonra öncelikle burası fazla ilgi toplamamıştır. Cumont'un döneminde Beylerbeyi Köyü halkı tepenin zirvesinde üzüm bağı kurmaktay-

dı. Bu yerin önemli antik kalıntıları yer altında saklıydı ve üst yüzeyden neredeyse hiçbir kalıntı tanınabilir durumda değildi ve kutsal alanın zenginliği toprakların altında saklı kalmıştı.

Dülük Baba Tepesi'nde tarımsal çalışmalar, yaklaşık 60 yıl öncesine çıplak tepe yamacını ağaçlandırmaya başlanmasıyla sonlanmıştır. Yine de arkeolojik önemine değer verilmemeye devam etmiştir. Sadece az sayıdaki bilim insanı burayı ziyaret etmiştir. Burada özellikle Jörg Wagner'in ismi anılmalıdır. Jörg Wagner 1970'lilerin sonunda bu tepeyi araştırmıştır. Kutsal alanın değişik izlerini ve özellikle de bir yazıtı burada keşfetmiştir. Burada keşfetmiş olduğu yazıt ünlü Kommagene kralı I. Antiochos'un Kraliyet kültü hakkında bilgi vermektedir. Daha sonraki dönemde ise, Gaziantep Arkeoloji Müzesi eski müdürü Rifat Ergeç Rahipler Nekropolünü incelemiştir. Bu rahipler nekropolü, kutsal alanın yakınındaki bir grup zengin donatılmış kaya mezarlarıdır.

Köklü bir değişim 2001 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Münster Üniversitesi'nin (Almanya) Küçük Asya Araştırma Merkezi'ne vermiş olduğu izin ile, enstitü tarafından Dülük Baba Tepesi'nde arkeolojik araştırmalar başlamıştır. Bu araştırmaların başında araştırmacılar ve öğrencilerden oluşan sadece küçük bir ekip ile çalışmalar başlamıştır. Zengin buluntular ve önemli sonuçlar sayesinde proje her yıl gitgide büyümüştür. Bu arada artık Ağustos ve Ekim ayları arasındaki kazı dönemlerinde yaklaşık 60 kişilik bir ekip ile Dülük Baba Tepesi'ndeki çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Geç Hitit Tapınağından Bir Roma Dönemi Kutsal Alanına

Hristiyanlık bir manastırdan İslam türbesine Juppiter Dolichenus'un ikonografisi antik yakın doğunun yıldırım tanrısıyla özdeşleşmektedir. Tepede gerçekleştirilen kazı çalışmaları bölgenin tarihi hakkında önemli sonuçlara varmıştır. Kutsal alanının tarihi Demir Çağı'na dek geriye takip edilebilmektedir. Şu anki araştırmaların sonuçlarına göre alanının kullanımı MÖ 10. - 9. yüzyıllara kadar geri değindiği tespit edilebilmiştir. Önemli buluntular arasında bir Suriye-Hitit dönemi heykelidir. Bu dönemin en önemli buluntularından bir diğeri ise ön yüzünde tanrıçanın betimi ve arka yüzünde hiyeroglif-Luwice yazıtlı, MÖ 9. yüzyıllarının başına tarihlenen bir stel parçasıdır.

Dilük Baba Tepesi

Tepenin düz alanın merkezindeki geniş bölümde yapılan kazıda Demir Çağı'ndan kalan hatırı sayılır mimari kalıntılar bulunmuştur. İki önemli moloz duvardan biri bir zamanlar 25m açıklığı aşan bir kerpiç yapıyı taşımış, batı taraftaki daha büyük olan diğer duvar ise eski kuzey duvarla değiştirilmiştir. Daha erken dönem yapılarını ilgilendiren kurbanların oluşturduğu kalın kül tabakaları kazılmıştır. Birçoğu yakılmış olan çok sayıda hayvan kemiği bu kül tabakalarında bulunmuştur. Bu alanda fazlaca hayvan kurban edildiğinden bahsedilebilir. Bu durum da burada bir sunak alanı bulunabileceğini göstermektedir.

Bu döneme tarihlenen çok sayıda adak bulunmuştur. Günümüze kadar 3500'den fazla boncuk ve tılsımın yanı sıra toplamda yaklaşık 500 scarab (eski Mısırlıların kutsal saydıkları bokböceği), damga ve silindir mühür ortaya çıkarılmıştır. Bunların biraradalığının oluşturduğu çeşitlilik ve sayı benzersizdir. Bunların dışında, bulunan diğer değerli objeler de (örneğin; çok sayıdaki bronz broşlar, ithal Attik ve Kıbrıs toprak kapları ya da Fenike kum-maça camı) tapınağın Pers dünyasındaki önemini göstermektedir. Tapınağın bu dönemdeki zenginliği ve statüsü kuzey Suriye'deki dini merkezlerin gelişimindeki süreçle örtüşmektedir. Syro-Hittit eyaletlerinin Asur imparatorluğu topraklarına katılması büyük kültürel değişikliklere neden olmuştur. Önceki politik ve dini merkezler terk edilmiş, önemini yitirmiş ve yeni kırsal tapınaklar oluşmuştur. Bu kült merkezlerin oluşumunun, bölgesel altyapıyı sürdürülebilmek amacıyla, Pers yöneticiler tarafından desteklendiği görülmektedir.

Tapınağın Hellenistik ve Roma dönemlerine ait bölümleri sürekli kullanım ve alanda yapılan kaçak kazılar nedeniyle oldukça hasar görmüştür. Bu dönemlere tarihlendirilen çok sayıda yapı olmasına rağmen, özellikle Hellenistik safhası olmak üzere, tapınağın mimari gelişimi halen net olarak izlenememektedir. Bazı durumlarda, çömlek ve sikkelere dayanarak tekil yerleşimleri bu dönemle ilişkilendirmek mümkün olmuştur, fakat genel mimari planın yine de açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. 1970'lerde bulunan Kommagene Kralı I. Antiochos'a (yaklaşık MÖ 69-36) ait bir yazıtın parçası Dülük Baba Tepesi'ndeki kraliyet kültürü için bir "temenos"un varlığını kanıtlamaktadır. Geç Hellenistik döneme ait bulunan mimari süslemeler, bu dönemdeki mimari aktiviteyi doğrulamaktadır. Ama MÖ 2. Yüzyılda artık Demir Çağı yapıları yıkılıp, taban seviyesi yükseltilmiştir. Demir Çağı'ndan arta kalan moloz taş duvar kaideleri bir sonraki

duvarın temelini oluşturmuştur. Alandaki sonraki yapılar esnasında ve yağmalamadan dolayı bu temeller oldukça hasara uğramıştır. Bundan dolayı bağlantıları tam olarak tespit edip ortaya koymak zirvedeki merkezin günümüze ulaşabilen temel kalıntıları Juppiter Dolichenus tapınağının nadir görünür kalıntısıdır. Lakin tapınağın rekonstrüksiyonu bulunmuş az sayıdaki mimari bezeme malzemesi sayesinde ortaya konulabilmektedir.

Doliche ve Juppiter Dolichenus tapınağı, MÖ 31'de Actium savaşından sonra Roma'nın bir eyaleti olan Suriye'ye bağlanmıştır. Kült ve tapınak en parlak dönemini Roma hakimiyeti döneminde

geçirmiştir. Bunun temel nedeni kültün Roma askerleri arasındaki tanınırlığıdır. Tapınağın sürekli olarak büyümesi de bu tanrıya olan saygılarını göstermelerindedir. Kazı çalışmalarının yapıldığı alanların çoğunda rastlanan Roma dönemine ait yapı kalıntıları, tapınağın bu dönemdeki yerleşim planının genel hatlarıyla rekonstrüksiyonunun yapılmasına olanak vermektedir. Bu dönemde, birinci avlu genişletilmiş ve duvarla çevrilmiş, ana giriş yeniden yapılandırılmış ve büyük bir merdiven inşa edilmiştir. Giriş ve ana avlunun her ikisinin de açık alanları çok köşeli bazalt döşeme ile kaplanmıştır. Bu avlulara açılan hollerin olduğu var sayılmaktadır. Ortaya çıkarılan yapıların kötü durumu ve arkeolo-

jik kazıların platonun sadece küçük bir bölümünde yapılmış olması gerçeği kaçınılmaz olarak bu alan ile ilgili genel bakışımızı kısıtlamaktadır fakat mimari süsleme elemanlarından tapınaktaki farklı yapı evrelerine ilişkin yararlı bilgiler alınabilmektedir. Bunların büyük bir bölümü Ortaçağ'da alanda yapılan binalarda tekrar kullanılmıştır.

Şu ana kadar ortaya çıkarılan yapılarla ilgili daha fazla analiz gerekmele birlikte, bazı buluntular özel işlevlere sahip binaların varlığını belirtmektedir. Örneğin, kazılar sırasında bulunan çok sayıdaki mühür baskı bir arşivin varlığını doğrulamaktadır. Bazıları çok büyük boyutta ve Jupiter

*Düük Geç Demir Çağı
Damga Mühür Örnekleri*

Dolichenus'u çeşitli biçimlerde betimlemektedir. Bu mühürler muhtemelen tapınağın resmi mühürleridir.

Juppiter Dolichenus heykelciği.

Tapınağın dini işlevini doğrulayan özellikle adak objeleri ve sunaklar gibi buluntular dikkat çekicidir. Bu buluntulardan en önemlisi, daha sonra detaylı olarak anlatılacak olan, Doliche'nin tanrısallık çiftini betimleyen adak stelidir. Stelin alt kısımlarında iki rahibin sunak alanındaki (altar) kurban töreni tasvir edilmiştir. Ana kısımda ise geçişin üstündeki tanrıçanın yanında, boğanın üstüne binen tanrı tasvir edilmiştir. Tanrı sol elinde yıldırım, sağ elinde ise çift balta tutmaktadır. Tanrıça ise ayna ve nar tutmaktadır.

Tanrıların bu şekildeki sunumu, Yakın doğudaki Fırtına tanrılarının gösterim biçimine benzemektedir. Ancak en alttaki gösterim Greko-Roman geleneğinin parçasıdır. Bir bütün olarak dikilitaş, şekilsel anlamda Dülük'te ibadet edilen tanrı hakkında, Batı Roma'daki tanrı imgesinden daha çok bilgi vermektedir. Bu önemli bulgu, tanrı imgesi Demir Çağı'ndaki tapınakta şekillenmiş ve Roma dönemine kadar değişmeden gelmiştir. Dülük, imgeler ve saf oryantal dinsel fikirlerin korunduğu ve batıya aktarıldığı bir yer olmuştur. Diğer bir önemli buluntu, muhtemelen üçgen bronz tablet üzerine kült objelerini asmaya yarayan Juppiter Dolichenus şeklindeki bronz aksesuardır. Bu tür tabletler, İmparatorluğun batısındaki çeşitli yerleşimlerde bulunmaları nedeniyle bilinmektedir. Tanrı Roma stilinde betimlenmekte ve askeri giysiler, pantolon ile Frig başlığı giymektedir.

Bunların yanı sıra, kült faaliyetlerini doğrulayan

Yunanca ve Latince adak yazıtları ile, tapınakta Roma askerlerinin varlığını belirten Roma İmparatorluk dönemine ait çok sayıda askeri ekipman bulunmaktadır. MS 1.-3. yüzyıllara ait çeşitli askeri fibulalar, zırhlı elbise ve zincir zırhlar gibi değerli objeler de tanrıya adanan adak objeleridir.

Tapınağın heykel dekorasyonuna ait çok sayıda kabartma ve heykel parçaları ele geçmiştir. Ancak, bu parçaların pek çoğu kireçtaşı giysili heykellerden çoğunlukla kötü durumdaki küçük parçalardır. Yakın zamanlarda bulunan ve MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen heykel parçası, zırhlı anıtsal mermer bir heykel torsosunun arkasındadır. Zırhlı heykeller, İmparatorluk temsilinde ortak bir biçim olmasına rağmen, heykelin Juppiter Dolichenus'u temsil ettiği gözardı edilmemelidir.

Dülük Baba Tepesi'ndeki tapınak büyük olasılıkla Pers kralı I. Shapur'un MS 253 yılındaki seferleri sırasında yıkılmıştır. Ancak bugüne kadar bu olasılığı doğrulayacak arkeolojik kanıt henüz bulunamamıştır. Ancak yakın zamanda tepenin üzerinde MS 3. yüzyıla tarihlenen yanmış yıkıntı katmanı bulunmuştur. Bu yıkıntı tapınağın terk edildiğini belirtmemekte; fakat Hıristiyanlığın Roma İmparatorları tarafından kabul edilmesinden sonra düşüşe geçmiştir. Tapınağa yapılan son darbe ise, İmparator Theodosius'un 391 yılında çıkan kararı ile adak yasağını yenilemesi, pagan tapınaklarını kapatması ve insanların bu tapınaklara girmesini yasaklamasıdır. Dülük Baba Tepesi'ndeki Juppiter Dolichenus'a tapınmanın bu olayla birlikte sonlandığı düşünülebilir. Paganlar ve Hıristiyanlar arasında silahlı bir çatışma olup olmadığı ve tapınağın bu zamanlarda gerçekten yıkıldığı tam olarak tespit edilememektedir.

Ancak alanda yerleşim sona ermemiş ve tapınak önemli bir Hıristiyanlık merkezi olmuştur. Gerçekten de alandaki buluntuların pek çoğu tapınağın kalıntıları üzerine bir manastır kurulduğu sonraki döneme aittir. Kazı sonuçları alanın kaynaklarda geçen ünlü Kutsal Süleyman Manastırı olduğunu doğrulamaktadır. 8. yüzyıldan itibaren kayıtlarda geçmekte olan Manastırın, yakın zamanlarda üzerinde Kutsal Süleyman adı geçen bir yazıtın bulunmasıyla teşhis edilmesi mümkün olmuştur. Bu yazıtın tarihlendirilmesi MS 1040/41'dir. Kazı esnasında bulunmuş olunan bir başka Süryanice yapı yazıtı MS 808/09 yıllarına tarihlidir.

Manastırın merkezi, eski tapınağın ilk avlusu olan ve içinde yoğun yapıların bulunduğu yüksek

Dülük Kaya Mezar Odası

yoğunluklu dikdörtgen mekandır. Burada dikdörtgen blokların kullanıldığı Roma dönemi duvarları yapıma dahil edilerek Orta Çağ'da manastırın yapımında devşirme malzeme kullanılarak yapım gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca Hıristiyanlık döneminde yine ekonomik amaçlı kullanılmış olunan başka mekanlar da manastır yapısının dışında tespit edilebilmiştir.

Pek çok küçük buluntu alandaki Hıristiyan kültürünün varlığını kanıtlamak; Süryanice ve Yunanca yazıtlar ise manastırın gelişimini göstermektedir. Süryani (Estrangelo) alfabesindeki yazıtta, binanın yapımına Urfalı (Edessa) bir rahibin katkı koyduğunu belirtilmektedir. Kireçtaşı levha üzerine haç oyulmuş Yunanca yazıtta, Bizans döneminde Türkiye'nin güneydoğusunda ve kuzey Syria'de yaygın bir kült olan şehit St. Theodos'un ismi geçmektedir. Ancak ana kilisenin konumu henüz tespit edilememiştir. Manastır'ın 12. yüzyılda düşüşe geçtiği görülmektedir. Muhtemelen 12. yüzyılın ortalarında Edessa vilayetinin çöküşünden sonra Doliche'nin yıkımıyla sonuçlanan olaylardan etkilenmiştir. Bu yüzyıllardan sonra Dülük Baba Tepesi'nde bina yapımına ilişkin herhangi bir iz bulunmamaktadır. Daha sonraları, Osmanlı döneminde tapınağın batı tepesine bir türbe (Müslüman din alimleri için yapılan anıtsal mezarı) inşa edilmiştir. Bölgede yaşayan halk bu alimi Dülük Baba olarak adlandırmakta ve bu da tepenin günümüzdeki isminin kökenini

açıklamaktadır. 1970'lere kadar türbe kalıntıları korunmuşken, sonraları bu kalıntılar sökülüştür. Günümüzde tapınağın batısındaki bekçi kulübesi yakınındaki kesme taş bloklar dışında türbeye yönelik hiçbir iz bulunmamaktadır.

Rahipler Mezarlığı

Kutsal alanın 1 km batısında Rahipler Mezarlığı olarak adlandırılan bir nekropol bulunmaktadır. Burada bulunan, büyüklükleri ve yapıları farklı olsa da, istisnasız çok kaliteli bir işçilik sergileyen oda mezarlıklarının sayısı 20'den fazladır. Mezar nişleri bazı örneklerde lahit biçiminde oyularak şekillendirilmiştir. Bazı mezarlarda yuvarlanarak girişlerin kapatılmasını sağlayan daire biçimli taş kapılar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ne yazık ki tüm mezarlar, bilim adamları tarafından keşfedilmelerinden önce soyguncuların talanına uğramışlardır. Mezarlıklardan birinin ön avlusu, ayakta duran bir erkek figürüyle bezenmiş bir kabartma ile süslenmiştir. Mezar yazıtı sayesinde burada gömülenin Apollonis adında bir şahıs olduğu bilinmektedir. Başka bir mezarın yazıtı ise ölen şahsın bir Jupiter Dolichenus rahibi olduğunu bildirmektedir. Bu bilgiler ışığında ve nekropolün kutsal alana olan yakınlığı da göz önüne alındığında, bu mezarlığın Dolichenus kültü rahipleri ve aileleri için yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Hülya KAYAÖZ
Hititolog

RUMKALE

Rumkale, Gaziantep il merkezinin 62 km kuzeydoğusundadır. Merzimen çayının Fırat nehrine döküldüğü alandaki kayalıklar üzerindedir. Kalenin adı Hromgla iken isim değişikliğine uğrayarak günümüze Rum Kale olarak gelmiştir. Bulunduğu yerin jeopolitik durumundan ötürü Asur Kralı III. Salmanassar tarafından MÖ 855'te ele geçtiği bilinmekte ve o dönemdeki ismi Şitamrat olduğu düşünülmektedir. Rumkale'ye Fırat ve Merzimen kıyılarından dimdik yükselen yamaçlara yapılmış sur ve kompleks odalardan oluşan kapı geçidi ile girilmektedir.

11. yüzyılda Urfa Haçlı Kontluğu döneminde Hromgla'nın önemli bir merkez olduğu bilinmektedir. Ortaçağ'da Ermenilerin Hromklay, Süryanilerin Kalarhomate, Frankların ise Ranculat ismiyle andıkları kale, 12. yy. sonlarında Memlükler'in eline geçmiş ve önceleri Kal-at ar Rum, daha sonra ise Kal-at el Müslimin adını almıştır. Mercidabık sa-

vaşından sonra Osmanlıların eline geçen Rumkale, Halep Eyaletinin Birecik Sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir.

Rumkale'de halen Ortaçağ ve Türk-İslam Dönemine ait bazı yapılar ile harap vaziyette bir de Mescit bulunmaktadır. Birecik barajının tamamlanmasının ardından sur bedenlerine kadar sular yükselerek Rumkale yarımada görünümünü almıştır.

Kale iki beden halindedir. Birinci beden; kalenin doğu, kuzey ve batıda doğal kayalığın dik olarak yontulmasıyla, doğal sur meydana getirilerek oluşturulmuştur. İkinci beden ise bu doğal surun üstüne sert kalker kesme taşlarla sur duvarı olarak yapılmıştır. Kuzey ve doğu surlarında dikdörtgen planlı 7 burç ile kuzeyde çok sayıda mazgal pencere yer almaktadır. Kalenin güney yönündeki kayalık uzantısı 12. yüzyılda 30 m derinliğinde ve 20 m genişliğinde

de oyularak uçurum (hendek) haline getirilmiştir. Böylece, savunmaya yönelik olarak karayla kalenin direkt ilişkisi kesilmiştir. Kale 120 m genişliğinde ve 200 m uzunluğunda bir alanı kaplamaktadır.

Rumkale, Günümüzde üç yanı Baraj gölüyle çevrilmiş olup, yarım ada görünümündedir. Rumkale'nin doğu ve batıdan olmak üzere iki ana giriş kapısı mevcuttur. Doğu girişi Fırat nehriyle, batı girişi ise Merzimen çayı üzerine kurulmuştur. Bugün sadece ayaklarının kalıntısı mevcut olan köprü, kara ile irtibatı sağlamaktaydı. Buradan patika yolla kalenin giriş kapısına çıkılmaktadır. Batı cephesinde yol üzerine 20m. aralıklarla 4 tane kule şeklinde kapı yapılarak savunma açısından büyük kolaylık sağlanmıştır. Batı surlarda kuzeyden itibaren birinci kapı dikdörtgen planlıdır. Kalenin doğusunda yer alan evler Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Halk arasında söylenildiğine göre, kalenin taşları sökülerek teknelerle nehrin aşağı bölgelerine taşınarak ev yapımında kullanılmıştır.

Kale ve içinde yer alan yapılar

20x200 m ebadında kale dikine kesilerek ulaşılması güçlendirilen doğal kaya platform üzerine oturmuştur. Sur duvarı düzgün kesilmiş kalker kesme taş bloklarıyla inşa edilmiştir. Kalenin kuzey ve doğu surlarında 7 burç yer almaktadır. Güney yönde yer alan kayalık uzantı XII. yüzyılda oyularak hendek haline getirilmiştir. Kaleye, doğu ve batı yönden olmak üzere iki ana giriş kapısıyla girilmektedir. Batı yöndeki kapıya merzimen çayı üzerindeki köprüden ulaşılmaktaydı. Kapıdan girildikten sonra doğal yapıya uygun kademeli olarak yapılan burçlara açılan 3 ayrı kapıdan geçilip iç kaleye girilmektedir. Fırat nehrine bakan doğu kapısına ancak nehir geçildikten sonra ulaşılmaktadır. Böylelikle kalenin kendine özgü savunma sistemi oluşturulmuştur. Kale içinde yer alan XII-XIV. yüzyılda tarihlenen şair Aziz Nerses Kilisesi Barşavma Manastırı, su sarnıçları ve su kuyusu yapıldığı dönemden günümüze ulaşan eserlerdir. Rumkale çevresi bölgedeki stratejik konumu sebebiyle Med,

Rumkale

Pers, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de iskan görmüştür. Hz. İsa'nın havarilerinden Johannes (Yuhanna)'ın Roma döneminde Rumkale'yi mesken yaparak kayadan oyma bir odada İncil'in nüshalarını çoğalttığı rivayet edilir. 11. yüzyılda Rumkale "Hromgla" adıyla önemli bir konumdadır. 1113'te III. Grigory Rumkale'yi Joscelin'in dul karısından satın almış, katolikosluk (başpiskoposluk) makamını buraya yerleştirmiştir. Şair Aziz Nerses, mezheplerin birleştirilmesi nedeniyle imparator elçileri, Kayşum ve Yakubi Baş Patrikleri ile Rumkale'de toplantılar yapmıştır. 13. yüzyılda Rumkale'de birçok Yakubi'nin olması sebebiyle Yakubi Patriği II. Ignace, Rumkale'de bir kilise yaptırmıştır. Sonraları kaleyi patriklik makamı olarak seçmiştir.

1279'da kaleyi kuşatan Memlûklular bu aşamada kaleyi zaptedememişlerdir. Ancak Memlûklular Sultanı Melik el-Eşref 1292'de Rumkale'yi tekrar kuşatmış olup, Rumkale'nin fethi gerçekleşmiştir. Sultanın emriyle Suriye Naibi Sancar Suca tarafından tamir ettirilen Rumkale, Kal'at el Müslimin adını almıştır. Daha sonraları ise Kale-i Zerrin (Altın Kale) olarak adlandırılmıştır. Rumkale Memlûklular zamanında yeniden uç kalesi olarak kullanılmışsa da, eski parlak dönemini bir daha yaşayamamıştır. Rumkale'nin eski önemini kaybetmesinin nedeni, kalenin eskisi kadar güvenli olmamasıydı. İnsanlar yaşam şartlarının zor olduğu kaleleri bırakıp, su başlarına evler yapıyordu. 1516'da Osmanlıların eline geçen Rumkale, Halep Eyaletinin Birecik Sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. 17. yüzyıl ortalarında Rumkale'ye gelen Evliya Çelebi, kalenin 1516 yılında Sultan Selim tarafından Mısır Hakimi Melik Gavri'den alınarak imar edilmeye çalışıldığını belirterek, kalede camii, han, hamam ve küçük bir çarşının bulunduğunu söylemektedir. Katip Çelebi ise buranın Birecik'e bağlı bir kaza olduğunu söylemekte, bahçe ve meyvelerin bolluğundan bahsetmektedir.

Şair Aziz Nerses Kilisesi

Kilise, kalenin güneyinde yer almakta olup, 12. yüzyılın sonlarına doğru 1173'te Şair Aziz Nerses tarafından inşa ettirilmiştir.

18. yüzyılda Rumkale'yi ziyaret eden Richard Peacock bu yapıdan "Gotik" tarzda küçük ama güzel bir kilise olarak bahsetmiştir. Kilise, büyük olasılıkla Ani'li Samuel'in Tarihinde sözünü ettiği hükümdarlık kilisesi olmalıdır. Ancak günümüzde kilisenin doğu cephesinin yamaca yaslanan bölümü dışında kalan yerleri yıkıktır.

Bar-Şavma Manastırı

Manastır kale içinde ve kalenin kuzeyinde yer alır. MS 13. yüzyılda Yakubi Azizi Barşavma kendi adına, birbirine bitişik iki yapı halinde inşa ettirmiştir. Yakubi Patrikliği 1292 yılında Patrik Philoxenos ölünce çökmüştür. Günümüzde ise manastırın bazı bölümleri ayakta kalmıştır.

Kalede beden duvarları ve burçlardan başka, bugün görülebilen kalıntılar arasında Şair Aziz Nerses kilisesi, Barşavma manastırı, su sarnıçları ve su kuyusu sayılabilir. Kuyu basamaklarla Fırat nehrinin seviyesine kadar inen 8 m genişliğinde ve yaklaşık 75 m derinliğindedir. Fırat nehrinden su temin etmek için yapılmış olan bu kuyunun gizli bir geçit olduğu da rivayet edilmektedir. Bunlardan başka kale içinde işlevi tespit edilemeyen çok sayıda yapı kalıntısı mevcuttur. Kaledeki yapıların birçok bölümü ana kayanın oyulması ve düzleştirilmesiyle yapılmıştır. Surlarda ve burçlarda örgü malzemesi moloz taş, kaplama malzemesi olarak büyük boyutlu düzgün kesme taşlar, kemerlerde ise tuğla görünümü verilmiş kesme taşlar kullanılmıştır.

Bar-Şavma manastırı

**Prof. Dr. Nicolò
MARCHETTI**
Öğretim Üyesi

KARKAMIŞ

Coğrafi olarak Anadolu, Suriye ve Mezopotamya arasında yer alan Gaziantep bölgesinin kilit konumu çağlar boyunca buranın önemine yansımıştır. Ancak son yıllara kadar turistik potansiyel olarak hak ettiği şekilde kendisini gösterememiştir. Son yıllarda yürütülen kazılar uluslararası kabulü de beraberinde bölgeye getirmiş ve bu durum yeni önemli bir potansiyel kazandırmıştır. Karkamış dünyaca ünlü bir antik kenttir ve olağanüstü tarihi bir öneme sahiptir. Karkamış ancak Hattuşa, Ebla, Ninova, Babil ve Ur ile karşılaştırılabilir. Karkamış Höyük'teki araştırmaların yeniden başlaması ve yakın bir gelecekte sit alanının turizme açılacak olması, Antik Yakın Doğu'nun tarihine yeni sayfaların yazılmasını ve Gaziantep bölgesindeki kültürel mirasın zenginleşmesini sağlayacaktır.

Arkeolojik araştırmalar, akropolde en azından MÖ 5. binyıldan beri yerleşildiğini ortaya koymuştur. Buna rağmen yerleşme, Kuzey Suriye'deki Ebla çivi yazılı arşivlerinde adının geçtiği MÖ 2300 yılına kadar özel bir öneme sahip olmamıştır. Karkamış adı, o dönemde Kuzey Suriye'nin batı semitik halkların büyük tanrılarında "(Tanrı) Kamis'in limanı/kenti" anlamına geldiği düşünülmektedir. Bununla birlikte, yerleşmenin lider rolünü alması Orta Tunç Çağı ile birlikte, yaklaşık MÖ 2000 başlarına rastlar. Aşağı kentteki genişleme ve tarihinin sonuna kadar kentsel görünümünün bir özelliği olarak kalan duvarlı muazzam toprak surlarının inşası da bu döneme uzanır. MÖ 1800 civarında, Karkamış kralı Aplahanda, Şamsi-addu ve Ham-

*T. E. Lawrence ve L. Woolley
Karkamış kazıları sırasında,
1913.*

murabi ile birlikte döneminin en güçlülerinden biri olup, adı Acemhöyük kadar kuzeyde belgelenmiştir. Yerleşmenin MÖ 14. yüzyılda Hititler tarafından ele geçirilmesiyle, Karkamış tüm Suriye bölgesini kontrol eden büyük Hitit kralının soyundan gelen krallar tarafından yönetilen vasal bir krallık haline gelmiştir. Hitit İmparatorluğu'nun MÖ 12. yüzyılın başında yıkılışından sonra, Karkamış bölgenin en güçlü bağımsız krallıklarından biri olmuştur. Karkamış, surla çevrili dış kenti de içine alarak sınırlarını hemen hemen iki katına (90 hektar) çıkardı. MÖ 717'de Assur kralı II. Sargon Geç Hitit Karkamış'ını yıktı ve MÖ 604'te Babil kralı Nebukhadnezzar tarafından ortadan kaldırılana kadar varlığını sürdüren bir Assur garnizonu kurdu. Kentteki yerleşim Hellenistik ve Roma dönemlerinde de devam etti. İç kentin yüzeyindeki uydu fotoğraflarında da görülebilen olağanüstü durumdaki kent planı bu dönemlere tarihlenir. Bu dönemde "Europos" olarak adlandırılan kentin adına Bizans kaynaklarında da rastlanır. Ancak Orta Çağ'da sadece akropol yerleşim görmüştür.

George Smith'in 1876'da Cerablus'u Antik Karkamış olarak saptamasından sonra, Halep'teki İngiliz konsolosu P. Henderson 1878 ve 1881 yılları arasında sahada bazı sondajlar gerçekleştirerek bir takım heykelleri Londra'daki British Museum'a göndermiştir. Aynı müze, 1911-1914 yılları arasında ve 1920'de arkeologlar D.G. Hogarth, T.E. Lawrence, R. Campbell-Thompson, P.L.O. Guy ve C.L. Woolley (başkan) ile sahada geniş ölçekli kazılar düzenlemiştir. Bu ekibin kazı evinin kalıntıları iç kentte halen gayet iyi görülebilmektedir. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle askeri ajan olarak çalışmaya başlamadan önce kazının fotoğrafçılığını da yapan Lawrence, ekibin günlük yaşamını belgeleyen birçok fotoğraf çekmiştir. Bu çalışmaların sonuçları Demir Çağı kentinin özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Kent, akropolün aşağısında yer alan ve şu an Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen ünlü rölyeflerin bulunduğu büyük bir törensel alan "Aşağı Saray"; kent kapıları ve kapıların etkileyici duvarları; dış kentteki bazı evlerden oluşmaktaydı. Türk birliklerinin 1920 sonbaharında buraya erişmesiyle Fransız işgal kuvvetlerinin geri çekilmesi sonucu proje kesintiye uğramış ve kentin çoğu kısmı kazılmadan bırakılmıştır.

Sit alanını kesen demir yolu hattı boyunca sınırlı oluşturulduğunda, antik kentin en önemli kısmı (55 hektar) Türkiye'de kalırken, dış kentin bir

*Karkamis Kral Burcu
Lutice Yazıtı*

*Büyük Merdiven'den
MÖ 8. yy. Kral Kabartması*

bölümü (35 hektar) şimdi Suriye'de kalmıştır. 1956 yılında sınırlar yeniden çizildiğinde, bölge mayınlı sahaya dönüşmüş ve mayınların temizlenme işlemi Gaziantep Valiliği ve İl Özel İdaresi tarafından tamamlanmıştır.

Türk-İtalyan ortak Arkeoloji Kurulu, Gaziantep bölgesinde, 2003'ten bu yana faaliyet göstermektedir. Bu yeni Türk-İtalyan projesi T.C. Bakanlar Kurulu'nca 2011 Mayıs ayında onaylanmış ve Bolonya Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nicolò Marchetti yönetiminde Bolonya, Gaziantep ve İstanbul üniversiteleri tarafından, Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker'in başkan yardımcılığında, Prof. Dr. Refik Duru, müteveffa Prof. Dr. Ali Dinçol ve Prof. Dr. Mustafa Özakça'nın bilimsel başkanlığında ilk sezon çalışmaları 2011 yılının Eylül ayında Kasım ayına kadar gerçekleştirilmiştir.

Başlatılan bu ortak proje, sit alanının 1920'de askeri bir karakol olmasından dolayı araştırma ve ziyarete kapatılmasından bu yana, arkeoloji çevreleri ve ilgili halkın hemen hemen bir yüzyıl boyunca beklemekte olduğu bir projedir. Bu proje; araştırma, koruma ve sunum bir arada bütünsel bir yaklaşım göstermektedir. Tunç, Demir Çağı ve Roma Dönemi kent düzeninin kapsamlı olarak incelenmesi ve turistik gelişim de dikkate alınarak, kalıntıların korunmasını da öngörmektedir.

1 Ekim 2011 yılında, neredeyse bir yüzyıllık aradan sonra kazı çalışmaları yeniden başlamış son yıllarda alanın karşılaştığı zararları tespit etmiştir. İkincisi ise Bronz ve Demir çağları kentinin, zaman içerisinde nasıl evrimleştiğini ve işlevsel eklemelerin nasıl yapıldığını anlamak için çalışmalara başlanmıştır. Kazı kurulu 2011 yılında beş alanda çalışmıştır. Üçü, kentin en anıtsal/törensel alanı olan "Aşağı Saray" denen yerde, biri "Güney Kapısı"nda ve diğeri "Dış Kent"tir. Kazılarda, başlıca Demir Çağı II-III dönemlerine (MÖ yaklaşık 1000-600) tarihlenen yeni yapılar saptanmıştır. Yüzeyde bir-

çok yeni Anadolu hiyeroglifli yazıt bulunmuştur. Bunlar arasındaki en olağanüstü parça, MÖ 975'e doğru Karkamış Kenti Ülke Beyi Suhi tarafından (adının ilk hecesi daha önce okunamamış olan) Büyük Kral Sapaziti'nin oğlu, Büyük Kral Uratarhunta'ya ithaf edilen 2 metre yükseklikteki tam bir bazalt steldir. Yazıtın içeriği, hakkındaki bilgilerimizin fazlasıyla kısıtlı olduğu bu dönem için yeni tarihsel perspektifler açacaktır. Yazıt, Assur saldırılarına karşı Uratarhunta'nın zaferle sonuçlanan başarısını konu almakta ve hemen hemen hiçbir kaynağa ulaşamadığımız bir dönem hakkında bilgi veren önemli bir parçadır. Krallarının bezemek için yarıştığı antik Karkamış'ın törensel alanlarının anıtsallığını ortaya koyan, MÖ 10. - 8. yüzyıllara ait, birkaç düzine heykel parçası ele geçirilmiştir. Birçok buluntu, Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Londra'daki British Museum'da halen saklanmakta olan diğer parçaları tamamlamaktadır. İlk sezonun en dikkat çekici buluntularından biri, Fırtına Tanrısı (Hyeroglif Luvi dilinde Tarhunta, Hurri dilinde Teşup, Arami dilinde Hadad) Tapınağı'nın cellasının tabanında ele geçen, 17 cm yüksekliğindeki tunç heykelciktir. Bir kilodan daha ağır çeken ve MÖ 10. yüzyıla tarihlenen heykelcikte tanrı darbe indiren bir pozisyonda ve sol elinde ince işlenmiş topuz şeklinde başı olan gümüş bir kılıç tutar şekilde betimlenmiştir. Bu heykelciği eşsiz kılan ele geçtiği yerdir. Fırtına Tanrısı Heykelcikleri grubunun çok azı kazılan yerlerden gelmektedir ve bunlardan hemen hemen hiçbiri bir tapınakta bulunmamıştır. Karkamış buluntusu, başlı başına önemli bir parça olmasının yanı sıra, bu tarz heykelciklerin dini anlamını da nihayet doğrular.

Karkamış Höyük'teki ikinci dönem, kazı, topoğrafik inceleme ve restorasyon çalışmaları 2012 Ağustos ortası - Kasım başı arasında gerçekleştirilmiştir. 2012 döneminin hedefi, sahanın kentleşme sürecini detaylı olarak anlamaya başlamak ve kent tarihini daha iyi tanımlamak amacıyla, Demir Çağı kentinin geniş bir alanda ortaya çıkarılmasına devam etmek olmuştur. Woolley tarafından kazılan ve "Hilani" olarak bilinen yapı tamamen kazılmış ve civarındaki bazı diğer kültür katmanlar da incelenmiştir. Kuzey duvarının düşmüş olan bir ortostatı yeniden ayağa kaldırılıp restore edilmiştir. Tapınağın girişinin yanında tunç bir köpek figürünü; yakın civarından ise boğa-adam ayağına ait birleştirilebilecek iki rölyef parçası bulunmuştur. Köpek Karkamış'ın Ana Tanrıçası Kubaba'nın eşlikçisi olarak yazılı belgelerde karşımıza çıkması açısından önemlidir. Bu durumda Hilani tapınağının bu tanrıçaya adandığını düşünebiliriz. Saray alanında MÖ er-

Sümerce - Akatça yazılmış tablet

Tanrıça Kubaba Kabartması

*Karkamış Kral Burcu
kabartması.*

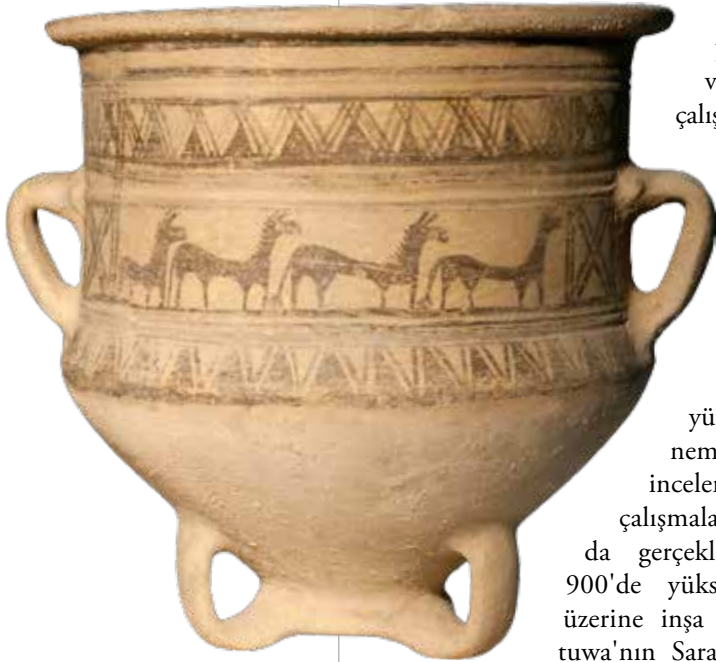

*Karkamış kral burcu
kabartmaları. Yariris (sağda),
Kamanis (solda)*

Karkamış güney kapısı

*Yunus Mezarlık'tan Krater
Yaklaşık MÖ 8. yy*

ken 10. yüzyıla tarihlenen yeniden kullanılmış kabartmalı ortostatlardan yapılmıştır. Geç dönemde parçaları bunların üzerine uydurmak için kısmen çekiçle düzeltilmiştir, fakat halen kısmen iyi anlaşılabilir durumda olan bir parça üzerinde bir boğanın aslana saldırısını ve bir diğerinde yürüyen boğa tasvirleri vardır. 2012 çalışmalarında 100'e yakın heykel ve kabartma parçası ile 20'nin üzerinde hiyeroglifli yazıt ele geçmiştir.

Karkamış Höyük'teki üçüncü dönem, kazı, topoğrafik inceleme ve restorasyon çalışmaları 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. MÖ 900'de yüksek bir platform üzerine inşa edilmiş olan Katuwa'nın Sarayı büyük heykelli

levhalarla süslenmişti (Woolley tarafından kazılmış ve eserlerin çoğu bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir). Saray çakıltası döşeli birkaç avlu çevresinde düzenlenmiştir. Ana avluda boğa rölyef parçaları ve muazzam bir tablet bulunmuştur. Sümerce-Akkadça olarak yazılmış tablette Babil tanrısı Marduk'un bir ilahisi vardır. Bu bulundu Assur hakimiyeti öncesi Karkamış çevresinin ne kadar sofistike olduğunun açık bir göstergesidir. Heykeller arasında bulunan yarım bir levhada kanatlı boğa tasviri özellikle önemlidir. 20 metre yüksekliğinde toprak surları kesen yaklaşık MÖ 1000 yılına ait kentin üç ana geçidi (Güney Kapı, Batı Kapı, ve Su Kapısı) araştırılmıştır. Hala çok etkileyici güçlü bir mimari keşfedilmiş ve ortaya çıkarılmıştır. Karkamış'ın nekropol alanında MÖ 8-7. yüzyıllara tarihlenen 30 civarında kremasyon mezar kazılmıştır. Ölü hediyeleri arasında 8. yüzyıldan muazzam bir boyalı kraterin üzerinde at sırası yer almaktadır. Ayrıca birçok tam figürin ve taş kap bulunmuştur. Lawrence'ın Evi'nin kalıntılarının yarısı 2013 yılında kazılmıştır. Lawrence bu evi 1912'de British Müzesi kazıları için inşa etmiş ve 1914'te I. Dünya Savaşı patlak verene kadar kullanmaya devam etmiştir. Lawrence bir daha Karkamış'a geri dönmemiş ancak Woolley

1920'de Türklerin kenti ele geçirmelerine kadar bir sezon daha kazı yapmıştır. 1920'de alan askeri bölge haline gelmiştir. Kazıların sonuçlarına göre ev karakol haline getirilmiştir. Askerler odaların taban seviyesini depolarda buldukları heykel ve yazıt parçaları ile yükseltmişlerdir. Birçok parça zarar görmekle beraber korunmuştur. Parçaların çoğu muhtemelen Lawrence'ın asistanı Dahoum tarafından yazılmış envanter numaraları taşımaktadır. Lawrence'ın kazievinden çoğu yayınlanmamış 300'ün üzerinde Demir Çağı heykel ve Luwi Hiyeroglifli yazıt parçası elde edilmiştir.

1912 yılında Alman mühendislerin demiryolu çalışmaları sırasında ortaya çıkan MS 300 yılına ait bir mozaik Karkamış tren istasyonundan Lawrence ve Woolley tarafından taşınmış ve yemek odasına yerleştirilmiştir. Ortası hasarlı mozaik onarılmış ve restore edilmiştir.

İngiliz arkeologlar tarafından gözden kaçan üstü yuvarlatılmış stel üzerinde gerçek insan boyutunda bir Babil kralı tasvirini tespit ettik (krali başlığından tanınmaktadır). Son Babil kralı Harranlı Nabonidus Harran'da oldukça aktif olmakla beraber, tasvirin MÖ 605 yılında Assur ve Mısırlıları büyük bir savaşta yenerek Karkamışı ele geçiren Nabukadnezar'a ait olduğu daha yüksek ihtimaldir. Stel muhtemelen bu savaşla ilgili bir zafer steli olmalıdır. Yüzeyi aşınmış olmakla birlikte baş tanınabilir ve sakal, takılar ve krali başlığına kadar detaylar görülebilmektedir. Şimdiye kadar Nabukadnezar'ın gerçek insan boyutunda bir tasviri bilinmemektedir, bu nedenle olağanüstü bir buluntudur.

Karkamış Höyük'teki dördüncü dönem kazılarında 200'e yakın heykel ve kabartma parçasıyla 50'nin üzerinde yazıt parçası ele geçmiştir. En önemli keşif ise saray alanında in situ halde ele geçen Katuwa dönemine ait "ceylan taşıyanlar" kabartmalarıdır. Ayrıca saray alanında ele geçen II. Sargon'a ait çivi yazılı tuğlalalar bu sezonun önemli buluntuları arasındadır.

Şimdiye kadar İngiliz kazı kurulu tarafından çıkarılan anıtlar restore edilmiş ve Karkamış'ta başlattığımız bu yeni bilimsel araştırma bunların anlaşılması ve gelecekte sergilenme potansiyeline kavuşması adına önemli katkıda bulunacaktır. Yüzyeide bulunan büyük ebatlı birçok heykel temizlendikten sonra şu an geçici olarak sergilendikleri bir alana taşınmıştır.

*Büyük kral Uratarhunta'ya
ithaf edilen bazalt stel*

Emine ÖZTÜRK
Sanat Tarihçi

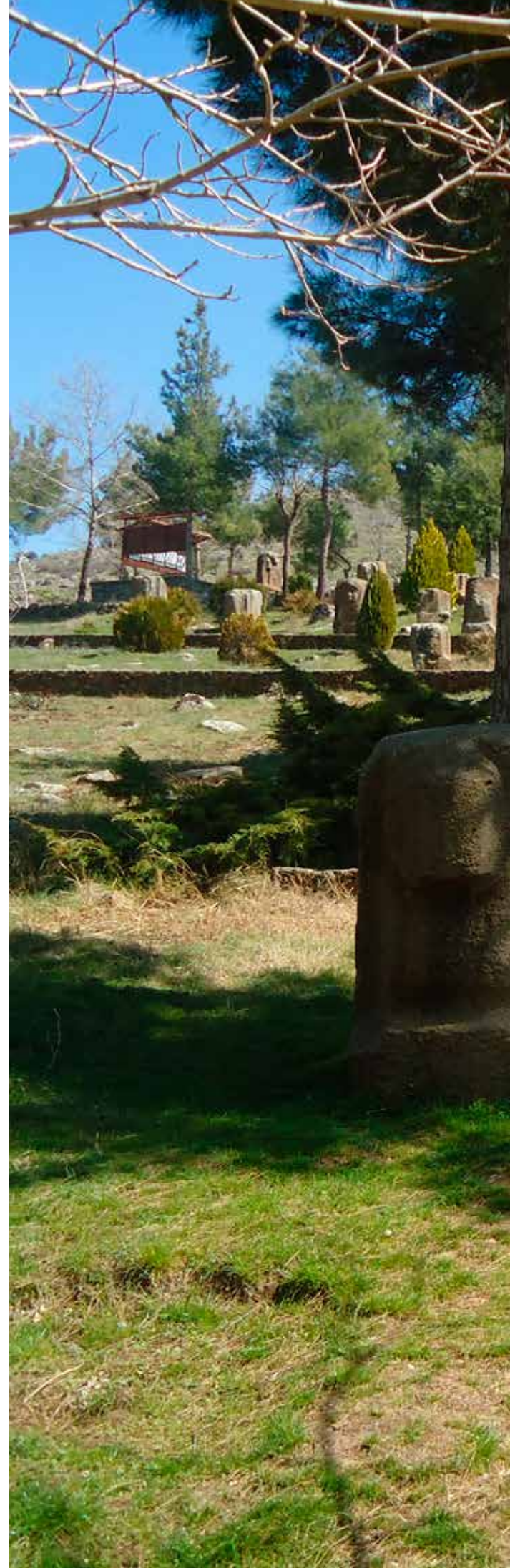
YESEMEK

Yesemek Gaziantep şehir merkezine 113 km İslahiye ilçesine ise 23 km uzaklıkta olup, ulaşımı sağlayan yol asfalttır. Ulaşım İslahiye ilçesinden olduğu gibi, Hatay'a bağlı Akbez yol ayrımından Kilis iline giden yoldan da sağlanmaktadır.

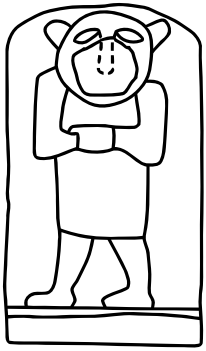
Yesemek Heykel Atölyesi, İslahiye İlçesinin güneydoğusunda Yesemek köyünün güneydoğusundaki yamacın üzerinde yer alır. Bu yamaç "Karatepe Sırtı" adıyla anılmakta ve Hazil (Kurt) Dağı'nın güney uzantısını oluşturmaktadır. Taşocağının yaslandığı "Karatepe", volkanik kökenli bazalt taştan oluşmuştur. Yayınlar "Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi" olarak geçmiştir. Bulduğu arazi bazalt taşlarından oluşmaktadır. Bazalt taşlar gayet sert ve çok ince gözenekli olup, son derece kalitelidir. Yesemek, dere yatağından başlayarak 90 m kadar yükselen, yaklaşık 300 x 400m'lik bir alana yayılmış olup, bu alanda, yapım ve işleme sürecinin değişik basamaklarındaki taslaklar halinde 300'den fazla bazalttan yapılmış heykel ve kabartmalı ortostat saptanmıştır.

Yesemek ilk defa 1890 tarihinde, Zincirli (Sam'al)'de Alman Doğu Araştırmaları Kurumu adına kazı yapan Felix Von Luschan tarafından keşfedilerek, bilim dünyasına tanıtılmıştır. Buradaki sistemli araştırma ve kazı çalışmaları 1957-1961 yıllarında Prof. Dr. Bahadır Alkım başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmüş 200'e yakın heykel taslağı çıkartılmıştır. Daha sonra ise Arkeolog İlhan Temizsoy tarafından yapılan arkeolojik kazılarda toprak altında kalan heykellerin gün ışığına çıkarılması ile 300 adet yontu ve heykel taslağına ulaşılmıştır. Söz konusu alan, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından çevre düzenlemesi yapılarak Açık Hava Müzesi haline getirilmiştir.

MÖ 2000 yıllarının ikinci yarısı içinde bölge, Hitit hâkimiyetine girdikten sonra bu taş ocağı faaliyete geçmiş veya önceden beri işletilirken, Hititlerle yeni bir fonksiyon kazanmıştır. Burada Hititli ustaların yanı sıra, Hurrili usta ve sanatkarlarında çalıştığı bilinmektedir. Bir ara faaliyeti zayıflayan atölyede, Geç Hitit Krallıkları sırasında (MÖ 9. yüzyıldan itibaren) çalışmalar tekrar yoğunlaşmıştır. Bu ikinci dönemde özellikle, Hitit, Suriye, Arami ve Asur sanat unsurları ağırlık kazanmıştır. Orientalizm adıyla anılan bu üslup, batıda gelişmeye başlayan Ege kültürlerini etkileyerek Yunan sanatının çekirdeğini oluşturmuştur. Atölye Geç Hititler döneminde, Hitit İmparatoru Şuppillu-

Ayı Adam Heykeli

ma I. zamanında Sam'al (Zincirli) Krallığı tarafından MÖ 1375-1335 tarihleri arasında işletilmiş ve burada yerli halk Hurlar çalıştırılmıştır. Sam'al (Zincirli) Krallığının MÖ VII.I yüzyılın sonunda Asurlar tarafından yıkılmasıyla birlikte Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi kapanmış, çalışan halk bölgeyi terk etmiştir.

Yaklaşık 100 dönümlük alan üzerinde kurulu bulunan heykel atölyesinde heykellerin nasıl yapıldığını günümüzde bile yerinde izlemek mümkündür. Okul niteliğindeki bu yerde yapılacak heykelin önce taşları bazalt bloklardan ayrılması için bazalıtta oyuklar açılmakta, bu oyukların içerisinde kuru ağaçlar yerleştirilmekte ve kuru ağaçlara su dökülmektedir. Islatılan ağaçlar şişmekte ve oluşan basınçla da bazalt bloktan taşlar ayrılmaktaydı. Ayrılan bu taşların yüzeyleri düzeltilmekte ve düzeltilen bu bazalt bloklar, ağaç kızaklarla, yamaçtaki çalışma alanına indirilmekte ve alınan siparişe göre ustalar, bloğu kabaca yontmakta, taslak haline getirmektedirler.

Atölyeye getirilip yapılmak istenen şekiller şablonlar yardımıyla çizilmekteydi. İlk önce bu şeklin konturları, daha sonra da bazı detayları çekiç ve kalemlerle yapılmaktaydı. Üçüncü aşamada detaylar daha özenle işlenmekteydi. Eserin son rötuşları ise nakliye sırasında zarar görmemesi için gittiği yerde, parçaların kullanılacağı mimari eserin bulunduğu yerde yapılmaktaydı. Buna dair bulunan tek bir örnek; Zincirli' de bulunan ve halen Gaziantep Müzesinde sergilenen Sfenks'tir. Devlet denetiminde işletildiği anlaşılan bu taş ocağı ve heykel atölyesinde, taslak işçiliğinin büsbütün safhalarını yerinde izlemek mümkündür. M.Ö VIII. yüzyılın son çeyreğinde Asurlularca faaliyetine son verildiği ve ustalarının Asur'a götürüldüğü bilinen atölyede, her şey olduğu gibi kalmış ve 1890 yılına kadar zaman donmuş gibidir.

Sfenksler, kapı aslanları, oturan aslanlar, kanatlı aslanlar, Amanos Dağlarını temsil eden Dağ tanrısı kabartmaları, savaş sahnesi kabartmaları ve mimari parçalar, kendi doğal ortamlarında sergilenmektedir.

Yesemek MÖ II. binin dördüncü çeyreği ile MS 8. yüzyıl arasında, Yakın Doğunun en büyük taş ocağı ve heykel işleme atölyesidir. Bugün yaklaşık 300'ün üzerindeki yontu taslağının toprak altından çıkarılıp belli bir düzende sergilendiği Açık Hava Müzesi'nde taslakların büyük çoğunluğunu, yaklaşık yüze yakın örnekle; kapı aslanları oluşturmaktadır. Aslan heykelleri Özellikle sur kapılarına, karşılıklı ikişer tane konuluyordu. Kükreyen bu aslan betimlerinin, kenti koruyucu ve düşmanlarını korkutucu güçleri olduğuna inanılıyordu. Bu heykellerin, kentlerin hakimi olanlar -kral, prens vb- tarafından, güç sembolü gibi kullanıldığı da düşünülmelidir.

İkinci sırada; 29 örnekle Dağ Tanrısı (külahlı ve kolları göğüs üzerine kavuşmuş, bir adedi üçlü diğerleri ikili) figürleri yer almaktadır. Dağ Tanrıları, Hurri-Mitanni kökenli tanrılar olarak Hitit Tanrılar ailesine kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hitit İmparatorluk dönemi Dağ Tanrıları'nın, Orta Anadolu'daki kimi dağların adlarını taşıdıkları bilinmektedir. Yesemek'te Dağ Tanrıları'nın çok sayıda ortostat üzerinde betimlenmesi, bölge Hurri-Mitanni ülkesi içinde olduğu için çok doğaldır ve Hitit İmparatorluk dönemindeki uygulamalara paralel olarak, buradaki tanrıların da önemli dağların, örneğin Amanos Dağlarının, Kurt dağlarının ve belki diğer kimi dağ ya da tepelerin tanrıları olarak, bu dağların adlarını taşıdıkları düşünülebilir.

Sfenksler

Dağ Tanrılarında üç yada dört tanesinde Güneş Kursu bulunmaktadır. Diğer ilginç taslaklardan bazıları ise; Ayı-insan karışımı bir yaratık; bu eserde, kollarını göğüs önünde kavuşturmuş, yüzü cepheden betimlenmiş bir figür sola doğru yürür durumda gösterilmiştir. Dizlere dek inen bir eteklik giymiş olan figürün gövdesi insan olmakla birlikte, yüksek kabartma yapılmış olan ve kısmen kırılmış olan yüz kısmının ayı ya da aslan başı olma olasılığı vardır.

Sfenks heykelleri: Sfenks, genellikle insan başlı, aslan gövdeli olarak betimlenen karışık bir yaratıktır. Efsanevi bir hayvan olup kökeni Eski Mısır'a dayanır. Mısır'da sfenksin, aslan postuna bürünmüş firavunu betimlediği düşünülmüştür. Erkek başlı, aslan gövdeli sfenks, zihinsel ve fiziksel gücün simgesel bir bileşimidir. Bu yüzyıldan sonra da özellikle dışı sfenksler yapılmaya başlanmıştır. Sfenks, Anadolu sanatını da etkilemiştir. Hitit sanatında, Gaziantep'teki Zincirli ve Sakçagözü, Çorum'daki Alacahöyük, Boğazköy'de kent kapılarının her iki yanında sfenks heykelleri yer alır. Sfenks heykelleri de, kentlerin sur kapılarında, kapı koruyucu aslanlar gibi kullanılmışlardır.

Savaş Arabası Sahnesi; kabartmalı bir kaide ile bir sütun altlığı ve çeşitli mimari parçalardan oluşan zengin bir koleksiyondur. Savaş sahnesi kabartması: İki yassı parça üzerinde, büyük olasılıkla bir savaş sahnesi işlenmiştir. Aslında üç ayrı levha üzerinde betimlenmiş olan sahnenin son parçası kayıptır. Bir atın çektiği iki tekerlekli bir savaş arabası ile atın altında yere düşmüş ve olasılıkla ölmüş bir düşman askerini betimlemektedir. Atın önünde üç adet hayvan figürü de işlenmiştir. Arabalı savaş sahnesinin bulunamayan sol üst parçasında arabanın üst bölümü ile arabayı kullanan savaşçıların betimi bulunuyor olmalıydı. Alçak kabartma olarak çalışılan bu kompozisyonda, gerek insan ve hayvan figürlerinde, gerekse araba betiminde, ayrıntılardan pek azı işlenmiştir.

Sonuç olarak büyük bir organizasyonla işlendiği anlaşılan Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi taşların ocaktan kesilmesi, yontu taslaklarının hazırlanması ve tamamlanmasına kadar ki evrelerin teker teker örnekleriyle görülebileceği dünyada başka bir benzeri olmayan bir "heykel okulu" niteliğindedir. O dönemde bu büyüklükte bir sahayı kaplayan atölyeye ve atölyede meslek icra eden heykeltıraş sayısına, günümüzde meydana gelen teknolojik ve sanatsal gelişmeye rağmen ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu da o dönemde burada yaşayan insan topluluklarının sanata verdikleri önemin büyüklüğünü göstermektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün girişimleriyle Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi 13.04.2012 tarihi itibarı ile UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine alınmıştır.

TILMEN HÖYÜK

Tilmen Höyük Gaziantep'in batısında İslahiye vadisindeki aynı adlı ilçede yer almaktadır. Bu vadi Toros dağlarını, Arabah Vadisi, Ölü Deniz, Ürdün, Bekaa Vadisi, Orontes Vadileri vasıtasıyla Kızıl Deniz'e bağlayan bir fay hattının üzerinde bulunan dar bir (en fazla 15 km genişliğinde) vadidir. Tepe görüntüsü veren arkeolojik sit alanlarından belli bir mesafede yer alan sahada geniş bazalt formasyonlar kâh kırmızı kil alanlar mevcuttur. Tunç Çağı'nın iki önemli arkeolojik sit alanı, Karasu nehri boyunca killi toprakların kenarında bazalt bölgede yer alan, aralarında 11 km mesafe olan Tilmen Höyük ve Taşlı Geçit Höyük'tür. Her iki alanda oldukça eskilere dayanan bir kültürel sıra söz konusudur. Anadolu'dan Mısır'a, İran'dan Suriye'ye askeri ve diplomatik, yoğun ekonomik ilişkilerle bütün Yakın Doğu'da rakip siyasi oluşumların iyice entegre olduğu dönemlerde, Tilmen'de Orta Tunç II dönemi (MÖ 1800 ve 1600 yılları arası) önemli anıtsal yapılarıyla varolmuştur.

Bölgedeki arkeolojik çalışmaların öncüsü İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Bahadır Alkım 1955 yılında İslahiye vadisini ortaya çıkarmış ve 1957 ve 1961 yılları arasında Yesemek Taşocağı'nda kazılar yapmış ve burada Demir Çağı'na ait tamamlanmamış heykelleri ortaya çıkarmıştır. 1959 senesinde Tilmen Höyük'te ilk sondaj çalışmaları için asistanı Refik Duru'yu görevlendirmiştir. Akabinde 1960 ve 1964 yılları ve 1969 ile 1972 yılları arasında düzenli olarak kazı çalışmaları devam etmiş, Orta Tunç II dönemine ait anıtsal şehrin belirgin hatları ortaya çıkarılmıştır. Uzun bir aradan sonra, 2002 yılında Refik Duru bazı restorasyonlar gerçekleştirmiştir. Gaziantep bölgesinde yapılan koruma ve arkeolojik çalışmalar kapsamında, Bolonya ve İstanbul Üniversiteleri'nin Türk-İtalyan ekibi, Gaziantep Müzesi ile işbirliği içinde 2003-2010 yılları arasında Tilmen'de sekiz sezon kazı ve restorasyon çalışması yapmış ve bu bölgenin tarihini detaylı bir şekilde ortaya çıkaran arkeolojik sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan bu kazıların sonunda, mevcut Yesemek parkına ilave olarak (1991'de İlhan Temizsoy tarafından gerçekleştirilen) 2007'de Tilmen'de, 2010'da Taşlı Geçit'te iki arkeopark açılmıştır. Ayrıca her yıl bu parkları koruma çalışmaları sürdürülmektedir.

Ekilebilir alanların yakınındaki bazalt kalıntıları üzerinde yer alan en eski yerleşim alanı hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Orta Tunç I döneminin öncesindeki yerleşimler, Saray alanının binalarının

açık alanlarında yapılan derin sondaj çalışmalarında ortaya çıkarmışlardır. İşgal seviyelerinin yoğun bir serisi Geç Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç III dönemine (MÖ 3500 ve 2000 arası) kadar uzanmaktadır. Uzun süreçte yerleşim bölgesi görüldüğü kadarıyla kuvvetlendirilmemiştir. Orta Tunç Çağı başında (MÖ yaklaşık 2000-1900) bölgenin konservatif yerel geleneğine tamamıyla uyum sağlamış olan binalar ve keramik üretimler görünür. Mimari açıdan ise bu döneme dayanan ve geniş bir alanı kapsayan sadece açık çalışma alanları olan Akropol hakkında belgeler mevcuttur. Orta Tunç döneminde (MÖ yaklaşık 1900-1800) kuzey Suriye keramiklerinin ve komple bir kentsel bir yapılanmayla, kültürel ilişkilerin yeniden düzenlenmesine şahit oluruz ve muhtemelen sit alanının bölgenin başkenti olmasından da kaynaklanan, görkemli bir anıtsallığa sahip bir şehir merkezi ortaya çıkmıştır.

Babil ticaret ağını kurmak üzere, Halep bölgesini geçerek, orta Fırat'a kadar ulaşan Babilli tüccarların ilişkilerini gösteren, bu döneme ait bir takım arkeolojik kanıtlar (kil bir yazıtlı belgelenmiştir) vardır. İşgal 5,5 hektarlık bir alana yayılarak Aşağı şehir kadar ulaşmış ve şehri çiftli bir savunma sistemiyle donatmıştır. Yapılan işler, özellikle Akropol çevresinde, dikey yamaçlardan bir kesitle gerçekleştirilen kazı çalışmaları, bugün halen mevcut olan altı metre yüksekliği aşan taş duvarların ve Akropol'ün içindeki zeminle aynı yüksekliğe sahip, yapay dolgu dış binalar inşa edilmiştir. Orta Tunç II döneminin sonuna kadar - Hitit kralı I. Hattuşili tarihi belgelerde, muhtemelen Tilmen olan, Zalbar'ı harap ve talan ettiğini belirtilmiştir. Her ne kadar yerleşim bölgesini etkileyen krizin etkileri son derece açık olsa da şehrin fizyonomisi değişmeden aynı kalmıştır.

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI
Arkeolog

*Fırtına Tanrısı Tapınağı'ndan
Bazalt Stel MÖ 17. yy*

Akropol Üstünde Kamusal Alan

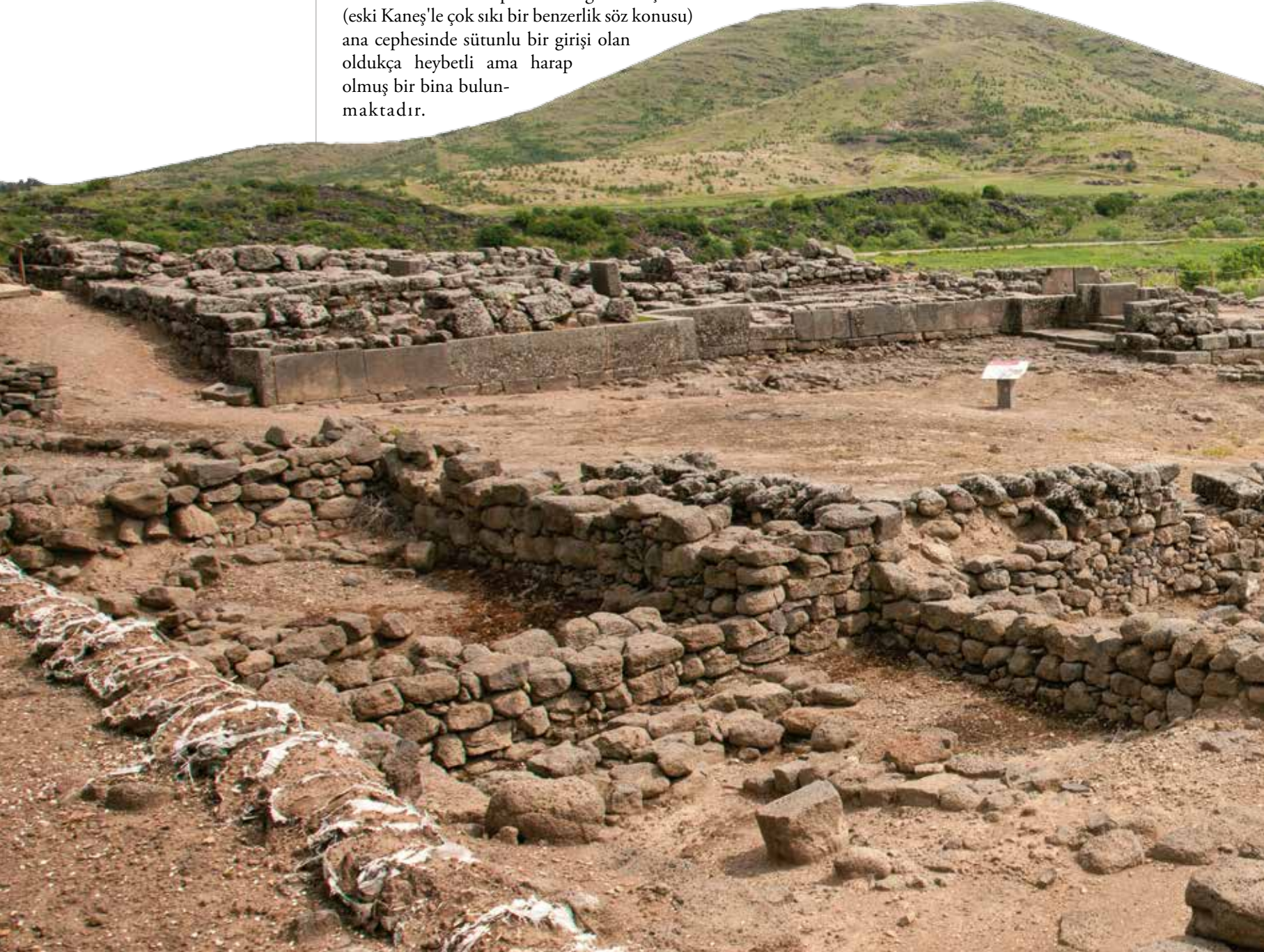
Akropol'ün güneyinde kraliyet sarayı yer almaktadır ve diğer Eski Suriye saraylarına nazaran daha geniş değildir. Bu tarza ait tüm karakteristik özelliklere sahiptir. Çevrenin dışında yer alan merdiven bölmesi, Alalah'takinin (VII. kat) aynısı olan Ebla'daki anıtsal girişle mukayese edilebilir. İki girişli taht salonunun analizi, mobilya yerleşimleri için zemindeki bazlar, arka planda kalan servis alanları, Alalah'taki sarayın yeni bir yorumudur. Tahtın yeri, dipteki duvarda oldukça belirgin bir çıkıntıyla işaretlenmiştir. Tilmen sarayının duvar diplerine kadar ulaşan büyük ortostatların kullanımı oldukça anıtsal bir ifadeye sahiptir. Zemin katı temsilcilik işlerine ayrılmış, diğer iki geniş merdiven ise üst kattaki dairelere gitmektedir.

Sarayın yanında, plansal ve kentsel analizleri Anadolu tarzı bir tapınak olduğunu düşündüren (eski Kaneş'le çok sıkı bir benzerlik söz konusu) ana cephesinde sütunlu bir girişi olan oldukça heybetli ama harap olmuş bir bina bulunmaktadır.

MÖ II. binyılın ilk yarısında Doğu'da başlıca tapınaklar, sıkı bir ideolojik ve topografik ilişki içinde, hep kraliyet sarayının yanında yer almıştır. Altı metre yüksekliği aşan duvarlara sahip olduğu için, koruma durumu mükemmeldir taş duvara düzenli mesafelerle yatay olarak yerleştirilmiş büyük kirişlerle yapım teknik özelliği kazıları oldukça tehlikeli hale getirmiş ve bu nedenle merdiven alanlarından sadece birinin zeminine ulaşılabilmiştir. Karbonlaşmış kirişlerin radyokarbon tarihlemesi binanın yapım tarihini MÖ XIX. yy. olarak göstermiştir oysa sit alanın harap oluşu MÖ XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiş olmalıdır.

Tapınak alanı

Aşağı şehirde, muhtemelen Akropol'e bir alay geçişi için doğudan girişi olan, iki avlulu bir temenos'un bulunduğu ön cephesinde kuleleri olan

anıtsal bir tapınak tespit edilmiş ve kazı yapılmıştır. Megalitik bir eser olarak inşa edilen tapınak, hücrenin nişleriyle ilişki içinde, dipteki duvar üzerine bir destek oluşturmaktadır. Eski Suriye tapınaklarındaki kural gereği, giriş güneye bakmaktadır. İçinde, geç Eski Suriye stilinde yontulmuş bazalttan muhteşem bir stel bulunmuştur. Bunun sol tarafında, kalkmış sol eliyle dua işareti yapan, omuzunda şalı ve işli bir elbisesi olan bir şahsın önünde duran taç boynuzlarıyla temsil edilen bir tanrı figürü vardır. Tanrı'nın elinde bir balta ve gürz, belinde ise bir hançer vardır. Büyük mabedi Halep'te bulunan, Suriye'de Addu olarak bilinen (Hadad) fırtına tanrısı temsil edilmektedir. Böylelikle, Tilmen tapınağının da bu tanrıya adandığı düşünülebilir. Diğer şahsiyetin ise başlıksız oluşu ve giyim tarzı nedeniyle kral olması düşünülemez ama sol elinde taşıdığı asa (lituus) vezir gibi saygın bir şahsiyet olduğunu düşündürmektedir.

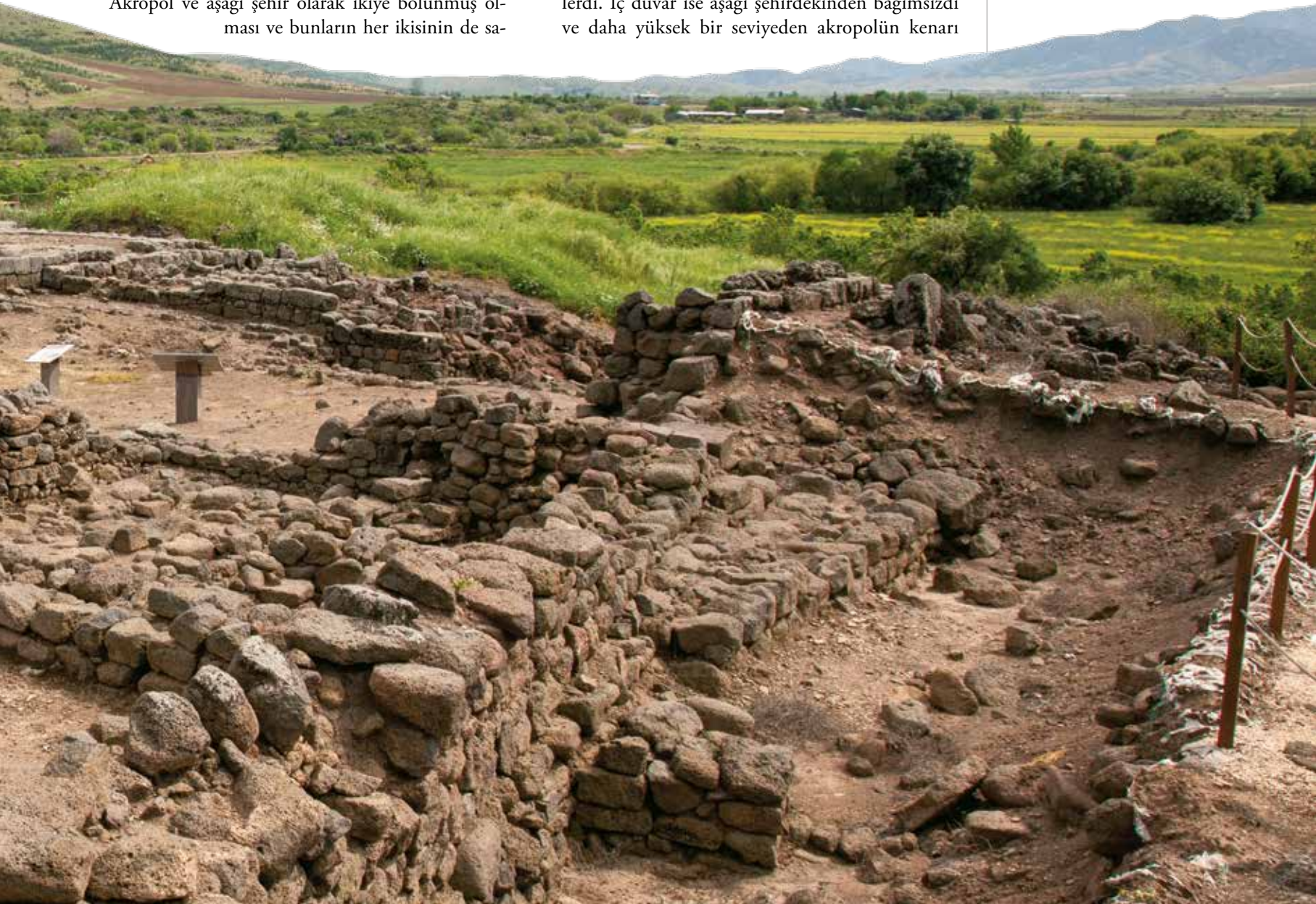
Kale yapıları

Orta Tunç II dönemi şehrinin karakteristiği, Akropol ve aşağı şehir olarak ikiye bölünmüş olması ve bunların her ikisinin de sa-

vunma duvarlarıyla çevrili olmasıydı. Bunlar yanyana gelmiş, savunma amaçlı olarak bazı kilit noktalarda belli aralıklarla yerleştirilmiş kaleleri birbirine bağlayarak sürekli bir dış cephe oluşturan yanyana gelen odalardan oluşuyordu. 900 metreyi aşan bir mesafede aşağı şehrin etrafında yayılan dış duvar, duvara bağlı büyük bir kapı ve gelişmiş bir gövdeden oluşan anıtsal bir girişle, doğu cephesinin yarısında ortadan ikiye ayrılıyordu. Bu iki yapı trapezoid açık bir avluyla ayrılmış, iki kuleyle çevrili ilk kapıda, girişe doğru bakan bazalttan apotropaik iki aslan vardı. Büyük kapısının ise tek bir odası vardı, burada da iki kule ve iki kapı yerleşti. İn situ olarak bulunan iki menteşe rondelasından anlaşılacağı üzere tahtadan yapılmış çift kapı en dıştaki geçiti kapatıyordu. Şehrin diğer iki girişi, anıtsal bir karaktere sahip değildi.

Söz konusu olan kuzey ve batı hatlarında, dış duvar vasıtasıyla dar yan kapılar bulunmaktaydı. Her ikisi oldukça özenli bir inşaat tekniğine sahip olsalar da, tali kapılardı ve hiç şüphesiz yük hayvanlarının ve atlı arabaların geçişine uygun değillerdi. İç duvar ise aşağı şehirdekenden bağımsızdı ve daha yüksek bir seviyeden akropolün kenarı

Tilmen Höyük

Tilmen Höyük

boyunca uzanıyordu. Aradaki fark, Akropol'ün doğu tarafında uzanan taştan yapılmış geniş bir merdivenle aşılmıştı. Merdivenin üst kısmında saray alanına çıkış sağlayan bir kapı mevcuttu.

Kule-kaleler, iç ve dış savunma sistemine entegre olmuşlardı ve siperliklerin kesintiye uğradıkları noktalarında yükseliyorlardı. Böylelikle, iç duvara ek olarak tamamıyla kazılmış, en azından dört köşede kaleler mevcuttu. Birincisi, yakınındaki kraliyet sarayıyla birlikte, Akropol'ün güney doğu köşesini koruyordu, yanyana iki küçük kare odayla donatılmıştı, diğer iki dikdörtgen paralel alanda ise muhtemelen girişin bulunduğu ana kata ilerleyen merdiven rampaları konumlandırılmıştı. Akropol'ün kuzey doğu savunmasını ise, yamaç boyunca oluşan erozyon nedeniyle batı yönünde korunan Q kalesi üstleniyordu. Burada zemini ve duvarları pişmemiş tuğlayla kaplanmış yanyana üç oda gün ışığına çıkarıldı, daha kuzeyde olanı kare şeklinde bir plana sahiptir. Diğer ikisi ise dar ve uzundu ve güneyde yer alanında muhtemelen bir merdiven de vardı. Bu son iki mekanda, değişik kil mühürler bulunmuştur. Aşağı şehrin siperlik bölgesinin kuzey batı köşesini koruyan P kalesi, her ne kadar H ve Q kalelerinden daha detaylı da olsa, benzeri bir plana sahipti. Planimetrik şeması, dipte bulunan iki kare odaya ulaşan merdivenin iki yanındaki alana açılan uzun bir koridorla karakterize edilmiştir. Odalar, monolitik eşiklere sahip kapılar vasıtasıyla koridora açılırlar. Kalelere giriş savunulacak bölüme nazaran daha içerde kalan bölümdeydi ve aşağı şehirde dikkati çeken altimetrik bir fark yoktu ama akropoldeki iç ve dış arasında olan daha büyük fark, sadece yukarıdan girilebilen ve tamamen aşağı şehirde kurulmuş, girişi olmayan bir diğer alt katı daha zorunlu kılardı.

Duvar ve siperliklerle sıkı bir ilişki içinde olan Tilmen'in kule kaleleri aktif bir korumada temel bir unsur teşkil ediyorlardı ve hiç şüphesiz MÖ II. binyılın başlarından beri Suriye-Filistin bölgesinde yaygın savunma mimarisi geleneğinin tamamlanmış kodifikasyonuna bağlı olan organik ve üniter projenin bir parçasıydı.

Konutlar ve evler

Ev mimarisi bazalt temeller ve pişmemiş tuğlalı duvarlarla karakterize edilmiştir ve ikinci bir katı da (hiç korunamamış merdivenler sayesinde) taşıyabilirler. Konutlar boyut ve kompleks yapıları ve işçilikleri (ortostat denen kare blokların kullanımı, uzun girişler veya özel sıvalar) nedeniyle evlerden farklı bir yapı gösterirler.

Akropol'ün en üst tarafında yer alan G alanı ise, kraliyet sarayının yanındaki büyük döşemeli meydana bakar ve Akropol'ün en üst tarafında yer alır. Orta Tunç II döneminde meydanın kuzey yanında, yangın işaretli bir katmanla örtülmüş bazı binalar yer alıyordu. Dik bir açıyla birleşen iki dar sokak üç binayı sınırlandırıyor. Bunlardan biri dikdörtgen taş zeminli, diğeri ise iki kare odalıdır, kuzeye bakanında, aralarında iki konserve kavanozunun da olduğu çok sayıda kap bulunmuştur.

K-5 konutu Akropol'ün ana girişine olan yakınlığı nedeniyle resmi büroların olduğu bir bina olarak düşünülebilir. Yamacın yüksek tarafındaki erozyon nedeniyle kısmen dikkati çeker ama oldukça geniş bir alana yayılmış ve üç meydan üzerine konumlandırılmıştır. Ayrıca bir üst kata da sahip olup, bazı bölümleri üretim etkinliklerine ayrılmıştır (iki bazalt küvet, iki ekmek fırını, bazalttan yapılmış çok sayıda ezgi taşı ve su için kullanılan desenli üç büyük keramik fiçı ile belgelenmiştir).

Orta Tunç II dönemi sonrası

Son Tunç I döneminde (MÖ yaklaşık 1600-1400) Tilmen Höyük, bölge başkenti konumunu kaybeder ve tali bir öneme sahip merkez durumuna düşer. Siperlikler kullanılmaz hale gelir ve Akropol artık kraliyet sarayının merkezi değildir. Ama her şeye rağmen bir düşüş döneminden bahsedilemez, C konutundan da (A sarayının kalıntılarının üstüne inşa edilmiş) anlaşılacağı şekilde çünkü şehir hala saygın, vasıflı işçileri kendine çekebilmektedir. Söz konusu olan özel bina, hemen hemen dikdörtgen bir yapıya sahip olup, girişin açıldığı büyük merkezi bir salonla ikiye ayrılmıştır. Yandaki iki kanatta daha küçük alanlar yer almaktadır. Korunamayan üst katın varlığı, kamusal alandan konutun özel bölümüne geçişi sağlayan merdivenden anlaşılmaktadır. Konutların doğu tarafında bulunan eğimli dar bir sokak, akropolü

şağı şehre bağlıyordu ve etrafında evler bulunmaktaydı. Bunlardan biri, iki oda ve üst kata giden bir merdivene sahipti. Yerleşim alanı, sit alanının tepesinde, Akropol'ün yamacının ötesinde aşağı şehrin sınırlı alanlarında da yayılmıştır. Burada yokoluşun bir üst seviyesi de iyice gözlenebilmektedir.

Uzun bir terkediliş döneminden sonra iyi korunmuş bazı belgelerden anlaşıldığı üzere, MÖ II. yüzyılın yarısından başlayarak, Akropol'ün üstünde yeni bir köyün kuruluşuna şahit olunur. Köyde yaşam en azından MS IV-V yüzyıla, Roma dönemine kadar kesintisiz devam etmiştir. En parlak devri birinci İmparatorluk ve Augustus döneminde olmuştur. Ortaya çıkarılan yapılar ve materyallerden anlaşıldığı kadarıyla küçük rustik bir köydür. XI. ve XII. yüzyılda Bizans döneminde tamamen terkedilmiştir.

Tilmen Höyük Sarayı'nın üç boyutlu canlandırması

**Prof. Dr. David
SCHLOEN**
Öğretim Üyesi

Şekil 1. Zincirli'nin 2010'da Amanos Dağları yönünde kuzeybatıya bakıldığında havadan görünüşü. Merkez höyükte bugünkü kazı hendekleri kare şeklinde sıralanırken, on dokuzuncu yüzyıl kazılarında kalma kazı hendekler, derin kesikler halinde görülebilmektedir. Solda, antik kent duvarının kırığını görmekte ve modern yerleşim, merkez höyüğün bir bölümüne ve kentin altında kuzeybatıya doğru yayılmaktadır. (Fotoğraf Neubauer Zincirli Keşif Heyeti izniyle)

ZİNCİRLİ HÖYÜK

Zincirli Höyük mevkiisi antik Sam'al kenti olup, İslahiye ilçesini çevreleyen vadide MÖ 920-713 civarında hüküm sürmüş Demir Çağı krallığı Y'DY'nin başkentidir. Mevkide yapılan, on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki ilk araştırmalarda gelişen yerel bir tarzda yontulmuş çarpıcı bazı heykeller, Aramice ve Asur dilinde kraliyet yazıtları ve etkileyici tahkimatlar ve saraylar bulunmuştur. Chicago Üniversitesi'nin Neubauer Keşif Heyeti tarafından Zincirli'de yapılmakta olan kazılara son zamanlarda Tübingen Üniversitesi de katılmış olup, şehir sakinlerinin yaşamı ve atalarının kültürüyle ilgili yeni buluşlar aracılığıyla, krallığın geçmişiyle ilgili parçaları birleştirmeyi sürdürmektedir.

Bölge ve Düzenleme

Zincirli, Sam'al antik kentinin kalıntılarının bulunduğu 40 hektarlık bir harabe höyüğün, aynı zamanda da onun bir bölümü üzerine kurulmuş olan günümüz köyünün modern adıdır (Şekil 1). Bu adın, Osmanlı döneminde bu mevkiden geçen yol boyunca yer alan askeri bir sahanlığın demir zincirinden geldiği söylenmektedir. Antik isim olarak Sam'al, "kuzey" demektir. Kent belli ki ona bu ismi

veren, güneyden gelen Sami dili konuşan yerleşimcilerin perspektifiyle, belki de MÖ İkinci bin yılın başlarında Amorite Orta Tunç Çağında Halep'te kurulan bir imparatorluk Suriye'nin büyük bölümünü egemenliği altına alınca –ya da belki daha da önceleri, MÖ üçüncü bin yılda Eble İmparatorluğu döneminde, Zincirli mevki ilk kez işgal edildiğinde belirlenmiş olmalıdır (Astour 1992: 67-68). (Sami dilinde SM'L'nin anlamı "sol" ama aynı zamanda, yüzünüzü güneşin doğduğu yön olan doğuya dönünce sol tarafınız olduğu için "kuzey" anlamına da geliyor. Benzer şekilde Sami dilinde "sağ" da, yani YMN, aynı zamanda "güney" demektir.) Zincirli'nin ya da çevresinde yer alan bölgenin çeşitli Demir Çağı yazıtlarında ortaya çıkan diğer bir adı da Y'DY'dir (Sesli harf kullanılmadan sessiz harfle yazılır). Nasıl telaffuz edildiği hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak Sami dilinde olmadığı anlaşılıyor ki, bu da bir dönem Sami dili konuşmayan bir nüfusun da, belki MÖ ikinci binyılın ikinci yarısında Hitit egemenliği döneminde, bu bölgeye geldiğine işaret etmekte ve Y'DY/Sam'al'ı önce kraliyet tebaası ve sonra imparatorluğun bir vilayeti yapan Kuzey Mezopotamya Asurları, buraya başkent anlamında "Samalla" (^{KUR}Sa-ma-al-la) demişlerdir.

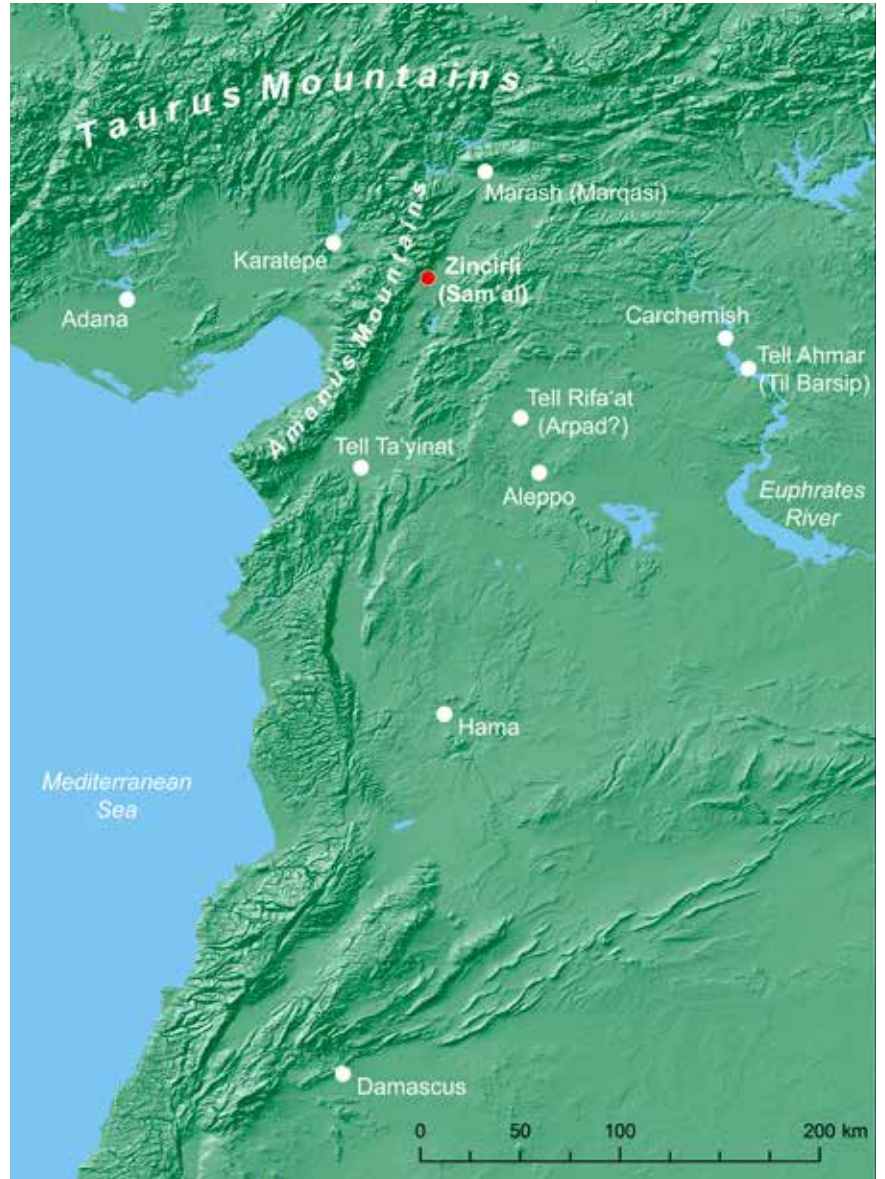
Fizikî Coğrafya

Zincirli, Gâvur Dağı'nın doğu etekleri boyunca yayılır (antik Amanos Dağları, bazen de Nur Dağları denir) (Şekil 2). Kuzey-güney yönündeki bu dik dağ sırası, Toros Dağlarından güneye doğru uzanır ve Suriye içlerinden batıya doğru geniş, bereketli Kilikya ovası ile yukarı Fırat Nehri'ni birbirinden ayırır. Aziz Paul'ün doğduğu yer olan Kilikya'daki Tarsus kenti, Zincirli'nin 160 kilometre batısına düşer. Asi nehri üzerindeki daha da ünlü klasik kent Antioch (modern Antakya), 110 kilometre güneyde yer alır. Fırat nehri, Zincirli'nin sadece 100 kilometre doğusundadır.

Zincirli'de MÖ 2500 civarında Erken Tunç Çağı içinde ilk kez duvarla çevrili bir kentin kurulmasından, MÖ 300 dolayında Büyük İskender yönetimindeki Yunanların Yakın Doğu'yu fethinden sonra terk edilmesine kadar, Amanos Dağları'ndaki en önemli geçidin doğu çıkışını bu mevkinin yerleşik halkı denetlemiştir. Yüksekliği 2100 metreyi aşan bu dik dağ sırası, Akdeniz'den Kuzey Suriye içlerine geçişi engellemektedir. Burada sadece iki ana geçiş noktası vardır. Bunlar, doğu-batı trafiğine iki yönde geçiş verir. Birincisi, Zincirli yakınında Amanos sırasının kuzey ucundaki klasik yazarların "Amanian Kapısı" dediği Bahçe Geçidi; diğeri sıranın güney ucunda Antakya yakınında (Antioch), Belen Geçidi'ndeki "Suriye Kapısı" denilen yerdir.

Zincirli mevkiinin bir kraliyet başkenti olarak doğal avantajları bulunmaktadır. Çünkü atlarıyla ünlü Kilikya ovasını doğuya doğru geçen, ormanların ve Amanos Dağları'nın tomruk kamplarının içinden geçerek Fırat Nehri'ne doğru doğuya uzanan antik kervan yolunun iki yanında yer almıştır. Bu kervan yolu, Akdeniz'e en yakın gelen ve Mezopotamya'nın kalabalık merkezlerine nehir üzerinden kolay ulaşımın sağlandığı noktada Fırat'la buluşur. Sam'al kralları bu uluslararası ticaret yolu üzerindeki en önemli dar geçidin denetimini ellerinde tuttular ve böylece Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki kervan trafiğinden kâr elde ettiler.

Dahası, Zincirli'de yaşayan halkın Amanos Dağları'nın sadece birkaç kilometre uzaklıktaki sık ormanlık olan yamaçlarına erişimi kolaydı (Şekil 1). Bu dağlar antik çağda özellikle uzun çam ve sedir ağaçlarının kerestesiyle ünlüydü. Bunlar karadan Fırat'a nakledilir ve sonra nehir boyunca ağaçsız güney Mezopotamya'ya taşınırdı. Dolayısıyla kereste ve reçine gibi ağaç kaynaklı ürünlerin Sam'al krallarının zenginlik kaynağı olması ve Asur

derebeyleri tarafından talep edilen izin listesinin en başında yer alması şaşırtıcı değildir. Zincirli sadece Amanos eteklerine değil, yüksek Toros Dağları'nın 60 kilometre güneyine de bitişiktir. Türkiye'nin güneyinde doğu-batı yönünde uzanan tepeleri kaplı Toros dağ silsilesi 3.700 metreye kadar yükselir ve kuzeyde Anadolu platosuyla güneyde Suriye ve Mezopotamya ovalarını birbirinden ayırır. Antik çağlarda Toros Dağları seyahat ve iletişimin en büyük engelini oluşturmuştu. Burada geçilebilecek yalnızca birkaç nokta vardı. Klasik yazarların Kilikya Kapıları olarak bildiği geçit, Kilikya Ovası'nın batı kenarında Zincirli'nin 160 kilometre batısındaki esas yoldu. Alternatif olarak Zincirli'nin 100 kilometre doğusunda yukarı Fırat vadisi, kuzeyden gelen gezginleri, antik çağ kervanlarının geçtiği bir dizi doğu Anadolu dağ vadisine ulaştırırdı.

Şekil 2. Zincirli, (Sam'al) Toros Dağları'nın güneyinde ve Amanos Dağları'nın doğusunda yer almaktadır (Fotoğraf Neubauer Zincirli Keşif Heyetinin izniyle).

Yüksek dağlarla batıya ve kuzeye bağlanmış olan Zincirli bölgesi halkı birkaç geçiş noktasını savunabildiği sürece istilâlara karşı görece iyi korunmuştu. Bu nedenle Sam'al gibi küçük bağımsız krallıklar ortaya çıkıp gelişebilmiş, uzun süre kendi kültürel ve politik bağımsızlıklarını koruyabilmişti. Ancak belli başlı ticaret ve iletişim yolları bölgenin üzerinden geçtiği için, dış etkilere kapalı değildi. Sam'al krallığı, hem Akdeniz ve Fırat arasındaki doğu-batı yolunun, hem de Toros eteklerinden Asi Nehri'ne uzanan kuzey-güney yolunun iki yanında yer alıyordu. Krallık, batıda Amanos sıradağları ve doğuda çorak tepeleriyle alçak Kurt Dağı silsilesi arasında kalan dar vadiye yerleşmişti. Bu vadiden Asi Nehri'nin bir kuzey kolu olan Karasu Nehri bulunur. Zincirli'nin 100 kilometre güneyindeki geniş Antioch (Amik) Ovası'na ulaşır. Bu ova, başkenti Tell Ta'ynat olan Demir Çağı'nın komşu Patina krallığının kalbidir (Harrison, 2009).

Karasu Vadisi'nin eni, çoğu yerde sadece 16 kilometre civarında ve bazı noktalarda çok daha dardır. İki tektonik tabakanın çarpışmasıyla oluşmuş büyük bir jeolojik fay tarafından oluşturulmuştur. Aslında bu fay hattı, Akdeniz'in doğu kıyısından geçip, Suriye'de Asi Vadisi'ni, Lübnan'da Bekaa Vadisi'ni, Galilee Denizi'ni, Ürdün Nehri ve Ölü Denizi içine alarak Doğu Afrika'da Mozambik'e kadar giden, 6000 kilometre uzunluğundaki Suriye-Afrika çatlağının en kuzeydeki uzantısıdır. Bu çatlak vadi sistemi belli yönlerde insanların seyahat etmesine ve iletişime yol açan doğal bir koridor sağlar. Örneğin, maddi kültürlerinden anladığımıza göre Zincirli halkı, güneyde Antakya Ovası'nda ve Suriye içinde yaşayan insanlarla yakın temas içindeydi, ama kuş uçuşu mesafe olarak uzak olmasa da yürüyerek ulaşılması zor olan Kilikya ve Akdeniz kıyısı halklarıyla çok daha az temasları vardı. Benzer şekilde çoğu dönemlerde, Zincirli halkının Toros Dağları'nın kuzeyinde yaşayan Anadolu halklarıyla da temasları azdı. Zincirli bölgesi sadece Hitit İmparatorluğu (MÖ 1340-1180 civarı) ve onun ardından gelen devletlerin döneminde -Anadolu krallarının Kuzey Suriye'yi fethedip yönetmek üzere Toros bariyerini aştığı ender bir dönem- kuzey etkilerine maruz kaldı. Bu nedenle Zincirli'nin, geleneksel olarak Sami dillerinin konuşulduğu en kuzeybatı bölgesinin kıyısında, önemli bir dil sınırının yakınında olması şaşırtıcı değildir. Güneyden ve doğudan gelecek göçlere açık olan bu bölge, dağların diğer tarafında, kuzey ve batıda yaşayan Hint-Avrupa dillerini konuşan halklara genellikle kapalıydı.

İklim, Bitkiler ve Hayvanlar

Sam'al krallığı, vadi tabanında yağmurla beslenen tarıma ve yakın tepelerde sürülerin otlatılmasına uygun elverişli koşullara sahip, yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı Akdeniz iklim bölgesinde gelişmiştir. Amanos Dağları yılda ortalama 1000 milimetreden daha fazla yağış almaktadır. Modern zamanlarda tomrukçuluk ve aşırı otlatma yüzünden ormanların azalmasından çok önce, antik çağlarda iyi sulanan dağ yamaçları üzerlerinde köknar, ladin, sedir, çam ve ardıç gibi esas olarak iğne yapraklı-kozalaklı türlerin oluşturduğu yoğun ormanlar taşırdı. Bu bölge çok eski zamanlardan beri Mezopotamya'nın büyük şehirlerine ihraç edilen kaliteli kereste ve örneğin, reçine gibi diğer orman ürünlerinin başlıca kaynağıydı. Amanos sıradağlarının yarattığı perdenin engellediği yağmur ve denize uzaklık nedeniyle yıllık yağış miktarının düşmesi sonucunda, yoğun ormanların yerini tipik Akdeniz çalılıkları ve makilere bıraktığı Zincirli'nin doğusunda bitki örtüsünü melengiç, meşe, fıstık ve diğer küçük ağaçlarla geniş yapraklı her daim yeşil fundalar oluşturur -nane, defne ve mersin gibi bunların çoğu kokuludur.

Zincirli'de bulunan Demir Çağı'na ait taş rölyeflerdeki av görüntüleri (Şekil 7) ve buradaki kazılarda çıkarılan hayvan kemikleri, antik çağlarda Zincirli civarında yabani av hayvanlarının çok olduğuna dellettir. Civardaki ormanlık dağlarda ve dağ eteklerinde geyik, tavşan ve yaban domuzları yaşamaktaydı; aynı zamanda kurt, aslan ve ayı gibi iri yırtıcılar da vardı. Karasu vadisinin dere ve bataklıkları çok çeşitli balıklara, kaplumbağa ve su kuşlarına, vadi çatlağı boyunca uçarak Rusya'dan Afrika'ya mevsimsel olarak göç eden milyonlarca göçmen kuşa ev sahipliği yapmaktaydı. Doğunun çorak arazilerinde ceylan sürüleri dolaşırdı. Kazılarda çıkan tüm botanik kanıtlara göre antik çağda Zincirli halkı, yörede bol bol bulunan bu yabani kaynaklara ek olarak, alüvyonlu zengin toprakları işleyerek buğday, arpa ve sebzenin yanı sıra üzüm, zeytin ve incir yetiştirdiler. Bu mahsullere koyun, keçi ve büyükbaş hayvanların otlatılması da eklenince Sam'al krallığının tipik Akdeniz geleneksel ekonomisi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu krallık halkının yaptığı tarım ve hayvancılığın dışında olağanüstü boyutta balıkçılık, kuş ve yaban hayvanı avcılığı da yapabildiği düşünülmektedir.

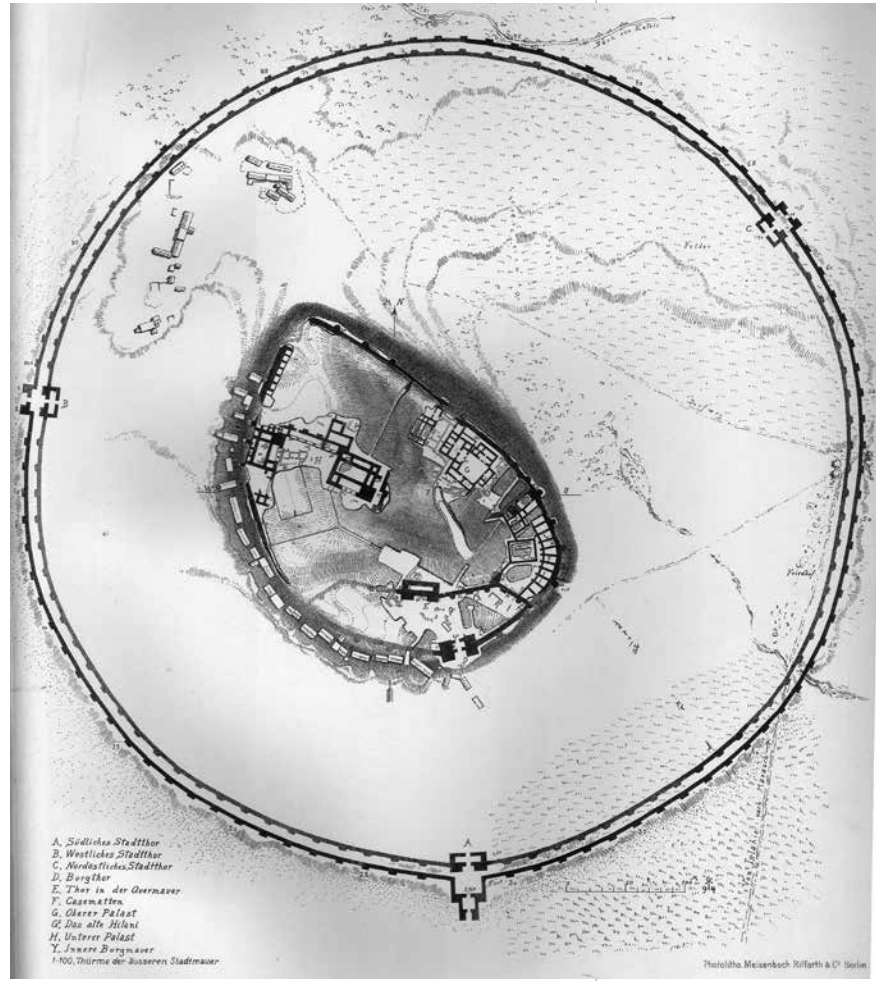
Önceki kazılar

Carl Humann, Felix von Luschan, Robert Koldewey ve Gustav Jacoby liderliğindeki öncü bir arkeologlar ekibi, 1888'den 1902'ye kadar Alman

Orient-Komitee ve Berlin Müzesi adına Zincirli'de beş mevsimlik bir kazı yönetmişlerdir. Bulgularını, "Ausgrabungen in Sendschirli" başlığıyla dört büyük cilt halinde yayınlamışlardır (Luschan ve ark. 1893, 1898, 1902, 1911). Bu ciltler kazı alanında bulunan mimari, heykel ve yazıtlarla ilgiliydi. En önemli küçük buluntular -çeşitli seramikler ve taş, fildişi, tunç, demir ve başka malzemelerden yapılmış yüzlerce parça- hakkında olan beşinci cilt ise birkaç yıl sonra Walter Andrae tarafından yayınlanmıştır (Luschan ve Andrae, 1943).

Bu Alman kazısı, Zincirli buluntularının sergilendiği Berlin'deki Vorderasiatisches Museum (Yakındoğu Müzesi)nden Ralf-B. Wartke tarafından arşiv fotoğrafları ve çizimlerle de desteklenerek ayrıntılarıyla anlatılmıştır (Wartke, 2005). Bu keşif çalışması, Demir Çağı'ndaki Sam'al'in şehir duvarlarını ve kapılarını belirledi ve alanın merkezindeki beş hektarlık yukarı höyük üzerinde bulunan birkaç saray ve diğer büyük yapıları ortaya çıkardı. Yukarı höyük, MÖ 2500-1500 civarındaki bin yıllık dönemde birikmiş olan, Tunç Çağı'nın kerpiç yerleşimlerinin kalıntı katmanlarından oluşmuştu. Demir Çağı kraları MÖ 900 civarında bu eski höyüğün üzerine bir kraliyet kalesi kurarak höyüğü, çevresindeki ovoidan 15 metre yukarı yükselttiler. Bir aşamada da kraliyet kalesinden 360 metre mesafeye, alanı korumak ve kaleyi çevirmek için büyük daire şeklinde bir duvar inşa ettiler. Daha sonraki Sam'al krallarının yaptırdığı 5 hektarlık iç kale de toplam 40 hektarlık duvarla çevrili alanın ortasına oturtulmuştur (Şekil 3).

Alman keşif heyeti tarafından çıkarılan düzinelere yontulmuş taş parçaları bugün İstanbul ve Berlin'deki müzelerde bulunmaktadır. Bunların arasında önemli binaların girişlerini bekleyen aslan ve sfenks heykelleri, kral saraylarının girişlerindeki süslü sütun altlıkları ve şehrin ana girişlerinin iç duvarlarını kaplayan rölyefli bazalt ortostatlar (dik duran dikdörtgen levhalar) da bulunmaktadır. (Şekil 7, 12, 13, 19 ve 21). Burada taşta oyulmuş bazı kraliyet yazıtları da bulunmuştur. En eskisi -Kulamuwa yazıtı- MÖ 830 civarında Demir Çağı'nın ortak dillerinden biri olan Fenike dilinde yazılmıştır (bkz. Younger 2000 civarı) (Şekil 18). Daha sonraki yazıtlar Yeni Asur İmparatorluğu'nda yaygınlaşan, bazı Sam'al krallarının evraklarının kaydı için Fenike alfabesinin bir çeşidiyle yazılan yerel Sam'al lehçesi ve Resmi Arami lehçesi ile yazılmıştır (Younger, 2000a, 2000b, 2000d). Alman keşif heyeti tarafından bir de Akad dilinde çivi yazısıyla büyük taş bir anıt üzerine kazınmış Asur imparatorluk yazıtı bulunmuştur (bkz. Leichty 2011) (Şekil 22).

Güncel Kazılar

Zincirli'de 19. yy. Alman arkeologları, o günlerin standardıyla kabul gören yöntemler kullandılar. Gerçi sadece birkaç arkeoloğun gözetimindeki çok sayıda işçiyile çok büyük boyutlarda hızla kazıyorlardı. Modern zamanın arkeologları için halen çok değerli kaynaklar olan ayrıntılı mimari planlar ortaya koydular, ama moloz katmanları stratigrafisi ve toprak katmanlarını tarihlemek için toprak kapların kullanımını gibi modern teknikleri bilmiyorlardı. Sonuç olarak, Alman keşif heyetinin ortaya çıkardığı yapıların tarihi ve işlevi ile ilgili birçok ayrıntı belirgin değil ve buldukları insan yapımı parçaları özgün buluntu yerleriyle ilişkilendirmek de oldukça zor. Dahası, onlar çabalarını yukarı höyük üzerindeki saray ve diğer anıtsal yapılara yoğunlaştırıp alanın daha büyük bir bölümünü kaplayan, kraliyet kalesi ile dış duvarlar arasındaki şehrin aşağıdaki geniş kısmındaki yapıları kazıp çıkarmayı ihmal ettiler.

Bu nedenle Chicago Üniversitesi'ne bağlı Oriental Institute, Neubauer Ailesi Vakfı'nın mali

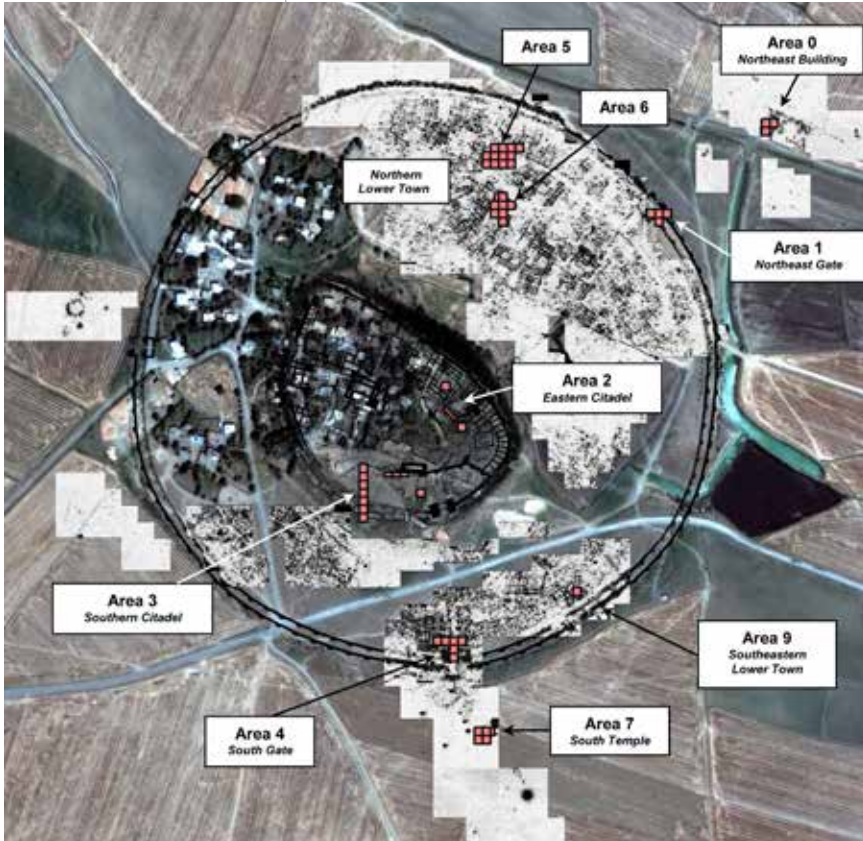
Şekil 3. Alman mimar Robert Koldewey tarafından 1894'te çizilen Zincirli planı, bölgenin etrafını dolaşan üç kapılı çift duvarlı tabkim sistemini ve güneydeki kapıdan girildiğinde şehrin ortasında yer alan kraliyet kalesini sergilemektedir (Luschan, Humann ve Koldewey, 1898: Tablo 29)

desteğiyle Zincirli'de modern yöntemler kullanarak yeni, geniş çaplı kazılar yapmaya karar verdi (Bkz. Schloen ve Fink, 2009). Neubauer Keşif Heyeti 2006 ile 2013 yılları arasında iki aylık yaz kampları dizisi şeklindeki sekiz mevsimlik kazıyı bitirmişti. Bugüne kadar dokuz farklı kazı bölgesinde toplam 5500 metrekare alan kazılmış durumdadır (Şekil 4). Kalıntıların yüzeye göre daha yakın olduğu aşağı şehirde, teşhiri yatay olarak kapsamlı biçimde büyütmek ve MÖ 2500-1500 civarında önceki işgal dönemi sırasında oluşan Erken ve Orta Tunç Çağı katmanlarına ulaşmak üzere yukarı höyüğün çevresini derinleştirmek için yeni kazı sezonları planlanmaktadır.

Bugüne kadarki çalışmalar Zincirli kazı alanının, geç Demir Çağı aşağı şehrinin geniş yatay teşhirine genel olarak uygun olduğunu göstermiştir. Bu çok önemlidir, çünkü kazı ölçeğinde niceliksel bir artış, Akdeniz tarihinin bu biçimlendirici dönemindeki şehir yaşamı ve kültürünü kavramamızda niteliksel bir sıçramaya yol açabilir. Antik bir yerleşim yerinin sosyal ve ekonomik örgütlenmesi, arkeologların sıklıkla sınırlandığı az sayıdaki bireysel konut örnekleriyle anlaşılabilir. Binlerce metrekareye dağılmış bitişik konut kümelerinin dikkatle araştırılması gerekir. Gerçekten de yerleşim yerinin farklı kısımlarındaki tüm mahallelerin -sokak ve açık alanlarla bağlı büyük konut blokları- incelenmesi şarttır. Çünkü bu mahalleler, aslında sakinlerinin etkileşimiyle belli bir yer ve zaman içinde "şehirciliğin" kurulduğu, uyumlu mimari ve sosyal birimlerdir.

Buna bağlı olarak, Zincirli'deki Demir Çağı yerleşiminin ekonomisini ve toplumunu anlamak için Neubauer Keşif Heyeti analizini yerel ölçeğiyle sadece tek tek evleri değil, aynı zamanda birbirine kenetli ev gruplarını ve bunların paylaştıkları tesisleri, genel mimari düzenlemeleri ve diğer konut kümelerinden kopukluk derecelerini inceliyor. Bu anlamda, daha yakın geçmişteki Akdeniz ve Orta Doğu toplumlarında sadece evlerin içindeki değil, konutlar arası sosyal ve ekonomik ilişkileri de tarihi ve etnografik kıyaslamaların ışığında anlamak mümkün olabilir. Bu çabanın önemli bir aracı, aşağı şehrin jeo-manyetik incelemesidir (Casana ve Herrmann, 2010) ki, aşağı höyüğün yaklaşık üçte ikisinde yer alan gömülü yapı ve sokakların ayrıntılı ana hatlarını ortaya çıkarmıştır (geri kalanlar zamanımızın ağaç ve binalarıyla kaplıdır ve bu nedenle jeo-manyetik incelemeyle erişim mümkün değildir). Yüzey altının jeo-manyetik haritası, kazılarda rehber olarak ve kazı yapılmamış bölgelerde ek veri sağlamak üzere kullanılmaktadır.

Şekil 4. Jeo-manyetik harita ve Neubauer Keşif Heyeti kazı bölgeleri (2006-2012), 1898'de çıkarılan yapıların Alman planını kaplıyor ve modern bir uydu fotoğrafı (Zincirli Neubauer Keşif heyeti izniyle).

Yerleşimin Tarihi ve Arkeolojik Kalıntılar

Kazı alanında bulunan çanak-çömlekler, Zincirli'de Erken Tunç Çağında, Suriye'de MÖ 2500-2300 civarında egemen olan Ebla Krallığı döneminde yerleşimin olduğunu gösteriyor (Lehmann, 1994). Erken Tunç Çağı höyüğü daha sonraki yapıların altında derinlere gömülmüştür ve bu nedenle tam olarak çıkarılması zordur, ama höyüğün güney yamacındaki son kazılarımızdaki derin bir kesik (Şekil 4'teki 3. Bölge), MÖ üçüncü bin yılın sonlarında ateş içeren bir yıkımla kil tuğlaların yanarak kızardığını göstermişti (Şekil 9). Bu alanda, Halep merkezli Yamhad'ın Amorite İmparatorluğu döneminde Orta Tunç Çağında (MÖ 2000-1600 civarı) da yerleşim vardı. Geç Tunç Çağında (MÖ 1600-1200 civarı) ya da Demir Çağı'nın ilk bölümünde (MÖ 1200-900 civarı) yerleşim olduğunu gösteren seramik kalıntı olmaması, bu bölgenin Mittani ve Hitit İmparatorlukları ile Yeni Hitit'in büyük bölümünü içeren dönemde terk edildiğini düşündürmektedir. Ancak, MÖ onuncu yüzyılın sonlarında uzun süre terk edilmiş olan Tunç Çağı höyüğü, daha sonraki yazıtlarda MÖ 920-713 civa-

rında Sam'al'ı yönetmiş olan Demir Çağı hanedanının kurucusu olarak adı geçen Gabbār tarafından tekrar işgal edilir. Başlangıçta Gabbār'ın yerleşimi Tunç Çağı'ndan kalma 5 hektarlık özgün höyükle sınırlıydı, ama bir aşamada kendisi ya da onun mirasçıları çok fazla yayıldılar ve alanı sıkı bir şekilde tahkim ettiler. Höyük üzerindeki kraliyet kalesi büyütülerek yeniden inşa edildi, azametli dairesel dış tahkimat kral sarayından 360 metre ötedeki boş çiftlik arazisine inşa edilerek daha geniş, 40 hektarlık bir bölgeyi kapsadı (Şekil 3).

Tahkimatlar ve Süslemeleri

Üç metre genişliğindeki en dış duvarın taş temeli 3 metreden yüksek ve bu temellerin üzerinde kerpiçten bir üst yapı vardır (şimdi aşınmış), ki en az 10 metre yükseklikteymiş. Bu duvar, alanın çevresinde 2.200 metrelik mükemmel bir daire oluşturuyor. Üzerinde bulunan 100 adet dikdörtgen kule, okçu ve mızrak atıcıların şehrin savunmasında durdukları platformlar olarak eşit aralıklarla dizilmiştir. (Şekil 5). Kendi kuleleri dış duvarın kuleleriyle aynı hizada olan, aynı boyutlarda eş merkezli bir başka duvar, dış duvarın 7 metre içinde, çift duvarlı benzersiz bir tahkim sistemi olarak inşa edilmiştir. Dış duvarı geçebilen her saldırganın iki duvar arasına sıkışıp iç duvardaki atıcıların ateşine maruz kaldığı geçit vermeyen bir engeldir. Neubauer Keşif Heyeti şehrin Kuzeydoğu Kapısı'ndaki (1. Bölge, Şek. 4) dış tahkim sistemini 2007-2009 yıllarında, şehir duvarının 45 metresini ve Kuzeydoğu Kapısı'nın kule temellerinin 250 metre karesini, iç odaları ve yassı taş döşeli girişi, eş merkezli dış ve iç duvar arasındaki koridoru ortaya çıkararak yeniden incelenmiştir (Şekil 6). Kolay anlaşılabilir mimari plana göre kusursuz biçimde birbirine bağlanan iki duvar, kapı ile birlikte aynı zamanda inşa edilmiş gibi görünüyor. Bununla zıt olan Alman arkeologlar görüşüne göre ise iki duvar arasında yapı tekniği farkı var (ahşap kerestelerin enlemesine sokulduğu,

küçük taşların kullanıldığı iç duvarın temeli daha sığ) ve bu da aralarında yüzyıllar olduğuna işaret etmektedir. Ancak, teknikteki bu farklılık daha çok iki duvar arasındaki işlev farkından kaynaklanıyor olabilir. Dış duvarın daha derin ve sağlam temele oturması, koçbaşı vuruşlarına ve altının oyulmasına direnmesi için gerekliyken, iç duvar temelinin görevi sadece iç dairedeki savunucuların üzerinde duracağı kerpiç üstyapıyı desteklemektir. İç duvarın kerpiç tuğlaları içinde bulunan kömürleşmiş tohumlar incelenmektedir ve bu şekilde dış tahkimatın ve aşağı şehrin parmaklıklarının yapım tarihine ulaşmak için radyokarbon tarihlmesi ile belirlenecektir.

Dış tahkimatın Kuzeydoğu ve Batı Kapılarında hiç heykel yokken, daha büyük olan Güney Kapısı (1800 m² civarında) ve 400 m²'nin üzerindeki merkezi avlu, kerpiç duvarların altına yerleştirilen insani hayvan ve doğaüstü figürlerin rölyefleri kazınmış büyük taş bloklarla (ortostat) süslenmiştir (Şekil 7). Bu da daha önceleri Hititlerin uyguladığı kapı süslemelerini yansıtmaktadır. Zincirli'de 1888'deki ilk kazılarda bulunan korunmuş sekiz blokta karnatlı, kuş-kafalı nöbetçi figürleri, geyik avlayan bir avcı, iki fantastik hayvan, kartal başlı aslan gövdeli ejderha ve sfenks, düşmanın kesik başını tutan bir atlı ve ağızlarına kupalar kaldırmış yüz yüze ayakta duran iki erkek figürü bulunuyor (Luschan, 1902). Bunlar doğaüstü korunma, insan ve hayvanların evcilleştirilmesi, yeni bir şehrin kuruluşuna uygun hanedan istikrarı mesajları veriyor ve Zincirli'de bulunan daha eski artistik tarzda yapılmıştır. (Ort-hmann, 1971; Gilbert, 2011; Pucci, yakında çıkacak). Güney Kapısı'nın kuzey ucunda ve içindeki aşağı şehirdeki yeni kazılarımızla (4. Bölge, Şek. 4), bu ana girişten şehrin kuzeyine, iç kale höyüğünün kapısına doğru giden, şehrin defalarca işgal edilmesi sonucu birkaç kez yenilenmiş olan kaldırım taşı döşeli sokak silsilesi ortaya çıkmıştır. Kapının 60 metre güneyinde, dolayısıyla şehrin dışında olan 2008'de çıkarılan diğer rölyefli bir ortostatta, elinde asa ve

Şekil 5. Demir Çağı'na ait dış duvarın tam Kuzeydoğu Kapısının doğusunda üç metre yükseklikteki bazalt temelinin 45 metre genişliğindeki güneybatı görüntüsü (1. Bölge). Duvarın çevresinde eşit aralıklarla yerleştirilmiş 100 dikdörtgen kuleden ikisi de ortaya çıktı (soldaki sağlam, sağdaki yıkılmış). Fonda, Tunç Çağı yerleşim höyüğünün tepesine inşa edilmiş beş-hektar kral kalesi görülüyor (Fotoğraf, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

Şekil 6. Kuzeydoğu Kapısı'nın iç kulelerinden biri (1. Bölge, 2007). Taş diziliminin düzenli doğrusal boşluklarında ahşap keresteler olması muhtemel; Demir Çağı Zincirli'sinde, duvarı güçlendirmek ve depremlere karşı esneklik sağlamak için anıtsal bina inşaatlarında yaygın kullanılan bir tekniktir. Yassı taş döşeli kapı eşliğinin sağında duran genç kadın aşınmış ve araba tekerleklerinin izleriyle doluydu. (Fotoğraf: Eudora Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle)

buğday başağı tutan kılıçlı bir hükümdar figürü ile stilize bir "hayat ağacı" görülüyor ve stiline bakarak bir şekilde kapı ortostatlarından daha yeni tarihli olduğu anlaşılıyor (Bonatz, yakında çıkacak) (Şekil 8).

Merkezdeki eski Tunç Çağı höyüğü, güneyinde tek kapısı ve düzenli aralıklarla yarım daire kuleleri olan yeni bir duvarla çevrili tahkim edilmiş bir iç kale olarak biçimlendirilmiştir (Şekil 17). Tahkimat, Alman heyeti tarafından incelenmiş, ancak yapısının yeni ayrıntıları Neubauer Keşif Heyeti'nin höyüğün güneyinde açtığı yeni uzun hendekle ortaya çıkmıştır (Bölge 3, Şek. 4). Bu ucun dikey bir kesiti, Tunç Çağı höyüğünün aşınmış tepesine toprak bir surun inşa edildiğini ve sarı kille sıvandığını gösteriyor (Şekil 9). Meyilli yüzeye, erozyondan korumak ve yamaç üzerindeki değişik noktalara inşa edilmiş duvarları tutmak için taşlardan bir katman (bir "yokuş") eklenmiş. Tepede, alçak bir taş temel

üzerine inşa edilmiş olan 3 metre genişliğindeki kerpiç bir duvar, çapraz ahşap kirişlerle güçlendirilmiş (bugün sadece taş duvarlarda doğrusal boşluklar olarak görülür) (Şekil 10).

Krallık topraklarına tek giriş noktası olan iç kale kapısı, şehir duvarının Güney Kapısı'ndan da daha özenli bir şekilde süslenmiş, kırk ortostat benzer şekilde kazınmıştır (Şekil 11) (Luschan, 1902). Birer çift aslan ve boğa, kapının iki kanadının iki yanında girişi koruyorlar. Kapının doğu tarafında müzisyenlerin eşlik ettiği tanrıların geçit töreni, batı tarafında ise av, hükümdar, savaş ve kraliyet ata kültürü gibi dünyevi görüntüler yer almıştır (Gilibert, 2011: 65) (Şekil 12). Boynuzlu şapkalı ve silahlarıyla hükümdarlar ve tanrılar anonimdir, yazıyla tanımlanmamışlardır, ama elinde ayna olan uzun şapkalı tanrıça, 120 kilometre doğudaki Kar-kamış tanrıçası Kubaba olabilir.

Şekil 7. Güney Kapısı'nda bulunan taş bloklar, Zincirli'de bilinen en eski stilde oyulmuş. Oyulan şekiller, kapıdan girenlere şehrin insanlardan, vahşi hayvanlardan ve doğüstü düşmanlardan korunduğu güvencesini vermektedir. (Luschan'dan sonra 1902: tablo 34-36; sıralama Pucci'ye göre).

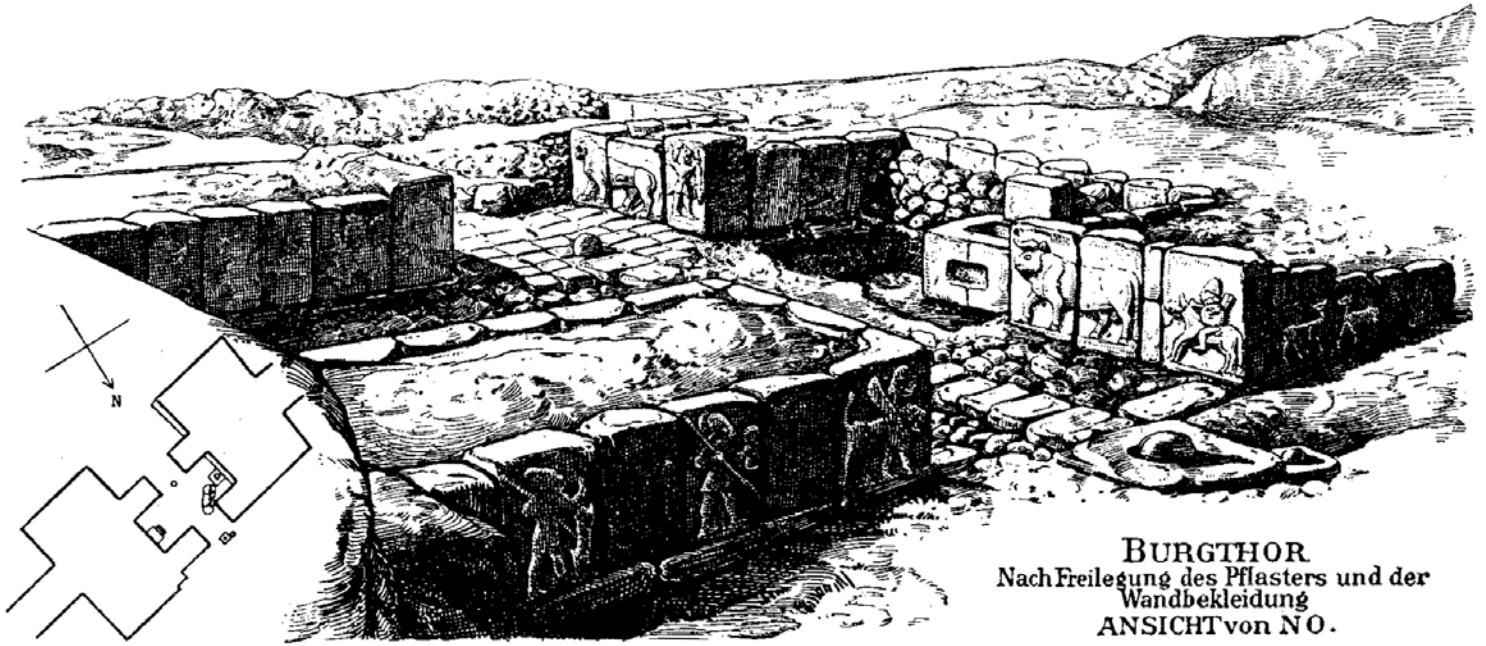

Şekil 8. Zincirli'nin 60 metre güneyinde 2008'de bulunan bazalt ortostat (1.25x0.9 m). Y'DY/Sam'al hükümdarı olması muhtemel asa ve kılıçlı, elinde buğday başağı olan sakallı bir adamın arkasında stilize bir "hayat ağacı" bulunmaktadır (Fotoğraf: Eudora Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti izniyle).

Solda: Şekil 9. Demir Çağı iç kale surundan alınan kesit (3. Bölge), suru oluşturan kil katmanlarını, üstteki Demir Çağı duvarının temellerini ve alttaki Erken Tunç Çağı'nın kırmızı pişirilmiş tuğlalarını gösteriyor (Fotoğraf: Eudona Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti izniyle).

Sağda: Şekil 10. Yukarı höyüğün güney tarafında 2007'de çıkarılan Demir Çağı Zincirli krallık iç kalesinin tabkimatı (3. Bölge). Yukarıdaki erken Demir Çağı duvar temeli olan taş yüzlü sur, özgün olarak çapraz ahşap kirişlerle tabkim edilmişti, ama daha yüksek olan duvar temeli Pers-Ellen dönemine aittir (Fotoğraf: Eudona Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti izniyle).

Şekil 11. Zincirli iç kale kapısı ortaya çıktığında, temellerinin altını koruyan taş ortostatlar üzerindeki oyulmuş tanrı, insan ve hayvan rölyefleriyle Hitit İmparatorluğu'nun anıtsal kapılarından gelen bir geleneğin sürdüğünü göstermiştir. Sam'al'ı fetheden Asurlular, iç odayı betimleyen devasa taş altlığın üzerine Asur kralı Esarhaddon dikilişini diktiler (Luschan, 1902:209).

Kale içindeki diğer bir duvar, güneyde bulunan alt terastan kuzeydeki yüksek saray bölgesine geçişi denetler. Bu duvara açılan kapı bir zamanlar, gövdeleri rölyef olarak yontulmuş kafaları dairenin içinde olan çok iri taş aslanlarla korunmaktaydı. Farklı dönemlere özgü değişik stillerdeki bu aslanların beşi, kapının önünde geniş bir çukurda bulundu; kapı kullanımından kalkınca törenle gömülmüşlerdi (Şekil 13). Bu kapının yakınında 2007 yılında Neubauer Keşif Heyeti tarafından kadın kafalı iki tasarımsal sfenks ve bir tasarımsal aslan bulunmuştur. (2. Bölge. Şek. 4) (Şekil 14) Bunlar, Zincirli'den 23 kilometre uzaktaki Yese-

mek'teki büyük taş ocağında bulunan heykellerle stil açısından benzerdir.

Sam'al'de Arami ve Luviler

Sam'al krallığının MÖ 900 dolayındaki kuruluşu, birçok akademisyen tarafından Aramilerin Fırat Nehri bölgesinden güneydoğuya göç etmesine bağlanır (örneğin, Sader 1987, Dion 1997). Neo-Asur ve Kuzeybatı Sami dilindeki çeşitli yazıtlar, Aramice konuşan diktatörlerin bu dönemde Suriye'nin değişik bölgelerinde krallıklar kurabildiklerini göstermektedir. Bu sıklıkla daha önce bölgede egemen

Şekil 12. Bir ziyafet masasında oturup ellerindeki kupaları ağızlarına kaldırmış iki kişiye yönelmiş olan tören alayı, hanedanın istikrar ve devamlılığını yansıtarak kraliyet ailesini temsil ediyor olabilir. Ölüm nedeniyle dikilen bu dönemin mezar dikilitaşlarında ölenler sıklıkla bu şekilde masa önünde bir kupadan bir şey içerken resmedilmiştir, burada oturan çift de kraliyet atalarına saygıyı ifade ediyor olabilir (Luschan, 1902: Tablo 27c).

Şekil 13. İç kalenin iç kapısının kalıntılarının önünde Alman arkeologlar, kocaman bir çukurda bir zamanlar bu kapıyı koruyan törenle gömülmüş beş adet aslan buldular. Yana yatmış olan sağdaki aslan, arkeologlar tarafından tekrar ayağa kaldırılmıştır (Luschan, Humann ve Koldevey 1898: Şek.35).

Şekil 14. 2. Bölge'de 2007 yılında çıkarılan tasarımsal bazalt aslan heykeli, belgelenmemiş bir 1888 Alman hendeği'nde bulunmuştur. Güneyde, Yesemek büyük heykel ocağında da benzer aslanlar bulunmaktadır (Fotoğraf: Eudora Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

Şekil 15. K Binası girişindeki süslü üç sütun kaidesine çıkan geniş merdivenler gibi geniş bir cephe, Neo-Hitit ve Arami krallıklarının tipik saray biçimi olan "hilani" özelliğidir (Luschan ve Jacoby, 1911: Şek. 146).

olan Luvi dili konuşan Anadolu kökenli Neo-Hitit hükümdarların yerine geçerek gerçekleşmiştir. Luvi hükümdarlarının kendileri de iktidarı, Torosların güneyini MÖ 14. yüzyılın sonlarında fethedip, kuzey Suriye'yi yüz yıldan fazla, MÖ 1200'den hemen sonra imparatorluğun yıkılmasına kadar yöneten Hitit İmparatorluğundan miras olarak almıştır. Hitit kraliyet lehçesiyle yakından ilişkili olan Luvi dili, Hint-Avrupa dillerindedir ve bölgeye Hitit İmparatorluğu döneminde kraliyet askeri ve hükümdar olarak girmiş ya da imparatorluğun çöküşünden sonra kargaşadan dolayı göç etmiş olan Anadolu

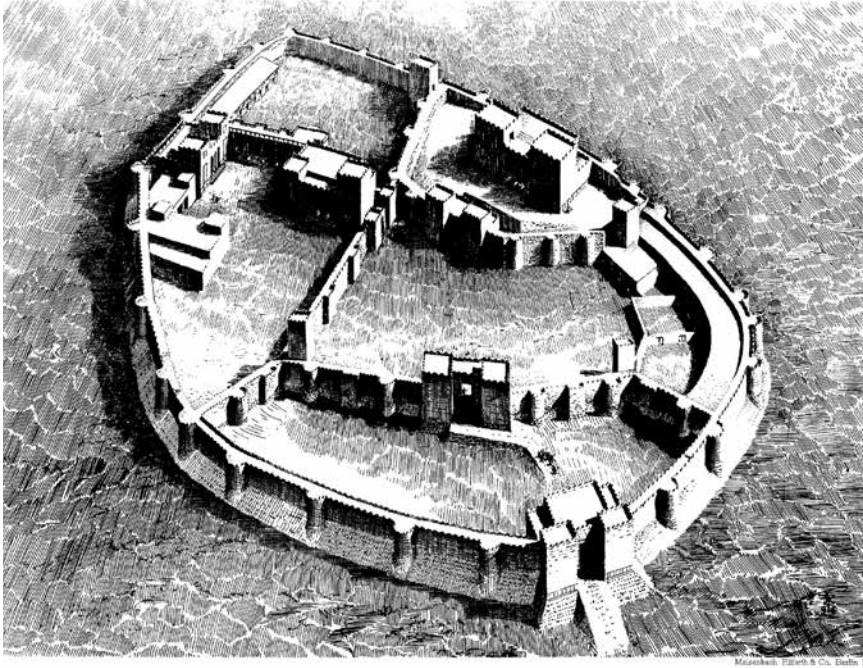
halkının konuştuğu dildir (Bryce, 2012: 53-55). Luvi yazıtlarında kullanılan belli bir resim yazısı bu grubun Hitit-sonrası dönemdeki politik egemenliğine işaret eder bazıları Zincirli yakınlarında bulunmuştur.

Gabbâr ile başlayan yeni hükümdarların yukarı Karasu vadisinde yerlerini aldığı Luvi dili konuşan hükümdarlar, daha sonra Sam'al dilindeki kraliyet yazıtlarında ortaya çıktığı üzere, Kuzeybatı Sami dili konuşan bir hanedanın kurucularıdır. Bu yeni hükümdarlar, yaygın biçimde düşünüldüğü gibi Arami ülkesini işgal etmemiş olabilirler. Tam tersine bölgede yüzyıllardır yaşamış, ataları Orta Tunç Çağı vadi halkı olan Sami dilini konuşan Amorite kökenli yerliler olabilirler. Sam'al dilini Arami dilinin bir lehçesi olarak sınıflandırmak tartışmalıdır (Huehnergard, 1995). Dahası, bölgenin Sam'al adıyla anılmasının Demir Çağı'ndan çok daha eskilere dayandığı, Amorite dönemi Eski Asur metinlerinde görülmesinden bellidir (Nashef'te yayınlanmıştır, 1987: 18-20, metin No: 7).

Her halükârda, ister yeni Demir Çağı hükümdarları Arami ülkesini işgal etmiş olsun, ister oradaki yerli Amorite halkı olsun, bölgede Anadolu ve Suriye kökenli iki önemli budun-dilbilim grubu arasında bir iktidar değişimi olduğunu kesin biçimde söyleyebiliriz. MÖ 900'den sonra Sam'al'ı yöneten Sami dili konuşan kraliyet hanedanı içinde, yazıtlarında Luvi dili kullanmadıkları halde Luvi adları taşıyan kralların olduğu gerçeği de oldukça çarpıcıdır. Kuzey Suriye'deki kültürel Hitit geleneği oldukça sebatkârdı. Hitit İmparatorluğu'nun ardından MÖ 1200'den sonra ortaya çıkan krallıklarda, özellikle Fırat Nehri üzerindeki Karkamış krallığı içinde yayılmıştı. Bu krallığın bu hükümdarları veya belki de Luvi dili konuşan yerli hükümdarlar, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Gabbâr'ın MÖ 900 civarında burayı fethine kadar Karasu vadisine egemen oldular ve bölgenin eski Luvi soyluluğunun Hitit olmayan Sami dili konuşan bir yönetime hizmetkâr olacağı bir dönemi açarak, terk edilmiş Zincirli höyüğünü başkent yaptılar.

Görüntüyü daha da karmaşıklığa sokmak üzere, Demir Çağı Kuzey Suriye'sinin, Sam'al kralları dâhil Sami dili konuşan hükümdarları, bu kültürel geleneğin devam eden prestijini sergileyerek Hitit olmayan elitlerin bile çokça taklit ettiği Neo-Hitit tarzı mimari ve ikonografiyi benimsediler. En dikkat çeken de, Sam'al'ın Sami krallarının, şehrin kapılarını süsleyen yontulmuş ortostat rölyeflerde görüldüğü gibi, Luvi yönetimindeki Karkamış'takilere çok benzeyen Neo-Hitit ikonografi ve dekoratif stilleri benimsemeleridir. Ama yazıtlarında Luvi dilini kullanmadılar ve Neo-Hitit ikonografi kullanımında da seçiciydiler. Belki de kendilerini bilinçli olarak çevrelerindeki düşman Luvi rejimlerinden ve düşmüş yerel Luvi soyluluğundan ayırıyorlardı.

Karasu vadisi çok uzun bir süre, Hitit İmparatorluğu sırasında ve sonrasında Luvi dili konuşan ve hem Hitit öncesinde hem de sonrasında 900'den sonraki dönemde Sami dili konuşan elitin politik egemenliği altındaki Anadolu ve Suriye topluluklarının birlikte var oluşlarına ve karşılıklı kültürel uyumlarına tanıklık etmişti. Akademisyenler bir süredir bu iki grup arasındaki rekabetin, mazlum muskabim'e (ed. "şu uzanıp yatanlar") ve baririm adlı üstün gruba işaret eden gizemli bir kaynaktan kuşkulmaktadır. Bunlar MÖ 830 civarında Sam'al kralı Kulamuwa'nın Fenike yazıtlarında yer almıştır (tercüme Younger 2000; bkz. Landsberger, 1948, s. 54-56; Lipinski, 2000, s. 236) (Şekil 18). Kulamuwa, muskabim'e yardım ettiğini (belki de sonradan gelen üzgün eski Luvi soyluları) ve iki grup arasında karşılıklı saygı ve işbirliği sağladığını ileri sürer. Dahası, Sam'al kraliyet hanedanı içinde Sami ve Luvi adlarının birbirine karışmasına (örneğin anne ailesinin Luvi olduğunu düşündürmek üzere kendi adı Luvi dilinde olan Kulamuwa'nın babasının ve erkek kardeşinin adları Sami dilindeydi) açıklama olarak görülen uzun süre varlıklarını birlikte sürdürmelerine ve hatta birbirleriyle evlenmelerine karşın, özgün etnik kimlikler unutulmamıştır.

Hilani Saraylar

İlk kez Zincirli'de tanımlanan, Asur saraylarında bu biçimin taklitlerini anlatan Asur metinlerinde bit-hilani olarak geçen klasik Neo-Hitit saray biçimidir (Luschan, Humann ve Koldewey, 1898: 183-

193). Tell Ta'inat, Karkamiş, Tell Halaf ve diğer Neo-Hitit ve Arami bölgelerinde de örnekleri bulunmuşsa da, Alman keşif heyetinin iç kalede çıkardığı farklı dönemlere ait altı hilani sarayıyla Zincirli halen bu biçimin çoğu örneğine üstün gelir (Şekil 16 ve 17). Bu sarayların bazen basamaklarla ulaşılan anıtsal bir cephesi, süslü masif taş kaideler üzerinde ahşap direklerle desteklenen verandası vardır (Şekil 15). Sahibinin taç giydiği sarayın ana kabul salonuna açılan geniş antre, arkada daha küçük birçok odaya ve üst kata çıkan gerideki merdivene doğru devam eder.

Kale içindeki en eski saray olan I. Hilani, kuzeydoğuda höyüğün en yüksek kısmında şehrin dış duvarlarıyla oluşan büyük dairenin merkezinde bulunmuştur. Büyük olasılıkla Gabbar'ın ya da onun hemen arkasından gelenlerden birinin hükümdarlığı zamanına denk gelmektedir ve masif taş temelini dışında ne yazık ki iyi korunmamıştır. Kuzeybatıda yüzleri büyük bir avluya bakan iki hilani sarayı (J ve K Binaları) yan yanadır (Şekil 17). J Binasına giriş, MÖ 830 civarında inşa eden kral Kulamuwa'nın görüntü ve yazıtı (Fenike dilinde) olan bir ortostat eşliğindedir. Bu levha üzerinde Asur kralı gibi giyinmiş olan Kulamuwa, Kilikya'nın batısındaki saldırgan komşuları Danaolara karşı Asur kralını nasıl "kiraladığını", muskabim ve baririm arasında Y'DY'ye refah ve barış getirdiğini anlatır (Younger, 2000 civarı) (Şekil 18). Kulamuwa'nın övünmesi belki de bu dönemde küçük Y'DY ile yüce Asur arasındaki ilişkinin yanlış bir beyan olabilir. Çünkü babası Hayya, Asur kralı III.

Şekil 16. Bu Demir Çağı kalesinin sanatçı tasviri, on dokuzuncu yüzyıl Alman Keşif Heyetinin, güneydeki tahkim edilmiş kapıların görüntüsüne benzer şekilde yüksek cepheli ve kuleli olan kuzeydeki hilani saraylarının yeniden yapılandırılmalarına dayanmaktadır. Burada boş olarak tasvir edilen höyüğün kuzeybatı ucunda, daha sonra iki hilani saray daha bulunmuştur (J ve K Binaları) (Luschan, Humann ve Koldewey, 1898: Tablo 30).

Şekil 17. Demir Çağı Zincirli kalesinin bu 1908 tarihli planı, burada J, K, H I, H II VE H III olarak işaretlenmiş olan altı hilani sarayın kazularak çıkarılan kalıntılarını gösteriyor. H II'nin kuzeybatısında olan altıncısı işaretli değil. Bu binaların hepsinin cephelerinde sütunlu girişleri ve geniş merkez odaları vardır. (Luschan ve Jacoby, 1911: Şek. 175).

Şekil 18. Kitabesi kendi dili Aramice ya da Luvi dilinde değil Fenike dilinde yazılmış olan kral Kulamuwa, kendisinden çok daha güçlü olan Asur kralının küçük bir tebaası olduğu halde tasvirini Asur kraliyet kıyafetiyle yaptırmıştır (Wikimedia Commons sonrası/CCSA 1.0).

Shalmanasar'a karşı MÖ 858'de kanlı bir savaş verip yenilmişti ve bunun sonucunda da Asur'a bağlılık yemini ederek yıllık bağ olarak gümüş, sedir kiriş ve reçine vermeyi kabul etmiş, kızını da zengin bir çeyizle Shalmanasar'a vermişti. Böylece Y'DY de Fırat'ın batısındaki diğer küçük krallıklar gibi büyüyen Asur imparatorluğunun tebaası haline geldi.

MÖ 8. yy. başlarından bilinen hiçbir bina yoktur, ama kral Panamuwa I'in (MÖ 790-750 civarı) Sam'al dilinde anısına bir kitabe olan büyük Hadad heykelinin 7 kilometre kuzeydoğuda Gercin mevkiinin yakınındaki tepeye dikilişi bu döneme rastlar (Younger, 2000b; bkz. Gercin bölümü). Panamuwa I yazıtı, kraliyet evinde şiddet uyarısı yapıyor ama bu uyarı dikkate alınmamış ve onun hükümdarlığını, tanınmayan bir zorbanın yeni kral Bar-Sur ve birçok akrabasını öldürüp oğlu II. Panamuwa'yı sürgüne gönderdiği bir iç savaş izlemiştir. Sürgündeki prens Asur kralı III. Tiglath-Pileser'den yardım istemiş, o da MÖ 743-740'ta Asur'un rakibi Urartu desteğindeki batı koalisyonunun yıkılması

sırasında onu tahtına kavuşturmuştur. II. Panamuwa artık Tiglath-Pileser'in favorisidir. Ona kampanyalarında ve sürgüne göndermelerde sadakatle yardım eder, düzenli olarak saygısını sunar ve sadık olmayan komşuların toprakları ile de ödüllendirilir. Zincirli'nin kuzeyindeki daha yeni bir mezarlığın yeniden kullanımında ortaya çıkan, oğlu ve halefi Barrakib tarafından Sam'al dilinde kralın çok büyük bir heykeli üzerine yazılmış olan kitabenin yarısı (Younger, 2000d; bkz. Gercin bölümü), Şam'da Asurlularla savaşan (MÖ 733/732) II. Panamuwa'nın nasıl öldürüldüğünü ve Tiglath-Pileser ve tebaası tarafından yasının tutulduğunu ve onurlandırıldığını anlatıyor.

II. Panamuwa'nın oğlu Barrakib'in Sam'al tahtına geçişi Tiglath-Pileser tarafından sağlandı ve bilinen bazı kitabelerde sadakatinden coşkuyla söz ederek kendisine "dünyanın dörtte dördünün hükümdarı Tiglath-Pileser'in kölesi" dedi ve "hükümdarı Asur kralının eteği dibinde olduğunu" beyan etti (Younger, 2000a). Bu sadakatin Barrakib ve babasına yarar sağladığı anlaşılıyor. Çünkü Sam'al'da yeni kapsamlı inşaat projelerine destek verdiler. Kuzeybatı sarayı III. Hilani'nin yapıyla büyük ölçüde genişletildi ve özenle donatıldı. Saray adamlarının geçidini gösteren ortostatlarla (Şekil 19) ve iki çift-sfenks sütun kaidesiyle süslüydü (Şekil 20) ve ayrıca diğer küçük bir hilani saray ("Nordöstlicher Hallenbau", veya Hilani IV) da müzisyenlerin ve kölelerin geçidini ve taç giyen kral Barrakib'in önünde duran bir yazıyı gösteren ortostatlarla süslenmişti (Şekil 21). J Binasında bulunan yontulmuş fildişi, mücevher ve Barrakib adı kazanmış gümüş külçeler, bu dönemin zenginliğine delalet ediyor.

Yirmi yıldan az bir süre sonra, en az MÖ 713'te, yerel bir validen söz eden bir Asur belgesine göre, Sam'al doğrudan yönetilen bir Asur vilayeti olarak imparatorluğa eklenmiş ve kraliyet hanedanı tahttan inmişti. Derebeyi ile tebaası arasındaki güya güçlü ilişki bir şekilde bozulmuş ya da imkânsız hale gelmişti, ama bu olayla ilgili koşullar hakkında, döneme ait hiçbir yıkım izi bulunmadığı için, barış içinde olduğundan başka bilgiye sahip değiliz. Sam'al'ın bu dönemdeki Asur valisinin adını biliyoruz (Nabû-ahhê-êreš MÖ 681), ama anlaşılana o sırada yeni hiçbir inşaat faaliyeti yapılmamış. Onun yerine Sam'al valileri, J Binasında bulunan MÖ 713 ve 671 tarihli çiviyazısı tabletlerde (Faist, çıkacak) görüldüğü gibi eski kraliyet saraylarını kullanmayı sürdürmüşler. Bu saraylar, belki de Asur İmparatorluğu içinde zamanın kralı Esarhaddon'a

Şekil 19. III. Hilani'nin süslü cephesinde sergilenen, bazılarının rütbe veya rolü giysi ve takılarındaki küçük farklılıklarla belirtilen saray adamlarının uzun geçidi, anıtsal girişte birleşiyor (Luschan ve Jacoby, 1911: Tablo 59).

Şekil 20. III. Hilani'nin girişinde bulunan iki masif taş sütun kaidesinin her birine kadın kafası ve aslan gövdesi olan kanatlı bir çift sfenks yontulmuş ve bunlar geniş cephede çok büyük ahşap direkleri destekliyor olabilirler (Luschan ve Jacoby, 1911: Tablo 56)

Şekil 21. Bilinen son Sam'al kralı olan Bar-nakib, yerel Sam'al dili yerine Asur imparatorluğunun ortak dili olan resmi Arami dili kullanan bir yazıcı tarafından selamlanıyor. Sağ üstte yer alan yazıtı ay simgesi izliyor ve "Benim tanrım Ba'al-Harran" yazıyor, günümüzde Urfa'nın güneyinde olan Harran'ın Ay Tanrısı (Fotograf: Virginia Herrmann, izniyle kullanıldı).

Şekil 22. Kalenin bazı kısımlarının MÖ 670 civarında yıkılması ve yeniden yapılmasının ardından Zincirli kale kapısına Asur kralı Esarhaddon'un 3 metre yüksekliğindeki bir dikilitaşı dikildi. Asur kralının düşmanları karşısındaki gücünü ve tanrılar tarafından korunmasını yansıtan dikilitaş, Sam'al'in fethini anlatmıyor, ama Sidon kralıyla Mısır veliabt prensinin boyun eğişini gösteriyor ve MÖ 671'de Asur'un Mısır'ı fethini betimliyor (Luschán, Schrader ve Sachau'dan sonra, 1893: Tablo 1).

Şekil 23. Kale höyüğünün güney ucunda (3. Bölge), geç Demir Çağına ve Pers-Hellen dönemlerine ait anıtsal yapılar, kale duvarları içinde ortaya çıkmıştır. Merkez sağdaki yassı taş eşik, Asur vilayet döneminden kalma (MÖ yedinci yüzyıl) geniş iki odalı bir tapınağa aittir, kuzey duvarları ve avlular ise muhtemelen Pers-Hellen döneminden (MÖ 4.-3. Yüzyıllar) büyük bir idare binasının parçalarıdır (Fotoğraf, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

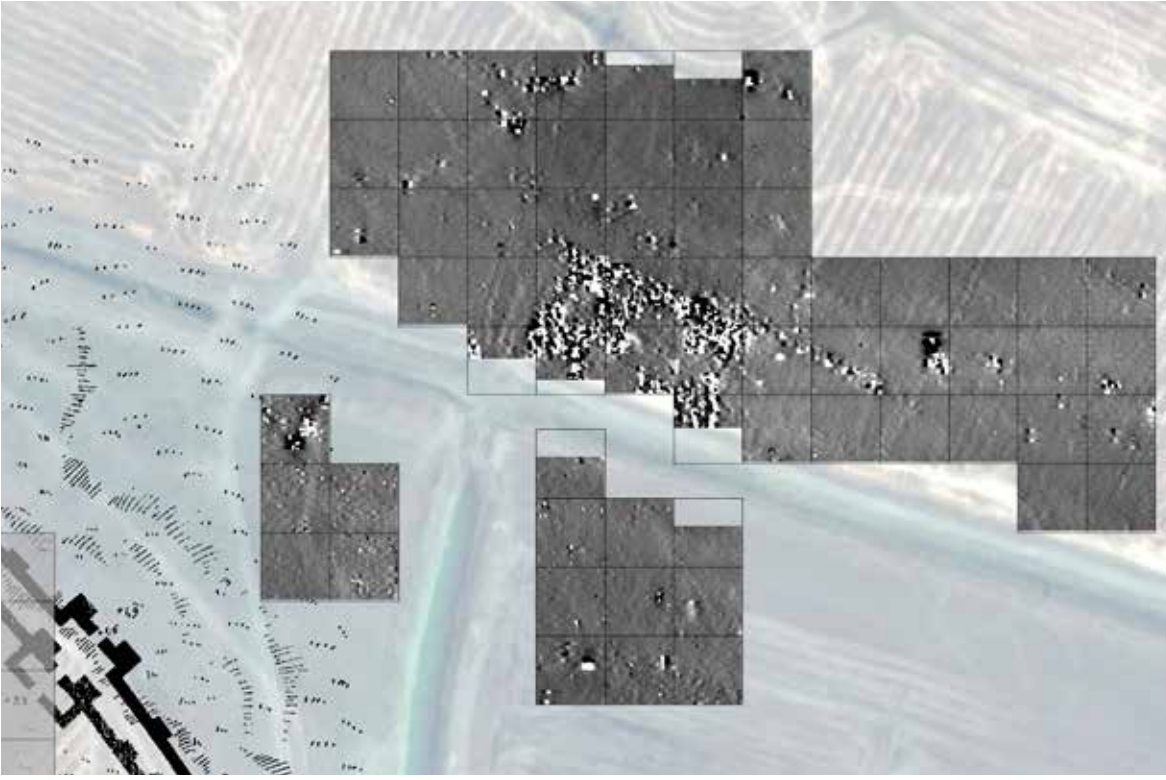
Şekil 24. Ellen döneminde Zincirli işgalinin en son dönemi, MÖ 311-305 civarına ait altın bir sikkeyle gösterilmiştir. 3. Bölgede yukarı höyüğün tepesinde bulunan paranın bir yüzünde Büyük İskender'in adı ve tersinde ise zafer tanrıçası Nike'nin görüntüsü yer alıyor (Fotoğraf: Eudora Strube, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

karşı bir komplo ile ilişkili olan Sam'al'daki bir ayaklanmaya misilleme olarak MÖ 670 civarında çıkartılan şiddetli bir yangınla yok olmuştur (Radner, 2001-2004). Eski saraylar yenilenmemiş, onun yerine yeni G Sarayı (Şekil 3) Asur-Neo-Hitit karışımı bir tarzda höyüğün merkezine, kuzeydoğudaki eski I. Hilani'nin ve büyük II. Hilani'nin harabeleri üzerine inşa edilmiştir. Kralın MÖ 671'de Mısır'ın fethi için Asur çiviyazısıyla yazılmış Asur kralı Esarhaddon ve iki oğlunun devasa bir dikilitaşı, Sam'al'in yenilenen sadakatine işaret olarak eski kale girişine dikilmiştir (Şekil 22). Güney kalede yapılan yeni kazılarda bu Asur vilayet dönemine ait küçük bir tapınak (Bölge 3, Şek. 4) da bulunmuş, girişinde tek bir taş sütun kaidesi ve kabartma koç başı ve kuyruklarıyla süslenmiş taştan küçük bir ikram masası bulunuyordu (Şekil 23).

Asur yapıları, MÖ yedinci yüzyılın sonlarına doğru, belki de Asur imparatorluğunun MÖ 612-605 yıllarındaki Babil ve Med yenilgisi sırasında yıkıldılar. Alman keşif heyeti, izleyen Pers-Hellen dönemine (MÖ 4.-1.yüzyıl) ait bazı duvar ve çanak çömlek ile küçük buluntuları bildirmişti. Neubauer Keşif Heyeti şimdi kalenin güneyinde bu döneme ait büyük bir yönetim binasının bir kısmını ve yeni bir tahkimat duvarını ortaya çıkardı (3. Bölge, Şek. 4; Şek. 23 ve 24). Bu kale muhtemelen Amanos Dağlarında bulunan yakındaki bir geçidin kontrolünü sağlamak üzere Ahameniş Pers İmparatorluğu himayesinde yapıldı ve Issos Savaşında Büyük İskender'in ordusuna arkadan saldırmak için MÖ 333'te Akdeniz kıyısına geçen III. Daryus'un ordusu tarafından kullanıldı. Ancak, aşağı büyük şehir tamamen terk edilmişti ve 10 kilometre güneyde bugünkü İslahiye mevkiinde yeni bir Yunan şehri,

Nikopolis bulundu. Zincirli/Sam'al da kısa süre sonra terk edildi ve harabeleri, MS 19 yüzyılın sonlarında bir modern çağ köyü kurulana kadar boş kaldı.

Şekil 25. Manyetometrik bir çalışma 2009'da şehir duvarlarının dışında Kuzeydoğu kapısına yaklaşık 150 m uzaklıkta büyük bir yapı buldu (en az 55x37 m) ve bir kısmı 'Bölge 0' olarak çıkarılmıştı (Jason Herrmann, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

Aşağı Şehir ve Katumuwa Dikilitaşı

Daire şeklindeki tahkimat duvarlarıyla kapıları takip etmenin dışında Alman keşif heyeti, genellikle yerleşim alanı olduğu tahmin edilen daha geniş yer kaplayan aşağı şehrin iç kısmına pek dokunmadı. Şehir hayatı ve düzeniyle ilgili bilgi edinmek için aşağı şehrin incelenmesi, yukarıda da belirtildiği gibi Chicago keşif heyetinin önceliğini oluşturmaktaydı. Aşağı şehrin ulaşılabilen tüm kısımlarının (20 hektar civarında) 2007'de yapılan bir manyetometrik incelemesi, bu yedinci yüzyıl (Asur vilayeti dönemi) şehrinin şaşırtıcı derecede ayrıntılı bir planının ortaya çıkmasını sağladı (Casana ve Hermann, 2010) (Şekil 4). Aşağı şehirde binalar yoğundu -güneydoğuda boş görünen alandaki binalar ne yazık ki tarımsal faaliyetler sonucu tamamen yok olmuştu. Ana yolların oluşturduğu ağ, koyu binaların arasındaki daha açık şeritler halinde net bir şekilde görünüyor. Radyal yollar kapıları kaleye bağlarken, eş merkezli iki yol da dış duvarların eğimini izleyerek şehrin her bölümüne kolay ulaşım sağlamaktadır. Kaleye yakın olan bu radyal ve eş merkezli yol sistemi, ya daha az anlaşılabilen bir ağla yer değiştirdi ya da daha sonraki faaliyetler sonucu yok oldu.

Manyetometrik incelemeyle ayrıca şehir duvarlarının koruması dışında kalan MÖ sekizinci-ye-

dinci yüzyıla ait iki önemli bina bulundu, her ikisi de kazılarla araştırılmıştı. Kuzeydoğu kapısının yaklaşık 150 metre dışında bulunan büyük dikdörtgen bina (Şekil 4'te Bölge 0), 2010 ve 2013'te kısmen kazılıp çıkarıldı (Şekil 25). İyi korunmadığı halde, taş kaldırımları ve saklama kazanları vardı ve muhtemelen bir alışveriş yeri ya da doğudan Fırat'a doğru giderken Sam'al'a yaklaşan kervanlar için bir gümrük binası olarak kullanılmıştı. Güney kapısının yaklaşık 45 metre güneydoğusunda (Şekil 4'te

Şekil 26. Şehir duvarlarının 45 metre dışında, Güney Kapısı'nın güneyinde küçük bir ibadethane bulundu (7. Bölge). Kapı ve diğer geçiş noktaları, tehditkâr güçlerin girişini engellemek için ilahi koruma ve temizliğin gerekli olduğu ayinsel açıdan önemli yerlerdir (7. Bölge) (Fotoğraf, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

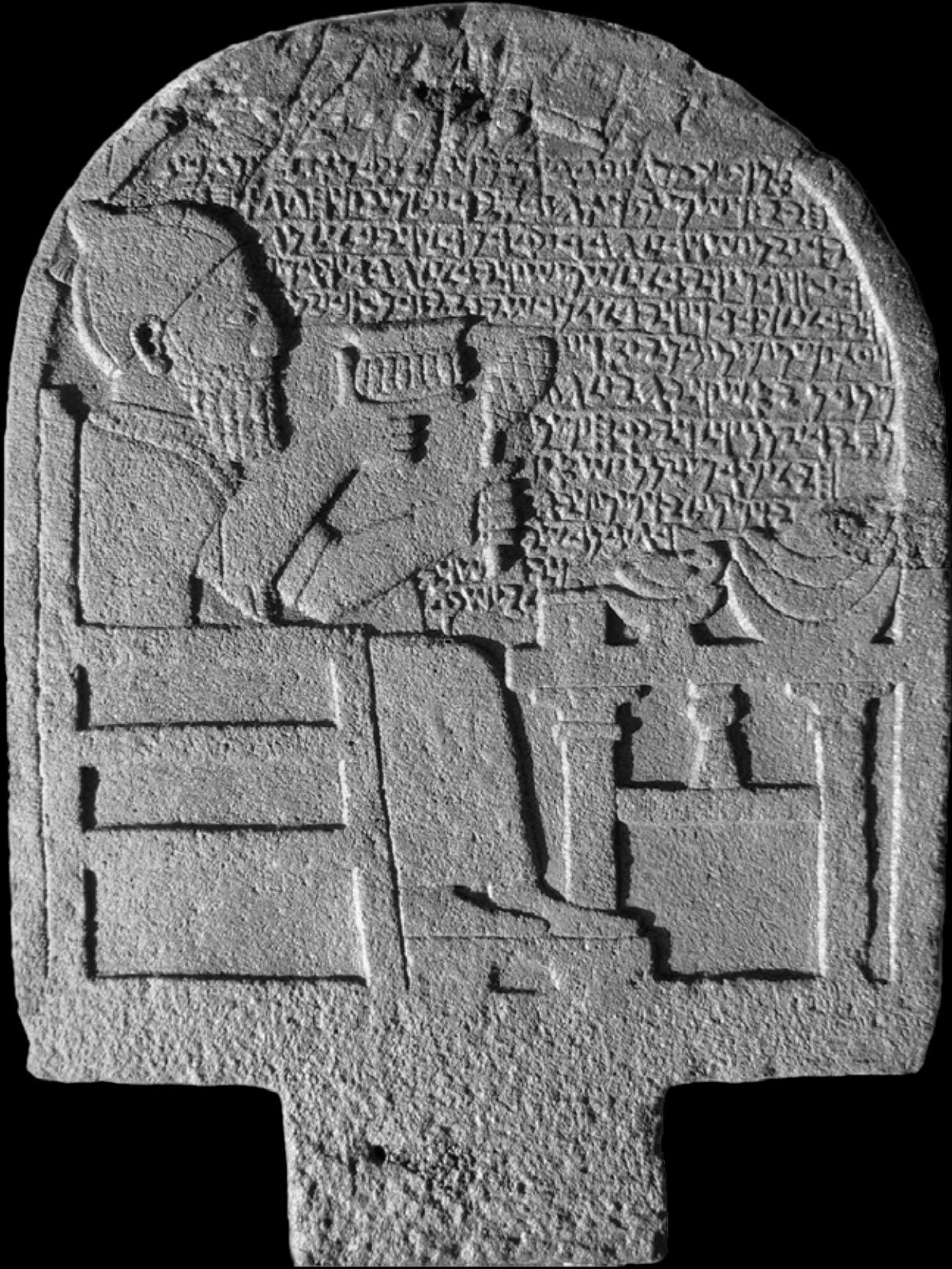

Şekil 27. Zincirli aşağı şehrinin 2010'da 5. (üst) ve 6. (alt) Bölgeleri. Altıncı ve 5. Bölgelerin kuzeydoğu köşesinde, büyük orta avlu binaları ortaya çıkmıştır. Bunlar Asur egemenliği dönemindeki şehrin ileri gelenlerinin konutları olabilir. Beşinci Bölge'nin büyük bölümünü ise daha küçük konut ve ibadet binalarının bir kompleksi oluşturmaktadır (Fotoğraf; Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

Bölge 7), 2008'de bulunan ortostatın yanında küçük bir tapınak bulunup çıkarılmıştır. (Şekil 26). Bu iki odalı binanın simetrik esas oda planı, Alalakh (Tell Atchana), Halep ve Karkamış'ta bulunan tapınaklarınkine benzer; iyi korunmamış olsa da bağlantılı küçük heykelcikler ve put kaide parçaları da bulunmuştur.

En net mimari planlar, Neubauer Keşif Heyeti'nin iki büyük kazı alanının bulunduğu aşağı şehrin kuzeydoğusunun manyetometrik haritasında görülmektedir (Şekil 4'te Bölge 5 ve 6). Manyetometrik harita, burada odaları bir çift orta avluyu çevreleyen bir elit konutlar kümesi olduğunu gösteriyor ki bu, imparatorluk içindeki Asur başkentlerinin ve vilayet merkezlerinin saray ve elit konutlarının tipik planıdır. Asur döneminin en asil kesimi ile yüksek memurlarının, yukarıdaki kalenin gözü önünde aşağı şehirde yaşamış olduğu anlaşılıyor. Beşinci ve altıncı bölgelerdeki bu binalardan ikisinin bazı bölümleri ortaya çıkarılmıştır (Şekil 27). Altıncı Bölge'deki bina yedinci yüzyılda Asur vilayet döneminde inşa edilmiştir ve boyut olarak kale içindeki Saray G'ye eşittir. Çakıl döşenmiş orta avlu dışında yer döşemeleri korunmamıştır. Ancak masif taş duvar temelleri vardır.

Bu elit konutları, daha düzensiz planla küçük konut binaları kompleksi çevreliyordu. Elit bölgenin kenarındaki bu komplekslerden birine ait olan dokuz küçük bina, 5. Bölge'de ortaya çıkarılmıştır. Bu evlerin tipik eşya listesini yuvarlak ekmek fırınları, pişmiş tuğla ocakları, bazalt değirmen taşları, cilalı ağırşaklar ve demir gereçler oluşturuyordu. Bu bölgedeki hayvan kemikleri ve çanak çömlek aracılığıyla da Sam'al halkının yeme-içme alışkanlığı ve tarımsal-kırsal ekonomisi hakkında bilgi vermektedir. Gerçi bu kompleksin kuzeydoğu binalarının karakteri farklı olup, başlangıçta sıradan bir ev olarak görülen yapının bir köşesinde 1 metre yüksekliğinde, üzerinde Sam'al dilinde 13 satır yazı ve ziyafet masasında oturan bir adam rölyefi olan bir dikilitaş bulunmuştur (Şekil 28) (Struble ve Herrmann, 2009). Adamın bir elinde, ağzına götürdüğü süslü bir kâse (muhtemelen şarap için) bulunmakta ve diğer eliyle de dal üzerinde bir çam kozalağını kaldırmış haldedir. Masada, adamın önünde küçük silindirik bir kutu, tabakta bir ördek ve bir çanak bazlama bulunmaktadır. Başının üzerinde kabartma bir kanatlı güneş-kursu vardır (üstü genellikle pulluklarla çizilmiş halde). Yazıtta, bu dikilitaşın II. Panamuwa'nın bir memuru olan Katumuwa adlı birinin anıtı olduğu belirtilmektedir. Bazı tanrılar için kurbanlarla yapılan büyük bir açılış ziyafetini

Şekil 28. KTMW (Katumuwa diye okunuyor, bkz. Younger, 2009) dikilitaşı, tepesindeki kanatlı güneş kursu çiftçilerin pulluğuyla zedelenmiş, geri kalanı sağlam halde 2008'de 5. Bölgede yüzeyin hemen altında bulunmuştur. Resim, ölmüş Katumuwa'yı ziyafet masası önünde doğurganlık ve üreme sembolü olarak bir kâse ve çam kozalağı tutarken tasvir ediyor ve yazıtta rubu için her yıl dikilitaşa kurban kesilmesi bildiriliyor (Fotoğraf: Eudora Struble, Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

açıklıyor ve burada Katumuwa'nın ruhu için her yıl yapılacak adaklarla ilgili talimatlar vermektedir. Yazıt aşağıdaki gibidir (Pardee, 2009):

"Ben KTMW (Katumuwa), Panumuwa'nın hizmetkârı, (bu) dikilitaş hayattayken kendim için sipariş ettim. Onu ebedi bir odaya (?) yerleştirdim ve bu oda(da) bir ziyafet hazırladım: Bu dikilitaşta Hadad Qarpatalli (?) için bir boğa, Nigarawas (?) Sawdan için bir koç, Şamş için bir koç, Bağların Hadad'ı için bir koç, Kubaba için bir koç ve ruhum için bir koç (olacak). Bundan böyle bu odanın sahibi oğullarımdan biri ya da başka (birinin) oğullarından biri olduğunda (?), her yıl bırakın bu bağın en iyi (ürünlerinden) bir (armağan)- adak alsın. Ayrıca ruhumun yanında bir hayvan kesmeli (yukarıda belirtildi) ve bana bir but ayırmalı."

Bu dikilitaş birçok yönden Demir Çağı Neo-Hitit ve Arami mezar anıtlarının tipik örneğidir (Bonatz, 2000). Bilimsel bir kazıda kendi özgün bağlamında çıkartılan tek dikilitaş olması özellikle önemlidir. Bu bölgede insan kalıntısı bulunmadığı için, Katumuwa'nın ruhunun bedeninden (muhtemelen yakılmış olan) ayrı olarak, kendinden sonra gelenlerden yiyecek ve içecek kabul etmek üzere dikilitaşta dinlenmekte olduğu

düşünülebilir. Dikilitaşın, Katumuwa'nın statüsünde birinin olamayacak kadar küçük bir binada bulunmuş olması düşündürücüdür. Belki de bu onun kült mezarı için özel yapılmış bir binaydı (Şekil 29). Batısında, içinde sıradan olmayan taş yerleştirmeler olan daha da küçük binalar olması bunun küçük bir mahalle tapınağı olabileceğine işaret etmektedir ve Katumuwa'nın kendi kült mezarı için burayı seçmesinin nedeni de ilahi ortama yakın olmak istemesi olabilir (Herrmann, 2014a). Hayattayken, yakındaki büyük avlulu malikânelerden birinde yaşamış olması muhtemeldir. Katumuwa'nın yazıtı ve bu dikilitaşın aşağı şehirde yer alması onun kraliyetle ilişkili bir statüsü olduğuna işaret etmektedir. Ancak, bu kült mezarın Sam'al krallarınıninkilerle pek çok benzerliği bulunmaktadır. Tanrıların yanında olmanın gereği olarak ölümlere kurban adamak da bu benzerliklerden birisidir. Bu onun ya kraliyete özendiğini ya da bu ayrıcalıkların daha önce inanıldığından daha yaygın olduğunu düşündürmektedir (Niehr, 2014; Herrmann, 2014b). Kralı Panamuwa gibi kendi adı da Luvi dilinde olan, ama yazıtını Semitik Sam'al dilinde yazmış olan Katumuwa'nın tanrıları öncelikle Luvi tanrılarıdır (özellikle Karkamışlı Kubaba) ve dolayısıyla da kraliyet hanedanının Semitik panteonundan farklıdır.

Şekil 29. Aşağı şehrin kuzeyindeki 5. Bölge merkezinde çıkartılan yapıların detayı. Katumuwa dikilitaşının bulunduğu bina (maviyle gösterilmiş), muhtemelen onun ruhuna her yıl adakların yapıldığı özel amaçlı şapel olarak işlev görmüştür. Katumuwa'nın kült mezarı için buranın seçilme nedeni, batı komşusu olan küçük tapınak olması mümkündür (Neubauer Zincirli Keşif Heyeti'nin izniyle).

KAYNAKÇA

- Astour, Michael C. 1992. "An Outline of the History of Ebla (Part 1)." In *Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language*, Volume 3, eds. C. H. Gordon and G. A. Rendsburg, pp. 3-82. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Bonatz, Dominik. 2000. *Das syro-hethitische Grabdenkmal: Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südostanatolischen Raum*. Mainz: Philipp von Zabern.
- Bonatz, Dominik. Forthcoming. "The 'Tree of Life' Orthostat." In *Samal 1*, ed. D. Schloen. Oriental Institute Publications. Chicago: Oriental Institute.
- Bryce, Trevor. 2012. *The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. Oxford: Oxford University Press.
- Casana, Jesse, and Jason T. Herrmann. 2010. "Settlement History and Urban Planning at Zincirli Höyük, Southern Turkey." *Journal of Mediterranean Archaeology* 23: 55–80.
- Dion, Paul-Eugène. 1997. *Les Araméens à l'Âge du Fer: Histoire politique et structures sociales*. Paris: Gabalda.
- Faist, Betina. Forthcoming. *Die Keilschrifttafeln aus Sam'al (Zincirli)*. In *Samal 2*, ed. Marina Pucci. Oriental Institute Publications. Chicago: Oriental Institute.
- Gilbert, Alessandra. 2011. *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance*. Berlin: de Gruyter.
- Harrison, Timothy P. 2009. "Lifting the Veil on a 'Dark Age': Ta'yinat and the North Orontes Valley during the Early Iron Age." In *Exploring the Longue Durée: Essays in Honor of Lawrence E. Stager*, ed. J. D. Schloen, pp. 171–184. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns.
- Herrmann, Virginia R. 2014a. "The KTMW Stele from Zincirli: Syro-Hittite Mortuary Cult and Urban Social Networks." In *Redefining the Sacred: Religious Architecture and Text in the Near East and Egypt, 1000 BC-AD 300*, eds. E. Froot and R. Raja, pp. 153-181. *Contextualising the Sacred* 1. Turnhout: Brepols.
- Herrmann, Virginia R. 2014b. "The Katumuwa Stele in Archaeological Context." In *In Remembrance of Me: Feasting with the Dead in the Ancient Middle East*, eds. V. R. Herrmann and D. Schloen, pp. 49-56. *Oriental Institute Museum Publications* 37. Chicago: Oriental Institute.
- Huehnergard, John. 1995. "What Is Aramaic?" *ARAM* 7: 261–282.
- Konuk, Koray. Forthcoming. "Coins Found at Zincirli." In *Samal 1*, eds. D. Schloen and A. Fink. Oriental Institute Publications. Chicago: Oriental Institute.
- Landsberger, Benno. 1948. *Sam'al: Studien zur Entdeckung der Ruinenstätte Karatepe*. *Veröffentlichungen der Türkischen Historischen Gesellschaft* 7/16. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lehmann, Gunnar. 1994. "Zu den Zerstörungen in Zincirli während des frühen 7. Jahrhunderts v. Chr." *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 126: 105–122.
- Leichty, Erle. 2011. *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*. *Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period* 4. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Lipiński, Edward. 2000. *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 100. Leuven: Peeters.
- Luschan, Felix von. 1902. *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. 3: Thorsculpturen. Berlin: Georg Reimer.
- Luschan, Felix von, and Walter Andrae. 1943. *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. 5: Die Kleinfunde von Sendschirli. Berlin: Walter de Gruyter.
- Luschan, Felix von, Carl Humann, and Robert Koldewey. 1898. *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. 2: Ausgrabungsbericht und Architektur. Berlin: Spemann.
- Luschan, Felix von, and Gustav Jacoby. 1911. *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. 4. Berlin: Georg Reimer.

- Luschan, Felix von, E. Schrader, and E. Sachau. 1893. *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. 1: Einleitung und Inschriften. Berlin: Spemann.
- Marom, Nimrod and V. R. Herrmann. Forthcoming. "Incorporation into the Neo-Assyrian Empire from the Perspective of the Faunal Remains from Zincirli Höyük, Turkey." *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies* 2.4.
- Nashef, K. 1987. *Rekonstruktion der Reiserouten zur Zeit der altassyrischen Handelsniederlassungen*. Wiesbaden: Reichert.
- Niehr, Herbert. 2014. "The Katumuwa Stele in the Context of Royal Mortuary Cult at Sam'al" In *In Remembrance of Me: Feasting with the Dead in the Ancient Middle East*, eds. V. R. Herrmann and D. Schloen, pp. 57-60. *Oriental Institute Museum Publications* 37. Chicago: Oriental Institute.
- Orthmann, Winfried. 1971. *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*. Bonn: Habelt.
- Pardee, Dennis. 2009. "A New Aramaic Inscription from Zincirli." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 356: 51–71.
- Pucci, Marina. Forthcoming. "Founding and Planning a New Town: The Southern Town Gate at Zincirli." In *Syrian Art and Archaeology*, eds. D. Giannessi and P. Ciafardoni. PIHANS. Leiden.
- Radner, Karen. 2003-2004. "The Trials of Esarhaddon. The Conspiracy of 670 BC." *ISIMU: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad* 6: 165–184.
- Sader, Hélène S. 1987. *Les états araméens de Syrie: Depuis leur fondation jusqu'à leur transformation en provinces assyriennes*. *Beiruter Texte und Studien* 36. Beirut: Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.
- Schloen, J. David, and Amir S. Fink. 2009. "Searching for Ancient Sam'al: New Excavations at Zincirli in Turkey." *Near Eastern Archaeology* 72/4: 203–219.
- Struble, Eudora J., and Virginia Rimmer Herrmann. 2009. "An Eternal Feast at Sam'al: The New Iron Age Mortuary Stele from Zincirli in Context." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 356: 15–49.
- Wartke, Ralf-B. 2005. *Sam'al: Ein aramäischer Stadtstaat des 10. bis 8. Jhs. v. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*. Mainz: Philipp von Zabern.
- Younger, K. Lawson. 2000a. "The Bar-Rakib Inscription (2.38)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 160-161. Leiden: Brill.
- Younger, K. Lawson. 2000b. "The Hadad Inscription (2.36)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 156–158. Leiden: Brill.
- Younger, K. Lawson. 2000c. "The Kulamuwa Inscription (2.30)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 147-148. Leiden: Brill.
- Younger, K. Lawson. 2000d. "The Panamuwa Inscription (2.37)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 158–160. Leiden: Brill.
- Younger, K. Lawson. 2009. "Two Epigraphic Notes on the New Katumuwa Inscription from Zincirli." *Maarav* 16.2: 159-179.

GERCİN HÖYÜK

**Prof. Dr. David
SCHLOEN**
Öğretim Üyesi

**Dr. Virginia R.
HERRMANN**
Arkeolog

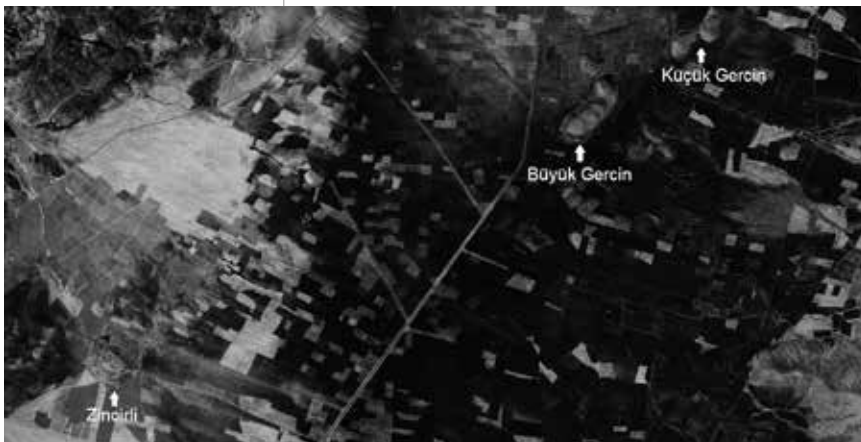
Gercin tepesi, Gâvur Dağı (antik Amanos Dağları) ile Kurt Dağı arasında, İslahiye ve Nurdağı modern yerleşimlerinin arasında bulunan Karasu Vadisinin ortasında ve Demir Çağı Sam'al'i Zincirli mevkiinin yedi kilometre kuzeydoğusunda dik bir şekilde yükselir (Şekil 1). Vadinin geri kalanında yer alan insan yapımı yapay höyüklerin tersine Gercin (veya Büyük Gercin), yüzyıllarca doğal bir işaret oluşturan doğal kayaların meydana getirdiği büyük, dik yamaçlı bir tepedir. Vadi tabanından

yaklaşık 70 metre yükseklikte olan Gercin, dik yamaçların kullanılan alanı azaltmasına rağmen toplam yaklaşık 30 hektarı bulan, daha uzun olan güney yükseltisinden bir sırtla ayrılan daha küçük bir kuzey tepesinden ibarettir (Şekil 2). Bu tepelerin üzerinden bütün vadi net bir manzara oluşturur (Şekil 3 ve 4) ve aynı şekilde tepeler de epeyce bir uzaktan görülebilir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında arkeologların, aşağıda anlatılan harika buluşlarla sonuçlanmış olan kısa ziyaretlerinin dışında, burası hiçbir zaman resmi bir şekilde araştırılmamıştır.

Şekil 1. Yakınlardaki antik ve modern yerleşim yerleriyle bağlantılı olarak Gercin'in yerini gösteren harita (Harita: David Schloen).

Şekil 2. Zincirli (antik Sam'al) ile bağlantılı olarak Gercin'in uydur görüntüsü (4 Kasım 1968) (CORONA orta Doğu Atlası, Arkansas Üniversitesi, İleri Uzamsal Teknoloji Merkezi/ABD Jeolojik Araştırma).

Yerleşim Yerinde Araştırma

Alman arkeologlardan oluşan bir keşif heyeti, Demir Çağı Arami krallığının Y'DY veya Sam'al olarak anılan başkenti Zincirli yakınında beş sezon kazı yapmak üzere 1888 ile 1902 arasında bu bölgeye gelmiştir (bkz. Zincirli bölümü ve Wartke 2005). Zincirli'de çalışırken, yerel halkın aktardığı bilgi ve gözlemler rehberliğinde kazı alanını çevreleyen vadideki antik bölgelere birkaç keşif gezisi yapmıştır.

Yerel efsaneler de onların Gercin'e gelmesini sağlamıştı. Heyet başkanı Felix von Luschan, 1883'te bölgeye ilk kez geldiğinde Gercin tepesinin eteklerindeki bataklıkta bulunan "büyük deve" ile ilgili hikâyeler duymuştu. İlk kazı seferi için 1888'de Zincirli'ye döndüğünde, bu efsanevi "deveyi" görebilmek için yerel halktan birinin rehberliğinde arkadaşı F. Winter ile at sırtında Gercin'e gitti. O günlerde bugünün kuyudan su çekilen vadisini ziyaret edenlerin hayal edemeyeceği şekilde, içinde ağaç boyunda kamışların büyüdüğü bir bataklık Gercin'i her yönden çevrelemekteydi. Von Luschan ve Winter'in ziyaretinin gerçekleştiği yıl olağanüstü yağışlıydı ve "devenin" görülmüş olduğu nokta, suyun iki-üç metre altındaydı. Bataklığa yukarıdan bakmak üzere rehberleriyle birlikte tepeye tırmandılar, rehber yeri göstermek üzere bataklığa bir taş fırlattı, ama oraya ulaşmaları mümkün değildi. Düş kırıklığıyla kuzey tepesinde bir süre büyük silindirik şeklinde bir taşın üzerinde dinlendiler, sonra da üzgün bir şekilde Zincirli kampına geri döndüler.

İki yıl sonra 1890'da von Luschan, Zincirli'deki ikinci çalışma kampına döndü ve "büyük deve" ile ilgili merakını giderme konusunda kararlıydı. Gercin'e aynı rehberle birlikte bu kez ciddi bir kuraklık sırasında, bataklığın uzun kamışlarla dolu olmasına

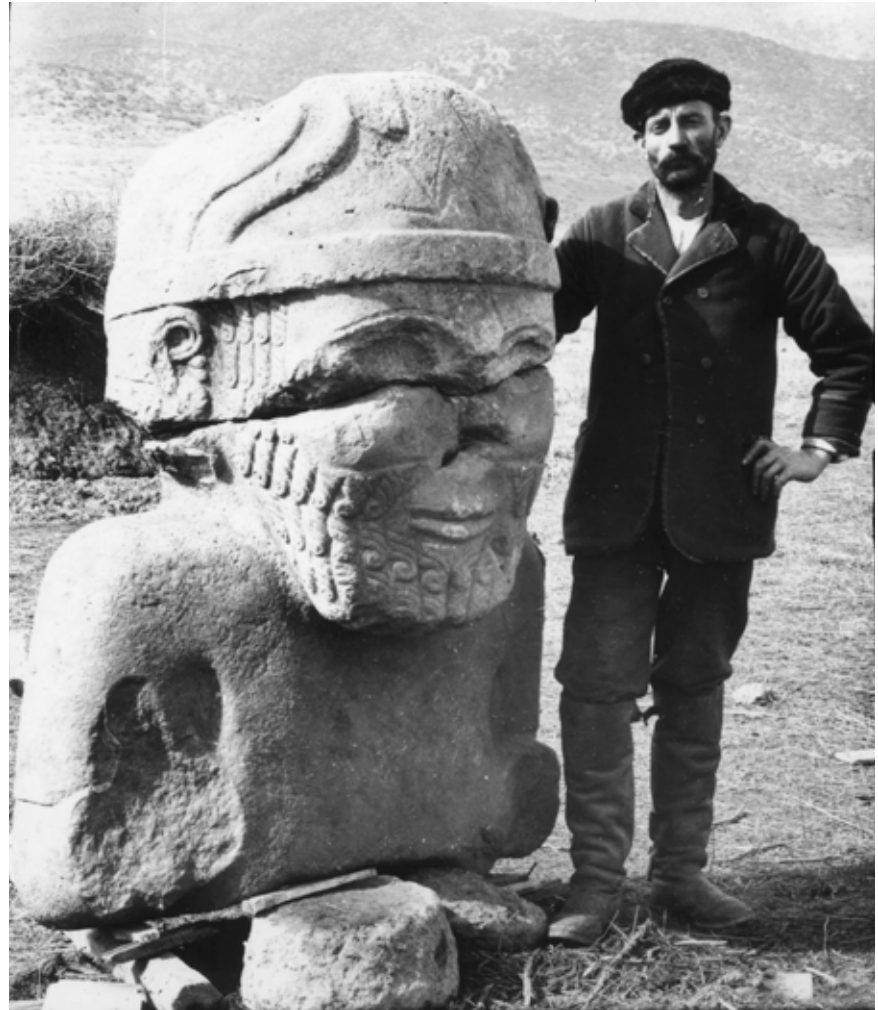
Solda: Şekil 3. Gercin tepesinden Nurdağı yönüne doğru, kuzeye bakış (Fotoğraf: Virginia Herrmann, izniyle kullanıldı).

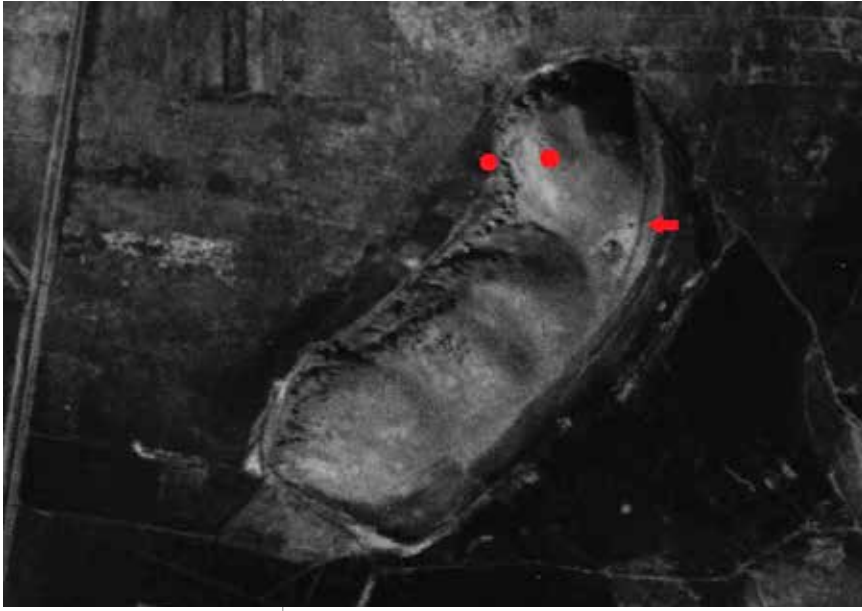
Sağda: Şekil 4. Gercin tepesinden Zincirli ve İslahiye yönüne, güneybatıya doğru bakış (Fotoğraf: Virginia Herrmann, izniyle kullanıldı).

Şekil 5. Ölçeklendirmede marangoz Jani Samothrakis ile, bulunışundan kısa bir süre sonra Hadad heykelinin başı ve omuzları (Luschan, Schrader ve Saachau, 1893: Şek. 19).

rağmen neredeyse kuruduğu bir dönemde gitti. Bu sefer "deve" kolayca bulundu ve von Luschan onu yakından inceleyince, halkın bataklıkta yükseldiğini gördüğü devasa hayvanın artık olağanüstü kuru koşullarda omuzları ve kafasının bir bölümüyle taş bir heykel olduğunu fark etti. Kamışların arasından etrafa baktıklarında, gerçeğinden birkaç kat büyük boyutta, bir tanrıya ait olduğuna işaret eden boynuzları olan bir erkek başına ait parçalar da buldular (Şekil 5). Von Luschan birden iki yıl önce tepede, üzerinde dinlendiği silindirik şeklindeki taş bloğu hatırladı. Hemen oraya giderek taşı buldu (Şekil 6 ve 7). Daha önce gözden kaçırmış olduğu için kendine kızarak, onun yalnızca bu heykelin alt yarısı olduğunu değil, aynı zamanda üzerinin uzun antik yazılarıyla da kaplı olduğunu gördü. Heykelin üst kısmı bu tepede aşağıdaki bataklığa çok uzun zaman önce düşmüş olmalıydı (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: 45-47).

Üzeri yazılı iri heykelin parçalarını, bataklık tekrar yutmadan arkeologların kampına getirmek, tüm kazı faaliyetlerinin en zor işi oldu. Devasa blokları arabayla taşıma çabaları, sekiz öküzün arabayı çekmemesiyle boşa çıktı. Sonuçta silindirik şeklindeki alt yarısı tahta bir kızağa bağladılar (öncesinde toprağı kayganlaştırmak için bol bol su döktü) ve yüz adam birlikte Zincirli'ye kadar yedi kilometre sürüklediler. Orada bu iş birliği sonucu başarıyı kutladılar (Şekil 9) (Luschan, Schrader ve

Şekil 6. Hadad heykeli parçalarının bulunduğu kırmızı noktalarla işaretlenmiş olan yerin görüntüsü Gercin'in uydu görüntüsü (4 Kasım 1968). Oklu koyu çizgi antik şehir duvarının kalıntılarını belirtmektedir. (CORONA orta Doğu Atlası, Arkansas Üniversitesi, İleri Uzamsal Teknoloji Merkezi/ ABD Jeolojik Araştırma).

Sachau, 1893: 47-48).

Devasa Fırtına Tanrısı heykelinin, ne yazık ki hiç bulunamayan kayıp kol ve bacakları için sonra yapılan araştırmalarda arkeologlar, Gercin'de daha küçük başka üç bazalt heykelin parçalarını buldu (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: 48). Bu parçalardan biri, ayakta duran bir erkek heykelinin sadece beline kadar inen sakalı ve önünde kavuşturduğu kolları olan bölümüydü (Şekil 10). İkinci ayakta duran figürün başı ve bacaklarının alt kısmı

yoktu. Kolları dirsekten kıvrılarak göğsün altında birleşmişti (Şekil 11). Üçüncü heykelde yan yana iki figür vardı, kolları göğsün önünde bükülmüş ve ne yazık ki baş ve bacakları yoktu (Şekil 12). Bu parça, güneyde Yesemek taş ocağında bulunan çifte "dağ tanrısı" rölyeflerine benzetilse de, kolların farklı bir şekilde tutulduğu düşünüldü (Duru, 2004: 28-30, 81-83).

Zincirli kazılarının henüz ilk sezonundayken (1888), yerli halktan birisi von Luschan'ı Tahtalı Pınar yakınında, Zincirli ile Gercin arasında terk edilmiş bir mezar yerine götürdü ve orada Sam'al kralı II. Panamuwa'ya ait, anıt kitabeli başka büyük bir heykelin alt yarısını buldular (Şekil 8) (Younger, 2000b). Gercin'de 1890'da bu tip heykel parçalarının bulunmasından sonra von Luschan, Tahtalı Pınar heykelinin de aslında tepeye dikildiğini ve yüzyılların onu mezar taşı olarak kullanılmak üzere Tahtalı Pınar'a sürüklediğini belirledi (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: 48). Kralların mezarlarından bahseden iki yazıt da açık bir şekilde ölümle ilgiliydi. Bu tip heykellerle birlikte Gercin'de ve civarında bulunmaları, buranın Demir Çağı Y'DY/Sam'al krallarının mezar yeri olduğuna işaret etmektedir. Ancak burası sadece kraliyet mezarlığı değildir.

Von Luschan ile Winter ilk ziyaretlerinde, yüzeyde birçok çanak çömlek parçası, obsidiyen ve çakmak taşından aletler gördüler (Luschan, Schra-

Şekil 7. Hadad heykelinin alt yarısının bulunduğu, Gercin'in kuzey tepesinin görünüşü (Fotoğraf: Virginia Herrmann, izniyle kullanıldı).

der ve Sachau, 1893: 46). Kazı heyetinin mimarı Robert Koldewey, güney yükseltisindeki antik şehirle doğu tarafının temelini çevreleyen bir taş şehir duvarının izlerinden bahsetti (bugün hâlâ görülebilmektedir. Şek. 6 ve 13). Yakın zamanda burayı ziyaret eden arkeologlar, tepenin yüzeyine dağılmış bir halde hem Tunç ve Demir Çağına, hem de Helen ve Roma dönemlerine ait çanak çömlekler gözlemişlerdir.

Hadad Heykeli ve I. Panamuwa'nın Anıt Kitabesi

Gercin'de bulunan kitabeli heykel, korunduğu kardanıyla 2.85 m yüksekliğinde olup, büyük kadesiyle birlikte aslı 4 m veya daha da yüksek olabilir (Şekil 14 ve 15). Yuvarlak başlığın iki yanındaki boynuzlar, figürün açıkça bir tanrı olduğuna işaret etmekte ve üzerindeki yazıt da onun Aramiler'in Fırtına Tanrısı olduğunu belirtmektedir. Kıvrık sakallı ve belinde kalın kemeriyle sade bir elbise giymektedir. Artık boşluğa dönüşmüş olan gözleri gerçek gibi görünmesi ve ilahi figürü daha büyüleyici kılmak için siyah ve beyaz taşlarla işlenmiş olmalıydı. Bilekten bükük olan kayıp kollar, herhalde sıkı yumruklarının içinde, Fırtına Tanrısının geleneksel sembelleri olan yıldırım ve savaş baltasını tutar vaziyette öne uzatılmıştı. Neredeyse üçgen olan, eteğin ön yüzünü kaplayan otuz-dört satırlık yazıtla süslenmiş gövde üzerindeki oransız biçimde büyük olan karemsi baş, öne çıkmaktadır. Stil olarak, Kulamuwa (MÖ 9. yüzyıl sonları Y'DY/Sam'al kralı) ve Bar-rakib (MÖ 18. yüzyıl sonları son Sam'al kralı)

Şekil 8. Gercin ve Zincirli arasında Tahtalı Pınar'da 1888'de bulunan, üzerinde kralın oğlu Barrakib tarafından Sam'al dilinde yazılmış anıt kitabesi de bulunan Sam'al kralı II. Panamuwa heykelinin alt yarısı (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Şek. 16).

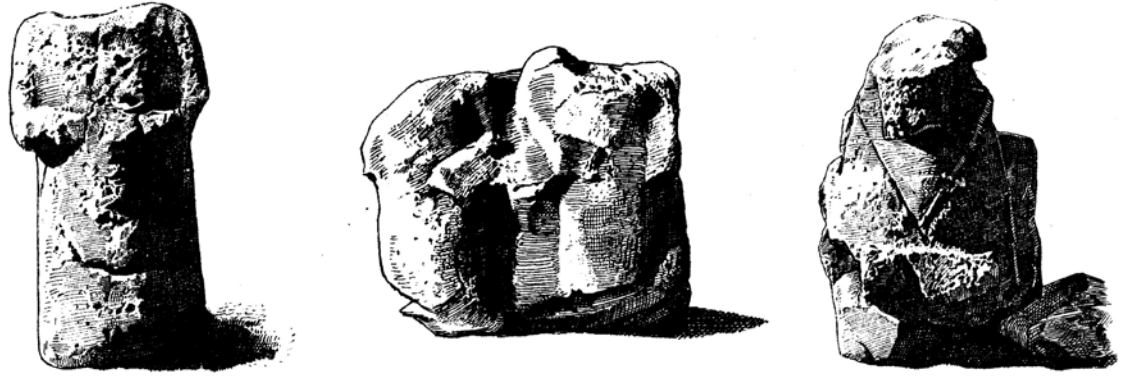
Şekil 9. Hadad heykelinin alt yarısının Şubat 1890'da yüz erkeğin çektiği kızakla Gercin'den Zincirli'ye taşınması (Luschan, Schrader ve Sachau'dan sonra, 1893: Şek. 11).

Solda: Şekil 10. Gercin'de 1890'da bulunan ayakta duran bir figür heykelinin parçası (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Şek.14).

Ortada: Şekil 11. Gercin'de 1890'da bulunan çift figürlü heykelin parçası (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Şek. 15).

Sağda: Şekil 12. Gercin'de 1890'da bulunan bir sakallı adam heykelinin parçası (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Şek. 13)

rölyefleri arasında yer almaktadır (Orthmann, 1971: 75-76, Genge, 1979: 143-145).

Taşın üzerinde birikmiş liken tabakası temizlendikten sonra ortaya Demir Çağı'nın batı Sami dilindeki en uzun taş yazıtlarından biri çıkmış, hava şartlarından kötü bir şekilde etkilenmiş ve yer yer kırılmış olması okunmasını güçleştirmiştir (Şekil 16). Ünsüz harflerden oluşan alfabeyle, sağdan sola doğru yazılmış metin kabartma rölyef şeklinde ve akademisyenlerin "Samali" dili dediği Aramice ile ilişkili yerel bir dildir.

Yazarın adı ile kitabenin amacı ilk satırda yer alır: "Ben, Qarli'nin oğlu, ebedi ikametgâhıma bu Hadad heykelini diken Y'DY kralı Panamuwa'yım."

Bu hükümdar, Sam'al olarak da bilinen Y'DY ("Yadiya" diye okunuyor olabilir) üzerinde, MÖ 790-750 civarında, yerel kralların toprak ve iktidar için birbirleriyle savaştığı ve Asur İmparatorluğunun henüz müdahale etmediği dönemde Fırat nehrinin batı bölgesinde hükümdar olan I. Panamuwa'dır. Bu kitabenin amacı, kralın refaha katkı olarak ve toprakları genişletmek ve tanrılara hizmet etmek suretiyle yerine getirdiği görevleri hatırlamak ve arkasından gelenlerin onun ruhu için Fırtına Tanrısı'na kurbanlar sunmalarını sağlamaktır. Bu kitabeden ayrıca ilahi Y'DY/Sam'al panteonu, tanruların ve ölümlerin kültü, temel yerel geçim koşulları ve kraliyet evindeki şiddet ve adalet prosedürleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz.

Şekil 13. Gercin'in şehir duvarlarının (bilinmeyen dönem) yolu, tepenin güney tarafında halen yüzeyde görülebiliyor. Güneydoğu görüntüsü (Fotoğraf: Virginia Herrmann, izniyle kullanılmıştır).

Şekil 15. Bugün Berlin'deki Vorderasiatisches Museum (Yakındoğu Müzesi)nde bulunan Fırtına Tanrısı Hadad'ın heykeli (kaide üzerindeki taş aslan kafaları heykelle birlikte bulunmamıştır ve ona ait değildir) (Fotoğraf: Virginia Herrmann, izniyle kullanılmıştır).

Şekil 14. Gercin'de 1890'da bulunan, üzerinde Y'DY/ Sam'al kralı I. Panamuwa'nın anıt kitabesi olan Fırtına Tanrısı Hadad'ın heykeli (MÖ 790-750 civarı) (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Tablo VI).

Kitabe şöyle başlıyor (aşağıdaki tercüme: Younger, 2000a, ayrıca bazı değişikliklerle bkz. Tropper, 1993):

Ben, Qarli'nin oğlu, ebedi ikametgâhıma bu Hadad heykelini diken Y'DY kralı Panamuwa'yım. Tanrılar Hadad ve El ve Raşap ve Rakib-El ve Şamaş beni desteklediler. Ve Hadad ve El ve Şamaş ve Raşap hakimiyet esasını elime verdiler. Raşap beni destekledi. Elime ne aldıysam, [] (yaradı?) ve tanrılardan ne istediysem bana verdiler. Ve yıkımı (?) düzelttiler. [] bir arpa tarlası... [...] a l] buğday tarlası ve sarımsak tarlası ve [...] tarlası... Sonra [...] Ve [...] tarlayı ve bağı ekip biçtiler. Onlar burada oturur [...] Ve ben, Panamuwa, babamın tahtına çıktım. Ve Hadad hakimiyet esasını elime verdi. Ve ben babamın evinden savaşı ve iftirayı çıkardım. Ve benim zamanımda Y'DY de yedi ve içti. Ve benim zamanımda tü[m top-

rak]larımda TYRT'nin yeniden inşası ve ZRRY'nin yeniden inşası ve memleketin yeni köylerinin yapımı emredildi. Ve her birine bir sürü verildi(?). ve Hadad ve El ve Rakib-El ve Şamaş ve 'Arqu-Raşap bolluk verdi. Ve bana ihtişam vaat edildi. Ve mutlak bir sözleşme benimle tamamlandı. Ve ben hükümdar olduğum zaman, tanrılara bir armağan-kurban(?) verildi; onlar gerçekten(?) benim elimden (onu) aldılar ve tanrılardan ne istedimse onlar bana verdiler. Ve tanrılar beni, Qarli'nin [oğlunu] gerçekten sevdiler.

Bu girişte Panamuwa, tarımsal bolluğa ve ülkenin yeniden inşasına izin veren barış ve istikrarın yaratılışını ve tanrılarının kendisine desteğini ileri sürerek Y'DY toprakları üzerindeki hükümdarlığının meşruluğunu kanıtıyor (Bkz. Green, 2010). Baş tanrı Fırtına Tanrısı Hadad'dır ve Canaanites'in eski yaratıcı baş tanrısı El, ikinci sırada yer alır (Yakubovich, 2010). Raşap ya da 'Arqu-Raşap da eski Levantine savaş ve koruma tanrısıdır ve Rakib-El ise kraliyet ailesinin hamisi olan tanrı, cennetin arabacısıdır. Son olarak Şamaş, gündüz adalet dağıtan gece de ölümler diyarına hükmeden Güneş-Tanrı'sıdır (Niehr, 2013).

Sonra Hadad benim için gerçekten []verdi; inşası için beni seçti ve hükümdarlığım sırasında Hadad gerçekten bana inşa için [] verdi. Ben de inşa ettim. Ve ben Hadad'ın bu heykelini diktim ve Qarli'nin oğlu, Y'DY kralı Panamuwa'nın yerini-bir odayı da heykelle beraber. Hükümdarlık esasını hangi oğlum alırsa ve benim tahtıma oturursa ve iktidarı ele geçirirse ve bunu Hadad'a kurban eder, [...] bir y]emin(?) ve kurban eder, bunu [] Hadad'a kurban eder. Veya, öte yandan, []. Sonra şöyle der: "Panamuwa'nın ruhu da sizinle (Hadad ile) birlikte [yesin] ve Panamuwa'nın ruhu sizinle içsin." Ebediyete kadar Panamuwa'nın ruhunu [Had]ad ile hatırlasın. Bu kurbanı Hadad'a verebilsin. O (Hadad) bunu onaylasın; Bu, Hadad için ve El için ve Rakib-El ve Şamaş [ve Raşap] için bir saygı ifadesi olsun.

Ben Panamuwa [...] bu şehrin tanrıları için bir ev. Ve onu [ben inşa ettim]. Ve tanrılarının onun içinde ikametine ben sebep oldum. Ve benim hükümdarlığım sırasında [tanrılara] bir dinlenme yeri tahsis ettim. [Ve] onlar bana bir şefkat tohumu verdiler.

Doğu Akdeniz ve Anadolu'nun Demir Çağı halkları, ölümden sonra beslenmenin gerekli olduğuna inanırlardı ve babanın ruhunu beslemek için düzenli bir şekilde kurbanların verilmesi oğlunun ve mirasçısının sorumluluğuydu (bkz. Herrmann ve Schloen, 2014). Bu durumda kurban önce en

üstün tanrı Hadad'a verilir ki ölen kral sonraki yaşamında tanrıyla birlikte yiyip içebilsin (Niehr, 2006; ve Zincirli'de yeni çıkan mezar kitabesindeki benzer duruma da bkz: Pardee, 2009; Struble ve Herrmann, 2009; Herrmann, 2014). Kitabenin yukarıdaki bölümünde Panamuwa, kendisine bu şekilde saygılı davranan mirasçısının kazanacağı lütuftan bahsediyor.

Hükümdarlık esasını hangi oğlum alırsa ve benim tahtıma oturursa ve iktidarı ele geçirirse ve [bunu Hadad'a kurb]an eder ve Panamuwa'nın [adını hatırla]mazsa ve: "Panamuwa'nın ruhu da sizinle (Hadad ile) birlikte [yesin] ve Panamuwa'nın ruhu sizinle içsin" demezse; [] onun kurbanı. Ve o (Hadad) bunu onaylamasın ve istediklerini Hadad ona vermesin. Hadad'a gelince, o da gazabını ona yöneltsin, [ve] öfkesi yüzünden ona yiyecek vermesin ve gece uykusuz olmasın ve ona şiddetle karşılaşsın ve o benim kanımdan veya akrabam olmasın.

Yukarıdaki lanetten, bu ölüm kültürünü izlemenin tanrının lütfu için bir koşul olduğunu anlıyoruz. Tahta meşru biçimde çıkmak için kişinin kraliyette kendinden önce gelen ve babası olan ölü için bu tür dindarca davranışlar gerekiyordu.

Y'DY'de kim ki hükümdarlık esasını ele geçirir ve tahtıma oturur ve [yerimde hüküm]eder, [ister] öfkeyle ister şiddetle kılıcı elini [ev]imin [] karşı uzatmasın. İster gazaptan ister [] cinayet işlemesin. Ve kimse onun okuyla veya kılıcıyla veya sözüyle [veya emriyle] ölmesin. Ama erkek akrabalarından biri, erkek akrabalarından biri veya hısımlarından biri veya kadın akrabalarından biri için yıkım planı yapсын. [Veya benim evimin üyelerinden biri] yıkım planı yapın; o (kral) erkek akrabalarını toplasın ve ortalarında dursun. Aslında o ["suçlanan"] yeminini ilan edecek: "Erkek kardeşiniz (benim) yıkımımınla suçlandı!" Eğer [o ("suçlanan") inkâr ederse ve] babasının tanrısına ellerini uzatırsa (örn. Rakib-El) ve yemininde şöyle derse: "Bakın, bu sözcükleri bir yabancıya ağzına verdim!" Ve eğer o bir erkekse onun erkek akrabaları toplansın ve onu taşlasınlar; eğer o [bir kadınsa] onun kadın akrabaları toplansın ve onu taşlasınlar. Ama eğer aslında yıkım (vurmuş) ona kendisine ise, o zaman gözleriniz onun okundan veya gücünden veya sözlerinden veya fitnesinden usansın. Sonra siz [] onun hakkı, ve [], veya onu şiddetle veya öfkeyle öldürün, veya onun için bir kararname çıkarın, veya bir yabancıyı onu öldürmeye teşvik edin, (tanrılar?)... (öldürme?)...

Yazıtın korunmuş olan bu son bölümünün ayrıntıları tam olarak anlaşılmamaktadır. Ancak kraliyet evindeki şiddet ve komplo faaliyetleriyle ilgili olduğu ve çözümün hukuki işlemlerle değil durumu daha da kötüleştirecek olan duygusal intikam duygularıyla arandığı görülüyor. Bu konu, kraliyet ailesi içindeki kavgayla ilgili olan Geç Tunç Çağı Hitit "Telipinu Beyannamesi" (van den Hout, 1997) ile benzeştiği halde Demir Çağı yazıtları arasında rastlanılması olağan değildir. I. Panamuwa'nın anıtsal mezar yazıtına dahil edilmesi, ya yakın geçmişte ya da o sırada kraliyet evinde bazı çatışmalar ve şiddet olduğunu düşündürmektedir. Ne yazık ki Panamuwa'nın uyarısının dikkate alınmadığını ve tahta çıktıktan kısa bir süre sonra kraliyet evinin birçok üyesinin öldürüldüğü, adı onun da Panamuwa olan I. Panamuwa'nın torununun sürgüne gönderildiği şiddet içerikli bir darbe yapıldığını biliyoruz. Sorun ancak Asur kralı III. Tiglath-Pileser'in (MÖ 745-727) müdahalesiyle çözümlendi. II. Panamuwa, kendisinin ve kendisinden sonra gelenlerin Asur'a şevkli sadakati ve yakın işbirliği karşılığında tekrar Sam'al tahtına oturabildi (Dion, 1997: 109-111).

Bölgenin Özelliği

Gercin'in çifte tepesinin, Gaziantep vilayetinin batı kısmındaki en önemli arkeolojik bölgelerden biri olduğu görülüyor. Yüzeğe yayılmış olan parçalar, geniş görüş açısı, dik ve savunmayı kolaylaştıran yamaçları, merkezi pozisyonu ve heybetli görüntüsüyle buranın bin yıllık dönemde önemli bir yerel merkez olarak seçilmesinin doğal olduğunu gösteriyor. Anadolu'da gerek Hitit, gerekse daha önceki dönemlerde, Gercin'deki gibi yüzeğe çıkmış doğal kaya oluşumları, kutsal olanla karşılaşma olasılığından ötürü özellikle önemliydi (Popko, 1995: van den Hout, 2002: 74-75). Demir Çağı'nda yedi kilometre güneybatıda, yeni bir bölge başkenti Zincirli (antik Sam'al) bulunmuştu. Ancak yine de, Fırtına Tanrısı Hadad'ın kitabeli heykeli ve diğer heykel parçaları, bu dönemdeki Y'DY/Sam'al krallarının mezarları ile önemli bir tapınağın Gercin'de olmasının, muhtemelen buranın daha önceki Tunç Çağı'na ait eski stratejik ve kütle ilgili öneminden dolayı olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 16. Gercin'de bulunan Hadad heykelinin eteğindeki Sam'al dilinde yazılmış otuz dört satırlık kitabenin çizimi (Luschan, Schrader ve Sachau, 1893: Tablo VII).

KAYNAKÇA

Dion, Paul. 1997. *Les Araméens à l'âge du fer: histoire politique et structures sociales*. Paris: Librairie Lecoq.

Duru, Refik. 2004. *Yesemek: Eski Önasya Dünyasının En Büyük Heykel Atelyesi/The Largest Sculpture Workshop of the Ancient Near East*. Istanbul: Türsab.

Genge, H. 1979. *Nordsyrisch-südanatolische Reliefs: eine archäologisch-historische Untersuchung, Datierung und Bestimmung*. Copenhagen: Munksgaard.

Green, Douglas J. 2010. *I Undertook Great Works: The Ideology of Domestic Achievements in West Semitic Royal Inscriptions*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Herrmann, Virginia R. 2014. "The KTMW Stele from Zincirli: Syro-Hittite Mortuary Cult and Urban Social Networks." In *Redefining the Sacred: Religious Architecture and Text in the Near East and Egypt, 1000 BC-AD 300*, eds. E. Froot and R. Raja, pp. 153-181. *Contextualising the Sacred 1*. Turnhout: Brepols.

Herrmann, Virginia R. and J. D. Schloen, eds. 2014. *In Remembrance of Me: Feasting with the Dead in the Ancient Middle East*. *Oriental Institute Publications 37*. Chicago: Oriental Institute.

Hout, Theo van den. 1997. "The Proclamation of Telipinu." In *The Context of Scripture. Volume I. Canonical Compositions from the Biblical World*, eds. W. W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 194-198. Leiden: Brill.

Hout, Theo van den. 2002. "Tombs and Memorials: The (Divine) Stone-House and Hegur Reconsidered." In *Recent Developments in Hittite Archaeology and History: Papers in Memory of Hans G. Güterbock*, eds. K. A. Yener and H. A. Hoffner, pp. 73-91. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

Luschan, Felix von, Eberhard Schrader, and Eduard Sachau. 1893. *Ausgrabungen in Sendschirli, vol. 1: Einleitung und Inschriften*. Berlin: Spemann.

Niehr, Herbert. 2006. "Bestattung und Ahnenkult in den Königshäusern von Sam'al (Zincirli) and Guzāna (Tell Halāf) in Nordsyrien." *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 122: 111-139.

Niehr, Herbert. 2013. "The Religion of the Aramaeans in the West: The Case of Sam'al." In *Arameans, Chaldeans, and Arabs in Babylonia and Palestine in the First Millennium B.C.*, eds. A. Berlejung and M. P. Streck, pp. 183-221. Wiesbaden: Harrassowitz.

Orthmann, Winfried. 1971. *Untersuchungen zur spätethitischen Kunst. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 8*. Bonn: Habelt.

Pardee, Dennis. 2009. *A New Aramaic Inscription from Zincirli*. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 356: 51-71.

Popko, Maciej. 1995. *Religions of Asia Minor*. Warsaw: Academic Publications Dialog.

Struble, Eudora, and Virginia R. Herrmann. 2009. *An Eternal Feast at Sam'al: The New Iron Age Mortuary Stele from Zincirli in Context*. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 356: 15-49.

Tropper, Josef. 1993. *Die Inschriften von Zincirli: Neue Edition und vergleichende Grammatik des phönizischen, sam'alischen und aramäischen Textkorpus*. Münster: Ugarit-Verlag.

Wartke, Ralf-B. 2005. *Sam'al: Ein aramäischer Stadtstaat des 10. bis 8. Jhs. v. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*. Mainz: Philipp von Zabern.

Yakubovich, Ilya. 2010. "West Semitic God El in Anatolian Hieroglyphic Transmission." In *Pax Hethitica. Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*, eds. Y. Cohen, A. Gilan, and J. L. Miller, pp. 385-398. *Studien zu den Boğazköy-Texten 51*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Younger, K. Lawson. 2000a. "The Hadad Inscription (2.36)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 156-158. Leiden: Brill.

Younger, K. Lawson. 2000b. "The Panamuwa Inscription (2.37)." In *The Context of Scripture. Volume II. Monumental Inscriptions from the Biblical World*, eds. William W. Hallo and K. Lawson Younger, pp. 158-160. Leiden: Brill.

**Prof. Dr. Nicolò
MARCHETTI**
Öğretim Üyesi

TAŞLI GEÇİT HÖYÜK

İslahiye vadisi, Gaziantep'in batısında bulunan İslahiye ilçesinde yer almaktadır. Bölgede yer alan Taşlı Geçit Höyük, Tilmen Höyüğe 11 km mesafededir. Taşlı Geçit Höyük'te 1974 yılından başlayarak, Tahtaköprü Barajı gölünün yol açtığı erozyona bağlı olarak bir hasar ortaya çıkmıştır. Tümseğın yaklaşık 1/3'lük bölümü yok olmuştur (bugün 3,5 hektarlık bir alanı kapsamaktadır). Bolonya ve İstanbul Üniversiteleri'nin Türk-İtalyan ekibi, Gaziantep Müzesi ile işbirliği ile 2003-2010 yılları arasında Taşlı Geçit'te (ve Tilmen Höyük'te) sekiz sezon kazı ve restorasyon çalışması yapmış ve bu bölgenin tarihini detaylı bir şekilde ortaya çıkaran arkeolojik sonuçlara ulaşmıştır.

Yapılan bu kazıların sonunda, mevcut Yesemek açık hava müzesine (1991'de İlhan Temizsoy tarafından gerçekleştirilen) ilaveten iki arkeolojik ve çevresel park açılmış (2007'de Tilmen'de, 2010'da Taşlı Geçit'te; her yıl bu parkları koruma çalışmaları devam etmektedir.) ve bu çalışmalar İslahiye'yi preklasik arkeolojinin turistik amaçlarla değerlendirilmesi açısından, Türkiye'nin en zengin ilçelerinden biri haline getirmiştir.

Geç Kalkolitik Çağ'daki yaşam sadece sit alanı üzerinde değil, kuzeydoğuya doğru yayılan 750 metrelik bir bölgede de gerçekleşmiştir. Burada yüzeyde çok sayıda taştan yapılmış araç gereç, ufalanmış pişmemiş tuğlalar, saman karışımı keramik özelliğinde izler taşıyan kabartmalar mevcuttur. Taşlı Geçit'te İlk Tunç Çağı'na dayanan (MÖ III.

bin yıl) yerleşimler görülmüştür. Ancak bu dönem kazılarda araştırılmamıştır. Yapılan araştırmalar sadece göl erozyonundan korunma için gerçekleştirilen çalışmalar esnasında yamacın kuzeyinde yapılmıştır. Ulaşılabilen en eski seviyeler Orta Tunç IB'ye (MÖ yaklaşık 1900-1800) ait olanlardır ki buradaki yerleşim Son Tunç Çağı şehrinin sınırlarının ötesine kadar uzanıyordu. Ana yerleşim bölgesinin batısına bakan höyüğün yanındaki düzensiz büyük bloklarla inşa edilmiş bir alana benziyordu. Orta Tunç dönemi şehri iki teras üzerine organize edilmiştir. Aşağı şehirde ortogonal örgülü düz ve düzenli sokaklar güney batıdan kuzey doğuya doğru, akropol'ün üstünde ise büyük çoğunlukla kuzey'e doğru gidiyordu. Evlerin az çok geniş olan bölümleri bilinse de, geniş olanların fazla detaylı olmadığı dikkati çekmektedir. Şehir Orta Tunç II döneminin tamamı boyunca, muhtemelen Tilmen'in kazanmış olduğu yeni pozisyon nedeniyle terk edilmiş ve buranın da yok olmasından sonra Taşlı Geçit tekrar işgal edilmiştir.

Son Tunç I Dönemi

Son Tunç I dönemi (MÖ yaklaşık 1600-1400) sit alanının gelişme zamanını temsil etmektedir. Arkeolojik araştırmalar, hem kamusal hem de özel karakterli çok sayıda yapı ve binayı gün ışığına çıkarmıştır. Kentsel düzen, ortak alanlardan doğan, meydanlar ve sokaklarla Orta Tunç dokusuna nazaran farklı bir şekilde yeniden organize edilmiştir. Şehrin savunma sistemi, akropol'ün batı ve kuzey tarafları boyunca bulunan dikkati çeken yapılarla donatılmıştır. Doğu tarafında muhtemelen konut olan bir yapıya ek olan, uzatılmış iki merdiven alanı (önceki zaman diliminde Tilmen'de belgelenenle aynı tipolojiye sahip) ve kare şeklinde iki odadan oluşan büyük bir kale-kuleyi gün ışığına çıkarmıştır. Kalenin temelinde yükseltinin bir bölümünde pişmemiş tuğladan, iki metre kalınlığında güçlü taş duvarlara rastlanmıştır. D bölgesinde ise altı metreyi aşan yüksekliği ile iyi korunmuş ve düzensiz bir şekle sahip, büyük taş bloklardan oluşmuş, muhteşem bir glacis'in kalıntıları gün ışığına çıkarılmıştır. Glacis, savunma fonksiyonunun dışında Karasu'nun olası taşmalarına karşı yamacın alt kısmını koruma görevi de görmüştür. Akropol'ün tepesinde, kazı alanının kenarında bazalttan yapılmış sütunlu bir temeli olan binaya giriş ve zemini taştan yapılmış geniş bir alana sahip kamusal bir bölge bulunmuştur. Merkezinde bir sütun bulunan kare şeklinde bir kabul salonuyla karakterize olan önemli bir konut ortaya çıkarılmış-

*Taşlı Geçit Höyük
G Kazı Alanı*

Taşlı Geçit Höyük

tır. Salonun ortasında aralarında kolye ve mühür, tunçtan bir çift put gibi metal objelerle yemekhane keramiklerinin bulunduğu çok sayıda değerli eşya mevcuttur. Kuzeydeki ana salonun yan taraflarındaki küçük boşluklar metal işleri (burada döküm kalıbı ve bronzdan yapılmış değişik aletler bulunmuştur) ve gıdasal ürünlerin trasformasyon işleri için ayrılmıştır.

Konut inşaatı özel evler ve üretim tipi yapılarla temsil ediliyordu. Pişmemiş tuğladan duvarları olan bir enstalasyon ya da bina olarak yorumlanabilecek bir yapının kösesinin hemen yanında iki fırınlı açık bir alan bulunmaktadır. Konutun dış bölümünde çok sayıda in situ keramikli ev amaçlı binalar mevcuttur. Son Tunç I döneminin sonunda, şehir bir depremde tamamıyla yok olmuş ve pek çok alanda bulunan yıkılmış yapılardan ve küll katmanlarından anlaşılacağı şekilde, terk edilmiştir. Devrilen çatıların altında ezilmeden önce farklı büyüklükte vazoların düşüş yönü homojen bir şekilde özellikle kuzey doğu yönüne doğru olduğu görülmüştür. Bu yıkılıştan sonra, bölgenin tam olarak terk edilmişinden önce kısa süreli geçici bir işgalin izleri vardır.

Demir III döneminde yerleşim (MÖ yaklaşık 700-550), o dönemde bölgenin başkenti olan, Zincirli'nin, eski Sam'al (20 km mesafede 30 hektarlık bir alan üzerine yayılmış), gelişmeye devam ettiği dönemle, vadinin yoğun bir şekilde işgal edildiği süreç arasında kalan dikkati çeken bir aradan sonra sit alanı üzerinde kurulmuştur. Taşlı Geçit'in işgaliyle, dört kilometre güney doğudaki Yesemek

heykellerinin eski taş ocağı arasında kronolojik bir bağlantı yok gibi gelebilir. Yerleşim tesisi oldukça fakir bir mimari ve olağanüstü konut yoğunluğuyla karakterizedir. Geniş alanlar ve sokaklar kent dokusunda belgelenmiştir, kamu binaları ve kaleler ise özellikle ilgi çekmemektedir. Akropol üzerindeki konut mahallelerinde yerleşik Son Tunç I dönemine ait kamu alanlarının dönüşümünü belgelemektedir. Batı bölümünde ise bulunan çok sayıda keramikten (özellikleri nedeniyle lokal olduğunu düşündüğümüz) ve tezgah ağırlıklarından varlığını anladığımız, üretim faaliyetlerine ayrılmış bir kaç odanın bulunduğu iki duvarla sınırlı bir alan görülmektedir. Akropol'ün tepesindeki ekmek fırınları, taş yerleşimleri ve dar bir sokakla birbirinden ayrılan iki bina Son Tunç I döneminin kamusal alanıyla örtüşmektedir.

Höyüğün doğu yamacında yerleşik kuzey-güney yönlü olası bir kale duvarına yaslanmış, geniş bir sokağa bakan üçlü konut binası gün ışığına çıkarılmıştır ve bunlar bu dönemde bu sit alanında belgelenmiş olan tek kale yapı örneğidir. Ana binada bulunan çok sayıda kilden yapılmış tezgah ağırlığının varlığı gıysi üretiminin de yapıldığını düşündürmüştür. Sit alanının güney yamaçlarında konut mahallelerinin varlığı dikkati çekmektedir. Kamusal olduğu açıkça belli olan binalar bulunmuştur. Açık merkezi bir alan üzerinde çalışma ve gıda saklama alanları ve tekstil işleri için gerekli büyüklüğe sahip eşit boyutlarda iki depo, ayrıca gıda ürünlerinin trasformasyonun yapıldığı daha geniş bir üretim alanı bulunur. Demir III dönemi yerleşimi depremden kaynaklanan büyük bir zarar görmüş ve terk edilmiştir.

Helenistik dönemde sit alanı, yapılan jeofizik araştırmaları sonunda, özellikle tepenin zirvesinde pek çok evin bulunduğu ve çok sayıda yapının yer aldığı yeterince tamamlanmış bir haritasına ulaşılan büyük bir köy tarafından işgal edilmiştir. Burada bulunan büyük boyutlardaki taşlar oldukça önemli birkaç yapının varlığına dikkat çekmiştir. Tarihlemesi yapılan keramikler ise limitli bir zaman dilimi olan MÖ II ve I. yüzyılı göstermektedir. Roma döneminin izlerine ise, her ne kadar İslahiye vadisinde büyük bir işgal söz konusu olsa da, pek rastlanmamıştır. Ağustos döneminde ise köy tamamen terk edilmiş ve sonraki yerleşimlerin ilgisini çekmemiştir. Tilmen'de olduğu gibi, Türkmen göçmenler tarafından hayvanlar için inşa edilen oval taş zeminleri olan alanlar belgelenmiştir.

ROMA ANIT MEZARLARI

Gaziantep ili Araban ilçesi sınırları içerisinde Elif, Hisar ve Hasanoğlu mahallelerinde Anadolu anıt mezar mimarisi için özgün olan üç anıt mezar görülmektedir.

Tipolojik olarak Baldaken Tipli mezar sınıfı altında değerlendirilen bu mezarlar her ne kadar küçük detaylarla birbirinden ayrılırlar da aynı usta elinden çıkmış gibidirler. Genel olarak mezarlar; podyum, mezar odası, ikinci kat ve piramidal çatıdan oluşmaktadır. Mezarlardan en görkemli olanı Elif köyünde yer almaktadır. Mezar anıtı üzerinde medusa ve tiyatral masklar ve Roma dini mimarisinde çokça karşımıza çıkan korinth tipinde sütun başlıkları kullanılmıştır. Yine entablatur bölümünde de Roma mimari süsleme unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. Diğer anıt mezar ise Hasanoğlu köyünde yer almaktadır. İkinci kat ve üst örtüsü yıkılmış olan anıt mezar, hemen hemen Elif anıt mezarı ile aynı ölçülere sahiptir. Mezar süslemeleri açısından masklar dışındaki süsleme özellikleri Elif mezar anıtıyla aynı üslup özelliklerini göstermektedir.

Mezarlardan günümüze en sağlam ulaşanı ise Hisar anıt mezarıdır. Mezarın nispeten Elif ve Hasanoğlu mezar anıtlarından daha küçük ebatlarda olup Elif ve Hasanoğlu'nda görülen süslemeler mezar anıtında sadece plaster korinth başlıklarında görülmektedir. Entablatur bölümü ise süslemesiz şekilde profilendirilmiş bloklardan oluştuğu görülmektedir.

2013-2014 yıllarında Gaziantep İl Özel İdare-i tarafından mezar anıtlarında restorasyon çalışmaları yürütülmüştür. Baldaken Tipli mezar anıtları adı altında adlandırılan bu mezarlar Roma mezar mimarisinin Anadolu sınırları içerisindeki ünlü örnekleri olup en yakın örnekleri Suriye ve Dana'da karşımıza çıkmaktadır. Mezar anıtları mimari üslup ve süslemeleri göz önüne alındığında MS 3. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olmalıdır. Mezar sahiplerinin kim olduğu hakkında kesin bir veri elde edilememekle birlikte mezar anıtlarının olasılıkla Roma Lejyon komutanlarına yada bölgede ki o dönemdeki toprak zenginlerine ait olduğu düşünülmektedir.

Elif Anıt Mezarı

Elif Anıt Mezarı, Araban İlçesi'nin Elif Köyü'ndedir. Elif Anıt Mezarı kesme taştan inşa edilmiş olup, yüksek bir kaide üzerine oturan gövde ve gövde üzerini örten tonozlu bir örtü sisteminden oluşmaktadır. Anıt mezarı doğu, batı ve güney cepheleri kemerli, kuzey cephesi ise duvar örülerek kapatılmış, alt orta kısmında ise dikdörtgen bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Anıt Mezarın gövdesini oluşturan dört hantal paye sütun yerini burada korint başlıklı sütunların üzerine oturan kemerlere bırakmıştır. Böylece yapı estetik bir görünüm kazanmıştır. Elif Anıt Mezarının örtü sistemi hakkında kesin bir şey söyleyemsek de kalıntılardan tonoz olabileceği anlaşılmaktadır. Elif Anıt Mezarı MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir.

Hisar Anıt Mezarı

Gaziantep ili Araban ilçesi Hisar Köyünde bulunmakta olan anıt mezar günümüze kadar sağlam olarak gelebilmiştir. Hisar Anıt Mezarı, kesme taştan inşa edilmiş olup, yüksek kare bir kaide üzerine oturan (4x4 m.) dört köşedeki paye sütunlardan meydana gelen gövde ve bunun üstündeki piramidal çatıdan teşekkül etmiştir. Bu piramidal çatının üzerinde ise bir sütun başlığı mevcuttur. Hisar Anıt Mezarı 10-11 metre yüksekliktedir. Süsleme yönünden çok sade bir özelliğe sahip olan bu yapının kimin adına ve kim tarafından hangi tarihte inşa ettirildiği hakkında bir belge elimizde mevcut değildir. Ancak MS 2. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Hasanoğlu Anıt Mezarı

Araban ilçesi Hasanoğlu Köyünde bulunmaktadır. Hasanoğlu Anıt Mezarı, kare planlı bir kaide üzerine kesme taştan inşa edilmiştir. Güney ve batı cephelerinin paye-sütun ve bunların üzerine oturan kemerlerindeki mimarisinden daha estetik ve itinalı yapıldığı anlıyoruz. Kuzey ve doğu cephelerindeki duvarların tamamı, kaidenin ise yarıya kadar yıkılmış olduğu görülmektedir. Bu anıt mezarın da MS 2. yüzyıl başlarında yapıldığı sanılmaktadır.

Hülya KAYAÖZ
Hititolog

Elif Anıt Mezarı

Hisar Anı Mezarı

Hasanoglu Anıt Mezarı

ARABAN KALESİ

Araban ilçe merkezinde bulunan yüksekçe ve üzeri oldukça düz olan Prehistorik bir höyük üzerinde yer almaktadır. Bugün gözle görülebilen kalıntılarının hepsi de Ortaçağ'da yapılmış Kale-şehirden kalanlardır. Araban, Ortaçağ'daki adıyla 'Raban', 11-12. yüzyıllarda Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlı o dönemde önemli bir merkez konumundaydı. Günümüz Araban'ı ise eski önemini yitirmiş küçük bir ilçe merkezi halindedir. Ortaçağ kalesinin planı ve detaylarını elde etmek henüz mümkün olmamıştır. Tepe üzerinde blok taşlarla inşa edilmiş cami olarak kullanılmış büyük bir yapı dikkati çekmektedir.

Araban yöresinde yapılar kazılar ilk yerleşimin Tunç Çağı'na (MÖ 3000-1200) kadar indiğini göstermektedir. Araban'da bulunan kale'nin de ne zaman yapıldığı kesinlik kazanmamıştır. Bununla beraber XI. ve XIII. yüzyıllarda kalenin önemini koruduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Özellikle Urfa Haçlı Kontluğu, Ermeni Krallığı, Memluklu ve Arap akınları sırasında bu kale stratejik öneminden dolayı sürekli işgal edilmiştir. Haçlı Seferleri sırasında da kaleden kaynaklarda söz edilmiştir. Urfa Haçlı Kontluğu ile Ermeniler arasında sık sık el değiştirmiş, daha sonra da Antakya Kralı'nın eline geçmiş ve yeniden Ermenilere bırakılmıştır. Araban Kalesi bu tarihi dönemler içerisinde kolay fethedilemeyen bir konumda olup, güçlü bir yapıya sahiptir. Anadolu Selçuklularından Mesut Kılıçarslan (1148-1150) Araban Kalesini ele geçirmiş, daha sonra 1155'te de Atabey Nurettin Mahmut Zengi kaleyi onlardan

almıştır. Bundan sonra Halep Eyyubileri, Anadolu Selçukluları (1218), İlhanlılar (1259), Memluklar (1260), Dulkadıroğulları, tekrar Memlukların ve 1258'de Osmanlıların eline geçmiştir.

Osmanlı döneminde Birecik Sancağı'nın Rumkale kazasına bağlanan Araban ile birlikte kale önemini yitirmiş ve terk edilmiştir. Kalın blok taşlardan ve moloz taşlardan yapılmış olan kale 1940 yılına kadar ayakta iyi durumda kalmıştır. Araban'ın ortasında 35 m yüksekliğinde yığma bir tepe üzerinde bulunan bu kale 95 x 85 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Sur duvarlarının içerisinde cami ve değişik kompleks yapılar bulunmaktadır.

Araban İç Kale Camii

Camii, dıştan yaklaşık 13 x19 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, enine gelişen iki sahından oluşan bir plana sahiptir. Çapraz tonoz mihrabın aksında ve giriş kapısının önünde bulunmaktadır. Çapraz tonozun doğu-batı yönü beşik tonozlu bölümlerle örtülmüştür. Tonozların arasındaki sivri kemerlerin üzengi taşları dışa taşıntılı olarak yapılmıştır. Sivri kemerler düzgün kesme taştan, örtü sistemi ise taştan ve üzeri sıvalıdır. Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında 2010 yılı itibariyle restorasyona yönelik temizlik ve kazı çalışmaları yapılmıştır. 2014 yılı itibariyle Araban Kale Camiinde restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

Hülya KAYAÖZ
Hititolog

Araban İç Kale Camii

Dolmen Kaya Mezarı

DOLMEN KAYA MEZARLARI

Yunanca "büyük taş" anlamına gelen megalit sözcüğü, tarih öncesi dönemde, iri ve düzensiz taşlardan yapılmış yapılara verilen addır. Megalit anıtlar, dönemleri denk olsun ya da olmasın Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika'da olmak üzere yeryüzünün büyük kesimine yayılmışlardır. Megalitlerin, menhir, kromlek ve dolmen gibi türleri vardır.

Menhir, Breton dilinde "uzun taş", "dik taş" gibi anlamlara gelir. Tarih öncesi dönemde, bir grubun ya da yapının özel bir parçası olmayan, toprağa dikey olarak dikilip daha küçük moloz taşlarla sıkıştırılmış taşlardır. Bazen biçimlenmiş bazen de kabaca yontulmuş gibi görünürler. Menhirler, genellikle diziler oluşturacak biçimde konumlandırılmışlardır. Kromlek adı, Galce "eğilmiş düz taş"tan gelmektedir ve tarih öncesi dönemde, menhirlerin daire biçiminde dizilmesiyle oluşmuş üstü örtülü olmayan yapıya denmektedir. Kromleklerin dinsel bir işlevi olduğu sanılır. En önemli kromlek, İngiltere'deki Stonehenge'dir. Bunda iç içe iki dairesel menhir dizisi vardır ve dörtgene yakın bir plana sahip olan menhirlerin üstleri taş lentolarla birbirlerine bağlanmıştır. Ortada, sunak olduğu düşünülen bir taş bulunmaktadır.

Dolmen adı, Galceden gelmekte olup, "taş masa" anlamına gelir. Tarih öncesinde özellikle Avrupa'da görülen dolmenler, Avrupa'daki megalit anıtların en yaygınıdır. Dolmenler, kısa aralıklarla dikilmiş dik taşların üzerine bir ya da daha fazla dilim taşının bir çatı gibi örtülmesi ile oda formu kazandırılmış, bir anlamda büyük taşlardan inşa edilmiş olan ve "taşlı dam" da denilen, geniş gömüt odalarıdır. Dolmenler, genelde taş ve toprak ile örtülüdür. Dolmenlerin üzerini örten dolgu, genellikle taş ve toprak karışımından, bazen de yalnızca taşlardan oluşur. Sadece taşlardan oluşan bu tip yığmalar, genelde dairesel, hafifçe eliptik ve kural olarak tek bir dolmeni kaplarlar. Ancak, bazen iki dolmeni birden kaplayabilirler.

Dolmenlerin üç tipi saptanmıştır: Basit dolmen, örtülü koridor ve kubbeli dolmendir.

Basit dolmen: Kompleks dolmenler grubundan daha önceye ait olan basit dolmenler, ayakta duran birkaç taşın üstünde yatık büyük bir taştan oluşur. Bu ilkel dolmen, bazen toprak ya da taştan bir dolgu ile örtülüdür. Koridorlu dolmenlere göre çok küçüktür ve odaları dikdörtgen, hatta karedir. Sandık gömütlerle karıştırılabilirler. Kıyı kesimle-

rinde çok az görülürler, iç bölgelerde daha baskındırlar.

Örtülü koridor: Dolmenler, bir koridor oluşturacak biçimde peş peşe sıralanan çok büyük bloklardan olabileceği gibi moloz taşlardan da yapılmış olabilir. Değişik uzunluk ve eksende olabilen koridorlar, bir oda ile sonlanabilirler. Ortostatları büyük boy dolmenlerinkine göre daha küçük olan bu anıtlar, dar ve uzunlamasınadır.

Kubbeli dolmen: Genel olarak menhirlerin değişik bir formu adlandırılan dolmenlerin harçsız taşlardan örülmüş ilkel bir kilit taşıyla kapanmış ve bir kubbeye sahip olan dolmenlerdir.

Dolmenlerin üstünde duran ya da durması gerektiği düşünülen taşlara kapak taşı; dolmenin her iki kenarını adeta yassı taşlardan bir duvar gibi çevreleyen taşlara yan dilim taşı; dolmenlerin arkasına yerleştirilmiş olanlara arka kapak taşı; dolmenlerin önlerine yerleştirilmiş olanlara ön kapama taşı; dolmenin iç bölümüne gelecek biçimde, ön kapama taşının arkasına yerleştirilmiş, adeta bir eşik yüksekliğinde olan taşlara da eşik taşı denmektedir. Dolmenler çoklu gömme içindir. Kazısı yapılan dolmenlerde, insan iskeletlerinin yanı sıra, gömüte ölü armağanı olarak bırakılan silahlar, aletler ve süs eşyaları gibi nesnelere de bulunmuştur. Dolmenler, en erken Neolitik Çağ'dan (MÖ 8000-5500) başlayarak yapılmaya başlanmıştır.

Dünyanın değişik bölgelerinde rastlanabilen dolmenlere Anadolu'da Marmara, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da rastlanmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Gaziantep dolmenleri, Yavuzeli ilçesinin Küçük Karakuyu köyünün sınırları içinde bulunmaktadır. Dolmenler, Ballık köyünün (burada tek dolmen vardır) kuzeydoğusu ile Küçük Karakuyu'nun güneydoğusu arasındaki bir alanı kaplamaktadır. Her ikisi de Yavuzeli-Araban yolunun batısında yer alan bu köylerden Ballık yola 500 m Küçük Karakuyu ise 250 m uzaklıktadır.

Anıtların bulunduğu arazi hafif yükseltiye sahiptir. Dolmenlerin yayıldığı coğrafik alan, Karadağ'ın eteklerindeki alçak kireçtaşı tepeliklerdir. Buradaki dolmenler, yaklaşık 650 m yüksekliklerden başlayarak 850 m'lere dek yayılımlarını sürdürürler.

Emine ÖZTÜRK
Sanat Tarihçi

Kalker bünyeli bir arazide yer almış bu dolmenler, yaklaşık 1 kmlik bir alana yayılmışlardır. Bodur çalılıkların yok denecek denli seyrekleştiği bir alanda kurulmuş olan dolmenler, araziyle aynı kayaç yapısındadır. Bu kalker bünyeli arazide yapılan çalışmalar sırasında toplam 26 adet dolmen saptanmıştır.

Gaziantep dolmenlerinde ayakta kalan parçalar, daha çok, yan yan konulan iki dilim taş ve bunların üstündeki bir dilim taş olmak üzere üç adet yassı taştan oluşmaktadır. Ancak, daha sonra yıkılmış durumda olsa da bütün parçaları bir arada olan bir dolmen, bunların, aslında iki yan dilim taşı, bir kapak taşı, arka ve ön olmak üzere üçgenimsi iki kapama taşı olarak toplam 5 adet yassı taştan kurulduklarını göstermiştir.

Bu bölgedeki dolmenlerin boyutları genelde 1.50x0.78x1.03 m'den 2.20x1.20x2.20 m'ye değin değişmektedir. Giriş yükseklikleri yaklaşık 1.00-1.50 m.'dir. Buradaki dolmenler arasında oda genişliği açısından çok büyük farklar olmayıp 0.50-0.95 m'lere sahip eşit sayıda dolmen içinde iki farklı grup bulunmaktadır. Yükseklikler ise 0.65-1.00 m, 1.50-2.00 m'nin üstündedir. Ayrıca, bu dolmenlerde, anıtı toprak yüzeyinden yükselten bir platform vardır.

Gaziantep dolmenleri , %50 oranı ile uzun dikdörtgen, %40 oranı ile dikdörtgen, %10 oranında da kare oda formludur. Gaziantep dolmenlerinin yön saptaması, 16 adedinde gerçekleştirilebilmiştir. Bu dolmenlerin yönlenmesinde, batı yönünün egemen olduğu görülmüştür.

Bu dolmenlerde yapım malzemesi, üzerinde buldukları alanın, katman halinde kaldırılabilen özellikteki kayacıdır. Megalitlerin kurulmasında kullanılan belli bir kayaç türü söz konusu değildir. Kullanılan kayaç yapısı, bölgelere göre değişebilir.

Genel olarak dolmenlerin kurulmasında kaldıraç olarak levyelerin, yuvarlama ile taşıma için odun kütüklerinin, taşları kopartma ve yontma için sileks ya da çörten baltalarının ve özellikle iri blok taşları ana kayadan kopartmak için kayaların doğal çatlaklarının kullanıldığı sanılmaktadır. Kayadaki doğal çatlaklara darbelerle çok kuru tomruklar sıkıştırılmış, sonra bunlar ıslatılarak genleşmeleri ve taşları çatlatmaları sağlanmıştır. Gaziantep dolmenlerinin taşlarının sağlanmasında ise, buradaki kayacın doğal olarak katman halinde ayrılma özelliğinden dolayı, basit kaldıraç yöntemini kullanmak yeterli olmuş olabilir.

Gaziantep dolmenlerinin taşlarının ağırlığı ile ilgili olarak şu hesaplar yapılmıştır. Buradaki dolmenlerden birinin kapak taşı 5.6 ton, yan taşlardan biri ise 8.4 ton gelmekte; tüm ana mimari öğeler düşünülüğünde, anıtın bu taşlarının toplam ağırlığı 22.8 ton gelmektedir. Gaziantep dolmenlerini yayıldığı alanda, Orta Paleolitik döneme (günümüzden 100.000-40.000 yıl önce) tarihlenebilecek çok sayıda çakmaktaşı malzemenin varlığı görülmüştür. Çok sayıda olmasa da bu bölgedeki anıtlarda Roma

dönemi (yaklaşık 2000 yıl önce) olabilecek pişmiş toprak malzemenin varlığı görülmüştür. Araştırılan dolmen grubunun batısında, yerleşim gördüğü sanılan mağaranın dolgu olduğu sanılan giriş ağzında da pişmiş toprak çanak çömlek parçalarının var olduğu saptanmıştır. Ayrıca, aynı koyakta, köyün güneyindeki semerdam biçimli lahitler, bölgedeki Roma kültürünün önemli belgeleridir. Bütün bu görülen kanıtlar, bu bölgede karışık bir tarihsel silsilenin varlığını göstermektedir. Bu bölgedeki dol-

menlerin tarihlendirilmelerinin yapılabilmesi, burada yapılacak kazılara bağlı olduğundan, şu anda olanaklı değildir. Bununla birlikte, tarihlmesi yapılmış başka bölgelerdeki dolmenlerle karşılaştırma yapılarak, Gaziantep dolmenlerinin, Tunç Çağı (MÖ 3000-1200) toplumlarınca yapılmış ve daha sonraki dönemlerde, lahitlerin sahibi olan toplumlarca da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Dolmen Kaya Mezarı

Gaziantep Müzeleri
Emine ÖZTÜRK

Gaziantep Müzeleri

Teşup Kabarması

GAZİANTEP ARKEOLOJİ MÜZESİ

Gaziantep'te ilk Müze 1944 yılında Cumhuriyet döneminin ilk arkeologlarından Sabahat Göğüş tarafından kurulmuştur. Başlangıçta Halkevi'nde hizmete açılan müze, daha sonra Nuri Mehmet Paşa Camii'ne, 1969 yılında da, küçük bir kent müzesi niteliğindeki şu andaki binasına taşınmıştır. Zaman zaman yenilenen teşhir vitrinleriyle yaklaşık 45 yıl süresince Gaziantep ve çevresinin taşınabilir kültür varlıkları ziyaretçilere sunulmuştur. Müzede Gaziantep ili ve çevresinin kronolojisiyle ilgili eserler teşhir edilmektedir.

Gaziantep ve çevresi, Hititlerden Hellenistik döneme, Romalılardan Osmanlı'ya dek bir çok uygarlığı barındıran köklü ve zengin bir tarihe sahiptir. Arkeoloji Müzesi, Gaziantep'in tarih öncesi çağlardan bugüne kadar tüm birikimini ve evrensel değerlerini sunmayı ve korumayı amaçlamaktadır. Zeugma antik kentinde gerçekleştirilen kazılar

sonucunda gün ışığına çıkarılan mozaikler sebebi ile yeni müze binasına ihtiyaç duyulmuş ve 2005 yılında eski binaya bitişik olarak yeni müze binası faaliyete geçirilmiştir.

Gaziantep ili, Şehitkamil ilçesi, İstasyon Caddesinde bulunan ve mülkiyeti hazineye ait, Gaziantep Arkeoloji Müzesinin arsa alanı, toplam 4.200 m², zemin oturma alanı ise 2.200 m²'dir. Müzenin kapalı teşhir alanı 3.500 m², açık teşhir alanı ise 450 m²'dir. Bodrum+zemin+1. kattan oluşan müzede 21 adet teşhir salonu bulunmaktaydı. Ancak, 2011 yılında müzede bulunan dünyanın en büyük mozaik müzesi olan Zeugma Mozaik Müzesi'ne taşınmasından sonra, mevcut Arkeoloji Müzesi'nin çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak dizayn edilmesi için, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yeniden teşhir ve tanzim çalışması yapılmıştır.

Emine ÖZTÜRK
Sanat Tarihçi

Gaziantep Arkeoloji Müzesi

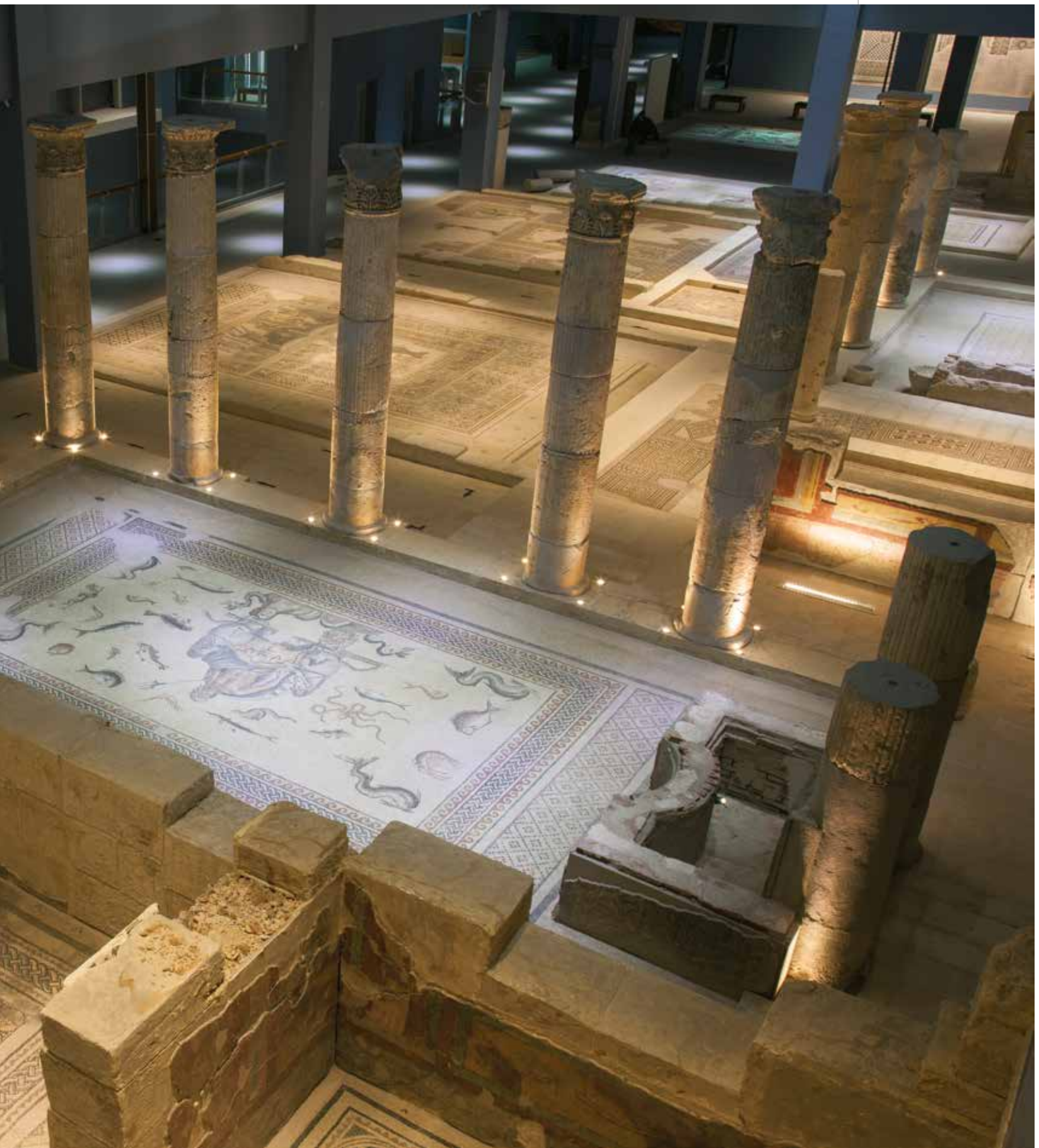
ZEUGMA MOZAIK MÜZESİ

Gaziantep'te tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Zeugma Mozaik Müzesi gerek yapısal kompleksi gerekse içinde yer alan eserleri açısından dünyanın en önemli müzeleri arasında yer almaktadır. 2008 yılında inşasına başlanan yeni müze binasının 2010 yılında tamamlanması sonucunda büyük bir sergileme alanı elde edilmiştir. Gaziantep'in eski tekel fabrikası arazisi üzerine kurulan Zeugma Mozaik Müzesinin toplam oturma alanı 30.000 m²'dir. Üç bina topluluğundan oluşan komplekste, 1 adet 510 koltuklu büyük salon, 2 adet orta büyüklükte 150 kişilik (gerektiğinde 300 kişilik olabilecek) salon, 2 adet 75 kişi kapasiteli (gerektiğinde 150 kişilik olabilecek) küçük salondan oluşan 5 adet konferans salonu bulunmaktadır. Yine 2 adet fuaye salonu da konferans salonları önünde yer almaktadır. İdari birimler ve 3500 m² oturma alanı olan ve 3 kattan oluşan yaklaşık 7.000 m² lik sergi salonları bulunmaktadır. Zeugma Mozaik müzesi, sadece mozaiklerin sergilendiği, konferansların yapıldığı bir kompleks olmasından ziyade, iş atölyeleri, her türlü restorasyon, konservasyon hizmeti verebilecek donanıma sahip laboratuvarları, geniş alanlı depoları, çalışma ofisleri ile aynı zamanda önemli bir mozaik enstitüsü olma niteliğine sahiptir.

Müzenin projelendirilmesi, bir senaryo üzerine kurgulanmıştır. Bu senaryonun temelini Zeugma'nın sanatsal, kültürel yönü ile günlük yaşamın detayları oluşturmaktadır. Zeugma Mozaik Müzesi bu temel fikir etrafında şekillendirilmiştir. Bu nedenle Zeugma Mozaik Müzesi'nde yapılan sergilemede; o dönemde kentte yaşamış olan insanların inançları, kültürü ve günlük yaşantısını geçirdiği ortam birebir mimarisine uygun olarak sokağı, çeşmesi, duvarı ve tüm yapı taşları ile gerçek ölçüsünde ziyaretçilere sunulmaya çalışılmıştır. Teşhir salonlarımızda, farklı dillerde, eserler hakkında bilgi veren kulaklıklar ile sergi salonu gezi güzergahı üzerinde bulunan kiosklar dokümanatik ekran aracılığı ile ziyaretçilere mozaiklerin tarihçesi, kazı alanı ve müze içerisindeki konumuna yönelik bilgiler sunmaktadır. Yine her eserin yanında bilgilendirme panoları da yer almaktadır. Zeugma Mozaik Müzesi koleksiyonunda bulunan; Roma ve Geç Antik Döneme ait 2.748 m² mozaik, 140 m² fresk, 4 Roma Dönemi çeşmesi, 20 sütun, 4 kireç taşından yapılmış heykel, bronz Mars Heykeli, mezar stelleri, lahitler ve mimari parçaların restorasyonu yapılarak teşhir tanzimi yapılmıştır.

Zeugma Mozaik Müzesi

Zeugma Mozaik Müzesi

Belkıs/Zeugma Antik Kentinin en önemli özelliklerinden birisi, kentte bulunan mimari elemanların, mozaiklerin ve kullanım eşyalarının tamamına yakın bölümünün lokal kültürün ürünü olmasıdır. Diğer antik kentlerde sıklıkla rastlanan en bariz özellik mimari elemanlar, sütunlar veya çeşmelerde kullanılan taşların farklı bölgelerde getirilen malzemeler ile yapılmasıdır. Zeugma'da bulunan eserlerde genellikle kente çok yakın ocaklardan çıkarılan kireç taşı sıklık-

la kullanılırken, elde edilen mimari elemanların da o bölge de yapılmış olması dikkat çekmektedir. Bu nedenle Zeugma'da ithal malzeme çok sınırlı oranda kullanılmıştır. Müzenin oluşturulmasında bu detay dikkate alınmış, mümkün olduğunca Zeugma'ya ve bölgeye ait malzemeler kullanılarak sergi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Müzenin adının Zeugma Mozaik Müzesi olması nedeniyle Zeugma teması bütün müzede işlenmiştir. Zeugma Antik Kentinin akropolünde yer

alan iki tapınaktan biri olan Athena Tapınağının kült heykeli Athena'nın gövdesi Gaziantep Arkeoloji Müzesinin bahçesinden, ayaklarının olduğu bölüm ise araziden getirilerek müzenin önündeki alana yerleştirilmiştir. Zeugma'da tapınaktaki işlevi göz önünde bulundurulmuş Athena Heykeli, 6 adet yivli sütunun arasına konik bir kaide üzerine yerleştirilen sergilenişi ile de Zeugma Mozaik Müzesi girişinde de benzer bir işlev yüklenmiştir. Müzenin iç mekanında ise ilk girişte Kommagene

Kralı I. Antiokhos'un hükümranlığını pekiştirmek için ve yönetim planını oluşturmak amacı ile yaptırdığı, Herakles ve Helios betimli antlaşma stelleri bulunmaktadır. İki kabartmanın ortasına Herakles ile I. Antiokhos'un tokalaşma stelinin arkasında bulunan yazıtın çevirisi bir cam üzerine Türkçe ve İngilizce olarak yazılmıştır. Kommagene stellerinin ardından ziyaretçiler, çocuklarını eğlenerik mozaik yapımı ile ilgili bilgi alabilecekleri Zeugma Çocuk Sanat Atölyesi'ne bıraktıktan sonra, sinevizyon odasında Zeugma Antik Kentini konu alan filmi izleyip, tarihi hatırlayarak gezilerini sürdürmektedirler.

Zeugma'dan getirilen 5 adet havuz mozağında yer alan betimlemelerin su üzerine hologramla yansıtıldığı müze girişindeki gezi mekanı ziyaretçilerini eşsiz bir Zeugma gezisine hazırlamaktadır. Gezi güzergahı üzerinde bulunan kiosklar ise dokunmatik ekran aracılığı ile ziyaretçilerine mozaiklerin tarihçesi, kazı alanı ve müze içerisindeki konumuna yönelik bilgiler sunmaktadır.

Müzenin kurgulanması iki bölüm olarak planlanmıştır.

1- Zeugma eserlerinin sergilendiği Zeugma bölümü

Bodrum Kat; Baraj gövdesinin altında bulunan hamam mozaikleri, Giriş Kat; Fırat Nehri kenarındaki villalarda bulunan mozaikler, 1. Kat; ZAP 2000 yılı kurtarma kazıları sonucu bulunan mozaikler

2- Gaziantep çevresinde bulunarak Gaziantep Müze Müdürlüğüne getirilmiş olan Doğu Roma (Bizans) dönemi kilise mozaikleri (1. Kat) Yapılan sergileme projesinde mozaikler iki farklı sıralama göz önünde bulundurulmuş sergilenmiştir.

a. Kronolojik sıralama: Müze içerisinde bulunan mozaikler kronolojik olarak sıralanmış ve ziyaretçilerin tarihsel süreç içerisinde mozaikleri görmeleri sağlanmıştır.

b. Coğrafi konumlarına göre sıralama: Eserler Zeugma Antik Kenti içerisinde bulunan coğrafi konumlarına göre yerleştirilmiştir. Bu şekilde Fırat Nehrine en yakın konumda bulunan mozaikler girişte yer alırken kentin teraslarına doğru yükselen mozaikler sırası ile yerleştirilmiş ve ikinci kata gelindiğinde bugünkü su seviyesinin hemen altı veya üstünde bulunan kodlardan gelen mozaikler sergilenmiştir.

Zeugma Mozaik Müzesi

Bodrum katta sergilenmekte olan Roma Hamamına ait mozaikler, baraj gövdesinin hemen altından çıkan mozaiklerdir. Ziyaretçiler Zeugma Antik Kentinin en alt kodunda bulunan hamam mimarisini ve mozaiklerini Zeugma Mozaik Müzesinin en alt kodunda göreceklerdir.

Müzenin gezi güzergahı duvarda sergilenen Dionysos Mozaği, Okeanos Tethys ve Akrotos mozaikleri ile başlamaktadır. Daha sonra müze binasının imkan verdiği ölçüde Poseidon ve Euphrates Villaları buldukları orijinal pozisyonda kurulmuştur. 2000 yılı kazılarında elde edilen veriler doğrultusunda mozaikler, duvar resimleri, çeşmeler, sütunlar ve duvarlar orijinal pozisyonlarında ve kazıda ele geçtiği boyutları ile yerlerine yerleştirilmiştir.

İkiz villaların sergilendiği alanın üzerine, bütün duvarları kaplayacak şekilde Zeugma fotoğrafı yerleştirilmiştir. İkiz villaların arazideki pozisyonu fotoğrafın ortasına rastlayan bölüm olarak seçil-

miştir. Bu şekilde villaların önünden bakıldığında Zeugma örenyerinde yansıtılan görüntü izleyiciyi karşılamaktadır.

Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenen en göz alıcı eserlerden bir tanesi de bronzdan yapılmış Savaş Tanrısı Mars Heykelidir. Mars Heykeli, 2000 yılı kazılarında Poseidon Villası içerisinde kiler olarak adlandırılabilir alanda yiyecek küplerinin altına gizlenmiş olarak bulunmuştur. MS 256 yılındaki ani gelişen Sasani saldırısından korumak amacıyla villanın içerisine gizlendiği düşünülmektedir. Mars heykeli, 6.60 m yüksekliğinde hazırlanan sütun üzerine, 30 cm'lik bazalt kaide üzerine yerleştirilmiştir. Miğferli heykelin ortadan ayrılan kıvrık bukleler halindeki kabarık gür saçları, alın ve yüzünü çevreleyip ensede birleşir. Yüzünde öfke ve kızgınlık hakimdir. Göz akı gümüş, göz bebeğinin etrafı altın kakma tekniğiyle yapılmıştır. Savaş Tanrısı Mars'ın (Ares) bronzdan yapılmış, çıplak heykelin gövdesi S hareketi yaparak ayakta durur. Dirseğinden bükerek yukarı kaldırdığı sağ elinde bir mızrak tutmaktadır. Sol elinde ise kıvrık dallı çiçek tutar. Hem savaşı hem de bereketi simgelemektedir.

Birinci katın son bölümündeki duvarda 'Dionysos'un Düğünü' mozağının çalınan bölümünün fotoğrafı, mozağın eksik olan kısmına yansıtılmak sureti ile bu mozağın çalındığı ve parçalarının bugüne kadar bulunamadığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

İkinci katın birinci bölümünde 'Çingene Kızı' olarak adlandırılan Mainad Mozaği için özel bir oda bulunmaktadır. Labirent şeklinde tasarlanmış gizemli oda Çingene Kızı'nın buğulu bakışlarını ön plana çıkarmaktadır. Aynı odanın dış duvarında Çingene Kızı-Mainad Mozağının bulunduğu ve kaçakçılar tarafından büyük oranda tahrip edilen mozaik yer almaktadır. Mozaik içerisinde Mainad'ın yeri gösterilerek eski eser kaçakçılarının eserler üzerinde nasıl tahribatlar yaptıkları konusuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. İkinci katın ilk bölümünde Zeugma'dan çıkarılan mozaikler sergilenirken, villaların üst kattan izlenmesini sağlayan köprünün geçilmesinden sonra Erken Doğu Roma (Bizans) kilise mozaiklerinin teşhiri başlamaktadır.

Müzenin ikinci katındaki ikinci bölüm ve ikinci kattan bir köprü ile geçilerek ek bina olarak isimlendirilen binada, MS 6. yüzyıla kadar devam eden Erken Bizans dönemine ait mozaikler bulunmaktadır.

HASAN SÜZER ETNOGRAFYA MÜZESİ

Gaziantep, Bey Mahallesi, Hanıfioğlu Sokak'ta yer alan bina, 19. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Daha sonra birkaç kez el değiştiren bina, 1985 yılında çok harap bir vaziyette iken işadamı Sayın Hasan Süzer tarafından satın alınmış, restorasyonu tamamlandıktan sonra "Hasan Süzer Etnografya Müzesi" olarak kullanılmak şartıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağışlanmıştır.

Bina ana kaya içine oyulmuş mahzen üzerine üç kattan oluşmakta, ikisi anayola, diğeri ara sokağa ulaşan üç girişi bulunmaktadır. Ön cephedeki işlemeli büyük kapıdan "hayat" adı verilen orta bahçeye, küçük kapıdan ise "selâmlık" denilen bölüme geçilmektedir. Hayatın güneybatı köşesinde, üst katında oturma odası, alt katında ocaklık ve tuvaletin yer aldığı iki katlı müstakil bir bina yer almaktadır. Bu bölüm evin hizmetkarları, tarafından kullanılmıştır. Hayat, ince bir taş işçiliğinin eseri olan renkli taşlarla kaplanmıştır.

Bodrum katları; birbirinin içinden geçme iki ayrı mekândan ibaret olup, ikisi arasında yaklaşık 2 m kot farkı mevcuttur. Tamamen yerli kayaya oyulmuş mağara görünümündeki bodrum katta pekmez ve zeytinyağı depolamaya yarayan küpler, erzak depolamaya yarayan bölümler ve su kuyusu bulunmaktadır. Bu bölümde ayrıca büyük bir dokuma tezgâhı yer almaktadır.

Zemin katta iki oda "ocaklık" adı verilen mutfak, evin hamamı ile bu mekânın ısınmasını sağlayan ocaklar ve iki farklı taraftan birinci kata çıkan merdivenler yer almaktadır. Hamam, Türk hamamı özelliklerini taşımakta, külhandan gelen ve alttan geçen, duman vasıtasıyla ısınmaktadır. Girişin sağında yer alan oda "tandır odası" dır. Adını, tandır denilen gömme bir taş ocak üzerine konan bir kürsü ve onun üzerine örtülen geniş bir yorgandan, mahalli bir ısınma sisteminden almaktadır.

Birinci katta sofada, taş işçiliği ve boyalı tezniyatı ile dikkati çeken bir çeşme ve hayata bakan üç ayrı oda yer almaktadır. Odalardan birisi gelin görme odası, diğeri günlük yaşamın sürdürüldüğü iş odası, üçüncü oda ise erkek misafirlerin ağırlandığı selâmlık bölümü olarak tanzim edilmiştir.

İkinci katta yer alan odalardan ikisi ev sahibine ait harem bölümü olarak düzenlenmiştir. Üçüncü katta terasa geçişi sağlayan camekânlı bir oda ve "güvercinlik" bulunmaktadır. Bu bölüm günün yorgunluğunun giderildiği sakin bir köşe olarak canlandırılmıştır.

Bina içinde yer alan bölümler günlük yaşamdaki fonksiyonlarına göre yörenin eşyası ile donatılmış, mankenlerle teşhire canlılık ve gerçekçilik verilmiştir.

GAZİANTEP SAVUNMASI VE KAHRAMANLIK PANAROMASI MÜZESİ

2008 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından Gaziantep Kalesi galerilerinde açılan Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesinde Antep halkının düşman işgaline direniş öyküsü anlatılmaktadır. Milli mücadele zamanında Antep halkı; bayrağına, milletine olan bağlılığın verdiği azim ve güçle şehri işgal kuvvetlerinin elinden kurtarmıştır. İstiklal Savaşı'nın kazanılmasına örnek alınan bu zaferin ardından büyük önder Atatürk, *"Ben Antep'li'lerin gözlerinden nasıl öpmem ki, onlar yalnız Antep'i değil Türkiye'yi kurtardılar"* sözüyle Antep savunmasının önemini ve Antep halkının kahramanlığını vurgulayarak "Gazi" ünvanı ile onurlandırmıştır.

Antep savunması ve kurtuluşuna ilişkin olarak gerekli tarihsel literatür çalışmaları tamamlanarak, Müzenin kronolojik tasnifi yapılmıştır. Bu kaynaklar ışığında, Müze ziyaretçileri Gaziantep savunmasını Gaziantep Kalesi girişinde yer alan heykelleri gördükten sonra kalenin içindeki 200 metre uzunluğunda olan galerideki sergide görmektedirler.

Müzedeki Gaziantep'li'lerin verdiği mücadele; 62 adet heykel, 37 adet yüksek kabartma rölyef, 13 adet büst, 130 adet portre, haritalar, krokiler ve bilgi panoları ile anlatılmaktadır. 16 adet LCD televizyon aracılığıyla ziyaretçilere "İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Savunması Belgeseli" eşliğinde müzeyi gezme olanağı sunulmaktadır. Her türlü dış etkiye karşı dayanıklı malzemeden yapılan heykeller ve kabartmalar özel bir aydınlatma ve ses efekti ile desteklenmiştir.

Müzedeki Antep'in itilaf kuvvetlerince işgali, yapılan anlaşmalar, açılan cephele, bu cephelede savunma yapan kahramanlar, taarruzlar, hareketler, savunmada üstün yararlılık gösteren siyasi ve milis kuvvetlerdeki şahsiyetler, işgal ile halkın durumu, yaşanan zorluklar ve Antep'in düşman işgalinden kurtuluşu gibi pek çok konuya yer verilmiştir. Böylece Gaziantep savunmasında Antep halkı tarafından gösterilmiş olan mücadele ve kahramanlık 'Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Müzesi' ile gelecek kuşaklara aktarılmaktadır.

YESEMİK AÇIK HAVA MÜZESİ

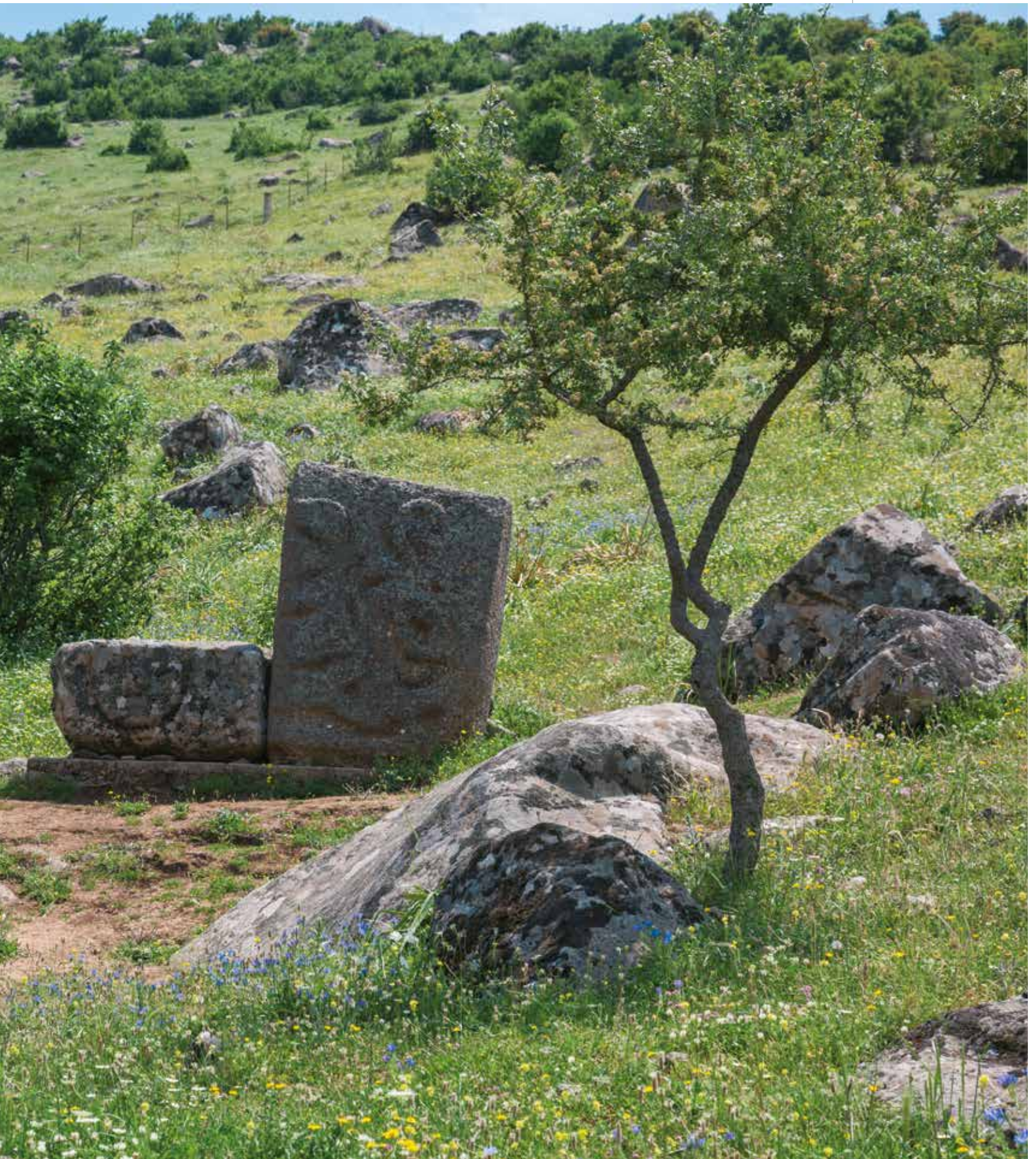
Gaziantep Müze Müdürlüğü'ne bağılı olarak hizmet veren Yesemek Açık Hava Müzesi ve Heykel Atölyesi, İslahiye ilçesinin güneydoğusunda Yesemek köyünün güneydoğusundaki yamacın üzerinde yer alır. Bu yamaç "Karatepe Sırtı" adıyla anılmakta ve Hazil (Kurt) Dağı'nın güney uzantısını oluşturmaktadır. Taşocağının yaslandığı "Karatepe", volkanik kökenli bazalt taşından oluşmuştur.

Yesemek Açık Hava Müzesi Gaziantep şehir merkezine 113 km İslahiye ilçesine ise 23 km uzaklıktadır. Müze yayınlara "Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi" olarak geçmiştir. Bulunduğı arazi bazalt taşlarından oluşmaktadır. Bazalt taşlar gayet sert ve çok ince gözenekli olup, son derece kalitelidir. Yesemek, dere yatağından başlayarak 90 m kadar yükselen, yaklaşık 300 x400m'lik bir alana yayılmış olup, bu alanda, yapım ve işleme sürecinin değişik basamaklarındaki taslaklar halinde, 300'den fazla, bazalttan yapılmış heykel ve kabartmalı ortostat saptanmıştır.

Yesemek tarihte ilk defa 1890 tarihinde, Zincirli (Sam'al)'da Alman Doğu Araştırmaları Kurumu adına kazı yapan Felix Von LUSCHAN tarafından keşfedilerek, bilim dünyasına tanıtılmıştır. Buradaki sistemli araştırma ve kazı çalışmaları 1957-1961 yıllarında Prof. Bahadır ALKİM başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmüş 200'e yakın heykel taslağı çıkartılmıştır. Kazı ve araştırmanın yanı sıra bilimsel yayında yapılmıştır. Daha sonra Arkeolog İlhan Temizsoy tarafından yapılan arkeolojik kazılarda toprak altında kalan heykellerin gün ışığına çıkarılması ile 300 adet yontu ve heykel taslağına ulaşılmış; söz konusu alan, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından çevre düzenlemesi yapılarak Açık Hava Müzesi haline getirilmiştir.

MÖ 2000 yıllarının ikinci yarısı içinde bölge, Hitit hâkimiyetine girdikten sonra bu taş ocağı faaliyete geçmiş veya önceden beri işletilirken, Hititlerle yeni bir fonksiyon kazanmıştır. Burada Hititli ustaların yanı sıra, Hurrili usta ve sanatkarlarında çalıştığı bilinmektedir. Bir ara faaliyeti zayıflayan atölyede, Geç Hitit Krallıkları sırasında (MÖ 9. yüzyıldan itibaren) çalışmalar tekrar yoğunlaşmıştır. Bu ikinci dönemde özellikle, Hitit, Suriye, Arami ve Asur Sanat unsurları ağırlık kazanmıştır. Orientalizm adıyla anılan bu üslup, batıda gelişmeye başlayan Ege kültürlerini etkileyerek Yunan sanatının çekirdeğini oluşturmuştur. Atölye Geç Hititler döneminde, Hitit İmparatoru I. Şuppilul-

liuma zamanında Sam'al (Zincirli) Krallığı tarafından MÖ 1375-1335 tarihleri arasında işletilmiş ve burada yerli halk Hurlar çalıştırılmıştır. Sam'al (Zincirli) Krallığının MÖ VIII. yüzyılın sonunda Asurlar tarafından yıkılmasıyla birlikte Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi kapanmış, çalışan halkta bölgeyi terk etmiştir.

Yaklaşık 100 dönümlük alan üzerinde kurulu bulunan heykel atölyesinde heykellerin nasıl yapıldığını günümüzde bile yerinde izlemek mümkündür. Okul niteliğindeki bu yerde yapılacak heykelin önce taşları bazalt bloklardan ayrılması için bazaltta oyuklar açılmakta, bu oyukların içerisine kuru ağaçlar yerleştirilmekte ve kuru ağaçlara su dökülmekteydi. Islatılan ağaçlar şişmekte ve oluşan basınçla da bazalt bloktan taşlar ayrılmaktaydı. Ayrılan bu taşların yüzeyleri düzeltilmekte ve düzeltilen bu bazalt bloklar, ağaç kızaklarla, yamaçtaki

çalışma alanına indirilmekte ve alınan siparişe göre ustalar, bloğu kabaca yontmakta, taslak haline getirmektedirler. Atölyeye getirilip yapılmak istenen şekiller şablonlar yardımıyla çizilmekteydi. İlk önce bu şeklin konturları, daha sonra da bazı detayları çekiç ve kalemlerle yapılmaktaydı. Üçüncü aşamada detaylar daha özenle işlenmekteydi. Eserin son rötuşları ise nakliye sırasında zarar görmemesi için gittiği yerde, parçaların kullanılacağı mimari eserin bulunduğu yerde yapılmaktaydı. Buna dair bulunan tek bir örnek; Zincirli' de bulunan ve halen Gaziantep Müzesinde sergilenen Sfenks'tir. Devlet denetiminde işletildiği anlaşılan bu taş ocağı ve heykel atölyesinde, taslak işçiliğinin büsbütün safhalarını yerinde izlemek mümkündür. MÖ VIII. yüzyılın son çeyreğinde Asurlularca faaliyetine son verildiği ve ustalarının Asur'a götürüldüğü bilinen atölyede, her şey olduğu gibi kalmıştır.

Yesemek MÖ II. binin dördüncü çeyreği ile MS 8. yüzyıl arasında, Yakın Doğunun en büyük taş ocağı ve heykel işleme atölyesidir. Bugün yaklaşık 300'ün üzerindeki yontu taslağının toprak altından çıkarılıp belli bir düzende sergilendiği Açık Hava Müzesi'nde taslakların büyük çoğunluğunu, yaklaşık yüze yakın örnekle; kapı aslanları oluşturmaktadır. Aslan Heykelleri özellikle sur kapılarına, karşılıklı ikişer tane konuluyordu. Kükreyen bu aslan betimlerinin, kenti koruyucu ve düşmanlarını korkutucu güçleri olduğuna inanılıyordu. Bu heykellerin, kentlerin hakimi olanlar -kral, prens vb- tarafından, güç sembolü gibi kullanıldığı da düşünülmelidir.

Müzedde, 29 örnekle Dağ tanrısı (külahlı ve kolları göğüs üzerine kavuşmuş, bir adedi üçlü diğerleri ikili) figürleri yer almaktadır. Dağ tanrıları, Hurri-Mitanni kökenli tanrılar olarak Hitit Tanrılar ailesine kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hitit

İmparatorluk dönemi Dağ tanrıları'nın, Orta Anadolu'daki kimi dağların adlarını taşıdıkları bilinmektedir. Yesemek'te Dağ tanrıları'nın çok sayıda ortostat üzerinde betimlenmesi, bölge Hurri-Mitanni ülkesi içinde olduğu için çok doğaldır ve Hitit İmparatorluk dönemindeki uygulamalara paralel olarak, buradaki tanrıların da önemli dağların, örneğin Amanos Dağlarının, Kurt dağlarının ve belki diğer kimi dağ ya da tepelerin tanrıları olarak, bu dağların adlarını taşıdıkları düşünülebilir. Dağ Tanrılarından üç yada dört tanesinde Güneş Kursu bulunmaktadır. Diğer ilginç taslaklardan bazıları ise; Ayı-İnsan karışımı bir yaratık olan eserde, kollarını göğüs önünde kavuşturmuş, yüzü cepheden betimlenmiş bir figür sola doğru yürür durumda gösterilmiştir. Dizlere dek inen bir eteklik giymiş olan figürün gövdesi insan olmakla birlikte, yüksek kabartma yapılmış olan ve kısmen kırılmış olan yüz kısmının ayı ya da aslan başı olma olasılığı vardır.

İkili Dağ Tanrısı Heykeli

Sfenks, genellikle insan başlı, aslan gövdeli olarak betimlenen karışık bir yaratıktır. Efsanevi bir hayvan olup kökeni Eski Mısır'a dayanır. Mısır'da sfenksin, aslan postuna bürünmüş firavunu betimlediği düşünülmüştür. Erkek başlı, aslan gövdeli sfenks, zihinsel ve fiziksel gücün simgesel bir bileşimidir. Bu yüzyıldan sonra da özellikle dişi sfenksler yapılmaya başlanmıştır. Sfenks, Anadolu sanatını da etkilemiştir. Hitit sanatında, Gaziantep'teki Zincirli ve Sakçagözü, Çorum'daki Alacahöyük, Boğazköy'de kent kapılarının her iki yanında sfenks heykelleri yer alır. Sfenks heykelleri de, kentlerin sur kapılarında, kapı koruyucu aslanlar gibi kullanılmışlardır.

Savaş Arabası Sahnesi, kabartmalı bir kaide ile bir sütun altlığı ve çeşitli mimari parçalardan oluşan zengin bir koleksiyondur. Savaş sahnesi kabartması: İki yassı parça üzerinde, büyük olasılıkla bir savaş sahnesi işlenmiştir. Aslında üç ayrı levha üzerinde betimlenmiş olan sahnenin son parçası kayıptır. Bir atın çektiği iki tekerlekli bir savaş arabası ile atın altında yere düşmüş ve olasılıkla ölmüş

bir düşman askeri betimlenmektedir. Atın önünde üç adet hayvan figürü de işlenmiştir. Arabalı savaş sahnesinin bulunamayan sol üst parçasında arabanın üst bölümü ile arabayı kullanan savaşçıların betimi bulunuyor olmalıydı. Alçak kabartma olarak çalışılan bu kompozisyonda, gerek insan ve hayvan figürlerinde, gerekse araba betiminde, ayrıntılardan pek azı işlenmiştir.

Sonuç olarak büyük bir organizasyonla işlendiği anlaşılan Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi taşların ocaktan kesilmesi, yontu taslaklarının hazırlanması ve tamamlanmasına kadar ki evrelerin teker teker örnekleriyle görülebileceği dünyada başka bir benzeri olmayan bir heykel okulu niteliğindedir. O dönemde bu büyüklükte bir sahayı kaplayan atölyeye ve atölyede meslek icra eden heykeltıraş sayısına, günümüzde meydana gelen teknolojik ve sanatsal gelişmeye rağmen ulaşmak mümkün olmuştur. Bu da o dönemde burada yaşayan insan topluluklarının sanata verdikleri önemin büyüklüğünü göstermektedir.

BAYAZHAN GAZİANTEP KENT MÜZESİ

Tütün tüccarı olan Bayaz Ahmet Ağa ticaret yaparken konakladığı Halep'teki bir hanın 1905 yılında aynısının Antep'te de yapılmasını istemiştir. Bayaz Ahmet Ağa yapım aşamasında maddi sıkıntıya düşünce, Ermeni bir ortakla anlaşmıştır. Bayazhan, Ermeni taş ustalarına ve Halepli mimarlara yaptırılmış, yapımı 5-6 yıl sürmüştür. İlk yapıldığı yıllarda tütün hanı olarak kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Antep'i İngilizler işgal edince, hanı karargah olarak kullanmışlardır. Han, Antep Savunması sırasında hapisane görevi de görmüştür. Gaziantep'te ilk sinema filmi Bayazhan'ın büyük salonunda gösterilmiştir.

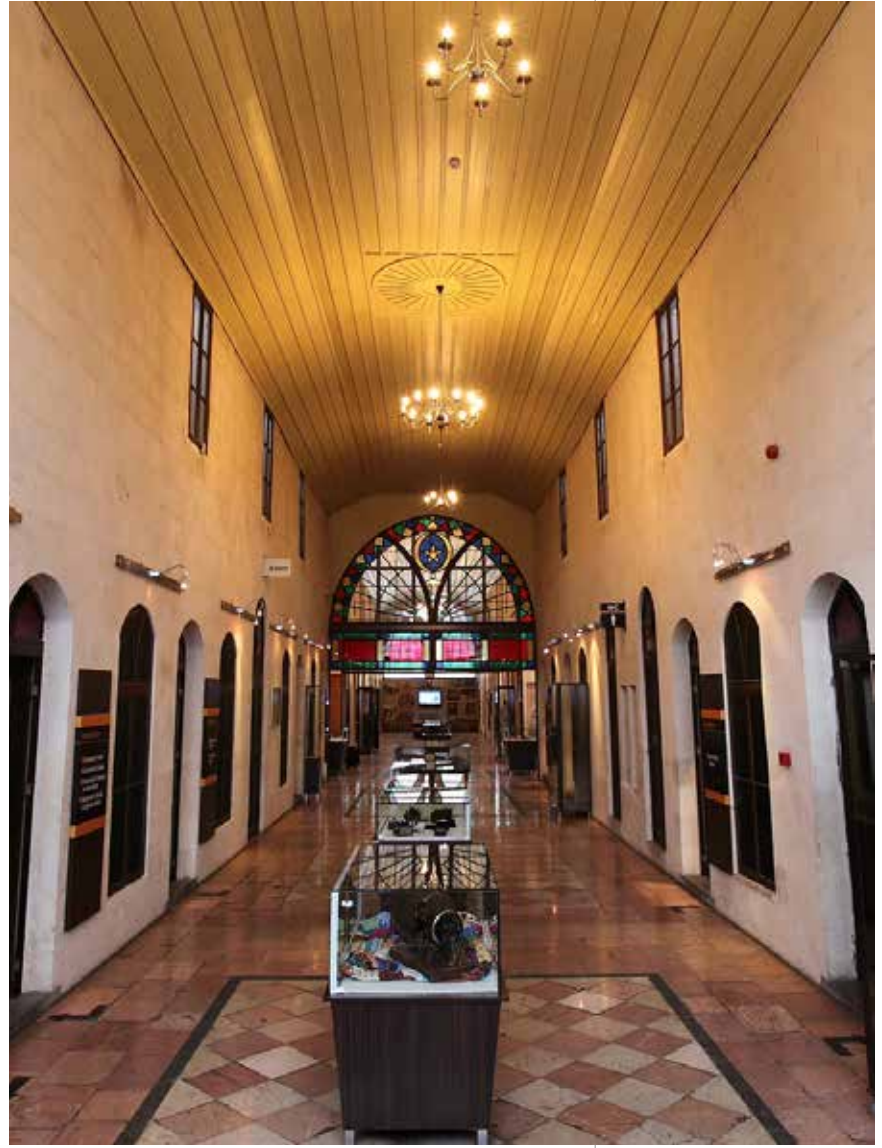
1919 yılında Bayaz Ahmet Ağa'nın ölümüyle, hanın kendisine ait olan yarısı, oğlu Hüseyin Bayaz'a geçmiştir. Ermeni ortağının, kendisine ait olan Han'ın diğer yarısını 1922 yılında Amil Müslim Ağa'ya satmasıyla, hanın bir yarısı rakı imalathanesine dönüştürülmüştür. 1930 yılında TEKEL tarafından satın alınarak, 2005 yılına kadar TEKEL'in mülkiyetinde kalmıştır. TEKEL'in kapanmasından sonraki dönemde han işlevsiz, bakımsız ve kötü bir hale dönüşmüştür.

Restorasyonu tamamlanan han Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından Kent Müzesine dönüştürülmüştür. Bayazhan iki kattan oluşmaktadır. Hanın birinci katında yöresel el sanatlarının satıldığı hediyelik eşya odaları ve restoranlar bulunmaktadır. Han'ın ikinci katının tamamı ise Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından Kent Müzesi olarak düzenlenmiştir.

20 Haziran 2009 tarihinde hizmete açılan Bayazhan - Gaziantep Kent Müzesi'nde, geçmişten günümüze Gaziantep kent kültürü, 23 ayrı odada sergilenmekte ve sesli rehber sistemi ile anlatılmaktadır.

Odaların bir kısmında, Yemenicilik, Sedefçilik, Kutnu Kumaş Dokumacılığı, Bakırcılık, Gümüş İşlemeciliği, Baklava Yapımı, Antep kiliminin Dokunması, Antepişi nakışının işlenmesi Gaziantep el sanatlarının yapılışı yöresel kıyafetli mankenlerle canlandırılmıştır.

Müzenin koridoru, 46,40 m x 4,70 m ölçülerindedir ve sergi amaçlı olarak da kullanılmaktadır. Koridorda kalıcı sergileme olarak, camekan içerisinde 6 adet kadife elbise (yaklaşık 35 yıllık), kutnu

elbise, Antep işi gecelik (yaklaşık 50 yıllık), büyük gaz lambası, 7 parçadan oluşan fotoğraf makineleri, dikiş makinesi ve kutusu (yaklaşık 64 yıllık), kadife sırma kırlent (yaklaşık 70 yıllık), daktilo (yaklaşık 94 yıllık) ve hesap makinesi sergilenmektedir.

Gaziantep'in tarihi ile ilgili odalarda; Gaziantep'i Yönetenler ve Temsil Edenler (Valiler, Milletvekilleri, Belediye Başkanları), Gaziantep'te İlk Yaşam İzleri, Medeniyetlerin Kavşağı Gaziantep, Gaziantep'te Selçuklu, Memluk ve Osmanlı Dönemi, Bir Zamanlar Antep, Antep'in Kurtuluş Destanı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Gaziantep, Genç Cumhuriyet ve Gaziantep konulu odalar bulunmaktadır. Yakın Dönem Odası'nda ise; Kendini Koruyan Kent, Bayazhan'dan Kent Tarihi Müzesi'ne başlıklı konular anlatılmaktadır.

Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi

Tematik Bölümde; Gaziantep'te Ekonomi, Sivil Toplum ve Gaziantep, Gaziantep'te Eğitim, Gaziantep'te Sağlık, Gaziantep'li Olmak, Gaziantep'te Olmak, Gaziantep'in Gelenek ve Görenekleri, Gaziantep'te Yemek ve Eğlence Kültürü, Gaziantep'te Turizm, Kardeş Şehirlerimiz, Gaziantep'in Doğası, Gaziantep'te Kültür-Sanat, Gaziantep Folklorü ve Halk Müziği, Antep Fıstığı, Gaziantep'te Tarım, Gaziantep'te Spor, Gaziantep'in Basın Tarihi gibi konuların tarihsel süreci, plazmalarda oynayan filmlerle, sesli rehber sistemi ile ve duvarlardaki panolarla anlatılmaktadır.

El Sanatları bölümünde; Yemencilik Sanatı'nın anlatıldığı odada; yemeniler ve yemeni kalıplarına ek olarak 14 adet (yaklaşık 100 yıllık) yemencilikte kullanılan araç ve gereçler bulunmaktadır. Sedefçilik sanatının anlatıldığı odada; sedef işlemeciliği uygulanmış ahşap eşyaların yanı sıra, mengene, sedefçilikte kullanılan makine ve 2 adet gaz lambası sergilenmektedir.

Kutnu Kumaş dokumacılığının anlatıldığı odada; farklı desenlerde kutnu kumaş örneklerinin yanı sıra, orjinal ahşap kutnu dokuma tezgahı bulunmaktadır. Bakırcılık ve Gümüş işlemeciliğinin anlatıldığı odada; kalaylı, kalaysız, işlemeli, işlemesiz bakır mutfak eşyaları ile gümüş eşyaların yanı sıra, bakırcılıkta kullanılan mengene, bakırcılıkta kulla-

nılan makine ve kilim sergilenmektedir. Kilimcilik sanatının anlatıldığı odada; orijinal kilim dokuma tezgahının yanı sıra, 3 adet kilim sergilenmektedir. Antep evlerinin anlatıldığı bölümde; kilim üzerinde, orijinal ayaklı ahşap gergefe geçirilmiş Antepişi kare masa örtüsü (yaklaşık 150 yıllık) ile Antep nakışının işlenmesi canlandırılmıştır.

Gaziantep'in ekonomisinin anlatıldığı odada; yatay camekan içerisinde Antepişi kare masa örtüsü ve 1 adet tel işi kare örtü sergilenmektedir. Gaziantep'in gelenek ve göreneklerinin anlatıldığı odada; yatay camekan içerisinde (yaklaşık 54 yıllık) 15 parça berber malzemeleri ve gemici feneri sergilenmektedir. Baklava yapımının anlatıldığı bölümde; baklava yapımında kullanılan eşyalar, oklavalar, bakır mutfak eşyalarının yanı sıra, gazocağı bulunmaktadır. Antepfıstığı'nın anlatıldığı odada; 2 adet kilimle birlikte bakır mutfak eşyaları ve kurutulmuş Antep fıstığı sergilenmektedir. Kardeş Şehirler Odası'nda ise; 4 adet camekan içerisinde, Kardeş Şehirler'den gelen hediyeler sergilenmektedir.

Ayrıca Gaziantep Kalesi ve Kültür Yolu, Emine Göğüş Gaziantep Mutfak Müzesi, Ömer Ersoy Kültür Merkezi, Şirehan - Yemişhan ve Şeyh Fetullah Cami maketleriyle şehrimizin önemli yerleri de Kent Müzesi içerisinde teşhir edilmektedir.

GAZİANTEP MEVLEVİHANESİ VAKIF MÜZESİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü, bünyesindeki eski konak, medrese, hanıgah, mevlevihane gibi yapıları, koruma amaçlı belirli restorasyon süreçlerinden sonra modern müzecilik anlayışıyla toplumun hizmetine sunulmaktadır. Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip ve Osmanlı zamanında ülkenin dört bir yanındaki yüze yakın mevlevihaneden biri olan Gaziantep Mevlevihanesi, çeşitli yapı dönemlerinden sonra ve 2006 yılındaki restorasyonla 2007 yılında müzeye dönüştürülmüştür.

"Dinle neyi çünkü hikayet ediyor" Mevlevihane'nin günümüzde Tekke Camisi olan Semahane kapısı üzerindeki bu dizenin yer aldığı Farsça kitabeden, Ayıntab Sancak Beyi Türkmen Mustafa Ağa tarafından 1638 yılında yaptırıldığı öğrenilmektedir. Vakfiyesine göre Mustafa Ağa, Şaban Dedenin oğlu Postnişin Mehmet Dede ve onun soyundan gelecek şeyhlerin mütevellî olarak tayin edilmesini şart koşmuştur. Evliya Çelebi'nin "... *amma hep-sinden iyisi ve süslüsü imaretinde nimeti çok, güzel yapılı Mevlevihane Tekkesi'dir.*" dediği Mevlevihane, günümüzde kentin tarihi dokusunu oluşturan cami, han, hamam gibi eski eserlerinin pek çoğundan daha erken tarihli olmasıyla da kent için önemli bir yapı topluluğudur.

Mevlevihane, Şer'i Sicil kayıtlarından ve vakfiyesinden anlaşıldığına göre bir semahane, bir mescit, şeyh için büyük bir oda, dervişler için dokuz hücre ve bir havuz bulunan bir tekke olarak yaptırılmıştır. Bu verilerden, yapı topluluğunun günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. 20. yüzyıl başlarında Mevlevihane, çevresindeki dükkanlarla beraber büyük bir yangın geçirmiş ve Şeyh Mehmet Munip Efendi tarafından pek çok mekan yeniden yaptırılmış veya onarılmıştır.

Yapı topluluğunda büyük avlunun güneyinde Semahane ve onun batısında mescit, avlunun doğusunda bugün bir kısmı imam odası, müezzin odası ve kadınlar mescidi olarak kullanılan 5 derviş hücresi bulunmaktadır. Avlunun batısında bir iç bahçenin kuzey ve güneyinde eskiden Şeyh Evi olarak tanımlanan bugün ise Müze olarak kullanılan selamlık ve derviş hücrelerinin olduğu kısım yer almaktadır. Mevlevihane, çevresindeki "... meyveli ve meyvesiz bir bahçe, yirmi dükkan, bir ahır ve boyahane" gibi gelir getirici mülklerle beraber bir vakıf olarak kurulmasıyla bayındırlık etkinliğinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde çevresindeki bazı dükkanlar, Buğday Hanı ve Tahmis Kahvesi bu durumu örnekler

biçimde ayakta ve yapı topluluğunu kuşatır durumdadır. Sözü edilen bahçe de yapı topluluğunun güneyinde yer alan haziredir. Böylelikle yapı topluluğu, günümüzde bile bölge yapısına uygun olarak sıkışık bir ticari kent dokusunun odağında yer alır.

Semahane, Şer'i Mahkeme Sicilleri'nde yer alan bir berattan anlaşıldığına göre 1675 tarihinden itibaren cuma hutbelerinin okunduğu bir cami düzenine gelmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra tekke ve zaviyeler kapatılınca Vakıflar Genel Müdürlüğü, Mevlevihane'nin yönetimini almış, semahane ve selamlık bölümleri, Tekke Camisi ve İstiklal İlkokulu olarak kullanılmıştır. Yapı, Gaziantep'in ilk okullarından biri olarak yaklaşık 30 yıl hizmet verdikten sonra cami lojmanı, sağlık ocağı, müftülük gibi çeşitli işlevlerde kullanılmış ve daha sonra da müzeye dönüştürülmüştür. Müzeyi oluşturan binalar, Gaziantep geleneksel konut mimarisinde "avlunun iki yanına yerleşmiş" plan tipindedir. Üç katlı ana bina, daha seyrek olarak karşımıza çıkan bir özelliğe sahip olarak içeriden merdivenlidir. Basık kemerli sıra pencereler ve üstlerindeki kuş ta'aları cepheye hakimdir. Kuzeydeki iki katlı bina ise revaklıdır.

İki katlı binanın alt katı iki mekandan oluşur. Doğudaki mutfak ve depo olarak değerlendirilmiştir. Batıdaki mekan ise Sinevizyon Salonu'dur. Müze ziyaretçileri, gezintilerine müzenin tanıtıcı filmi izleyerek başlamaktadırlar. Binanın üst katında Halı ve Kilim Salonları yer almaktadır. Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi; renkler, desenler ve motiflerle sembolize olan Anadolu kültür zenginliğini Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait halı ve kilim koleksiyonunun mütevazı bir seçkisi aracılığıyla sunmaktadır. Motifler ve anlamlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı panolar, motif dağılımını bilgiyle buluşturmaktadır. Avlunun karşısında yer alan ana binanın, yaşanmışlığın izlerini barındıran -biraz dik, biraz dar- merdivenleri, Sufi müziği eşliğinde ziyaretçileri selamlık dairesi olan üst kata taşır.

Maden Eserleri ve Mevlevilik Kültürü Salonu şeyhin postunun bulunduğu mekandır. Kalem işleriyle bezenmiş eliptik kubbe biçimindeki tavan ve hemen altında müzik yapan iki mutrip figürleri ziyaretçileri karşılar. Salonun ortasında müziğin ritmiyle dönen Semazen figürleri bulunmaktadır. Salonun diğer ucunda önlerindeki rahlelerden Kur'an-ı Kerim ya da Mesnevi okuyan Mevlevi figürleri, Mevlevihane'de gündelik hayatın mistik havasını canlandırmaktadır.

*Gaziantep Mevlevihanesi
Vakıf Müzesi*

Bu binadaki salonların sergileme düzeninde, müzenin mimari yapısına uygun olarak pencere içleri birer vitrin olarak değerlendirilmiştir. Mekanı dolduran Mevlevilik kültürüyle ilgili canlandırmalardan başka duvarlarda hat levhaları ve vitrinlerde kandiller, mumluklar ve mihrap şamdanları sergilenmektedir. Türk Maden Sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan bu eser grubunun çoğunluğunu mihrap şamdanları oluşturur. Mihrap şamdanlarına ışıkla ilgili olmasıyla sembolik anlamlarda yüklenmiştir.

Orijinalinde şeyhin özel kullanımına ait diğer iki odadan ilki Hat Salonu'dur. Bu salonda Beylikler döneminden Osmanlı dönemine kadar uzanan bir zaman aralığına sahip Kur'an-ı Kerim'lerin yanı sıra ayet, hadis ve şiirlerin yazılı olduğu hat levhalar bulunmaktadır.

Saat ve Etnografik Eserler Salonu'nda Mevlevihane'nin son şeyhleri ve ailelerine ait bir takım kullanım nesnelere ve fotoğraflar ile Osmanlı dönemine ait ahşap kakma süslemeli bir rahle ve Gaziantep camilerinden getirilen sandıklı saatler sergilenmektedir.

GAZİANTEP KÜLTÜR TARİHİ MÜZESİ

Gaziantep Üniversitesi Merkez Kütüphane binasının alt katı tadilat yapılarak müze teşhir ve çalışmaları için uygun hale getirilmiştir. Birbirine bağlı dört büyük salon ile iki küçük sergi salonu ve bir Depo/Laboratuar olarak tesis edilmiştir. Kuruluş hazırlıklarına devam edilirken hedef kitle olarak, 4-5 yıl Gaziantep'te kaldıktan sonra memleketlerine döndüklerinde tahsil yaptıkları şehir hakkında doğru bilgileri hatırlamalarını sağlamak üzere üniversite öğrencileri öncelikle tercih edilmiştir.

Kendi öğrencilerine yönelik faaliyette bulunan "Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi " 25 Aralık 2009 yılında ziyarete açılmıştır. Müzenin teşhir mantalitesi, Gaziantep Şehrinin kültürünü ortaya koymak, burada yaşayalara geçmişi hatırlatmak, unutturmak ve yabancı ziyaretçilere de Gaziantep'i tanıtmaktır. Müzede, Gaziantep şehri esas alınarak, bu şehrin ortaya çıktığı 12. yüzyıldan itibaren günümüze kadar geçirdiği kültür evrelerinden gelen ve yaşam tarzını, el sanatlarını, ev sanatlarını ve gündelik hayatını yansıtan somut kültür varlıklarının sergilendiği koleksiyonlar yer almaktadır.

Müzedeki eşyaların büyük çoğunluğu, eski ailelerin sandıklarından çıkararak bağışladıkları aile yadigarı durumundaki özellikle, havlu, peşkir, bohça, Antep işi, dantel ve oya gibi el işleri ile

1870-1970 yılları arasında Gaziantep'te kullanılmış iç giyim-içeri ve dışarı elbiseleri-gece elbiseleri, düğün ve nişan elbiseleri, gelinlikler gibi dokuma türü mamüllerden oluşan malzemelerdir. Bunların yanı sıra, Gaziantep'te son (1952) karagöz ustasının malzemeleri ve aletleri, Gaziantep'te özel bir gelişim gösteren fotoğrafçılığa ilişkin, eski fotoğraf makineleri ve malzemeleri, eskiden oynanan çocuk oyun ve oyuncakları, nazarlık malzemeleri, yakası açılmadık damat gömleği vb. de Eski Antep'in sosyal ve kültürel hayatını yansıtan eşyalardır. İlk defa elde edilen, Osmanlı Sarayı'nın Gaziantep'te imal ettirdiği sahtiyan deriden yapılmış surre alayı sandığı ile tarihî değer taşıyan kitabeli bakır eşyalar ve Gaziantep'in Türk-İslâm Dönemi ile ilgili eser ve eşyaların bir kısmı ise satın alınarak müzeye kazandırılmış olup, ziyaretçilerin ilgisine sunulmaktadır. Ayrıca Gaziantep'in gümüş takı işçiliğine dair zengin bir koleksiyon, Şehr-i Ayntab ile ilgili Osmanlı beratları, şehrin meşhurlarına ait bazı hatıra eşyaları da müzede yer almaktadır.

Müzenin koleksiyonları arasında Gaziantep ve çevresinden toplanarak bağışlanmış olan fosiller de önemli bir yer tutmaktadır. Müzede ayrıca bir Laboratuar/Atolye bölümü yer almakta ve Arkeoloji Bölümü öğrencilerinin Müzeoloji dersleri için iyi bir pratik uygulama alanı oluşturmaktadır.

*Gaziantep
Kültür Tarihi Müzesi*

GAZIANTEP KÜLTÜR TARİHİ MÜZESİ

GAZIANTEP KÜLTÜR
TARİHİ MÜZESİ

ŞAHİNBEY BELEDİYESİ
GAZİANTEP SAVAŞ MÜZESİ

GAZİANTEP
SEN BİR
ABİDESİN
SEN İKİNCİ BİR
PLEVNE
İKİNCİ BİR
ÇANAKKALE'SİN

İLİCANLAR
1. OK

GAZİANTEP SAVAŞ MÜZESİ

Gaziantep'te "Nakıpoğlu Evi" olarak bilinen tarihi Antep evinin Gaziantep savunmasında şehit olan 6.317 şehidin anısını yaşatarak, milli birlik ve beraberliğimizin bir simgesi şeklinde gelecek nesillere Antep Harbinin nasıl kazanıldığını sesli bir anlatımla ve kronolojik panolar eşliğinde sunmaktadır. 8 Şubat 1921 tarihinde "Ayıntap" olan ismi, TBMM'nin gazilik ünvanı vermesiyle "Gaziantep" olarak değişen şehir, 21.500 kişilik bir orduya karşı 2920 kişiyle 10 ay 9 gün nasıl müdafaa edildiğinin sırrını bu "Savaş Müzesi" ile duyurmaktadır. Tamamıyla gerçek olaylar ve fotoğraflarla hazırlanan panoların kronolojik anlatımıyla ve sesli olarak savaş günlerinin zor şartlarını adeta yeniden yaşatan müze; Tarihçi Adil Dai'nin katkılarıyla Şahinbey Belediye Başkanlığı tarafından tamamlanmıştır.

Gaziantep'li evlerinde sakladıkları aile yadigarı savaş hatıralarını müzede sergilenmek üzere ba-

ğışlamışlardır. Antep Savunmasının simgelerinden "Ramazan Topu" yeniden yapılmış ve müze avlusunda sergilenmeye başlanmıştır.

Müzenin bulunduğu alan tamamıyla kamulaştırılarak bir meydan haline getirilmiştir. Gaziantep Savunmasına dair belgelerin kronolojik sırayla anlatıldığı tarihi binada, İngiliz ve Fransızlara ait silah parçaları, şehir halkının kullandığı tabanca, av tüfeği, kılıç, kama, et satırı, kazma, kürek ve nacaklarla şehitlere ait birçok eşya sergilenmektedir.

Antep savunmasında makineli tüfek sesi çıkaran ve Fransız askerlerini korkutmak amacıyla kullanılan 'Tak-Takı' ile yokluklar sonucu halkın bakır yemek kaplarıyla yaptığı ve Ermeni siperlerine atılan 'sahan bombası' ise, Şahinbey Savaş Müzesi'nde sergilenen dikkat çekici eserlerdendir.

Gaziantep Savaş Müzesi

EMİNE GÖĞÜŞ MUTFAK MÜZESİ

Gaziantep Kalesi'nin güneyinde bulunan Göğüş Konağı tarihi doku içerisinde yer almaktadır. Kitabesinde 1904 yılında yapıldığı yazan Konak, Kethüdazade Göğüş İbrahim Efendi Konağı olarak bilinir. Göğüş Konağı, 13 yıl boyunca Bakanlık ve Milletvekilliği yapan, Gaziantep'in önemli şahsiyetlerinden biri olan Ali İhsan Göğüş tarafından 2005 yılında Büyükşehir Belediyesine tahsis edilmiştir. 2007 yılında restorasyonu yapılan

Emine Göğüş Mutfak Müzesi

konağın, 2008 yılında ise Mutfak Müzesi olarak teşhir tanzimi yapılmıştır. Ali İhsan Göğüş bu yapının "Emine Göğüş Gaziantep Mutfak Müzesi" olarak kullanılması şartıyla kamulaştırma bedelini kendisi üstlenerek yapının Gaziantep kültür yaşamına katılmasını sağlamıştır.

Müzedede; Gaziantep'in geleneksel mutfak kültürü tanıtılmaktadır. Antep mutfak kültüründe önemli bir yeri olan yuvalama yemeğinin yapılması, kış gecelerinde tandır başında bastık, sucuk, ceviz vb. yenilmesi ve içecek kültürünün tanıtılması amacıyla kahve-mırna pişirilmesi-içilmesi konuları, Antep yöresine özgü kıyafetler giymiş mankenler yardımıyla canlandırılmıştır.

Müzedede, Antep yemek malzemelerinden mutfak araç gereçlerine, yöresel yemeklerden içeceklere ve erzakların saklanması varıncaya değin mutfak kültürü anlatılmaktadır. Gaziantep yemek kültürü zenginliğini dört mevsimi de yaşayan coğrafyasına ve Akdeniz ile Mezopotamya arasındaki kültür zenginliği ve çeşitliliğin merkezinde olmasına borçludur. Gaziantep'in yöresel yemekleri son derece zengindir. Et, yemeklerin temelini oluşturur ve tencere yemeklerinde et sıkça kullanılır. Bunun yanı sıra yeşillikler bolca kullanılır. Müzedede sebzelerden ve meyvelerden yapılan çeşitli yemeklerin görselleri sergilenmektedir. Gaziantep Mutfak Müzesi sadece yemek kültürü değil içecekler bakımından daha zengindir. Müzedede, her derde deva zahter çayı, Antep'e özgü menengiç kahvesi, meyandan yapılan meyan şerbeti gibi misafirlere ikram edilen içecekleri tanıtan maketler ve vitrinler bulunmaktadır.

Müzedede ayrıca aile bireyleri, akraba ve yakınlar özel günlerde bir araya geldiklerinde yapılan, Antep mutfakının nefes yemeği yuvalamanın yapılışını ve yenilmesini anlatan maketler ve görseller bulunmaktadır. Göğüş ailesine ayrılan anı odasında ise Ali İhsan Göğüş'ün eşi Nezahat Göğüş'ün çeyizinden kalan porselenler ile mutfak kültürünü yansıtan değerli eşyalar bulunmaktadır. Gaziantep Mutfak Müzesini ziyaret edenler için hediyelik eşya bölümünde; yöresel bakırdan mutfak eşyalarının ve yemeklerde kullanılan çeşitli baharatların satışı yapılmaktadır.

GAZİANTEP ATATÜRK ANI MÜZESİ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 26 Ocak 1933 tarihinde Gaziantep'e geldiğinde, 10 ay 9 gün boyunca Fransızlara karşı verdikleri mücadeletin sonunda şehrini düşman işgalinden kurtarıp özgürlüklerine kavuşan kahraman Gaziantep'li tarafından, büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Atatürk, Öğretmenevi'nin bitişiğindeki binanın balkonundan, kendisini dinlemeye gelen coşkulu kalabalık Gaziantep'liye hitabında; "*Ben Gaziantep'li gözlerinden nasıl öpmem ki, onlar sadece Gaziantep'i değil, Türkiye'yi de kurtardılar*" diyerek, şanlı Antep Savunması'nın, Kurtuluş Savaşı'na verdiği motivasyondan bahsetmiş, "*Türküm diyen her şehir, her kasaba ve en küçük Türk köyü Gaziantep'li kahramanlık misali olarak alabilirler*" sözü ile de Gaziantep'liye gösterdiği önem ve değeri vurgulamıştı. Dönemin Belediye Başkanı Hamdi Kutlar'a şehrin gelişmesi konusunda önerilerde bulunarak, destek sözü vermişti.

Atatürk'ün Gaziantep'e gösterdiği ilgi, övgü dolu sözler ve desteğe karşılık olarak da, Belediye Başkanı Hamdi Kutlar'ın önerisi ve Belediye Meclisi'nin kararı ile Atatürk'e fahri hemşehrilik berati verilmişti ve Selanik doğumlu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Gaziantep ili Bey mahallesi nüfusuna kaydedilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün nüfusa kayıtlı olduğu Bey mahallesinde bulunan, Konukoğlu ailesine ait tarihî Antep Evi'ni, aile adına Adil Sani Konukoğlu, Atatürk'ün anısına fonksiyonlandırılmak üzere, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'ne bağışlamıştır.

Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük lider Mustafa Kemal Atatürk'e Gaziantep'li vefa borcu ve bağlılığını göstermek amacıyla Atatürk Anı Müzesi projesini hayata geçirerek, Gaziantep kültür belleğine ve turizmine kazandırmıştır.

İki Gazi'yi buluşturan bu müzede, Cumhuriyet kazanımları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten anılar yer almaktadır. "Hayat" denilen müzenin avlusunda, Atatürk'ün Bey Mahallesi nüfusuna kaydını gösteren nüfus cüzdan örneği ile Gaziantep'e verilen İstiklal Madalyası replikası teşhir edilmektedir.

Gaziantep Atatürk Anı Müzesi

"Geleneksel Antep Evi" odasında, Atatürk'ün Gaziantep'e geldiğinde kullandığı, Neyir Barlas tarafından müzeye bağışlanan karyola sergilenmektedir. Geleneksel bir Antep evi odası düzenlemesi olan bu odada, Esra Ağaş tarafından müzeye bağışlanan Antep kilimi, Yüksel Tekeoğlu tarafından müzeye bağışlanan Antep işi işlemeli gömlekler vb. eşyalar yer almaktadır.

Geleneksel Antep Evi odasının üst katında "Atatürk Araştırma Kitaplığı" yer almaktadır. Büyük miktarının bağış yoluyla elde edildiği kütüphanede; ailesi tarafından müzeye bağışlanan Cemil Cahit Güzelbey kütüphanesinden çok değerli kitapların yanısıra, gelen ziyaretçiler tarafından bağışlanan kitaplar ve Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı tarafından temin edilen kitaplar yer almaktadır. Kütüphane odasındaki kitaplar; Mustafa Kemal Atatürk'ün, Gaziantep'in ünlü şahsiyetlerinin, bilim adamları ve kahramanlarının anlatıldığı, Cumhuriyet Dönemi'ni ve Türk Tarihi'nin tüm konularını içeren, binlerce yayından oluşmaktadır.

Yine Gaziantep'te önemli şahsiyetlerden olan, Atatürk'ün Gaziantep'e geldiğinde kürsüde karşılama şiiri okuyan, Türkçeyi en güzel şekilde kullanan ve Türk Dil Kurumu'nda görev yapmış olan, III ciltlik meşhur "Antep Ağzı" kitabının yazarı Ömer Asım Aksoy, Antep Savunması'nın kadın kahramanlarından Yirik Fatma, Antep harbinde büyük kahramanlıklar gösteren Şahinbey, Karayılan, Şehitkamil, Kılıç Ali Bey hakkındaki bilgiler de bu odada yer alan bilgiler arasındadır.

Antep savunmasında binbir güçlükte, zor ve kısıtlı imkanlarla doktorluk görevini ifa eden Dr. Mecit Barlas, Albay Ali Nadi Ünler, Cumhuriyet'in ilanından sonra, Gaziantep'in şehircilik anlamında temellerinin atıldığı dönemin Belediye Başkanı Hamdi Kutlar, Antep üzerine yaptığı çalışmalarla Gaziantep'e çok sayıda yayın kazandıran araştırmacı, yazar, Av. Cemil Cahit Güzelbey, Atatürk'ün katkılarıyla Gaziantep'te Sanayinin temellerini atan Cemil Alevli, Gaziantep Belediye Başkanlığı, Milletvekili görevlerinden sonra getirildiği spordan sorumlu Devlet Bakanlığı görevi süresince Gazian-

tepe için önemli çalışmalar yapan Kamil Ocak, İlk Turizm Bakanı ve Devlet Bakanı Ali İhsan Göğüş gibi Gaziantep'in önemli şahsiyetlerinden bir kısmının biyografilerine de, bu bölümün panolarında yer verilmiştir. Bu sayede, müze ziyaretçilerinin, bugünün Gaziantep'inin temelini kuran değerleri tanımaları amaçlanmıştır.

Müzenin sergilemelerinde teknoloji de kullanılmıştır. Dokunmatik akıllı ekranlarla Antep Savunması'nı ana hatlarıyla anlatan bir sistem vardır. İkinci binanın zemin katında yine Antep harbinin anlatıldığı sinevizyon gösterileri yapılırken, giriş katında ise çeşitli aktivitelerin yapıldığı seminer odası yer almaktadır.

Üst katlarda; tarihe tanıklık eden, gazeteci, yazar, bürokrat, sanatçı vb Gaziantep için değerli bilgilere sahip olan kişilerden bazılarıyla yapılan sözlü tarih çalışmalarının röportajları yer almaktadır. Bu röportajlarda Cumhuriyetin ilk dönemindeki Gaziantep'i anlatan söyleşiler, kulaklıklarla izlenebilmektedir. Röportajları bulunan isimler ise; Hayriye Güngör, Hasan Celal Güzel, Turgut Özakman, Nejdet Sakaoglu, Prof. Dr. Metin Sözen, Kaya Özataş, Adil Dai, Nükhet Ersoy, Celal Ersoy, Zeynep Göğüş, Neyir Barlas, Sıtkı Erkilic, Özay Erkilic, Prof. Dr. Asım Cenani, Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, Arif Erkin Güzelbeyoğlu, Akten Köylüoğlu, Ülker Barlas Beşe, Mehmet Barlas ve Abdullah Bayram'dır.

"Cumhuriyet Kazanımları ve Gaziantep" odasında; Özay Erkilic tarafından müzeye bağışlanan, Atatürk'ün Gaziantep'e geldiğinde kahve içtiği fincan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Gaziantep Müze Müdürlüğü'nden geçici sergileme olarak alınan, Atatürk'ün, Gaziantep ziyaretinde yemek yediği yemek takımı, Ömer Şefik Ersoy'a ait Antep Savunması'nda kullanılan Mavzer sergilenmektedir.

Vitrinlerde, Nutuk'un ilk baskılarından olan değerli bir kitap ve Kurtuluş Savaşı'nda savaşılan mevzilerin krokisi yer almaktadır. Yine Antep Savunmasını anlatan Lohanzade Mustafa Nurettin'in anılarını içeren 1924 baskısı İstiklal Sevgisi ve Gaziantep ile 1921 tarihli Fransız komutan Abadi tarafından yazılan ve Antep Savunmasını anlatan Temel Kaynaklar sergilenmektedir.

Bu bölümün üst katında "Atatürk ve Gaziantep" odası bulunmaktadır. Bu kısımda Cumhuriyet'in getirdiği yenilikleri gösteren eserler teşhir edilmektedir. Gaziantep'in geçmişini anlatan fo-

toğraflar akıllı ekranlarda görülebilmektedir. Yine Cumhuriyet sonrası eğitim öğretim alanında yapılan yenilikleri gösteren, Kasım Kaygan, Ökkeş Tüter, Aliye Çekemoğlu tarafından bağışlanan dönemin diplomaları, karneleri sergilenmektedir. Gazeteci Zeynep Göğüş tarafından müzeye bağışlanan, annesine ait şapkalar da Cumhuriyet'in sosyal alana getirdiği yeniliklerden birisi olarak bu odada sergilenmektedir.

Müzedeki hediyelik eşya bölümü de bulunmaktadır. Müze gezisini tamamlayan ziyaretçiler, anı olacak hediyelik eşyaları bu bölümde bulabilmektedirler.

Atatürk'ün Gaziantep'te yattığı yatak

GAZİANTEP OYUNCAK MÜZESİ

Gaziantep Oyuncak Müzesi Gaziantep'in en eski mahallelerinden Bey Mahallesi'nde tarihî bir Antep evinde yer almaktadır. Bina, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından kamulaştırılmış, 2010-2011 yılı aralığında restorasyonu yapılmıştır, 6 Nisan 2013 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Tek avlulu olan bina 3 katlıdır ve 2 katlı mağarası ile nadir bulunan bir Antep evidir. Müze teşhir alanı açık alanda 250 metrekare, kapalı alanda ise 315 metrekaredir. Geçmişten günümüze ulaşan çocuk yaşam kültürünün korunarak ve yaşatılarak gelecek nesillere aktarılmasını amaçlayan Oyuncak Müzesi, geçmişle gelecek arasında köprü olarak, çocukların bedensel, zihinsel gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu masalsi evde, büyük küçük herkes kendinden bir şeyler bulmakta, geçmişte oynadığı oyuncakları kendi çocuklarına gösterebilmenin heyecanını hissetmektedirler.

Müzede, 1700-1990 yıllarına ait el ve fabrika yapımı toplam 573 takım ve adet oyuncak teşhir edilmektedir. Müzenin, giriş katında 4, orta katında 3, çatı katında 1 ve 2 katlı mağarada 1 olmak üzere toplamda 9 ayrı temalı bölüm bulunmaktadır.

İlk kattaki odalarda Türk Oyuncakları, Sinema Odası, Mutfak ve Sosyal Yaşam bölümleri bulunmakta, 2. hatta ahşap oda ve Altın Oda bulunmaktadır. Bu odalarda oyuncak tarihini çok değerli ilk üretimlerinden olan oyuncaklarda görebilmektedir. Çatı katındaki odada, yakın dönem teknoloji araçları oyuncakları bulunmakta ve mağarada ise Dünya çocuklarının ülkelerinin simgeleri olan düzenlemeler içinde, geleneksel kıyafetleriyle sergilendiği bölümü görebilmektedir.

Türk Oyuncakları bölümü 1960'lı yıllarda "Fatoş Bebekleri ve oyuncaklarıyla" başlayan oyuncakların bulunduğu bir odadır. Sinema Odası, sinema, tiyatro, çizgi film ve masal kahramanlarının oyuncaklarının bulunduğu bölümdür. Pinokyo, Pamuk Prenses ve 7 Cüceler, Mickey Mouse, Hayalet Avcıları, Shekspare Sahnesi, Taş Devri, Charlie Chaplin ve Laterna Magica gibi oyuncaklar sergilenmektedir. Mutfak odası içerisinde 1870'li yıllardan bu yana kullanılan mutfak ve banyo gibi ev bölümlerine ait, mutfak araç gereçleri, porselen çay takımları, kuzineler gibi günlük ev yaşamını anlatan oyuncaklar sergilenmektedir.

Sosyal Yaşam Odası olan bölümde 2. Dünya savaşında Alman cephesi ve cephe gerisini, Amerikan yerlileri Kızılderililer ile yeni yerleşimcilerin çatışmalarıyla sosyal yaşmalarının anlatan Diaroma vitrinleri bulunmaktadır.

İkinci kattaki, Altın Oda'da, dünyada Doll House olarak bilinen Bebek Evleri ağırlıkta olmak üzere bebek arabaları, müzenin en eski oyuncaklarının yer aldığı vitrinler, ilk Puzzle örnekleri, Lehmann oyuncakları ve gerçek saçlı bebekler vb oyuncaklar bulunmaktadır. Ahşap Oda'da, sanayi devrimi ile başlayan ve sosyalleşen Avrupa'dan sanayi ve tarım araç gereçleri, dağ turizmi, itfaiye ve lunapark eğlence oyuncakları gibi oyuncaklar bulunmaktadır. Peluş Oyuncaklar odasında, 1900'lü yıllardan 1980'li yıllara kadar üretilmiş peluş oyuncaklardan örneklerimiz bulunmaktadır. Başlıcaları

ise Teddy Bear, Japon maymun peluşları, ilk üretimlerden Barbie bebek gibi oyuncaklar sergilenmektedir.

Çatı Katı Odası, yakın dönem gemiler, uçaklar, robotlar, ve uzay araçlarının olduğu bir diorama vitrini bulunmaktadır, Apollo uzay mekiği, E.T., Uzay Yolu dizisi maketi bu galerideki oyuncaklarımızdan bazılarıdır.

Dünya Çocukları Galerisi olan mağarada ziyaretçilerimiz, 26 ülkeden, yöresel ve ulusal kıyafetleri içerisindeki dünya çocuklarını, kendi ülkelerinin belli başlı mimari eserleri ile sergilendiği bir bölüm görmektedirler. Bu bölümlerin dışında, müzenin avlusunda, çocuklar için Oyuncak Atölyeleri ve çeşitli etkinlikler düzenlenen bölüm bulunmaktadır.

Altın Oda

MEDUSA CAM ESERLER MÜZESİ

Medusa Cam Eserler Müzesi 15 yıllık bir birikimin sonucunda ortaya çıkan koleksiyonu daha geniş kitlelere, sanatseverlere, bilimadamlarına sunabilmek için hayata geçirilmiştir. Medusa Cam Eserler Müzesi tarihe tanıklık eden Gaziantep Kalesi civarında eski üç Antep evinin alınıp restore edilmesiyle oluşturulmuştur. Müze binası altı odadan oluşmaktadır. Odalardan 5 tanesi sergi salonu olarak, 1 tanesi ise eserlerin kopyalarının yapıp ziyaretçiye sunulduğu mekan olarak değerlendirilmiştir. Eski Tunç Çağına ait bronz figürinler, Roma dönemine ait çeşitli bronz eserler, altın takılar, kil mühür baskıları, İslami döneme ait altın sikkeler ve yaklaşık 150.000 yıl öncesine ait tam fosilleşmemiş bir mamuta ait sağ alt bukkal (çene kemiği) ve vertebrası (omur kemiği), Roma ve İslami döneme ait cam şişeler, parfüm ve gözyaşı şişeleri, cam ve pişmiş toprak amforalar, Fenike dönemi renkli cam amforalar, Roma dönemine ait cam bardaklar, cam bilezikler, pişmiş toprak kandiller sergilenmektedir.

Roma ve İslami döneme ait cam ve taştan yapılmış kolyeler, çeşitli takılar, Roma dönemine ait cam

bardaklar, kulplu ve kulpsuz çeşitli amaçlarla kullanılmış sıvı kapları sergilenmektedir. Medusa Cam Eserler Müzesinde yaklaşık 4000'e yakın eser bulunmaktadır. Bu eser grubunun %70'ini cam eserler, % 20'sini bronz ve pişmiş toprak eserler, %10'u ise Roma ve İslami döneme ait altın ve bronz sikkeler, altın takılar oluşturmaktadır. Müzenin bahçesine yapılan cam ocağında Suriyeli usta tarafından müzede bulunan cam eserlerin kopyaları üfleme tekniği ile yapılarak ziyaretçilerin beğenilerine sunulmaktadır. Müze aynı zamanda farklı el sanatlarının tanıtıldığı ve şovlarının yapıldığı atölyelere de ev sahipliği yapmaktadır. Süryani ustaların ufak şovlar yaptığı gümüş telkari atölyesi, sedef atölyesi, kutnu dokuma atölyesi ve masa üzeri cam boncuk gösterilerinin yapıldığı cam boncuk atölyesi. Ayrıca antika eserlerin sergilendiği ve bir kısmının satışa sunulduğu antika satış mağazası da diğer bölümlerde yerini almaktadır.

Ülkemizin ilk özel cam eserler müzesi olan Medusa Cam Eserler Müzesi ünik eserleri ve eser sayısı bakımından görülmeye değer ender müzelerimizdendir.

**ALİ İHSAN
GÖĞÜŞ
MÜZESİ**

Zemin Kat →

2. Kat ↗

KAFE

1. Kat ↗

ALİ İHSAN GÖĞÜŞ MÜZESİ ve GAZİANTEP ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Gaziantep'in en eski yerleşim yerlerinden biri olan Bey mahallesinde eski bir Antep evi olan bina Türkiye'nin ve Gaziantep'in ilk Turizm ve Tanıtma Bakanı olan Ali İhsan Göğüş'ün kızı gazeteci-yazar Zeynep Göğüş tarafından satın alınmış ve bina Gaziantep Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı ve KUDEB ekibi tarafından restore edilmiştir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı ve Zeynep Göğüş işbirliği ile düzenlenen müze, Türkiye'nin ilk Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş adını yaşatmak ve tüm ailelerin kendi kişisel tarihleri ile bir bağ kurmalarını sağlamak adına yerelden başlayarak Türkiye'ye bir örnek teşkil etmek amacıyla açılmıştır.

Ali İhsan Göğüş Müzesi ve Gaziantep Araştırmaları Merkezi, Gaziantep için çok önemli bir tarih olan 8 Şubat'ta, yani Gaziantep'e Gazilik unvanının verilisinin 93.Yıl Dönümünde açılmıştır. 8 Şubat 2014 günü faaliyete geçen Ali İhsan Göğüş Müzesi ve Gaziantep Araştırmaları Merkezi bugün yerli yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir.

Binanın alt kattaki odaları Ali İhsan Göğüş'e ait kişisel eşyalardan oluşmaktadır. Müze'nin 1. odasında Ali İhsan Bey'in siyasi yaşamını anlatan kendisine ait özel eşyaların yer aldığı bir bölümdür. Odada vefat etmeden önce kendisiyle yapılan röportaj yer almaktadır. Röportajda kendi ağzından dönem dönem yaşamını anlatmaktadır.

Müzenin 2. odasında Ali İhsan Göğüş'ün aile yaşantısı, askerlik hayatı ve eşi Nezahat Alemdar'la tanışma hikayelerinin yer aldığı fotoğraflı bilgi panoları yer almaktadır.

Müzenin 3. odasında ise, Ali İhsan Göğüş'ün Turizm Bakanı olduğu dönemde (1964-65) kiracı olarak oturdukları evin 24 metrekaresel salonu orijinal mobilya ve aksesuarlarıyla canlandırılmıştır. Nezahat-Ali İhsan Göğüş çiftinin salon oturma grubu mobilyaları Cumhuriyet dönemi Türk mobilyacılığının ünlü ismi Kemal Yılmaz ürünleridir. Ayrıca Kemal Yılmaz, Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayındaki odasının mobilyalarını ve dekorasyonunu yapan kişidir. Odada ayrıca Nezahat Alemdar ve Zeynep Göğüş'ün 18.ve 19. Yüzyıla ait Anadolu'nun çeşitli yerlerinden toplanmış Oyalı Yemeni koleksiyonu yer almaktadır.

Müzenin Üst Katında ise müzeden ayrı olarak Gaziantep Araştırmaları Merkezi yer almaktadır.

Araştırma Merkezinde Ali İhsan Göğüş'ün kendi kütüphanesinden alınan kitaplar yer almaktadır. Buranın amacı ise, insanların bu kitaplardan faydalanarak gerek araştırma yapmalarına, gerek kültürel anlamda kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktır.

İkinci Katta Nezahat – Zeynep Göğüş'e ait Kadın Sanatçılar Özel Koleksiyonunun olduğu çeşitli tablolar yer almaktadır. Sanatçılar arasında Latafet Çıpa (4 adet), Gönül Göle (1 adet), Fügen Leman (1 adet), Suna Özkalan (2 adet), Nuket Aksoy (1 adet), Neşe Erdok (2 adet), Nesrin Köker (1 adet), Nukhet Ocak (1 adet), Bedia Çolak (2 adet) yer almaktadır.

Üst Kattaki bir diğer odada yine Ali İhsan Göğüş'e ait, çeşitli kurum ve kuruluşlardan aldığı plaketler, Bakanlık dönemine ait özel dosyalar, plak koleksiyonları, pikapları ve çeşitli özel eşyaları sergilenmektedir. Binanın en üst teras katı ise, yorgunluk atıp, güzel bir manzara eşliğinde kahvesini içmek isteyenler için "Piyano kafe" olarak faaliyet göstermektedir. Kafeteryada Ali İhsan Göğüş'e ait bir de piyano bulunmaktadır.

Ali İhsan Göğüş Müzesi

İSLAM BİLİM TARİHİ MÜZESİ

Şahinbey Belediyesi, hizmet binası bahçesinde bulunan eski kolej binasında İslam alimlerinin icatları ve bilim tarihine katkılarının interaktif anlatımlarla sağlandığı İslam Bilim Tarihi Müzesi kurulmuştur.

İslam Bilim Tarihi Müzesi bölge halkına ve bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere bilim-teknik tarihindeki İslam Alimlerinin icatları ve bilim tarihine katkıları interaktif anlatımlarla sağlanmakta olup, Astronomi, Coğrafya, Kimya, Fizik Harita ve Tıp bilimlerinin İslam dünyasındaki gelişimi tarihi yapı atmosferinde, dinamik ve yenilikçi müze anlayışıyla aktarılmaktadır. Burada 107 tane ayrı buluşa ait eserler sergilenmekte olup, nasıl bulunmuş, nerelerde kullanılmış ve şuan ki teknolojimize ne faydalar sağlamış bunlar açıklamalı ve görsel olarak halkımızın özellikle öğrencilerin araştırmasına ve öğrenmesine sunulmaktadır.

HAMAM MÜZESİ

Osmanlı hamam mimarisi ve kültürünün en güzel örneklerinden birisi olan yapı, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliye'nin hamam bölümü olarak hizmet vermiştir. Vakfiyesine göre 1577 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Paşa Hamamı olarak uzun yıllar hizmet veren yapı, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından 2015 yılında restorasyonu tamamlanarak Gaziantep hamam kültürünün yaşatıldığı bir müze haline dönüştürülmüştür. Aslına sadık kalınarak teşhir edilen hamamda; soğukluk, ılıklik, sıcaklık bölümleri, Halûk Perk koleksiyonundan hamam araç ve gereçleri, hamam adetleri, balmumu heykeller ve maketlerle canlandırılmıştır.

“Ey hamamcı
hamamına
güzellerden
kim gelir?”

“Ne hileyim
efendim,
günde
yüz bin

Hamandan Gelle Güzelin Hası,
Gelinin Elinde Altın Tası

Gelenek ve G6renekler
Akten K6YLU6GLU

Gelenek ve Görenekler

GAZİANTEP'TE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EVLENME TÖRENLERİ

KIRSAL KESİMDE EVLENME TÖRENLERİ

Kırsal kesimde haremlik selamlık olmadığı için gençlerin birbirini görme şansı vardır. Törelere engeline takılmazsa anlaşarak evlendiği de görülebilir. Başlık parası, değişik, dağ değişliği, kızların evlenmesinde büyük bir sorundur.

Kız İsteme

Evlenecek yaştaki erkek çocuğun aile büyükleri kadınlı erkekli kız istemeye kız evine gider. Hep beraber oturur. Kız tarafına daha önceden haber gönderilmiştir. Kız tarafında aile büyükleri evde toplanmıştır. Kahveler içilir. Söz açmak için oğlan tarafının aile büyüğü görevlendirilmiştir. Söze başlar "ziyaretimizin sebebi Allah'ın izni Peygamberin kavli ile Ayşe kızımızı Ahmet'e isteyeme geldik" der. Kız evi düşünceğini kendilerine süre verilmesini ister.

Söz Kesme

Kız evinden olumlu cevap gelirse iki tarafında büyükleri toplanır ve başlık parası için pazarlığa oturulur. Kız tarafı başlık parasının ne kadar olduğunu söyler. Bu fiyat her zaman pazarlık payı olsun diye yüksek söylenir. Pazarlık başlar "Mehmet Ağanın hatırına 5 kâğıdını bağışla", "Hüseyin Ağanın hatırına 3 kâğıdını bağışla" diye pazarlık yapılır. Ortalama bir fiyat üzerinden anlaşılır. Aynı zamanda yol diye adlandırılan paralarda pazarlık yoluyla tespit edilir. Kızın dede, baba, amca, dayı ve kardeşi için yol istenir. "500 kâğıt emmi yolu", "1000 kâğıt gardaş yolu" gibi fiyat tespit edilir. Kız satılık bir eşya gibi görülür. Ailenin yakın fertleri de bu nimetten faydalanırlar.

Pazarlık Görmeğe Çıkmak

Başlık parası ve yollardan sonra gelinin takıları giyim eşyaları alınacaktır. Ayrıca nine, anne, bacı, yenge, hala, teyze içinde elbiselik kumaş alınacaktır. Buna "nene yolu", "bacı yolu" denilir. Kız tarafından yakın akrabalarından seçilmiş birkaç kişi oğlan tarafından harcamayı yapacak iki üç erkek seçilir. Pazarlık görmeye kasabaya veya şehre inilir. Pazarlıkta da çekişerek isteklerin daha makul fiyatlarda alınması sağlanır. Gelinin giysileri için kumaşlar ve kuyumcudan takılar alınır. Oğlan evinin aldıkları bitince kız evi de kendine düşenleri başlık parasının bir kısmını harcıyarak alır. Ayna, sandık, bakır kap,

iki kat yatak için gerekli malzeme alınır. Kız evinin cebinden para çıkmaz. Kız için alınan başlık parası harcanır. Köye döndüğünde gelinin giysilik kumaşları dikiş yapabilen kadınlara dağıtılır. Üç gün içinde imece usulü ile dikişler dikilir. Yatak yorgan hazırlanır.

Kına

Kına, oğlan evinden kız evine getirilir. Kınayı getiren gençler daha önce kız evine oğlan evinden gönderilmiş olan davarı (koyun, kuzu, keçi) ister. Davarı alır toz kınayı verirler. Davar harman yerinde kesilir, etler gelen misafirleri ağırlayacak evlere dağıtılır, pişirilir yemekler hazırlanır. Gelen misafirler ağırlanır. Gece yataklar yapılır misafir edilirler.

Gelin Hamamı

Gelin adayı genç kız arkadaşları tarafından hamama götürülür. Hamam, bir evin ocaklığıdır. Don kazanında su ısıtılmıştır. Burada gelin olacak kız, arkadaşları tarafından bir güzel yıkanır. Bu sırada genç kızlar türküler, maniler söylerler. Kız eve getirilir. O gece kızın eli ve ayakları bazen düz, bazen nakışlı olarak kınalanır. Kınalı el ve ayaklardan birine şaşırtmalı olarak para konur mesela sağ ele ve sol ayağa konan para bahşiş parasıdır. Kınadan komşulara dağıtılır. Damat adayının tek eli kınalanır. Kıza kına yakılırken kızı ağlatmak usulendir. Kına türküler söylenir. Bu sırada oğlan evinde davullar çalınır halaylar çekilir. Yenilir içilir gelin alayı beklenir.

Kına Yakılırken Söylenen Türküler

Kınan Mübarek Olsun

Gelin ver elini kınan yakılsın
Hurma gözlerine sürme çekilsin
Davullar vurulsun düğün kurulsun
Ak gerdana beşi birlik takılsın
Kınan mübarek olsun
Kınan mübarek olsun

Ağlama Gelin

Kınayı getir aney
Parmağın batır aney
Bu gece misafirim

*Hamamda kullanılan habbap çeşitleri,
Mezerler, Kıl leğeni, Taraktası, hamam tası, oyalı yazmalar.*

Koynunda yatır aney.
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur
Ufak örün şu gelinin saçını
Kıalayın ak elini kışını (ayağını)
Sürmeleyin gelin kızın gözünü
Bugün burada yarın çeker göçünü
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur
Altına serdiler karagöz kilim
Önüne koydular bal dilim dilim
Ağlama gelin yazgın buyumuş
Yazan yazıcılar böyle buyurmuş.
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur
Gelinini görmedim saçını gördüm
Al atın üstünde göçünü gördüm
Ağlama gelin yazgın buyumuş
Yazan yazıcılar böyle buyurmuş.
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur
Şu dağın ardına ayrana vardım
Keşkilim elimde dineli kaldım
Ağlama gelin yazgın buyumuş
Yazan yazıcılar böyle buyurmuş.
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur
Yüce dağ başında bir gül ağacı
Dökülmüş yaprağı kalmış siyeci
Ağlama gelin yazgın buyumuş
Yazan yazıcılar böyle buyurmuş.
Arısız peteğin balımı olur
Anasız kızlarda gelin mi olur

Kızın anne, baba veya kardeşi yoksa, son paragraf ona göre söylenir.

Kızın Ağzıyla Söylenen Dörtlükler

Karşıdaki Hüyük müdür
Altındaki geyik midir
Gurbet ele gelin oldum
Ammin dayım duyuk mudur.
Belimi verdiğim tutlar
Silip süpürdüğüm yurtlar
Gurbet ele gelin oldum
Eller gelinçiyi kutlar.
Bu geline gerek gardaş
Söyleyelim yoldaş yoldaş
Zalim gardaş zulüm gardaş
Aha gittim elinizden
Bu geline gerek ana
Söyleyelim yana yana

Zalim ana zulüm ana
Aha gittim elinizden.
Harman yeri şenleniyor
Gideceğim gün geliyor
Beni seven arkadaşlar
Aha gittim elinizden.
Pınarın başında ceviz ağacı
Oturmuş ağlıyor gardaşnan bacı
Nasıl verdiler gocaya taze fidanı
Zalım felek bu yazgılar ne acı
Yüksek yere harman yığdım cec (tane) olur
Gocaya varmak gayet güç olur
Bir gün olur gonca güller açılır
Gocanın koynunda sabah geç olur

Çengil

Çengil, Gaziantep'in bazı köylerinde genç kızın çeyizi için hazırladığı bir duvar süsü ve nazarlıktır. Bu dörtgen, yuvarlak, altıgen, üçgen şeklinde pano üzerine ayna madeni para (delinerek kullanılırdı), düğme, boncuk ve it boncuğu gibi malzemelerle süslenirdi. Kenarları rengarenk boyanmış kuş tüyü(tozak), renkli keçe parçaları ve püsküllerle süslenirdi. Üstte asma yeri alt tarafta kuşak biçiminde dokunmuş kilim parçası ve büyük püsküller sarkıtılırdı. Kız düğün günü ata binerken kız evine yakın olan bir genç çengili alır ve oğlan evine götürür, damat adayına teslim eder ve bahşiş alırdı. Bu uygulama gelin alayının yola çıktığının habercisiydi. Damat adayı çengili özenle gelin odasına asar gelin geldiğinde çengili odasında görmek ister.

Kâat

Çengile benzer bir uygulamadır. Bu süsleme arpa ile hazırlanır. Arpa suda ıslatılır ve rengarenk boyanır. Islak arpa taneleri teker teker iğne ile ipe saplanarak bir pano hazırlanır. Renkli arpa tanelerinin arasına yine kuş tüyü (tozak), it boncuğu, düğme, delikli kuruş, nazar boncuğu ve keçe parçalarıyla süslenir. Çengilin oğlan evine götürülmesi gibi götürülür ve bahşiş alınır. Bu süslemeleri her kız kendi becerisine göre hazırladığı için her biri birbirinden farklı çalışmalar ortaya çıkar. Bu gibi çalışmalar günümüzde turistik eşya olarak üretiliyor.

Çeyiz

Kıza verilen çeyizi köy muhtarı ve bilirkişiler sayar ve oğlan evine öyle teslim edilir. Kıza çeyiz olarak verilen eşya çuval, kilim, elbiselik kumaşlar,

Kına elbisesi 1930'lu yıllar, Gelinlik 1809'lu yıllar, Gelin görmede giyilen Abiye Kıyafet (1915), Gelin için işlemeli Edik

Bir köy düğününden görüntü

yatak, yorgan, ayna, bakır kaplar, başörtüleri, küçük bir sandık içinde genç kıza göre kıymetli olan birkaç parça eşya ve damat elbisesidir. Bunun dışında baba bonkör davranırsa iki koyun, bir inek, gibi hayvan bağışlar. Bu bağış başlık parasının azlığına göre yapılır.

Düğün

Düğün günü gelin almaya gelen at süslenir. Gelinin bineceği at üzerine kız evinden kilim verilir, kilim at sahibine verilen hediyedir. Kızın çeyizini taşıyacak hayvanlar gelir, kızın çeyizi bunlara yüklenir. Gelini ata yakın akrabası olan erkekler bindirirler ve oğlan evinden bahşiş alırlar, çocuklar gelinin yolunu keser bahşiş istenir.

Çengil veya kaat teslim edilen genç kız evinden alır, gelin konvoyundan önce oğlan evine götürür ve bahşişini alır. Gelin konvoyu yola koyulur en önde Türk bayrağı, alem kısmı tozакlarla, çiçeklerle süslenmiş olarak başı çeker. Davul zurna eşliğinde, gelin çeyizi ile oğlan evine gelir. Kirvenin evine indirilmek istenen gelin attan inmez, kayınbabadan bağış ister, ancak konuşmaz sadece omuz ve el hareketleriyle hayır veya olur der. Bağış bağ, bahçe, büyükbaş veya küçükbaş hayvan gibi değerlerdir. Kayınbabanın bağışını kabul eden gelin attan inmeyi kabul eder, iner ve kayınbabanın elini öper, bahşiş alır. Gelin ata binerken önünde bir yastık taşır, kirvenin evine inen gelinin atından yastık alınır ve şakadan damat bununla dövülür. Gelinin

çeyizi oğlan evine götürülür ve düzenlenir. Kızın çeyiz olarak getirdiği damat giysileri, bir kalbur üzerine serilir, bir kişi bunu başının üzerinde taşıyarak, davul zurna eşliğinde oyunlar oynayarak, köyde dolaştırılır herkes gördükten sonra damat adayına getirilen giysiler sağdıçlar tarafından damada giydirir.

Gelinin elindeki kınayı gelinin sağdıçları açar, her elini bir sağdıç açar, açtığı kına torbasından para çıkarsa, o sağdıçın şansının açılacağına inanılır. Düğün günü çarşaf açılır ve düğüne gelenler imece usulü hediyelerini herkesin göreceği şekilde bu çarşafa atar, verilen altın veya paraya ödünç gözüyle bakılır, daha sonra aynı miktarda aynı değerdeki hediye, getirenin düğününde iade edilir. Bu gelenek hâlâ sürdürülmektedir.

Nikâh

Kirvenin evine çağrılan hoca dini nikâhı kıyar. Gelin evine davul zurna eşliğinde götürülür. Gelinin başına arpa, buğday, üzüm, fıstık, şeker serpilir.

Evlenen gençlerin ağzı tatlı şansları bol olsun diye yapılan bir uygulamadır ve gelinle damat gerdek odasına girerler. Gelin yüz görümlüğü almadan yüzünü açmaz, duvağının kaldırılmasına izin vermez. Yüz görümlüğü daha çok bir takıdır. Günümüzde resmi nikâh isteyen bilinçli kızlarımız çoğaldıkça bu geleneklerin çoğu eskide kalıyor, bazıları sembolik olarak uygulanıyor.

Duvağa Çağrılmak

Düğünün ertesi günü köy kadınlarına kaynana haber gönderir, "anam sizi duvağa çağırıyor" diye davet edilirler. Kadınlar gelin odasına gelir. Gelinin bekâret simgesi olan bez evin üst köşesinde sergilenmiştir, buna duvak denir. Kadınlar buna bakar beraberlerinde getirdikleri hediyeleri kıza sunar hayır dualar eder giderler.

Halâat Dağıtmak

Gelin baba evinden getirdiği hediyeleri damadın aile yakınlarına verir. Buna halâat dağıtmak denir. Verilen hediyeler kilim, heybe, torba, terki bağı, yazma, delme, köynek gibi eşyalardır.

Tokaçlamak

Gerdek gecesinin sabahı köyün genç kadınları, kızları, kızın arkadaşları, damadın yakını kadınlar toplanır. Damadı kovalar ve tutarak getirip evin yakınındaki bir ağaca bağlarlar ve şakadan dövmeye başlarlar, özellikle yannık ağacı(yayık) ile tokaçlanan oğlan gelinden yardım ister, gelinin damadı sevip sevmemişinin ölçüsü kurtarma hızıyla ölçülür. Gelin damadı çok seviyorsa hemen koşar gelir, yoksa biraz dayak yemesini bekler öyle kurtarır.

Siyah Duvak

Bilindiği gibi gelin giysileri çok renkli ve şatafatlıdır. Gelinin bakire çıkmaması büyük bir felakettir. Böyle bir durumda geçmişte yapılanları duyduğum zaman tüylerim diken diken oldu. Batmış bir gelenek ama yinede bilinmesi gerek. Bakire çıkmayan geline siyah bir elbise giydirilir, yüzüne siyah bir örtü örtülür.

Saçı kesilir ve iki kişinin eşliğinde baba evine gönderilmiştir. Baba evinin erkekleri bakire çıkmayan kızlarını siyah duvakla hallederlermiş (boğar). Siyah elbiseyle de gizlice gömerlermiş yoksa kimsenin yüzüne bakamayacaklarına inanırlarmış. Bu törenin korkunç uygulamaları kanaması olmayan nice günahsız genç kızın canına mal olmuştur kimbilir.

"Al duvağını ata ata gelin geldi"

"Al duvaklı gelin olasın kızım" diye duada al duvağın önemini vurgularken,

"Sarı yıldızda (gece yarısı) baba evine dönesin"

"Kara duvak örtüle yüzüne" diye yapılan bed-

dua bir kız için yapılan en acımasız beddua sayılır.

Nüfusa bile kaydı olmayan genç kızın ölümünü sadece çevresindeki insanlar bilirdi.

Gelinlik Tutmak

Kırsal kesimde evlenen genç kız kayınbabaya sesini duyurmaz ve konuşmaz. Bu birkaç günde sürebilir, senelerce de sürebilir. Gelin kayınbabadan bir hediye almadan katiyen konuşmaz. Tavuk, koyun, keçi, inek, bağ, bahçe, gibi bir hediye almadan gelinin dili açılmaz, verilen hediyeyi beğenirse konuşur yoksa isteği olana kadar gelinlik tutar, bazılarında bu inatlaşmanın yıllarca sürdüğü olur.

Değişik (Berdel)

Kız alıp vermede başlık parası büyük bir meblağ tuttuğu için iki ailenin de evlenecek yaşta kızları ve oğlanları varsa karşılıklı aileler anlaşarak, kızlara başlık parası almadan değişik yapılır, yani bir oğlan bir kız kardeş diğer tarafın kızı ve oğluyla evlendirilir.

Bu tür evliliklerde eğer eşlerden biri anlaşmaz ve ayrılırsa mutlu olan eşleri de birbirinden ayırırlar. Yoksa da evli kalmak isteyen kızın seneler sonra bile başlık parası ödenmek zorundadır.

Kuma

Erkek evli olduğu halde ikinci, üçüncü, hatta dördüncü kadınla evlenmek hakkına sahip görülürdü. Kırsal kesimde kadının işgücü gerekli olduğu için bu tür evlilikler hoş karşılanırdı, evdeki kadın ne kadar istemese de erkeğe karşı gelinmez düşüncesiyle yetiştirildiği için sesini çıkaramaz kadere boyun eğdi, gelen kumayı kabullenmiş görünürdü.

Bu tür evliliklerde ileri yaştaki erkeklerin çok genç yaştaki kız çocukları ile evlendiği görülürdü. Başlık parası bolca olunca baba da kızını bu şekilde satmayı kabullenmiştir. Şimdilerde oldukça gözü açılan gençler nikâh istediği için yasa dışı evlilikler olsa da erkek resmîyette bir kadınla evli olabiliyor. Bu da Cumhuriyet'in kadına kazandırdığı en değerli haklardan sadece bir tanesidir.

"Avradın dört yorganın bir ola Mamet Ağa" bu beddua olarak söylenir.

ŞEHİR MERKEZİNDE GELENEK, GÖRENEK ve EVLENME TÖRENLERİ

Gelenek görenekleri eskilerden beri incelersek insan hakları üzerinde yoğun baskı olduğunu görürüz. Bunun için bildiğim ve duyduğum ama artık geçerliliğini yitirmiş baskılı eğitimin insanları hayatta nelerden mahrum bıraktığını anlamak zor değildir.

Evliliğe ilk adım atan gençler birbirilerini ancak düğün günü görebilirdi. Genç baba kendi babasının, annesinin yanında çocuğunu kucağına almazdı çünkü ayıp sayılırdı. Arif Paşa (Kutlar) ilk çocuğu olan Abdullah Necip'i (dedem) kucağına alıp sevmiş babası Abdullah Dede sinirlenmiş "Arif, Arif ne zamandan beri İstanbul züppesi oldun" demiş. Onun için çocuğunu babasından gizli severmiş. Kız çocuklar 10 yaşına gelince çarşafa girdirilirdi bir daha yüzünü nikâh düşecek erkeğe gösteremezdi. Bir nevi toplumdan soyutlanırdı.

Genç kızın evleneceği insan için fikri alınmazdı, baba "kızı Hasan'a verdim" dediği gibi buna ne anne ne de kızı itiraz edebilirdi. Evlenecek genç erkek için de durum aynıydı. Annesinin beğendiği veya babasının istediği bir ailenin kızı ile gencin isteyip istememesi hiç düşünülmeden evlenmek zorunda bırakılırdı. Evleneceği kızı görme şansı olmayan erkeğe, kızın nasıl bir tip olduğunu, kızın baba, amca, dayı, kardeş gibi yakınlarına benzetilmesiyle tarif edilir, anlatılmaya çalışılırdı. Mesela kız tıpkı dayıya benzer denirdi. Hamamda kıza bakmak, bu gelenek erkek çocuk sahibi olan ailelerin kadınlarının göreviydi. Bu davranış kızın güzelliğine bakmak gibi görülse de hamamda incelenmesinin nedeni sağlık kontrolüydü. Frengi gibi bulaşıcı hastalığın belirtileri daha çok kapalı yerlerinde görüldüğü için kız çıplakken alıcı gözüyle tetkik edilir, yara bere var mı diye kontrol edilirdi. Kız çok güzel olmasa da "kız aslan gibi yarası yok beresi yok" diye övülürdü.

Başlık parası dışında şehirde mihir diye bilinen bir maddiyat üzerinde anlaşmadan kız verilmezdi. Yani kıza ticari bir mal gibi fiyat biçilirdi. Birbiri ile mal birliği olan arkadaş veya akrabalar arasında mal birliği bozulmasın diye bebeler nişanlanır buna "beşik kertmesi" denilirdi. Görücü usulü ile evliliklere bazen da hile karışır, görücüye daha güzel olan kız gösterilir. Kapı arkasında kıyılan nikâhta, verilmek istenen kızdan ikrar alınır nikâh kıyılırdı, daha sonra birçok mutsuzluklara yol açan böyle evlilikler de yaşanırdı. Kız çocuk mirasta 3'te bir hakka sahipti. Bu hakkı kardeşlerinden isteyip alması çok ayıp sayılır, erkek kardeşleri lehine hakkından

vazgeçmek zorunda bırakılırdı. "kocaya mal mı götürsün ne ayıp" diye söylenirdi.

Kız çocuklar okula gönderilmezdi, mahalle hocalarından 10 yaşına kadar Kuran'ı Kerim öğrenir, başka eğitim almaz, nakış, dikiş öğrenip evde işe bakardı. Ancak o zamanın aydın kişileri kız çocuklarına biraz daha şans tanıyarak müzik, biçki dikiş, tarih, coğrafya, gibi dersleri aldırır daha eğitimli olmasını sağlardı. Bu da toplumda çok az sayıdaki kıza nasip olmuş bir yetişme tarzı idi. Kız çocuklar 13 yaşından sonra evlenme çağına gelmiş sayılır, 20 yaşına geldiğinde mutlaka evlenmiş olurdu. Kadının kendi kendini idare edemeyeceğine inanılırdı, önce baba veya kardeş, evlendikten sonra koca veya oğul, kadının sorumlusu sayılırdı. Kadın devamlı asalak yaşamayı kabullenmek zorunda idi. Dul kadın yalnız yaşayamazdı, çünkü "Çarşıdan bir bağ maydanoz almaktan aciz" olarak düşünülür, baba evine dönmek zorunda kalırdı. Eğer baba evi yoksa kardeş kapısına muhtaç olurdu, varsa oğul ile oturmak zorundaydı. Eğer bu evlerde istenmezse kocaya varmak zorundaydı. "Bir tülbende sığan baş bir dünyaya sığmadı" diye kadının acizliği tasdik edilirdi.

O zamanki yaşam biçimi ile erkek çocuk ailede daha çok önem kazanır, kadının erkek çocuk doğurması beklenirdi. Doğan çocuğun kız olmasında suç kadında bulunur. Koca küser eve gelmez kaynana gelini suçlardı. "her buluttan yağmur yağmaz, her avrattan oğlan doğmaz, anası gibi kız doğurdu" diye söylenirdi. Erkek aynı zamanda 4 kadınla da evli olarak yaşayabiliyordu. Erkeğin yeniden evlenme nedenleri karısının kız çocuk doğurması, çocuğunun olmaması, hastalanması, yaşlanmış olması (erkek yaşlı da olsa evlenebilir), erkeğin gönlünü başka kadına kaptırması sebep gösterilebiliyordu, kadının bunu kabullenmemesi halinde ise baba veya kardeş evine dönmek zorunda idi. Bu evlilikler kadını köle gibi kullanmak anlamına geliyordu. Binde birde olsa kadının kişiliğini göstermesi erkeği mutsuz ediyordu. İşte örnek:

Biri sağımda yatar
biri solumda yatar
sakalım tükürükten batır
yandım iki avrat elinden
birisine aldım edik
ötekine alak dedik
sabahece kötek yedik
yandım iki avrat elinden

Antep işi Maslah giydirilmiş gelin örnekleme

Varlıklı ailelerin kadın ve kızları alışveriş için kocanın babanın beğenip eve gönderdiği kumaşlardan birini seçip üzerine kıyafet yaptırabilirdi. Çit çember satıcıları eşek yükü ile kumaşları kapıya getirirlerdi. Kuyumcudan alınacak takı, takacakta aynı şekilde pazarlanırdı. Kadına kıymetli bir eşya gibi değer verildiğine inandırılan bu yaşam biçimi aslında kadının kişiliğini bulmasına engel olan uygulamalardı. Kadın bedenlen çalışırdı ama bir kadının fikir yapısı ile çalışılabileceği düşünülmezdi. Kadını yüceltip fikirlerinden istifade eden aileler yok değildi, ancak bu çok nadir görülür o kadına "kadın efendi" denilirdi. Eski terbiye sistemi gençleri bunaltacak kadar sıkıydı. Bu sadece kadın için değil erkek içinde aynıydı. Cumhuriyet öncesi erkeklerin selamlaşmak için öpüşmesi ayıp sayılırdı. Erkek ve kız kardeşlerin birbirini öpmesi ayıp sayılırdı. Babalar kız çocuklarına sevgi gösteremezdi.

Bu saydığımız gelenekler doğrultusunda yetişip medeniyeti benimseyerek devrimlerin öncülüğünü yapan erkekler anasına, karısına, kızına insan olmanın onurlu yaşama yollarını açmışlardır. İşte o güzel insanları takdir edip rahmetle anıyoruz. Osmanlı idaresinden Cumhuriyet idaresine geçiş döneminde Türkiye'de hiçbir kadın kendi haklarını korumak için çaba harcamamıştır. Bugünkü imkânlar kadınlara altın tabaklarda sunulduğu için değerini çokta iyi bilmemektedir. Eski yaşam biçimini bilmeyen insanların bugünün değerini bilmesi zor. Onun için geçmişteki gelenek ve görenekleri iyi ve kötü yönleriyle incelemek gerektiğine inanıyorum. Bugün için düğün törenleri denince akla eğlenmek gelir. Bizler Cumhuriyet çocukları kanunların güvencesi içinde doğup büyüdüğümüz için sadece "adet böyle" diye uyguladığımız törenlerin hiç aklımıza gelmeyen nedenleri olduğunu düşünemeyiz. Bende çalışmalarında hep bunu göz önüne alarak araştırdım.

Düğün (Dünür) Gezmek ve Kız İstemek

Evlenme yaşına gelmiş genç erkek için anne, nine, kardeş, teyze, hala gibi büyükler kız aramaya çıkar. Falan evde kız varmış diye haber alınca oraya çat kapı gider "davetsiz misafir" diye önce isim vermeden içeriye girip oturup kızı görürler. Kızın oturuşunu, yürüyüşünü hizmet edişini, kızı konuşturup ses tonunu ve konuşma tarzını incelerler ev sahibi gelenlerin kim olduğunu sorar ama gelen düğüncüler isim vermezler. "Allah kısmet ederse yine geliriz" der evden ayrılırlar. Eğer kız beğenilmişse daha sonra kızı istemeye gelirler. Görücüye şekerli kahve ikram edilirse kızı vereceğiz anlamına gelir.

Sade kahve ikram edilirse bu iş olmayacak anlamındadır.

Bu dönemde hemen hemen böyle kız beğenme usulü kalmamıştır. Çünkü kızın oğlanı, oğlanında kızı görme şansı var. Rastgele bir kıza değil, beğenilen ve karşılıklı evlenmeyi düşünen gençler için gelenek halindeki kız isteme usulen yapılmaktadır. Evlenecek gençlerin onayı ile kızın verilmesi aile arasında konuşulup karar verilir. Bu da gençlerin büyüklerine gösterdiği saygıdır hatır almadır.

Söz Kesme

Söz kesmek için kız evinden randevu alınır. Oğlan evine gelebilecekleri söylenir. Oğlan evi kız evine tatlı meyve gönderir. Eskiden söz kesmeye ya erkekler gider ya da kadınlar giderdi. Erkek kadın kırsal kesimdeki gibi beraber gitmezdi. Kızın sözü kesilirken kız evinin istekleri sorulur. Aile büyükleri çekişip pazarlık yapar orta yolu bulurlar, daha önceleri şehir merkezinde de başlık parası alınır. Oğlan evinden birçok istek de bulunulur takı takacak pazarlıkla kararlaştırılırdı. Oğlan evi, kız evi kendi vereceklerini, alabileceklerini söyler ona göre evlilik hazırlıklarına başlanırdı. Tatlılar yenir sohbet edilirdi. Şimdilerde iki ailenin tanışması anlamında söz kesme yapılıyor. Genç kıza oğlan tarafı çikolata şeker gibi tatlı getirip, kızın parmağına bir söz yüzüğü, bir taşlı yüzük takıp beraberliğe atılan ilk adımı kutluyor. Kırsal kesimden şehre gelip yerleşenler hâlâ geleneklerini sürdürüyor.

Nişan, Beklik, Nişan Arkası

Eskiden nişan için kadınlar toplanır kız evine giderdi. Söz kesiminden sonra konuyu pekiştirmek için yapılan nişan töreni halk arasında beklik olarak bilinmektedir, aslı beklik(pekiştirmek) olarak söylenen bir sözcüktür.

Kıza yüzüğü ve takıları kayınvalide veya oğlan evinin büyük hanımlarından biri takardı. Nişanlanan çiftin birbirlerini görme şansı yoktu.

Davetli hanımlar takacaklarını nişanda takarlardı. Nişan günü kıza getirilen eşyalar, elbiselik kumaşlar, uygun renkten iç çamaşırılık kumaşı, astarı, mendili, çorabı, baş örtüsüdür. Buna bir kat denirdi. Bu dört kat, altı kat, sekiz kat gibi çift sayı ile maddi güç veya pazarlık ile anlaşılacak kadar. Ayakkabı, terlik, makyaj malzemesi, kolonya, dış giyimlik zamanın şartlarına göre çarşaflık veya mantoluktur.

Ertesi gün kız evinin görevlendirdiği evde çalışan bir kadın (tataba) oğlana nişan arkası götürdü. Nişan arkası, sırma işlemeli bir bohça içinde oğlana gönderilen bir takımlık kumaş, gömlek, kravat, çorap, Antep işi işlemeli ipek mendil ve yüzük olurdu. Bohçanın bir köşesine çoğunlukla nakışla işlenen motifte iki kuş ve bir yavru kuş görülürdü. Bu nişanlıya gizli bir mesaj iletirdi, mesaj mutlu bir aile tablosu anlamını taşırdı.

Damat yüzüğü parmağına takar, mendili cebine koyar ve eşyayı getirene bolca bahşiş verirdi.

Kız nişanlanınca oğlan evinden nişanlı kıza, özel günlerde hediyeler gönderilirdi. Kurban Bayramında, kurbanlık koyun üzerine elbiselik kumaşlar boynuzlarına altın bilezik takılır süslenir törenle gönderilirdi. Bayramda kurban kesilir oğlan evi kurban etiyle yapılan yemeğe davet edilirdi. Ramazanın 15'inde söhürlük(sahurluk), Ramazan Bayramında, bayramcalık adıyla kıza hediye götürülürdü. Baharda kaymak, yılbaşında kıza hediye ve her mevsim turfanda meyvelerden, çerez ve baklava gönderilirdi. Ayrıca oğlan evi kız evine her ziyarette kıza bir hediye ve tatlı götürürdü. Uzun süre nişanlı kalmak oğlan evine oldukça pahalıya mal olurdu. Halk arasında "oğlan evinin çörtene(oluk) kız evine akmalı" diye söylenirdi.

Günümüzde nişan birbirlerini beğenen gençlerin kararlarını aileleriyle beraber kutladıkları bir törendir. Yüzükler ve takılar nişan günü takılır. Fakat şimdide bu törenleri abartarak düğün gibi yapmaktadır.

Nikâh Törenleri

Nikah, Osmanlı döneminde sadece sözlü bir akitle yapılırdı. Düğün törenlerinden bir hafta önce damat adayı, aile büyüklerinden birkaç kişi ve hoca, kız evine gelirdi, bir odaya alınır, kızın yakın erkek akrabası baba, kardeş, dede, dayı, amca gelen misafirleri ağırlardı, sonra bunlardan biri kıza kapı arkasına getirirdi, hoca yüksek sesle kıza sorardı, kız evlenmek istediğini akraba erkeğe söylerdi. Hocanın ve misafirlerin kızın sesini duymaması gerekirdi. Kızın cevabını vekili olarak hocaya yanındaki erkek iletirdi, damadın da onayı alındıktan sonra hoca dualarla nikâhı kıyardı. Bu şekilde nikahlanan kadına kocası "üçten dokuza boşsun" dediği zaman kadın boşanmış olurdu.

Şimdi gençlerimiz devlet güvencesi altında resmi nikahla birlikteliğe ilk adımını atıyor. Cumhuriye-

tin ilk yıllarında resmi nikah ciddi bir tören olarak yapılırdı. Nikaha gelin siyah, lacivert, bordo gibi renklerde tayyör giyerek katılırdı, davetli olan misafirlerde aynı şekilde giyinir gelirdi nikah da misafirlerle mutlaka şık kutular içinde şeker ve çikolata dağıtılırdı bunun anlamı iki gencin ağız tatlı olsun evlilikleri mutlu geçsin demektir. Nikah törenine genç kız ve çocuklar gitmezdi genç kızın nikaha gitmesi ayıp sayılırdı (ne ayıp koca bulmaya mı gitsin diye genç kızlar, kız kardeşinin nikah törenine bile gidemezdi) bu şekilde nikah töreni 1960 lara kadar sürdü. Daha sonra düğün nikah aynı gün yapılmaya başladı. Günümüzdeki halini aldı.

*Hamide Patpat
Nişan Kıyafeti ile*

Akten ve Ömer Köylüoğlu

Çeyiz Hazırlamak

Çeyiz geleneğinin tarihi bir belgesini sayın Prof. Dr. Leslie Peirce şeri mahkeme sicillerinden benim için tercüme etti;

25 Rebüel sani 948

Dava konusu eşya listesi

Gümüş küpe, Gümüş yüzük, Gızılık (allık), Melhafe (yorgan çarşafı), Göv (mavi) yastık yüzü, Göv yorgan yüzü

2- 22 sefer ayı 946

Dava konusu eşya listesi

2 küçük kazan, 1 büyük kazan, 1 maşraba, 1 ibrik takımı, 1 leğençe (leğen), 1 sini, 2 büyük tas, 10 adet ayran tası

Tarihler değiştikçe çeyizde kıza verilen eşyaların miktarı ve türünün değiştiğide görüyoruz.

Osmanlı döneminde çeyiz olarak verilen eşyalar;

Yün yataklar 4-5 adet
Yün yorganlar 5-6 adet
Yün yastıklar 4-5 adet
Köşe kırlentleri 5-6 adet
Divan sinisi 1 adet
Tepsi 2 adet
Yemek kazanı 3 adet
Ayran tası 6 adet
Ayran kaşığı 6 adet
Tas 2-3 adet
Sahan kapaklı 6 adet
Lengeri 1 adet
Leğençe 1 adet
Su satılı 1 adet
Leğen ibrik takımı 1 adet
Hamam tası 1 adet
Kil leğeni 1 adet
Tarak tası 1 adet
Çömçe 1 adet
Havan 1 adet
Kevgir 1 adet
Halı en az 1 adet
Kilim en az 1 adet
Sürahi takımı 1 adet
Lamba 2 adet
Vazo 2 adet
Sandık 1-2 adet
Ayna 1 adet
Kubbeyeleri süslemek için çini çanak
Çok varlıklı bir aile ise,
Maraş işi sandalye ve sehpa
Babanın kızına taktığı küpe
Birkaç çift altın bilezik
Gümüş kaşık, çatal takımı
Gümüş tepsi
Gümüş eşyalar

Bir rivayete göre anne kızına verilecek havanın dibini erimiş altınla doldurtmuş, gün gelir ihtiyacı olursa kullansın diye. Bununla ilgili bir deyim var "Dul kadın altın havanı da dövülse yine duldur" denir. Altın havan dedikleri çeyizinde verilen havan olsa gerek.

Akten ve Ömer Köylüoğlu
16 Aralık 1954

Sandık Eşyası Olarak Neler Verilirdi?

Ana kızın senelerce emek vererek yaptıkları Antep işleri, altın tel işlemeler, kadife üzerine Maraş işi sırmalı işlemeler, seccade, mevlit örtüleri (dolak), mendil köşeleri, köşe yastıkları, tandır örtüsü, giyim eşyaları, yatak örtüleri, yastık çarşafı, tarak bezi (saçın yere dökülmemesi için kullanılırdı), elbiselik kumaşlar ve havlular sandık eşyasını oluştururdu. Baba maddi gücüne göre kıza bir çift küpe takardı. Elmas, inci, altın veya gümüş olabilirdi. Çok varlıklı bir ailenin kızı ise birkaç çift bileziği de olabilirdi. Geçmişte kız çeyizi olarak verilen eşyalar bunlardı.

Gaziantep'te kız çeyizi hazırlamayı günümüzün şartlarına göre uyguluyor muyuz? Bu sorunun cevabı "evet" olması gerekirken buna "hayır" demek zorundayız. Birçok insanın tenkit ettiği ama "ele güne karşı" düşüncesiyle maddi gücü olsa da olmasa da gösteriş için hazırlanan kız çeyizindeki israfa tüm Gaziantep'li hanımlar olarak bir nokta koymalıyız. Kızlarımızın zevkle kullanabileceği el sanatlarını yansıtan üç beş parça örtü yeterli olduğu halde, günümüzün anneleri bunların sayılamayacak kadar çok olmasına özen göstermektedir.

Günümüzde Kız Çeyizi

Kıza bugün verilen çeyiz neler, diye sıralarsak karşımıza korkunç yanlışlar yaptığımızın gerçeği çıkar. Eskiden yapılan çeyizin beş katını düşünün bir kuyumcu dükkânı açacak kadar çok gümüş vitrinleri doldurmakta ve bunun üzerine her türlü konfora sahip dayalı döşeli hiçbir eksikliği olmayan ev, varlıklı bir aile ise üzerine bir de araba, daha çok hırslı annelerin evlatlarına sunduğu bu ortam, eşya bekçiliği yapan, ne istediğinin bilincinde olmayan, gösteriş meraklısı gençlerin yetişmesini gündeme getirmektedir. Bugünün şartlarında kızlarımıza vereceğimiz en kıymetli çeyiz onun eğitimi olmalıdır. Modern çağa uygun temel ihtiyaçlar düşünülerek hazırlanan bir çeyiz anlayışını benimsemeliyiz. Yeni kurduğu yuvada zaman zaman kendi zevkine göre bazı eşyaları alabilme şansını gençlerimize bırakmalıyız. Bu davranışımız kızlarımızın mesuliyet yüklenmesini sağlayacağı gibi yaşantısını renklendirip mutlu olmayı da öğretecektir. Her şeyin madde ile sağlanamayacağının bilincine varıp yeni yuvasını sevgiyle kuracaktır.

Gaziantep'in büyük bir göç aldığı şu dönemde anneler kendi egolarını tatmin etmek için "Gaziantep'te adet böyleymiş" diye her geçen gün israfı birbirilerine bakarak daha da fazlalaştırdıklarını göz-

lemliyoruz. Gaziantep'te israfa kaçmadan genç evlilere yardımcı olup yuva kurmalarını desteklemek adettir. Aşırıya kaçana da "Hiç Allah'tan korkusu yok. Bu kadar israf haram" derler.

Yün Yıkama

Eskiden kızın çeyiz hazırlığında yataklara konacak yün yıkama da oldukça zahmetli bir işti. Su, evlerde bol olmadığı için pınar başı, su kenarına (Alleben Deresi) gidilirdi. İmece usulü ile gençler yardımcı olup gelin olacak kıza verilecek yataklar için alınan kirli yünleri gün boyu yıkar, temizler, kuruturlardı. Yemekler yenir, türküler söylenir, çalılıp oynanırdı. Şimdi hazır yataklar bu geleneği yarı yarıya ortadan kaldırdı.

Yatak Biçme

Kız evinin hazırladığı yün yatak gibi çeyiz eşyalarına oğlan evi yorgan yüzü, yatak yüzü ile destek verirdi. Kız evinin mitil(astar) içinde ki hazırladığı yataklar oğlan evinden gelen kumaşlarla yüzlenirdi. Bu çalışma gençlerin yakınları tarafından imece usulü ile bir günde yapılırdı.

Kız evi misafire yemek hazırlardı. Oğlan evinden gelenler yorganları yüzlerdi. Melhafelerini (yorgan kaplaması) dikerdi. Yataklara yüz olarak getirilen kumaşlar biçilir dikilirdi. Aynı zamanda darbukalar çalınır, oyunlar oynanırdı. Kızın çeyizi oğlan evine gidecek vaziyete getirilirdi. Şimdilerde bu geleneği hâlâ devam ettiren aileler var. Ama çoğunlukla yataklar ve yorganlar hazır olduğu için böyle bir çalışmaya gerek kalmamıştır.

Kız Evinden Çeyiz Alma

Kız evinden çeyiz alıp oğlan evine getirmek, oğlan evinin görevidir. Bunun için daha önce hazır hale getirilmiş yatak, yorgan, kapacak çeyiz günü paketli olarak hazır tutulurdu. O gün, oğlan evi çeyiz almaya gidecek akraba gençlerini, damat adayının arkadaşlarını davet ederdi.

Oğlan evinde şenlik yapılırdı. Yemekler yenip içilirdi, oyunlar oynanırdı. Öğleden hemen sonra kız evine çeyiz almaya gidilirdi. 1950'lere kadar araba tutma şansı olmayan aileler eşek veya katır kiralar; yataklar, yorganlar eşeklere veya katırlara yüklenirdi. Birkaç hamal bakır eşyaları, sinilerde başlarında taşıyarak kız çeyizi taşırlardı. Çeyiz alayının önünde davul zurna çalınırdı. Gençler oynayarak "yah yah" diye bağırıp neşelenerek çeyizi oğlan

evine getirirdi, çeyizi eve taşırlardı. Bir müddet daha şenlik devam ederdi sonra dağılırlardı. Eskiden kıza dua edenler "10-15 taksi ile kamyonla çeyizin gitsin inşallah" derlerdi. Çünkü memlekette sayılı araba vardı. Çeyizin kamyonla ve taksikle gitmesi varlıklı olmanın alameti sayılırdı. Kız evi, oğlan evinden gelen misafire kahve ve şeker ikram ederdi, çeyizi alacağı zaman kızın baba, amca, kardeş gibi yakınlarından izin istenirdi. İzin çıkınca çeyiz yüklenirdi.

Komşu çocukları yola ip tutar veya akraba oğlanları sandığın üzerine otururdu, bahşiş almadan yolu açmaz, sandığı vermezdi. Çeyiz taşıyan hamallara gömleklik, mendil gibi hediyeler kız tarafından verilirdi. Şimdilerde bu gelenek birçok ailede devam ettiriliyor. Sembolik de olsa çeyiz alma geleneğini sürdürüyorlar. Çünkü kız evinin aldığı birçok eşya daha önceden oğlan evine gönderiliyor.

Çeyiz Sergilemek

Çeyiz, oğlan evine geldikten sonra bir gün çeyiz sermek için ayrılırdı. Bu, insanların imece usulü

yardımlaşmasıdır. Oğlan evi, kız evinden gelen misafirlere yemek yapar; kız evinden gelen kadınlar, genç kızlar gelinin bütün eşyalarını eve yerleştirir, düzenler, kullanacak hale getirirdi. Geçmişten günümüze çok değişim gösteren kız çeyizi sergilemek, geleneklerimizden biri olarak, halen sürdürülüyor.

1950'li yıllarda bazı ailelerde eski şekliyle uygulanan çeyiz serme geleneği devam ediyordu. Kızın sandık eşyaları açılır, gelin odasında sergilenirdi. İşlemeli bohçalar duvarlara gerilen halı üzerine işlenenirdi. Bakır kaplar kalaylı olarak gelin odasını süslerdi. Üst üste konulan yataklar kabartılmış yünle dolu olduğu için oldukça kalabalık bir yer tutardı. Gelin görmeye gelenler işlemeleri dikkatlice izler "Satılık olanı var mı?" diye gizlice sorarlardı. Çeyiz, 15 gün sergide kaldığı süre içinde eşyalardan satılık olanları, yeni sahiplerine söz verilirdi. Çeyiz indikten sonra para karşılığı, el emeği göz nuru Antep işleri, sıрма bohçalar, altıntel işlemeli havlular, çokça para ederdi. Fazla yün yataklar, fazla bakır kaplar da paraya çevrilirdi. Genç kadın bu paraları hemen altın takılar olarak koluna, boynuna takar-

*Hamide Patpat Öğretmen
Meliha Hanım Nezaretinde
Yurt çalışmaları Sergisi
02 Kasım 1933*

Gelin çeyizi sergilenme örneği

di. Geçmişte çok varlıklı aileler dışında hemen her genç kız sandık eşyalarını bu şekilde satmıştır. Ya kocasına sermaye olarak verirdi veya gelir getirecek bir mülke bağlardı. Takı olarak kolunda, boynunda muhafaza etmesinin nedeni maddi güvencesini emniyette tutmaktı. Cumhuriyet dönemine ilk ayak uydurup kadınlarına insana yakışır değeri veren aileler bu gelenekleri yavaş yavaş değiştirmeye başladılar. Kıza çeyiz verilecek, ama daha çok genç kızın kullanacağı eşyaları vermek gerektiğini savunarak, kendi evlatlarında bu uygulamalara başladılar. Bu uygulamalar ilk zamanlarda birçok eleştiri aldı. Zade, bey, ağa, efendi lakapları ile anılan aile

reisleri için eleştiri yapıldı. "... Bey kızı bedava vermiş, başlık parası filan istememiş, kızın bir ayıbı var ki bedava veriyor." "... Efendinin kızının çeyizi azmış göze gelecek hiçbir parçası yok, ufak tefek eşya vermiş." "... Zadelerin kızının çeyizi azmış hem de hiç çeyiz sermemişler" gibi dedikodular yapılıyordu. Bu tenkitlere maruz kalan Cumhuriyet döneminin ilk mantıklı insanları kızlarına bir mülk, satılık bir eşya gözüyle bakmayan, aydın fikirli, elleri öpülesi babalardı. Çünkü artık kızlar eksik etek, yarım insan kimliğinden kurtulmuş, hem nikâhlı eş sıfatını kazanmış, hem de erkek kardeşleriyle eşit haklara sahip olma şansını yakalamıştır.

Cemil Cahit Güzelbey'in hazırladığı şerri mahkeme sicillerini incelerken anneannemin babası büyük dedem Antep müftüsü Küllüzade Hacı Osman Efendi'nin bir belgesini buldum. Bu belge Hacı Osman Efendi'nin Abdülkadir, Mehdi, Mustafa isminde üç evladı olduğunu yazıyor. Aslında ise Nefiye, Mariye, Sariye, Asiye, Hatice isminde 5 tane de kız çocuğu vardı. Kız çocuğuna evlat gözüyle bile bakılmıyordu. Bu gerçekleri bilirsek Cumhuriyetle nelerin değiştiğini anlarız.

Kına Gecesi

Düğünden bir gün önce gündüz hamamdan gelen gelin adayına akşam kına gecesi yapılırdı. (Bkz. hamam geleneği) Kızın yakınları, arkadaşları ve oğlan evinden gelen misafirler ağırlandı. Çalılıp söyleyerek eğlenilirdi. Oğlan evinden bir tepsi içinde etrafına mumlar yakılmış, üzerine güller serpilmiş kına, maniler ve türkülerle kız evine getirilirdi. Kınayı yakmak için kız ortaya alınır. Kız, elini vermez, çekişme ile elini yakalayan kaynana geline bir veya iki altın verirdi. Altın, kızın avucuna konur ve üzerine kına yakılırdı. Kınaya davetli herkes bir parmağına da olsa kına yakardı. Gelinin avucuna konulan altın geline verilen bir hediyedir kına türkülerini söylenirdi. Bu gelenek günümüzde bazı ailelerde çok abartılarak bazılarında sembolik olarak devam ettiriyor.

Gelinçi

Gelinçi, gelinin baba evinden çıkıp koca evine geldiği gün yapılan eğlencedir. Bu eğlence geniş hatırlı bir evde veya oğlan evinin hayatında yapılırdı. Oğlan evinden, kız evine gelini almaya giden kadınlara gelinci denirdi. "Gelinçiler geliyor", "Bende gelinci gidiyorum" gibi. Gelinçi yapılan tören için söylenir. Tatabalar misafirleri iki üç gün önceden sözlü olarak davet ederlerdi. Örneğin;

*Tarihi kıyafetle 1930'lu yıllarda kına elbisesi ve
hotozlu saç ve hotoz iğnesi örnekleme*

"Ayyuş Hanım, Hamide Hanım'ın selamı var hamis (perşembe) günü gelinçi cumaya düğüne bu-yursunlar, dedi." der ve iki üç adet şeker uzatırdı. Şekeri alıp daveti kabul eden hanım çağırma-ya ge-len kadını boş çevirmezdi. Bir kap bulgur, pirinç, şeker, şire çeşitleri veya para vererek; "Allah bir mani vermezse geliriz selam söyle" derdi.

Bazı düğünler şabalı yapıldı. Onun için mi-safiri çağırın tataba "düğün şabalı olacakmış" diye temkinli gelmesini de vurgulardı. Gelinçi de, misa-fire yemek ikram edilmezdi. Gelinçi günü kız sağ-dıçları tarafından giydirilirdi. Gelin, baba evinden törenle alınırdı. Kızı, gelinci gelenlere baba, kardeş, amca, dayı, gibi kızın yakın erkek akrabalarından biri teslim ederdi. Baba, kızına küpe takar ve öğüt verirdi; "Kızım bu evden gelinlikle çıkıyorsun in-şallah zaman gelince koca evinden de kefenle çıkar-sın." Gittiği koca evine dört elle sarılması öğütle-nirdi.

Gelinciler (gelin almaya gelenler) gelir "yah yah"larla, zılgıtlarla sevinçle oynarlardı. Süslenen

*Mukerrem- Hüseyin
Samlı Çifti
1 Eylül 1942*

at veya fayton kapıya gelirdi. Eğer yer çok yakınsa gelin yürüyerek götürülürdü. Atın başını tutana ve hizmetkârlara bahşiş olarak kız evi mendil, gömlek-lik veya elbiselik kumaş verirdi.

Gelinin giydiği gelinlik Osmanlı döneminde pırlıtlı kumaş veya işlemlerle süslü bir giysi olan bindallıydı. 1900'lü yılların başlarında bu gelinlik-ler daha yumuşak renklerden yapılmaya başlanmış-tır. Krem rengi, pembe, mavi gibi. Gelinin saçları topuz yapılıp gümüş tarakla, elmas taç, hotoz iğne-siyle veya sorguçla ve mutlaka gelin telleri ile süs-lenirdi. Ayrıca yapma çiçeklerde takılıp süslenirdi. Gözler mutlaka sürmelenirdi. Gelin nişanda takılan bütün takıları üzerinde taşımak zorundadır. Geli-nin yüzüne üç duvak örtülürdü, bunlar; al duvak, aldanmaması ve al basmaması için; yeşil duvak, muradına ermesi, mutlu olması için; beyaz duvak, genç kızın saf ve temiz iffetinin simgesiydiler.

Günümüzde sandıklarda saklı kalan Antep işi, o dönemde gelinin dış giyimliği olarak yapıldı. Geline Antep işiyle süslü maşlah giydirilirdi. Geli-nin iç giyimleri yine Antep işleriyle süslenmiş ipek kumaşlara hazırlanırdı. Hem varlıklı aileler hem de dar gelirli aileler geline ipek giydirmeye özen göste-rirdi. Kız, hayatında bir kez olsun ipekli giyebilsin, gözünde kalmasın diye düşünülür ipek kumaşlarla donatılırdı.

Gelinin ayağına kış ise nakış işlemeli yün çor-rap giydirilirdi. İşlemeli çorap bağı bağlanırdı. Yaz ise edik sargısı sarılırdı. Gelinin ayağına ya gümüş habbap, maddi imkâna göre sarı edik veya sırma işlemeli gelin ediği giydirilirdi. Edik ve gümüş habbap çoğunlukla ödünç alınırdı. Tanıdık biri-nin habbabı veya ediği bir haftalığına yeni geline hizmet ederdi. Gelinin, yüzündeki kat kat örtüler-den gözünün önünü görmesi imkânsızdır. Onun için iki sağdıç kollarına girerlerdi ve yürümesine yardımcı olurlardı. Gelin "yah"larla, zılgıtlarla ge-linçi yerine getirilirdi. Kapı eşliğinde gelinin aya-ğıyla basıp kırması için bir fincan konurdu. Gelin hızla fincana basıp kırardı. Bununla kazaların def edildiğine inanılırdı.

Gelin karşılamaları ayrı bir şölendir. Darbuka, klarnet, ut gibi müzik aletlerini erkekler çalardı, erkek çalgıcılar için bir köşe hazırlanırdı. Kilim, çadır gibi köşeye çekilirdi. Kilimin arkasında çal-gıcılar otururdu. Gelini kilimin önünde tef çalan kadın karşılardı. Bunların son temsilcilerinden en meşhur olanları Kara Havva isminde bir zenci idi daha sonra Esmé Hanım ve çalgıcı Hayce isminde-

ki kadınlardı. Kara Havva sesi çok gür, iri yapılı bir zenciydi. Beyaz elbise giyer daha da heybetli görünürdü. 1943'de öldü. Esmе Hanım ise çok esmer, ufak tefek tombulca bir kadındı. O kadar çok pudra sürerdi ki terlerinin aktığı yer çizgi çizgi belli olurdu. Ud ve tef çalardı. Bu çalgıcıların söylediği methiyelerle gelin karşılanır ve övülürdü. Çalgıcı Hayce düğünlerin salonlarda yapılmaya başladığı dönemin çalgıcısı idi. Çalgıcı kadın gelini karşılamak için sokak kapısına gelirdi. Gelin, fincanı kırdıktan sonra ağır ağır yürütülerek, oturacağı yüksekçe bir yere hazırlanan gelin köşkünün önüne getirilirdi ve methiyeler söylenirdi.

Gelinin ağlaması uğur sayılırdı. Evliliğin mutlu geçeceğine işaret sayılırdı. Uzun havalar söylenerek gelin ağlatılırdı. Bu methiyeler söylenirken gelin ayakta dururdu. Kaynana gelinin oturacağı köşkte otururdu, elinde bir şeker olurdu. Gelin, kayınvalidesinin elini öper, Kaynana gelinin duvağını açar, elindeki şekerin yarısını kendi ısıtır diğer yarısını gelinin ağzına verirdi. Bunun anlamı ağzımız tatlı olsun birbirimizle tatlı konuşalım demektir. Gelinin başına bir torbanın içine hazırlanan bozuk para ve şeker serpilirdi bu gelenek birçok yörede halen devam etmektedir. Gelinin başına serpilene paradan alabilenin kısmetinin açılacağını düşünürdü. Bu sırada üzerlik ateşe atılırdı.

Gelin köşke oturduktan sonra hareketli parçalar çalınırdı. Hanımlar genç kızlar oyuna kaldırılırdı. Nazlanmak, oyuna zorla kalkmak usulendi. Elinde tutup çeke çeke ortaya çıkan kız veya kadına ayağının gittiği türkü sorulurdu. "Lamba da şişesiz yanmaz mı?", "Kızım seni Ahmet'e vereyim mi?", "Hani benim elli dirhem şekerim?", "Birini de yavrum birini" gibi türküler, çifte telli eşliğinde oyunlar oynanırdı. Oyuncular ekseriyetle iki kişi olurdu. Karşılıklı salınır, zarif hareketlerle yer değiştirirlerdi. Oyun böyle devam eder veya iki tiplmeyi türkülerle canlandırılırdı. Mesela biri kaynana diğeri de gelin rolünde olur, veya biri erkek diğeri kadın rolünde olurdu. Bazen kıyafet değiştirip de oynayanlar olurdu. Halay çekilirdi. Çiftetelli oynanırdı. Sesi güzel olanlar hem söylerler hem de oynarlardı. Kaynana oynar, gelin kolay kolay oyuna kalkmazdı. Gelin oynarsa o yıl bolluk olacağına inanılırdı. Onun için gelinin oynaması için ısrar edilirdi.

Gelin karşılanırken çalgıcı tefe vurarak şu karşılama türkülerini söylerdi;

Ağlama gelin gelin
Sende mi oldun elin

Sen olaydın benim
Edalı gelin ah sevdalı gelin
Gelin bakmaz yüzüme
Uyku girmez gözüme
Cevap vermez sözüme
Edalı gelin ah sevdalı gelin
Giydiğin atlas iğneler batmaz
Yalnız yatmaz sevdiğim *
Gelin hoş geldin sen sefa geldin
Giydiğin aldır dudaklar baldır
Saracak yardır sevdiğim *
Gelin hoş geldin sen sefa geldin
Giydiğin beyaz geceler ayaz
Bu da bir miraz sevdiğim *
Gelin hoş geldin sen sefa geldin
Giydiğin mavi geceler yarı
Sen kimin yârı sevdiğim *
Gelin hoş geldin sen sefa geldin
Gelir salını giyer alını
Evin gelini sevdiğim *
Gelin hoş geldin sen sefa geldin.

*Bu işaretle gösterdiğim yerlerde tefe hızlıca vurulur.

Birini de Yavrum Birini

Birini de yavrum birini
Harmana serdim kilimi aman
Dönüver de meydan senindir aman
Çiftini de yavrum çiftini
Takıver de zillerin çiftini aman
Dönüver de meydan senindir aman
Üçünü de yavrum üçünü
Yaylada gördüm göçünü aman
Dönüver de meydan senindir aman
Dördünü de yavrum dördünü
Kim bilir kimin derdini aman
Dönüver de meydan senindir aman
Beşini de yavrum beşini
Şimdide buldun eşini aman
Dönüver de meydan sizindir aman

Şehirde düğünlerde kadınların oynadığı bir oyundur.

Bu türkü söylenirken oyuna tek kişi girer, oynamaya başlar, "dönüver" nakaratında sol elinin avuç içi yukarı bakar, sağ elini aşağıya indirir ve kendi çevresinde dönerdi. Oyuncular oyuna sayı söyledikçe katılırlardı. Bu türkülü oyunu Esmе hanım çalardı. "Aman" derken tefe hızlı vurur, duraklar bu arada oyuncularda ayağını yere vurur duraklardı. Mevlevilerin dönüşünü andıran bu oyun Mevlevi semazenlerinden örnek alınmış olabilir.

Atışmalardan Örnekler

Kılık Değiştirerek İki Kişilik Mini Tiyatro Gibi Oynanan Oyunlar

Kaynana gelin atışmalarında biri yaşlı bir kadın, diğeri güzelliğini ve dişiliğini sergileyen cadı bir gelin olurdu. Kaynana geline, gelin kaynanaya söz yetiştirirdi. Çevredekiler tempo tutup oyunu daha da kızıştırırlardı.

Baba kız türkülü oyunu: Bir hanım baba kılığın girer; bıyık, sakal takar, pantolon, gömlek giyer, heybetli bir baba olurdu. Diğer oyuncu genç kız rolünü üstlenirdi. Karşılıklı söylenen türkünün sözleri ile aynı zamanda verilen cevaba göre hareketler yapılırdı ve darbuka eşliğinde oyun oynanırdı:

"Kızım seni Ahmet'e vereyim mi?"
"İstemem babacığım istemem. Onun adı Ahmet, eder bana zahmet. istemem babacığım istemem."
"Kızım seni Ömer'e vereyim mi?"
"İstemem babacığım istemem. Onun adı Ömer, alır beni döver. İstemem babacığım istemem."
"Kızım seni Veli'ye vereyim mi?"
"İstemem babacığım istemem. Onun adı Veli, eder beni deli. İstemem babacığım istemem."
"Kızım seni Zengin'e vereyim mi?"
"İstemem babacığım istemem. Onun adı Zengin, değil benim dengim istemem babacığım İstemem."
"Kızım seni Sarhoş'a vereyim mi?"
"İsterim babacığım isterim. Onun adı Sarhoş, eder beni bir hoş. İsterim babacığım isterim."
Bu sırada sarhoş taklidi yapan bir oyuncu sahneye gelir kıza sarılır yıkıla yıkıla kıızı alır gider. Oyunun daha renkli olabilmesi için Ahmet'i, Ömer'i, Veli'yi, Zengin'i ve Sarhoş'u temsil eden hanımlar kılık değiştirip oyuna iştirak ederdi.

Şaba

Eski düğünlerde çalgıcıların parası, gelinçiye gelen hatırlı misafirlerin verdiği şabalarla karşılanırdı. Çalgıcı kadın tefi çalarak misafirlerin arasında dolaşırdı. Para veren hanım olunca parayı gösterecek "şaba Hayriye Hanım'dan" "şaba Zekiye Hanım'dan" diye seslenirdi. Böylece şenlikler sürerdi. Çalgıcılar çalıp söylemekten yorulunca çalgıcı kadın tefe hızlı hızlı vurarak yüksek sesle "Çıkınınızı açın bacım, çıkınınızı açın olan olmayana versin" diye bağırdı. Müzik dururdu. Gelinçi evine sepet göndermek adetti. Gelinçiye davet edilen hanıma, kocası mevsim yemişleri; şeker, fındık, fıstık, kahke gibi yiyeceklerden doldurup sepet gönderirdi. Se-

petin büyüklüğü kadının şanını arttırırdı. Çevresine karşı başı kalkar, gururlanırdı. "Kocası Fatma Hanıma bir sepet gönderdi ki.." diye söylerlerdi. Kocası sepet göndermeyecek olan kadın, gelinçiye bir çıkın içinde yiyecek getirirdi.

Kocanın gönderdiği sepetler açılır, çalgıcılara payları gönderilirdi. Yiyecekler çevredekilerle paylaşılırdı. Böyle günlerde kahkeci, şuruplu şeker satıcısı, horozlu şeker satıcısı, pamuk şeker satıcısı, çerez satıcısı, kapıya gelirdi, çocuklar annelerinden aldıkları paralarla keyiflerinin istediği kadar şeker, kahke alıp yerdi.

"Daim daim düğün olmaz, kahkeci kapıya gelmez." hâlâ kullanılan bir deyimdir. Yemek molasından sonra müzik tekrar başlardı ve akşama kadar sürerdi. Sonra misafirler dağılırdı. Uzun süre köşkte oturan gelin, gözlerin üstünde olmasından, uzun süre oturmaktan yorulmuş olurdu. Eğlence sona erince gelin köşkten alınırdı. Geline yemek ikram edilirdi. Kız evinden birkaç kişi "gece yengesi" olarak oğlan evinin misafiri olurdu ve yengeler geline evi gezdirirlerdi. Eşyalarının yerini gösterirlerdi.

Kadın hocalar tarafından geline yatak övmesi yapılırdı:

Yatak Övme

Yansın bal mumları yansın
Üstüne haktan nur insin
Abisi müştaka olsun
Gerdeğin mübarek olsun.
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Babasının adı hacı
Gözleri görmesin acı
Müştaklar sana duacı
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Anasının adı Fatma
Kaşları var çatma çatma
Gayreti elden bırakma
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Erişte boyuna eriş
Yaramaz huyların değış
Bin hâlâât değer bu övüş
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Ekmekler açılınsın yufka

Düşmanlar uğrasın oka
Mutlu olsun atlas çuha
Halâatın mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Çık cennete otur köşke
Seni gören gelsin aşka
Mutlu olsun atlas çuha
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Gerdeğinde pişen aşlar
Hasıdın dişini taşlar
Amin deyin din gardaşlar
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Halil'den bu asan oldu
İşitenler dua kıldı
Övmek burada tamam oldu
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin
Örtün kapıyı bacayı
Sürün karıyı kocayı
Hoşça görün bu geceyi
Gerdeğin mübarek ola
Amin amin amin amin
Eyaa mevcut vessabirin

Orada bulunanlar Fatiha okuyup odayı terk ederlerdi. Yatsı Namazından sonra gelinle "gece yenge"lerinden biri eşlik ederek iki rekât nafilâ namazı kıldırılırdı. Seccade yerden kaldırılmaz damadın camiden gelmesi beklenirdi.

Damadın Giydirilip Namaza Götürülmesi

Gelinin giysilerini oğlan evi yapardı. Damadın giysileri de kız evi tarafından yapılırdı. Bu geleneğimiz günümüzde de devam etmektedir. Terzide diki len damat elbiseleri (sako-zubun) kız evine gelirdi. Gelen takımın yanına daha önceden hazırlanmış olan işlemeli uçkur, paçaları işlemeli ipek tuman, melez köynek, dört köşe işlemeli ipek mendil, sırma işlemeli bohçaların içinde damada gönderilirdi. Damat elbisesi Osmanlı döneminde mavi telli veya mavi beyaz çizgili zubun üzerine sako giyilirdi. Zamanın şartına göre başında kırmızı fes, ayağında gül şeftali yemeni olurdu. Gömlek, kravat ve takım elbise 1800'lü yılların sonunda, 1900'lü yılların başında modern erkek giysileri olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Damat, yakın bir akraba evinde sağdıkları tarafından akşam üzeri giydirilirdi.

Damat giydirilirken söylenen özel maniler;

Dört gaziler
Şu dağlar ulu dağlar
Etrafı sulu dağlar
Ben derdimi söylesem
Gök durur, bulut ağlar
Dört gaziler, dört gaziler
Şu dağlar meşe dağlar
Etrafı köşe dağlar
Kekliği vezir vurmuş
Serçeyi paşa dağlar
Dört gaziler, dört gaziler
Saz benim sohbet benim
Mahfada ki dilber senin
Deseler ki aha cennet
Girmem yarsız haram olsun
Dört gaziler, dört gaziler
Benim aşnam kemer bağlar beline
Ben kurbanım aşretine eline
Bin naz ile bir gül sundum eline
Alır mı ola almaz mı ola o yarım
Ben şu dağda ne bülbülem ne gülem
Koymadı felek ne ağlayam ne gülem
Ben garibem öz başıma değılem
Yandı kerem saldı beni bu derde
Aç beyaz göğsünü bir gül dikeyim
Elvan elvan çiçekleri açayım
Ben bu derdin hangisini çekeyim
Susam derdi, sümbül derdi, gül derdi
Bir balıkçıl aldı kaçtı fesimi
Çok çağırdım işitmedi sesimi
Babam yoktur anam çeksin yasımı
Yandı kerem saldı beni bu derde
Benim aşnam kemer bağlar beline
Kurban olam onun tatlı diline
Kına yakmış pamuk gibi eline
Gelin olmuş gider gurbet eline
Çıktım köyün yokuşuna
Baktım suyun akışına
Dayanamam güzel gözlüm
Senin mahzun bakışına
Çıldır çıldır çul dokudum
Ben aşnamın tazısına
Fırsat bulup veremedim
Bak alnımın yazısına
Hanesine ipek halı dokudum
Dokur iken nice türkü okudum
Aşnam gelin gider olmuş
Bülbül sustu ben şakıdım
Aşnam yükün almış gider
Bana dünyayı zindan eder
Sürmeli göz işmar eder
Benim derdim bana yeter

Damadın arkadaşları, yakınları toplanır, damadı yatsı namazına götürürdü. Damadın namaza gitmesi büyük bir törenle yapılırdı. Tahta oymalarla süslü iki tane şamdanın üzerinde 5 veya 7 tane mum yanardı. Çevresi kurdelelerle süslenmiş olan şamdanlara, kız evinden gelen altın tel veya Antep işi işlemeli mendiller bağlanırdı. Mendiller, sağdıçlara hediye olarak verilirdi. Damadın iki koluna giren sağdıçları onu yavaş yavaş yürütür, grubun önünde hoca methiyelerle damadı namaza götürürdü.

Namaza götürülürken söylenen gazelden bir örnek:

Benim Aşnam - 1

Benim Aşnam - 2

Rahmeyle bu dil hastayı naçare ilahi
Zahmi dilime senden ola çare ilahi
Bir mücrimi asi kulunum ruyi siyahı
Affınla nazar kıl bu günahkare ilahi
Al benliğimi gayrı sualden beni kurtar
Ta vasıl olan rüyeti didara ilahi
Nefsim hevesiyle sen beni derbeder etme
Aşkından eser ver bu dil zare ilahi
Ol günde bırakma kerem et haset haini
İsyanın ile eyleme avare ilahi
Leyla kulunu ateşi aşkınla kebab et
Tuzakta koyup yakma bizi nare ilahi

Damat adayı namazdan çıktıktan sonra türküler ve manilerle arkadaşlarının şakaları (iğne batırmak gibi) ile eve getirilirdi.

Koltuk Töreni

Osmanlı döneminde koltuk töreninin bazı kuralları vardı. Gelinin ailesi bey, ağa, paşa gibi unvan sahibi ise damat, gelinin ayağına giderdi. Yani gelin olduğu yerde durur damat ona doğru yürürdü. Bunun tersi ise gelin damada doğru yürütülürdü (damadın ayağına giderdi). Aileler dengeli ise bir adım gelin, bir adım damat atarak, evin hayatında ortada buluşurlardı ve gelin damadın koluna girerdi. Buna koltuk töreni denir. Bu iki gencin ilk beraberlikleridir. Damat koluna taktığı gelinin, gelin ise koluna girdiği damadın henüz yüzünü görmemiştir. Bu an, ikisi içinde ne çıkarsa bahtıma dedikleri bir andır. Gelin ve damat için gerdek odasında fekke* sofrası kurulurdu. Gelin damat gerdek odasına girdikten sonra damat açık duran seccadede iki rekat namaz kılar gerdeğe girerdi. Kız evinden gelen "gece yenge"leri ikramlanırdı; gençler çalar oynar geç saatlere kadar eğlenceler devam ederdi. Gece misafirlerine de fekke hazırlanırdı.

Ertesi gün Oğlan evi düğün evi olurdu. Genç kızın bekâreti ispatlanmıştı. Bekaret sembolü olan lekeli bezi "Gece yenge"leri kız evine götürürdü. Kız evine katmer gönderilirdi. Katmer, komşulara ve akrabalara dağıtılırdı. Katmer, kızın bekâretinin habercisi sayılırdı. Günümüzde bu geleneklerin bir çoğu mazide kaldı. Aileye hoşça vakit geçirten ailelerin biri birine yaklaşmasını sağlayan bazıları, senbolik olarak uygulanmaktadır.

*Fekke: Divan sinisi üstünde ki çerez, zamanın meyvesi, zerde, sütlaç, kahke, bastık, sucuk, muska, helva gibi yiyeceklere denir.

Yanıt

Gelin, düğün günü sabahı en yakın akrabalara hediyeler verir; kayınvalideye, kayınpedere, görümcelere, etlere, halalara, dayılara, amcalara, yengelere hediyeler verilirdi. Buna yanıt denir.

Düğün

Düğün yemeklerinin malzemeleri bir ay önceden hazırlanmaya başlardı. Pirinç, fasulye, nohut gibi bakliyatlar ayıklanıp hazırlanırdı. Koyun veya koyunlar gelinçi günü kesilirdi. Etler düğünde pişecek yemeklere göre geceden pişirilmeye başlanırdı. Yemekler, komşunun hayatında pişirilirdi. İki evin ortak hayat duvarından 3 - 4 taş çekilir, servis penceresi açılırdı. Yemeklerin pişirildiği eve aşevi denirdi. Aynı zamanda bu ev düğün şenlikleri başlayıp bitene kadar damadın yeri olurdu. Damadın arkadaşları damadın yanına gelir, yer, içer, çalar, oynar, eğlenirler bu eğlencenin adına oturak denir. Düğüne gelinin annesi, kardeşleri, hatırlı yakın akrabaları ve komşuları davetlidir. Komşulardan tabak, bardak, kaşık, çatal ödünç alınırdı. Siniler, masalar üzerinde yemekler ikram edilir. Gelinçi kadar olmasa da yine çalınır oynanırdı. Davul zurna eşliğinde halaylar çekilir bazen bu eğlenceler üç gün üç gece sürerdi.

Saz Kızlı Düğün

1950'li yıllarda sadece kadınların katıldığı düğünler hayatlarda değil, sinema salonlarında ve halk evi salonunda yapılmaya başlandı.

Düğüne gelenler, sazda çalışan müzisyenler ve sazda çalışan kızların hazırladığı eğlence programı ile eğlenirlerdi. Hayatlarda yapılan düğünlere gelen misafirler kalkar oynardı. Salonlarda yapılan düğünler ise seyirlik eğlencelerle yapılıyordu. Çalınan

türkülere, şarkılara misafirler iştirak ediyor çibik çalarak (alkışlayarak), tempo tutup sanatçıyı izlerlerdi. Sahnenin bir köşesine, yüzü halka dönük olarak gelin, bir koltuğa oturtulurdu. Saz kızları, saz heyetinin önünde sandalyelerde otururdu. Aileden biri geline yardımcı olmak için gelinin yakınına otururdu.

Şarkılar ve türkülerle eğlence başlardı. Bu düğünlerde saz heyeti sahnede sanatçı bayanların arkasında otururdu saz heyetindeki sanatçılar sadece erkeklerdi. Daha sonra saz kızları kıyafet değiştirmek için kalkar ve dans kıyafeti ile ellerinde zillerle sahneye çıkar, raks eder halkı eğlendirirdi. Saz kızları 5- 6 veya 8 kişi olabilirlerdi. Düğün sahibinin maddi gücüne göre bu sayı değişirdi. Bu düğünlerde gazoz, dondurma, çerez, şeker dağıtılırdı, misafirler öyle ağırlandırlardı. Bu düğüne damat katılamaz başka yerde arkadaşlarıyla eğlenirdi.

Maaile Düğün

Cumhuriyet döneminden sonra yapılan düğünlerdeki değişimlerden birisi de maaile düğündür. Kadının ve erkeğin bir arada olduğu düğünler ilk ya-

pıldığı zaman çok önemliydi. Çünkü her aile bunu kabul etmezdi. Baba kızını damada eliyle götürüp teslim etmeyi hazmedemezdi. Onun için maaile düğün yapılmasını istemezdi. Maaile düğüne toplumun önde gelen aydın fikirli aileleri öncülük etmiştir. 1930'lu yıllarda halk evi salonunda cumartesi günü öğleden sonra balo adı ile çay partileri düzenleniyordu ve gençler dans dersi alıyordu. İlk dönemlerde kadınlar dans etmesini bilmediği için zorluk çekiyorlardı. 1942'de kız enstitüleri genç kızların dans öğrenmesi içinde eğitim veriyordu. Maaile düğün yapılıyordu ama gençler birbirini ancak düğün günü yakından görüyorlardı. 1940'lı yıllarda az görülen maaile düğün törenleri, 1960'dan sonra daha sık yapılmaya başlandı Bugünlerin düğün törenlerinin hemen hepsi kadın erkek bir arada, düğün salonları veya büyük salonlarda coşkulu bir şekilde eğlenerek yapılıyor. Düğün sahibinin gücüne göre yemekli içkili veya dondurma şeker gibi ikram yapılıyor.

Hamide (Köylüoğlu) Patpat'tan bir anı:

Bizim evimiz Suburcu'nun tam ortasında bundan önceki Sanayi Odası'nın yerindeydi. Pencere-lerimiz *Capra'ların bahçesine bakardı. 1930'larda

*Nadire ve Mehmet Emin Güzel
1945*

ilk pavyon orada açıldı. Masalar, sandalyeler hazırlandı. Babama, arkadaşları "Aman Ahmet Efendi çok kötü şeyler olacak, kadını kızı pencerelerden uzak tut" demişler. Babam o taraf pencerelerin kepenklerini kapattı. Kimse pencereye yaklaşmıyacak diye emir verdi. Kendisi de evde oturdu bizi bekledi. Müzik sesi geliyor bizim içimiz gidiyor. Babamın sözünden çıkamadığımız için o tarafa bakamıyorduk. İki gün böyle geçti. Ertesi gün biz yattıktan sonra babam pencereden bakmış, "Çok dikkat çekmeden bakın yavrum, bir şey yok. Sanatçı kızlar gençlere oyun öğretiyorlar" dedi. Biz, ondan sonra her zaman pencereden dans edenleri izledik. Hiç hafif bir hareket görmedik. Dönemin gençleri çok ciddiye alarak dans öğrenmeye çalışırlardı.

Gaziantep'te ikinci sazı vardı. Öğleden sonra saat 4'te başlayan müzik gece saat 10'a kadar devam ederdi. İkinci sazına eşler beraber gelirdi. Bekar erkek almazlardı. Burada kadın garsonlar çalışırdı. Gece saat 22'den sonra müzik, bekar erkekler için gece yarısına kadar devam ederdi. Abdo Efendi'nin sazı, dayı Ahmet ağa okulunun arka bahçesindeki, ikinci sazından gelen müzik sesi bizim evden duyulurdu. Sazda sanatçı kızlar saz heyetinin önünde oturarak şarkı türkü söylerlerdi.

* Eski Fransız Konsolosluğu, burç sinemasının olduğu binanın arkası eskiden Dayı Ahmet Ağa İlkokulu'nun bahçesiydi şimdi park olan yer.

Geline Bakma

Gelinin çeyizlerinin sergilendiği odada, gelinin oturacağı köşeye konulan koltuğa köşk denirdi. Gelin köşkte oturur geline bakmaya gelen misafirler sadece tanıdık veya akrabalar değildi. Hiç tanımadığı hanımlar da gelinin çeyizini ve gelini görmeye gelebilirlerdi. Gelin, misafire şeker ve kolonya ikram ederdi. Gelinin ipek, kadife, şifon gibi kumaşlardan dikilmiş çok şık abiye kıyafetleri olurdu. Misafirler arzu ederse gelin bu elbiseleri giyip misafirleri memnun ederdi.

Çeyiz on beş gün sergilenirdi. Geline bakma bu sürede devam ederdi. Çeyizin ineceği gün kızın annesi, teyzesi, kardeşleri, halası "köşk altına" davet edilirdi. Yemekler yapılır, misafirler ağırlanırdı. "Köşk altı" geline bakmanın son günüdür. Sergilenen çeyizler köşk altından sonra toplanırdı. Şimdi bu gelenek gelin tebriki olarak, gelecek ziyaretçiyi kabul etmek anlamında sürdürülüyor.

El Öpme ve Gelin Daveti

Kız, gelin gittikten sonra baba evine davet edilmeden gidemezdi. Bu davete geniş bir aile çevresi ile gidilirdi. Kızın ailesinin yakınları da bu davette bulunurdu. Yemekler yenilir, sohbetler edilirdi. Kızın ailesi kıza el öpmeye geldiğinde bir hediye verirdi. Bu, takı türünde bir şey de olabilirdi; halı, duvar saati, dikiş makinesi gibi bir hediye de olabilirdi. Ayrıca aileye yeni giren gelin için de yakın akrabalar "gelin daveti" yaparlardı

Bundan sonra genç gelin koca evinden izinsiz çıkamazdı. İzin kayıncıya, kayıncıya ya da kocadan alınmalıydı. İzin, üç ayda da on beş günde de çıkabilirdi. Gelin, bundan sonra ancak yanında bir bekçi ile baba evine gidebilirdi. Kadın bir "sahibin" elinden yeni "sahibine" teslim edildiği için "sahibi" izin vermezse kendi ana babasını bile ziyaret edemezdi. Şimdi ayrı eve evlenen gençler bu gelenekten kurtuldular ama baskılı ailelerin günümüzde de var olduğu inkar edilemez.

Günümüz Düğün Törenleri

Geçmişteki uygulamaları şimdi uygulamamız imkânsız. O gelenekler güzel birer belge olarak kalacaktır. Sembolik olarak yapılan uygulamalar, folklorik olarak yapılan gösteriler, bizim kültürümüzün bir parçasıdır. Bugünün şartlarında nişan, nikâh töreni ve düğün, önem kazanmıştır. Diğer geleneklerin birçoğu unutulmaya yüz tutmuştur. Ninemin öğüdü "Kızım zaman sana uymaz, sen zamana uycaksın" hepimiz için geçerlidir. Şu an yapılan evlilik törenleri bir zaman sonra yine değişime uğrayabilir.

Lohusa ve Kırklık Hazırlamak

Evlenen gençlerin ilk çocuğu için kız annesi bebek eşyası hazırlar. Buna kırklık denir. İlk çocukta, genç kadın tecrübesiz olduğu için gereken eşyaları yapmak anneanneye düşer. Çocuk doğduktan sonra ilk giysisini ipek kumaştan yapmaya özen gösterilir. Gelenek olarak yapılan kırklık, bebek ilk doğduğunda giyeceği ilk kat haricinde altı kat giyim eşyası, iki veya üç adet kundak, iç kundak, kundak bağı, bezleri (kahke bezi kasarlanıp ağartılırdı) ve muşambadır. Eskiden muşamba olmadığı için kahke bezi (amerikan bezi), ateş üzerinde tutulurdu. Bal mumu kumaşa sürülerek her tarafı mumlanırdı, çocuğun altına muşamba olarak bu mumlu bez kullanılırdı. Demir beşik, patik, başlık, üst giyimlik, ceket, hırka, pelerin, yatak, yorgan, yastık, beşik, beşik örtüsü ve cibinlik kırklık olarak yapılırdı.

Bebek, anne karnında 4 aylık olmadan, kırkılık yapmaya başlanmazdı (düşük tehlikesinden korkarak anne adayını hayal kırıklığına düşürmemek için). Anne karnındaki bebek 7 aylık oluncaya kadar kırıklığın tamamlanması gerekirdi (bebeğin erken doğması düşünüldüğü için). Kırkılık için çok fazla eşya yapmanın günah olduğu düşünülürdü. Bebek büyüdükçe gereken eşyaları almak, yapmak genç anneye haz verirdi. Anneanne de boş durmaz, torunu için yine giyim eşyaları yapardı. Çok fazla eşya yapmaktan kaçınılırdı. Çünkü çocuğun o yaşa gelip gelemeceğini ancak Allah bilir (Allah'ın zoruna gider) diye düşünülürdü.

Şimdilerde bu gelenek o kadar saptırıldı ki, çocuğun okul çağında kullanacağı eşyalar bile kırkılık olarak yapılıyor. Hatta altın kordon üzerine 5 emzik takanlar oldu. Çocuk yatağı yanında genç odası kırkılık olarak yapılıyor, hatta bu kız çeyizinde beraber veriliyor. "Gaziantep'te adet böyleymiş" diye eski Gaziantep'liğin üzerine atılarak israf yapılıyor.

Örnek olması gereken bir anı;

1993'te ben kumaş boyama ile ilgili bir kurs veriyorum. Yeni evli gencecik bir bayan kursa geldi. Aslen Gaziantep'li olmayan bu bayan bir ara benimle konuşurken; "Ah hocam çeyizimde her şey var ama kaynanam çocuk odası yok diye sitem ediyor." dedi. Ben şaşırıp "Kızım hamile misin?" dedim, "Hayır, daha üç aylık evliyim ama Gaziantep de adet böyleymiş" dedi. Ben "Gaziantep de hiç böyle bir adet olmadığını hatta böyle bir davranışın günah olduğunu" söyledimse de birkaç gün sonra çok mutlu olarak geldi. "Nihayet babamlar çocuk odasını aldılar da kaynanamın dili kesildi" dedi. Ben bu şımarık davranışın karşısında sesimi çıkaramadım. Sonra hamile olduğunu öğrendim ve uzun zaman karşılaşmadım. Seneler sonra karşılaştığımda bir çocuğu olduğunu altı aylıkken öldüğünü anlattı. Tüylerim diken diken oldu. Atalarımız aşırı davranışların günah diye önünü kesmişlerdir.

Lohusa (Nevse) Görmeye Gitmek

Lohusa görmeye gitmek, bebek eşyası, altın hediye etmek, bebeğin dünyaya gelişini kutlamanın bir parçasıdır. Geçmişteki lohusa ziyareti ve hediye çeşitleri günümüzde birçok değişiklik gösterir. Eskiden doğum evde yapıldığı için, genç anneye yardımcı olacak yakınları bir hafta veya on gün yanında kalırlardı. Lohusa ziyareti çevrede hizmet edecek insanın çokça olduğu bu zaman zarfında yapıldı.

Cumhuriyet döneminde bir Antep evi doğum evi olarak tahsis edilmişti. Amerikan Hastanesi yo-

kuşunda sokak içinde bir evdi. Ancak doğum evinde doğum yapmak ayıp sayılırdı. "Mis gibi evinde doğur hastanede ne işin var" diyenler çok olmuştur. Doğum zor olursa doktor eve getirilir, hasta doğum evine götürülmezdi. Doğum evi Devlet hastanesinin yanındaki binada 1958'de açıldı ve kadınlar doğum evini ondan sonra tanıdı. Evde doğum yapan kadının 7 gün lohusa yatağı açık kalır, gelen misafir o dönem içinde gelirdi. Lohusa evine hediye olarak bir satıl süt, bir sepet beyti yağlı kahke gönderilirdi. Bebeğe kıyafet getirilirdi veya altın takılırdı. Lohusa 7 günlük olunca "7 günü yetti 7 bıyığı bitti" diye lohusanın yatağı toplanırdı. Bebek kız ise kulağı delinirdi. Oğlan ise sünneti yapılırdı. 7 gün içinde ayağa kalkan genç anne için "Nevsenin 40 gün mezarı açık olur" diye de sağlığının tam iyi olmadığı vurgulanırdı.

Günümüzde anne adayları hamileliğin ilk gününden itibaren bebeğin doğumu ve doğum sonrası en güzel şekilde doktor kontrolünde. Eski dönemde doğum yapan anneler bunun kıymetini daha iyi anlamakta, gençlerde eskileri öğrenip bugünlerin kıymetini bilmeliler.

Kadınların ne kadar ilkel şekilde zorluklar çekerek doğum yaptıklarını anlamak için ninelerimizin doğum hatıralarına kulak vermek gerekir; Zekiye Köylüoğlu 1900'lü yılların başında 9 aylık hamiledir. Çocuğun doğumunu beklediği bir sırada tuvalete gider ve çocuğun elinin geldiğini görür. Hemen mahalle ebesi çağırılır. Kadın gelip görünce "ben buna el katamam" der ve mesuliyet alamayacağını söyler. Amerikan Hastanesi doktorlarından Hımiltın'ı (Hamilton) çağırırlar. Doktor gelir, hastayı gördükten sonra bir yorgan ister. Hastayı içine yatırır ve yorganı güçlü kuvvetli dört kadına dört ucundan tutturur ve Zekiye Hanım'ı sallamalarını söyler. Ayakucu havada tutularak sallanan hastanın bebeği biraz sonra kolunu içeri çeker ve çocuk içerde döner. Hasta normal doğum yapar. Zekiye Hanım bir bebeğini de Antep harbinde iki ailenin paylaştığı bir köy odasında doğurmuştur.

"Çukurunda Çatladı"

1900'lü yılların başında bebeğin doğması için çukur kazılmış ve kadın bebeğini doğurması için o çukurun üzerine oturtulmuş. Doğum sırasında ölen kadın için "çukurunda çatladı" denilir ve nice genç kadın çukurunda çatlamıştır.

Al Bastı

Al basma, lohusa kadının doğum sonrası aşırı kan kaybetmesine, mikrop kapıp hastalanmasına ve ölmesine denirdi. Batıl bir inanişaya göre; al bir elbise giyinmiş "Al" diye bir heyüla (dev gibi iri) bulunduğu ve lohusanın üzerine çökerek onu boğduğu, ciğerlerini çekip çıkardığına inanılmış. "Al" gelip de lohusa kadına zarar vermesin diye lohusa 7 gün yalnız bırakılmaz, mutlaka yanında birileri bulundurulurdu. Al Basmanın diye lohusanın yanında bir Kuran-ı Kerim ve bir süpürge bulundurulmuş ve lohusanın başına kırmızı bir kurdele bağlanmış. İlkel şartlarda doğum yapan kadının mikrop kapmasının gayet normal olduğu düşünülürse, eskiden suçu "Al"ın üzerine atıp ruhen rahatlatılmış, diye düşünebiliriz.

Kuymak

Lohusaya bebek doğar doğmaz, kuymak (sulu yapılmış un helvası) yedirilir, pekmez şerbeti içirilirdi. Daha sonraki günlerde sütü bol olsun diye pekmez içinde çörek otu, susam, ceviz içi, fıstık içi kaynatılıp ağda(hakık) diye bilinen bir tatlı yapılırdı, soğuduktan sonra genç annenin her gün bir iki kaşık yemesi sağlanırdı.

Gelen misafire lohusa şerbeti ikram edilirdi. Lohusa şerbeti tarçın, az karanfil ve bolca şeker ile kaynatılmış bir içecektir. Sıcak sıcak içilir. Lohusa da bundan bolca içerse sütü çabuk gelir diye düşünülürdü. Günümüzde doğum evinden veya hastaneden eve gelen genç annenin sağlığı düşünülerek on gün eve misafir alınmamaktadır. Şimdilerde şerbet ikramı devam etmektedir. Bebeğe hediye getirme ve altın takma geleneğimiz aynen devam etmektedir. Sütü az olan anneye ağda yapılıp yedirilmekte, pekmez şerbeti içirilmektedir.

Mestiklemek

Bebeğin göbeği düştükten sonra ebe gelir, bebeği mestikler. Mestiklemek çocuğa yaptırılan bir çeşit jimnastik gibidir. Ebe, kucağına yüz üstü yatırdığı bebeğin, sağ ayağını ve sol kolunu poposunun üzerinde birbirine değirmeye çalışır ve ağzıyla üç kere öpücük sesi çıkarırdı.

Sonra diğer kol ve ayağı aynı şekilde yapardı. Daha sonra kolları ve ayakları arkada poponun üzerinde birleştirmeye çalışırdı. Elleri bırakır, iki ayağından tutarak havaya kaldırıp kucağına sırtüstü yatırırdı buna mestiklemek denir. Doğum

sırasında kolda veya kalçada hafif çıkık varsa bu hareketle yerine geldiği söylenirdi. Mestiklenen bebeğin gazını çıkarıp rahat uyuduğu söylenirdi. En zararsız geleneklerden birinin mestiklemek olduğuna inanıyorum.

Lohusa kadın başına pembeli yazma bağlarsa kız, mavili yazma bağlarsa oğlan çocuk doğurduğunun işareti sayılırdı.

Sünnet, Kulak Delinmesi ve Erkek Çocukta Küpe

Çocuk yedi günlük olunca sünnet edilir. Çocuğun yedinci gün sünnet edilmesinin nedeni çocukta kanama olmaz ve yarası çabuk iyileşir. Ayrıca genç anneye yardımcı olacak büyükler yanında iken bebeğin bakımına yardım ederler.

Bu geleneğimizin çok iyi olduğuna inanıyorum; çünkü büyük çocukta sünnet korkusu, çocuğun iç dünyasındaki dengeyi bozabilir. Şimdi erkek çocukların sünneti 7. günde olmasa da 3. ya da 4. aylarda yapılmakta, sünnet düğünü kırsal kesimde yapılır şehir merkezinde düğün yapılması nadir olarak görülür, ancak adak yapan aileler çocuğu 6-7 yaşına kadar büyüdükten sonra sünnet eder ve düğün yaparlar.

Bazen bu çocukları arkadaşları sünnetsiz diye alaya alır, kızdırırlar. Kız çocuklarının yedinci günde kulakları delinirdi. Şimdi kız çocuklarının kulakları kadar küçük yaşta delinmemekte, akli erdikten sonra delinmektedir. Erkek çocuk isteyip eline zor geçen aile, erkek çocuğunun bir kulağına küpe takardı ve yedi yıl boyunca her yaş gününde kurban keserdi. Yedi yaşına kadar çocuğun saçı kesilmez, yedi yaşına geldiğinde çocuğun saçı kesilir, kulağındaki küpe çıkarılırdı. Ancak bu yaşa kadar çevredeki çocuklar "kız oğlan" diye çocuğu huylandırırdı. Bu gelenek şimdilerde uygulanmaz.

Çocuğa İsim Koyma Töreni

Çocuğun ismi eskiden beri aile büyüklerinden bir erkek tarafından konulur. Eskiden çocuğun annesi bu konuda söz sahibi değildi. Büyükler ne derse o olurdu. Fakat şimdi anne ve baba çocukları için düşündükleri ismi ailenin büyüğüne söylüyor, o isim çocuğa konuluyor. İsim koyacak kişi abdest alır iki rekat namazı kılar, bebeği kucağına alır yavaş sesle çocuğun yüzüne ezan okur. Daha sonra konulacak ismi önce sağ kula-

ğına, sonra sol kulağına üçer defa söyler. Mesela; "Kızım senin adın Ayşe, Ayşe, Ayşe. İsmi hayırlı uğurlu olsun" der. Dua okur ve bebeği annesine verir.

Diş Hediği

Çocuk ilk dişini çıkardığı zaman diş hediği pişirilirdi. Hedik (haşlanmış nohut ve buğday) yemeye yakın akrabalar davet edilirdi. Sininin içine konulan hedik, mangır şekeri, kendir tohumlu şeker, nohutlu şeker, badem şekeriyle süslenirdi. İçine bahşiş olarak bozuk para konulurdu.

Çocuk bir örtünün üzerine oturtulurdu. Erkek çocuğun yanına bir makas, bir kalem ve bir de çekiç bırakılırdı. Çocuk hangisine elini uzatırsa mesleğini ona göre seçeceğine inanılırdı. Bir avuç bahşişli hedik başına serpilirdi. Sofrayı toplayan bahşişi alırdı. Çocuk yerden aldığı hediği ağzına götürünce zilgıt çalınır, alkışlanırdı. Hedik, ondan sonra misafirlere dağıtılırdı. Yakınları çocuğa diş çıkardığı için hediyeler getirirdi. Komşulara birer tabak süslü hedik gönderilirdi. Komşudan tabak boş dönmez, içine tatlı bir yiyecek konulurdu. Bazı ailelerde bu gelenek hâlâ usulen devam etmektedir.

Çocukta Tırnak ve Saç Kesimi

Çocuğa zarar gelmesinden korkulduğu için bebeğin tırnağı hemen kesilmezdi. Halk arasında bebeğin tırnağının hemen kesilmemesinin nedeni hırsız olacağı düşüncesi idi. Asıl neden çocuğun tırnağının derin kesilip mikrop kapmasından korkulduğu içindir. Çocuk altı aylık olunca, babasının kesesine bir altın ve bozuk para konulurdu. Çocuğun eli babasının kesesine uzatılırdı. Eğer çocuk altını alırsa rızık bol olacak diye yorumlanırdı. Aldığı para ile çocuğa bir eşya alınır. Tırnağı ondan sonra kesilirdi.

Erkek çocuğun bir yaşını doldurduktan sonra saçının kesilmesi adetti. Bunun nedeni de çok küçük çocuğu sabit tutmak zor olur, makas çocuğun yüzünü gözünü yaralar, korkusuyla alınan bir tedbirdir. Fakat halk arasında "ömrü kısadır" diye söylenirdi. Çocuk bir yaşına gelince fotoğrafı çektilirdi. Ondan sonra berbere götürülürdü. Berberin makası bahşiş almadan saçı kesemezdi. Berber bahşişini aldıktan sonra çocuğun saçını keserdi. Günümüzde bu adet devam eder berberin makası bahşiş almadan saç kesmez.

DİNİ GÜNLER ve BAYRAMLARDA KUTLAMALAR

Ramazân ve Ramazan Bayramı

Ramazân gelince mahallenin büyük ve sayılan hatırlı birinin evinde toplanılırdı. Mahallede ihtiyacı olup da el açmayan komşular tespit edilirdi. Mahalleli arasında varlıklı olanlar ne yardımı yaparsa ortada harman edilirdi. İhtiyacı olan aileye bu yardım akşamdan sonra gizlice götürülür, komşu komşuya yardım yaptığını bile hissettirmezdi.

Ramazân ayı girince büyüklere Ramazan tebriki için gidilirdi. Ramazânın 15'inden sonra fitre ve zekât dağıtılırdı. Fakat bu işi gizli yapmaya özen gösterilirdi. Fitre ve zekât kabul edecek yoksul insana bu yardımlar, gönlünü kırmadan ve toplumda küçük düşürmeden yapılırdı. Veren de alan da bunun gizliliğine özen gösterirdi.

Ramazânın 15'inde nişanlı kız evine oğlan evinden "söhürlük" gönderilirdi. Ertesi gün nişanlı evi ziyaret edilirdi. Ramazânın sonlarına doğru oruca dayanamayanlara; "Ramazânın onu kaldı adamların gönü kaldı.", "Ramazânın üç'ü kaldı adamların hiçi kaldı", diye söylenir. Arife günü kabir ziyareti yapılırdı. Bayram temizliği, bayram yemekleri yapılırdı. Bunlar; yuvalama, (geleneksel bayram yemeği) sütlaç, zerde, dolma, sarma gibi yemeklerdir.

Bayram günü büyükler ziyaret edilir, elleri öpülürdü. Küsler barışır, çocuklar hediyelerle ve tatlılarla sevindirilirdi. Bayram yerinde çocuklar için kurulan dönme dolaplarda, höngülüm höç (tahtıravalli), salıncaklarda oynamak keyifli olurdu. Çarşıda çeşitli oyuncaklar satışa sunulurdu. Çocuklar paralarını istedikleri gibi harcarlardı. Bu geleneklerin bir çoğu hâlâ devam etmektedir. Fakat yaşamımızdaki yoğun çalışma bayram tatillerini değerlendirip şehir dışına yazlıklara gidip sakin birkaç gün geçirmek için kullanılıyor daha çok telefonla bayram tebrikleri yapılıyor.

Yuvalama Destanı

Yuvalama bir sanat
Emeği birkaç saat
Beceremez her avrat
Çetinsin yuvalama
Hadi kızım ha Hürmüz
Nohudu ıslat yoğurdu süz
Pirinci sula gündüz
Yapılsın yuvalama

Usta eller yuvarlar
Yardımcı da ararlar
Ara sıra sularlar
Nemlensin yuvalama
Helva olur nohudun
Kaymak gibi yoğurdun
Ana sen mi yoğurdun
Canımsın yuvalama
Yuvarla ağır ağır
Mahlii Emmun'u çağır
Tez gelsin ona bağır
Kaynasın yuvalama
Et pişti nohut pişti
Köfte yoğurt kavuştu
Nane yağa kavuştu
Hazırsın yuvalama
Üste sadeyağ nane
Bir kaşıkta kırk tane
Düşkünüm acizane
Tadımsın yuvalama
Böngül böngül etlerin
İtişen köftelerin
Nane duvaklı geline
Benzersin yuvalama
Gelince yeme bekle
Sabrına sabır ekle
Pilavı hemen yekle
Çok cansın yuvalama
Çok sıcaksa ya medet
Suyu köftesi dehşet
Etine bir hamle et
Tükensin yuvalama
Suyunu höpürdettim
Etini löpürdettim
Köfteyi merhem ettim
İlaçsın yuvalama
Bu ne tat bu ne lezzet
Yemek değil bir afet
Her lokmada letafet
Esersin yuvalama
Köftede ayrı bir tat
Suyunu pilava kat
Eti zaten bir hayat
Ömürsün yuvalama
Ufak köfteyi yendin
Sofraya tatlı geldin
Yoksa, gökten mi indin
Serapsın yuvalama
Stres ilacı sensin
Sofrada rest çekersin
Mideyi mest edersin
Dermansın yuvalama
Yüzün yağlı naneli
Köften ufak taneli

Etlerin hanımeli
Zarifsın yuvalama
Bu ne zahmet ne ün
Her yemekten de özgün
Yemeyenler pek üzgün
Nadirsın yuvalama
Antep'imle yaşıtsın
Atalardan kalıtsın
En mükemmel yakıtsın
Aşkımsın yuvalama
Seyfi Yurtsever

Baklava Destanı

Altın gibi parlarsın tepside sarı
Sana bakar imrenir bal yapar arı
Mis kokundan pay ister goncaları
Fıstıkla Anteplisin canım baklavam

Vitrinlerde süzülür hava atarsın
Künefeye pastaya caka satarsın
Ramazan sofrasında baygın yatarsın
Nazınla Anteplisin canım baklavam

Genç yaşlı kadın erkek seni severiz
Ne zaman lafin olsa bin kez överiz
Tadına doyumuyor onu söyleriz
Adınla Anteplisin canım baklavam

Baklavasız kalkmak istemem
Yerken bitersin diye yutmak istemem
Mest olur ağzım dilim aymak istemem
Şanınla Anteplisin canım baklavam

Boğazımdan geçerken bir hoş olurum
Derdimi unutturum sarhoş olurum
Her gün bize gelmesen bir hoş olurum
Süsünle Anteplisin canım baklavam

Doktor ne derse desin aşıkım vallah
Her kim ikram ederse benden eyvallah
Seni sevmeyen ölsün nauzübillah
Yağınla Anteplisin canım baklavam

Son zamanlarda çeşidin 10'a ulaştı
Şöhretin Gaziantep'ten dünyaya taşı
Sayende düşman bile gülüp barıştı
Ustanla Anteplisin canım baklavam

Yirmi yılda yetişir yapan ustalar
Baklava sanatına tapan ustalar
Dört bir yana şanını yayan ustalar
Tadınla Anteplisin canım baklavam

*Zeliha (Kıratlı) Haskatar Nişanlı
evinden gönderilen Kurbanlık
Koçu ile birlikte.
Takuları beşbir yerde Fıstıklı
bilezik ve çeşitli bilezikler için
güzel bir örnek*

Sessiz tatlı sevgilim; tesellim sensin
Yaşam boyunca bana hayat verensin
Ölünce mezarımda baklava yensin
Yapınla Antep'lisin canım baklavam

Nişan düğün ziyafet sensiz nafiye
Seni görüp almamak büyük bir çile
Arar sorar bulurum saklansan bile
Soyunla Antep'lisin canım baklavam

Ne içki ne sigara beni mest etmez
Köpüklü kahve bile keyfime yetmez
Nefis tadın damaktan bir türlü gitmez
Bilcümle Antep'lisin canım baklavam

Fıstık gözlüm kaymaklım bende kal gitme
Yaklaş bana yaklaş beni eritme
Diş memnun damak memnun ne olur bitme
Renginle Antep'lisin canım baklavam
Seyfi Yurtsever

Aman Babam Paklaviya

Nükteleriyle ün yapan Hasırcıoğlu'nun şair ruhlu kızlarından birinin canı baklava ister. Fakat kız babaya "canım baklava istiyor" diyemez ayıp sayılır. Onun için aşağıdaki dizeleri küçük erkek kardeşine öğretir ve babasının yanına gönderir. Çocuk babaya şiirle baklava isteğini iletir. Hasırcı Zadenin çok

hoşuna gider etbaayı gönderir, güllünün oğlundan baklava getirir. Çocuklar da afiyetle baklavayı yerler.

Güllü hamurunu yoğurur
İçine güller doldurur
Aman babam paklaviya
Çok yimem ki çatlamıyam

Kalaylı sinide durur
Kıvamı bir yanı vurur
Aman babam paklaviya
Çok yimem ki çatlamıyam

Halk Arasında Söylenen Yemek Üzerine Dörtlükler

Eyya ya eyyühel kendir
Başından tut yere indir
Sıcak ekmek taze pendir (peynir)
Dürümle ha dürümle ha

Eyya ya eyyühel zerde
Kamusun sen gamu derde
Pilavın olduğu yerde
Kaşıkla ha kaşıkla ha
Eyya ya eyyühel kakuz (boş maşraba)
Âlâdır kar ile buz
Nerde olsa soğuk karpuz
Bıçakla ha bıçakla ha

*Zeliba (Kıratlı) Haskatarın
Kurbanlık Koyunu ile
Hatıra Fotoğrafı*

Kurban Bayramı

Kurban Bayramından bir hafta önce kurbanlık koyun alınır. Hayatlı evlerde aile ona bakardı. Eski evler hayatlı olduğu için kurban kesimini her aile kendi evinde yapardı. Kasaplar bir evde işini bitirir diğerine giderdi. Arife kurbanı, Allah yoluna yapılan bu hayırda ailenin geçmişleri anılırdı. Bu kurbanın eti, yakınlarla, komşularıyla kurban kesecek gücü olmayan akrabalara pay edilirdi. Bayram kurbanı, Allah yoluna yapılan bu hayırla et alma şansı olmayan yoksullar sevindirilirdi. Bunun dağıtımı da mümkün olduğunca gizli yapılırdı.

Nişanlı kızın evine, oğlan evinden hediye kurbanlık koç gönderilirdi. Bayramın birinci günü koç süslenir, üzerine renkli bohça örtülür, onun üzerine elbiselik kumaşlar konurdu. Gönderen varlıklı bir aile ise, koçun boynuzuna bilezik, altına altın tatar, büyük bir şamata ile kız evine koç gönderilirdi. Kız evinde kesilen koçun etinden yemek yapıp oğlan evinin davet edilmesi adetti. Oğlan evi kız evine gelirken şeker, çikolata, baklava gibi tatlı ve dönemin meyveleriyle büyük bir sepet getirirdi.

Geçmişte Gaziantep de yaşayan gayrı Müslimler Müslümanların dini bayramlarını kutlardı. Müslümanlar da gayrı Müslimlerin dini inançlarına saygı gösterirdi. Musevilerin fetir ekmeğinden yer, ateşlerini Müslüman komşuları yakardı. O zaman bu hoş görü insanlar arasında vardı. Bugün yaşadığımız evlerde kurban kesimi çok zor olduğu için belediyelerin açtığı kesim yerleri en uygun yer oluyor. Kurban bayramı arifesinde de kabir ziyareti yapılır. Bayram temizliği yapılır. Bayramın birinci günü sabah kısmında kurban kesimi ve et dağıtımı yapılır. Öğleden sonra büyüklere bayram ziyaretine gidilir. Çocuklar hediyeler, para, şekerlerle sevindirilir. Bu günde dini bayramlarımız zamanın şartlarına göre büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Bayram günlerinde yoksulları ve çocukları sevindirmek, büyüklere ziyaret etmek en ulvi görevlerimizin başında gelir. Bayramda çocuklara yeni elbiseler alıp onları sevindirmek el öpen küçüklere harçlık vermek de gelenektir.

Hamam Geleneklerimize Toplu Bakış

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde; Paşa Hamamı, Sultan Hamamı, Naipoğlu Hamamı, Tabak Hamamı, Pazar Hamamı, Şeyh Hamamı, Çukur Hamam(Eski Hamam), Hengame Hamamı, Müceddele Hamamı (Karagöz'deymiş), Keyvanbey Hamamı, Piyale Paşa Hamamı, (Atatürk Bulvarı üzer-

inde abidenin karşısında), Tuffahiye Hamamı (Atatürk Bulvarı üzerinde üst geçit kavşağında dört yolun birleştiği yer), Beşbaş Hamamı, Kala Hamamı isimleri geçer.

Görüldüğü gibi Evliya Çelebi'nin bile Antep'teki hamam çokluğu dikkatini çekmiştir. Eskiden temizliğe verilen önemin en güzel örneği hamamlarımızdır. Bugün eski hamamlardan hâlâ işlevini sürdürenler olduğu gibi pasaj olarak kullanılanlar da var. Modern yaşam içinde yeni yapılan saunalar eski hamam yerine geçerse de bu günün şartlarında hamam alışkanlığının bir devamı sayılır. Yapıldığı tarihten günümüze kadar ayakta kalan hamamlar; Eski Hamam (kullanılmıyor), Naip Hamamı (restore edildi hamam olarak çalıştırılıyor.), Keyvanbey Hamamı (kahve olarak kullanılıyor), Çıkrıkçı Hamamı (pasaj olarak kullanılıyor), Paşa Hamamı, Tabak Hamamı, Şıh Hamamı, İki Kapılı Hamam (hamam olarak kullanılıyorlar).

Evde sıcak su bulmak zor olduğu için geçmişte zamanın şartlarıyla topluma hizmet veren hamamlarda temizlenilmeye özen gösterilmiştir. Araştırmalar göstermektedir ki bazı ailelerin evi dışında evde hamam olayı yoktur bu gün ayakta kalan. İki örnek ev hamamı var biri Kutlar Sokaktaki Tolunay Battal'a ait evdeki dedem Mustafa Kutlar'ın yaptırdığı hamam; biri de Hasan Süzer Etnografya Müzesi olarak kullanılan eski evde gördüğümüz hamamdır. Bu hamamlar tabandan ısıtılan özel yapılmış yerlerdir. Çarşı hamamı umuma hitap edecek şekilde yapılmıştır. Külhan denilen bölümde yakıt yakılır ve su ısınırken hamam da ısıtılmış olur.

Geçmişte kadınların sosyal yaşamda yeri olmadığı için içe dönük yaşam biçiminde kendi aralarında toplanabildikleri yerlerden biride hamamdır. Onun için hamam adetlerinden gelin hamamı, kız hamamı, nevse(lohusa) hamamı, gibi önemli günlerde kadınlar, akraba ve dostlarını hamamda ağırlamayı gelenek haline getirmişlerdir. Bu günlerin özelliklerini teker teker ele almadan önce hamamda kullanılan malzemelerin özelliklerini ve hamam için gösterilen özenden bahsetmek istiyorum.

Bir hanımın hamam için hazırladığı kıymetli eşyaları arasında ipek hamam halısı, sırma, altın tel, Antep işi işlemlerle süslü bohçaları, işlemeli hamam torbası, ipek dokuma mezer (peştamal), iğne oyaları ve pul boncuk süslü tülbentler, hamam tası (gümüş veya özel işlemeli bakır), kil leğeni, tarak tası, altın tel veya sırma işlemeli meşefe takımı (havlu), gümüş habbap (takunya) ve fildişi tarak yer alırdı.

Hamama gitmek için ev işlerini düzene koymak gerekirdi. On beş günde bir ekmek yapılır, ev temizliği yapılır ve hamama gidilirdi. Ev işlerinden yün yatak yapımı, salça çıkarmak, şire yapmak, bulgur kaynatmak gibi senelik işlerin yapılması bittikten sonra temizlenmek için hamama gidilirdi veya çok özel günler için davetli olarak hamama gidilirdi.

Hamam için hazırlanan bohçaların içine; sırmalı bohçaya elbiseler, altın tel işlemeye iç çamaşırlar, Antep işi işlemeli bohçaya meşefe (havlu) takımı sarılırdı. Bunlar özenle işlemeli hamam torbasının içine yerleştirilirdi. Hamam tası, habbap, tarak tası, torbanın içine konurdu. Hamamın eşya taşımak için görevlisi olan natıra haber verilirdi. Natır, torbayı omzuna alır ipek halı bunun üzerine atılırdı. Gecedden ıslatılmış kil, kil leğeni içinde natıra verilirdi. Hamama öğleye yakın gönderilirdi. Daimi müşterilerin hamamda belli yerleri vardı ve halısı her zaman aynı yere serilirdi. Hamam torbası oraya bırakılır, müşteri geldiği zaman torbayı açardı. Hamamda "seki" denilen bir metre eni olan yüksek taş oturma yerlerinin üzerine tahtadan yapılmış 40 - 50 santim eninde kerevit bulunurdu. Halı o kerevitin üzerinden başlayarak taş oturma yerleri şeklinde aşağıya doğru sarkıtılırdı. Yani bir ailenin işgal ettiği yer halının eni kadar olurdu. Bohçalar, kerevitin üzerine elbise, iç çamaşırı, meşefe, olmak üzere sırasıyla üst üste konur ailede kaç kişi varsa her birinin üç bohçası bu şekilde sıralanırdı. Halı yeri denilen taş oturma yerlerinde soyunulur mezer'e (peştamal) sarınılırdı. Ayakkabılar halının altındaki kerevitin altına konurdu. İsteyen habbap giyerdi. Yeni gelin özellikle varlıklı bir ailedense gümüş habbap giyerdi. İsteyen çıplak ayakla tarak ve tasını alarak hamama girerdi. Kil leğeni önceden natır tarafından müşterinin yıkanaacağı kurnada curun'a konmuştur. (Kurna; Gaziantep'te yıkanılan bölüme denir; curun ise mermerden oyulmuş su teknesine denir.) Varlıklı aileler bir curunu özel tutabilirdi. Özel tutulan bölüme yabancı girmez sadece tutan ailenin fertleri orada yıkanırdu. Diğer müşterilerde bunu saygıyla karşılar kimse kimseyi rahatsız etmezdi. Gayme müşterinin yıkanması için yardımcı olan görevlidir. Gayme birkaç defa başa kil sürer ve masaj yaparak saçları iyice yıkar, bol suyla temizledikten sonra kese yapardı. Sabun, vücut keselenip kirleri atıldıktan sonra kullanılırdı. Saçının kremlenmiş gibi yumuşacık olmasını isteyen, sabundandıktan sonra kille yeniden yıkanmayı yeğlerdi. Yıkama işlemi su verildiği sürede olurdu. Bir ara su kesilir, bu arada dış hayatta dinlenilir ve yemek yenilirdi. İkinci su verildiği zaman yıkama tekrar başlardı. Sabunla yıkanırken gayme kolları ve sırtı sabunla iyice liflerdi. Yıkama bitince gayme halı

yerinden meşefe sargısını açar ve müşterilerin meşefe (havlu) takımını getirirdi. Meşefe takımı üç parçadır. Büyük meşefe bele sarılır ikinci büyük meşefe omuzdan aşağı örtülür ve küçük olanı başa sarılırdı. Gayme, hamam tasına su doldurur ve müşterinin arkasından halı yerine getirirdi halı yerine ayrıca bir havlu serilirdi ve banyosunu almış olan hanım oraya otururdu. Tastaki su ayaklarını tekrar temizle-

mek için dökülürdü. Gaymenin işi burada biter, yeni müşteriye giderdi. Tabii bu yaptığı hizmetin karşılığında ücret hariç bolca bahşış alırdı. Bu yıkanma süreci saat 11-00'den 15 -00,16-00'ya kadar sürer yani 4 - 5 saatlik bir zamanı kaplardı. Geçmişte çoğunlukla hanımların saçını uzun olduğu için kurutmak oldukça zor olurdu. İşlemeli tülbentleri veya çemberi saçıyla beraber örer, üzerine de başka tülbent veya

çember sarardı. Hamama giden kadın altın takılarını evde bırakmaz üzerinde götürürdü. Bunun nedeni kadının yegâne maddi güvencesi olan takılarını şahsen korumaktı. Temizlemek bahanesiyle üzerinde taşırdı. Evde her zaman takılarını üzerinde taşımasa bile düğün, hamam gibi toplantılar için evden uzaklaşırken takılarını yanına alırdı.

Bohçalar halı yerinde böyle üstüste sıralanırdı. Hamamda kullanılan habbap çeşitleri, Mezerler Kil leğeni, Taraktası, hamam tası oyaları yazmalar saçın suyunu alsın diye mutlaka kullanılırdı en güzel işlemeli bohçalar hamamda kullanılırdı.

Hamam evlenme çağına gelmiş genç kızların oğlan anaları tarafından beğenilmesi incelenmesi içinde müsait bir ortamdı. Kızın vücudunda yara bere var mı, sakatlık var mı bunlarda hamamda incelenirdi.

Tas Yitti

Bakbak'ların hamamında,
Göbek taşının yanında,
Ağ curunun kenarında,
Ana bizim tas yitti.
Babam evinden getirdim.
Yundum işimi bitirdim.
Nasıl oldu da yitirdim.
Ana bizim tas yitti.
Babaannemden teberikti;
Ne kırıkta, ne eğikti,
Eşi yoktu tasım tekti,
Ana bizim tas yitti.
Kayınbabam kalaylattı,
Kille sabunla parlattı,
Hamamcı geldi arattı,
Ana bizim tas yitti.
Yazık oldu hatıraya,
Güman geldik natıraya,
Öldük araya araya,
Ana bizim tas yitti
Çalık Şemsi çalıp gitmiş,
Bir gece çuvalda yatmış,
Kemçik Hacı Ahmet'e satmış,
Ana bizim tas yitti.
Kör Hayce'den salık aldık,
Tası kalaycıda bulduk,
Beş kağıt muştuluk verdik,
Tas bulundu destan bitti.

Hasan Yavuz Güzelbey

Kız Hamamı

Kız hamamı, genç kızın evlenmeden bir gün önce yakınlarının davet edildiği hamam geleneğidir. Bu geleneğin bazı kesimlerde hâlâ devam ettiği bilinmektedir. Kızın akrabaları ve komşusundaki akraneları hamama davetlidir. Sesi güzel olan hanımlar uzun havalar okuyarak, oyun havaları söyleyip darbuka çalarak, hamamda eğlence yaparlar.

Gelin olacak kız, hamamda yıkanıp çıkarken hamamın iki kapı arası dedikleri yerde mezeri çıkarılır, arkasından getirilen bir tas suyun içine gül, misk, amber, gibi kokulardan ve bir fiske de üzerlik tohumu atılır. (Üzerliğin nazardan koruduğuna inanılırdı.) Bir küçük şişe şamşırak* tasa dökülür, methiyelerle gelin kızın başına tastaki su dökülür.

Gaymenin elindeki havlu bahşışı verilip alınır, evliliği mutlu geçen genç bir bayan tarafından meşefe genç kıza sarılır. Bu hamamı hazırlayan davet sahibi dış hayat denilen hamam girişinde misafirlerini ağırlamak için sofralar kurar. Zamanın meyvesi, hedik, maş piyazı, helva, sucuk, tarhana, fıstık gibi yiyeceklerle donanmış divan sinilerinde misafirler ikramlanır.

*Şamşırak: Tarçın, şeker, pembe şeker boyası ile yapılan bir sıvıdır. Aktarlarda küçük bir şişe içinde satılır. Şamşırağın gelinin damada güzel görünmesini sağladığına inanılırdı. Aslında hiçbir özelliği olmayan bir maddedir. Manevi olarak etkisi olduğu düşünülür. Buna inanan ninelerin hatırı için gençlerden günümüzde uygulayanlar var. Onun için aktarlarda şamşırak bulunuyor.

Sedefli, gümüş ve kınalı habbap; evde hayatta ve hamamda giyilirdi.

Ey Hamamcı

Ey hamamcı hamamına
Güzellerden kim gelir
Ne bileyim bey efendim
Günde yüz bin can gelir
Ardında gürcü halayık
Önünde sultan gelir
Gaymeler urga yerişir
Hamamda can paresi
Hamamın gurna yerinde
Bir eşi huri melek
Sağ elin suya atmış
Mermere benzer bilek
Az yalvardım çok yalvardım
Kabul olmadı dilek
Miski ambere boyanmış
Hamamın can hanesi
Bahçende gün açılmış
Bir yabancı gül açılmış
Haber verin bülbüle
Kokusu cihana saçılmış
Bir can bir canı sevse
Halka düşer gulgüle
Küsmeye dilber barışalım
Her kabahat bendedir.
Lale der kaşa kurban
Sen binler yaşa gurban
Yar soyunup çimer iken
Bastığı taşa gurban
Bahçende kayısı olayım
Başında fesin olayım
Yar hamamda çimer iken
Elindeki taşı olayım

Gelin Hamamı

Gelin hamamı kız evlendikten 40 gün sonra kocasının ailesi tarafından yapılan hamam davetidir. Yeni akraba olan iki ailenin kaynaşması için bir vesiledir. Gelin ve kayınvalidenin akrabaları bu hamama davet edilir. Bazı kesimlerde bu gelenek hâlâ devam ettirilmektedir.

Lohusa (Nevse) Hamamı

Kadın doğum yaptıktan 40 gün sonra yapılan bir hamam davetidir. Bu hamam için ilk hazırlık nevse emidir. Nevse emi nasıl yapılır? Aşağıda ki baharat çeşitleri toz halinde birer ölçü konulur. Bu ölçü yapılacak karışımın azlığına çokluğuna göre değişir; Zencefil, karanfil, tarçın, yenibahar, kişniş, karabiber, hint cevizi, kakola, mayana, anason, mahlep, çörekotu, kimyon, keten tohumu, kendir tohumu. Bu baharatlara yeteri kadar bal ve pekmez yarı yarıya karıştırılıp hazırlanır. Baharatlarla da iyice karıştırılıp yoğrulur. Katı pekmez kıvamında olan karışıma nevse emi denir.

Hamamda nevsenin yıkanması bittikten sonra nevse emi bütün vücuduna sürülür baharatın yakıcılığı ile nevse bu işlemde sonra çok terler. Ağrı ve sızıların bu terle atıldığına inanılır. Bebeği yıkayan ebe bahşisini alır. Bebek annenin başı üzerine tutulur. Hamamda bulunan kötülüklerden koruduğuna inanılan kurt başı kemiği bebeğin üzerine tutulur. Kurt başının üzerinden dökülen su bebeğe bebekten de anneye dökülmesi gerekir.

Böylece anne ve bebeğin kötülüklerden korunduğuna inanılır. Eski alışkanlıkları devam ettiren için eski hamamlardan Tabak Hamamında kurt başı hâlâ var. İnanmasa da gelenek olarak yapılan bu yıkanmayı kabul eden veya isteyen hanımlar az da olsa var. Bu gelenek şamanizm döneminden beri şehrimizde uygulanır. Nevse emini, hamamda ağrısı olan hanımlar ağrılı bölgelerine sürerler ayak, bel, kol gibi. Her davetliye bir fincan ikram edilen nevse emi bir çay kaşığı kadar ağızda emilerek yutulursa öksürüğe iyi geldiğine inanılır. Yine bu davette ikramlar yapılır. Eski hamam davetlerinde hamamda yiyecek hazırlanmaz, evde hazırlanan yiyecek hama-

Hamamda kullanılan malzemeler

ma getirilir. Buna örnek vermek gerekirse; lahmacun, dolma, hedik, maş piyazı, lolaz piyazı, Arap köftesi, meyveler, şire bastık, sucuk, tarhana, ceviz, fıstık leblebi gibi. Daha sonra leğen götürülüp köfte yoğuranlara rastladık ama, onun doğru olmadığını eski hanımların eleştirilerinden biliyoruz. Saçının suyu içine aka aka köfte yoğrulmaz.

Nevse hamamında bebeğin tuzlanması yapılan geleneklerin en hatalısıdır. Nevse emlenip terleme-ye oturtulurken, bebeğin kasık araları, koltuk altı, avuç içi, parmak araları ince tuzla tuzlanırdı. Pudra şekeri bebeğin gözlerine ve ağzına sürülürdü. Bu arada çocuk mosmor kesilip katıla katıla ağlardı. Ben çocukluğumda gördüğüm ve hiç unutamadığım bir olay; Bebeğin tuzlar içinde mora yakın bir renkte katılırcasına ağlayıp annenin başı üstünde su dökülürken çocuğun kakasını yaptığını gördüm. O bebeğe işkence yapan hanımlara nefretle baktığımı ve ağladığımı hatırlıyorum. Anneme daha sonra "Bizi de mi böyle yıkadınız?" diye sordum. Aldığım cevap beni sevindirdi. "İnsan balık gibi tuzlanır mı kızım? Önemli olan çocuğun temiz bakılması, bunlar batıl inanışlar" demişti.

15 günde bir hamama gidildiği için günlük yıkanma ihtiyacı kazanda ısıtılan bir kova su ile eski Antep evlerindeki eşiklik denilen oda girişi, banyo gibi kullanılırdı. İnsanlar orada sabunlanıp, arınırlardı veya bazı evlerde küçücük bir gusülhane olurdu. Su bol olmadığı için evde tam olarak yıkanılmazdı. Sık sık hamama gidilmesini eleştirmek için "Evde varken eşiklik, hamama gitme eşeklik" diye de söylenirdi.

Erkek Hamamı: Hamam gece erkeklere açık olurdu. Damat hamamı, asker hamamı yapılırdı. Onda da erkekler arasında eğlence düzenlenirdi. Erkek hamamında hanımların gösterdiği özen yoktu. Ancak bu davetlerde içki sofrası kurulduğunu rakaselerin oynatıldığını araştırmalarım da öğrendim. Kadın ve kızlara öğüt verilirdi: "Aman ha, hamamda gece cinler düğün yapar. Hamamın kapısından içeri bakılmaz. Ses duyarsanız hiç duymamış olun cinler sizi içeri çeker işkence yapar" diye tembih edilirdi. Araştırmalarla anlıyoruz ki; erkekler gece hamamda alem yaparlarmış. Bu olayı kadınlardan gizli yaptıkları için onları şeytanla cinle korkutarak hamamın etrafından uzak tutmaya çalışırlarmış.

5 - 6 yaşına kadar erkek çocuklar anneleriyle hamama gider. 7 yaşından sonra babalarıyla hamama giderlerdi. Eğer 7 - 8 yaşındaki çocuklar kadın hamamına gelirse kadınlar itiraz eder. "Yok daha ba-

banı da getirseydin oğlum" diye anneyi ve çocuğu tenkit ederlerdi. Sabah saat 10'a kadar hamamlar erkeklere açık olurdu.

Gasilhane (çimecek): Erkeklerin gusül abdesti almak için gittiği mekanlar. Bu örneklerden sadece iki yer özelliğini ilk zamanlardaki hali ile korumaktadır. Bunlar pişirici başı ve kozluca başıdır. Pişirici başı bir ara mescit diye tanıtılmak istenmiş ancak bu yanlış şimdi düzeltilmiştir. Çünkü tuvalet olan bir mekanda ibadet yapılmaz. Bu mekanın içinde beş altı adet içinden devamlı su akan tuvalet bulunmaktadır. Bu yapının Memlük'lere kadar dayanan bir geçmişi olduğu söylenir. Bu yöre insanının temizlik anlayışını gösteren belge niteliğindedir. Avrupa da insanlar sarayda bile tuvalet kullanmayı bilmediği dönemde bile bu yöre insanları tuvalet terbiyesi olarak yetiştirmişlerdir.

Pişirici ve kozluca başı gasil hane olarak kullanıldığı gibi erkek çocukların su ile oynamak için kullandıkları oyun yeri idi. Kadınların belli günlerde kilim keçe yıkamaya gittikleri yer altı suyunun yüzeye çıktığı en eski belge niteliğinde olan bu mekanların gerçeğine uygun olarak korunması ve doğru tanıtılması gerekir.

Cenaze Törenleri ve Taziye

Yaşamın doğum gibi bir gerçeği olan ölümdede törenler düzenlenir. Bu törenleri geçmişle kıyaslamak için bilmemiz gereken birçok şey var. Öncelikle bir cenaze olunca bundan kırk elli yıl evvelinde neler yapılırdı bunu inceleyelim;

Bir insan öldüğü gibi evinde ayağı kibleye çevrilirdi ve odanın ortasına yatırılırdı. Çenesine başın üzerinden bir tülbent bağlanırdı (çenesi açık kalmasın diye). Kolları ve ayakları yakınları tarafından düzeltilirdi ve sırt üstü yatırılırdı. Üzerine bir çarşaf örtülürdü. Naaşın karnı şişmesin diye üzerine bir bıçak konurdu ve başında Kuran-ı Kerim okunurdu.

Hayat da üçtaş ile bir ocak kurulurdu. Don kazanına su doldurulurdu. Ateş yakılıp su ısıtılırdı. Evin ocaklığı boşaltılırdı. Camilerde duran tenişir (Cenazenin üzerinde yıkanacağı tahta masa) getirilir, ocaklığa konurdu. Bu arada cenazenin yakın akrabaları, komşuları evi doldururlardı. Cenaze sahibini teselli etmek ve yapılacak son görevlerde yardımcı olmak için çalışırlardı. Cenazeyi odadan erkekler bir çarşaf içinde alırdı. Yıkanacağı, dini vecibelerin yerine getirileceği

ocaklığa götürürlerdi. Orada bir iki hoca cenazeyi yıkarlardı. Cenazenin yıkandığı yerde üç gün üç gece ışık yakılırdı.

Cenazede gerek olan malzemeleri, kefen, lif, sabun, havlu, çember, al ve yeşil renkte örtüyü birçok insan evinde hazır bulundururdu. Yoksa dükkandan temin edilirdi. Naaş camiden getirilen tabuta yerleştirilir, evden alınıp camiye namaza götürülürdü. Namazdan sonra "Peygambere salavat, Allah rahmet eyleye diyenin akıbeti hayır ola" diyerek insanların omzunda mezarlığa taşınarak götürülürdü. Cenaze yakınları bu acı gerçeğin her anını yaşardı. Evdeki çocuklar olayları tam kavrayamaz ve çok etkilenirlerdi.

Bugün bu işlemler çok değişti. Cenaze anında hastaneye alınıyor. Mezarlıkta bulunan yıkama yerlerinde bütün malzemeler hazır, her türlü dini vecibeler yerine getiriliyor. İnsanlar ölümün soğuk yüzünü o kadar detaylı yaşamıyorlar. Değişmeyen cenaze adetleri yörenizin özelliğidir. Cenaze günü akraba, komşu, tanıdık insanlar eve baş sağlığına gelir ve ilk günden başlayarak yirmi gün süresince taziye evine yemek gönderilir. Gönderilen yemek hem cenaze yakınlarını yemek hazırlama telaşından kurtarır hem de çevrede fakir fukara bu nimetten faydalanır. Gönderenin geçmişine ve ölene Fatiha okunur, rahmet dlenir. Şimdilerde fazla gelen yemeklerden güçsüzler yurdu, çocuk yuvası, yetiştirme yurdundaki insanlarda istifade ediyorlar.

Örnek bir hayırsever Mehmet Tekerlek Antep'teki fakirlerin babasıdır. Cenaze evlerinden, lokantalardan fazla yemekleri toplar ev ev ihtiyacı olanlara dağıtır. Tüm hayatını bu çalışmaya adanmıştır. Onu saygıyla anmamak Antep insanını tanımamak olur.

Gaziantep'te cenazeye kadınların mezarlıkta katılması pek hoş karşılanmaz. (mezarlıkta cenaze gömülürken kadın olursa melekler inmez diye söylenir.) Bunun nedenini ninem bize şöyle anlatırdı: "Kadın daha duygusal davranır ve dayanamaz çevredeki insanlar bayılan, fenalaşan kadınla uğraşmak zorunda kalır diye kadının mezarlığa gitmesini engellemek için öyle söylenmiştir. Erkek bulunmadığı yerde kadın cenaze de taşır, ölüsünü de gömer. Bu dinimizin gereği cenaze meydanda durmaz gömülecektir. Allah kadınlarımızı erkeksiz koyup cenaze gömmeye mecbur bırakmasın" derdi. Şimdi eski geleneğe uyan birçok aile mezarlığa gitmez. Bazı cenazelere kadınlarda katılıyor ama çok fazla değil.

Cenazenin üçüncü günü Kelime-i Tevhit okunur. (Bazen mevlüt okutan da olur) Kelime-i Tevhit okunacak diye çevreye duyurulur, cenaze evine gelenler hep beraber Tevhit çeker duaya katılır. Şimdilerde Kelime-i Tevhit imam hatip öğrencilerine veya camide çektilirip sadece duası evde okunmaktadır. Nohut taneleri tespih gibi sayılarak okunan duadaki nohutlar geceden ıslatılır. Tevhit duasına katılanlara kahve, çay, baklava, börek ikram edilir. Ertesi günü sabah erken cenaze yakınları kadınli erkekli mezarlığa gider ve geceden ıslatılmış nohutlar mezarın üzerine toprağa gömülür, üzerine su dökülür mezarın başında Kuran-ı Kerim okunur. Kadınlar mezarlığa nohut ekmek bahanesiyle giderler. Cenazenin yıkandığı mekan üç gün devamlı olarak aydınlık tutulur.

Taziye Kabul

Mezarlıkta cenaze yakını erkekler taziye kabul ederler. Ayrıca erkekler evde üç gün oturur ve taziye kabul eder. Kadınlar yirmi gün evde oturur bu süre kırk güne kadar da devam eder. Şimdi kadınlarımızın çoğu çalıştığı için bu süre kısalmıştır. Cenaze gününden başlayarak her gün kırkına kadar Kuran-ı Kerim okunur. Kırkıncı gün hatim indirilir. Yemek yapılıp, dağıtılır. Mezar ziyaret edilir. Elli ikinci gününde bazıları naneli bir yemek yapar, bazıları helva yapar dağıtır. Bu gelenekler cenazeye olan saygının göstergesidir. Taziye evinde eskiden bir hafta gelene ikram yapılmazdı. Ancak bir hafta sonra kahve ikram edilirdi. Şimdi çay, baklava, börek ikram ediliyor. Yakınlık duyup öğle akşam yemeklerinde kalanlara yemek tatlı ne varsa ikram edilir. Fazlası fakirlere dağıtılır. Cenaze yakınları ilk Ramazanlarında ve bayramında ziyaret edilir.

Yolda cenazeye karşılaşan insanlar cenaze geçene kadar saygı duruşunda durur, Fatiha okur, sonra yürürlerdi. Şehir büyüdükçe her değişim gibi bu da değişti. Çünkü cenaze "vızzz" diye arabayla geçiyor.

Mevlit okutmak: Mevlit cenazeyi anmak için okutulur. Ayrıca gelin için, sünnet çocuğu için ve dilek dlenirse mevlit okutulur. Künnük yakmak, öd ağacından bir parça koparıp yakmak, üzerlik yakmak ve güllapdanla gül suyu dağıtmakta mevlitlerde ki geleneklerimizden biridir.

ANTEP İŞİ, ZARİFE VE ALTİNTEL İŞLEME

Antep İşinin Tarihçesi

Gaziantepli hanımların yetenek, sabır ve zevkli çalışmalarının bir ürünü olan Antep işi nakışlarını uzun zamandan beri araştırmaktayım.

Bu sanatın tarihçesini hangi aşamalardan geçerek bugünkü çalışmalara zemin hazırlandığını elde ettiğim yazılı belgelere, büyüklerimden dinlediklerime, öğrenim yılları içinde öğrendiklerime dayanarak araştırdım. Belge olarak en eski örnekler ninelerimizin annelerimizin sandıklarından çıktı. Fotoğraflayarak bunları gün ışığına çıkardım. Elde ettiğim örnekler dışında nice ulaşamadığım kıymetli işlemler yöremizde nineden toruna geçerek sandıklarda saklı kalmaktadır.

Antep işi birçok üniversite öğrencisinin araştırma konusu olmuştur. Belli başlı yazılı belge bulunmadığı için gençler kaynak bulmakta zorlanıyor. Bana gelip bilgi almak isteyen gençlere elimden geldiğince yardımcı olmaya çalıştım. O gençlerin isimlerini almadığım için üzgünüm. Okudukları üniversiteler hatırladığım kadarıyla 9 Eylül Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Sütçü İmam Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi Gaziantep üniversitesi ayrıca İstanbul da okuyan birçok Gaziantepli genç Antep işi hakkında araştırma yapmıştır.

Belgelerle Antep İşi

1939'da Kenan Özbel "Antep Nakış İşleme" kılavuz kitaplar 17. sayısında Türkiye çapında yaptığı araştırmalarında işlendiği yörenin ismiyle anılan Antep işinin Antep ve yöresinde başlamış, gelişmiş ve başka yerlere buradan yayılmış olduğunu yazmaktadır. 1939'da "Başpınar Dergisi" aynı görüşü paylaşan kısa bir bilgi vermektedir. 1958'de yayınlanan "Gaziantep Kültür Dergisi"nde Antep işi konusu araştırılmış, "Antep işi yöre halkı tarafından yapıldığı için Antep işi adını almıştır ve dünyaya tanıtılmıştır" görüşünü doğrulamaktadır. 1952'de Ankara Atatürk Kız Enstitüsü nakış öğretmeni Muzaffer Özbaş 1950'li yıllarda Gaziantep Kız Enstitüsünde görev yaparken. Antep işini yerinde incelemiş 1952'de "Çeşitli Antep Ajurları" isimli kitapçı yayınlamış ve işleme tekniklerini vererek Enstitülere eğitim kitabı olarak dağıtmıştır. Bu kitabın önsözünde "Antep işi genel olarak Gaziantep vilayeti ve çevresinde çeşitli sarma ve ajurlarla yapı-

lan 110'a ulaşan iğne çeşidi bulunan bir nakış türüdür" diye takdim etmiştir. Bu belgelerden başka yazılı belge yoktur.

Makbule Yıldırım Demir

Atatürk, Latife Hanım'la evleneceği zaman Gaziantep Valiliği, Makbule Yıldırım Demir'e Antep işi işlemeli bir kıyafet işlettirir ve hediye olarak gönderir. 1947'de İsmet İnönü, Mevhibe İnönü ve Özden İnönü Gaziantep'e geldiklerinde belediyeden görevliler Makbule Hanım'ı davet için eve gelirler. Eşi Tüfekçi Yusuf sık sık böyle davetler aldığı için kendini çağırdıklarını sanır. Ancak eşinin davet edildiğini öğrenince şaşırır "Hele git bakalım neymiş" diye eşini belediyeye gönderir. Makbule Hanım, Mevhibe Hanımla karşılaşır; ondan işlemleri için övgüler ve sipariş alır. Özden Toker'in çeyizi için işlemleri Makbule Hanım yapar, gönderir. İngiltere kraliyet ailesine gönderilmek üzere İsmet Paşa'dan sipariş gelir. Onu da işler ve gönderir.

En önemli belgeler elimizde bulunan işlemlerdir. Bu belgelerden yola çıkarak incelemeye başlarsak işlemlerin başlangıç tarihi bilinmemektedir. 1800'lü yılların ortalarında Antep işi, kırsal kesimde erkek giysilerini süslemek, şehir merkezinde daha çok kadın giyim eşyalarını süslemek için yapılmıştır. Kendi emeğini çok sevdiği bir insana sunması genç kızın nişanlısına olan sevgisini göstermek içindir. Yapılan işlemler hep nişanlıya yapılan hediyelik eşyalarda karşımıza çıkar. Damatlık, nişan yüzüğü ile gönderilen mendil (yağlık), nişan eşyasının sarıldığı bohça, daha çok genç kızın özenle işlediği Antep işi ile süslenmiştir. 1880'li yıllarda Amerikan Hastanesi atölye çalışmaları başlatmış, ancak kızın kendi el emeğini yabancı birine sunması toplumda hoş karşılanmadığı için kurulan atölyede çalışacak kadın bulunamamıştır. İşlemleri hasta bakıcılara öğretmeye çalışmışlar çokta başarılı olamamışlardır. Daha sonra Antepli halktan biri 'iş evi' diye bilinen atölyeler açmış halkın dışarıya iş işlemlerini sağlayıp ticari amaçlı çalışmalar başlatmıştır. Bu nakışı 1900'lü yıllara kadar öğrenme şekli hep anneden kızı usta çırak ilişkisi içinde öğretilerek sürdürülmüştür. Halk arasında söylenen iş evlerinde 1900-1920 yıllarında usta öğreticiler, çırak yetiştirmiştir. Gençler aileden öğrenmek yerine ustaya gidip işlemleri öğrenmişlerdir. Ustalar bu yolla para kazanmaya başlamışlardır. Bu çalışmalarda yapılan işlemlerin hepsi kız çeyizi için yapılmıştır. Elimizde belge niteliği taşıyan bu işlemler çeyiz geleneği ile bugünlere taşınabilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde İlk Açılan Kız Yurtları

1920-1942 tarihleri arasında resmi olarak birçok kız yurdu açılmış bu yurtlarda genç kızlar Antep işi nakış öğrenimi yanında dikiş, tiyatro, müzik eğitimi alma şansını bulmuşlardır. Açılan yurtlarda Antep işi için usta öğreticilik yapan Makbule Yıldırım Demir'in ayrıca iş atölyesi de vardı. Makbule Hanım'ın 10 parmağında 10 hüner çok güzel zarife (iğne oyası) çalar, harç işler, aynı zamanda sırma işleme yaparmış. Birçok genç kız işlemeyi ondan öğrenmiştir. O dönemde yurt çalıştıran diğer öğretmenler; Ayşe Hanım, Saffet Hanım, Meliha Hanım, Seher Hanım, Suat Hanım, Ayşe İnci Dai'dir.

Meliha Hanımın yurdundan 1932'de mezun olan Hamide(Köylüoğlu)Patpat 1942'ye kadar birçok insana dikiş dikmiştir. Gaziantep'te çalıştıkları sürede Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses, Mualla Gökçay gibi büyük sanatçıların sahne kıyafetlerini o dikmiştir.

Gaziantep'te açılan ilk Kız Enstitüsü

1942'de Kız Enstitüsü öğrenime açılmış yöresel işlemler dikkat çektiği için nakış öğretmenleri Antep işini öğrencilerine daha çok güncel kullanım, ev eşyalarında tatbik ettirmeye çalışmışlardır. Ancak, enstitüde yapılan çalışmalarla halk arasında yapılan çalışmalara ulaşamamıştır. Onun için işlemeyi bilen ustalardan yardım almışlardır. Tüfekçi Yusuf'un Hanımı Makbule Yıldırım Demir Kız Enstitüsünde 1942'de göreve başlamış, ilk usta öğretici olarak 1952'ye kadar görev yapmıştır. Makbule Yıldırım Demir'in öğrencisi olan Bedriye Ayas (Afat) 1952-1953 öğrenim yılında Antep işi bilen bayanlar arasında düzenlenen sınavı kazanmış ve okulun kadrolu Antep işi öğretmeni olarak emekli olunca ya kadar çalışmıştır. Bu bayan okuma yazmayı da okulda göreve başladıktan sonra öğrenmiştir. Bedriye Ayas'ın imtihan için işlediği işleme 1984'de Almanya Münih'te yapılan bir yarışmada altın madalya kazanmıştır. Muzaffer Bakbak Kız Meslek Lisesi'nde bu işleme sergilenmektedir.

*Antep işi işlemeli gömlek,
Altın tel işlemeli kına elbisesi*

Kelebek Motifi

1952-1954 eğitim yıllarında Kız Enstitüsü nakış ve resim öğretmenlerinin elbirliği ile çalışmaları sonucu renkli işlemler başlatılmıştır. Nakış öğretmenleri; İclal Yener, Emire Mazıcıoğlu, resim öğretmenleri; Nilüfer Özyazgan ve Sevim (Derener) Eker bu işlemlerin ilkini yapmışlar, şimdiki çalışmalar o günkü temeller üzerine kurulmuş ve gelişmiştir.

1955 sonrası Kız Enstitüsünden mezun olup aynı okula öğretmen olarak gelip yıllarını Antep işi üzerinde yenilikler getirerek çalışmış olan emektar hocalarımızı da anmadan geçmek olmaz. Nakış öğretmeni Ruşen Taycan, 25.08.1972'de Kız Meslek Lisesinde göreve başlamıştır. Nakış Öğretmeni Nazire Kalelioğlu 05.08.1973'de aynı okulda göreve başlamış ve 2004'te emekli olmuştur. Sakine Dörtbudak; Akşam sanat okulunda Nazire Kalelioğlu ve Ruşen Taycan'ın öğrencisi olarak Antep işini öğrendi. Bu hocaların eşliğinde Antep işi işleminin 104 çeşidini uygulayarak Muzaffer Bakbak Kız Meslek Lisesine çok değerli bir arşiv kazandırdı. Antep işi usta öğreticisi olarak aynı okulda 1979'dan 1999'a kadar çalıştı. Hazırladığı arşivi Muzaffer Bakbak Kız Meslek Lisesinde inceledim. Olağan üstü bir bilgi ve emek harcanmıştı.

Bu yöre kadınlarının sonsuz sabır, beceri ve zevki ile meydana getirdiği Antep işi işlemlerimizi zaman zaman sahiplenmek isteyenler çıkmıştır. Ancak bu işlemleri yapan Gaziantep dışında hiçbir yöre yoktur. Bazı çeşitlerini uygulayanlar varsa da tek yönlüdür ve yine Antep işi diye uygulanmaktadır. Maraş, Nizip, Kilis gibi çevre vilayet ve ilçelere de Gaziantep'ten gittiği gerçeğini kimse saptıramaz. Bazıları kulaktan dolma bilgilerle gerçekleri saptırmaktadır-

lar. Bu konuyu belge ve yöre halkından edindiğim bilgilerle açığa kavuşturmak istiyorum.

1942'de Kız Enstitüsü "1" numaralı öğrencisi olan Sayın Necla Uyanık'tan dinledim:

1878'de Amerikan Hastanesi'nden Madam Shepard bir gün yolda Antep işi işlemeli bir parça bulup hastaneye götürüp "bu nedir?" diye sormuş. Antep işini bilenler, bunun yerli halkın kız çeyizi için hazırladığı eşyalara yaptığı bir tür işleme olduğunu söylemişler. Antep işinin zarafeti Madam Shepard'ı hayran bırakmış. Bu işlemleri ticari amaçla kullanmayı düşünmüş. Kumaşı, ipliği, gergefi hazırlayıp atölyeyi kurmuş ancak nakışı işleyecek eleman bulamamış. Hemşire yetiştirme okulundaki daha çok Mardin Süryanisi olan öğrencilere bu işlemleri öğrenmeleri için talimat vermiştir. Ancak yerli halk işlemeyi öğretmemiştir. Usta bir plan hazırlayıp "maddi imkanı olmayan, Antep işi bilen kadın hastalar atölyede bu işi işleyerek borçlarını ödesin" diye bir yol göstermiştir. Bu arada da hemşire adaylarının bu işlemleri öğrenmelerini sağlamıştır. Antep halkı bu atölyede işlenen işlemleri beğenmediği için "o işlemler gereksiz hastane işi" demişlerdir. İşte bu cümleden yola çıkarak Antep işinin hastane kanalıyla Gaziantep'e geldiğini söylemek gaffetinde bulunanlar olmuşsa da bizim elimizdeki sandıklardan çıkan işlemler belge olarak bu yanlış düşüncüyü çürütmeye yeterlidir.

Yukarıda bahsi geçen hemşire okuluna öğrenci olarak yerli halktan giden olmamış, çoğunlukla Mardin Süryani'si genç kızlar bu okulda yatılı okumuştur. Hastanenin açtığı atölyede hemşire adayları Antep işi işlemeye çalışmışlardır. Bunu öne çıkarıp bu işlemler Mardin'den gelmiştir gibi garip bir söylenti çıkarılmıştır. Bu söylentiye de hemşire okulunda okuyan aslen Mardin Süryani'si bir hemşire olan Amerikan Hastanesinde görev yapıp Gaziantep halkının İğneci Zahure olarak tanıdığı bayanı anarak açıklığa kavuşturmak istiyorum.

1952 yılında bir gün Zahure iğne yapmak için bizim eve geldi. Annemin işlediği nakışları gördü. "Ben hiç nakış işleyemem. Mardin'de genç kızlar kadınlar iğne oyası yapar ve çok güzel olur." dedi. Daha sonra evde kızı olan ailelere kız çeyizi için iğne oyalı örtüler getirmeye ve pazarlamaya başladı. Benim hatırladığım 1970'li yıllara kadar Zahure bu çalışmasını sürdürdü. Şimdi bir mantık yürütmek gerekirse Antep işi aslen Mardin'de yapılmış olsaydı Zahure neden iğne oyası pazarlasın ki Antep işi getirip pazarlardı ve işleminin adı da Antep işi olmazdı.

Delik işi Antep işi değildir. Antep işini delik işi diye tanımlayanlar da var. Gaziantep'te delik işi diye beyaz iş tekniğinde kesilip kolberlerle işlenen işleme çeşidine denir.

Bu işleme Gaziantep'te çokça yapıldığı için Antep işini delik işiyle karıştıranlar oluyor. Antep işinin delik işiyle karıştırılmaması gerekir. Daha önce sadece elde işlenen nakışlar 1923'te ayaklı makinenin Gaziantep'e gelmesiyle makinede nakış işleme başlamıştır. İstanbul'a gidip makinede nakış işleme tekniklerini öğrenen Osman Raif Kutlar Gaziantep'te ilk nakış kursunu açmıştır. Bu işleme öğrenildikten sonra beyaz iş tekniğine Gaziantepli delik işi ismini takmıştır.

Antep işinin azınlıklara ait olduğu söylentisi

Diğer bir söylenti de bu işlemlerin Antep'te yaşayan azınlıklar tarafından yapıldığıdır. Bir kere o dönemde azınlık çoğunluk diye bir ayırım yapılmazdı. Antep'li vardı bu yörenin kültür zenginliği "Antepliyim" diyen her insanın öz kültürüdür. Onun için Antep işini birilerine mal etmekten vazgeçip bu kültürü yaşatan, işlemleri yapan genç kızlarımız ve kadınlarımızı gönülden kutlamalıyız.

Antep işinin ilk çıkışı; Antep işinin ilk çıkışı "Kırsal kesimden mi, şehirden mi?" Bu sorular hep zihnimize gölgeli olarak kalacak çünkü bunu tam olarak belgelemek gibi bir şansımız yok. Nakış işlemek bütün dünyada kadınların özel ilgi alanına girer. Orta Asya da Türk boylarının göçleri sırasında gelin kızların (yeni evli) atlarının eğerine asılı 40x60 cm ebadında kasnakları bulunmuş. Yerleştikleri yerin görüntüsünü bu kasnaklardaki kumaşlara nakşederlermiş. Atalarına mektup olarak ulaştırırlarmış. Bu çalışmaların örnekleri Orta Asya kazılarında bulunmuştur. Orta Asya da at sırtında taşınan kasnak ölçülerinin Antep işi işlemlerde kullanılan gergef ölçülerine yakın oluşu dikkat çekicidir.

Kırsal Kesimde Yapılan İşlemler

Kırsal kesimde daha çok erkek giyiminde kullanılmış olan işlemlere Antep işinin atasıdır diyebiliriz. Bu işlemler damat elbisesinin, içlik, köyneğin kol ve yakası, tuman ayağı, terlik gibi yerlerinde kullanılırdı. Eskiden giyim eşyalarının en değerlisi damat elbisesiydi. Çünkü kırsal kesimde çok küçük yaşta nişanlanan genç kızın, damat adayı için kendi elleriyle yaptığı bir işlemdi. Uzun sürede ve çok emek verilerek yapılan bu işlemin manevi değeri daha büyüktür.

1952 yılında Antep işi işlemlerin Kız Enstitüsünde Modernize edilerek kullanım alanına kazandırmak için yapılan atölye çalışması

Erkek için hazırlanan bu giyim tarzı yörede yazı köyleri ve dere köylerinde tam bir benzerlik gösterir, işlemlerin kadın giyimine uygulanması sadece dere köylerinde görülür Kırsal kesimde yapılan bu işlemler daha çok susma (ipek işi) ağırlıklıdır. Beyaz pamuk dokuma kumaş üzerine beyaz iplikle işlenmiş işlemler çoğunluktadır. Renkli iplikle işlemler için iplikler nar kabuğu ve cevizin yeşil kabuğu ile boyanarak sarının çeşitli tonları elde edilirdi. İşlemler bu ipliklerle yapılırdı. Bu işlemler sandıklardan çıkıp folklor oyunlarında kullanılmaktadır. Bu kıyafetleri kullananlar kalmadığı için işlemleri yapan kızlar da kalmamıştır. Kırsal kesimden tanıdığım birçok kadından aldığım bilgi "Ben gençliğimde çok işledim, kirpi oku ile çiğerdeldi yaptım." demişlerdir.

Kırsal kesimde işleme çeşitlerinden Çiğerdeldi'de, iplik takip edilir, kirpi oku ile kumaş delinir ve sargısı yapılır. Şehir merkezinde, tel çekilerek belirlenen bölgeler sarılarak çiğerdeldi işlenir. Bu farklılık dikkat çekicidir.

Şehirde Kadın Giyiminde Antep İşi

Eski örneklerde şehirde Antep işi daha çok kadın giysilerinde görülür. O dönemde kullanılan pamuklu kumaş çeşitleri; poplin, patiska, kahke bezidir. İpekli kumaş çeşitleri; birman, mongol, krepdemor, havayan, ham ipek dokuması gibi çeşitli kumaşlar kullanılmıştır. Pamuklu dokumalarda iplik, ipek dokuma türlerinde ibrişim ve ipek kullanılarak Antep İşi işlenmiştir.

Eski işlemler yıllarca sandıklarda saklanarak günümüze ulaşmıştır. Bugün bile göz kamaştırıcı güzelliğini korumakta olan bu işlemler elimizdeki en önemli belgelerdir. Kadın giysilerinden iç gömlek (kombinezon), gecelik, külot paçaları, ayak bağı (çorap gibi kullanılır), dolak (namaz başörtüsü) gibi eşyalarda Antep işi görülür. Gelinlik olarak giyilen bindallı üzerinden giyilen maşlah Antep işinin kadın giyimindeki en önemli parçasıdır. Bu günün yatak örtüsü üzerindeki işleme kadar işlemesi bulunan maşlahın örneğini bulamadım. Benzetme olarak fotoğrafladım.

Bebek Eşyalarında Antep İşi

Bebek için hazırlanan kırkılkta ilk takım gelenek olarak ipek kumaştan yapılır. Bunlardan başlık, pelerin, sitriye (zıbın), kundak, kundak bağı ve beşik örtüsü gibi eşyaların üzerinde Antep işi işlemler olurdu.

Kullanım Eşyalarında Antep İşi

Giyim eşyalarının yanında Antep işinin uygulandığı eşyalar; bohça köşeleri, meşefe sargısı (havlu sargısı), yastık kenarları, tandır örtüsü ve mahramadır. Mahrama misafire havlu tutan genç kızın koluna attığı ve üzerine havluyu koyduğu bir örtüdür. Şehirde erkekler için dört köşe işlemeli mendil (yağlık), fes örtüsü, uçkur ve tuman ayaklarında Antep işi görülür.

1890-1900 Antep İşinin Kullanım Alanı

1890-1900 yılları arasında Antep işi sofa örtüsü ve peçetesi ayrıca çay peçetesi gibi eşyaları süslemede kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak Amerikan Hastanesi yöneticileri Antep işi işlemleri ticari amaçla kullanıp İngiltere, Avrupa ve Amerika'ya göndermişlerdir.

1895'te ticaretle uğraşan bir Antepli İngiltere'de bir mağazada Antep işi işlemleri görmüş ve Antep işi adıyla satıldığını da görünce bu işlemlerin hangi kanaldan İngiltere'ye ulaştığını araştırmış. Amerikan Hastanesi işletmesinden oraya gönderildiğini öğrenmiş. Antep'e gelince bu işi ticari amaçla kendisi yapmaya karar vermiş ve 'iş evi' açmış. Çevresinde, komşularında ihtiyacı olup iş işlemek isteyen yöre halkına ulaşarak büyük bir gizlilik içinde Antep işini ticari amaçla kendisi üretirmeye başlamıştır. Daha öncede bahsettiğim gibi kadının kendi emeğini yabancı birine satması ayıp sayıldığı için, kimseye hissettirmeden büyük bir gizlilik içinde, kadın, emeğini paraya çevirmiştir. Benim ninemden, teyzemden ve birçok yaşlı kadından edindiğim bilgi Antep işinin ticaretini Ermeni asıllı Anteplilerin yaptığı doğrultusunda idi. Çünkü ağa, bey ve efendi kadınlarının çalışması ayıp sayılırdı. Çok kadın dışarıya işleme yaptığını açıklamazdı.

Edindiğim bilgiler arasında yazılı belge bulamıyordum. 1997'de, Gaziantep'ten 1900'lü yılların başında Halep'e gidip yerleşen daha sonra Amerika'ya yerleşmiş bir Antepli Ermeni'nin kızı olan Shushan'la tanıştım. Amerika'da 1997'de Antep işi işlemlerle açtığı serginin davetiyesi benim dinleyerek edindiğim bilgileri belgeledi. Shusan için Antep işinin halen halk arasında üretilip alıcı bulunduğunu öğrenmek ise sürpriz oldu.

Eğer bu el sanatını sadece Antepli Ermeniler yapmış olsaydı bugün Gaziantep'te işleyen olmazdı. Ermeniler de gittikleri yere bilgilerini beraber götürür, oldukları yerde Antep işi işlemeye devam ederdi. Gerçek şu ki Antep işinin pazarlamasını, ticaretini Antepli Ermeniler başlatmışlardır.

*Sandıktan çıkan
Antep işi işlemeli
gecelikler*

Antep'in Yaratıcı Kadınları

Krajian & Co. Nakışlı Mendil Üreticileri 1896-1934 Shushan M. Teager Aile Koleksiyonundan alınarak düzenlenmiştir.

Kadınlara yardım etmek için kadınlar tarafından başlatılan ve yürütülen bir endüstrinin öyküsü:

Bayan Shepard, kadınların baş örtülerindeki iğne ile yapılan oyaların güzelliğini fark etti ve

*Antep işi işleminin kadın giyiminde kullanımı
Mihri Cenani 1925*

kadınların nakış sanatındaki ustalıklarının kullanılabileceğini düşündü. Kadınlara iğne oyası yaptırarak, onları Amerika'daki annesine gönderip satılmalarını önerdi. Böylece yeni bir endüstri kolu başlamış oldu. 1895'te 23 yaşındaki genç Sarkis Krajian, Londra'ya gitti. Antep'teki Amerikan misyonerler tarafından Central Turkey College'de eğitildi ve mükemmel İngilizce öğrendi. Sarkis ailelerinde bulunan yaratıcı kadınların el işlerini de bilen bir adamdı.

Londra'nın büyük satış mağazalarını ve onları satın alan zarif hanımefendileri de görünce, Antep'te üretilen nakışlı mendil ve çay peçetelerini yaptırmaya karar verdi. Onlara Avrupa'da pazar bulabilirdi. Antep'e döndüğünde el yapımı nakış üreticileri olarak Krajian & Co.'yu kurdu. Londra'da bir firma Antep'e ham madde gönderdi. Sarkis nakış işi hariç şirketin işlerinin çoğunu yoluna koymuştu. Nakış üretimi ve kalite kontrol işini dul kız kardeşi Khanum Leylekian ile çözdü. Khanum zeki, eğitim görmüş ve çok becerikli bir nakışçı idi. Aynı zamanda iyi bir üretim sorumlusu olduğunu da kanıtladı. Onun çok yetenekli yardımcısı Gülizar da duldu. Kocasını öğretmenlik yapmıştı.

Krajian & Co klasik Antep işi ve iğne oyası ile süslenen nakışlı el yapımı mendil ve çay peçetesi yapımında uzmanlaştı. Antep işinin geleneksel modelleri geometrik, monokromatik ve çift taraflıdır. Firma çalışma alanı olarak kendi evini kullandı. Pazar hariç her gün öğleye kadar açıktı. Kadınlar evde yaptıkları nakışları getirip, paralarını alıyor, yeni ürün malzemeleri ile evlerine dönüyorlardı.

Khanum Badji başvuru şeklini hiç değiştirmede. İş için kadın geldiğinde becerilerini sergilediği bir teste tabii tutulurdu. İş böylece yeterliliğe göre veriliyordu. Tamamlanan nakışlar 22 kg'lık muslin çantalara bohçalanarak yerleştiriliyordu. Antep'ten İsviçre St. Gallen'deki Edward Sturzenegger firmasına gönderiliyordu.

1. Dünya Savaşı her yeri harap ediyordu. Krajians sürgün sırasında kaçmadı. 1915'de Antep'ten Halep'e sürüldüler (Tehcir). Khanum Badji tahta sandıklara biten nakış ve malzemeleri bir at arabasına yükledi. Kendisi de güneşten korunmak için siyah bir şemsiye kullandı. Halep'te kaldıkları geçici zaman süresince yeni nakışlar yapamadılar. Antep'te yapılarak getirilenler İsviçre'ye gönderilmeye devam edildi. Aile 1920 yılında Halep'ten Kıbrıs'a taşındı ve Khanum Badji'nin 1924 yılında ölümüne kadar mendil üretimine devam edildi. Antep'te

olduğu gibi Kıbrıs'ta da iş arayan yoksul kadınlar vardı. Bir kez daha her başvuran kişiye maharet ve yeteneğe göre iş verme yöntemi kullanıldı.

Bunun yanı sıra, burada Ermeniler kadar Müslüman ve Yunanlı kadınlara da iş yaptırıldı. Halep'te mülteci olarak kalan Gülizar'la Sarkis Efendi'nin küçük kardeşi Avedis ve birkaç Antep'ten gelen işçi mendil üretimine devam etti. Avedis hesap işleri ile biten işlerin Londra'ya nakil işlerini yaparken, Gülizar nakışları idare etti. 1924'de aile Londra'ya taşındı. 1929'da aile Halep'e döndükten kısa bir süre sonra Sarkis Efendi öldü. Dul eşi, Zarman Khanum Gülizar'la dükkânı idare etti. Bu sırada daha az özenli ve bazı dizaynlar ise hiçde geleneksel Antep işi değildi. Fakat bunlar İsveç dizaynına adapte edilmişlerdi. Üretim yavaşladı. Bir İskoç rakip, Çin'den ithal edilen el yapımı, pahalı olmayan ürünlerle pazarı doldurdu. Genç kadınlar nakış sanatını öğrenmek, özen gerektiren iş yapmak istemedikleri için işçi sayısı belirgin olarak azaldı. Avedis Krajian öldüğünde, 1934 yılında, üretim bitme noktasına geldi. Kalan Stoklar 50'li yılların başında New York'ta satıldı. Son olarak, kalan işlenmemiş çay peçetesi parçaları, Sarkis Efendi'nin kızı Helen tarafından 1970'lerde Lübnan sivil savaşı sırasında, Beyrut'ta masa örtüsü ve değişik örtülere dönüştürüldü." Shushan M. Teager

Kıbrıs'ta yapılan çalışma Antep işi benzeridir. Buna Lefkara işi ismi verilmiştir. Antep işi işlemlerden daha çok "susma" çeşitleri kopyalanmıştır. Shushan M. Teager'in sergi davetiyesindeki bilgiler benim için karanlık kalmış köşeleri aydınlatmaya yetti. Shushan'la çok iyi anlaştık. Bana Alice Odian Kaspanian'ın yazdığı, Ermenilerin yaptığı el sanatları ile ilgili kitabı gönderdi. Bu kitapta da Antep işinden övgüyle bahsedilmekte, yalnız bunu Ermenilerin işlediği iddia edilmektedir. Bu yanlış Antep'e gelip işleme yapan kadınları görünce düzeltceğimi sanıyorum. İşlendiği yörenin ismini taşıyan birçok işleme çeşitleri var. Bunlardan bir kaçını saymak gerekirse: Dantel Anglez, Çin İğnesi, Bulgar İğnesi, Brode, Maraş İşi gibi. Antep işi yapabilen insanlarda dünyanın neresinde olursa olsun bu işlemleri her yerde Antep işi diye yapmaktan gocunmamalıdır.

Avrupa'da çıkan "Burda" mecmuası Antep işi işlemlere değişik isim koymakta, ancak bizim yöre halkının çalışmaları, tarihi belgeleri, onların bu çabasını da boşa çıkaracaktır. Antep harbinde Antep işi işleyerek para kazanıp maddi imkan sağlayan Ermenilerden bahsedilmekte Antep harbi sırasında

Antep işi işlenmesi

bizim insanlarımız karınlarını doyuracak bir avuç buğday bulamazken evinde bombardıman altında yaşam savaşı verirken nakış işlemek imkanları ve malzemeleri yokken Ermeniler o imkanı nereden buldu sorgulamak gerek.

Bugün için Antep işi alıcıları kimlerdir?

Antep işi işleyen kadın en zor günlerinde işlemlerini paraya dönüştürüp geçimini sağlamıştır. Onun için yöre halkı içinde Antep işi yapabilen ve işlemleri maddi imkânı olup alabilen kadınlar arasında devamlı el değiştirip sandıklara girmiş ve orada hapsedilmiştir. Bu gelenek Antep işi işlemlerin dış pazarlara açılmasını engellemiştir. İşlemlerin uygulandığı alanlardan kız çeyizi için yatak örtüsü, oda takımı, dolak çoğunluktadır.

Antep işi işleyerek ailesine maddi destek sağlayan kadın ve kızlarımızın sayısı azımsanamaz. Ancak bu çalışma sisteminin genç kızlarımızın okuma şansını yok edecek boyutlarda olduğunu görmek üzücüdür.

Atölyeler kurulmalı çalışıp üretebildiği süreçte Antep işi işleyen kadınlarımız sosyal güvence altına alınmalıdır. Kafalardan "evinde otursun nakışını işlesin" zihniyeti silinmeli. Bilgili eğitimci nezaretinde dünya çapında pazarlanabilecek eşyalar üzerine emek verilip pazar aranmalıdır. Ancak bu şekilde çalışılırsa bu işlemler geleceğe taşınabilir. Yoksa kırsal kesimde giyilmeyen ve işlenmesi yapılmayan örnekler gibi bugünkü işlemleri de sandık köşelerinde ömrünü tamamlamaya mahkûm etmiş oluruz.

Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği Gaziantep şubesi yeni bir çalışma başlattı. Bu çalışma "Antep işi el sanatının yaşatılması ve ekonomiye kazandırılması projesi"dir. Bu proje kapsamında Antep işi işlemler için Nizip'te 16 atölye kuruldu. Bu atölyelerde 600'e yakın genç kız ve kadına bu işin incelikleri öğretildi. Antep işinin değişik aksesuarlarda kullanılmasını sağlamak için 11.05.2006'da bir yarışma düzenledi. Antep işini dünyaya tanıtmak için kollar sıvandı. Bu gurup gelecek vaat eden bir çalışma yapıyor. Terlikten takıya kadar yeni alanlarda uygulanan Antep işinin bu çalışmalarla bozulmadan geleceğe taşınabileceğine inanıyorum.

Akgün İncioğlu, Ferhan Sağım, Jale Özasan ve çalışma arkadaşlarının çabası Antep işine yeni bir pazar açıyor. Antep işi ile ilgili üç adet kitap basımını da gerçekleştirdiler.

Bu kadar çabaya rağmen yapılan işlemler halen gösteriş için kız çeyizinde sergilenip ondan sonra sandıklara hapsedilmeye devam ediliyor.

Antep İşi İşleme İsimleri

Antep işi işleme çeşitlerinde ana temaları oluşturan işleme çeşitlerinin isimleri aşağıdadır.

- toplulu
- çitime
- çitime badem
- bir çitime bir badem
- dörtlü çitime
- verev çitime
- filitreli çitime
- mercimekli çitime
- örümcekli çitime
- örümcek
- Verev örümcek
- örümcek yuvası
- dolu örümcek
- fantezi örümcek
- kartopu
- 2 li tel kırma
- 4 lü tel kırma
- cav işi
- cemeliyan
- 2 li cemeliyan
- 3 lü cemeliyan
- 3 lü mercimekli cemeliyan
- mercimek
- güllü mercimek
- mercimekli ciğer deldi

- ciğer deldi
- fis iğne
- file

Antep işi file işleme çeşidinde file kısmı hazırlandıktan sonra üzerine konulan motiflerle isimlendirilir:

- Güllü
- karanfilli
- lahanalı
- marullu
- bebekli
- melekli
- kuşlu
- kelebekli
- sepetli

File üzerine işlenen motifler kanaviçe işleme motiflerinden istifade edilerek uygulanmıştır. Kırsal kesimde önlük, tuman ayaklarına uygulanan kanaviçe motifleri şehirde Antep işi file işlemlerde uygulanır. Maraş'ta yapılan file çeşidi yine Antep işidir. Burada tek farklılık işlemenin file kısmı sarılırken, Gaziantep'te verev olarak sarılır, Kahramanmaraş'ta düz sarılır.

Antep işi işleme çeşidi bugüne kadar 110'u bulmuştur. İsimlerdeki dikkat çekici özellik kadının işlemeyi çevresinde gördüğü çiçeğe, tahıla, böceğe benzeterek adlandırmış olmasıdır.

Bir rivayete göre Cemeliyan bir papazın ismidir. Bir genç kız çok hasta olur bu papaz ona çok yardımcı olur. Kız iyi olunca işlediği nakışta yeni bir işleme yapar ve papazın ismini yeni bulduğu bu işleme çeşidine koyar. Kırsal kesimde işlenen örnekler susma ağırlıklıdır. Şehirdeki işlemlerde susma daha az kullanılmıştır. Susma çeşitlerinde yöresel isimleri yine benzetmelerle verilmiştir. Yılan egesi, güllü, bilbikli (goncalı), habbap ayağı (takunya ayağı), basamaklı (merdivenli), küpeli, sandıklı, hasırlı, buğday başağı, hamam taşı gibi. Antep işinde muşabak, Türk işi işlemlerde muşabak adı ile yapılan işleme kırsal kesimde "muskalı", şehirde muşabak olarak bilinir ve işlenir. Ayrıca Antep'e özgü bir işleme türü olan altın tel işleme çeşidinde ise muşabak hasırlı diye bilinir.

Antep işinde kumaşın teli çekilebilir olmalıdır. Antep işi işlenecek kumaşın ipekli, yünlü, pamuklu veya keten olması fark etmez ama atkı ve çözümlü eşit olmalı, tel çekimi kolay olmalıdır. Çünkü bu işlemenin temel taşıdır. Halk arasında (tel sökmek)

Damat elbisesi için işlenmiş örnekte Susma, Acur, Muşabak dikkat çekicidir.

*Sandıklardan çıkan
Damat mendili örnekleri*

diye tabir edilen tel çekimi ayrı bir işçilik sayılır. Genç kızlardan bazıları sadece tel çeker, bazıları da işlemeyi yapar.

1950-1951 öğretim yılında Kız Enstitüsünde Antep işine yenilikler katmak isteyen resim ve nakış öğretmenleri biz öğrencilere yeni motifler çizmemiz için ödev vermişlerdi. Resim öğretmenimiz Sevim (Derener) Eker, aydıngeç kâğıdına yeni motifler çizdiriyordu. Ben de bir daire içinde merkezden başlayıp kenarlara doğru uzanan bir motif çizmiştim. Resim öğretmenim beğendi. Ben de beğendiğim için marifetimi anneme gösterdim. Annem çizimi eline aldı "Yok kızım bu olmaz" dedi. Bozulmuştum. Nedenini sordum "Antep işi için tel çekilir, teli kumaşın verevine çekemezsin de ondan" dedi. Derste annemin ikazını öğretmenime söyleyince haklı buldu. Çünkü öğretmenim Antep işi işlemeyi biliyordu. Biz ondan sonra milimetrik kareli kâğıt üzerine çizim yapmaya başladık.

Zarife

Bazı yörelerde zürafa diye söylenen kenar iğne oyalalarına bizde zarife denir. Antep işi işlemlerin kenarlarını çeşitli zarifeler süsler. Metelik, yarım metelik, külâh, dut yaprağı diye bilinen örnekler kullanılır. Beyaz ibrişimle yapılan bu oyaları eskiden yaşlı kadınlar yapardı. Buna zarife çalmak denir.

Ayrıca iğne oyalarıyla yazma kenarları süslenirdi. Bu oyalara isimleri benzetildiği çiçekle anılırdı; altıntabak, leylak, kadeh çiçeği, kır çiçeği, kirli hanım, menekşe, sümbül, katkı çiçek, filiksiye, biber oyası, mercan gibi adlandırılırdı. İyne oyasını çok güzel yapan kızlar hanımlar vardı.

Fıtnat (Kutlar) Aray 1930 lu yıllarda Türkiye çapında el sanatlarına teşvik için yapılan bir yarışmaya işlediği oyalarla katılmış, büyük önder ATA-TÜRK tarafından altın madalya ile taltif edilmiştir. O dönemin valisi madalyayı bizzat Fıtnat hanıma takdim etmek istemiş ama eşi buna izin vermediği için törene katılmamış ve madalya sahibine ulaşmamıştır. Antep işi ustası Makbule Yıldırım Demir yazma kenarı için yaptığı oyalara daha sonra yaka çiçeği tarzında modernize ederek torunlarına hediye etmiş.

Gaziantep de Uygulanan Şekli İle Altın Tel İşleme

Altın tel işleme nakış için eskiden hakiki altın kullanılırdı. Altın pahalı bir malzeme olduğu için yapan kalmayınca bu el sanatı da hemen hemen unutulmuştu. 1995'te Kültür Müdürlüğünden beni çağırdılar. Unutulmaya yüz tutmuş bir el sanatını sordular, ben de bu işlemeyi önerdim. Bunu bilen çok az insan kalmıştı. İşlemeyi, bilen kadınlardan öğrenmeye çalıştım.

Türkan Özboya eskiden işlediğini söyledi, ben malzemeleri aldım yanına gittim. Ama ne yazık ki o da unutulmuştu. Daha sonra Tülay Kahkeci'nin evine gittim. Annesi işlemeyi biliyordu. Kasnağı aldı, teli iğneye geçirdi, çabucak işlemeye başladı. Bana çok kolay göründü. Denemek istedim, iğneyi aldım işlemeye başladım ama tel kıvrım kıvrım oldu, ters döndü çok çirkin iki sıra sardım. Tülay Hanım'ın annesi hemen müdahale etti. "Yok, olmaz teli küstürmeli değilsin" dedi. (Tülay Hanım'ın annesi 1996'da uzun zamandan beri altın tel işlemeyi yapmıyordu. Bana göstermek için yaptı. 15-16 yaşındayken komşusundan öğrenmiş. Yaşı 70'in üzerindeydi.)

İşlemenin bir özelliğini anlamıştım. Eve geldim denemeler yaptım. Sargı, çiğerdeldi, kuşgözü işlemlerini gayet güzel çıkardım. Ama "hasır işi" diye bilinen Antep işi ve Türk işinde de uygulanan muşabak işlemeyi beceremedim. Daha sonra Sayın Şakire Dinler'in bu işlemeyi bildiğini öğrendim. Malzemeyi toplayıp yanına gittim. "Kızım bu bir bakmayla öğrenilmez ki" dedi. Rica ettim, birkaç

sıra gitti geldi. Ondan da hasır işi İğnesinin püf noktasını öğrendim. (Şakire Dinler 17 yaşında iken altın tel işlemeyi kayınvalidesi Selver Dinler'den öğrenmiş. Aralık 1998'de ben Şakire Hanım'ın yanına gittiğimde 77 yaşındaydı; işlemeyi torunlarına hatıra kalsın diye yapıyordu.)

1999'daki Kültür Müdürü Sayın Abdulvahap Alagöz beni çağırdı ve Gaziantep'e özgü bir el sanatını sordu. 1995'te yaptığım öneriyi bu kez Abdulvahap Bey'e tekrarladım. Altın tel işleme kursu açın dedim. Benim usta öğretici olarak çalışmamı önerdi; ama benim işlemeyi öğretme yetkim yoktu. Sayın müdürün çabası ve bana yol göstermesi ile 3 ay süreli kursa Sevgili arkadaşım Rahmetli Sevim Öztekin ile beraber başladık bu kursta gelin teli kullanarak işleme yaptırıldı. Ben bu kursta hem öğrenci hem de usta öğretici olarak katıldım, kurs sonunda ben de arkadaşımın kurs bitirme belgesi aldım. (01.03.1999 - 28.05.1999) Bir grup genç hanımı da meslek sahibi olarak yetiştirdik.

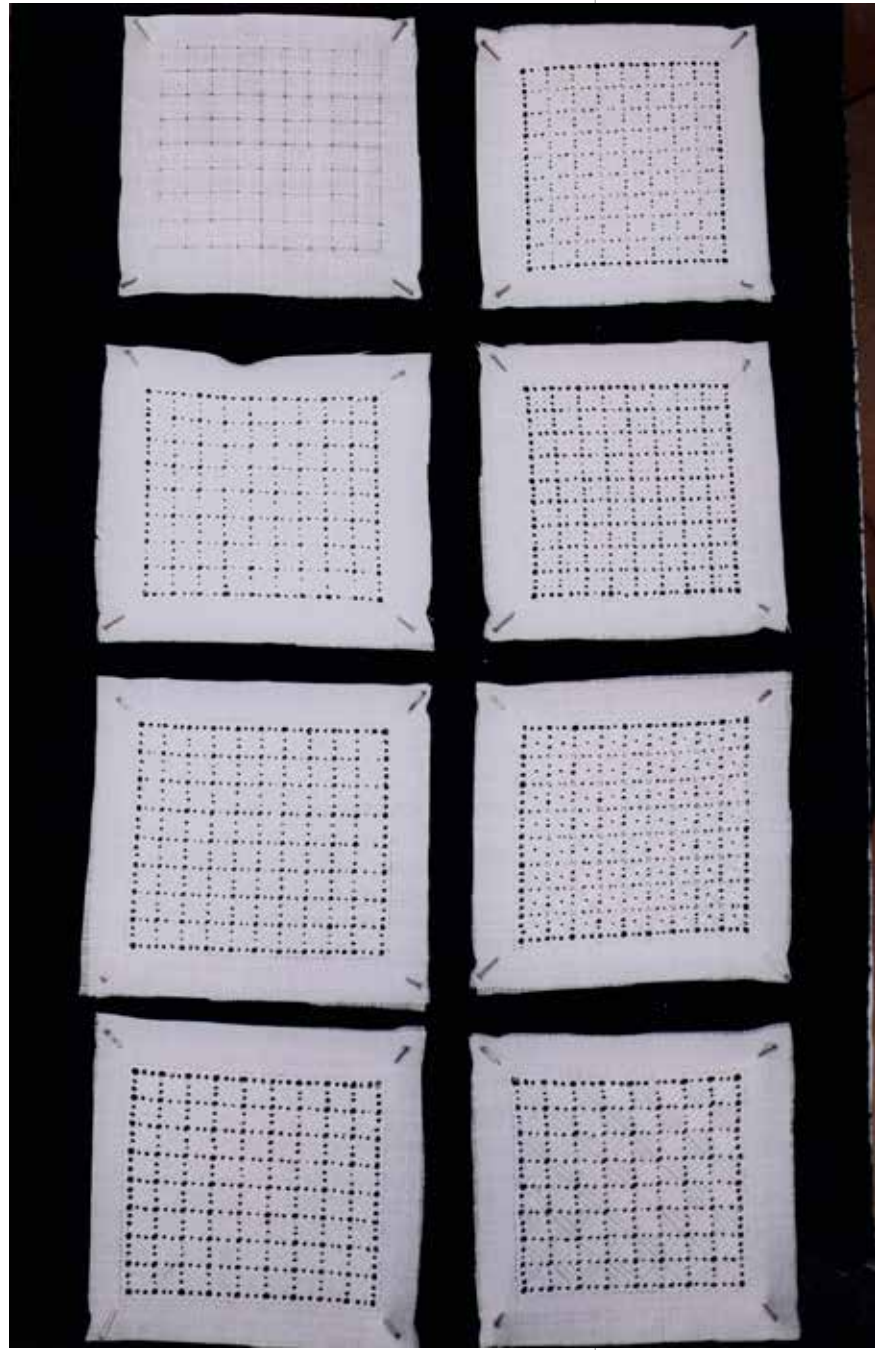
O gruptan şimdilerde bu işlemeyi yaparak para kazananlar var. Çünkü o zamana kadar bu işlemeyi bilen usta öğretici yoktu. O dönemden sonra açılan altın tel işlemeciliği kursunu Halk Eğitim merkezinin usta öğreticisi olan Sayın Günay Kimya devam ettirdi ve işleme yeni kılavuzlar kattı. 2001-2002 döneminde, Şehit Kamil Halk Eğitim merkez'indeki nakış öğretmenlerine altın tel işleme sanatının püf noktalarını gösterdim. Asıl meslekleri nakış olan öğretmenlerin nezaretinde harika işlemler yapıldı ve hâlâ da yapılıyor.

Sahre (Piknik) Geleneğimiz

Sahre geleneğimizin çok eskilere dayandığını biliyoruz. Yine Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde alıntı yaparak başlayalım:

"Daima bağ bahçalarda ayşü işret ederler."
"Nice bağı cihan misali bağçaları varkim güya yalançı cihanın irem zanıdır."

Antep halkının açık havada vakit geçirmeyi sevmesi geçmişten günümüze süre gelen bir gelenektir. Sahreye gitmek hepimizin o kadar içine işlemiştir ki sahreye gitmeyen Antepli olduğunu hiç sanmıyorum. Açık havanın tadını çıkarıp eğlenmeyi ve doğanın güzelliklerini içine sindirerek bir gün geçirmenin hazzını her Gaziantep'li bilir. Sahreye gitmek için geçmişten günümüze değişmeyen bir çok özel gün bahane edilirdi.

Nevruz (Yeni Gün) Sahresi

Nevruz mart ayının ilk haftası ile başlar 21'i 22'ye bağlayan gecede son bulur. O gün Nevruz olarak kabul edilir.

Mevsimin ilk sahresi Nevruzla başlar, uzun kış günlerinden sonra açık havaya çıkmak için bir vesiledir.

Nevruz gecesi hayat da bir leğene su konulur. Bir inanca göre "Nevruz Sultan" o gece bütün di-

Antep işinin değişik şekilde tel çekimi ve işleme örnekleri

*Antep işi ve Altın Tel işleme
karışık işleme örneği*

yarın üzerinden eteğini sürerek geçecektir. Yağmur yağarsa teştin içindeki su daha da kıymetlenir çünkü o yağmur nevrüz sultanın saçından damlamış ve bereket sembolüdür. Eteği, koyduğun suya değerse o eve bereket gelir. O su ile genç kızlar saçını yıkarsa saç çabuk uzar. Bereketli bir yıl olsun diye su evin dört bir yanına saçılır, çiçeklere serpilir. "Nevruz Sultan" eteğini sürüp geçmiştir. Onun için her taraf yeşillenmeye başlar, "Nevruz Sultan"ın bastığı, eteğini sürüp geçtiği, yeşil sahalara ilk basan olmak için yarışılır. Ayak değmemiş yeşil alanlar sahre yeri olarak seçilir. "Nevruz Sultan"ın gergefteki nakışını işleyerek, ayaklarındaki halhalı şingirdatarak, batıdan doğuya doğru geçtiği rivayet edilir.

"Nevruz sultan geldi geçti eteğini sürdü geçti, bereketi saçtı geçti" diye söylenir.

Nevruz günü bolca haşlanmış yumurta yenir, yumurta üreme sembolü olduğu için yıl bereketli olsun diye tercih edilir. Yumurtalar soğan kabukları ile beraber kaynatılır, soğan kabuğu rengi olur. Soğuk boya, şeker boyası kullanılarak kabuklar kırmızı, pembe renklerde boyanır. Taze soğan, maydanoz, karabiber, kırmızıbiber, tuz ve yufka ekmekle dürüm Nevruzda en baş yiyecektir. Bunun yanında maş piyazı yapılır. Evde pişirilip götürülen şehriyeli pilav yenir. Yağlı, topaçlı (kıymalı), malhıtalı (kırmızı mercimekli), köftelerden biri yoğrulur yenir. Malzemeler evde hazırlanır. Çabucak yapılacak şekilde götürülür. Eve en yakın sahre yeri seçilir; çünkü o gün mevsim daha yağışlıdır. Yağmur yağabilir.

Benim çocukluğumda 1940'lı yıllarda sahre yerlerinde satıcılar zembil (berdi hasırı ile örülmüş kazan şeklinde iki kulplu bir sepet) dolusu renk, renk yumurtaları getirip satarlardı. Evde yumurta kaynatmayanlar bu satıcılardan alırlardı. Yumurta kırıştırmak bu sahrenin en heyecan verici yarışlarından biri idi. Çocuklar büyükler kendi yumurtaları kırılıncaya kadar karşısındakilerin yumurtası ile tokuştururdu. Mart ayının ilk günü başlayan nevrüz günleri 21 Mart'a kadar devam ederdi. Onun için herkes aynı günde sahreye gitmez, 21 günlük zaman dilimi içinde bir gün sahreye gidilirdi. Şimdi tüm yurttan 21 Mart Nevruz Bayramı olarak kabul edilmiştir. "Nevruz Sultan"ın dünya üzerinden geçişi, gayrimüslimlerin yortu günleriyle aynı güne rastlaması ilginç geliyor bana. Onlar da yumurta boyayarak bu dönemi kutluyorlar. Bu bir saptamadır. Özel bir araştırma konusu olabilir.

Bu geleneğin, şamanizm döneminden beri devam ettirildiğini araştırmacı arkadaşlarımdan

öğrendim. Azerbeycanda yumurtaların üzerine kumaşın bağlama batık tekniği ile bağlanarak motifler oluşturulmuş. Yeni yeşillenmiş buğday, boyalı yumurtalar kına tepsi gibi hazırlanıp nevrüzde sunuluyor.

Hıdırellez (5 Mayıs):

Hazreti Hızır'ın o gün yer yüzüne indiğine ve su başında Hazreti İlyas ile bulunduğu ve dolaştığına inanılır. Onun için Hıdırellez günü su kenarına gidilir. Bir tutam ot alıp hayırlı bir dilek dileyerek suya atılırdı. Yetiş ya Hızır diye dualar okunur, Allah'a niyaz edilirdi. Bu geleneğimiz şimdilerde bir mektup yazma şekline döndü. İyi dilekler bir tarafta kaldı; kaynanaya, geline, eltiye kötü dilekler yazıp suya atanların yazdıkları kağıtları su kenarında toplayıp okuyan gençlerin gülüp eğlendiklerine şahit oluyoruz.

Suya yazılarak atılan en güzel Hıdırellez duası
"Arzuhal eyledim Mevlaya
Gönderiyorum deryaya
Yarabbi dualarımı kabul et
Hayırlı ise olsun
Hayırsız ise yerinde kalsın."

Kaymak Yemeğe Sahreye Gitmek

Baharın ilk günlerinde sütçü evlerine sipariş verilir. Kaymak yemeye sahreye gidilirdi. Kaymak, özel pişirilmiş kaymak ekmekleri geniş kaplarda bekletilen sütün kaymağına batırılıp siniler içinde sahrecilere getirilirdi. Nişanlı evi kaymak yemeye sahreye davet edilir veya evine sinilerle kaymağı batırılmış ekmek gönderilirdi. Şimdi kilo ile alınan kaymak eskiden olmazdı. Kaymağı süttten ayıracak bir sistem yoktu. Teştlere konulan sütlerin üzerinde kendiliğinden oluşan kaymağı ekmek batırılırdı.

Sandık Dibi Yemeğe Sahreye Gitmek

Uzun kış döneminden sonra sandık dibinde kalmış bastık, sucuk, tarhana gibi şire çeşitlerini yemek ve açık havada zaman geçirmek için sahreye gidilirdi.

Kadın Sahresi: Cuma günleri yalnız kadınların gittiği bir sahredir

Erkek Sahresi: Pazar günü yalnız erkeklerin gittiği bir sahredir.

Gelin Sahresi: Yeni evlenen gençlerin aileye tanıtılması için yapılır.

Nişanlı Sahresi: Oğlan tarafının nişanlı kızı ve ailesini ağırlamak için gidilen bir sahredir. Gurupla gidilen bütün sahrelerde aşçı, kasap, kesilecek koç beraber gider ve yemekler orada aşçı tarafından pişirilir.

Esnaf Sahresi: Her meslek grubu senede bir gün bir araya gelip açık havada yer içer eğlenir ve birbirilerini tanır, bu ahilik kültürünün bir parçasıdır ve hâlâ devam ettirilmektedir.

1950-60'lara kadar taşıt olarak; at arabası, at, eşek, Şam eşeği dışında fayton ulaşım araçlarıydı. Bunun yanında zamanın en modern arabalarının da Gaziantep'te bulunduğunu söylemek gerekir;

*Kavaklık sahresinde Kutlar
Ailesi 07 Eylül 1954
Masada sağdan
3. Ben Akten Köylüoğlu*

ama bu araçlar sadece birkaç ailede vardı. Onun için sahreye yakın yerlere gidilirdi. Gaziantep'te 1960'lı yıllarda at arabalarının tahta ve demir çemberlerden oluşan tekerleri yerine otomobil tekerleklerini takarak yeni bir taşıma aracı yapıldı (naylon araba). Bir süre sahreye naylon arabayla gitmek moda olmuştu. Hatta kadın kocasından mahkemede boşanma sebebi olarak "Hakim Bey, bir gün beni ayaklarımı sallıya sallıya naylon arabayla sahreye bile götürme-

di" diye şikayetini dile getirmişti. Uzun zaman şaka konusu olan bu konuşma dillerde dolaştı durdu.

Bağ, bağ evleri, Kavaklık, İncilipınar, Kalaycı Pınarı, Çağçağın başı, bostan araları, Humanız, Karatar, Nurgana, Zerdalilik, Dutluk, Değirmişem, Karpuzatan sahre yerleri idi. Saydığım sahre yerlerinin hepsi şehir merkezinin ortalarında kalmıştır. Yeni sahre yerleri 1950'lerde temeli atılan Dülük Ormanları, Burç Ormanları ve civar köylerin hemen hemen hepsidir. Günümüz şartlarında halkımız arabalarla istediği yere ulaşma imkanı bulduğu için sahre alanları şehir merkezinden uzaklaşmıştır.

Kavaklıkta akşam üzeri sazlar çalınır, eğlen-ce alemleri kurulurdu. Halk arasında "Güneş gedi-yi Meneyiş gedi-yi" diye söylenen söz, vakit geçiyor anlamında kullanılmasının gerçek hikayesini Vedat Kutlar'dan dinledim:

Meneyiş isminde Antepli bir Ermeni varmış. Çok güzel ut çalarmış. İkinci vakti udunu eline alıp Kavaklık'a giderken görenler "Güneş gidi-yor Meneyiş gidi-yor hadi bizde gidelim" diye, konser vaktinin geldiğini vurgularlarmış. Daha sonra bu deyim topluma mal olmuştur.

Sahrede Çoğunlukla Neler Yenirdi?

Yumurta, peynir, zeytin piyazı, peynirli helva "memey havlası", mevsim meyvelerinin her çeşidi, sarma, dolma, kapamalı pilav, köfte çeşitleri, yağlı, cevizli topaçlı ve çiğ köfte, hedik (buğday ve nohut haşlaması), tuzluca (nohut haşlaması), darı hediği (mısır haşlaması), kavurga (patlamış mısır) gibi yiyecekler yapılırdı. Pratik yemeklerin başında dürüm çeşitleri, yumurta, peynir, piyaz dürümleri gelirdi. Fıstık, ceviz, bastık, sucuk, kuru üzüm, kuru incir, çerez de götürülürdü. Giderken yemek götürmeye yarayan kazan, leğen dönüşte davul gibi çalınıp türküler söylenerek eve dönülürdü.

1957 Haziran Karatarda
Benim ailemin gençleri
bir arada
Kutlar ve Köylüoğlu ailesi

Sahrede yapılan eğlenceler

Darbuka çalıp oyun oynamak, ip atlamak, top oynamak, salıncağa binmek, papuç çarpmaca oynamak, beştaş, peçiç, tavlâ ve yüzük oyunu oynamak diye sıralayabiliriz. Çocuklara papatyadan, gelincikten taç yapılır söğüt dalından düdük, dikenler yaprak üstüne batırılarak taç yapılır. Çağladan tavşan, gelincikten bebek yapılır çocuklar da hoşça vakit geçirir, kendi oyuncaklarını elleriyle yaparak oynarlardı.

PEÇİÇ

Peçiç, yöresel bir oyundur. Şimdi sayı boncuğu olarak kullanılan it boncuğu yerine eskiden fıstık kabuğu kullanılırmış. Bunu öğrendiğimde peçiç oyununun Gaziantep'le özdeşleştiğini düşünmek elde değil. Orta asyadaki Türklerin de buna benzer bir oyunu 'peçiz' diye oynadıklarını öğrendim. Urfa, Maraş, Halep ve özellikle Antep'te oynanan bu oyun kızma biradere benzer, zeka ve sayı oyunudur. İspanyol asıllı Amerikalı misafirim, Alvaro'dan öğrendiğime göre; İspanya'da "Parchis" denilen bir oyun oynanıyormuş, isim ve oyun ku-

rallarının çok benzerliği bir tesadüf olmasa gerek. Peçiç; kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden hep beraber oynanır. Bu da aile içinde bir kaynaşmaya ve hoşça vakit geçirmeğe neden olur.

Oyunda puanlama

Boncukların elde sallandıktan sonra yere atıldığında açık ve kapalı gelişlerine göre sayı olarak değerlendirilir.

Oyun içindeki terimler

Taş dikmek: 12 veya 25 sayısı atılarak oyuna taş girdirmek.

Taş yürütmek: atılan sayı kadar taşı ilerletmek

Taş kırmak: karşı tarafın taşını oyun dışı bırakmak
Penk sayısı: 12 veya 25 sayısı atılınca kazanılan ekstra 1 sayı

Kubura düşmek: son karede takılıp kalmak

Eli açık: attığı sayı ile taşı yürütebilmek

Eli kapalı: taş dikmediği için taşı yürütememek

Taş çıkarmak: taşın parkuru tamamlayarak oyundan çıkması Mars olmak :hiç taş çıkarmadan yenilmek

Peçi'in kuralları

• Peçi iki oyuncu veya iki grup arasında oynanabilir. Eğer gruplar arasında oynanıyorsa taş yürütecek bir lider seçilir. Diğer oyuncular deniz boncuklarını sırayla atarlar.

• Oyuna hangi oyuncunun başlayacağını belirlemek için her oyuncu 3'er boncuk alır ve en büyük sayıyı atan oyuncu oyunu başlatma hakkını kazanır.

• Oyuna başlayan 6 boncuğun hepsini eline alarak sallır ve atar. Bu oyuncular arasında karşılıklı olarak sırayla yapılır. 12 veya 25 atan oyuncular taşlarını oyuna girdirirler(taş dikerler). Bir oyuncunun sırası tekrar boncuk atma hakkı bitinceye kadar sürer. Bu konunun detayını 4.maddede bulabilirsiniz. 2-3-4-6-8 sayı atan oyuncu taşını bu sayılar kadar ilerletir. Tüm taşlar oyuna girmeden 12 ve 25 sayı taşı yürütmek için kullanılmaz. Oyun gruplar arasında oynanıyorsa 12 veya 25 sayı getiren oyuna taş girdiren oyuncunun eli açıldı diye kabul edilir.

Oyuncu penk sayısını taş diktiği zaman kullanmaz. Oyun süresinde attığı sayı kadar taşlar oyunda ilerler. Oyunculardan 12-25 atamamış olan oyuncunun eli kapalı sayılır. Attığı 8-6-4-3-2 gibi sayılar boşa gider. Grubun tüm taşları oyuna girdikten sonra oyuncunun eli açılmış sayılır.

• 25-12-8-6 sayılarını atan oyuncu tekrar atma hakkı kazanır. Eğer bu sayılar peş peşe üç defa atılırsa yalnız bir tanesi geçerli sayılır bu kural küçük çocukları oyunda üzmemek için uygulanır. Asıl uygulamada üst üste gelen büyük sayıların tümünü yanmış kabul edilir. Sadece son gelen sayıyı kabul eder. Örn: 12+12+12+3= yalnızca 12+3 veya sadece 3 olarak kabul edilir. Örneğin sayılar 12+6+25+12+12+3 olarak gelirse 12 ler veya 25 ler 3 defa üst üste atılmadığı için bu sayıların hepsi geçerlidir. Ayrıca 12 ve 25 sayılarını atan oyuncu oyun içinde taşını yürütürken sayıların bir de artı puanı vardır buna "penk" sayısı denir. 12+1 ve 25+1 olarak değerlendirilir. Penk sayısı oyuncuya bir puan avantaj sayıdır. Bazı durumlarda oyuncunun isteği üzerine sadece penk sayısını kullanma hakkı vardır.

• 25 sayı ile oyuna giren taş şemada şeklinde görülen kareden başlatılır. 12 sayı ile oyuna giren taş şemada şeklinde görülen kareden başlatılır. Bu kural yalnız oyuna başlarken değil tüm oyun boyunca kırılıp oyundan çıkarılan taşın yeniden oyuna girmesi içinde geçerlidir.

• Oyuncular şemada okla gösterilen yönde ilerleyerek taşlarını yürütürler.

• Şemada   şeklinde gösterilen karelere bağ denir. Bağda bulunan taş karşı tarafın taşı ile kırılıp oyundan atılamaz.

• Eğer iki tarafın taşı "bağ dışında aynı karede bir araya gelirse ikinci oyuncu birinci oyuncunun taşını kırar ve oyun dışına çıkarır. Bu oyuncu 12 veya 25 atıncaya kadar oyuna giremez kenarda bekler. Örneğin:

• İki tarafında birer taşı aynı "bağ" üzerinde dururken birinci oyuncu 3 atıp bağdan çıkarak taşını yürütür, ikinci oyuncu da 3 atarsa birinci oyuncunun taşını kırar oyun dışı bırakır.

• İkinci oyuncu daha fazla bir sayı atmış ise, öndeki taşın yanından sayarak geçer ve taşı kıramaz.

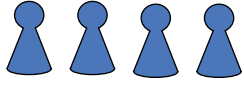
• Bazı durumlarda birinci oyuncunun taşı ikinci oyuncunun bir kare önünde olabilir. Bu durumda ikinci oyuncu 12 veya 25 sayı atmış ise "penk" sayısı avantajını kullanarak öndeki taşı kırabilir. "penk" sayısını taş kırmak için kullanan oyuncu taşını 12 veya 25 sayı yürütemez. "penk" sayısı ile taş kırabilmek için oyuncunun tüm taşlarının oyunda olması gerekir. Kırılmış taşı varsa 12 veya 25'i taşını tekrar oyuna girmek için kullanmak zorundadır. Örneğin: 25+3 sayı atan oyuncu bunu 3+1 (penk) olarak kullanabilir

• Kırılan taş oyuna ancak 12 veya 25 sayı atarak girdirilir.

• "Kubur" oyunun en son hanesidir. Ve bu hanede kalan taş ancak "penk" sayısı ile çıkabilir. Yani oyuncunun taşını kuburdan çıkarabilmesi için 12 yada 25 sayı atması gerekir.

• Oyuna 12 sayı ile giren taş oyunu 73 haneyi dolaşır tamamlar oyuna 25 sayı ile giren taş oyuna 16 hane avantajlı başlar ve 57 haneyi dolaşır bitirir.

• Oyunu tamamlayıp tüm taşlarını oyundan ilk çıkaran oyuncu oyunu kazanmış olur.

12 ile başlangıç

33	32	31
34		30
35		29
36		28
37		27
38		26
39		25
40	Kubur	24

25 ile başlangıç

48	47	46	45	44	43	42	41
49							
50	51	52	53	54	55	56	57

74 Son

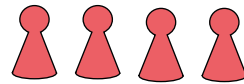
23	22	21	20	19	18	17	16
							15
7	8	9	10	11	12	13	14

25 ile başlangıç

58	Kubur	73	6
59	72	5	
60	71	4	
61	70	3	
62	69	2	
63	68	1	
64	67		
65	66		

12 ile başlangıç

Boncuk Atış Şekli

Bağ:

Boncuk Açık:

Taş:

Boncuk Kapalı:

Gaziantep Halk Oyunları
Mustafa ARSLAN

Gaziantep Halk Oyunları

GAZİANTEP HALK OYUNLARI

Mustafa ARSLAN
Öğretim Görevlisi

Gaziantep yöresi Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Akdeniz Bölgesinin kesişme noktasında, her Türk diyarı gibi güzide bir yöremizdir. Bulunduğu bu konum geçmişten günümüze yöreyi bir geçiş güzergahı haline getirmiştir. Doğu Akdeniz'e, Anadolu'nun güneydoğu ve güneybatısına, Orta Anadolu'ya ve bu yolla kuzeye açılan güzergahlarda bulunması yöreyi binlerce yıldır hem bir geçiş, hem de bir yerleşim merkezine dönüştürmüştür. Nitekim ülkemizin en eski yerleşim yerlerinden bazıları bu yörede bulunmaktadır. Bununla birlikte Gaziantep tarihi İpekyolu üzerinde bulunmaktadır. Bilindiği üzere İpekyolu bir ticaret yolu olmasının yanı sıra bir kültür yoludur. Bu yol aracılığı ile çeşitli toplumların kültürleri Gaziantep'e taşınmış ve kent kültürünün inşasına katkı sağlamıştır. Bunlara ek olarak Gaziantep çeşitli devletlerin yönetimi altında kalmıştır. Yörede hüküm süren Hitit, Pers, Roma, Arap ve en son olarak da Türk devletleri büyük bir kültürel birikim oluşmasını sağlamıştır. Türk Milleti'nin yörede bin yılı çok aşan egemenliği süresince, daha önceki medeniyetlerden kalan kültür bakiyesi havalı insanının eşsiz kültürüyle sentezlenmiş ve böylelikle günümüz Gaziantep kültürü ve folkloru meydana gelmiştir.

Yörenin kültürel birikimi en görkemli şekli ile yöre halk oyunlarında görülebilir. Oyunları incelendiğinde ülkemizin bu bakımdan en zengin yörelerinden biri olduğu hemen fark edilir. "Bizim ülkemizde 'halk oyunları' olarak isimlendirilen geleneksel danslar; halk katmanlarının ürettiği, kendi kültür yapısına göre şekil verdiği, herhangi bir toplumsal, bireysel veya tabiat olayını konu alan, yazılı hiçbir kuralı olmayan, temeli din, büyü ve taklitçiliğe dayanan, yerel özellikler gösteren, isteğe bağlı olarak çoğunlukla düğün, şenlik ve eğlencelerde uygulanan, katılımı öğrenilip kuşaktan kuşağa aktarılırken değişebilen, türüne göre bireysel ya da gruplar halinde oynanabilen, ezgili-ezgisiz, türkülü-türkü-süz olabildiği halde her zaman içsel bir ritmin hakim olduğu, içsel bir düzenin bulunduğu geleneksel oyunlardır"(Korkmaz 2003:129). Halk kültürünün ve sanatının bir ifade ve icra tarzı, ve bir tarih ve coğrafya gerçeği olarak zengin bir kadroya sahip olan halk musikisi ve oyunlarımızın en belirli vasıfları, yapılarındaki malzeme ve yakılmalarını etkileyen olaylar bakımından, çoğu zaman tarih belgeleri gibi değer taşımalardır, hatta çoğu zaman tarihin gözünden kaçan olayları dile getirirler (Ataman 1987:39-47).

Gaziantep yöresi oyunları ülkemizde oyun gelenekleri bakımından yapılan sınıflandırmada "Bar", "Halay", "Horon", "Karşılama" ve "Zeybekler" arasından halaylar sınıfına girer. "Halay, Güneydoğu Anadolu'nun tamamında, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinin büyük bir kısmında Akdeniz bölgesinin de doğu illerinde görülen, kadın erkek birlikte veya ayrı birkaç kişinin katılımıyla, çoğunlukla davul zurna eşliğinde oynanan temaslı sıra oyunları için kullanılan en yaygın addir" (Korkmaz 2003: 130). "Halaylar, toplu hareket ve davranışların gereği olarak, yardımlaşma, omuzdaşlık, el ele, kol kola, hat ta can cana, savunma ve korumacılık gibi insani ve öz yapısındaki soyluluk, musikileri, metrik sistem, dans formları, figür zenginliği ve estetiği ile süit esprisini oluşturan bölümlü bir meydan oyunudur" (Ataman 1983: 68). Burada halay sadece insanların bir dizi halinde ilerledikleri, ortada davul-zurna olan oyun sırası olarak algılanmamalıdır.

Halay pek çok kültürel işlevi bir arada üstlenir. Halay çok büyük oranda dairesel olan yapısıyla, alanı en verimli şekilde kullanmaya olanak sağladığı gibi, halay dizisindeki insanların halayın başındaki oyuncuyu ve dizideki diğer oyuncuları kusursuzca izleyebilecekleri bir izleme alanı (tribün) oluşturma işlevini de üstlenir. Böylelikle halay hem oyun alanı, hem de oyunu izleme alanı olur. Bunların yanında halayın belki de en önemli özelliği bir öğretim alanı sunmasıdır. Yöre insanları oyunları, oyunların türkülerini (ki bunlar çoğunlukla toplumun geçmiş yaşantısını, bir anlamda sözlü tarihini ihtiva eder), halayda (yanı sıra hayatta) uyulması gereken davranış kalıplarını ve daha birçok şeyi halayda öğrenir. Bu özelliği ile halay adeta bir okul işlevi görür.

Yörede "halay kurma", "halay sekme" yani oyun oynama vesileleri çok çeşitlidir. Sünnet, nişan, asker uğurlama ve düğün bu vesilelerin başlıcalarıdır. Geçmişte koç katımı ve bağ bozumu gibi vesilelerle de oyunlar icra edilegelmişse de bugün bu uygulamalara rastlanmamaktadır. Ancak son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan aşiret, oymak ve boy şöenleri oyunların icrası için yeni bir bağlam oluşturmaktadır. Geleneksel düğünler çoğunlukla mahsul zamanı sonrasında yahut güzün olmasına rağmen nişan, sünnet ve asker uğurlamalarının kalıplaşmış bir mevsimi yoktur. Aşiret, oymak ve boy şöenleri çoğunlukla bahar mevsiminde gerçekleşmektedir.

Halay sekmeye vesile oluşturan bu bağlamlara ek olarak yarışmalar ve bu yarışmalara hazırlık

yapılan halkoyunları çalışmaları da sayılabilir. Halkoyunları çalışmalarında geleneksellik, temel kaygılardan biri değildir. Bu çalışmaların asıl kaygısı yarışmalar ve bu yarışmalardan alınacak derecelerdir.

Gaziantep yöresi halaylarının eşlik sazı, diğer pek çok yöremizde olduğu gibi davul-zurnadır. Davul-zurna Türk düğün kültürünün vazgeçilmez aracı ve oyunlarımızın da en yaygın eşlik sazıdır. Çin'den Balkanlara kadar Türk Toplumunun yaşadığı her coğrafyada bu sazlara rastlanır ve komşu toplumlarda da yaygınlaşmıştır. Ancak davul-zurna icraları ve repertuarları yöreden yöreye değişebilmektedir. Gaziantep yöresi davul-zurnacıları yüzyıllardır usta-çırak ilişkisi içinde geliştirdikleri repertuarları ve icra özellikleriyle bugün kültürümüzün en önemli taşıyıcıları durumdadırlar.

Gaziantep yöresi halayları diğer halay yörelerimizde de (Hakkari ve yöresi hariç) olduğu gibi saat yönünün tersine ilerler. Halayın başında, "halay başı" bulunur. Halay başının yanındaki birkaç kişi "koltuk" olarak tabir edilir. Halayın sonundaki kişiye "halay

sonu" adı verilir. Ancak bu halay sonu, sahne icrasına yönelik halkoyunları ekiplerine mahsus bir oyuncudur; geleneksel halaylarda zorunluluk değildir. Geleneksel halaylarda halayın sonunda çoğunlukla yaşlılar, çocuklar ya da düğün sahipleri bulunur.

Halayda oynanacak oyundan, oyunun temposundan, halayın ilerleyişinden ve bazı zamanlarda davul-zurnanın icrasından halay başı sorumludur. Halay başı gelenekler çerçevesinde halayın en yetkili üyesidir. Halay başını koltuktakilere "ara yağlığı" denilen bir poşu, ahmediye, yazma ya da kefiye bağlar. Bu yağlık halay başının uygun zamanlarda koltuktakilere ayrılarak kişisel sunumlar yapmasına olanak sağlar. Halay başı istediğinde bu yağlığı bırakarak solo icrada bulunmak üzere halayın ortasına çıkabilir. Oyunların icrasında halay başı yönetmen pozisyonunda olmasına rağmen koltuktakilerin katkısı olmadan halayda etkileyici bir atmosfer oluşturmak mümkün değildir. Burada davul-zurnacıları da unutmamak gerekir. Onların katkısı da halaydaki coşkunun seviyesini belirler. Geleneksel halaylarda halay başı,

Halk Oyunları ekibi

koltuktakiler ve davul-zurnadan oluşan bu üçlü ekip halaydaki coşku seviyesini birlikte belirlerler. Halay dizisindeki bireyler birbirlerine çoğunlukla ellerden kenetlenerek tutunurlar. Diğer tutunma şekillerinin bir veya bir kaçını aynı halayda görülebilir.

Gaziantep yöresi halay geleneği genel olarak üç başlıkta ele alınabilir. Bunlar kadın halayları, erkek halayları ve karma halaylardır.

Kadın halayları

Kadın halayları, adından da anlaşılacağı üzere halay dizisinde yalnızca kadınların bulunduğu halaylardır. Bu halayların izleyicileri de yine kadınlardır. Bu halaylar ya düğün meydanının biraz uzağındaki bir alanda ya da oğlan/düğün evinin bahçesinde kurulur. Bazı bölgelerde asıl düğün meydanında karma halay dağıldığında yalnızca kadınların tuttuğu halaylar kurulabilir. Kadın halaylarındaki erkekler yalnızca davul-zurnacılarıdır. Bu halayların icracıları sadece kadınlar olduğu için oyunlarda kadın oyunlarından seçilir ancak erkeklerle kadınların ortak oyunları da çoktur. Bazı yörelerimizde kadın halaylarına davul-zurnacıların alınmaması uygulamasına Gaziantep'te neredeyse hiç rastlanmaz. Halayda her yaşta kadın bulunabilir ve yine her yaşta kadın halay başına geçebilir; ancak halay başı olarak kendini ispatlamış olmak öncelik sırasını belirler. Halayda hangi oyunun oynanacağını halay başı belirler. Gaziantep'in batısında kalan ve "Sof Köyleri, Dağ İçi, Cerit Arası" diye adlandırılan köylerinde, İslahiye ve Nurdağı ilçelerinin bazı köylerinde kadınlar ayrı halay kurarlar. Kadın halaylarında çoğunlukla "Haleyler, Kırık Havalı, Galatalı, Arabiler, Mane ve Koyseriler, Hoplatmalar ve Delilolar" biçimlerinden örnekler icra edilir. Ağır Gabalar ve Yarım Gabalar kadın halaylarına mahsus oyunlar değildir ancak bu oyunların örneklerini de maharetle sergileyen kadın halaycılar mevcuttur. Radyonun yaygınlaşmasıyla birlikte radyodan dinlenen başka yörelere ait ezgilerle de kadınlar halay sekmektedir. Bu duruma erkeklere kıyasla kadın halaylarında daha çok rastlanmaktadır.

Kadın halaylarında halay başı yöreye has bir edayla oynar. Çok fazla mendil sallamaz. Daha çok, mendili titreterek, bilek ve dirsek hareketleriyle kullanır. Baş üstünde mendil çevirme çok nadiren genç kadınlarda görülecek bir icradır. Ağır halaylarda koltuktaki kadın çoğunlukla halay başının eteğinin bir kenarından tutar. Bunun nedeni kadın

halaylarında ara yağlığının çoğunlukla olmayışıdır. Koltuktaki kadının eteğinden tutması sayesinde halay başının her iki eli de icraya katılır ve çoğunlukla her iki elinde de mendil vardır. Erkek halaylarında olduğu gibi halay başının halay dizisinden koparak bireysel icralarda bulunmasına yine nadiren genç kadınlarda rastlanır, ancak bu durum yörede hoş karşılanmaz. Geleneksel halaylarda halay sonu bir kural değilken halkoyunları ekiplerinde halay sonu kural olarak bulunur. Hatta halkoyunları ekiplerinde halay başı ile halay sonunun davranışlarından mendil sallamalarına kadar her hareketleri senkronize edilmeye çalışılır.

Erkek halayları

Erkek halayları sadece erkeklerin tuttuğu halaylardır. Yaş sınırlandırması yoktur. Bu halayların izleyicileri de çoğunlukla erkeklerdir. Nadiren uzak bir yerden kadınlar izleyici olabilirler.

Bu halaylar düğün meydanında kurulur. Kadın halaylarına kıyasla hem davul-zurnacılar, hem halaydaki bireyler, hem izleyiciler ve hem de oyunların çeşitliliği daha fazladır. Halay dizisindeki bütün bireyler erkek olduğu için oyunlar erkek oyunlarından seçilir. Her yaştan oyuncu halay başına geçebilir ancak düğünün şen olduğu zamanlarda (üç gün süren düğünlerde cumartesi günü öğleden sonrası ve akşamı) çoğunlukla orta yaş üstü oyuncular başa geçer. Halay başı ile koltuktakiler arasında ara yağlığı kesin olarak bulunur ve bu yağlık halay başının bireysel icralarını kolaylaştırır. Halay başının sağ elinde mendil vardır ve sol eliyle ara yağlığını tutar. Halay başı mendili geleneksel kalıplar çerçevesinde istediği gibi sallayabilir. Bu mendil sallama tavırları yaşa göre değişim göstermektedir. Yaşlılardan gençlere doğru ırgalamalar, titretmeler, bilek ve dirsekten yumuşak yönlendirmeler, baş üstünde çevirmelere ve daha sert hareketlere dönüşür. Bununla birlikte "iyi halaycı mendil sallamasında belli olur" (Bulut: 2010).

Erkek halaylarının en belirgin özelliği halay başının halay dizisinden ayrılarak bireysel icralarda bulunmasıdır. Bu bölümler oyunların en coşkulu bölümleri arasında yer alır. Halay başının yöresel kalıpların dışına çıkmadan ve oyun düzeninden kopmadan sergilediği bireysel icralar hem halaydaki oyuncu-izleyicilerin, hem de halay dışındaki izleyicilerin heyecanla beklediği ve en sevdiği bölümdür. "Halay başının asıl marifeti de budur" (-Şöhmelioglu: 2012). Zaten yörede halay başı olarak kabul edilebilmek için bu türden marifetleri

Yöresel kıyfet giymiş zurnacı

halayın gerektirdiği düzen içerisinde gösterebilmek gerekir. Halay başının bu ferdi bölüme geçişi keyfi değildir. Davul-zurna icranın belirli bölümlerinde halay başını bireysel gösterimler için yönlendirir. İyi bir halay başı davul zurna ile bu türden sözsüz iletişimlerini kurabilen kişidir. "halaycı davulcunun gözüne baktığında davulcu ne dediğini anlar" (Yalçın:2013) Zaten bu türden marifetleri taşıyan kişiler yörede tanınırlar, özel okuntularla düğünlere davet edilirler ve gittikleri her düğünde halay başına geçmeleri için ısrarlara maruz kalırlar. Geleneksel erkek halaylarında da kadın halaylarında olduğu üzere halayın sonundan sorumlu birinin olması zorunluluk değildir. Halayın sonunda çocuklar, yaşlılar ve düğün sahipleri olabilir. Elinde mendille halayın sonundan tutan kişi çoğunlukla düğün evinden biridir.

Karma halaylar

Yörede en yaygın olarak rastlanan halay türüdür. Oyuncu, izleyici ve eşlik sazları açısından en kalabalık halaylardır. Bunun nedeni kadın erkek ayrı kurulan halaylarda kitle ikiye bölünürken bu halaylarda kitlenin bir arada kalıyor olmasıdır. Gaziantep yöresi karma halaylarında genel olarak iki ayrı dizilim şekline rastlanır. Birincisi erkekler başta kadınlar sonda dizilim, ikincisi ise kadın ve erkeklerin yan yana tuttuğu dizilimdir.

Köy düğününde halay

En yaygın olan dizilim şekli erkekler baş tarafta kadınlar sonda olan dizilimdir ve yörede karma halay dediğimizde bu dizilim kastedilir. Bu dizilimde erkeklerle kadınların birleşme noktasında mutlaka karı-koca, bacı-kardeş veya çok yakın akrabalar bulunur. Bu halaylarda seçilen oyunlar büyük oranda erkek oyunlarıdır çünkü halayın başında daima bir erkek bulunmaktadır. Ağır havalarda, kırık havalarda ve hoplama havalarında halayın dizilimi korunur. Ancak ağır havalara katılım konusunda kadınlar daha az istekli görülürler.

Yakın akraba olan erkek ve kadınların yan yana tuttuğu dizilim ise nadiren bazı bölgelerde rastlanılan bir dizilimdir. Bu dizilim hiçbir zaman halk oyunları ekiplerinde gördüğümüz gibi bir kadın bir erkek şeklinde gerçekleşmez. Geleneksel karma halaylarda yakın akrabalar birkaç kadın ve birkaç erkekten oluşan öbekler oluştururlar ve bu kurallara değil keyfiyete tabidir. Halayın bir bölümünde üç kadın bir erkek, başka bir bölümünde bir kadın bir erkek yan yana tutulabilir. Önceleri bu dizilim Nizip, Oğuzeli, Nurdağı ve İslahiye ilçelerine bağlı az sayıda köyle sınırlıyken son zamanlarda yaşanan toplumsal değişimlerden dolayı bu şekildeki karma dizilim pek çok bölgede görülür hale gelmiştir (Gezer: 2013). Ancak bu halaylarda da halayın baş tarafı erkek ağırlıklıdır. Kadınların başa

geçmelerinde de bir mahsur görülmez. Bu halaylarda çoğunlukla kırık havalar ve hoplama havalalarının eşlik ettiği oyunlar oynanır. Ağır havalarla sekilen halaylar bu dizilimde nadiren görülür.

Daha önce de belirttiğimiz üzere yörede halay dizilimi, oyun seçimi, davul-zurna eşliği ve halay geleneğine dair daha pek çok unsur, halk oyunları ekiplerinin icraları ile geleneksel icralarda önemli farklılıklar barındırmaktadır. Bu durumun da doğal karşılanması gerekir çünkü halk oyunları ekiplerinin icra bağlamı ile geleneksel icra bağlamları birbirinden çok farklıdır. Halkoyunları ekipleri yarışma kaygısından kaynaklanan bir yönelimle daha güzel görüneni sunmayı amaç edinmişken geleneksel icrayı tamamen geleneğe uygunluk kaygısı yönlendirmektedir. Yarışma ekipleri jüri-hakem heyetine kendilerini beğendirme kaygısı ile her türlü estetik aracını devreye sokarken geleneksel halay yüzyıllardır kendi doğallığının oluşturduğu mecrada yol almaktadır. Son tahlilde halkoyunları ekiplerinin birincil önceliği geleneksellik değilken geleneksel halaylar geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlıdır.

Gaziantep yöresi halaylarında sekilen oyunların tasnifi aşağıdaki şekilde yapılabilir.

Gabalar

"Gabalar" yörenin en karakteristik oyun örnekleridir. Yapılan pek çok çalışmada "kaba" şeklinde kayda geçirilmiştir. Oysa yöreden hem halaycı hem de davul-zurnacı kaynak kişiler "gaba" şeklinde telaffuz etmektedir. Telaffuzun bu şekliyle Kafkasya ve Orta Asya Türk lehçelerinde hala yaşayan "gabak" sözcüğü arasında bir bağ kurulabilir. "Gabak" sözcüğü anılan Türk lehçelerinde "ilk, evvel, önce, önde giden" anlamlarına gelmektedir ki "Gabalar" da Gaziantep halay geleneği içerisinde ilk sırada sekilen halaylardır. Halaya ilk olarak "Gabalarla" başlanır. Bilindiği üzere Anadolu Türkçesine geçişte bazı sözcüklerin sonlarındaki sert ünsüzler düşmüştür. Örneğin "boyak" sözcüğü "boya", "kayak" sözcüğü "kaya" şeklini almıştır. Bu bilgidен hareketle "gabak" sözcüğünün "gaba" şekline dönüşmüş olduğu düşünülebilir. Kaldı ki bu değerlendirme geleneksel icra anlamında da yerine oturmaktadır.

"Gabalar" genellikle orta yaş ve üstü kişiler tarafından sekilir. Nadiren de olsa genç "Gabacılar" rastlanılır. Bu halaylar büyük marifet isteyen çok ağır tempolu halaylardır. O kadar ki Geleneksel Türk Danslarının en ağır örneklerinden biridir. Yayılım alanları Gaziantep ve Kilise komşu yörelerle sınırlıdır. Kendi içinde "Ağır Gabalar", "Yarım Gabalar" ve "Haleyler" olarak tasnif etmek mümkündür. Bu tasnif geleneksel olmayıp; bizim, aynı karakteri taşıyan oyunlardan en yaygın oynananın adı altında yaptığımız tasniftir.

"Ağır Gabalar", "Tam-Tüm Gabalar" şeklinde adlandırılır. Bu oyunlar yalnızca Gaziantep ve Kilis'in belirli kısımlarında oynanır. Çok büyük oranda erkek halay başları tarafından sekilir ancak nadiren kadın halay başı tarafından oynandığı da bilinmektedir. Örnekleri "Tam Gaba", "Yedideve" ve "Bostancık" "Hamuk (Amik) Gabası" şeklinde sıralanır. "Avşar"ı da "Tam Gabalar" içerisinde tasnif etmek mümkündür. Ancak süreç içerisinde "Avşar Gabası"nın devinim bütünlüğünde bir daralma olduğu düşünülmektedir. Bu "Gabaları" her halay başı oynayamadığı gibi her davul-zurnacı da çalamaz. Hem oyunsal hem de müzikal icrası büyük hüner ister. Bu halaylar, halayın bütünü tarafından sekilmez. Oyunsal icraya halay başı ve koltuktaki birkaç kişi katılır. Halay dizisindeki diğer kişiler – bazı köylerde sayıları beş yüzü geçer - izleyici durumundadır. Yukarıda zikrettiğimiz izleyici-oyuncu kavramı asıl anlamını "Tam Gabalar"da bulur. Oyun bütün örneklerde temel bir devinim, ezgi ve ritim yapısına sahiptir. Ancak hem halay başının

devinimi, hem davulun ritmi ve zurnanın ezgileri doğaçlamalara açıktır. Hatta bu eşsiz halaylara asıl tadını veren bu doğaçlamalardır. "Zurnanın karıştırmaları, davulun harbilemeleri ve tekerlemeleri olmasa gaba gaba olmaz"(Savaş, 2012). "Halayın ortasında kendine göre karıştırmalar- doğaçlamalar-yapmazsan ne sen bir şey anlarsın oynadığından ne de seni seyredenler zevk alır" (Gürbüz, 2012). Bu halaylarda halay başının halaydan koparak halayın ortasında sergilediği doğaçlama devinimler büyüleyici nitelikte ve çoğu zaman -genellikle ilerlemiş yaşlarına rağmen- bir atletin gösterebileceği atıklık ve esnekliktedir.

"Yarım Gabalar" "Tam Gabalar"ın tempo olarak biraz daha yükseltilmiş ve devinim bütünüün zamansal olarak yarıya indirilmiştir. "Tam Gabaların" devinim bütünü kırk sekiz birim zamanda

Gaziantep Merkez folklor kıyafeti

tamamlanırken "Yarım Gabalarda" yirmi dört birim zamanda tamamlanır. Bu halaylar da yine erkek ağırlıklı oynanır. Ancak "Tam Gabalara" kıyasla kadın halay başlarının sektiğine daha çok rastlanır. Bu halayların seyri de yine "Tam Gabalarda" olduğu gibi gerçekleşir. İcraları büyük ustalık gerektirir ama bu halayların icracıları "Tam Gabalara" kıyasla daha yaygındır. Yine temel teşkil eden devinim, ezgi ve ritimler üzerine büyük oranda doğaçlamalarla süslemeler yapılır. Seyri çok keyiflidir. Örneklerinin başlıcaları "Yarım Gaba", "Terezi", "Seydi Ahmet", "Gâvur Dağı" (Çukurova), "Hasandağı", "Mısıri" ve "Dilan" şeklinde sıralanabilir. Yörenin farklı kısımlarında bu örneklerden birkaçı yaygındır.

"Haleyler" hem kadınların hem de erkeklerin yürüttüğü bir halay örneğidir. Bu örnekler kadınlar tarafından daha çok sekilir. Denilebilir ki; Gaziantep Yöresinde kadınların sektiği en ağır halay örnekleri "Haleylerdir". Dolayısıyla bu halayları erkekler nadiren sekerler ki kaynak kişilerimiz bu oyunları açıklarken çoğu zaman "kadın haleyleri" şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Bu halay örnekleri de "Yarım Gabalara" kıyasla tempo bakımından daha yürüktür. Bununla birlikte "Yarım Gabalarda" bir devinim bütünü 24 birim zamanda tamamlanırken "Haleylerde" on iki birim zamanda tamamlanmaktadır. Görüldüğü üzere "Tam Gabalardan" "Yarım Gabalara" ve bunlardan da "Haleylere" doğru bütün örneklerde -Avşar Gabası istisna olarak - tempo artmakta ve devinim bütünüünün tamamlandığı birim zaman yarıya düşmektedir. Geleneksel Türk Dansları içerisinde en yaygın olan halay örneği tipik altı zamanlı halaydır. "Haleylerde" bu zaman ikiye, "Yarım Gabalarda" dörde ve "Tam Gabalarda" sekize katlanmaktadır. Bu veri ışığında şu tespiti yapmak mümkündür: "Gabalar" temel halay devinim bütünüünün zaman bakımından 2. 4. ve 8. katlarına genişlemiş biçimleridir.

Gaziantep Yöresi'nde görülen "Haleyler" biçiminden oyun örnekleri: "Arap Kızı", "Senem", "Gurbeti", "Karakuyu" başlıcalarıdır. "Haleylerle" "Yarım Gabalar" arasında bir geçişlilik olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin "Seydi Ahmet" talebe göre "Yarım Gaba" biçiminde çalınıp oynanabilirken yine talebe göre "Haley" biçiminde de çalınıp oynanabilmektedir (Kaplı, 2010).

Düzler

"Düzler" Gaziantep yöresinin tamamında en yaygın görülen örneklerden biridir. Oyunsal icrası ismi ile müsemma, düz ve gösterişsizdir. Bununla

birlikte usulü ve icrası Gaziantep'in doğusunda Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya gibi yörelerimizde aynı isimle anılan oyunlardan farklıdır. Karakter bakımından çok ağır bir tempoda icra edilirler ve oyunsal unsur çok sınırlıdır. Daha açık bir ifadeyle, oyunun belirli bölümlerinde halay başının yaptığı doğaçlamaların dışında devinim tekdüzedir. Daima 10/8 lik bir ritim eşlik eder ve ezgi tercihe göre sözlü ya da sözsüz olabilir. Halayların her türünde örnekleri sekilir ancak kadın halaylarında nadiren görülür. Daha çok erkek halaylarında bağlantı, din-

lenme ya da türkü dinleme maksadıyla yürütülür ve geleneksel halay sıralamasının bir parçasıdır . Bu halaylarda usule uygun ve herkesin bildiği bir şekilde arkaya-öne yönünde bir salınım mevcuttur. Halay başından en son kişiye kadar halaydaki herkes bu devinime iştirak eder. Bu halayları kendi içinde iki kategoriye ayırmak mümkündür: "Türkü­süz Düzler", "Türkü­lü Düzler".

"Türkü­süz Düzlerin" örneklerinin başlıcaları şunlardır: "Com Düzü", "Aşe Düzü", "Reşi Düzü".

Bu halaylarda en önemli unsurlardan biri zurnanın doğaçlamalarıdır. Bu örneklerde türkü olmamasından doğan boşluğu zurna icrası kapatır. Bu bölüm zurnacıların hünerlerini göstermeleri için olanak sağlar. Halaydakiler zurnacının performansını güzel sözlerle bağırarak överler. Zurnacının bu doğaçlamalarının sonunda halay başı kendi doğaçlamalarına geçer. Bu geçiş gelişi güzel olmaz. İcracılar arasında gerçekleşen sözsüz iletişime dayanır. Türkü­lü Düz Halayların icrası türküsüzlerde olduğu gibi gerçekleşir. Bu halaylarda, farklı olarak oyunun

1961 İstanbul Yapı Kredi bankası 1. folklor yarışmasına katılan Gaziantep ekibi. (Prof. Dr. Ayşegül Ataman albümünden.)

*Gaziantep merkez erkek
föklör kıyafeti*

belirli bir bölümünde halaydaki biri türkü söyler. Bu türküler genellikle usulsüz/serbest olarak uzun havaların çeşitli formlarında seslendirilirler ve konuları toplumu derinden etkilemiş olaylar ya da yörede yaygın olarak anlatılan hikayelerden oluşur. Çoğunlukla seslendirilen eserler yörede çok sevilen "usta malı" ya da hikayeli eserlerdir ve ustaların adlarıyla ya da hikaye kahramanının adıyla anılırlar. "Kılıncoğlu", "Deli Boran", "Öksüz Oğlan", "Elbeyoğlu", "Koroğlu", "Karacaoğlan", "Gencosman" ilk akla gelenlerdir(Altan: 3013). Bu havalar topluma model oluşturacak davranışları, kahramanlıkları, erdemleri, duygusal ve sanatlı bir üslupla yansıtırlar. Bu türküler halaylarda sürekli tekrarlanarak halayda bulunanların hafızası yeni-

lendiği gibi, halayda bulunan gençlere de olunması gereken kişi/kişiler tanıtılmış olur; adeta onlara bir rol model sunulur. Bunlara ek olarak yörede gelin havaları adı altında birleştirilen "Ezo Gelin", "Haco Gelin", "Zeynep Gelin", "Döne Gelin" vb. havalarda "Düz Halaylarda" seslendirilen türkülerdendir. Bu havalarda çoğunlukla bir gelinin dramatik ölümü konu edilir. Türküler usulsüz olmalarına karşın oyunda ve ritimde 10/8 lik usul devam eder.

Halay kurulup ilerlerken zurnacı bu türkülerini söyleme hünerine mazhar olan icracıların birinin yanına gelir ve hangi havayı söyleyeceğini öğrenir. Ardından, zamanı geldiğinde ana ezgiden ayrılarak bu türkünün ezgisini çalmaya başlar. Ezgiyi bir tekrar çaldıktan sonra türkücüye yol verir . Her türkü birkaç dörtlük söylenebildiği gibi her türkücü birkaç türkü de söyleyebilir. Hatta bazı halaylarda birden çok türkücü birkaç türkü söyleyebilir. Bu halaylara çoğunlukla orta yaş üstü kişiler katılır, gençler ve kadınlar çok fazla heves etmez, çünkü tempo ağırdır.

Galatalar

Adının anlamı üzerine kesin bir bilgi yoktur. "Galat" Eski Arapçada "yanılma, yanlış kelime veya söz" anlamlarına gelmektedir. "Galata" bir oyunun özel adıdır. "Gabalar"da olduğu gibi aynı oynanış geleneğinden en yaygın olan örneğin adı, sınıflandırmada kullanılmıştır. Bu halay örnekleri kadın, erkek ve karma olmak üzere her tür halayda görülür, 4/4 lük ritme eşlik eden arkaya-öne salınımlı bir devinimle işler. İcracı ve katılımcı kitlesi daha öncekilere oranla daha yüksektir. Bu halay biçimi oyunsal olarak yöredeki pek çok biçime kıyasla daha kolay, tempolu ve yürük bir ritme sahiptir. Bu biçimin örnekleri genel olarak iki bölümden oluşur: "sallama" ve "gezinme". Bu bölümlere bağlı olarak ezgi de genellikle iki bölüme ayrılır ve gezinme bölümünde doğaçlamalar ağırlık kazanır. "Sallama" bölümü oyunun kurulduğu ve halaydaki herkesin birlikte yürüttüğü bölümken, "gezinme" bölümü halaydakilerin alkışa geçtiği, halaybaşının ya da onunla birlikte birkaç kişinin halayın ortasında doğaçlamalar yaptığı bölümdür. Bu bölümler oyun tamamlanana kadar birkaç kere tekrarlanabilir. "Galata", "Eski Galata", "Halebi", "Sallama", "Yağlıkenar", "Küllük", "Darbuze", "Susam", "Cezayir", "Çoban", "Dallıbasma", "Bülbülün Kanadı", "Gürsel", vb. en yaygın örnekleridir. "Darbuze ve Susam" karakter olarak farklılık gösterir. Diğer örneklerin hoplatma

bölmeleri yokken bu oyunların hoplatma bölümleri vardır. Bu oyunların gezinme bölümlerinde sunulan doğaçlamalar daha çok "Manelere" benzer. "Susam" oyununun gezinme bölümünde kendine mahsus omuzlamalı bir doğaçlaması vardır ancak bu oyun gelenekte nadiren izlenir olmuştur. "Çoban ve Bülbülün Kanadı" oyunları türkülüdür.

Şirvaniler

"Şirvani" isminin İran'ın Kuzey Horasan Eyaletinde bulunan Şirvan şehriden geldiğini düşünülmektedir. Siirt'e bağlı Şirvan ilçesi de bu şehir ile ilgilidir. Sondaki 'i' Arapçadaki aitlik bildiren 'i'dir ve sözcük Şirvanlı, Şirvan'a ait anlamlarına gelir. Türklerin Anadolu'yu yurt tutmadan önce yüz yıllarca İran sahasında yurtlandıkları göz önünde bulundurulursa bu ismin kaynağı ve anlamı daha da yerine oturmuş olur. Bu isimle oyunlar yalnızca Gaziantep'e mahsus değildir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Doğu Akdeniz'de de yaygındır. Başka isimlerle anılıp icra geleneği bakımından "Şirvaniler" biçimi içerisinde değerlendirilebilecek oyunlar da bir o kadar vardır. Nitekim biz Gaziantep Yöresi "Şirvanileri" için böyle yaptık.

"Şirvaniler" tempolu ve eğlenceli yapıları itibarı ile her tür halayda (Kadın, Erkek, Karma Halay) yaygın olarak karşımıza çıkar. Bu biçimden örneklerle 6/8 lik ritim eşlik eder ve ağır halayların kuruluşunda ya da sonunda rastlanan örnekleri hariç çoğunlukla gençler tarafından icra edilir. Farklı isimlerle Gaziantep Yöresinin bütününe yayılmıştır. "İslahiye Şirvanisi", "Com Şirvanisi", "Reşinin Şirvanisi", "Aşenin Şirvanisi", "Karşılama" ve "Kırıkhan" (gelenekte oynadığı şekliyle) başlıca örnekleridir. "Şirvaniler" Gaziantep yöresinin bütününde müstakil bir oyun olarak ya da "Düzlere" bağlı olarak, kadın, erkek ve karma halayların tamamında icra edilir. Sadece farklı bölgelerde seçilen örnekler değişir. Gaziantep yöresi örneklerinde bu oyunların hiç birinin geleneksel olarak türküsi yoktur. Son zamanlarda ince sazların eşlik ettiği halaylarda "Kırıkhan" oyunu türkülü olarak oynanmaya başlanmıştır.

Arabiler

"Arabi" sözcüğünün daha önce açıkladığımız sondaki 'i' harfinin işlevinden dolayı "Arap'a ait, Arapvari" anlamına geldiği düşünülebilir. Bu gruptaki oyunlara Gaziantep Yöresinin genelinde rastlanmaktaysa da Arap coğrafyasına yakın olan Kilis ve Kilis'in köylerinde ve bizzat Arapların yaşadığı

kısımlarda çok daha yaygındır ve çok çeşitli tavır ve icralarla karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep Yöresi Halaylarının geleneksel oyun sıralamalarında daha çok gençlerin yürüttüğü "Galata-Arabi-Mane/Koyseri" yada "Arabi-Mane/Koyseri-Hoplatma" sıralamasında karşımıza çıkar. Çoğunlukla gençlerin yürüttüğü kendine mahsus bir tavrı olan yiğitçe bir oyundur. Halayın başında kadınların oynadığı örnekleri belli olmakla beraber halay başının erkek olduğu karma halaylarda kadın-erkek hep birlikte oynanırlar. İhtiyarların ve orta yaşlıların da büyük bir keyifle ve ustalıklı katıldıkları gözlemlenmiştir. Bu halaylar Hoplatmalar gibi tipik altı zamanlı halayların genişlemiş şeklidir ve devinim bütünü on iki zamanda tamamlanır. Bu yönü ile "Haleylerin" başkalaşmış şeklidirler denebilir. Gaziantep'te "Arabi" biçimli oyunlara türkü eşlik etmez ancak Suriye tarafında türkülü olanlarının da olduğu görülür.

Arabiler üç bölümden oluşur: "yürütme", "gezinme ve "atlama/sekme". Bu bölümler bütün örneklerde bu şekilde görülür yalnızca isimlendirmeler değişir. "Yürütme" bölümü halayın kurulmasıyla başlar ve halaydaki herkes bütünlük içerisinde oyuna uyar. Bir süre bu şekilde devam ettikten sonra "Gezinmeye" geçilir. İlk "gezinmede" halay başı çoğunlukla ortaya çıkmaz. Hem halaydakilerin hem de kendisinin yeterli motivasyona ulaşması için bir süre bekler. Gezinmeden sonra Davul-zurna "atlama" bölümünü vurmaya başlar. Bu bölüme girer girmez tempo yavaş yavaş yükselir ve halaydakiler de atlamaya geçerler. Davul-zurna tekrar "gezinme" bölümüne geçince halay başı halaydan ayrılır. Bu ayrılmalar keyfiyete tabi olup halay başının hüneri ile orantılıdır. Gezinme bölümü halaydakiler için izleme-dinlenme bölümü, halay başı için kişisel icra bölümü olarak değerlendirilebilir. Halay başı halayın ortasında, geleneğe ve ritme uygun doğaçlama devinimini tamamlayınca yine halayın başına döner ve davul-zurnanın tetiklemesiyle yine atlama bölümüne geçilir. Oyun halaydakiler usanıncaya kadar bir atlama bir gezinme şeklinde devam eder.

"Arabiler" biçimine dahil edilebilecek oyunlar: "Arabi" (tek ve çift), "Valde", "Hadediye", "Oğuzlu", "Esmergavli", "Bekmez", "Zennube" şeklinde sıralanabilir. "Bekmez" ve "Zennube" yalnızca kadın halaylarında sekilir. "Arabi" ve "Valde" karma halayların dışında kadınlar tarafından sekilmez. "Esmergavli" ve "Bekmez" bu biçimin zaman ve dolayısıyla devinim bütünü açısından genişlemiş örnekleridir.

Kırık Hava Halayları

"Kırık havalar" adlandırması yöresel olup çoğunlukla Türküleri "kırık hava" ezgileri eşliğinde sekilen halaylar kastedilmektedir. Bu halaylar Gaziantep yöresine ve hatta bütün halay yörelerine yayılmıştır ve çeşitleri en çok görülen halay örneklerinden biridir. Çoğunlukla bir türkünün ezgisi eşliğinde türküsüz olarak yürütülür ancak türkülü yürütülenleri de vardır. Sözsüz ezgiler eşliğinde yürütülen örneklerine de rastlanır. Bu ezgiler yöresel olabildiği gibi özellikle radyolar aracılığı ile popülerlik kazanmış türkülerin ezgileri de olabilmektedir.

"Kırık hava halayları" çoğunlukla gençler tarafından sekilir. Erkek halaylarında da örnekleri olmasına karşın Gaziantep Yöresinde kadınlar tarafından daha çok sevilir ve icra edilirler. "Kırık havalar" tempo bakımından "Haleyler" ile "Hoplama havalarının" arasında bir yeredir. Ne çok ağır ne de hareketli bir yapıya sahiptir. Halk müziğindeki (bir usule uygun olan, ölçülendirilebilen) anlamından farklı olarak buradaki anlamı "orta karar, edalı ama coşkulu olmayan" şeklinde yakıştırılabilir. Gençlerin sektiği ağır havalar gibi düşünülebilir. Altı zamanlı en temel halay adımıyla yürütülür. "Kırık havalarda" doğaçlamalar erkek halaylarına mahsustur. Yörede erkek halay başları diğer örneklerde olduğu gibi halaydan ayrılarak kendine mahsus gösterimler sunabilir ancak kadın halay başları bu oyunlarda halaydan ayrılmazlar. Erkek halay başları bu icra sırasında çoğunlukla ara yağlığıyla halaya bağlı kalmaz; yağlığı bırakarak ortaya çıkar. Kadın halaylarında bu doğaçlama bölümü bulunmaz ancak ara yağlığıyla ya da koltuktakinin halay başının eteğinden tutması sayesinde, halay başı kendine mahsus sunumlar yapabilir. Yörede sekilen kırık havaların yöresel olanları "Hızıme", "Hallüme" ve "Düyme" dir. Bunlara ek olarak başka yörelere ait "Bugün Ayın Işığı", "Telgrafın Telleri" vb. gibi ünlü türkülerin ezgileri eşliğinde de kırık hava halayları sekilir.

Mane ve Koyseriler

"Mane" ve "Koyseri" aynı zamanda özel oyun isimleridir. Bu oyunlar "Mani", "Maney", "Kuseri", "Koyseri" ve "Koseyri" gibi farklı şekillerde de telaffuz edilmektedir. Adlarının anlamı üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Bize göre "Mane" erkek özel adı olan, çok iyilik yapan anlamında Allah'ın doksan dokuz isminden biri olan Mennan ile ilişkilidir ve yörenin köylerinde Mennan adı çoğun-

lukla "Mane" şeklinde telaffuz edilir. Benzer şekilde Hannan isminin de "Hane" şeklinde telaffuz edilmesi, bu düşüncemizi destekler niteliktedir. "Koyseri" ise anlam bağına yine bir halay coğrafyası olan Kayseri ile kurmak mantıklı görünmektedir. Aynı Halebi, Şirvani ve Arabide olduğu gibi burada da sondaki "i" aitlik bildiriyor olabilir. Yine bu düşüncemizi destekler nitelikte benzer biçimde komşu ya da uzak yörelerden benzer ad almalar başka oyunlarda da vardır: Çukurova Gabası, Şirvani, Halebi gibi.

"Mane" ve "Koyseriler" yöredeki en yaygın halay örneklerinden biridir. Temel altı zamanlı halay adımının (hoplatmalar ve kırık havalarda kullanılan) evrilmiş şekillerindedir ve genişlemiş şekilleriyle birlikte altı zamanlı ve on zamanlı olarak karşımıza çıkar. Yöredeki en tempolu halay biçimlerinden biri olan bu halayların Gaziantep Yöresinin bütününde örneklerine farklı icra özellikleriyle rastlanır. Daima gençler tarafından yürütülür ve erkeklerin daha çok tercih ettiği bir karakterdir. Yine orta yaş ve üzeri tarafından da nadir olarak sekilir.

Bu oyunlar kendi içinde üç gruba ayrılabilir. İlk grup altı zamanlı bir devinim bütünlüğüne sahipken ikinci gurup süreç içerisinde genişlemeye uğramış olup sekiz zamanlıdır. Üçüncü grup ta aynı genişlemenin sonucu olarak on zamanlı bir devinim bütünlüğüne sahiptir. Üçüncü grupta ele aldığımız oyunları ayrı bir kategoride "Üçayaklar" başlığında toplamak mümkündür. Ancak bu gruptaki oyunların temel devinimlerinin "Mane ve Koyserilerle" aynı olduğu incelemelerimiz sonucu tespit edilmiştir. Bu nedenle ayrı bir kategori oluşturmak bu bağın anlaşılmasını zorlaştıracağından dolayı düşünülmemiştir. Ayrıca çalınıp oynanabildikleri gibi daha çok "Arabilere" bağlı olarak oynanırlar. Bu oyunlar temelde üç bölümden oluşurlar: "yürütme", "gezinme" ve "sekme". Bölümlerin bu adlandırılışı farklı şekillerde de yapılabilir, buradaki adlandırmalar yöre müzisyenlerinin adlandırmalarından çıkarım şeklinde yapılmıştır.

"Yürütme" bölümü aynı zamanda oyunun kurulum bölümüdür. Oyunun asıl temposuna kıyasla nispeten daha düşük bir tempoyla başlanır. Belirli bir tekrardan sonra "gezinme" bölümüne geçilir. Bu bölüm altı zamanlı temel adımdan farklı olarak iki zamanlıdır. Bu bölüm halay başının kişisel gösterimlerine olanak sağlar ancak ilk gezinmede halay başı çoğunlukla halaydan ayrılmaz. Daha sonraki gezinmeleri bekler. Gezinme bölümünü "sekme" bölümü izler. Bu bölümde oyun asıl temposuna

Folklor ekibi

ulaşır. "Sekme" bölümü kendi içinde iki bölüme ayrılabilir: "omuzlama" ve "sekme". Omuzlama gezinmeden sekmeye geçişte davulun harbileri ile eş zamanlı olarak özellikle halay başı ve koltuktakilerin omuzlayarak diz kırdıkları bölümü ifade eder. Keyfiyete bağlı olarak bir süre devam eden bu bölümden sonra bütün halayın birlikte yürüttüğü "sekmeye" geçilir. Bu bölümden sonra tekrar yürütme bölümüne geçilmez. Gezinme, sekme sıralaması ile isteğe bağlı olarak bir süre daha devam eder.

Bu oynanış geleneğine bağlanabilecek oyunların başlıcaları "Mane", "Çift Mane", "Koyseri", "Çift Koyseri", "Şamatya", "Cemile", "Uçurdum", "Zellocan", "Dereköy Üçayağı", "Çibikli" ve "Havarişkodur". "Mane", "Koyseri", "Şamatya" ve "Cemile" ilk gruptadır ve altı zamanlıdır. "Çift Mane", "Çift Koyseri" ve "Solak" ikinci gruptadır ve sekiz zamanlı bir devinim bütünlüğüne sahiptir. "Uçurdum", "Zellocan", "Dereköy Üçayağı", "Çibikli" ve "Havarişko", üçüncü gruptadır ve tamamen genişleyerek on zamanlı bir yapı oluşturmuşlardır. Bu örneklerden "Şamatya" halkoyunları sahnelerinde icra edildiği şekli ile gelenekte hiç izlenememiştir. "Havarişko" halkoyunları çalışmalarında on zaman-

lı bir devinimle işlenirken, gelenekte altı zamanlı ve çok farklı bir yapıya ve ezgiye sahiptir. Aynı durum "Kırıkhan" oyununun bölümleri içinde geçerlidir. Bu oyunun halkoyunları çalışmalarında kullanılan belirli adımları "Mane ve Koyserilerin" oynanış geleneğine uymaktadır ve bazı bölümleri on zamanlı temel adıma genişlemişlerdir. Kırıkhan oyunu da gelenekte halkoyunları çalışmalarındaki oynanış şekliyle izlenememiştir. Bunlara ek olarak "Dokuzlu" oyununun geleneksel girişi de "Mane ve Koyseriler" biçimi ile uyumludur. Bu oyun farklı devinim kesitleriyle genişleyerek yirmi sekiz zamanlı bir devinim bütünü inşa etmiştir.

Hoplatmalar

"Hoplatmalar" Gaziantep Yöresinin en yaygın halaylarıdır. Adının anlamı üzerindedir: hoplatma. Adından da anlaşılacağı gibi yüksek tempolu bir halay biçimidir ve Gaziantep yöresinin her bucağında sekilir. Her yaştan insanın iştirak ettiği bir halay biçimidir ancak daha çok gençler seker. Kadın halaylarında, erkek halaylarında ve karma halaylarda pek çok örneği yürütülür.

Hoplatmalar en yaygın halay adımı olan altı zamanlı adımla yürütülür. Ayrıca oynanabilirler ancak daha çok "Mane ve Koysailerden" sonra bağlı olarak oynanırlar. Bu halay biçimi üç temel bölümden oluşur. Bunlar "yürütme", "gezinme" ve "hoplatma" bölümleridir. "Yürütme" bölümü "Hoplatmaların" kuruluş adımıdır. Bu bölümde tempo oyunun asıl temposuna göre yavaştır. Oyunun asıl temposu "hoplatma" bölümünde ortaya çıkar. "Yürütme" bölümünün temel adımı hiç değişmeden "gezinme" bölümüne geçilir. Bu bölümde davul-zurnanın icrası değişir. "Gezinme" bölümü yöredeki diğer halay biçimlerinde de olduğu gibi halay başının kişisel icraları içindir. Bu bölüm aynı zamanda halaydakiler için dinlenme bölümüdür. Diğer "gezinmelerde" olduğu gibi hoplatmalarda da ilk "gezinme" halay başı genellikle bireysel doğaçlamaya çıkmaz.

Bu bölümde halay başı halayın ritmini bulmasını bekler. "Gezinmeyi" takip eden bölüm "hoplatmadır" ancak bu bölümü de iki ayrı bölümde ele almak gerekir. "Mane ve Koysailerde" olduğu gibi birinci bölüm "omuzlamadır". Bu bölümde davul harbilemeye başlar. Zurna ezginin en tiz seslerinde karıştırmalar yapar ve halaydakiler de çoğunlukla temel adıma eşlik eden eğilmeler, omuzlamalar ve yaylanmalarla davul-zurnaya eşlik ederler. Bu devinimler bir süre tekrarlanır ve bunu "hoplatma" bölümü izler. Halaydakiler ve davul-zurnacılar büyük bir coşkuyla "hoplatma" bölümüne girer. "Gezinme" ve "hoplatma" bölümleri belirli aralıklarla tekrarlanır ancak "yürütme" bölümüne tekrar dönülmez.

"Hoplatmalar" ezgilerinin sözlü olup olmamasına göre "türkülü hoplatmalar" ve "türküsüz hoplatmalar" şeklinde ikiye ayrılırlar. Yakın zamanlara kadar türkülü olanlar çok daha yaygınken günümüzde türkülü olan hoplatmalara çok az rastlanmıştır. "Türkülü hoplatmaların" türkülleri söylenmez olup bunun yerine sadece ezgisiyle halay sekilmeye başlanmıştır. Özellikle halkoyunları çalışmalarında türkülü oyunların pek çoğu türküsüz olarak çalışılmaktadır. Bu geleneksel halay biçiminin başlıca örnekleri örnekleri: "Berde", "Hoplatma", "Marmara" (türküsüz), "Belle", "Şekeroğlan", "Meyrem", "Güzelhan", "Leylim" (türkülü) şeklinde sıralanabilir. Bu sayılanlara ek olarak komşu yada uzak yörelerden türküler de bu halaylarda söylenebilmektedir. Marmara oyununun belirli devinim bütünleri sekiz zamanlı olarak genişlemiştir.

Delilolar

"Delilo" bir oyunun özel ismi olup en yaygın ve bilinen örnek bu olduğu için tasnif bu adlandırmayla yapılmıştır. "Delilolar" halay coğrafyasının bütün yörelerine dağılmış olan en yaygın halay biçimlerinden biridir. Adını halaybaşının doğaçlama icraları sırasında yaptığı abartılı, delice bulunan hareketlerden aldığı düşünülmektedir. Gaziantep yöresinin geneline farklı isimlerle, farklı ezgi ve icra özellikleriyle dağılmışlardır. Gaziantep Yöresi için oluşturduğumuz Geleneksel Oyun Sıralanışları Şablonu'nda yer almaz. Çünkü bu halay biçiminin örnekleri belirli bir sıralamanın dışında ayrıca sekilir. Örnekleri kadın, erkek ve karma halaylardan en çok kadın halaylarında görülür. Her yaştan kişilerce sekilebilir ancak daha çok gençler tercih eder. Genişlemiş yada daralmış şekilleri dışında sekiz zamanlı bir devinim bütününe dört zamanlı bir ezgi ve ritim eşlik eder.

"Delilolar" adı altında tasnif edilen oyunlardan Gaziantep yöresinde türkülü olanları olduğu gibi türküsüz olanları da vardır. Bu oyunların çoğunluğu iki yada üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "yürütme", "sürütme" ve "sekme" şeklinde adlandırılabilir. Bu adlandırmalar yöre icracılarının ifadelerinden çıkarılmıştır. "Yürütme" bölümü tipik "Delilo" adımıdır. Bu adım farklı şekillerde işletilebilir. "Sürütme" bölümü çapraz basılan farklı bir adımla sağa kayma bölümüdür. Bu iki bölüm aynı devinimin farklı icraları olarak ta düşünülebilir. "Sekme" bölümü ise geleneğe uygun şekillerde sekerek ilerlemeyi belirtir. Bu sekmeler çökerek tamamlanabileceği gibi çökmeden de tamamlanabilir. Yörede sekmelerin sonundaki çöküşü sadece erkekler yapar. Gaziantep Yöresinde bu halay biçimine dahil olan oyunlar bu bölümlerden ikisini içerebileceği gibi üçünü birden de içerebilmektedir.

Diğer yörelerde görülen halay başının doğaçlamalar yaptığı gezinme bölümü Gaziantep Yöresinde çoğunlukla görülmez. Bu oyunlarda halay başının bireysel gösterimleri çökme ile sınırlıdır. Temel adımın dışında kalan ve halayın başında yapılan şahsi gösterimler (mendil, el, kol, omuz, diz kırma, yaylanma vb.) diğer bütün biçimlerde olduğu gibi "Delilolarda" da mevcuttur. Bu geleneksel biçime dahil edilebilecek yöre oyunları "Delilo", "Demirci", "Temirağa", "Şirinnar", "Fatike", "Mendilli" ve "Çamurdöken" şeklinde sıralayabiliriz. Bunlardan "Delilo", "Temirağa" ve "Şirinnar" türkülüdür. "Mendilli" "Deliloların" geleneksel formu olan sekiz zamanlı devinim bütününden altı zamanlı de-

vinim bütününe daralmıştır. "Fatikenin" geleneksel formu başkalaşmış ve nerdeyse farklı bir oyuna dönüşmüştür. Bugün gelenekte izlenemeyen bu oyunun geleneksel icrası mı böyledir, yoksa halkoyunları çalışmaları sırasında mı dönüşmüştür tespit edemedik. "Çamurdöken" geleneksel sekiz zamanlı devininim bütününden dokuz zamanlı devinime genişlemiştir. Bu oyun Gaziantep Yöresindeki dokuz zamanlı tek oyundur.

Gaziantep Yöresi Halaylarının İcra Özelliklerinde Gözlemlenen Değişimler

Son yıllarda sosyal yaşamın her alanında gözlenen değişim Gaziantep yöresi halaylarına da tesir etmiştir. Altmışlı yıllardan sonra dünyaya yayılan popüler müzik, yine hızla yaygınlaşan kitle iletişim araçları sayesinde seksenleri takiben en ücra köylere kadar ulaşmış ve geleneksel kültürde fark edilir bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu müzik kültürü geleneksel kulak zevkini ve dolayısıyla müzik beğenisini değiştirmiş, özellikle oyunların temposunda bir yükselişe neden olmuştur. Genellikle ağır ve kendine mahsus bir vakanı olan halkoyunlarının temposundaki bu değişim, oyunun geleneksel icrasını ve tavrını da olumsuz etkilemiştir.

Yine kitle iletişim araçları yakın/uzak yörelerin ezgi, türkü ve oyunlarının yayılmasına olanak sağlayarak, kültürel etkileşimi hızlandırmış ve Gaziantep yöresi halaylarında farklı yörelerin ezgi türkü ve oyunları yer bulmaya başlayıp süreç içerisinde sayıları artmıştır. Bu etkileşim ilk bakışta çok olumsuz görülmeyebilir, ancak komşu ya da uzak yörelerden gelen bu oyun, türkü ve ezgiler zamanla yöresel oyun, türkü ve ezgilerin yerini almaya başlayarak bu kültür unsurlarını unutulmanın eşiğine getirmişlerdir.

Kitle iletişim araçları aracılığı ile yeniden şekillenen müzik beğeni Gaziantep Halayları üzerindeki en olumsuz etkisini eşlik sazlarında göstermektedir. Yörede davul-zurna eşliğinde yapılan düğünlerin sayısı her geçen gün azalmaktadır. Bilindiği üzere düğün salonlarında davul-zurna çalınmamaktadır. Çünkü davul ve zurna meydan sazlarıdır. Davul eşliği olmadan yukarıda saydığımız oyunların çok büyük bir bölümü yürütülemez. Davul-zurnanın yerini düğün salonlarında birkaç sazdan oluşan ince saz orkestraları almış, bu orkestralar süreç içerisinde köylere de yayılmıştır. Bu orkestraların girdiği her bağlamdan geleneksel halaylar çıkmıştır. Yöre düğünlerinde sadece davul-zurna tarafından çalınan düğünlere rastlamak çok zordur. En iyi ihtimalle orkestranın yanında -belki özellikle isteyen olur

diye- davul-zurna da bulunmaktadır. Çünkü süreç içerisinde yöre insanının, özellikle gençlerin müzik beğeni yeniden yapılmış –yukarıda zikrettiğimiz popüler etkileşimlerden dolayı- ve davul-zurnanın sesinden zevk almaz olmuşlardır. Özellikle genç kadınlar davul-zurnayla çalınan halayları terk etme eğilimindedir.

Bu hızlı değişimde belki de en büyük sorumluluklardan biri de yöresel halkoyunları çalışmalarındadır. Bu çalışmalar ve sonucunda gidilen yarışmalar bir bakıma kültürel rezervin korunmasını sağlamıştır ancak yarışma ve birinci olma kaygısı süreç içerisinde oyunların yozlaşmasını, ezgilerin değişmesini, tempunun inanılmaz ölçüde yükselişini beraberinde getirmiştir. Yarışmak ve başarı elde etmek için girilen bu çalışmalar yörede neredeyse her köyde farklı tavır ve adımlarla icra edilen halayları tek-tipleştirmiştir. "Tek-tipleşme olgusu, kültür için ciddi bir tehlikedir. Kültürde tek-tipleşme olgusu milli kültürlerin zayıflaması ve düşünce biçimlerinin de bir örnek haline gelmesi üzerine kuruludur. Küçülen (büyük bir köy haline gelen) dünyada toplumların birbirlerini anlamaları ve uyum sağlamaları görüntüsü altında, tek merkezden pompalanan önerilere uyulması öneriyi getirene 'itaat' edilmesi sonucunu, itaat de kültürel bağımlılığı beraberinde getirecektir" (Yayla 2006:16).

Her icrasında yeniden yaratılan, doğaçlamalarla bezeli ezgi, türkü ve oyunlar "derleme/ düzenleme" adı altında kadük ve ruhsuz icralara dönüştürülmüştür. O kadar ki herhangi bir zurnacıya çaldırduğunuzda en az on dakika süren ezgiler birkaç ölçüyle sınırlandırılarak notaya alınmış, "senkronize" etmek adına oyunlara ve ezgilere eklemeler/çıkarmalar yapılmış, bölümler eklenmiş ve hatta laboratuvar ortamlarında yeni oyunlar icat edilmiştir. Oysa dünyada senkronize olmayan bir geleneksel dans yoktur. Daha da garip olanı bu çalışmalar yapılırken yörede geleneğe bakma ihtiyacı duyulmamıştır. Gaziantep Yöresi Halkoyunları çalışmalarında şu anda "ben yaparım olur" anlayışı ile yeni "derlemeler", "düzenlemeler" ve "senkron" çalışmaları devam etmektedir. Yapılan bu çalışmalar usta öğreticilere, yöre davul-zurnacılarına dikte edilmekte ve gelenekte yaşayan ezgi, türkü ve oyunların yerini "derlenmiş", "düzenlenmiş" ve "senkronize" edilmiş bu yoz biçimler almaktadır.

KAYNAKÇA

ALTAN, Durdur (2013) Doğum yeri ve yılı Işıklı Köyü 1965 olan rençber ile 16.07.2008 ve 14.06. 2013 tarihlerinde yapılan gözlem ve görüşme notları. Derlemelerin görüntü kayıtları Mustafa Arslan Arşivindedir.

AND, Metin (1964) Türk Köylü Dansları, İzlem Yayınları, Ankara.

ARSUNAR, Ferruh (1962) Gaziantep Folkloru, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

ATAMAN, Sadi Yaver (1983) Türk Halk Oyunlarının En Yaygın Çeşitleri: Halaylar, 2. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Ankara.

ATAMAN, Sadi Yaver (1987) Folklor Araştırmaları Açısından Halk Oyunlarımıza Genel Bir Bakış ve Ateş Kültü İle İlgili Oyunlar, 3. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt 3, Ankara.

BULUT, Şihli (2010) Doğum yeri ve yılı Gaziantep 1927 olan davulcuyla 07.08. 2010 Gaziantep'te yapılan görüşme notları. Görüşme notları Mustafa Arslan arşivindedir.

ERSOY, Ruhi (2005) Barak Türkmenleri'nin Sözlü ve Yazılı (Resmi) Tarihlerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi, Milli Folklor Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi, Sayı; 65. Ankara.

GAZİMİHAL, M. Ragıp (1991) Türk Halk Oyunları Kataloğu .Cilt; 1-2-3, Baskıya Hazırlayan: Nail Tan, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

GEZER, Hasan (2013) Doğum yeri ve yılı Gaziantep 1946 olan zurnacıyla 19.03. 2013 tarihinde Gaziantep'te yapılan gözlem ve görüşme notları. Derlemenin ses ve görüntü kayıtları Mustafa Arslan arşivindedir.

GÜRBÜZ, İ. Halil (2012) Doğum yeri ve yılı Musabeyli 1935 olan rençber ile 18.07. 2012 tarihlerinde yapılan görüşme notları. Derlemenin görüntü kayıtları Mustafa Arslan Arşivindedir.

GÜZELBEY, C. Cahit (1959) Gaziantep Folklorundan Notlar, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Kardeşler Maatbası, sayı.13, Gaziantep.

KAPLI, Hüseyin (2010) Doğum yeri ve yılı Gaziantep 1938 olan rençber ile 21.08.2010 tarihlerinde yapılan görüşme notları. Derlemenin görüntü kayıtları Mustafa Arslan arşivindedir.

KILINÇ, Yılmaz (2004), Gaziantep Halk Oyunlarının İncelenmesi ve Sunumu, Ayıntap Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi. Sayı;1.

KORKMAZ, Kürsat M.(2003) Osmaniye Halk Oyunları Hakkında Bazı Görüşler, Osmaniye Folkloru ve Halk Kültürü Sempozyumu, Osmaniye.

KORKMAZ, Kürsat M. (....) 50 Yıl Önceki Gaziantep'te Gelin ve Damat, Milli Folklor Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi. Sayı; 42-43. Ankara.

SAVAŞ, Haydar (2012) Doğum yeri ve yılı Gaziantep 1948 olan davulcu ile 03.11.2012 tarihinde yapılan gözlem ve görüşme notları. Derlemelerin görüntü kayıtları Mustafa Arslan Arşivindedir.

ŞÖHMELİOĞLU, Mustafa (2012) Doğum yeri ve yılı Gaziantep 1946 olan çiftçi ile 16.07.2008 ve 06.11.2012 tarihinde Cerit Yenyapan Köyü ile Gaziantep'te yapılan gözlem ve görüşme notları. Derlemelerin görüntü kayıtları Mustafa Arslan arşivindedir.

YALÇIN, Mehmet (2013) Doğum yeri ve yılı Karadede Köyü 1972 olan rençber ile 16.07.2008 ve 23.06. 2013 tarihlerinde yapılan gözlem ve görüşme notları. Derlemelerin görüntü kayıtları Mustafa Arslan Arşivindedir.

Gaziantep Mutfağı

Dr. M. Ragıp GÜZELBEY (Mirbey)

Gaziantep Mutfağı

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

GAZİANTEP
CITY OF GASTRONOMY

Member of the UNESCO
Creative Cities Network
since 2015

GAZİANTEP MUTFAĞI'NIN TARİH BOYU GEÇİRDİĞİ EVRELER VE YAŞAMIŞ OLAN KÜLTÜRLER

Dt. M. Ragıp
GÜZELBEY

Gaziantep ilk insanların yaşadığı yaklaşık 6000 yıla yakın bir geçmişe sahiptir. Neolitik devirde (Cıllı Taş Devri) başlamıştır. Hitit, Med, Pers, Asur, Roma, Bizans, Arap ve toplamda 20'yi aşan medeniyetin yaşamış olduğu bir kenttir. Geçmişte ismi Aynıtap, Ayıntap olarak söylenirken daha sonraları yörede yaşayanların şivesiyle Entap, Antep şeklini almıştır. 20. Yüzyılın başlarında Cumhuriyet'in ilanı sonrası Antep, Gaziantep adını almıştır.

Coğrafi konumu itibariyle Gaziantep, kuzeyden Avrupa ve Asya'yı, güneyde Afrika ve Arabistan Yarım Adasına bağlar. Doğuda ise Çin'den başlayarak batıda Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu üzerindedir.

Gaziantep, milattan önce 200'lü yıllarda 500.000' in üzerinde dünyada en fazla insanın yaşadığı bölge olan Mezopotamya'nın en batısındaki Fırat nehrinin yanında, Akdeniz bölgesinin de doğusunda yer almaktadır. Güneyinde ise büyük Arap kenti olan Halep bulunmaktadır. Çevresinde bulunan bu zengin kültürlerin etkisi ile, Gaziantep kendine özgü sosyal ve ekonomik yapıya sahip bir kent haline gelmiştir. Bunun en güzel kanıtı ise Fırat kenarında Belkıs (Zeugma) denilen yerde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan mozaiklerdir.

Türklerin Anadolu'da ilk yerleşik düzene geçmeye başlaması 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında dayanır. Devam eden süreçte Müslümanlığın kabul edilmesi Türklerin Anadolu'ya yayılmaya başlaması

başlangıç sürecidir. 13. Yüzyılda Ertuğrul Gazinin oğlu Osman Bey dedesi Süleyman Şah'ın bu bölgede ölmesinden sonra, batıya doğru yayılarak 1299 yılında Bilecik Bozüyük'te Osmanlı devletini kurmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti yanında Gaziantep'in yeri daima farklı olmuştur. 15. Yavuz Sultan Selim'in bu yörede hüküm süren Türk boylarından Memluklu'ları 1516'da Mercidabık'ta yenmesi ile Gaziantep Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Osmanlı'nın bu bölgeye hakim olmasıyla birlikte Horasan'dan yeni gelen Oğuz boylarından bir bölümü Gaziantep yöresine yerleşmiştir. Kendine özgü mutfak kültürünü yöredeki mutfak kültürü ile birleştirerek bugünlere taşımıştır.

Gaziantep Mezopotamya'nın en batısında, Akdeniz iklim kuşağına yakın, ılıman denecek bir kara iklimine sahiptir. Geçmişte Anadolu'yu kuzeyden güneye geçerek Arabistan yarım adasına bağlayan, doğudan batıya kervanların geçiş yaptığı İpekyolu üzerindedir. Özellikle çevresinde bulunan Şanlıurfa, Hatay, Adana, Adıyaman ve Halep kentlerinin Gaziantep'te oluşan mutfak kültürüne önemli etkileri olmuştur. Ancak Gaziantep'li ve bölgede yaşayan etnik guruplarla birlikte, kendine özgü oluşturduğu mutfak kültürünü bu günkü konumuna taşımıştır. İstiklal harbinde Fransızların yaklaşık bir yıl kuşatma altında kalan Antep Börk denilen patlıcan sapını bile yemekte değerlendirmiştir. Yine bunun gibi yokluk sebebiyle marul yaprağından da yeni yemekler oluşturulmuştur. Bu süreç de mevcut çeşitliliğin oluşmasında etken olmuştur. Yöredeki bazı ortak kültüre ait olan yemekleri adeta filtre ederek kendine özgü bir lezzet konumuna getirmiştir. İşte bu etkenler, yaşamış bütün medeniyetler ve kervanların burada bıraktığı izler sonucu bu yemek kültürünü oluşturmuştur. Yörede yetişen her türlü sebzedden, meyve yemekler içinde çeşni haline gelmiştir. Dünyada buna benzer bir durum yok denecek kadar azdır.

Yöredeki tarihsel kalıntılardan mutfakla ilgili olanlar, bölgedeki yaşamın ve beslenme kültürünün yüksek düzeyini ortaya koymaktadır. Günümüze doğru gelirken bu kalıntılarda birçok yörede olmayan farklı mutfak aletleri görülmektedir. Taştan oyulmuş sallar (üzüm ezmek ve muhtelif amaçlarla kullanılmak için yapılmış, çukur taştan oyulmuş büyük kaplar), değirmenler, masere kazanları (bakırdan yapılmış üzüm suyunun kaynatılması için

*Emine Göğüş Mutfak Müzesi
(Tandır Canlandırması)*

Altı ezmeli kıyma kebabı

Gaziantep mutfağında eskiden kullanılan bakır eşyalar

kullanılan büyük, değişik ebatlarda, ağzı açık kaplar), bakırdan yapılmış leğenler, muhtelif amaçlı yemek kazanları, yağ kazanları, tepsiler, süzekler, el aletleri, taştan ve topraktan yapılmış irili ufaklı kaplar bu kültürün ayrı kanıtlarıdır. Bu araçların bir kısmının büyüklüğü toplu yaşamın yarattığı ortak kullanım sosyal hiyerarşi ve yardımlaşmanın geçmişten günümüze önemini ortaya koymaktadır.

Gaziantep'i tarihsel anlamda 17. yüzyılda ünlü bir gezgin olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Gaziantep için söyledikleri. Evliya Çelebi'nin Gözüyle Gaziantep: "Şehr-i Ayıntab-ı Cihan" (Dünyanın Gözbebeği Şehri)" olarak tanımlamıştır.

Coğrafi Konumuna Bağlı İklim Kuşağının Etkileri

Gaziantep 37.22 enlem, 37.05 boylamda yer almaktadır. Sahip olduğu bu konuma bağlı olarak karasal iklim kuşağında olmasına rağmen, il genelinde 368 rakımdan başlayarak 1496 rakıma ulaşan bir coğrafi yerleşime sahiptir. Gaziantep'in % 45'i

Akdeniz ikliminin, %55'i ise karasal iklimin etkisi altındadır. Ancak Akdeniz iklim kuşağı ile Mezopotamya bölgesinin ortasında bulunması bu kentte farklı bir coğrafi kimlik kazandırmaktadır. Bu özelliği ile yer yer kısmen Akdeniz iklim kuşağının etkileri görülmektedir. Diğer bir tanımla ılıman deniz iklimine de sahiptir diyebiliriz. Bazı yıllar ilkbahar mevsiminin çok kısa olması ve yazın erken gelmesi dikkat çekici bir özelliğidir. Gaziantep'te yetişen meyve ve sebzelerin çeşitliliği birçok yöreye göre farklı özellikler gösterir. Yörede yetiştirilen Antep fıstığı, zeytini, domatesi, biberi, patlıcanı, acuru, turpu, havucu, salatalığı, haylan ve kış kabağı, tüylü acuru, tarhununu, haspiri (safran) tamamen yöreye özgüdür. Bunların dışında 40 çeşidin üzerinde isimleriyle tespit edilmiş üzüm çeşitleri tarih kayıtlarında yazılıdır. Rakımı düşük olan yerlerde ekonomik olmamakla birlikte bazı tarım ürünleri yetişmektedir. Gaziantep ilinin toprakları bir çok tarım ürününün yetişmesine müsaittir. Aynı zamanda büyük baş ve küçük baş hayvancılık yapılmasına uygun bir coğrafyadır.

Ekşili ufak köfte

Tarım Arazileri ve Hayvancılığın Gastronomi ile Buluşması

Hayvancılık:

Gaziantep'te 700.000 civarında büyük baş ve küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Son yıllarda artan talep karşısında 100'ün üzerinde süt ve et üretimi yapan büyük baş hayvan çiftlikleri kurulmuştur. Ayrıca yöreye ait farklı özelliklere sahip halik, kölük (boynuzsuz koyun) veya üveysi denen koyun türleri vardır. Bu koyun türlerinin kuyruk kısmının gövdesine yağ olarak dengeli yayılması, ayrıca yöredeki meralarda kekik türü doğal bitkilerle beslenmesi bu hayvanların etinin çok lezzetli olmasına neden olur. Ancak Gaziantep'te artan tüketim nedeniyle, küçük baş kırmızı et ihtiyacı artmakta bu nedenle de yörenin ağız tadına uygun hayvan türleri diğer illerden temin edilmektedir. Bu nedenle Tarım İl Müdürlüğü Hayvancılık Bölümü ve özel sektörlerin bu hayvan türünün ıslah ve üretimini artırma için çalışmalar yapılmaktadır.

Aynı zamanda yine yöredeki keçi türünden elde edilen Antep peyniri yörenin tek başına peynir ihtiyacını gidermekle kalmayıp il dışından gelen talepleri de karşılayacak boyuttadır. Yine hayvancılığa bağlı olarak süttan üretilen kaymak, sıvı kaymak (krema), lor, çökelek, ağız gibi ürünler vardır. Tereyağı, sadeyağ gibi hayvansal ürünler de önemli bir üretim potansiyeline sahiptir. Yörenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan tavuk çiftliklerinde yumurta ve beyaz et üretimi gerçekleştirilmekle birlikte, et tavukçuluğu üretimi talepleri tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü Gaziantep'e yönelik yurtiçi ve yurtdışından başlayan gastronomi turları ihtiyacı arttırmıştır bu yüzden çevre illerden beyaz et ihtiyacı temin edilmektedir. Ancak yumurtada durum aynı değildir. Yıllık 2 milyarın üzerinde yumurta üretimi yapan çiftlikler vardır. Fazla olan üretimi özellikle Orta Doğu ülkelerine ihraç edilmektedir. Yörede ayrıca nisan ile temmuz ayları arasında doğal yetişen kekik nedeniyle bal üretimi yapanların mevcut meralar uğrak yeridir. Kekik çiçeği ile beslenen arıların balları, aromaları nedeniyle çok lezzetlidir ve değerlidir. Üretimi çok fazla olmamakla birlikte önemli kısmen talepleri karşılamaktadır.

Tarım

Gaziantep zengin biyolojik çeşitliliğe sahip Ortadoğu'daki nadir kentlerden biridir. Bu zenginliğin neticesinde farklı toprak grupları oluşmuştur. Bunlar alüvyal topraklar, organik topraklar, koliviyal topraklar, kırmızı Akdeniz toprakları, kırmızı kahverengi

Akdeniz toprakları, kahverengi orman toprakları, bazaltik topraklar, kahverengi topraklardır. Gaziantep ilinin toprak çeşitliliği her türlü tarım ürünlerinin yetişmesini sağlamıştır. Gelirinin % 40'ını tarımdan sağlıyor olması çeşitliliğin ve elverişli iklimin sonucudur. Gaziantep il toprakları fazla olmamakla birlikte birçok tarım ürününün yetişmesine müsaittir.

Gaziantep ilinin yüzölçümü çok büyük olmasına rağmen arazi yapısından dolayı çok değişken bir ürün yelpazesine sahiptir. Bahçe tarımında başta Antepfıstığı olmak üzere zeytin ve üzüm çeşitleri yetişir. Yöreye özgü domates, biber, patlıcan ve birçok sebze çeşitleri yetişmektedir. Ayrıca kayısı çeşitleri (zerdali ve şekerpare), kiraz, elma, ayva şeftali, ceviz, incir, dut, nar, erik, badem, vişne, armut, kavun, karpuz, Trabzon hurması (son zamanlarda) gibi muhtelif meyve çeşitleri de yörenin verimli olan topraklarında yetişmektedir. 5000 yıllık geçmişe sahip olduğu bilinen Antep fıstığı yörenin isminden de anlaşılacağı üzere bir bahçe ürünü olup Gaziantep'in önemli bir ekonomi kaynağıdır. Antep fıstığı lezzet, yağ oranı ve aroması itibarıyla dünyadaki en güzel fıstık çeşidi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda menengiç ağacının meyvelerinin kurutulup kavrulması, ardından tıpkı Türk kahvesi gibi pişirilmesi ile elde edilen menengiç kahvesi de yöreye özgü sevilerek tüketilen bir içecektir.

Menengiç ağacından aşılansak elde edilen Antep fıstığından, yöresine ve cinsine göre meyvenin olmaya başladığı ilk safhadan son safhaya kadar muhtelif amaçlı kullanılmak üzere erken, orta, ve sonuna doğru ürün çeşitliliğini sağlamak için hasat yapılır. Böylece fıstık kullanan sektörlerin farklı ihtiyaçları karşılanmış olur. Başta baklavacıların, kadayıfçıların tercih ettiği kuşgözü diye tanımlanan yeşil renkli fıstık en kıymetli olanıdır. Ayrıca adına ağaç altı denen erken olgunlaşan ağaçtan yere düşen ağızları çatlak fıstık türüdür. Antep fıstığının işlenerek mamül haline gelmesi için yörede sanayi olarak değişik sektörler oluşmuştur. İhracatın yanı sıra yörede taze ve kurutulmuş olarak yenilmesinin dışında pastacılıkta, baklavacılıkta, çikolata sanayinde, birçok tatlı çeşitlerinin yapımında ve kuruyemişçilikte Antep fıstığının yeri ve önemi büyüktür.

4000-5000 yıllık bir geçmişe sahip olan zeytin yetiştiriciliği de günümüzde artarak devam etmektedir. 10.000.000'a yakın zeytin ağacı ile yörede Antep fıstığından sonra gelen en önemli tarım ürünü olup genelde yağı çıkarılarak zeytinyağı elde edilmesinin yanında sofralık olarak da kahvaltı masalarında yerini alır. Artan rekolte nedeniyle

var olan zeytin işleme tesislerinin yanı sıra yenileri de kurulmaktadır. Büyüyen gastronomi kültürüne hizmet edecek sanayi sektörleri kurulmaktadır. Gaziantep'te mevcut gastronomi kültürüne bağlı olarak özellikle buğdaydan elde edilen pilavlık, köftelik çok farklı amaçlarda kullanılan ürünler vardır. Bunların içinde özellikle tütsülenerek elde edilen Firik yörenin gastronomi kültüründe önemli bir yere sahiptir. Pilav olarak değerlendirilen bu ürün buğdayların yeşil başak halindeyken tütsülenip, kırılıp ayıklanması sonucu elde edilen bir üründür. Komşumuz Halep'te Firik tek başına pilav yapılırken, hazmı zor olduğu için, pişerken bizde içine bir miktar bulgur katılır. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Yine buğdaydan ön pişirme yapılarak elde edilen Dövme'nin (yarma) yörenin gastronomi kültüründe çok büyük önemi vardır. Dövme ile yapılan Keşkek yemeği Türkiye'nin birçok bölgesinde yapılırken Gaziantep'te pek yapılmaz. Bilinmesine rağmen yapımı zor, ağır bir yemek olması nedeniyle terk edilmiş bir yemektir. Ancak dövme farklı şekilde çorbalarda, etli ve etsiz yemeklerde kullanılır.

Gaziantep'te 17. yüzyılda 40 çeşidin üzerinde üzüm üretimi olduğunu Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde açıkladığını belirtmiştik. Değişen talepler iklim şartları ve hastalıklar nedeniyle bir kısmı yok olmuştur. Şu anda 10 çeşidin üzerinde üzüm yetişmektedir. Üzüm zirai alan olarak fıstık ve zeytinden sonra Gaziantep'te önemli bir yere sahiptir. Üzümden elde edilen birçok ürün çeşitleri vardır. Bu ürünler yöre halkının dışında, dışardan gelen talepler ve turistler vasıtasıyla önemli bir gelir kaynağı haline dönüşmüştür. Genelde hiçbir katkı maddesi kullanılmadan elde edilen bu organik ürünler tercih sebebidir. Daha önce yaptığımız açıklamalarda yöreye ait sebze çeşitliliğinden bahsetmiştik. Bu sebzeler, yörenin iklim koşullarına bağlı olarak şekil ve lezzeti nedeniyle farklı özelliklere sahiptir. Örneğin Türkiye'de birçok yerde patlıcan yetişmesine rağmen Gaziantep'te yetişen patlıcan hem lezzeti hem de farklı yapısıyla, uygun iklim koşullarının etkisiyle dolmalık yapılmak üzere kolaylıkla ve özelliği bozulmadan kurutulmaktadır. Aynı şekilde Antep biberi de salçalık, kurutmalık ve pul biber olarak değerlendirilen çok önemli bir üründür.

Gastronomi Kültürünü Oluşturan Etken Sebepler ve Yemekleri

Gaziantep'te gastronomi kültürünün oluşmasında etken sebepleri aşağıdaki maddelerde açıkladığı şekilde sıralayabiliriz.

- a) 6000 yıla yakın bir tarihe sahip olması
- b) Yörede yaşamış olan kültürlerin etkisi
- c) İpekyolu üzerinde bulunması (Doğudan batıya)
- d) Kuzeyden ve kuzeybatıdan güneye geçiş yolu üzerinde bulunması
- e) Coğrafi konumuna bağlı iklim koşullarının etkisi
- f) 2200-2300 yıl önce dünyada en fazla popülasyonun yaşadığı Mezopotamya'nın en batısındaki Zeugma'da yaşamış olan kültür zenginliğinin etkisi
- h) Yörede yaşayan insanların mevcut etkenlerin dışında, kimliklerinin yarattığı farklılıkla ortaya çıkan, özgün yaratıcı yapının etkisi
- i) Antep Harbi'nin zorluklarından ve yokluktan kaynaklı ele geçen bir çok malzeme kullanılarak yeni yemekler yapılmıştır.

Gruplandığımız bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Gaziantep'in İpek Yolu ve mevcut yaşamış kültürlerin dışında diğer adıyla Baharat Yolu diye tanımlanan ve önemli bir kervan yolu üzerinde bulunması Gaziantep mutfağının bu kadar zenginleşmesine sebep olmuştur. Çünkü bu tarih dokusu içerisinde yer almış olan hanlar, hamamlar, imarethaneler kervanların konaklama yerleridir. Bu vesileyle gelen insanların taşıdıkları kültürel etkiler gastronomi adına önemli kaynak olarak kalıcı hale gelmiştir. Özellikle İran'a, Hindistan ve Çin'e kadar uzanan bu kervan yolu üzerindeki yemek kültürüne ait her türlü bilgi ve deneyimler mutfağımıza ilham kaynağı olmuştur. Aynı şekilde güneyimizde yaşayan Arap kültürünü başta Halep olmak üzere yine bu etken sebepler içerisinde sayabiliriz.

Bu anlattığımız sebeplerin taşıdığı bilgiler yöredeki kültür, bakış ve mevcut iklimler buradaki gastronominin temelini oluşturan önemli etkenlerdir. Mevsimlere göre yetişen sebze ve meyveler başta olmak üzere çok geniş bir yemek yelpazesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu özellikler meyvelerin, sebzelerin, bakliyatların çeşitli pişirme yöntemleriyle etle birleşerek, sosları içinde oluşan yemekler haline gelmiştir. Dünyada hiçbir ülkede bu çeşitliliğe sahip tencere yemeği yoktur.

Bu güne kadar yapılan araştırmalar da aşağıda isimlerini yazacağımız bazı yemeklerin isminin ne ifade ettiği, bu yemeklere ait kayıtlar veya neden bu ismin konduğuna dair bilinen net bir bilgi yoktur. Bir takım söylentilerinde doğruluğu tartışılır. Yapılışlarına göre Antep mutfağındaki yemekleri şöyle sıralayabiliriz.

UNESCO – YARATICI ŞEHİRLER AĞI

Gaziantep, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 2015 yılında gastronomi dalında "Yaratıcı Şehirler Ağı"na dahil edilmiştir. Yaratıcı Şehirler Ağı (Creative Cities Network) 2004 yılında UNESCO Yürütme Kurulu'nun 170. toplantısında alınan karar doğrultusunda dünyanın farklı ülkelerinden 116 şehrin katılımıyla kurulmuştur.

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında El sanatları ve halk sanatı, Dizayn, Sinema, Gastronomi, Edebiyat, Müzik ve Görsel sanatlar gibi 7 farklı dalda gerçekleştirilmektedir. Gastronomi dalında bu güne kadar 8 şehir bu ağa dahil edilmiş olup,

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na katılan, dünya genelindeki 10 yeni gastronomi şehri arasında Gaziantep ülkemizin ilk şehri olmuştur.

İpekyolu üzerinde binlerce yıllık geçmişiyle sayısız medeniyete ev sahipliği yapmış ve her köşesi medeniyet izleriyle dolu olan Gaziantep, Batı ve Doğu kültürünü Akdeniz üzerinden taşıyan bir geçiş noktası özelliğini korumaya devam etmektedir. Yöremizde yetiştirilen ürünlerin doğal aromasının Gaziantepli ev hanımlarının mahareti ve Gaziantep'linin damak tadıyla birleşmesinden gelen bu lezzet uluslararası mutfak kültüründe de haklı bir yer edinmiştir.

ANTEP MUTFAĞINDAKİ YEMEKLER

1) Börekler

- Kolay Su Böreği (Tava Böreği)
- Lor-Çökelek Böreği
- Peynir Böreği
- Pirinçli Börek
- Puf Böreği ve Bişi
- Su Böreği
- Şekerli Peynir Böreği
- Yufka Ekmek Böreği
- Zeytin Böreği (Kıymalı)
- Zeytin Böreği (Sade)
- Bazlama denilen Yufka Ekmekli
- Saç Börekleri

2) Çorbalar

- Börek Çorbası
- Bulgur Çorbası
- Bulgurlu Alaca Çorba
- Domatesli Erişte Çorbası
- Döğmeli Alaca Çorbası
- Döğmeli Şirinli Çorba
- Düğün Çorbası
- Ekşili Malhıta Çorbası
- İşkembe Çorbası
- Keme Çorbası
- Lebeniye Çorbası
- Lebeniye Çorbası (Pazılı)
- Maş Çorbası
- Öz Çorba
- Pirinçli Şirinli (Muni) Çorba
- Sebzeli Tavuk Çorbası

- Soğanlı Malhıta Çorbası- Tatlılı
- Süzme Mercimek Çorbası
- Tarhana Çorbası
- Yoğurtlu Çorba
- Yoğurtlu Döğme Çorbası
- Yoğurtlu Un Çorbası
- Ayran Çorbası

3) Dolmalar Ve Sarmalar

- Allı Yeşilli Nakışlı Dolma
- Bulgurlu-Pirinçli Biber Dolması
- Bulgurlu-Pirinçli Kabak Dolması
- Firikli Acur Dolması
- Haylan Kabağı Dolması
- Kış Dolması
- Kuzu içli kabak dolması
- Lahana Sarması
- Mumbar ve Şirden Dolmaları
- Pancar Sarması
- Salamura Yaprak Sarması
- Zeytinyağlı taze ve salamura yaprak sarması (sarımsaklı-erikli)
- Soğan dolması
- Taze Yaprak Sarması
- Zeytinyağlı Karışık Kış Dolması
- Zeytinyağlı Lahana Sarması

4) Kebaplar

- Altı Ezmeli Kıyma Kebabı
- Altı Ezmeli Kuşbaşı
- Antep Terbiyeli Kuşbaşı
- Antep Terbiyeli Pirzola
- Ciğer Kebabı

Dolma

Kelle

- Domatesli Kebap-Frenk Kebabı
- Ekşi Elma Kebabı
- Keme Kebabı
- Kemikli Tavuk Kebabı
- Kıyma Kebabı
- Mantar Kebabı (60 lı yıllardan sonra çıkan kültür mantarı ile)
- Patlıcan Kebabı
- Peynir Kebabı
- Sade Kuzu Kuşbaşı
- Sarımsak Kebabı
- Sebzeli Kebap
- Simit Kebabı
- Soğan Kebabı
- Yeni Dünya Kebabı
- Yoğurtlu Kebap ve kişiye özgü birçok çeşit kebab çeşitleri

5) Köfteler

- Malhıta Köftesi
- Arap Köftesi
- Çiğ Köfte
- Etsiz Çiğ Köfte
- Çiğ Köfte Sosu
- Domatesli Arap Köftesi
- Ekşili Akıtmalı Ufak Köfte
- Haveydi Köftesi
- İçli Köfte
- Kısır
- Malhıta (Kırmızı Mercimek) Köftesi
- Omaç
- Pirpirim Cacıklı Arap Köftesi
- Sini Köftesi
- Sitti Simiti (Çok küçük bulgur) Köftesi
- Süzek Yapması
- Topaç Köftesi
- Yağlı Köfte
- Yapma

6) Lahmacun Türleri

- Ayvalı Lahmacun
- Kemeli Lahmacun
- Sebzeli Lahmacun
- Soğanlı Lahmacun
- Tavuklu Lahmacun
- Zeytinli Lahmacun

7) Zeytinyağlılar Ve Yumurtalılar

- Abugannuş
- Çılbır-Yoğurtlu Yumurta,

- Domatesli Yumurta
- Humus
- Muhammara (Taze Biberli)
- Ötçe
- Patlıcan Kızartması
- Patlıcan Salatası
- Yumurta Piyazı
- Yumurtalı Pancar Kavurması
- Zeytin Mihlası
- Zeytinyağlı Taze Bakla
- Zeytinyağlı Taze Bamya
- Zeytinyağlı Taze Fasulye

8) Sade Ve Salçalı Tencere Yemekleri

- Antep Kebabı (Halep Kebabı)
- Ayvalı Taraklık Tavası
- Ayvalı Tas Kebabı
- Bakla Tavası
- Bamya Tavası
- Beyran
- Boranı
- Ciğer Kavurması
- Çir Aşı
- Dana Gözü
- Doğrama
- Domates Tavası
- Domatesli Alenazik
- Döğme Aşı
- Elma Aşı
- Erik Tavası
- Ezik Aşı-Börk Aşı-Mıncırık Aşı
- Fasulyeli Kabak Dolması
- Fırın Tava-Saçma Tavası
- Güveç
- Havuç Aşı
- Kabak Aşı
- Kabak Kavurması
- Kabak Oturtması
- Kabaklama
- Kağıt Kebabı
- Kara Kavurma (Sade)
- Kara Kavurma (Salçalı)
- Kazan Kebabı
- Kelle
- Keme Tavası
- Kıymalı Simit Aşı
- Kilis Kebabı
- Kubbe Kebabı
- Malhıtalı Aş
- Marul Aşı
- Mihşı-Karniyarık
- Pancar Kavurması

- Pancarlı Aş
- Patates Oturtması
- Patates Tavası (iki türlü)
- Patlıcan Musakkası
- Pirpirim Aşı-1
- Pirpirim Aşı-2
- Salçalı Et Parçası
- Salçalı Mutaniye
- Salçalı Soğan Aşı
- Sarımsak Tavası
- Simit Aşı (Sade)
- Simit Aşı (Kıymalı)
- Taraklık Tavası
- Yarım Tava
- Yaz Türüsü
- Kasapta hazırlanıp pide fırınında pişirilen muhtelif tepsi yemek ve tepsi kebabları

9) Pilavlar

- Aş otu Pilavı
- Buhara Pilavı
- Ebegümece Pilavı
- Bulgur Pilavı
- Domatesli Pirinç Pilavı
- Fasulyeli Bulgur Pilavı
- İç Pilav (etli ve Cigerli)
- Kapamalı Firik Pilavı
- Kapamalı Pirinç Pilavı
- Kemeli Firik Pilavı
- Kemeli Pirinç Pilavı
- Kıymalı Firik Pilavı
- Mercimekli Pilav
- Meyhane Pilavı
- Özbek Pilavı
- Patlıcanlı Bulgur Pilavı
- Pirinç Pilavı
- Şehriyeli Bulgur Pilavı
- Şehriyeli Pirinç Pilavı
- Tavuklu Pilav
- Tikeli Pirinç Pilavı

10) Piyazlar-Cacıklar-Salatalar

- Havuç Cacığı
- İspanak Cacığı
- Maydanoz Cacığı
- Pancar(Pazı) Cacığı
- Semizotu Cacığı
- Antep Ezme Salatası
- Avrat Salatası
- Bahar Piyazı
- Bezirgan Piyazı
- Çoban Salatası

- Karışık Kış Salatası
- Lor ve Çökelek Piyazı
- Maş Piyazı
- Maydanoz Piyazı
- Nohut Piyazı
- Patates Piyazı
- Pirpirim Piyazı
- Söğüş Salata (Sirkeli)
- Yarpuz Piyazı
- Zeytin Piyazı
- Turşular

11) Yoğurtlu Yemekler

- Yuvarlama
- Akıtmalı Yoğurtlu Ufak Köfte
- Alenazik-1
- Alenazik-2 (Domatesli ve farklı şekillerde)
- Altı Tiritli Kebap
- Çağla Aşı
- Orman
- Şiveydiz
- Yoğurtlu Bakla
- Yoğurtlu Keme Aşı
- Yoğurtlu Marul Aşı
- Yoğurtlu Mutaniye
- Yoğurtlu Patates (iki türlü yapılır)
- Yoğurtlu Sarımsak Aşı
- Yoğurtlu Soğan aşı
- Yoğurtlu Taze Fasulye
- Yoğurtlu Kuru Fasulye
- Yoğurtlu Türü
- Yuvarlama ve daha çok sayıda yoğurtlu yapılan yemekler vardır.

12) Tatlı Çeşitleri

- Aşure (Mayalı Antep pekmezi ile yapılan)
- Baklava (değişik türleri vardır)
- Kadayıf (künefe çeşitleri)
- Cıvık Bastık
- Bastık kurutulmuş (pestil)
- Pekmez eritmesi (sadeyağ içinde eritilerek pide ekmekle tirit yapıp kahvaltıda yenir)
- Nişe Helvası
- Cevizli Tatlı Sucuk
- Fıstıklı Tatlı Sucuk
- Tatlı Tarhana
- Dilme
- Muska
- Sütlaç
- Zerde
- Zerdeli Sütlaç
- Haytalya

Şire kaynatılması

- Muhtelif reçeller
- Katmer
- Kuyumak
- Peynirli Un Helvası
- Peynirli İrmik helvası
- Antep fıstıklı ve sade kurabiyeler
- Susam ve Un ile yapılan helva çeşitleri
- Şıllık (Gaziantep'e özellikle köylerde yöreye özgü birkaç şekilde yapılır)

Belirttiğimiz bu sıralamaların dışında aynı yemeği farklı isimler koyup söyleyen aileler vardır. Ayrıca ekonomik değeri kaybolmuş veya bazı ailelerle sınırlı kalmış, birbirine çok yakın farklı işlem ve malzeme kullanılarak yapılan yemeklerde vardır. Dolayısı ile bu özellik Gaziantep'in yaratıcı kimliğini ortaya koyan başka bir tanımıdır. Bu özellik yaşayan insanların beslenme alışkanlığını sosyal yaşam tarzı haline getirmesine neden olmuştur.

Düğünlerde, doğumlarda, ölümlerde ve her türlü sosyal etkinliklerde, yöreye özgü çeşitliliğe dayanan bir yemek kültürünü yaşatmaktadır. Aynı şekilde sektörde hizmet veren, her türlü ürünü pazarlayan işletmeler de bu sosyal etkinin tesirinde kalarak talebe göre hareketli bir özellik taşır. Bunların içerisinde en dikkat çekici olan ve Gaziantep gastronomisinde etken olan et, çok önemlidir. Sektörde hizmet veren kasaplar, müşteri talebine ve kullanılacağı yere göre anında eti hazırlar. Aynı zamanda bazı yemekleri kasaplar tezgahlarında yaptıkları işlemler sonrası pişirilecek hale getirmek üzere, etle birlikte içlerine mevsime göre sebzeler ve baharatlar konarak hazır hale getirir. Evlerde de ön hazırlığı yapılmış yemeklerde öğünler eve mevsimine göre hizmet veren çarşı fırınlarında pişirilir. O nedenle çarşıdaki kasap ve ekmek fırınları Gaziantep mutfağında çok önemli bir yer tutmaktadır. Şehir içinde yer alan kasaplar ve çarşı fırınları her zaman yan yanadır. Birlikte hizmet verirler. Son zamanlarda çoğalan yerel marketler de aynı şekilde et bölümünde Antepli müşterinin talebine göre et hazırlamaktadır. Bu durum yörenin kültürüyle özleşmiş bir şekildir. Bu kadar yemek çeşitliliği içerisinde kullanılan etlerin cinslerindeki farklılık nedeni ile, talebi karşılamak zorunluluğu getirmektedir. Örneğin özel kıyma makineleri bulunmasına rağmen Gaziantep'te yapılacak yemeğin cinsine göre kasapların kullandığı özel bıçaklar (zırhlar) ile etler irili ufaklı küçültülür. Bu yöntemler en çok kıyma kebabı, lahmacun ve benzeri yemeklerin hazırlanmasında kullanılır. Ayrıca bu kasapların en belirgin becerisi, koyun, kuzu türü hayvanların etlerini bıçak yardımıyla, gövdeyi parçalamadan bütün halinde kemiklerinden çok

kısa bir sürede ayırmasıdır. Böylece etler müşteriye daha kolay şekilde sunulmaktadır. Bu beceri sadece Gaziantep'teki kasaplara özgü bir durumdur. Birçok yörede gövdenin küçültülmesinde küçük hızarlar kullanılmaktadır.

Tarih kayıtlarına göre de Türk toplumunun göçebe yaşamı da ete ve hamur işine dayalı bir beslenme şekline sahip olduğunu göstermektedir. O nedenle kasap kültürünün en belirgin beceri örneğini Gaziantep'li göstermektedir. Akdeniz kıyılarında binlerce yazlık evleri bulunan Gaziantep'liler, barbekü veya farklı amaçla kullanacakları etleri Gaziantep'teki kasaplardan temin ederler. Çünkü gittikleri yerde istedikleri vasıfta et bulmaları mümkün değildir. Gaziantep insanı adeta bir gurme hassasiyetine sahiptir ve bu örnek damak zevkine oldukça düşkünlüğünün önemli bir göstergesidir. Gaziantep'li, sabah kahvaltı yaparken öğle ve akşam öğünlerinde hangi yemeği yiyeceğinin planlarını yapar. Bu düşünce, Gaziantep'e gelen misafirler tarafından ifade edilen bir espri haline gelmiştir. Bunu oburluk anlamında değil, yemeğin çok ciddi bir kültür iletişimi ve gün içinde aksatılmadan sağlıklı bir beslenme aracı olarak yaşanması gerekliliğinin sonucudur.

Gastronomi Kültürünün Yarattığı Beslenme Şekilleri ve Yöreye Özgü Ürünleri Kullanarak Oluşturulan Çeşitlilik

Gaziantep'te evlerdeki rutin beslenme, daha önce değindiğimiz gibi sabah güneş doğmadan başlayıp gece yarısına kadar devam eden ve kendi içinde kuralları olan bir beslenme alışkanlığı vardır. İşte bu kültürü diğerlerinden farklı kılan en belirgin özellikleri örnekleri ile şöyle sıralayabiliriz.

Fast food, yöresel yemek, muhtelif lokantalar her yerde vardır. Gaziantep'te farklı olarak sadece yöreye özgü sunum şekilleriyle Katmer, Beyran, Kelle, Çorba çeşitleri, Dürüm çeşitleri, Kaymak çeşitleri, Börek çeşitleri, Ciğer Kebabı ve Simit çeşitleri (unlu mamüller) satan yerler bu çeşitliliğin somut göstergedir. Fast food ve benzeri yerler yöredeki bu çeşitlilik nedeniyle zor barınmaktadır. Bu özellikler, yöredeki gastronomi kültürünün ayrıcalıklarıdır. Geçmiş yıllardan günümüze kadar gelen bu kültür, bir gurme kadar olmasa da kentte yaşayan insanların bir kısmının yaşam biçimi haline gelmiştir. Bu yaşam biçimine sahip olanlar, var olan yemeklerin dışında farklı arayışlar sonucu yeni bir takım yemekleri de denemektedirler (füzyon

mutfağı). Bunları mutfağımıza zaman içinde giren brokoli, enginar, pırasa, kültür mantarı ve karnabahar yeni çeşitlerdir. Türkiye'deki bilinen yemek yapılış türlerinin dışında, Gaziantep'te ağız tadına uygun (salçalar, baharatlar ve yoğurt kullanılarak) şekle getirilerek yapılan yeni yemek çeşitlerini bu kültüre katılmakta olduğu gözlenmektedir. Pide ekmek yapan fırınlar da Antep yemek kültüründe önemli bir yere sahiptir. Her Gaziantep'in günlük yaşamında pide ekmek kullanımı vardır. Bunlar Açık, Küpban, Tırnaklı ve kahvaltıda yenen susamlı ekmek isimli çeşitlerdir. Geçmişte bunlardan başka evlerde akşamdan hazırlanan hamur sabahları pide fırınlarında pişirilirdi. Bunlar tahinli, mısırlı ve kepekli undan yapılırdı. Ancak bu gelenek kaybolmaya başlamıştır. Ayrıca günümüzde halen devam etmekte olan adına ev ekmeği dediğimiz yufka ekmek pişirilmektedir. Bu kültür sabahları adına bazlama dediğimiz, içine peynir ve başka malzemeler katılarak yapıp yenen bir türdür. Ramazan ayında ve Kurban bayramı öncesi yufka ekmeği yeri müsait olanlar evlerinde, olmayanlarda yakınlarından veya ekmek yapan yerlerden alırlar. Ayrıca yıl içinde rutin olarak evlerin bir iki aylık ihtiyacı olan yufka ekmek de pişirilip kurutulup stoklanır. Günlük bu ekmekler ıslatılarak yumuşatılıp ihtiyaca göre kullanılır. Bu kültür köylerde hala yaygın olarak devam etmektedir.

Gaziantep'te yaygın olarak bilinen kebab, lahmacun, ev yemekleri ve baklava benzeri tatlıların dışında birde dürüm kültürü vardır. Yoğun günlük iş hayatı içerisinde batıda fast food sistemine benzer, ancak Gaziantep damak tadına hitap eden dürüm kültürü Gaziantep'te başlamış olup, Türkiye'ye yayılmıştır. Hazırlanış mantığı pide ekmek içerisine pişirilmiş ete, ciğere, bakliyat ve sebzelere çeşitli baharatlar ilave edilerek yapılmasıdır. Onlarca çeşidi vardır. Ayrıca adına topaç denilen önceden kavrulmuş kıymanın evlerde yapılan yufka ekmek içine taze soğan, maydanoz ve kırmızı pul biber ilave edilerek topaç dürümü yapılır. Topaç, evlerde buzdolabı yaygın olmadan önce yağlı kıymanın kavrularak serin yerlerde ve kuyuda muhafaza edilmesi sonucu oluşan hazır bir yiyecektir. Ayrıca topaç köftelerde ve tüm yemeklerde kullanılırdı. Her kesimin ekonomik açıdan rahatlıkla severek yediği bir yemek kültürüdür. Son zamanlarda yoğun gelen turistlerin önce denemek amaçlı tattıkları bu dürüm çeşitleri, daha sonra da severek yedikleri bir yiyecek olmuştur. Özellikle taze soğanın bol olduğu aylarda yine pide ve yufka ekmek içine kaynatılmış yumurta, taze soğan, maydanoz ve kırmızı pul biber ilave edilerek yapılan dürüm, her kesimin öğün yaptığı bir yemektir.

Genelde salatası yapılan marulun, Gaziantep mutfağında özellikle yokluk günlerinde ve bahar aylarında salçalı ve yoğurtlu yemekleri yapılı hale gelmiştir. Yine bahar aylarında taze körpe marul yaprakları, yöreye özgü yapılan üzüm pekmezine banılarak (sürülerek) yenen bir sebzedir. Yine sadece yöremizde yetişip kullanılan Antep Biberi, Patlıcanı, Domatesi, Salatalığı, Haylan kabağı, Kış Kabağı, Tüylü Acur, Turşuluk Acur (yöredeki küçük şekli ile) Antep Havucu pazarlarda Mızır köyünün adıyla pazarlarda Mızır Havucu diye satılır. Kırmızı büyük Antep Turpu (60' lı yıllarda İstanbul'da pazarlarda Antep turpu diye satılırken, tohumlarının Kadiri'ye götürülmesi ve burada yetiştirilmesiyle Kadiri Turpu diye Antep pazarlarında satılır hale gelmiştir). Yine bir örnek olarak Antep biberi ve salatalığı kış aylarında Samandağ ilçesinde yetiştirilerek pahalı olması nedeni ile sadece Gaziantep'te pazarlanmaktadır. Farklı lezzeti ve bu kültürün bir parçası olması benzer arayışlarda etkendir.

Bahsettiğimiz bu sebzelerin hepsi Gaziantep yöresine aittir. Ayrıca dünyada hiç yörede yetişmeyen Hönüsü, Dökülgen, Antep Karası, Kabarcık gibi son derece lezzetli üzüm çeşitleri vardır. Şu anda nesli tükenmeye başlamış olan Oğuzeli ve Gaziantep yöresinde yetişen Şekerpare türünde farklı aroma ve lezzete sahiptir. Gaziantep, 30'u aşkın kebab çeşidi ile dünyada birincidir. Sade ve terbiye edilerek pişirilen kıyma ve kuşbaşı türü kebabların dışında mevsimlerine göre, başta keme, kültür mantarı (keme yıl içinde sadece bahar aylarında bulunduğu için, alternatif olarak 60 yıllardan sonra genelde evlerde pişirilen bir türdür) türleri ve birçok sebze, meyve kullanılarak yapılan kebab çeşitleri de mevcuttur. Bu tür kebab lokantaları ülkenin her tarafına yayılmış olmakla kalmayıp dünyanın birçok önemli merkezlerinde de vardır. Hatta bir kısmının ismi Gaziantep veya Antep kebabçısı şeklinde isimlendirilmiştir. Ancak bu durumun faydası kadar, ehil olmayan kişilerin elinde olması ile de zararları da gözlenmektedir.

Soğan ve sarımsak tarlada ilk çıkmaya başladığı an tazesinden kebabları, piyazları ve tencere yemekleri yapıp, böreklerde kullanılır. Kurutulmuşları ise muhtelif yemeklerin katkı malzemesi olmanın dışında ana sebze olarak çorbalarda, salçalı ve yoğurtlu yemeklerde kullanılır. Ayrıca mevsiminde tazesinin bazı pilav türü yemeklerin yanında yenilmesi yöre kültürünün ayrıcalığıdır. Bu özelliklere sahip dünyada hiçbir kültür yoktur.

Yuvalama

Özellikle yörede bahar aylarında doğadaki sulak alanlarda kendiliğinden yetişen pıyazları, buğulaması, pilavları yapılan veya yemeklerin yanında yenen bitkiler vardır. Bunlar yarpuz (su nanesi), aş otu, kaz ayağı, kuzu kulağı, pırpırım (semizotu) dir.

Lahmacun aslında Halep'e ait bir yemektir. Anlamı hamurlu macundur. Ancak bizde yapılan Lahmacunun ne şekli nede içine katılan malzemelerin büyük kısmının alakası yoktur. Geçmişteki izlenimlerimizde Halep'te nadir olarak fındık lahmacun denilen şekildeğini gördük. Ancak bizdeki gibi pide yapan fırınlarda pişirildiğini görmedik. Zaten bizdeki pide fırınlarına benzer yerlerde yoktur. Sadece yöreye ait pişirilen tek tip ekmekleri vardır. Daha öncede bahsettiğimiz örneklerdeki gibi, Antep'linin kendi damak zevkine göre yarattığı ve şekillendirdiği Lahmacun başkadır. Ayvalısı, soğanlısı, kemelisi yanında zeytin ve tavuk eti kullanarak yapılanlar dahi vardır. Yaz aylarında közlenmiş patlıcan lahmacun içine konup, yanında taze Antep biberi ile birlikte yenir. Kışın yenen lahmacunun yanında da Antep turşusu yenir. Bu çeşitlemeler ile farklı tatlar oluşturulur. Bu tanımlamaları yenen yemeklerin cinsine göre çeşitlemelerin örneklerini çoğaltabiliriz. Bunlar o yemeğin olmaz olmazıdır.

Gaziantep gastronomi kültürünün en belirgin örneklerinden biri de tatlı türleri olarak baklava ve çeşitleridir. Osmanlı mutfağına ait olan bu tür tatlılar zaman içerisinde Gaziantep'in adıyla özdeşleşmiştir. Bilinen bu tatlılar, 19. Yüzyılın sonlarında Osmanlı mutfağında var olan Baklava, Gaziantepli ustaların çabalarıyla özel yöntemlerle geliştirilerek bugünkü adıyla anılan Antep Baklavası ortaya çıkmıştır. İçerisinde kullanılan Antep fıstığı, yöresel sadeyağ ve un çeşidi yöre topraklarından elde edilmiş olup bu tatlıların lezzetini bu günkü duruma gelmesine neden olmuştur.

Gaziantep'teki bu beslenme şekli sadece kebabla ve benzer şeylerle sınırlı kalmamıştır. Öyle ki birçok et yemeğinin dışında yine birçok etsiz, vejeteryan sebze yemekleri de vardır. Her türlü sebze kullanılırken yöreye ait sebzeler de ön plandadır. Ayva, elma, erik, badem, kayısı, Antep fıstığı, çiğdem gibi meyve türleri yemeklerde kullanılır. Özellikle ayvanın kebabta, lahmacunda, muhtelif tencere yemeklerinde ve pilavlarda kullanılması sadece örneklerden bir tanesidir. Taze soğanın, taze sarımsağın ve bunların kurularının kullanılarak, yoğurtlu ve salçalı olarak yapılan çeşitli yemekleri vardır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi dünyada yemek yapılırken kendi içinde oluşan onlarca tencere yemeği

olan tek mutfak, Gaziantep 'tir. Değişken olarak kullanılan bu malzemeler ile yapılan yemeklerde farklı lezzette soslar oluşturur.

İşte bu farklılıklar nedeniyle dünyada ülkesinin ismiyle değil, şehrinin ismiyle anılan tek mutfak Gaziantep Mutfağıdır. Sonuç olarak Gaziantep gastronomisi, tarihinin, coğrafi konumunun ve insanların ortaya koyduğu büyük bir kültür zenginliğidir.

Yetiştirilen ve Kullanılan Ürünlerin Mevsimlere Göre Saklanması ve Ürünlerin Ekonomiye Kazandırılması

Gaziantep'te mevsimlere göre evlerde hazırlanan yarı mamül ve hazır halde stoklanan malzemeler oldukça farklı ve çeşitlidir. Bu kültürün yaratıklarını kendi içinde oluşan çeşitleri örnekleri ile birlikte sıralayabiliriz.

a) Süt ürünlerinin yöreye özgü yapılan yemeklerde, böreklerde, tatlılarda ve birçok şekilde farklı kullanımları,

Gaziantep'te bu tanıma en uygun olan yiyeceklerden biri peynirdir. Bahar aylarında keçi ve koyun sütünden kaynatılarak elde edilen Antep peyniridir. Tuz ile salamura yapılarak elde edilen bu peynir kışın kullanılmak üzere ertesi bahara kadar serin yerlerde saklanır. Ayrıca büyükbaş ve küçükbaş hayvanların doğumlarında ilk birkaç gün sonra elde edilen sütler kaynatıldığında koyulaşır. Buna yöredeki ismiyle "Ağız" denir. Yöredeki adıyla Sahhan Kaymağı kahvaltıda ve birçok tatlı çeşiti ile birlikte yenir. Ayrıca bahar aylarında çiğ süttten elde edilip, pudra şekerle ve ince pide ekmekle yenen sıvı Süt kaymağında Antep kültüründe önemli bir yere sahiptir. Sadece dünyada Gaziantep'e özgü bir kültürdür. Süzme yoğurt, tuz ve önceden kaynatılmış dövme'nin güneşte yaz aylarında kurutularak çorbalık dövme yapılır. Kış aylarında çorba olarak önemli bir yere sahiptir.

b) Domates ve biberin kurutulması, salça yapılması, derin dondurucularda muhafaza edilmesi, ayrıca patlıcan, biber ve kabak türleri kış aylarında dolma yapmak üzere kurutulur.

c) Antep biberi, salatalığı, acuru ve sarımsaktan yapılan turşu çeşitleri vardır.

d) Nane, tarhun, haspir, kırmızı acı ve tatlı toz ve pul biberler kurutularak yine yıl boyu muhtelif

yemek ve benzeri yerlerde baharat olarak kullanılır. Mevsiminde semizotu, patlıcanın Börk denen sapları ve dolma yapılırken oyulup çıkartılan kısımları yine kurutularak yemeklerde kullanılır.

e) Nar ekşisi, koruk ekşisi, sumak ekşisinin toz ve sıvı olarak elde edilenleri yemeklerin, piyazların ve salataların vazgeçilmezleridir.

f) Üzüm çeşitleri siyah, kırmızı ve sarı renklere sahiptir. Cinslerine göre bu üzümler taze ve kurutulmuş olarak yenir. Ayrıca bazı cins üzümlerle pekmez, bastık, sucuk çeşitleri, muska ve tatlı tarhana yapılır.

Bu tanımlamalara üzümde elde edilen birçok tatlı çeşidini hazırlanmasından başlayarak geçirdiği süreçler Gaziantep Gastronomi kültürüne en önemli örnektir. Eylül ayından başlayıp Ekim ayının sonuna kadar süren bu süreçte aileler, komşular birlikte hareket ederek birkaç evin ihtiyacı olan Şire'yi (Fekke diye de isimlendirilir) yaparlardı. Bu geleneği kısmen hala devam ettirenler varken, kar amaçlı yapanlar da çoğaldı. Kar amaçlı yapanlar tazedeki lezzeti olmasa da, üzüm mevsimi dışında üzüm pekmezi ve kısmen şeker kullanarak kapalı yerlerde kurutarak yıl boyu yapmaktadırlar.

Kısaca yapıları, Masere kazanlarında (çapı 150 metreyi geçen) özel bir toprakla sallarda süzülüp berrak hale getirilen üzüm suları kaynatılarak belirli kıvama getirilir. Nar çubuklarına dizilen cevizler ve fıstıklar bu kazana batırılarak, güneşte kurutulur. Bu işlem 3-4 kez kuruma durumuna göre tekrarlanarak sucuklar hazırlanır. Aynı şerbet ile güneş alan düz bir yere yayılmış pamuklu bezler üzerine, özel tahta malalarla homojen şekilde sürülüp kurutulduktan sonra, bezden çıkarılarak da bastık elde edilir. Ayrıca aynı şerbet köftelik bulgur ile kaynatılarak tatlı tarhana yapılır. Böylece kıs boyu kendi aile fertlerine ve misafirlere kırmızı kabuklu Antep fıstığı, ceviz, menengiç ve kuru üzümlerle birlik ikram edilir. Yukardaki açıklamalarda belirtilen bütün bu malzemeler yıllık ihtiyaçların yanında, yokluk zamanında da her türlü malzemenin azami değerlendirmeyi amaçlamaktaydı.

Gaziantep'in geçirdiği bu evrim süreci içerisinde bahsettiğimiz bu ürünleri Gaziantep'te evlerde kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hazırlar. Bunun dışında ülkemizden ve yurt dışından gelen talepleri de karşılamak amaçlı üretimler de yapılmaktadır. Küçük ve büyük üreticiler ilk çıkan ürünlerini satışa sunarken, talep fazlalarını da kurutarak veya

salamura yaparak kullanılabilir hale getirirler. Bunları pazarlarda ve bu tip ürünleri satan yerlerde değerlendirirler. Son zamanlarda bu ürünlere oluşan talepler sonucu daha hijyenik şekilde hazırlayıp sunan işletmeler devreye girmeye başlamıştır.

Yemek Kültürünün Yörede Yarattığı Sosyal ve Ekonomik Etkiler

Tarih, coğrafi konuma bağlı iklim ve burada yaşamış olan kültürlerin bıraktığı izler sonucu Gaziantep bugünkü konumuna gelmiştir. Bir taraftan daha önce ziraat ve el sanatlarına dayalı bir ekonomik yapı varken, içinde bulunduğumuz yüzyılda Gaziantep, gelişimiyle Anadolu ve Orta Doğu'da çok büyük sanayi atılımları yapmıştır. Halı, gıda (bulgur, salça, biber, kuruluk, şire vb.), tekstil, işlenmiş metal, makarna, ayakkabı ve benzeri birçok sanayi kuruluşları vardır. Bu hızlı gelişim büyüyecek devam etmektedir.

Sektörde oluşan iş potansiyeli büyük bir istihdama sebep olarak Gaziantep'i bir göç kenti haline getirmiştir. Haliyle ekonomik büyümenin etkisiyle sosyal değişimler, etkileşimler de Gaziantep'te var olan gastronomi kültürünün daha büyük boyutlara taşınmasına sebep olmuştur. Ancak bu yabancı kültür Gaziantep gastronomi kültürünü etkileme şansına sahip olamamaktadır. Çünkü Gaziantep'teki zengin mutfak kültürünün ve ekonomik beslenme şansının etkisi altında kalmaktadır.

Her toplumda olduğu gibi Gaziantep'te de farklı soya, aileye ve ekonomik yapıya sahip insanlar yaşamaktadır. Haliyle bu farklılık sofraya kültürüne de kısmen yansımıştır. Ama geneli itibarıyla başta Ramazan, bayramlar, nişan, evlilik, ölüm ve farklı özel davetlerde toplumun her kesimine bu kültür yansımıştır. Ekonomik durumu zayıf olanlar dahi, başta özel günler olmak üzere tavizsiz bu geleneği yerine getirme gayreti içindedir.

Hedik diye isimlendirilen buğday ve nohutun haşlanarak üzerine toz şeker ve ceviz içi konarak yenilmesidir. Bebeklerin dişi ilk çıkmaya başladığında, Gelinçi'de (düğün öncesi hanımların kendi arasında yaptığı eğlence esnasında) ve evlerde veya piknikte yenilen bir türdür. Hala devam etmekte olan bu kültür, Gaziantep'inin geçmişe dayalı yaşamından kalan farklı bir örnektir.

Elbette sadece kebabla kalmayıp başka yemekler hazırlayanlar olur. Bunlar dolma, sarma ve köfte çeşitleri de tercih sebebi olabilir. Özellikle geçmişte

Dolmalık kurutulmuş biberler

kalabalık aile sahrelerinde büyük kazanlarda bostanlardan taze koparılmış yörenin patlıcanı, kırmızı yeşil ve alaca renkli biberleri, kabakları ile allı yeşilli dolma yapılırdı. Yine bu yapılan dolmalarda, aynı tencere içinde bir kısım sebze ye pirinçle hazırlanmış iç, diğerlerine de bulgurla hazırlanmış iç doldurularak aynı tencerede hem bulgurlu hem de pirinçli dolma birlikte pişirilir. İsteğe göre iç malzemeleri değişmeden etli veya zeytinyağlı olarak da pişirilir. Genelde zeytinyağlı olan pirinçli olur. Hatta zeytinyağlı dolmaya asma yaprağı sarması da eklenerek birlikte pişirilir. Böyle bir karışımla tüm sebzelerin aroması çok güzel bir tat haline dönüşür. Geçmişte her zaman her malzemeyi bir arada bulmak mümkün olmadığı için, yapılan bu tür yemeklerde mevcut malzemeler ile değişik ve lezzetli yemekler yaratılmıştır. Dolmaların yanında önceden ıslatılmış yufka ekmek ile birlikte ayran olmazsa olmazdır. Haliyle bu kültürü devam ettiren aileler halen vardır.

Gaziantep'te sofranın kültürünü yansıtan en belirgin günler Ramazan ayı ve devamındaki Ramazan bayramıdır. Aileler, arkadaşlar, meslek grupları, nişanlı ve yeni evlenmiş olan çiftlerin ailelerinin yemek davetleri, işyeri sahiplerinin personellerine davetleri (esnaf sahresi) ve küs olanların barıştırılması gibi güzel durumlara vesile olan Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı farklı bir hareket ve heyecanı da beraberinde getirir. Aynı zamanda farklı kurum ve kişilerin fakirlere Ramazan ayında yaptığı her türlü gıda maddesi yardımı da bu güzelliğin bir parçasıdır. Geçmişten günümüze devam eden bu davetler değişen şartlar nedeniyle genelde lokantalarda yapılır hale gelmiştir. Ancak bu gelenek kısmen evlerde de devam etmektedir.

Gaziantep'te özellikle Ramazan ayının sofranın kültürüne en belirgin yansıyan Yuvarlama, Kurabiye, Ramazan kahkesi ve Meyan şerbetidir. Bunlar olmadan Ramazan sofraları düşünülemez. Özellikle iftar yaklaşırken kahkeci ve şerbetçi önünde oluşan kuyruklar ramazanın farklı bir simgesi haline gelir. Ayrıca yemek öncesi iftar açıldığı anda sunulan muhtelif çorbalar, patates, yumurta, zeytin ve pırpırım (semizotu) piyazları yapılır. Muhammara, öççe, soslu patlıcan ve kabak kızartmaları, Antep çiğ köftesi ile iftar sofraları donatılır. Ramazan ayı içinde bir veya birkaç kez ciğer kebabı yenilir. Bunun sebebi halk arasında "Ciğer ateşi" (evlat veya ailede en yakın kişilerin ölümü sonrası, bir daha yaşanmaması ifade eden bir tanımdır) görmesin diye ciğer kebabı yenmesi de sadece yöremize ait bir kültürdür. Halk arasında ciğer ile birlikte diğer sakatatlar katılarak

birlikte pişirilen kebaba da Çağırtlak kebabı denir. Genelde kış aylarında yenen ciğer kebabı son yıllarda Ramazan ayı boyunca sahura kadar açık olan bazı lokantalar sayesinde, buralarda sahur yemeği olarak ciğer kebabı yeme alışkanlığı oluşmuştur.

Mevsimlere göre yetişen sebzelerle her evde pişirilen yemek çeşitleri vardır. Yaz aylarında Kilis kebabı, allı yeşilli dolma, domates ve patlıcan doğramaları ve yine mevsimine göre pişirilen kebab çeşitleri vardır. Erbabları evlerde fıstıklı, ağzılı (mevsiminde) ve peynirli künefe basar (yapar). Son zamanlarda bu kültür sayesinde artan taleplere bağlı tatlıcılar vasıtası ile değişik kadayıf (künefe) türleri yapılmış olmuştur.

Nişan ve evlilik törenlerinin başlangıcından bitişine kadar aileler arasındaki davetler de bir şölen havasında olur. Bu davetlerde mevsimin en gözde yemek, tatlı ve meyveleri ikram edilir. Genellikle pazar günleri yapılan kız çeyizinin baba evinden alınıp gelin geleceği eve götürülmesi eğlencelerinin sırasında oğlan evinde başlatılan yemekli sazlı sözlü törende bir çok yemeğin yanında kabaklama ile pilav ikram edilir. Düğünde düğün çorbası (yörelere göre değişik malzeme ile) kapamalı pirinç ve firik pilavları ve yanında tatlı çeşitleri ile birlikte mevsimin meyveleri ikram edilir.

Sahre (piknik) kültürü, her Gaziantep'linin mevsimin icabı olan yemekleri tüm ayrıntıları ile buluşturdu bir yaşam tarzıdır. Hangi mevsim olursa olsun, havanın güneşli olması yeter. Bir ağaç altı, bir dere kenarı yeterlidir. Ailenin erkek reisi o günün aşçısıdır. Bütün aileyi kendi yaktığı mangalda kendi elleriyle terbiye ettiği etleri ve sebzeleri şişlere saplayıp pişirerek doyurur. Kalan geçkin ateşte önceden hazırlanmış olduğu kadayıfı da pişirir.

Bütün bu oluşumlarda yine geçmişe dayalı örf ve adetlerden kaynaklı olarak bazı ailelerde özel günlerde erkekler önce yemek yer. Sonra kadınlar temizlenip yeniden hazırlanan sofrada yemeklerini yerler. Bu gelenek kısmen şehrimizde yaşatılmakla birlikte köylerimizde daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Elbette bu ayrışmanın bir nedeni de başta kış şartlarından dolayı yeterli yemek yenecek yerin olmayışındır.

Yörede yapılan benzer bazı yemekler Gaziantep'te adeta rafine edilerek ve olması gereken lezzetlerin en üst düzeyine çıkarılmış halindedir. Buradaki etken sebep Gaziantep için yemek ayrı bir kültürdür. Yemek, sadece beslenmek amacı değildir. Bugün birçok yemeğimiz, bir taraftan aslına uygun

yapılırken diğer taraftan da sağlığa uygun olacak şekilde yağ ve baharat oranları düşürülerek aslından kopmadan yapılmaktadır. Buna örnek olarak etli dolmalarda hayvani yağ yerine kısmen zeytinyağı konularak yapılmasını gösterebiliriz.

Zeytin ağacı Gaziantep'te çok yetişen bir ağaç türüdür. Ancak bilinen birkaç yemek salata ve kıztartmaların dışında yağ olarak tüketimi geçmiş yıllarda çok azdı. Gaziantep'te zeytinyağlı yemek kültürü yöredeki sadeyağ kullanımı nedeni ile uzun yıllar ikinci planda kalmış iken artık zeytinyağının kullanımını yaygınlaştırmıştır. En önemli kullanım genelde yeşil zeytin sonbaharda toplanıp kırılarak çekirdeği çıkarılıp salamura haline getirilir. Kışın sabahları kahvaltıda, böreklerde, piyazda sıkça kullanılırken aynı zamanda erbapları tarafından zeytinin lahmacunu da yaptırılır. Bütün bu anlatımlarda yenen yemeğin adabı neyi icap ettiriyorsa sosyal hiyerarşi içinde büyük, küçük ve o anki konumlarına göre kurallar işler ve yaşanır. Davranışlar da bu kurallara uyularak sergilenir. Bütün bu ortamlarda bir taraftan yemek yenirken diğer taraftan da değişik ne tür yemekler yapılabilir veya mevsimi başlayan bir sebze ve meyve ile yapılabilecek yemekler sohbet konusu olur. Asla ortamı bozucu konulara girilme gayreti içinde olunur. Çünkü, o zaman dilimi Gaziantep'te için değerli dinlenme ve eğlence anlarıdır. Aile büyükleri her zaman bu düzeni sağlar.

Yemeğin Ramazan Ayındaki Sosyal ve Kültürel Oluşumları

Ramazan ayının Gaziantep'te oluşturduğu etkiler ancak yaşanarak anlatılır. Elbette zaman içinde oluşan değişimler yerini daha farklı etkinliklerin almasına neden olmuştur. Ramazan ayını geçmişten günümüze anlatmakta yarar vardır.

Malum üç ayların başlangıcı Ramazan ayının habercisidir. Ramazana 15 gün kala çarşıda, evlerde bu mübarek ayın gelişini hissetmeye başlarsınız. Bir anlamda insanların fitre ve zekatlarını vermesine vesile olan Ramazan ayı Gaziantep'te yoğun bir hareketlilik içerisinde geçer. Bilenler kendileri okuyarak, bilmeyenler de hafız hocalar davet ederek geçmişlerinin ruhlarına hediye edilmek üzere hatimler indirir. Geçmişte hatim indiren bu hafız hocalar Ramazan boyunca iftar sofralarına davet edilerek dini sohbetler yaparlardı.

Geçmişte Gaziantep'te gün, sahurdan iftara kadar ayrı, iftardan sahura kadar ayrı iki bölüme ayrılırdı. Sahurdan iftara aile bireyleri iş durumlara

göre boşta kaldıkları zamanlarda komşu esnaf arkadaşları ile yemek sohbeti yapardı. Bu arada bir taraftan iftar öncesi gerekli olan çarşıdan alınması gereken yiyecekleri temin ederlerdi. Aileler genelde aynı bahçe içinde farklı odaları olan evlerde büyük baba, büyük anne, anne, baba ve evli, bekar çocukların birlikte yaşadığı 15-20 kişilik aileler şeklinde veya sokak içinde karşılıklı yakın evlerde otururlardı. Akrabalık dışında benzer komşu ilişkileri de olup iftarlar aynı sofrada birlikte açılırdı. Herkes gücüne göre bu sofraları donatırdı. Ayrıca ailelerin ekonomik durumuna göre yolda görülen fukaralar da bu sofralara davet edilirdi.

Küçük çocukları oruca alıştırmak için öğleye kadar oruç tutturulur, ertesi gün yeniden öğleye kadar oruç tutturulup çocuğa "köşkere diktirip tam yaparız" diyerek sevindirilirdi. Yine oruç tutturulan çocuklar omuza alınıp gezdirilir, oruç tuttuğu için harçlık verilirdi.

Sonrasında kahvehanelerde perde ile bölünen kısımlarda 1850'lerde başlayıp 1970'e kadar süren Hacivat Karagöz oyunu oynatılırdı. Namazdan çıkan çocuklar ve büyükler Hacivat Karagöz izlemeye giderdi. Hafta sonu bu eğlenceler sahura kadar sürerdi.

Bayram namazı kılınıp bayramlaştıktan sonra herkes gücüne göre camiden çıkan askeri, köylüyü, yabancıyı ve fakirleri önceden evde hazırlanmış olan bayram sofrasına davet ederdi. Komşular arasında iftarda ve sahurda yemekler alınır verilir, aynı zamanda fakirlere yemek ve tatlı ikram edilirdi.

Haliyle Ramazan ayındaki bu beraberlik iftar sonrası da devam ederdi. Hep birlikte akşam namazları kılınıp sonrasında erkekler ve çocukları ile birlikte teravih namazına gidilirdi. Teravih namazı çıkışında (Hacı Nasır Camisi önünde) cami önü adeta panayır yerine döner. Mevsimine göre evlerde yapılan değişik tatlı (Şam tatlısı, şerbet, meyve suları, kahke, macun, pamuklu şeker, meyveler, şuruplu şeker, macun, dondurma, elma şekeri ve daha birçok değişik benzeri yiyecekler) satılırdı.

Eskiden yaz aylarında mevcut buzdolapları olmadığından karlık denilen yerlerde kışın yağın karların 10-15 metrelik derin çukurlarda üzerleri samanla kapatılarak biriktirilir. Yazın kalıplar şeklinde kesilip şehre getirilir. Şerbetçiler, dondurmacılar ve ihtiyacı olanlar satın alırdı. Gaziantep'te özgü olan meyan şerbeti bu karlar ile soğutulurdu. Hayır sahibi kişiler metal tuluk içinde bulunan bu

Şire (Sucuk) yapımı

şerbeti, şerbetçiye bedelini ödeyerek sebil yaptırırdı. Şerbetçi sebili duyup gelenlerin kaplarına şerbeti koyarken izdiham olurdu. Şerbetçi sebili dağıtırken başına toplanan insanların getirdikleri kaplara sebilden şerbet koyarken; "**Sebilullah, Hasleten Lillah, Hasan Hüseyin Efendimizin Ruhü Şad Ola**" diye bağırır.

Yine yaz aylarında bahçelerde yetişen yöreye özgü urmu dut veya benzeri dutlar küleklerde sokak aralarında hayvanların üzerinde satılırdı. Ramazan bayramına birkaç gün kala evlerde hazırlık başlar. Yuvarlama yemeği için et ve yoğurt temin edilir. Ayrıca kurabiyelik malzeme alınır. Yuvarlamanın köftesi akraba ve konu komşunun yardımı ile yuvarlanır. Aynı şekilde bu yardımlaşma imece usulü diğerleri içinde yapılır. Bayram namazı erkekler camiden dönünce hazırlanan sofrada Yuvarlama ve pirinç pilavı yenir. Bu geleneği bazıları hala devam ettirmesine rağmen, bir kısmı da normal kahvaltısını yapıp yuvarlamayı öğlen yemeği olarak yer. Genelde çok hazırlanan bu yemek komşulara, gelen bazı misafirlere de bayramda ikram edilir. Bayram ziyaretleri esnasında yapılan şakalaşmalarda herkes kendi evinde pişen bu yuvarlamayı met eder. Yine evlerde yapılan fıstıklı ve sade kurabiyelerde bayramın tatlısı olur. Ayrıca evlerinde kurabiye yapmayanlarda, genelde sadece ramazan ayında yapan tatlıcılardan temin eder.

Ramazan başlarken, evlerde hazırlanan tuzlanmış salamura peynirinin yüzüne çıkan yağı alınıp içine sadeyağ veya zeytinyağı ilave edilerek kahkeciye (simitçi) sabah erken verilir. Beytiyağlı, Paşa Yağlısı adı verilen kahkeler yaptırılır. Ramazan boyunca iftar ve sahurda yenirdi. Ayrıca sadece Ramazan ayında iftara yakın sıcak sıcak fırınlardan alınan ve severek tüketilen bir başka lezzet de Ramazan kahkesi idi. Ramazan adetlerimiz denilince akıllara ilk gelenlerden birisi de Ramazan davulcularının söyledikleri manilerdir. Birkaç örnek vermek gerekirse;

Sahur oldu vakit tamam
Hazırsa verin baklavam
Köfteyi de unutmayın
Yoksa gelmez yarın bayram

Bugün ramazanın onbeşi
Kebaplardan altı şişi
Avrat uşak yalınayak
Unutmayın bol bahşişi

Nimeti veren yaratan
Topa az kaldı zaman

Çabuk kurun sofraları
Yara almasın ramazan

Onbir ayın sultanı
Kesin bolca kurbanı
Fakirler de sevinisin
Kızdırmayın rahmanı

Teravihe gittim camiye
Tesbih koymuş hoca geriye
Dilim dudaklarım kurudu
Bir tas ayran verin aliye

Yuvarlama severim
Elime geçse yerim
Varsa geceden kalmış
Yok demem sevinirim

Yarın kadir gecesi
Ağanın dolu kesesi
Bayram geldi kapıda
Bol bekliyor bahşişi

Gastronomiye Hizmet Veren Sektörler

- Baklavacılar
- Kebabçılar
- Yöresel lokantalar
- Kadayıfçılar (Künefeciler)
- Dürümcüler
- Helvacılar
- Yöresel, hayvansal ürün satan şarküteriler
- Yöresel bakliyat, kuruluk, baharat, salça satıcıları
- Yöresel simit satan pastaneler ve simitçiler
- Yöresel pide fırınları

Gaziantep'te Gastronomiyle Bütünleşen Sektörler, Okullar, Müzeler ve Kurslar

Gıda sektöründe hizmet veren sanayi kuruluşlarına, yöresel yemek ve tatlıların sunulduğu lokanta ve benzeri her türlü işletmelere, turistik otellere eleman yetiştiren kuruluşları, kültürel anlamda destekleyen kurumları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

a) Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Gaziantep Üniversitesi bünyesinde 2014'te ilk mezunlarını verecek olan Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, normal ders programının dışında yöresel mutfak ile ilgili Gaziantep mutfağı üzerine de eğitimsel çalışmalar yapmaktadırlar.

Antep kurabiyesi

b) Meslek Yüksekokulu Aşçılık Bölümü (Gaziantep Üniversitesi)

Gaziantep Üniversitesi bünyesinde iki yıllık eğitim veren aşçılık bölümü 2001'den beri eğitim vermektedir. Ders programları dışında dönemler itibarıyla Gaziantep gastronomi kültürü eğitimi de verilmektedir.

c) Turizm ve Otelcilik Meslek Lisesi

Gaziantep Turizm ve Otelcilik Meslek Lisesi'nde 1990'dan beri lise eğitimi bünyesinde teori ve uygulama olarak aşçılık eğitimi verilmektedir.

d) Şahinbey Kız Teknik ve Meslek Lisesi

Bu okulumuzda da diğer okullarda olduğu gibi Türk mutfağı dışında Gaziantep mutfağıyla ilgili aşçılık alanında teori ve uygulama dersleri verilmektedir. Okulun mezunları eğitimlerine ilgili meslek yüksekokullarında ve gastronomi bölümlerinde devam ederek aşçılık mesleğine adım atarlar.

e) Gaziantep Mutfak Sanatları Eğitim Merkezi (MUSEM)

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılmıştır. Gaziantep'teki gastronomi kültürünün kazandığı boyutlar yemek ve tatlılardaki çeşitliliğin kaybolmaması, gelecek nesillere doğru aktarılması ve Gaziantep mutfağını öğrenmek is-

teyenlere yönelik kurulmuş bir eğitim merkezidir. Gaziantep mutfağında pişirilen bütün yemeklerin bu merkezde eğitimi verilecek düzeyde donanımına sahiptir. 1 Temmuz 2013'te eğitime başlayan bu merkez amatörlere, profesyonellere eğitim vermektedir.

Gaziantep Mutfak Sanatları Eğitim Merkezi'nde oluşturulan kursta Türk mutfağı ve Dünya mutfakları dışında Türkiye'de ilk defa Gaziantep mutfağı için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir modül oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak eğitimler devam etmektedir.

f) Gamek Aşçılık Kursu

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılmıştır. 2006 yılında hizmete giren Gamek bünyesinde lisan, bilgisayar, mozaik, halı desinatörlüğü, fotoğrafçılık, el sanatları gibi alanların yanında Türk mutfağından ve yabancı mutfaklardan örnekler veren aşçılık kursudur.

g) Ahilik sistemiyle gastronomide hizmet veren işletmelerde yetişen elemanların sisteme kazandırılmasıyla

h) Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Emine Göğüş Mutfak Müzesinin binası 2005 yılında Ali İhsan Göğüş tarafından hibe edilmiştir. Restorasyonu yapılan Göğüş Konağının "Emine Göğüş Mutfak Müzesi" olarak tanzim ve teşhiri tamamlanarak 25 Aralık 2008'de açılmıştır. Müzede Gaziantep'in geleneksel mutfak kültürü tanıtılmaktadır. Bu kapsamda mutfak malzemeleri olan kap-kacaklar özel vitrinlerde sergilenmektedir.

Antep mutfak kültürünün önemli bir örneği olan yuvarlama yemeğinin yapılması, kış gecelerinde eskiden tandır başında bastık, kırmızı kabuklu fıstık, sucuk, muska, ceviz yenilmesi ve içecek kültürünün tanıtılması amacıyla kahve-mırra pişirilmesi-içilmesi konuları Antep yöresine özgü kıyafetler giymiş mankenler yardımıyla canlandırılmıştır. Antep yemek malzemesinden mutfak araç gereçlerine, yöresel yemeklerden içeceklerle ve yiyecekler ilgili malzemelerin saklanması varıncaya kadar mutfak kültürü detaylıca anlatılmaktadır. Müzede; Gaziantep Geleneksel Mutfak Kültürü; Ocaklık, Mutfak ve Sofra eşyaları, Misafir Ağırlama, Sahre (piknik) Geleneği, Özel Gün Yemekleri salonları ile Gaziantep Mutfağı ziyaretçilere anlatılıyor.

Gaziantep Geleneksel Mutfak Kültürünü anlatmak için Gaziantep Mutfağı Genel Özellikleri ve İlk Çağlardan Günümüze Mutfak Araç Gereçleri bilgi panoları çok özel fotoğraflar ile tasarlandı. Gaziantep Yemekleri; Yemeklerin Sınıflandırılması ve Gaziantep Mutfağına tat veren Bakır eşyaların tanıtıldığı Bakırcılık panosu ile anlatıldı. Saklama-Depolama Adetleri; Saklama ve Depolama, Hevenkler panolarıyla; Gaziantep Mutfağı Bileşenleri; Tahıl ve Bakliyat, Et, Yeşillik, Meyveler, Sebzeler, Baharatlar; İçecek Kültürü ise İçecekler panosu ile aktarılmıştır. İçecekler odasında Gaziantep Mutfağına has içeceklerin yüksek çözünürlüklü fotoğrafları ile anlatılmıştır. Bu odada Mırra (kahve) pişiren ve içen mankenler ile Gaziantep'in içecek kültürü en iyi şekilde anlatılmıştır.

Gaziantep'te misafir ağırlama adetleri yine üst katta bir oda da anlatılmıştır. Kışın tandır başında sucuk-bastık yenmesi gibi adetler canlandırılmıştır. Özel gün Yemeklerinin anlatıldığı odada Gaziantep'in Yuvarlama yemeğini yapan bir aile mankenler yardımı ile anlatılmıştır.

Gaziantep'te Yemekle İlgili Fıkralaşmış Sözlere

- Tok karına dokuz topak köfte yenir.
- Bir sofradan karnını doyurup kalkıp, kısmetimde varmış deyip, diğer sofraya bismillah deyip oturur.
- Yemek dedikleri zaman, iki dizinin bağı çözülür.
- Antepli sabah kahvaltıya otururken, öğleye ve akşama ne yemek yapsak yesek der.

Özet olarak Antep mutfağı eski bir deyim ile nevi şahsına mahsus oluşmuş yaratıcılık tarafı çok yüksek özellikler içeren yapısını kaybetmemiş bir kültürün ürünüdür.

Antepfıstıklı Unlu Helva

Gaziantep Halk Müziği
Savaş EKİCİ

Gaziantep Halk Müziği

GAZİANTEP YÖRESİ HALK MÜZİĞİ

Gaziantep müzik kültürünü; şehir merkezi, barak aşireti yerleşim bölgesi ve yayla ve dağ bölgeleri olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Şehir merkezinde şehir kültürünün ve yaşama biçiminin ürünü olan Türk sanat müziği icrasını ve bu müziğin çalgılarını görmek mümkündür. Eski zamanlarda mehterhanesiyle, kilise koroları ile, fasıl heyetleriyle yüksek bir müzik kültürünün yaşandığı Gaziantep'de, klasik Türk müziği alanında oldukça önemli eserler vermiş ses ve saz sanatçıları yetişmiştir. Ayıntabi Mehmet Bey, Nuri Mehmet Paşa, Dr. Emin Kılıçkale, Dr. Cemil Özbal, Prof. Dr. Alaattin Yavaşca, Necdet Yaşar ve Halil Karaduman bu sanatçılardan bazılarıdır. İslahiye ve Nurdağı bölgesinde ise; barak müziğinin etkileri yoğun olarak görülmekle birlikte kültürel yapı daha farklıdır. Bu farklılıkları dağ köyleri, ova köyleri ve göçmen köyleri arasında görmek mümkündür.

Barak havaları Gaziantep müzik kültürü içerisinde de özel ve etkin bir yere sahiptir. Barak aşiretinin yerleşim yeri olan Nizip, Oğuzeli, Kargamış bölgesinden başlayarak Çukurova'ya kadar olan bölge müzik kültürünü de durgun bir suya atılan taş misali halka halka etkilemiştir. Fakat Gaziantep müzik kültürü içerisinde barak ağzı veya barak havaları özel bir üslup oluşturmuş olmasına rağmen şehir merkezi halk müziğinin belirli bir üslubu veya tavrı olduğu söylenemez. Bunda yukarıda da bahsedildiği gibi, Gaziantep şehir merkezinde şehir kültürünün hâkim olması nedeni ile halk müziğinin şehir merkezinde fazla ön plâna çıkamadığı dolayısı ile yöreye özgü karakteristik bir yapı veya üslubun da oluşmamış olduğu düşünülebilir. Fakat zamanla kırsal kesimden şehir merkezine göç ederek sosyal ve ekonomik güce sahip olmuş insanlar, geleneksel kültür ve müziklerini hayatlarının bir bölümüne yerleştirerek anonimlik sürecini tamamlamamış beste türü eserler vererek sentez bir şehir halk müziği oluşturulduğu da söylenebilir.

Gaziantep halk müziğinde açık havada yapılan eğlencelerde davul ve zurna kullanılırken, kapalı mekânlardaki eğlencelerde daha çok bağlama kullanılmaktadır. Anadolu'nun her yerinde yapılan düğünlerde çok çalgılı düğün yapmak düğün sahibinin ekonomik ve sosyal göstergesi açısından oldukça önemlidir. Gaziantep düğünlerinde de düğün sahibinin ekonomik ve sosyal gücüne göre abdal veya aşiret denilen müzisyenlerin sayısı değişebilmektedir. Bu sayı bazen on davul, on zurnaya kadar çıkabilmektedir. Özellikle birden fazla çalgı-

nın olduğu düğünlerde, zurnalardan birisi melodi çalarken diğer zurnalara dem tutma (karar ses) görevi verilmektedir. Fakat bu icra geleneği bilindiği gibi sadece Gaziantep'e veya barak bölgesine özgü değil, Türkiye'nin diğer yörelerindeki düğün veya eğlencelerde de bu icra biçimini görmek mümkündür. Bazı çalgılarda ise bu icra geleneği taklit edilerek değişik bir biçimde veya formda karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı; Gaziantep'te günümüzde unutulmuş fakat eskiden kullanılan zambır adı ile bilinen kartalın kanat kemiğinden yapılan çalgıda kendini göstermektedir. Ayrıca Ege Bölgesinin zeybek oyun havalarının icrasında, Fethiyeli Ramazan Güngör'ün kopuzunda yaptığı zeybek düzeni dediği akortta çaldığı ezgilerde kendini göstermektedir. Karadeniz Bölgesinde kullanılan tulumda, kemençe veya bağlamada bazı ezgilerin geleneksel icrasında kulağa gelen sürekli bir dem sesi de aynı icra mantığının bir sonucudur. Zaten Rize ve Artvin yöresinde kullanılan tulumun Nav denilen klavyesi de zambır ile aynıdır. Bu çalgılar, tonik sesin veya karar sesinin çiftlenmesi, dörtlü ve beşli akorların tınlatılması ile halk müziğinin yapısında var olan doğal çoksesseliliğin somutlaştırıldığı çalgılardır.

Barak havaları veya türküleri ise çalınışları ve söyleyişleri bakımından; gerek bölge müzik kültürü ve gerekse genel anlamda Türk halk müziği repertuarı içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Daha çok uzun hava formunda icra edilen barak havaları, başta Nizip, Kargamış (bu bölgenin adı daha önceleri "Barak Ovası" olarak bilinmekte iken daha sonraları adı değiştirilmiştir), Oğuzeli, Kilis, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana civarında yaygın olarak bilinmekle birlikte bu yörelerin müzik kültürü içerisinde de oldukça etkin bir yeri vardır. Bunun ile birlikte Suriye'deki Türkmen yerleşim bölgelerinde de barak ağzı türkülerin söylendiği edindiğimiz bilgiler arasındadır. Fakat her ne kadar Nizip'ten Adana'ya hatta Hatay'a kadar olan geniş bir bölge içerisinde barak türküleri biliniyor ve söyleniyor olsa da barak ağzı söylenen özellikle uzun havalarda Nizip, Oğuzeli ve Karkamış bölgesinden Adana'ya veya Çukurova'ya doğru olan çizgide önemli tavır ve üslup farklılıklarını görmek de mümkündür. Bu nedenle Barak ağzı icraların merkezine; Barak aşiretinin günümüzde yoğun olarak yaşadığı ve daha önceleri "Barak Ovası" olarak da bilinen Kargamış bölgesindeki icra biçimini koymak gereklidir. Uzun hava formunda olan bu icralarda, çığlık koparıp ve feryad eder gibi kızgın, sert, ağlamaklı ve isyankâr bir tavır ile oldukça tiz seslerden başlanarak pes ses-

lere doğru bir icra seyri vardır ki bu üslubu; barak aşiretinin yaşadığı zor şartların, acı ve sıkıntıların türkü ile ifadesi olarak değerlendirmek gerekir. Bu nedenle baraklının kendisini ifade ettiği türkülerin hemen hemen hepsi uzun hava formundadır. Barak türkülerini; iskan türkülerini, kahramanlık türkülerini ve sevdâ türkülerini olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bölgede "Yüksek Hava" da denilen uzun havalar, oldukça tiz seslerden başlayarak pes seslere doğru bir seyir izlemekte, kelimeler peş peşe süratli okunarak, ağlamaklı, isyankâr ve sitem dolu bir tavırla söylenmektedir. İskân türkülerinde çoğunlukla, Türkmenlerin bir kolu olan barakların Ortaasya'dan Anadolu'ya gelişleri ve geldikten sonra hükümet tarafından yerleşik hayata geçmeleri için yapılan baskılar, baskılara karşı çıkan isyanlar, kendilerinden önce Anadolu'da yaşayan diğer aşiretler ile aralarında çıkan sürtüşmeler ve kavgalar anlatılmaktadır. Bu icra biçiminde görülen oldukça tiz seslerden başlayarak çığlık koparır ve feryad eder gibi, tiz seslerden başlayarak koma denilen küçük seslerle pes seslere doğru kayarak söylenen türkülerin icra biçimi Orta Anadolu'daki bozlakların icrasında da görülmektedir. Fakat gerek barak aşiretlerinin tarihine gerekse Orta Anadolu'da ki Türkmenlerin tarihi veya Anadolu'ya gelişleri incelendiğinde gerek melodideki gerek icra biçimindeki gerekse tavırdaki bu benzerliklerin tesadüf olmadığı görülmektedir. Bunlardan başka kahramanlık ve sevgi üzerine söylenen türküler de oldukça fazladır. Kahramanlık konulu türkülerin çoğunluğu, Gaziantep'in kurtuluşunda büyük yararı olan çete reisleri üzerinedir. (Şahin bey, Ali paşa vb.)

Bölgede en fazla söylenen uzun havalar; Beyvellet (Karcıgar veya Hüseyini Makamında), Feriz Bey (Kürdi-Ferahnak Makamında), Şahin Bey (Uşşak Makamında), Karacaoğlan (Hüseyini Makamında), Beymayıl (Zavil Makamında), Kılınçoğlu (Buse-lik veya Gerdaniye Makamında), Urum Garibi (Muhayyer Makamında), Şavo Garibi (Hicaz Makamında), Garip (Gerdaniye Makamında) Topal Abdo (Hicaz-Muhayyer Makamında), İskân (Zavil bitişe doğru Nihavent Makamında) ve İsebalı veya Ceren Havası (Mahur Makamında)dır. Eserler belirtilen makamlarda veya bu makamlara benzer yapıdadır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki; bazen çok detay özellikler makamı belirlediğinden değişik icracıların değişik zamanlardaki icra özelliklerine göre makam veya makam yorumu da değişebilmektedir. Bunlardan başka yörede; Hurşut,

Ali Paşa, Köroğlu, Hacogelin, Döne Gelin (Barak Dönesi), Dertli Kerem, Barak Dertlisi ve Ezogelin ile ilgili uzun havalar yaygın bir şekilde çalınmakta ve söylenmektedir. Fakat bu uzun havalardan özellikle İskân, Kılınçoğlu, Karacaoğlu, Garip çalınıp söylenmekle kalmamış hikayeleri de anlatıla anlatıla günümüze kadar gelmiştir. Bu hikayeleri günümüze kadar taşıyan önemli kişilerden birisi de Nizipli Mahgül'dür. Mahgül, özellikle barak yöresinde anlatılan hikayelerdeki türküleri ve bu türkülerdeki konuların çöşkusunu günümüze taşıması bakımından önem taşımaktadır. Bu hikâyeleri barak odaları veya köy odalarındaki toplantılarda, düğünlerde babasının anlattığını ve bu hikâyelerin saatlerce hatta günlerce sürdüğünü kendisinin de babasından öğrendiğini belirtmektedir.

Bunun ile birlikte bölgede yaşanmış sevdalar ve aşklar üzerine de türküler söylenmiştir. Sevgi üzerine yakılan türkülerde, kavuşamayan sevgililer, evlenen eşlerden birine bir başkasının sevdalı olması veya evlendiği kişiye layık görülmemesi gibi konular işlenmiştir. Bu türkülere en iyi örneklerden birisi de yörede ve bölgede hatta tüm Türkiye'de bilinen "Ezo Gelin" türküsüdür. Türküye konu olan olay; Oğuzeli'ne bağlı Suriye'ye çok yakın bir köy olan Uruş köyünde olmuştur. Bu bölgede eskiden başlık parası veya yoksulluktan dolayı karşılıklı anlaşma üzerine iki kişinin akrabası olan kızlardan birini karşı tarafa vererek değiştirmesi sonucu yapılan bir evlenme adeti bulunmaktadır. Asıl adı Zöhre olan Ezo gelin de 1930 yılında bu tür bir evlilik yapmış ve eşi ile çok mutlu olduğu halde kötü niyetli insanların müdahalesi sonucu evlilikleri bozulmuştur. Fakat gelenekler gereği evliliklerden birisi bozulursa diğer evlilik de bozulmak zorundadır. Ezo gelin de bu nedenden dolayı mutlu olduğu halde eşinden ayrılır ve altı yıl yalnız yaşadıkten sonra teyzesinin oğlu ile evlenerek Suriye'ye gelin gider. Türkiye'yi çok seven Ezo, ara sıra yüksek bir tepeye çıkarak yaşlı gözlerle memleketini seyrederek. Bir süre hasta yatan Ezo, 1956 yılında ölür. Vasiyeti gereği Türkiye'yi seyrettiği tepenin üzerine mezarı yapılır. Bu olaylar üzerine ayrıldığı eşi tarafından Ezo'ya olan aşkın ve Ezo'nun da memleketine duyduğu hasretin anlatıldığı türküler söylenmeye başlar. Bu türkülerin en önemli özelliği adının dillere düşmemesi için hiç birinin içerisinde "Ezo Gelin" in adı geçmemesidir. Bu türküler söylenerek günümüze kadar gelmekle birlikte "Ezo Gelin" in hasta iken içmiş olduğu çorba da "Ezo Gelin Çorbası" adı ile hem Gaziantep'te hem de tüm Türkiye'de tanınmıştır. Ezo gelinin mezarı 1999 yılında Oğuzeli'ne bağlı Uruş köyüne getirilmiş ve bir de müze yaptırılmıştır.

Gaziantep Leylim Türküleri

Daha önce de belirtildiği gibi Barak havalarının hemen hemen hepsi uzun hava formunda icra edilmektedir. Fakat 1989 yılından bu yana bölgede yaptığımız alan araştırmalarında günümüzde unutulmuş olan fakat yaklaşık 70-80 yıl önce yörede "Leylim Havaları" denilen oyunlu türkülerin bulunduğunu tespit ettik. Ferruh Arsunar; "Bu bölgede kadın oyunlarına verilen isim. Bunlarda, halaylara benzeyenler varsa da daha ziyade bir kişi veyahut iki kişi karşılıklı olarak oynanan tarzdadır." Şeklinde açıklamış ve bu havalara aynı zamanda "Aşiret Halayı" denildiğini ve kadın erkek bir arada oynandığını ifade etmiştir. Arapça gece demek olan "Leyl veya Leyli" , gece oyunları(Dans) anlamında "Leylim, Leylim Havası veya Leylim Türküleri" adı ile Gaziantep'te ve Gaziantep Barak bölgesinde bilinmektedir. Daha çok aşk ve sevdâ konularının anlatıldığı Leylim Türküleri, oyunlar sırasında solo ve gurup karşılıklı olarak söylenen türkülerdir. Leyla'ya Arap'ların "Leyli" dedikleri dolayısı ile Leylim'in Leyla demek olduğu görüşü olsa da bu görüşün konumuza uzak olduğu düşüncesindeyiz. Türkü ve dans icrasının en yalın hali olan bu icra biçimine; Van-Erciş civarında "Deme Çevirme veya Demeli Çevirmeli", Urfa-Kıyas bölgesinde "Hoylama Havası" , Kars-Çıldır civarında benzer icra biçimine "Nanay Havası veya Yallı Havası" gibi adlar da verilmektedir. Rize, Artvin ve özellikle Hemşin civarında ise "Fora" denilerek bu tür dans ve türkü icrası görülmektedir. Bunun ile birlikte bu tarzda icra edilen türkülü halay havalalarına Azerbaycan'da ise; "Yar Yar" havaları denilmektedir.

Gaziantep Barak bölgesinde düğünden yaklaşık bir hafta veya on gün önce düğün bayrağı direğe çekildikten sonra düğün evindeki hazırlıklara yardım etmek için köyün gençleri gündüz toplanarak kendilerine göre olan işlere yardım etmektedirler. Akşam ise yatsı namazından sonra yine düğün evinde çalgısız olarak türküler eşliğinde halay çekerek eğlenmektedirler. Her ne kadar Barak bölgesinde toplum içerisinde türkü söylemek, çalgı çalmak hoş karşılanmasa da veya abdal işi olarak görülse de; bu ortamlarda çalgının olmayışı ülkemizin bazı bölgelerinde olduğu gibi taassup düşünce veya yaşıntıdan daha çok doğal ve kendiliğinden gelişen bir icra ortamı olmasından dolayıdır. Çünkü bu eğlencelerin sonrasında başlayacak olan düğün sırasında günlerce çalgı çalınmakta ve oyunlar oynanmaktadır. Yaygın olmamakla birlikte, Gaziantep merkezdeki bazı eğlencelerde ise kaval, darbuka ve zilli tefin kullanıldığı da yazılı kaynaklardan tespit

edilmiştir. Bir kişi tarafından söylenen türkü, halay çekenler tarafından genellikle aynı melodi ve sözlerle tekrar edilmektedir. Bazen de sözün son hecesinde solo söyleyene halay çekenler katılarak bazen türkünün nakarat kısmı bazen "Lay lay lay veya na nay, şî na nay, ya lelli" gibi terennüm sözcükleri bazen de aynı sözler tekrarlanarak türkü icra edilmektedir. Bu icra biçimi ile çalgı olmasa dahi oyun süresince sürekli bir melodi ve ritim bulunmaktadır. Türkü dizelerinin son hecesinde topluluğun solo söyleyene katılması ise hem detoneyi, ses veya ton kaybını engellemekte hem de çalgı varmış gibi melodinin sürekliliğini sağlamaktadır. Leylim havaları halay çekilirken söylendiği için, fazla tiz (ince) ve pes (kalın) seslere inilip çıkılmamasından dolayı genellikle ses aralığı 4-6 ses civarındadır. Türküler aksayan veya aksamayan usullerden oluşabilmektedir. Sade bir melodiden oluşan bu türkü ve dans icrası, onlarca mani dörtlüklerinin eklenmesi ile saatlerce hatta günlerce süren türkü eşlikli dans eğlencelerine dönüşmektedir.

Bu oyunlar oynanırken ayaklar yere zaman zaman sert vurularak ritim de tutulmaktadır ki buna "Depçe Vurmak" veya "Depçe Sekmek" denilmektedir. Kendisi Baraklı olan kaynak kişimiz Nuh Yıldırım; "Bu eğlencelere katılanlar daha çok bekâr gençlerdir. Sadece genç kızlardan oluştuğu gibi bekâr erkekler de bu eğlencelere katılabilmektedir. Barak bölgesindeki düğünlerde kadın erkek el ele tutuşarak oyun oynaması yasak olmasına rağmen, bu eğlencelerde gençler el ele tutuşarak karışık oyun oynayabilmektedir. Bu eğlenceleri aynı zamanda gençlerin kendilerine evlenecekleri eşi seçmesi için toplumun yadırgamadığı veya daha ılımlı karşıladığı sosyal ortamlar gibi görmek de mümkündür." Şeklinde konuyu açıklamıştır. Fakat konu ile ilgili görüşüğümüz yine baraklı olan diğer kaynak kişilerimiz ise; hem bakâr hem de evli olanların bu eğlencelere katılabildiğini ve Leylim havaları oynanırken başta erkeklerin daha sonra da halayın sonuna doğru yaşlı kadınların ve genç kızların yer aldığı, kadın erkek el ele tutuşarak kesinlikle oyunların oynanmadığını ifade etmişlerdir. Buradan bu eğlence anlayışının köyden köye değiştiği anlaşılmaktadır. Leylim türkülerinin icrası ise erkekler arasında yapılmaktadır. Oyuna katılan kadınlar çevirme veya döndermeye katılmamaktadırlar. Yörede yaptığımız araştırmalarda Leylim türkülerinin aynı zamanda ekin biçerken veya imece usulü iş yaparken de coşku ve neşe olması için söylendiğini öğrendik. Görüldüğü gibi türkü ve dans icrasının belki de en yalın hali olan Leylim havaları, hem Gaziantep hem de genel anlamda Türk Müzik kültürü içerisinde

oldukça güzel bir renk cümbüşü oluşturmaktadır. Dansı, türküsü, icra ve eğlence biçimi ile bu eserler yüzlerce hatta binlerce yıllık kültürel bir birikimin toplumun anlayış, algılayış ve duygu süzgecinden geçerek günümüze ulaşmış küçük yapı taşlarıdır. Kültürümüzün son derece plânlı bir şekilde hızla erozyona uğratıldığı günümüzde; bu yapı taşlarını temele koyarak günümüze uygun yeni terkipler ortaya koymak kültür millet bağlamında çok büyük önem taşımaktadır.

Horasan'dan Anadolu Yunanistan'a Baraklar ve Barak Müzik Kültürü

Bilindiği gibi Türkler Anadolu'ya gelmeden önce dünya coğrafyası üzerinde sık sık yurt değiştirerek çok geniş bir alana yayılmışlar, birçok kültür ve dinin etkisi altında kalarak farklı uygarlıklar yaşamışlardır. Kaynaklarda Anadolu'nun tamamen Türkleşmesi 1071 Malazgirt zaferi ile birlikte olduğu yazılmış olsa da, Türkler'in Orta Asya'dan çıkarak Anadolu'ya ve Anadolu üzerinden Orta Avrupa'ya kadar çeşitli zamanlarda göç yaptıkları bu tarihten çok daha eskilere dayanmaktadır. (Dikici,1988:186) Bu nedenle Türk kültürünün izlerini veya kökenlerini sadece belirli bir coğrafi parçada değil; Türklerin göçüp yerleştikleri, devlet kurup egemen oldukları coğrafyaların tümünde aramak daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi bir milletin kültür sınırları ile siyasi sınırları aynı değildir. Türkmen aşiret veya boylarından sadece biri olan Barakların göç ve iskân coğrafyalarına bakıldığında bu düşüncenin ne kadar doğru olduğu ortaya konulmaktadır. Barak kaynaklarda şu şekillerde açıklanmıştır:

1- Barak, uzun tüylü bir av köpeği, kurt başı anlamlarını taşımaktadır. Kaşgarlı Mahmut ise; efsanevi bir kuşun ihtiyarladıktan sonra iki yumurta yumurtladığını, bunlardan birisinden kendisinin son nesli olan yavrusu, diğerinden ise "Barak" denilen sahibine sadık bir köpeğin çıktığını belirtmektedir. Şamanlar ise, oturdukları mukaddes evlere bark ve barak isimlerini vermişlerdir. Türkçe sözlükte ise; 1. Tüylü, uzun kıllı, çuha, kebe. 2. Bir cins tüylü av köpeği veya at. 3. Ağaçlara sarılan büyük asma. (Türkçe Sözlük,1995:244)

2-Uzun tüylü çuhalara Barak denir. Palto yerine askerlere giydirilen kaputun eski adı kebe idi. Bunların da uzun tüylüsüne Barak adı verilmiştir. Uzun tüylü atlara, av köpeklerine de Barak itlak olunmaktadır. Adını bilmediğimiz bir şahsı göstermek için, al giyili, sarı saçlı diye göze çarpan bir

vasfını göstererek tanıtmak mutad olduğuna göre, Barakların da giyimlerinde veyahut bu iki cins hayvanlarından birinde göze çarpan bu bariz vasıf üzerine, bu adı almış olmaları pek muhtemeldir. (Yazgan,1960:11)....Reis olanlar çuha harvanı geylermiş. Kadınları uzun gömlek, geniş don, üç etek zubun, üstünden samur cübbe geylermiş. (Samur cübbenin kolu alttan dikişsiz, önü yirik, düğmelere geçecek ipek kaytan varmış, uzun yeri süpürmüş).... (Yazgan, 1960:13)

3-Yazılı kaynaklarda Barak sözcüğüne ilk kez Ebülğazi Bahadır Han'ın "Türklerin Soykütüğü" adlı kitabında "İt Barak" sözcüğüne rastlıyoruz. Battal Gazi Destanının da ise, XII. yüzyılda yaşadığı bilinen Kirmen Beyi Barak Hacıp'ten söz edilmekte ve "Kıl Barak" adı ile geçmektedir. Tarih kaynaklarında adı Barak olan başka kişilikler de vardır. Anadolu'da ise Barak sözcüğünü ilk kez Sarı Saltuk'un halifesinin adı olarak görülmektedir. Bu halife Türkmenler arasında itibarlı, efsanevi bir kimlik kazanan Barak Babadır. Bir derviş olan Barak Babanın XII. veya XIII. Yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Barak adını ona Sarı Saltuk'un vermiş olduğu söylenir. Barak Baba'nın ölümünden sonra yandaşlarına "Baraklar" denildiği tarih kitaplarından öğreniyoruz. (Karataş, 1998:11) Bunlarla birlikte bazı sözlü kaynaklarda ise aşağıda görüldüğü gibi;

Bir nâme yazalım kavim aşirete
Bir araya gelsin BOZ BARAK
Şerleri irmeyen kötü düşmandan
İntikamın alsın BOZ BARAK

Barak İnal der ki; aşiret yürüsün
Çalınsın harbiler, davul vurulsun,
Cümlesini gani süphan korusun,
Düşman alayını yarsın BOZ BARAK

Şeklinde "Boz Barak" adı geçmektedir.

4-Baraklar İskânın bayraktarları olduklarından "Bayraktar" kelimesi zamanla değişikliğe uğrayarak "Barak" şekline dönüşmüştür.

5-Barak kelimesi cesaret ve kahramanlık timsali olan kurt başı anlamını taşır.(Şahin,1962)

6-Mabutlar (Mitoloji) devrinde Türk toplulukları değişik totemlere sahip olmuş, onlarla anılmışlardır. Asya'nın batısında bulunan Barak'ların totemi ise; "kurt, kaplan, aslan, at, it" gibi farklı türlerin genelini ifade eden "Bars" tır. Bars'ın özellikleri olan hız ve çeviklik zamanla, kurt ve ata yan-

sıtılarak Barak kavramı oluşmuştur. Aynı zamanda Bars; eski Türkler tarafından "kurt, kaplan, aslan, at, it" gibi hayvanların genel adı olarak kullanılmıştır. Baru-Börü; Tursakalar'da savaş sembolü olan kurdun adı, Baru'dur. Hunlar'da ve Göktürkler'de de savaş sembolü olarak kurt başlı bayraklar ve tuğlar kullanılmıştır. Bilindiği gibi Türkçe de kurdun adı "Börü" bozkurdun ise "Gökbörü" dür. (Ayda, 1992) Altay Türklerinde kamı, trans halindeyken göğe çıkartan atın adı; Barak'dır. (Bayat, 2006) Bu at, çok hızlı ve uzun kılıdır. Aynı zamanda kutsal sayılır. Keza Yakutlar'da hızlı yürüyen mitolojik kişinin adı Barakçıdır. Atın bir adı da Güneydoğu Anadolu'da günümüzde de kullanılan bargir (Beygir) dir. Kır anlamına gelen gir kelimesi bar ile bütünleşerek bargire; "Kır at" anlamı yüklenmiştir. Tüm bu açıklamaların ışığında ve doğrultusunda Barak'a; "Hızlı at, soylu kurt" demek yerinde olacaktır. (Yıldırım, 2011)

Daha da çoğaltılabilecek bu tanım ve açıklamalarda da görüldüğü gibi; daha çok barak kelimesinin kökeni ve bu aşirete Barak adının nasıl verilmiş olacağı ve tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur.

Müzikal anlamda ise Barak; çalma söyleme biçimi, üslup veya çalış tekniğini ifade etmektedir. Baraklar; Moğol istilasını sonucu Farab kışlağından ve Karacuk yaylağından; Horasan'a göç etmişlerdir. İlhanlı devletinin yıkılışından sonra Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'ya gelişleri 1630 yılında son bulmuştur. Keskin ve Sivas yöresine yerleşmişlerdir. Farab, Sivas, Keskin ve Rakka'ya yerleşmelerinde Beğdili ile beraber hareket etmişlerdir. (Halaçoğlu, 2009) Başka bir kaynakta ise göç; Baraklar, XVI. yüzyılın sonlarında, Horasan'da gerek kuraklık ve gerekse siyasi karışıklıklar sonucu Barak Türkmenlerinin huzuru bozulmuştur. Bunun üzerine Feriz Bey oymak beylerini toplayarak, Horasan'dan göç meselesini konuşurlar ve zor da olsa Anadolu'ya göç kararını alırlar. (Şahin, 1962:23) şeklinde açıklanmaktadır. Hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Türkmenler için yaylak kışlak arasındaki göç bir yaşama biçimidir. Fakat asırlardır birlikte yaşanan yerlerden ayrılıp kopmak kolay değildir. 84 bin hane ki bunların 4 bin hanesi yörede abdal olarak bilinen müzisyenlerdir ve 12 beylik halinde Feriz Bey'in idaresinde, Anadolu'ya giren oymaklar; Erzurum üzerinden gruplar halinde Erzincan yolu ile Sivas, Kayseri, Çorum ve Yozgat'a geldikleri ve Yozgat'ta da bir süre konakladıkları iskân türkülerinden anlaşılmaktadır. Bu topraklar hayvancılıkla uğraşan Türkmenler için oldukça verimli ve yaşama biçimlerine de uygundur. Fakat Osmanlı devleti 1691

yılından itibaren konar-göçer Türkmen aşiretlerini Rakka'ya iskân etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti, kuruluş ve gelişme dönemlerinde yeni fethedilen bölgelerin Osmanlılaşmasını amaçlayan en önemli faaliyetlerinden biri de bu bölgelere aşiretlerin iskân edilmesiydi. Bu aşiretlerin buralara iskân edilmesinin en önemli sebepleri;

1-Anadolu'ya doğru Araplarca yapılan baskılara karşı bir tampon bölge oluşturulması.

2-Fırat üzerinden yapılan ticaretin daha emniyetli bir şekilde yapılması.

3-Devletin ziraatı teşvik ve destekleme kararı.

4-Yaylak-kışlak hayatı yaşayan aşiretlerin yerleşik halka zarar vermesi.

5-Aşiretlerin yaşam tarzlarından dolayı cengaverlik özelliklerini, yerleşik halka nazaran daha iyi korumaları ve ayrıca aşiretlerin kabile asabiyeti, teşkilatı ve hiyerarşisiyle disiplinli bir kuvvet olarak devlet otoritesini tehdit edip zedeleyecek bir konumda olması gösterilebilir. (Çelikdemir, 2001)

Rakka'ya iskân edilen aşiretler özellikle bu bölgenin kendi yaşama biçimlerine uymaması ve başka değişik nedenlerden dolayı sık sık firar ederek Orta Anadolu'ya gelmişler ve tekrar hükümet emri ile Rakka'ya geri gönderilmişlerdir. Rakka'ya iskânı emrolunan ancak iskândan firar eden cemaatler ki bunlardan biri de barak aşiretidir; Erzurum, Karaman, Sivas, Maraş, Adana ve Şam eyaletlerine dağılarak bu bölgelere zarar vermeye başlamışlardır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Barak Türkmenleri hayatlarını burada sürdürmüş ve Arap aşiretlerine de kendilerini kabul ettirmişlerdir. Ancak bazı kişilerin yoldan geçen kervanları soymaya başlamaları üzerine devletin takibine uğramışlardır. Halep Valisi Abbas Paşa kuvvetleriyle birlikte gelerek karargahını Culap'ın karşısına, Fırat Nehrinin batı kenarına kurmuş ve Feriz Bey'den bazı beylerin kendisine teslimini ve devlete vermesi gereken vergileri vermelerini istemiştir. Feriz Bey'de Abbas Paşa'dan bir süre istemiş ve bütün oymak beylerini toplayarak durumu izah etmiştir. Oymak beyleri teslim olmayı kabul etmeyince, Feriz Bey; "Zaten buralarda yaşanılmaz, artık sözüm de dinlenmeyeceğine göre ben Acem'e dönüyorum, isteyen bana katılır, istemeyen de kalır." Diyerek göç emrini vermiştir. Rivayete göre seksen dört bin haneden sadece otuz yedi bini katılmıştır. Böylece aşiret başsız kalmıştır. "Feriz Bey Acem'e gittikten sonra Barak-Türkmen aşire-

tine mensup bu oymakların hepsine Feriz Bey'in amcası oğlu Mehmet Bey reis seçilmiştir. Burada kalanların hükümete karşı gelmek kararında olduğunu haber alan hükümet, bunları dağıtmaya karar vermiştir. Önce öğütleyerek itaat ettirdikten sonra bunları Anadolu'nun içlerine Konya, Silile, ve Yozgat taraflarına iskân etmiştir. Fakat bu yerli halk ile âdetleri birbirini tutmadığından geçinememişlerdir." (Yazgan, 1960:12) Osmanlı Devleti Rakka'ya iskân ettiği aşiretlerden net bir şekilde ziraatla uğraşmalarını istiyor onları alışkın oldukları hayvancılıktan vazgeçirmeye çalışıyordu. Başlangıçta iskân hususunda hiç taviz vermeyen ve iskâna tabii tutulan her cemaati muhakkak iskân etmek isteyen Osmanlı Devleti, daha sonraları bir kısım cemaatleri iskândan affetmeye başlamıştır. (Çelikdemir, 2001)

Görüldüğü gibi özellikle XVI. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'ya gelen aşiretler Doğu Anadolu bölgesinden, Orta Anadolu'ya gelmişler ve burada bir süre yaşadıkdan sonra devletin iskan politikaları sonucu Güneydoğu Anadolu bölgesinin güney kesimine iskan ettirilmişlerdir. Aslına bakılırsa 1500-1650 yılları arasında Anadolu'da Barak boyuna bağlı cemaatler bulunmaktadır. Bu cemaatlere bakıldığında; Sivas, Yozgat, Kütahya, Ankara, Aydın, Afyon, Maraş, Adana, İçel, Karaman, Bayburt, Eskişehir, Urfa ve Kayseri gibi küçümsemeyecek bir coğrafyada yaşadıkları görülmektedir. (Halaçoğlu, 2009-Halaçoğlu, 2010) Buradan Barak Türkmenlerinin Anadolu'ya göçünün XVI. yüzyıldan önce başladığı ve uzun bir süre de devam ettiği sonucu çıkmaktadır. Bunun ile birlikte yoğun bir şekilde süren iskân hareketleri boyunca Rakka bölgesi ile Orta Anadolu ve diğer bölgeler arasında da yoğun bir göç geliş ve göçlerin sürdüğü anlaşılmaktadır.

Dolayısı ile tüm bu bilgiler doğrultusunda; Orta Anadolu'da ki bazı aşiretler ile barak aşiretinin akraba olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Ziya GÖKALP konu ile ilgili; "...üçüncü göçe ait Bozoklar, Yozgat sancağına bağlı Bozok ünvanını veren Oğuzlardır. Bireciğin Barakları, Musul'un Türkmenleri ile Bayat Türkmenleri, İran'ın Kaşkayıtlar ile Kaçarları, Akdeniz sahilinin Varsakları da bu üçüncü göçe mensuptur. Maamafih bu üç il vakti ile tek Oğuz ilinden ayrıldıkları için aralarında hiçbir fark yoktur."(Gökalp, 1939) demektedir. Bu konu ile ilgili önemli bir kaynak olan; "Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar" adlı eserde ise; "Nüfus itibarıyla büyük bir yekün teşkil eden bu boy Barak ve Türkmenlerin bir kısmının halen Kırşehir havalisinde oturdukları tesbit edil-

miştir. Mesela Kırşehir-Çiçekdağı mıntıkasında oturan Tabur Oğulları'nın XVII. asırda Urfa-Culap mıntıkasına iskân edilen ve oradan da Gaziantep-Nizip Barak Ovası ile Oğuzeli yazı köylerine yerleşen Barak Tiryakili oymağının bir kolu olan Tabur Oğulları ile akraba oldukları ve bu her iki ailenin de bir soydan oldukları anlaşılmıştır. Bu da gösteriyor ki Anadolu'nun bir çok yerlerinde birbirleriyle akraba olan Barak ve Türkmen boyları mevcuttur." (Şahin, 1962) denilmektedir. "Anadolu'nun birçok yöresinde Barak isimli köylerin bulunması bu aşiretin yaygınlığını gösterir....Baraklar daha sonraları dağıtımına tabii tutularak bir kısmı Urfa havalisine, bir kısmı da İzmir civarına yerleşmiştir. Ege bölgesindeki Bayındır kazası bu göçün nerelere kadar gittiğini gösterir." (Yöndemli, 2000)

Anadolu'nun birçok bölgesinde günümüzde de Barak adlı yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bu bölgelere dikkat edildiğinde daha çok Barak aşiretinin göç yolları olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır; Barak; Çorum-Bayat, / Barak; Kırıkkale-Keskin, / Baraklı; Bursa-Keles / Baraklı; Afyonkarahisar-Evciler / Baraklı; Kırıkkale-Delici / Baraklı; Kırşehir-Çiçekdağı / Baraklı; Yozgat-Sarıkaya / Barak Obası; Kırıkkale-Keskin / Barakmuslu; Konya-Ilgın / Barak Göleti; Bursa / Özbaraklı; Amasya-Taşova.

Bunun ile birlikte Orta Asya'dan Horasan'a ve Horasan'dan Anadolu'ya gelen Barak Türkmenlerinin göçünün Anadolu ile sınırlı kalmadığı bir kollarının da Anadolu üzerinden balkanlara kadar uzadığı görülmektedir. Özellikle Osmanlılar yönetimi altına aldıkları her bölgeye Anadolu'dan Türk göçmenleri alarak yerleştirmeye başlamışlardır. Böylece yeni alınan yerler hem Türkleşiyor, hem de o yerlerin elde tutulması kolaylaşmış oluyordu. (Halaçoğlu, 2010:70) İskân işlemleri iki yoldan yapılmıştır. Bir kısmı istekle, bir kısmı ise zorunlu göçle olmuştur. Bunun için önce konar-göçer Yörükler ve Tatarlar tercih edilmiştir. Böylece onlar yerleşik hayata geçirilmişlerdir. Diğer dikkat edilen bir husus ise, bir yerden göçmen alınırken o yerin üretim ve yaşam dengesinin bozulmaması konusudur. İlk göçmen kabileleri Süleyman Paşa zamanında Gelibolu ve kuzeyine 1354 yılında yerleştirilmiştir. 1385 yılında Sultan I. Murat zamanında ise; Lala Şahin Paşa'nın Kavala, Drama, Serez, Selanik ve Karaferya bölgesini yerleşime açması sonucu çoğunluğu Oğuzların Avşar boyundan olan kabileler Konya-Karaman ve Ermenek dolaylarından alınarak buralara yerleştirilmiştir.

Bunu diğer yeni yerlerin alınması ile yurdun her yöresinden gönderilen göç kabileleri takip etmiştir. Bergama, Söğüt, Saruhan, Menteşe, Hamid, Gerede, Göynük, Canik, Ahlat, Ayvalı ve Ayntap (Gaziantep) gibi. (Altuntaş,1987)

Anadolu'dan gelen veya getirilerek Balkanlar bölgesine yerleştirilen halk; Oğuzlar da olduğu gibi yeni köylerine Anadolu'daki köylerinin, aşiretlerinin, eski yerleşim yerlerinin veya boylarının adını vermiştir. Günümüzde Yunanistan'daki Batı Makedonya bölgesinde, Kozana ilinin doğusunda bulunan ve günümüzde terk edilmiş olan "Keramasti" (Karamanlı) adlı yerleşim yerinin olması da bu bilgileri desteklemektedir. Bu konuya örneklerden birisi de barak aşiretidir. Konu ile ilgili yaptığımız çalışmalar sırasında Müslüman Türklerin mübadeleden önce yoğun olarak yaşadıkları kuzey Yunanistan'da eskiden Barak adlı köylerin olduğunu tespit ettik. Barakların buraya yerleştirilmeleri ile ilgili yukarıda anlattığımız düşüncelerle birlikte; Aşiretlerin yaşam tarzlarından dolayı cengaverlik özelliklerini, yerleşik halka nazaran daha iyi korumuş olma özelliklerinin ön plâna çıkmış olabileceği düşüncesi daha ağır basmaktadır. Bu barak köyleri şunlardır;

1. Kozana İline bağlı Baraklı (Exochi) Köyü: Bu köy Batı Makedonya'daki Kayalar (Cuma) bölgesinde bulunmaktadır. Türkler bölgeyi terk ettikten sonra köyün adı doğal ortamı güzel tatil veya güzel mesire yeri anlamına gelen "Exochi" adı ile değiştirilmiştir. Exochi köyü Yunanistan'ın önemli kömür yataklarının bulunduğu bir bölgede olması nedeni ile günümüzde tamamen terk edilmiş ve kaldırılmıştır.

Kayılar veya Kayalar bölgesi Rumeli'de bir dönem Selanik'e bir dönem Manastır'a bir dönemde Serfiçe'te bağlı olan Kaza-i Cuma (Kayılar Kazasının) adıdır. Osmanlıca Kayılar, Kayalar, Kaylar kazası yerine Avrupa metinlerinde Latince "Kialar" ifadesi kullanılmıştır.

Akdeniz'in Osmanlı egemenliğine geçmesinde büyük roller oynamış Barbaros Hayrettin, Oruç Reis, İlyas Reislerin atalarının memleketidir. Selanik'i Üsküp'e bağlayan ana yol üzerindedir. Buradaki pek çok cami, tekke ve vakıf yıkık durumdadır. İlçe merkezi Aşağı Kayılar ve Yukarı Kayılar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kayalar ilçesine bağlı olan İnebosu (İnobası), Cerelli, Haydarlı ve Baraklı köyleri aynı zamanda Bektaşî köyleridir. "Yalnız buraya yerleşmiş olan Yörük oymakları bu tarikatı Anado-

lu'dan mı getirdiler, yoksa buraya yerleştikten sonra mı geçtiler? Burası pek fazla bilinmemektedir. Yalnız Anadolu'dan bu tarikatla Rumeli'ye geldiklerini düşündüren bir nokta vardır ki o da eski hüccetlerde imzaların dede Baba gibi vasıflarla birlikte bulunmasıdır."(Gökçen,?) Baraklı köyü daha çok badem ve ceviz ağaçları ile bilinen bir köydür. Sarıgöl altında bulunan kömürün işlenmesi amacıyla kurulan dört büyük termik santralinin yarattığı hava kirliliği Kaylar ovasının bir bölümünü yaşanmaz duruma getirmiştir. Bu nedenle Cuma (Haravgi) kazası ve ona bağlı bazı köyler boşaltılmıştır. Bu köylerden birisi de "Baraklı" dır.

Baraklı köyü mübadeleden sonra (1924 yılında) Sivas'ın Suşehri ilçesine yerleştirilmiştir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babaları da bu köyden olduğu söylenmektedir.

2. Halkidikya'ya bağlı Baraklı (Kerasia Nea) Köyü: Bu köy Orta Makedonya bölgesinde bulunmaktadır. Türkler bölgeyi terk ettikten sonra köyün adı "Kırazlı" anlamına gelen "Kerasia Nea" adı ile değiştirilmiştir. "Kerasia Nea" günümüzde de köy düzeyinde bir yerleşim yeridir.

3. Kavala ili Sarışaban İlçesine bağlı Baraklı (Stenopos) Köyü: Doğu Makedonya bölgesinde bulunan köyün günümüzdeki adı "Daracık" anlamına gelen "Stenopos"dur. Köyün içerisinden geçen yol aşağı baraklı ve yukarı baraklı olmak üzere köyü ikiye bölmüştür. Köyün içerisindeki diğer bir patika yoldan ise eskiden hayvancılık ile uğraşan Baraklı'ların Sarışaban'a hayvanlarını satmaya götürdüklerini öğrendik. Köyün içerisindeki çeşme ise, halen kullanılabilir durumdadır. Köyün yakın bölgelerinde mermer ocakları bulunmaktadır. Bölgeden göç eden mübadiller bu köyün 60-70 haneli bir köy olduğunu belirtmektedirler. Bir zamanlar önemli bir yerleşim yeri olan Baraklı, günümüzde tamamen terk edilmiş durumda ve sadece ormanın içerisindeki yıkıntı evlerden ibarettir. Bu köy mübadeleden sonra Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesi ve Samsun (Hasköy-Papasköy) bölgesine yerleştirilmişlerdir.

4. Kılış ili, Mayadağı Kasabasına bağlı Baraklı Mahallesi: Orta Makedonya bölgesinde bulunan "Baraklı Mahallesi" günümüzde tamamen terk edilmiş durumdadır. Mayadağ, Karasınan ve Alçak Yörükleri kökeni itibarıyla Konya'nın güneyindeki Toros bölgesindedir. Yörüklerin yaşama biçimleri gereği hiçbir yere bağlı olmadıkları çok fazla bir yerde duramadıkları bilinmektedir. Fakat

sonradan Yörükler konar göçerlikten vazgeçmişler; bazı yerlerde iskân edilerek yerleşik hayata geçmişlerdir. İşte Mayadağ bölgesindeki Yörüklerin bu kabileden olmak ihtimali vardır. Fakat, Mayadağ, Karasınan, Alçak köyleri halkı olan yörükler 14. yy. sonu veya 15. yy. içinde Anadolu'dan getirilmiş Türklere aittir. Alçak yedi küçük köyün adı; Baraklı, Saraçlı, Destamarlı, Eğri Bucak, Hacı Barlı, Oruçlu ve Aşağı mahalle. Bu köylere Alçak köy denilmesi Mayadağı'na nazaran dağın eteklerinde olmasından bu adın verildiği düşünülebilir.

Mayadağ köyünün batısında Alaybey denilen bir bölge bulunmaktadır. Buraya nazaran Mayadağ köyünün daha kalabalık bir kitle tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Yörükler bu bölgeden anavatana göç etmeden önce bu köyün hane sayısı bini aşılıyordu. Ancak şu kadar söylemek lazım gelir ki Osmanlı devletinin Makedonya'daki iskân siyasetinde; Anadolu'dan getirilen Yörük kitleleri daima yüksek yerlere yerleştirilmiştir. Bunlara verilen emlak ve arazinin bir kısmı yerli Bulgar veya Rum köyleri sınırları içindeydi. Bu arazi yerli Hıristiyan halk tarafından yarıcılık usulü ile işlenirdi. Elde olan Yörük köyleri vasıtasıyla askeri bir otorite sağlanmış olur, hem arazi atıl kalmamış bulunurdu. (Gökçen,?)

5. Rodop'a bağlı Baraklı(Stilari) Köyü: Bu köy Doğu Makedonya bölgesinde bulunmaktadır. Türkler bölgeyi terk ettikten sonra köyün adı "Kazık" anlamına gelen "Stilari" adı ile değiştirilmiştir. Stilari, günümüzde de köy düzeyinde bir yerleşim yeridir.

6. Serez'e bağlı Baraklı(Valtero) Köyü: Bu köy Orta Makedonya bölgesinde bulunmaktadır. Türkler bölgeyi terk ettikten sonra köyün adı "Bataklık" anlamına gelen "Valtero" adı ile değiştirilmiştir. Baraklı köyü, Serez iline bağlı Demirhisar ilçesinin güney batısında Baraklı Cuma köyüne yakın bir bölgede bulunmaktadır. Valtero, günümüzde de köy düzeyinde bir yerleşim yeridir.

7. Serez'e bağlı Baraklı Cuma/Aşağı Cuma (Iraklia) Köyü: Bu köy Orta Makedonya bölgesinde bulunmaktadır. Türkler bölgeyi terk ettikten sonra köyün adı "Kuvvetli" anlamına gelen "Iraklia" adı ile değiştirilmiştir. Baraklı Cuma köyünün diğer bir adı da Aşağı Cumadır. Köy, Serez iline bağlı Demirhisar ilçesinin güney batısında bulunmaktadır. Iraklia, günümüzde belediye merkezidir.

Tüm bunlarla birlikte Selanik'e bağlı bir kaza olan "Aynaroz" aynı zamanda; Şanlıurfa'da balıklı göl olarak da bilinen "Ayn-ı Zelha" gölünün Suriye'deki devamı olan Akçakale sınırındaki göl ve yerleşim yerinin de adıdır. "Aynaroz" gölünde Şanlıurfa Balıklı Göldeki gibi eskiden balıkların olduğu yöre insanları tarafından anlatılmaktadır. Barak Türkmenlerinin başı olan Feriz Beğ'in yukarıda da anlatıldığı gibi aşireti ile ters düşüp Acem'e gitmeye karar vermesi üzerine arkasından söylenen iskân havalarında "Aynoroz Gölü" sık sık geçmektedir. Gaziantep Barak bölgesinde uzun hava formunda günümüzde dahi icra edilen bu havalara; iskân havası, kuğu, turna veya bozlak-boznak denilmektedir.

Çağrışı çağrışı hava gezin
İnip de Aynaroz Gölü'nde yüzün
Korkulu yerlerde korkusuz gezin
Feriz Bey Acem'e gitti turnalar

Yaşa Durnam yaşa sen binler yaşa
Kavkıt gediğinden yolların aş
Maraş'ta oturan Kalender Paşa
Feriz Bey Acem'e gitti turnalar
Çağrışı çağrışı yayladan inin
Aynoroz gölünde bir semah dönün
Size izin oldu konuya konun
Feriz Bey Acem'e gitti turnalar
Başka bir tükü de ise şöyle geçmektedir;
Rakka çöllerinden çıglanıp gelir
Uğramış aşkına yolu turnanın
Katarlanmış günaltına gidiyor
Gördüm ışılabilir teli turnanın

Üçü dördü bir araya derilmiş
Bu güzellik sana Haktan verilmiş
Aynaroz Gölü'nde yunmuş arınmış
Murat'a gark olmuş teli turnanın

Murat'tan uçup Barak'a geçin
Cağıt pınarında bir su için
Antep şendiği kalleş Sof'a geçin
Orda rahat olur halı turnanın

Sof Dağı'ndan görünür Maraş ili
Dervent Boğazı'dır turnanın yolu
Maraş beyleri zalim yoldurman teli
Ahır Dağında yeri rahat turnanın

Mukim der Ahır Dağı'ndan uçun
Yüceli alçaklı dağlardan geçin
İnin Yıldız Pınarı'ndan bir su için
Ordan öte Çiçek Dağı yolu turnanın.

Aynoroz adı, acaba Yunanistan'a bölgeden göç ettirilen barak Türkmenleri tarafından mı oraya Oğuz geleneğinde olduğu gibi kendi bölgelerinin adı olarak verildi? Yoksa bu bölge adı daha önce orada var mıydı? Veya Aynaroz bölgesinde yaşayanlar veya yerleşenler de acaba barak Türkmenleri miydi? Bu da ayrı bir araştırma konusudur. Fakat kelimenin Arapça Ayn-ı Riz (Halaçoğlu, 1991:140) ve Ayn-ı Aruz kökünden türeyerek halk şairlerinin dilinde "Aynaroz" a dönüştüğü (Arsunar, 1962:163) düşünüldüğünde birinci düşüncenin gerçekleşmiş olma ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir. Gelinin gözü anlamındaki "Ayn-ı Arus" veya "Ayn El Arus" gerek Akçakale'de ve gerekse Şanlıurfa'da günümüzde de kullanılmaktadır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda "Aynaroz" adının da Anadolu'dan veya Urfa'nın Akçakale bölgesinden Yunanistan'a iskân ettirilen Türkmenler tarafından götürülerek kendi boy adlarını orada yerleştikleri bölgeye vermiş oldukları düşünülebilir. Beklide bugün o bölgede yaşayanlar daha sonra Hıristiyan olmuş Türklerdir.

Görüldüğü gibi Baraklar Orta Asya'dan Horasan'a, Anadolu'ya, Suriye'ye, Azerbaycan'a ve Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşamış ve değişik kültürlerden etkilenerek oldukça zengin ve renkli bir yapı oluşturmuşlardır. Fakat burada Orta Anadolu, Gaziantep ve Suriye'nin Düden bölgesinde yaşayan Barak Türkmenlerinin kültürü birbirine yakın olmakla birlikte Yunanistan'a iskân edilen Barak köylerinin daha farklı bir kültürel yapı oluşturması da doğaldır. İnsanların yıllarca yaşamış oldukları toprakları, mal ve mülklerini geride bırakarak göçe zorlanmaları, göç şartları, anlaşmalar sonucunda Anadolu'ya gelip yerleşmeleri ki buna "mübadele" denilmektedir kolay olmamıştır. Aslına bakılırsa Yunanistan'da ki söz konusu barak köylerinde tespit çalışmalarının ötesinde herhangi bir derleme veya araştırma çalışması yapamadık. Fakat bu köylerden özellikle Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesi ve Samsun'un Papazköy veya Hasköy olarak bilinen bölgelerine yerleştirilen mübadiller ile çalışma imkânları bulduk. Buradaki mübadillerin gerek 550-600 yıl gibi kısa sayılmayacak bir zaman Anadolu'dan ayrı kalması gerek çok değişik başka kültürler ile etkileşim içerisinde olması ve gerekse yaşama biçimleri, ekonomi, iklim, coğrafi şartlar gibi etkenler nedeni ile günümüzdeki Gaziantep yöresi barak aşiretinin kültürel yapısı ile fazla bir benzerliğin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Gaziantep'te ki barak aşiretinin kültürel yapısı ile Yunanistan'daki barak köylerinin kültürel yapısı doğal olarak farklı gelişecek ve farklı olacaktır. Her ne kadar Yunanistan'da ki Barak köy-

lerinde çekilen bazı fotoğraflarda erkeklerin ayaklarına giymiş oldukları kıyafetlerin ve insan tipinin Gaziantep'tekine çok benzemesi, düğün alayının önünde giden bayrağın tepesinin süslü olması veya Gaziantep barak bölgesinde "kaba, yarım kaba" bal-kanlar veya Samsun mübadillerinde "kabadayı" gibi adlarla bilinen danslara rastlansa da özü itibarı ile Anadolu'nun birçok yerinde bu benzer motifler za-ten görülmektedir. Bu nedenlerle bu gün gerek Yunanistan ve gerekse Yunanistan'dan Anadolu'nun çeşitli şehirlerine mübadil olarak gelen Barak Türkmenleri ile Gaziantep Barakları arasında ortak veya benzer bir kültürel yapıyı aramak çok doğru değildir. Samsun ve civarı Karadeniz'in en büyük şehirlerinden birisi olmasına rağmen özellikle halk dansları ve müzik kültürü bakımından Karadeniz bölgesi müzik kültüründen daha çok, mübadille- rin bu bölgelere yerleştirilmesi nedeni ile Balkan ve Trakya bölgesinin ritmik yapı ve üslup özelliklerini taşıması da bu konuya iyi bir örnektir. Bunun ile birlikte daha önce de belirtildiği gibi; Oğuzlar da olduğu gibi Balkanlardaki yeni köylerine Anado- lu'daki köylerinin, aşiretlerinin, eski yerleşim yerle- rinin veya boylarının adını veren Türk insanı müba- dele sonrası Balkanlardaki Maden, Baraklı, Hasköy, Karamanlı vb. gibi köylerinin adını Anadolu'daki yeni yerleşim yerlerine veya bazen de insanlara lâ- kap olarak vermiştir.

Türk insanı duygu ve düşüncelerini, sevinç ve acılarını, yiğitlik, göç, sevgi ve sıla özlemi gibi gün- cel hayatı, toplumsal olayları kısacası yaşadığı her anı ve kendisini duygulandıran her olayı türkülerle anlatmıştır. Hayatının her aşamasını türkülerle dile getiren Türk insanı oldukça zor ve sıkıntılı bir süreç olan göç ve iskâna mecburî tutulmalarını da şiirlere dökerek ezgilendirmiştir. Göç ve iskân kolay şartlar içerisinde olmadığından bu ezgiler daha çok uzun hava formundaki iskânın isyana dönüşünü anlatan ağıt ve çığlıklardır.

Görüldüğü gibi, Orta Asya'dan kopup gelen Türkmenler, dünyanın değişik coğrafyalarına dağı- larak her coğrafyada değişik şekil ve biçimlerde ge- lişimlerini sürdürerek yeni terkipler ortaya koymuş- lardır. Bu gün sadece Anadolu coğrafyasına bakarak ve inceleyerek onun tarihsel derinliğini görmeden Türk kültürünü anlamaya ve izaha çalışmak, son de- rece yetersiz ve maksatlı olacaktır. Günümüzde Türk kültürüne Anadolu kültürü, müziğe Anadolu mü- zikiği, insanına Anadolu insanı diyen düşünceler de bu maksatlı düşüncelerin ürünüdür. Türk kültürü ile ilgili çalışmaları gerek yapabilmek, gerek anlaya- bilmek ve gerekse yorumlayabilmek için bu milletin nerden gelip, nereye nasıl gittiğini doğru anlayıp doğru yorumlamak aklın ve bilimin gereğidir.

KAYNAKLAR

- ARSUNAR,Ferruh(1947),"Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler I", C.H.P. Halkevleri Yayınları, Milli Kültür Araştırmaları:IV, Ankara.
- ARSUNAR,Ferruh(1962), Gaziantep Folkloru, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ATILGAN, Halil(1998), Çukurova Türküleri 1, Adana Valiliği Yayınları, Ankara,
- ALTUNTAŞ, İzzet(1987), Balkan Türkleri, Samsun,1987.
- AYDA, Adile(1992),Etrüskler(Tursakalar), Türk İdiller; İlmi Deliller, Ankara.
- BARTOK, Bela(1991), (Çeviren:Bülent AKSOY); Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi, Pan Yayıncılık:16, İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli(2006), Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, İstanbul.
- Büyük Kültür Ansiklopedisi, Başkent Yayınevi, Ankara,1987.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.4, Milliyet Gazetecilik A.Ş.,İstanbul.
- ÇELİKDEMİR, Murat(2001), "Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.
- DİKİCİ, Mehmet(1988), Anadolu'da Türkler ve Anadolu'ya Türk Göçleri, Burak Yayınevi, İstanbul.
- EKİCİ, Savaş(1991), "Gaziantep Barak Müziği Üzerine Bir Araştırma", Milli Folklor,C.2,s.43, Ankara.
- EKİCİ, Savaş(2003), "Gaziantep Yöresi Barak Müziği İcracılarından Şerif Akbağ", Motif Dergisi, S.34,s.32,İstanbul.
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp, "Barak Oyunları ve Senem", T.F.A,C. 6, S.121, s.1959.
- GÖKALP, Ziya(1939), Başpınar Aylık Edebiyat ve Kültür Mecmuası, Yıl:1,C.1,S.1,Gaziantep.
- GÖKÇEN, İbrahim; Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt.1.
- GÜÇYETMEZ, Cemil(1958), "Gaziantep Manileri ve Türküleri",Güneydoğu Yayım ve Kitabevi, Gaziantep.
- GÜNEYLİGİL, Erol(1969), "Gaziantep Halk Müziği",Gaziantep Kültür Dergisi, s.104,C.12,Gaziantep.
- GÜVENÇ, Sefer(2010), Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul.
- GÜZELBEY, Cemil Cahit(1959), "Gaziantep Halk Musikisi", Gaziantep Folklorundan Notlar, s.22, C.1, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep.
- KARATAŞ, Cuma(1998),"Son Göçebe Baraklar", Kaya Matbaacılık, İstanbul, 1998.
- Türkçe Sözlük,(1995), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2798, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:771, Eğitim Dizisi:1,Ankara,1995.
- ÖZBAŞ, Ömer(1939) "İlbeyli Türkmenleri Arasında", Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyet, Tarih, Şb. Yayınlarından. C.H.P. Basımevi, Gaziantep.
- ÖZBAŞ,Ömer(1958), Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar, Cihan Matbaası, Gaziantep.
- ÖZDEMİR, Ahmet(1985), "Avşarlar ve Dadaloğlu", Dayanışma Yayınları, Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Atilla(1984), Türk Edebiyet Ansiklopedisi, Cem Yayınevi, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Prof.Dr.Yusuf(1991),XVIII.y.y. da Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara.

HALAÇOĞLU, Prof. Dr. Yusuf(2009), Aşiretler, Cemaatler ve Oymaklar, C.1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

HALAÇOĞLU, Prof.Dr.Yusuf(2010), Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler, Babıali Kültür Yayıncılığı:210,Tarih:38,İstanbul.

ŞAHİN, Ali (1962), Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar, Doğu Mat., Ankara.

TOKEL, Bayram Bilge(1999), "Neşet Ertaş Kitabı", Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.,Ankara.

YALGIN, Ali Rıza(1977), "Cenupta Türkmen Oymakları", Hazırlayan, Sebahat Emir, Ankara.

YALGIN, Ali Rıza(1955), "Barak ve Burak", T.F.A.,C.4, S.75, s.1195-1196, Ekim.

YAZGAN, Hüseyin İlhan(1960); "Barak", Gaziantep Kültür Dergisi, S.227, C.3, Gaziantep.

YÖNDEMLİ, Prof.Dr.Fuat(2000), "Barak İli", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu, Gaziantep.

YILDIRIM, Dr.Mehmet Ali-N.Yıldırım(2011), Gaziantep Yöresinde Barak Boyu, Damla Matbaası, Gaziantep.

ELEKTRONİK ORTAM KAYNAKLARI

1- <http://www.bilgibul.org/gun-alpgun-han-sembolu-sahin.html>

2-<http://www.fikrimyok.com/Mahzun-Bir-Mubadele-Hikayesi-RUMELi-ve8217DEN-SUSEHR->

دخنی صحاب و والینه کراونار دین اسلامه ویردیلر چا ناسر

Gaziantep'li Yazar ve Şairler
Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

بعده بر فقیر و بیچاره

وطن ایلدن اولوب ایرو عشق مولایا ایله اولان صیر

کرچه نام محمد ایدی بسنم مخلصدر فدایی شعر فینم

لیک اولمشیدی مولودم عینتا اولمشیدم او شهرده بی تاب

تخچه شهرود یار سیر ایدرک طره بلوسه او غرودم کزیرک

او شهرده اقامت اتمشیدم بر زمان استراحت اتمشیدم

برنجه طفله اولوبن اوستاد او قورب نظم و نثر ایدر ایشاد

Türk Kültür Tarihinde Yer Almış

Gaziantep'li Yazar ve Şairler

کتاب
شخفه فدای رحمة الله

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

حمداول الله کیم یراتدی جهان ادمی قلدی اکرام عینا

انبیائی کتوردی امدن انلری اکرم ایثدی عالمدن

انبیا ایچره اول شه اعظم ایلدی هم محمدی خاتمه

ویردی اغزاغزه قویدی لسان هم لسان ایچره قلدی نطق عینا

TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDE YER ALMIŞ GAZIANTEPLİ YAZAR VE ŞAİRLER

Doç. Dr. Halil İbrahim
YAKAR
Öğretim Üyesi

Geniş bir alana yayılmış Osmanlı coğrafyasında yerleşim birimlerinin nüvesini oluşturan şehir merkezleri, siyasî tarihin kendine olan ihtiyacı oranında tarihteki yerlerini almışlardır. Türk kültürünün Anadolu'daki şekillenmesinde Antep'in önemli bir yeri vardır. Güneydoğu Anadolu'nun bugün de en önemli kentlerinden biri olan Gaziantep, tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olmuştur. Doğuda İran, güneyde ise Araplar ile asırlarca yakın siyasî ve kültürel etkileşim içinde olan şehir, Türk olma vasfını kaybetmeden yüzyıllar boyu kendi siyasî ve kültürel varlığını sürdürmüştür. Coğrafi konum itibarıyla Antep, Ortadoğu'da merkezî bir mevkidedir. Kuzeyden güneye, doğudan batıya giden ana yollar Antep'te kesişmektedir. Bu özellik şehri bir ticaret merkezi durumuna getirmiştir. İpek Yolu'nun Antep'ten geçmesi de kentin ticarî hayatını her zaman canlı tutmuştur. Halep şehrinde sonra Antep, gerek Selçuklular gerekse de Memlûklular ve Osmanlılar döneminde Anadolu'nun nüfusu en fazla olan şehirlerinden biri olmuştur. Tarih boyunca bulunduğu stratejik konum itibarıyla hem siyasî hem de iktisadî ve ticarî açıdan önemli bir merkez olan Antep, buna paralel olarak bir kültür muhiti olma vasfını kazanmış ve bunu uzun yıllar muhafaza etmiştir. Şehrin kültürel zenginliği de her dönemde artan bir birikimle yıllar boyu devam etmiştir. Osmanlı toplumunda yazılı kültürün gelişmesinde Şehir hayatının önemli bir işleve sahip olduğunu görmekteyiz. Özellikle yazılı edebî metinler; belli bir eğitim sürecinden geçmiş, o alanda söz söyleyebilecek duruma erişmiş bir bilgi birikimi gerektirdiği için, yerleşik düzenin olduğu şehir kültürüne ve şehri kültürel yönden besleyen alt etmenlere ihtiyaç duymaktadır. Bu iki özellik, yerleşik yaşamın sosyal ve kültürel aktivitelerinden olan medrese ve tekke kültürüne ihtiyaç duymaktadır. Antep eski dönemlerde, medrese ve tekkeleriyle şair ve mutasavvıfların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Kültürel ortamının gelişmesinde bu faktörler etkin olmuştur. (Yakar, 2007b)

1071 Malazgirt zaferini takiben, Selçuklu kumandanlarından Süleyman Şah'ın komutasındaki Türk orduları tarafından fethedilen Antep'e 1084-1085 yıllarından başlamak üzere büyük gruplar halinde Türk boyları yerleştirilmiştir. XI. yüzyılın sonunda Antep baştan başa bir Türk yurdu hâline gelmiştir. 1096-1270 yıllarındaki Haçlı Seferleri sırasında Halep Atabeyleri idaresinde bulunan Antep Türkleri, birleşerek Haçlılara karşı kendilerini korumuşlardır. 1242-1516 yıllarında

Memlûk Türk hükümdarları idaresinde yaşayan Antepli Türklerin iç işlerine Memlûklar müdahale etmemişlerdir. O dönemlerde Antep büyük bir kültür merkezi hâline gelmiş, medreselerinde değerli âlimler yetişmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı idaresine katılan Antep'in bundan sonraki siyasî hayatı bir düzene oturmuş, özellikle XVI. ve XVII. asırda çok değerli bilginler Osmanlı kültür hayatına zenginlik katmışlardır. Şeri mahkeme sicillerinden anlaşıldığına göre, o dönemlerde, birçok kütüphane ve medrese şehirde kendine yer bulmuştur. Osmanlı'nın zayıf olduğu dönemlerde iç karışıklıklara sahne olan şehirde pek çok çarpışma meydana gelmiş, bu iç karışıklık edebiyata yansımış onlarca destan ve türkü halk arasında söylenir olmuştur.

Antep, bilimsel ve kültürel zenginliğinden dolayı Türk-İslam uygarlığının eski dönemdeki önemli kültür merkezlerinden olan Buhara'dan hareketle kaynaklarda Küçük Buhara diye anılmıştır. H.762/M.1360 yılında Antep'te doğan Bedrettin Aynî, İkdü'l-cumân fi târîh-i ehlü'z-zamân adlı tarihinde, doğduğu şehri anlatırken ilim müesseselerinin ve âlimlerinin çokluğundan dolayı, buraya Küçük Buhara dendiğini kaydeder. Aynî, XIV. ve XV. yüzyıllarda Antep'te on beş medresenin bulunduğunu ve birçok ilim adamının bu şehirde toplanmış olduğunu belirtir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında yedi Darü'l-Hadis medresesinin varlığından bahseder (Zillioğlu, 1984). XVIII. yüzyılda Antep'te sekiz medresenin mevcut olduğu bilinmektedir (Çınar, 1999:173). Medreselerin kaldırıldığı 1924 yılında Antep'te on sekiz medresenin bulunması (Yener, 1958; Güzelbey, 1943) şehrin ilim ve kültür hayatı bakımından ne kadar canlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk kültür hayatının en önemli yazılı kaynaklarından birini teşkil eden şuara tezkirelerinde, şahıslardan bahsedilirken -çok az istisna olmakla birlikte- şairlerin doğum yerleri de verilmiştir. Bütün tezkireler toplu olarak incelendiği zaman şehirlerdeki şair istatistikleri, bize bir şehrin kültürel ve sanatsal etkinlik bakımından Osmanlı kültür hayatındaki gücünü ortaya koyan önemli ipuçları vermektedir. Yine pek az istisna hariç tutulursa; bir şehrin konumu ve stratejik durumu, kültürel faaliyetleriyle paralellik arz etmektedir. Siyasî anlamda şehir ne kadar etkili ise bir süre sonra aynı ağırlığın kendini kültürel alanda da hissettirdiği görülmektedir (İsen, 1997).

Osmanlı şuara tezkireleri, biyografi tipi eserler, mahalli kaynaklı kitap, dergi ve gazetelerin taranması sonucu XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında klâsik Türk edebiyatı formu dahilinde şiir yazaran 117 Antepli divan şairi tespit edilmiştir (Yakar, 2007b). Antepli divan şairlerinin yüzyıllara göre dağılımı şöyledir:

XV. yüzyıl: 1 şair, İbrahim Bâlî.

XVI. yüzyıl: 6 şair : Kevserî, Sâbirî, Askerî, Şeyhân, Gamî, Fâtihî

XVII. yüzyıl: 7 şair: Abdülmeztizâde Hâfız Efendi, Kadri, İffetî, Fedâî, Arzî Mehmet Dede, Şeyh Ahmet, Bedrî.

XVIII. yüzyıl: 20 şair: Abdullah Mâhir Efendi, Na'tî, Hüsrevî, Behçetî, Ref'et, Senâî, Abdurrahman Hâkî, Cenânî, Râsim, Kusurî, Şeyhî, Zühdi, Husûlî, Tâhir, Nurî Mehmet Paşa, Münib Ayıntâbî, Fâiz, Sabrî, Rahmî, Edîp.

XIX. yüzyıl: 54 şair: Reşit, Mütercim Âsım, Aynî Hasan Efendi, Râşit, Hâmit, Sâib, Şevket, Kadri Paşa, Rahmî, Hüsnü Efendi, Nazif, Ahmet Hilmî, Aydı Baba, Hasırcızâde, Aşkî, Mazhar, Bektaş Baba, Rif'at, Hayret, Münif Paşa, Hasib Dürrî, Fehim (Hafız Ahmet), Muhammed Şakir Efendi, Ref'et, Nâzım, Ali Râşit, Emin, Arif Hikmet Paşa, Rasim Paşa, Lâmî Paşa, Hakkî (İshak Paşa), Bektaşî Aynî, Sirâcî, Ahmet Şevket Efendi, Fezmî, Mehmet Rasih Efendi, Vesim, Bekâî, Mehmet Kelîm Efendi, Mustafa Fehim Efendi, Mehmet Fâik, Bidârî, İbrahim Hevâî, Abdünnâfi, Ahmet Muhlis Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Huldî, Şehdî, Ulvî, Sıdkî , Hacı Tâhâ Efendi, Şâkir Baba, Hâlet, Sait Baba.

XX. yüzyıl: 29 şair: Hamdi Baba, Fevzî-i Ayıntâbî, Mahremî, Menşurî, Mehmet Hayrî, Mehmet Nizameddin Efendi, Halil Baba, Abdullah Necip Efendi, Hafız Ahmet Efendi, Abdullah Edip Efendi, Ahmet Kemal Sayın, Abdullah Nâim Bayram, Abdullah Namık, Necib (Mustafa Altıncı) Ali Rıza Erhan, Nuri İnan, Faik Taşçıoğlu, Enderî, Nâdir, Lamî, Zeynep Ayıntâbî, İshak Refet İşıtman, Mehmet Sabrî, Rıza Cenânî, Sait Sabit, Süleyman Sayılı, Şakir Sabri Yener, Asaf Talat Bey, Fatma Hanım.

XV. ve XVI. yüzyıllarda tezkirelere girmiş Antepli şair sayısı azdır. Bu tabloya göre, son yüzyıllara doğru gelindikçe şair sayısında gözle görülür bir artış olduğu bellidir. Bu durum sanki eski dönem-

lerde daha az şair çıkmış imajını oluştursa da -bizce- doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü o zamanlarda da bu şehir şair ve âlim yetiştirmiştir. Fakat o dönemlerdeki Antepli şairlerden bahseden kaynakların olmaması veya o dönemlere ait biyografik malzemenin oldukça sınırlı olması bize gereken sağlıklı bilgiyi verememektedir. Tezkire yazarları, sadece ulaşılabildikleri şahsiyetleri eserlerine almışlardır. Bundan dolayı, başta İstanbul olmak üzere belli merkezlerin dışında kalan ve az da olsa şöhret bulmuş her şahsiyet tezkirelere girememiştir. Buna en bariz örnek olarak XV. yüzyılda yaşayan Antepli İbrahim Bâlî'yi verebiliriz. 13000 beyitlik Hikmet-nâme adlı bir mesnevi yazmış olmasına rağmen, İbrahim Bâlî'nin adı hiçbir Osmanlı tezkiresinde geçmemektedir. XVII. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen divan sahibi Abdülmecitizâde Hâfız da tezkirelere girememiş bir şahsiyettir. XV. ve XVI. yüzyıllarda az sayıda şaire rastlanmasının bir sebebi de o dönemlerde şehir ve çevresinin siyasi olarak en karışık dönemi yaşamış olmasıdır. XVI. yüzyılda yaşayan Antepli divan şairleriyle ilgili kaynakların neredeyse tamamı yalnızca şuara tezkireleridir. Bu durum XVII. yüzyılda da aynı şekildedir.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda şair sayısında bir artış söz konusudur. Bu dönem şairlerindeki artışın bir nedeni ulaşılabildiğimiz mahalli kaynakların mevcudiyeti ve tarih manzumesi yazaran divan şairlerinin çokluğudur. Genel kanaate göre divan şiiri son büyük temsilcisi Şeyh Galip'le birlikte XVIII. yüzyılın sonlarına doğru devrini kapatmış, daha sonra gelen şairler bu hazinenin son kalıntılarını kullanmışlardır. XIX. yüzyılda bu edebiyat tükenmiş kabul edilirken Antep'ten bu kadar şair çıkmasının bir izahı olsa gerektir. Bu sayının bu denli kabarık olmasının başında tarihî eserlere tarih manzumesi yazarların sayısının çokluğu gelmektedir. Çünkü Antep, o dönem Osmanlı coğrafyasında önemli bir merkez olduğu için medreseler, hanlar, hamamlar, camiler ve diğer sanat eserleri bakımından da mamur bir kentti. Bu tarihi eserlere düşülen tarih manzumeleri de bir hayli fazladır. Klasik edebiyatımızın genel seyrine bakıldığında zaman özellikle son üç asır boyunca tarih manzumesi yazma geleneğinin hızla arttığını görmekteyiz. Antep'te bulunan cami, mescit, medrese, türbe, tekke, çeşme ve han gibi muhtelif mimari eserlerin kitabelerine tarih manzumesi yazan pek çok şair mevcuttur.

Antepli divan şairlerinden divan veya divançe sahibi olanların sayısı, tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi birdir. Bazılarının eski ve yeni harflerle yayımlanan, bazılarının sadece varlığından söz edi-

lip şu an elimizde divanları bulunmayan bu şairler şunlardır: Reşid (Çekemzâde), Abdullah Mâhir Efendi (Kayhan, 1999), Aynî (Aslan, 2004), Bedrî Mehmet Efendi, Abdullah Necip Efendi, Abdünnafi, Nuri Mehmet Paşa, Arzî Mehmet Dede, Senâî, Kadri, Hasip Dürrî (Aksoy, 1933), Aydı (Aksoy, 1937, 1954; Şahiner, 1997, Mahremî (Yakar 2010), Hamdi Baba (Yakar, 2003, 2007), Sırrı Bidârî (Yakar 2010a), Halil Rifat Efendi, Abdülmezidzâde Hâfız Efendi (Ataç, 2007), Şeyh Salman, Ahmet Hilmî, Muhammet Şakir Efendi (Erol, 1995), Hasırcızâde Hâfız Mehmet Ağa (Aksoy, 1941).

Kaynakların zikrettiği ancak şu an için elimizde bulunmayan divanların günümüze ulaşamamasının pek çok nedeni vardır. Bunlardan biri XIX. yüzyılda baş gösteren Emir-Yeniçeri ayaklanmasında meydana gelen karışıklık, diğeri de Kurtuluş Savaşı mücadelesidir. Antep'in kaderini yakından ilgilendiren bu tür büyük olaylarda, o hengâme içinde çok kıymetli eserler de yağmalanıp yok olmuştur. Bazı şairler de bilinçli olarak şiirlerini yakıp yok etmişlerdir.

Manzum Sözlük Yazan Antepli Şairler

Manzum sözlükler öğrenim çağına gelmiş çocukların, Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını, temel dilbilgisi kurallarını, sayıları, vezinleri kolayca ezberleyebilmelerini sağlamak için kaleme alınmış, edebî değerlerinden çok öğretici özellikleriyle ön plana çıkan eserlerdir. Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça kategorilerine ayrılan manzum sözlükler, Osmanlı eğitim sisteminin son zamanlarına kadar hem eğitim kurumlarında okutulmuş hem de bir ihtiyacın sonucu olduğu için Osmanlı matbaalarında basılmıştır. Antepli şairlerin yazdığı ve metinleri elimizde bulunan altı manzum sözlük ve 2 manzum sözlük şerhi mevcuttur. Antepli şairler, manzum sözlüklerin her üç kategorisinde de eserler kaleme almışlardır. (Yakar, 2007a)

1- Şeyh Ahmet-Nazmü'l-leal: Mütercim Âsım'ın altı göbek öncesi dedesi olan Şeyh Ahmet (d.?-ö.?) tarafından 1641 yılında yazılan Nazmü'l-leal Arapça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Biri tam diğeri eksik iki nüsha üzerinde incelemeler yapan Ömer Asım Aksoy'a ait iki yazma nüsha, şu an, Gaziantep Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin bir yazma nüshası da Çorum İl Halk Kütüphanesi 1880/2 numarada kayıtlıdır. Şeyh Ahmet, Şâhidî'nin Türkçe-Farsça olan Tuhfe'sinin her kıtasını vezin ve kafiye bakımından ayrı ayrı Arapça-Türkçe olarak

tanzîr etmiştir. Eserin adı ebced hesabıyla telif tarihini göstermektedir. Şeyh Ahmet eserinde hayatına ait bazı bilgiler de verir. (Gülhan, 2005; Yakar, 2007a)

2- Abdülmecitzâde Hafız Efendi-Nazm-ı Ferâ'id:

Antepli Abdülmecitzâde Hafız Efendi tarafından M.1697/1698 yılında, Tuhfe-i Şâhidî'ye nazire olarak Türkçe-Farsça kaleme alınmış manzum bir sözlüktür. Yazma nüshası [Millî Ktp., Yz.A. 507]'de kayıtlıdır. (Yakar 2009:995-1024).

3- Kusûrî Ömer Efendi-Tuhfe-i Kusûrî: Kusûrî Ömer Efendi (d.?-ö.1727), Şâhidî'nin Türkçe-Farsça Tuhfesini vezin, kafiye, anlam ve üslup birlikteliğini sağlayarak tazmîn etmiştir. Eser, 1714 yılında yazılmıştır. Yazma nüshası Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Kitaplığı, Y-319/1'de kayıtlıdır. Eser Kudret Altun tarafından neşredilmiştir. (Altun, 2002).

4- Abdurrahman Hâkî Efendi-Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî: Abdurrahman Hâkî Efendi (d.?-ö.1770), Tuhfe-i Şâhidî'yi şerh etmiştir. Yazma nüshası Millî Ktp., Yz.A.3263/5 numarada kayıtlıdır. Tuhfe'deki bahir ve vezinler hakkında yazılan bu risâle, Arapça kaleme alınmıştır. Tahsile yeni başlamış öğrencilerden Tuhfe'yi okuyabilecek zeki çocukları seçmek onlara bahir ve vezinleri hakkında ön bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Eserde önce mısra ve beytin tanımı yapılarak cüzlerine verilen adlar zikredilmiş, daha sonra Tuhfe'deki bahirler ve bunların bazı vezinleri hakkında bilgiler verilerek Türkçe beyitler üzerinde taktileri gösterilmiştir. (Yakar, 2007a).

5- Abdurrahman Hâkî Efendi-Sîgu'l-meâl fi Şerh-i Nazmü'l-le'al: Abdurrahman Hâkî Efendi, Şeyh Ahmet'in Nazmü'l-leal adlı sözlüğünü 113 yıl sonra Sîgu'l-meâl fi Şerh-i Nazmü'l-le'al adıyla 1755'te şerh etmiştir.

6- Mütercim Âsım-Tuhfe-i Âsım: 1798 yılında Mütercim Âsım (1755-1819) tarafından Türkçe-Arapça olarak nazmedilen sözlük 1838'de 70 sayfa olarak Mısır'da basılmıştır. Yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 707 numarada kayıtlıdır. 1251 beyitlik eser, her kıtası 10-18 beyitten oluşan 66 kıtadan meydana gelmektedir. İlme yeni başlayanlarla orta derecede bilenlerin Arapça öğrenmelerini kolaylaştırmak için yazılmıştır. XIX. yüzyıl şairlerinden Esad Muhammet Efendi tarafından şerh edilmiştir. (Türkmen, 1995).

7- Hasan Aynî-Nazmü'l-Cevâhir: Antep'in yetiştirdiği büyük şairlerden olan Hasan Aynî

دیوان شیخنا با حافظ بعد از تجدید زاده

ابتدا ز کس ایره لم نام خدا
بمیلیه اینم فتح دهان
اجله هر مستند باب مراد
توبه دلدن انجی اهل یقین
وصفی المیین چون تقریر
باد اسرار خدا مضمون در
القی سرور کیمی باله در
ما کند ندانم ساین اولدی قوی
بجملطی کوی بکنش انجی
عین و حمت در اقریبی مراد
لوی مشکال تجدید انک
کوز اجوب هان نظری بریرودر
جنج قهر دین سرایه
حلم ساین ما ایما در
نوع اغوش عنایت اوچی
قاب قوسین مشا بلدیای
بوی خوش بوی ساین کلدر
تانی شکل انک شویم کوی
جد اوله الله اولدی اولدی

هم صلواتیله سلام ادم مراد
دخی الینه واصحابه هم
ایزلی چون بحر حبت غلبت ان
المدیک اسم و دور کی ظهور
کدی نوریک یا قوب ایتدی ایلو
صالحه ایینه کی عکس عذار
ایدییک آک محبتله نظر
بدلی عاشق اید بیکی اکا
ای ورود ازل حق قییم
جوتکه عاشق لغی ایما ایتدی
نوله کوسارمک او تجویب دخی
خط رسارن دل سوز غزل
جون کلومند دهری و شعرا
ابتدا واره ایها مره قوی
نظم قرانده اولون ایماندر
کوسر لفظنی اشعار مجاز
اهل مال معنسنه و اصل اولدر
ابتدا ایتدی انی یاره ایله
با قده زاهد صقین اشکال سوز
کاسدن قلب سفا اولدی مراد
یعنی کیم بخش هدایتدر بو
ایتمدی باده ایله کیم مشقی
خط حساری انک قراندر
اعلی شریعی هدایت بوی
مرشد کامله دخی پیر مدتی

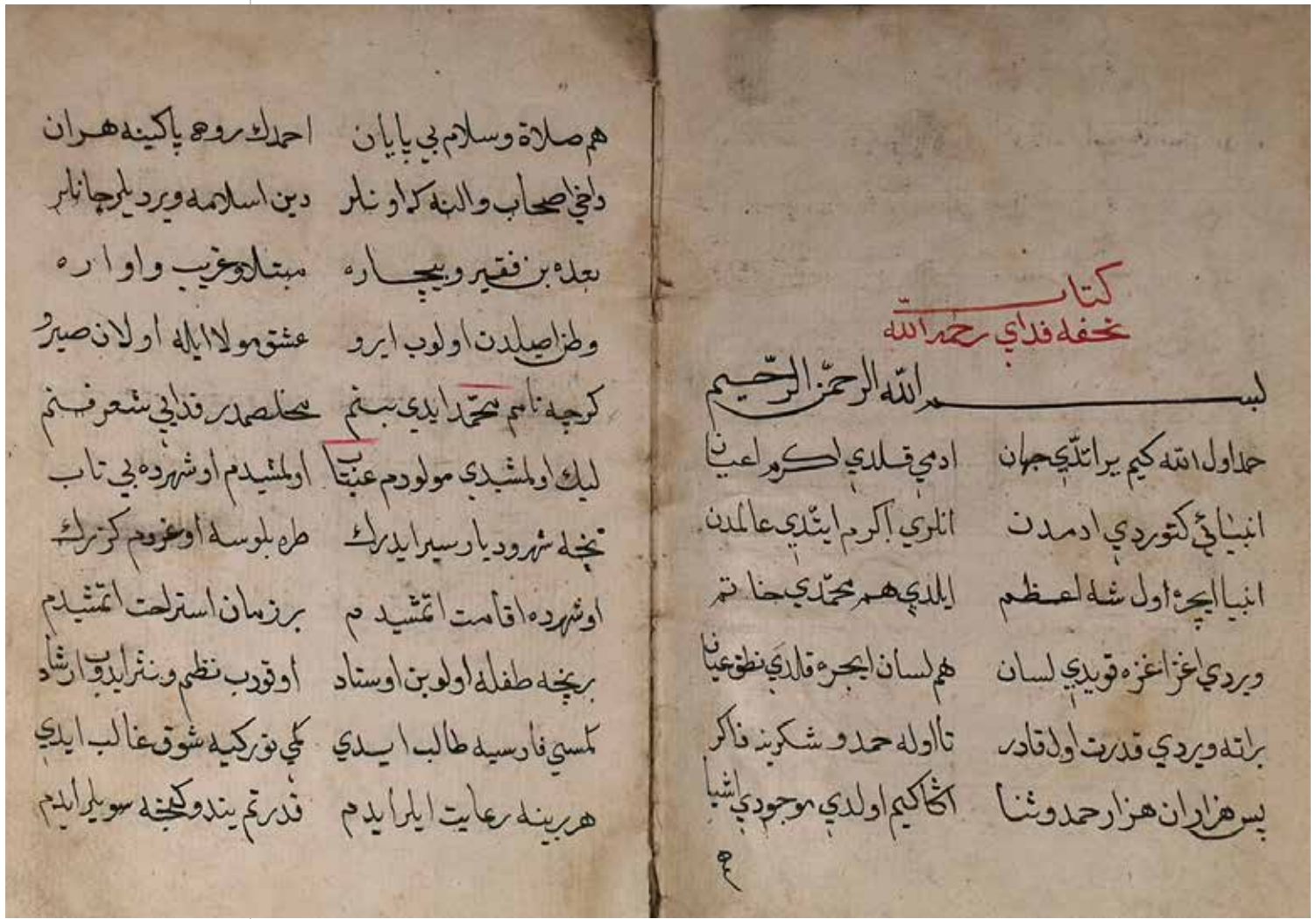
یعنی محبوب خدا اهر نام
بولدیلم بزم صفا سبیل کیم
قلدی غواص اسارت جولون
عشق ایله اولدی دل عاشق نور
خانیه عالم جون و بروی نسیم
کوز نورانده وجود بدک هی بار
صاحبی اصداف حیادون در در
جمله سی یوز دو توین دیدی سکا
بزه بو اتش عشق اولدی نایم
حسن معشوقله ارشاد ایزک
قبل مستخرجه اولدی بدلی
کیم نظیره ایدین آله کوزل
انلاره تابع اولون اولدی غوی
بعدزان رتبه اسلامه قوی
سکره اوله استنا در
ایدر اما که حقیقندن اعجاز
نیدیکین مقصد دل حاصل اولدر
اهل عشق اوله دل ساده ایله
هی حقیقته ایما اولدی بزه
فی ایدر عشق و حبت ایراد
سبب جاه ولایتدر بو
اولماز ادم کونک بوق عشقی
زلقی اسرار خدا نهم اندر
مخذه بر در انک لعل لعی
جای معنی اولدی بزم نایم

Abdülmecizâde Hâfız Efendi
Divanı

(1766-1838-9), 1811 yılında Dürri'n-Nizâm adlı Türkçe-Arapça-Farsça manzum bir sözlük meydana getirmiş, on yıl sonra eserini gözden geçirerek yeniden kaleme almış ve adını Nazmü'l-Cevâhir koymuştur. Dürri'n-Nizâm'ın yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp T.Y.5493 numarada kayıtlıdır. Bir diğer nüshası da eser üzerinde incelemeleri bulunan Ömer Asım Aksoy'un özel kütüphanesinde. Nazmü'l-Cevâhir'in iki yazma nüshası Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3284 ve Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 595'te kayıtlıdır. 117 beyitlik bir mukaddime ve her kıtası 13 beyit olan 100 kıtadan oluşmaktadır. Eserde 5000 Arapça 5000 Farsça kelime Türkçe karşılıkları ile birlikte verilmiştir. Eser ilk olarak müellifin nezreti altında 1826'da, ikinci defa da 1834 yılında İstanbul'da basılmıştır. Nazmü'l-Cevâhir 1873-74'te vefat eden Mevlevî şeyh-

lerinden Tokatlı Ahmed Sâfi tarafından 1842 yılında İzz-i Zafer adı ile şerh edilmiştir. [Topkapı Sarayı Ktp.- Koğuşlar Kitaplığı 1180]. (Aksoy, 1960).

8- Mehmet Fedâi, Tuhfe-i Fedâi.: Fedâi'nin asıl adı Mehmet'tir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Antep'te belli süre yaşadktan sonra Trablusşam'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. 1619 yılında padişah II. Osman (1618-1622) döneminde Samsunlu Ali tarafından Şam Mevlevihânesine bağlı olarak kurulan ve Türkiye sınırları dışındaki en büyük yedi Mevlevihânedenden biri olma özelliğini taşıyan Trablusşam Mevlevihânesinin postnişinliğini yapmıştır. İki yazma nüshası mevcuttur. [Bayezid Devlet Ktp. 6821, Süleymaniye Ktp. Halis (Esad) Efendi 3190]. 15 Recep H.1065/M.1654 senesinde Trablusşam'da vefat etmiştir. Feridüddin Attar'ın Mantuku'l-Es-

Mehmet Fedâî'nin Tuhfe-i Fedâî adlı manzum sözlüğü

râr'ını, Tercüme-i Mantıkut-Tayr El-Müsemma bi Mantıku'l-Esrar adıyla H.1045/M.1635'te manzum olarak Türkçeye çevirmiştir. (Yakar: 2007a).

9- Aynî Abdurrahman Zeyneddin adlı Antepli bir yazarın vücuda getirdiği Manzumetü'd-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye adlı sözlük şu an için elimizde mevcut değildir. (Yakar, 2007a).

10- Meciddin İnan'ın Farsça-Türkçe bir sözlük meydana getirdiğini kaynaklar bildirmektedir ama eser şu an için elde değildir.

11- Muhammet Şakir Efendi'nin, Gencine-i Güftâr adlı Türkçe-Farsça mensur bir sözlük kaleme aldığını kaynaklar belirtmektedir. (Erol, 1995)

Yukarıdaki divan şairlerine ilaveten özellikle dini konulara eser vermiş Antepli şahsiyetler de mevcuttur. Osmanlı öncesi ve sonrasında pek çok Antepli şahsiyet Türk kültür tarihinde yer edinmiş eserler

kaleme almışlardır. Eserlerin yazıldığı dönemlerdeki kültürel ortamların da karakterini ortaya koyan şahıslar, hem vermiş oldukları eserlerle hem de medreselerde vermiş oldukları derslerle kültürel ortamın derinleşmesine zemin hazırlamışlardır. Bu şahsiyetlerin hemen hemen hepsi dinî ve tasavvufî türde çalışmalar yapmışlardır. Bir diğer husus ise, bu eserlerin pek çoğunun Arapça kaleme alınmasıdır. Bazı eserler de daha önce yazılmış eserlere yapılan şerh içerikli kitaplarıdır. Aşağıda sadece eser sahibi kişilerin kısa hayat bilgileri ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, varsa kütüphane kayıt numaraları zikredilmiştir. Eser sahibi olmayıp müderris ve alim kişilikleri ön plan çıkan şahıslar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Geçmiş dönemlerde eser sahibi olan Antepli şahsiyetler:

Abdurrahman Darîrî: 1150/1737 dolaylarında yaşamış meşâyih'ten bir zat olan Darîrî, Antep'te doğmuş, gençliğini bu şehirde geçirmiş, 30 yaşla-

rında İstanbul'a gitmiştir. Tuhfetü'l-İhvân ve Atiyetü'r-Rahman adlı iki dinî eseri vardır. (Dağlıoğlu, 1939: 65)

Karamollazâde Şeyh Abdülhamit Fuhulî:

Karamollazâde lakabıyla tanınan Abdülhamit Efendi'nin doğum tarihi bilinmemekle beraber 1277/1860 tarihinde vefat etmiştir. Nakşibendî tarikatine mensup meşâyih'ten bir zattır (Mehmet Tahir, 2000:132; Dağlıoğlu, 1939:29; Yener 1934:55). Mısırlı âlim Tahtavî'nin İslam fıkhi üzerine kaleme aldığı Tahtavî Hâşiyesini Karamollazâde Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu eser sekiz cilt olarak, 1285/1869 ile 1288/1872 yılları arasında İstanbul'da yayımlanmıştır. [Süleymaniye Ktp. - Dügümlü Baba 109]. Tasavvuf âdâb ve erkânına dair Âdâbü'z-Zâkirîn Necatü's-Sâlikîn adlı eseri 32 sayfa olarak 1268/1852'de İstanbul'da basılmıştır. [Süleymaniye Ktp. - Dügümlü Baba 219; Milli Ktp. 11114, 11225; Milli Ktp. Mecâmi Türkî Taltat 65; Milli Ktp. 46/1, 1252/5]. İslam fikhına dair Tercümetü't-Tahtavî ala Dürri'l-Muhtar [Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi 290] ve Lübbül-Efkâr [Milli Ktp. 1329] adlı eserleri de vardır.

Ahmet Eyüpoğlu:

Doğum tarihi bilinmemekle beraber H. VIII. yüzyıldaki Antepli Hanefî âlimlerindedir. Memlûklular zamanında yaşamış ve 767/ 1368 yılında vefat etmiştir. Şam ve Halep'te ikamet etmiştir. Muzafferüddin İbnü's-Sââtînin (ö. 694/1295) Mecmau'l-Bahreyn Mülteka'l-Nahreyn'ini altı cilt olarak şerh etmiştir. (Dağlıoğlu, 1939: 50)

Mahmut Bedreddin Aynî:

Hanefî fakihî, tarihçi, hadis ve dil âlimi olan Aynî, 762/1360 yılında Antep'te doğmuş, ilk tahsilini burada alarak daha sonra Mısır'a gitmiş ve hayatını orada idame ettirmiştir. Değişik devlet görevlerinde bulunan Aynî 855/1451 yılında Kahire'de vefat etmiş, kendisinin kurduğu Medresetü'l-Ayniyye'ye defnedilmiştir. Çeşitli konularda yazdığı yirmi kadar eseri vardır. En önemlisi İkdü'l-Cümân fi Târih-i Ehli'z-Zaman adlı 24 ciltlik Arapça yazılmış tarih kitabıdır. Bu eserini daha sonra sekiz ciltte özetlemiştir. [Süleymaniye Ktp. -Gülnuş Valide Sultan 61, Hacı Selim Ağa 833]. Sekiz cilt olarak III. Ahmet zamanında Türkçeye tercüme edilmiştir. [Süleymaniye Ktp. - Hacı Beşir Ağa, 467, 468, 469] Eserleri: Umdetü'l-Karî Şerhü Sahihî'l-Buhârî, İstanbul 1308-1311; Mebâni'l-Ahbâr fi Ricâli Me'âni'l-Asâr, Şerh-i Kelimât-ı Tayyibe l'ibni Teymiyye, Zeynü'l-Mecâlis, Şerhü Arûzi's-Savi, Şerhü Düreri'l-Bihar, Şerhü'l-Kenz, Şerhü'l-Mecma, Meşarihu's-Sudûr, Tabakât-ı Ha-

nefiyye, Tarihü'l-Ekâsire, Tabakât-ı Şuarâ, Şerh-i Merah, İktisar-ı Tarih-i Dımişk l'ibni Asakîr, Şerh-i Hidâye, Tarihü'l-Bedr fi Evsaf-ı Ehli'l-Asr, Mizânü'n-Nusûs fi İlmi'l-Arûz, Şerhü Tuhfeti'l-Mulûk fi'l-Füru, Şerh-i Mülteka. (Babinger 1992:284-287; Mehmet Tahir, 2000:352-53; Koçkuzu, IV, 271-272; Yener 1934: 186-187).

Katip Mustafa Efendi:

1197/1782 yılında Antep'te doğmuş, 1279/1862'de 82 yaşında Antep'te vefat etmiştir. Kör Kâtip lakabıyla tanınmıştır. İbrahim Halebî'nin (ö.1549) Hanifi fikhını anlattığı Mülteka'l-Ebhur' adlı eserini İntihâbü'l-Fukaha

Muhammet Şakir Efendi'nin Divanı

adıyla 4 cilt olarak şerh etmiştir. Bu eserin adı ebced hesabıyla yazılış tarihi olan 1271/1854'ü vermektedir. (Has, XXXI, 552; Mehmet Tahir, 2000:9; Dağlıoğlu, 1939:66; Yener 1934:55-56).

Mahmut bin Ahmet Ayıntabî: Doğum tarihi bilinmemekle beraber 1235/1839 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Dağlıoğlu, 1939). Tıp ilmine dair Türkçe Te'sisü'l-İtkan ve'l-Metane fi İleli'l-Kile ve'l-Mesane adlı bir eser yazmıştır. [Süleymaniye Ktp. - Şehid Ali Paşa 2006] . Akaid ve kelâma dair Vasîyetül-Ayıntâbi li-İbnihi Mehmed Râsîh [Milli Ktp. 45 Ak Ze 5903/3]

Muhammed bin Hüseyin el-Ayıntabî (Seyyid Hafız): XIX. yüzyılda yaşamış Antepli önemli bir şahsiyettir. Bolulu Himmət Efendi'nin yazmış olduğu Farsça Zübdetü'l-Hakâyık adlı tasavvufî eseri Gayetü'd-Dakaik Tercüme-i Zübdetü'l-Hakâyık adıyla 1288/1871 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. [Süleymaniye Ktp. – Tırnova 1108, Süleymaniye Ktp. - Tahir Ağa Tekkesi 334]. Eser 1291/1874 yılında kenarında Farsçası olduğu halde Mısır'da basılmıştır. Mantık ilmine dair Hâşiyetü'l-Mantık, [Milli Ktp. 43 Va 1812/4] (Mehmet Tahir, 2000:189; Yener, 1934)

Debbağ Mehmet b. Hamza el-Ayıntabî el-Hanefî: Antepli olan Mehmet Efendi 1111/1699 yılında Sivas'ta vefat etmiştir. Tefsirle çok meşgul olduğu için Tefsirî lakabıyla tanınan Mehmet Efendi'nin şöhretini IV. Mehmet dönemi Şeyhülislamlarından Minkarî Yahya Efendi işitmiş kendisini İstanbul'a davet etmiştir. O zamanlar da Sivas'ta müderrislik yapan Mehmet Efendi bu daveti kabul etmemiştir. (Dağlıoğlu, 1939: 9-11; Süreyya, 1996: 199). Nakşibendî tarikatine mensup olan Mehmet Efendi'nin dinî konularda pek çok eseri mevcuttur: Tefsir ilmine dair, Terceme-i Tefsîr-i Tibyân 1259'da Mısır'da basılmıştır. [Süleymaniye - Reşid Efendi 01, Milli Ktp. 5520], Hâşiyetü'l-Envârî't-Tenzil ve Esrârî't-Te'vil, [Milli Ktp. 32 Ulu 81/3]. Kelam ilmine dair eseri, Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-s-Seyyid li-Şerhi'l-Azud ala Muhtasari'l [Süleymaniye Ktp. – Laleli 726], Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-Mir Ebu'l-Feth [Süleymaniye Ktp. - Laleli – 719]. Kuran ilmine dair Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-Cüz'i'n-Nebe [Süleymaniye Ktp. - Esad Efendi 244]. Fıkıha dair Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-s-Seyyid ala Şerh Muhtasar İbn Hacib [Süleymaniye Ktp. - Kılıç Ali Paşa 318]. Kelama dair Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-Hayali ala Akaidi'n-Nesefiye [Süleymaniye Ktp. – Kasıdecizâde 475]. Mantık ilmine dair Risale fi'l-Mantık [Süleymaniye Ktp. - Kılıç Ali Paşa 658], Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-Şerhi Âdâbil-A-

dudîye [Milli Ktp. 45 Hk 2031/1], Hâşiyetü'l-Haşiyetü'l-Fethiye li'l-Hanefiye Mine'l-Adabi'l-Az [Süleymaniye Ktp. – Laleli 3051, Milli Ktp. 55 Hk 281/1]. Fıkıha dair Hâşiyetü'l-Hâşiyetü'l-Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ [Milli Ktp. 05 Ba 1076/2] .

Necip Abdullah Efendi: Antepli ulemadan bir zattır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ömrünün sonlarına doğru Medine'ye gitmiş, 1219/1804 yılında, orada vefat etmiştir. Hâce namıyla şöhret olmuştur. (Mehmet Tahir, 2000:47; Yener 1934:27). Dinî eserler yazmıştır: Hadis ilmine dair, Şerhü Şifâ-yı Şerîf elMüsemma bi Kenzil- Vefa fi Şerhi's-Şifâ, [Süleymaniye Ktp. - Yazma Bağışlar 32]. Mantık ilmine dair, Şerhu Araisi'n-Nefais, [Süleymaniye Ktp. - Hacı Mahmud Efendi 5733]. Şerhu Risaleti'l-Vad' , [Süleymaniye Ktp. -Hacı Mahmud Efendi 6221].; Farsça'ya dair, Arapça yazılmış Şerhu'd-Devri'l-A'la, [Süleymaniye Ktp. - Hacı Mahmud Efendi 5733]. Sosyal ilimlere dair, Şerhu'l-Mefatihü'd-Dürriyye [Süleymaniye Ktp. - Hacı Mahmud Efendi 5733, Milli Ktp. 45 Hk 8044/3.]. Diğer eserleri: Şerhü Devri'l-a'lâ li's-Şeyh Ekber, Şerhü Arâis-i Hadimî, Şerhü Mecâmi li'l-Hadimî, Şerhü Risâle-i Vaz'iyye.

İbnü'l-Emşâti, Muzafferuddin Mahmud b. Ahmed el-Ayıntabî, (Ebü's-Sena): 810/1407 yılında Antep'te doğmuş 855/ 1451 (902/1496) yılında Kahire'de vefat etmiştir. Hastalıkların teşhisi, tedavisi ve ilaçları hakkında Kitabü Şerhi'l-Lemhati'l Afife el-Müsemma bi-Tesisi's-Sihha adlı Arapça iki ciltlik bir eseri vardır. [Süleymaniye Ktp. - Veliyüddin Efendi 2511, 2512]. (Dağlıoğlu, 1939: 85-88). Psikoloji ilmine dair el-Kavlü's-Sedid fi İhtiyari'l-İmai ve'l-Abid [Süleymaniye Ktp. – Ayasofya 3366] adlı bir eser kaleme almıştır.

Zül-fünun: Hanefî mezhebi âlimlerinden olup Antepli'dir. Fıkıh ilminde kendini yetiştirmiştir. Antep'teki Aliyyü'n-Neccar camiimde imamlık yapmış ve ders vermiştir. Mukaddime-i Ebu'l-Leys Semerkandî'yi şerh etmiştir. 778/ 1376 yılında Antep'te vefat etmiştir. (Dağlıoğlu, 1939)

İbrahim Bin Bâlî: Anadolu dışında yaşadığı için klasik Osmanlı tezkirelerinde adı geçmeyen İbrahim Bâlî, Antep'in yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir. XV. yüzyılın sonlarında yaşamış olan İbrahim Bâlî'nin hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Antep'te doğmuş, ilmî öğrenimini burada yaptıktan sonra Mısır'a gitmiş öğrenimine orada devam etmiştir. Halep'te Emir Yeşbek nedimlerinden iken Mısır sultanı Melikü'l-Eşref Ebu

Nasır Kayıtbay tarafından Osmanlı padişahı II. Beyazıt'a elçi olarak gönderilmiştir. İbrahim Bâli, Kayıtbay adına H. 893 (M. 1488)'de Hikmetnâme adlı mesnevi tarzında bir eser kaleme almıştır. Eserde sırasıyla, astronomi, melekler, tabiatdaki dört unsur, dağlar, denizler, adalar, ülkeler, şehir ve kasabalar, değerli taşlar, balıklar, nehirler, su kaynakları, insanın nitelikleri ve organları konusunda bilgilere yer verilmiştir. Eserin önemli bir özelliği de Anadolu coğrafyası dışında, Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olmasıdır. Bâli'nin bir diğer eseri Kadı Beyzâvî Tefsiri'ne yazdığı Haşiye alâ haşiyetü'l- adi Ale'l-Beyzâvî'dir". [Süleymaniye Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi 320]. Bu eseri Meşhur Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi, Kahire kadısı bulunduğu zaman elde etmiş ve Mısır'dan İstanbul'a getirmiştir. (Yakar, 2000:153; Altun, 2003, 2004; Şeylan, 2003.).

Şah Veli b. Muhammed b. Kaya Naibü'l-Askeri el-Ayıntabi: Antep'in Oğuzeli ilçesine bağlı Ağcahöyük Köyü'nden Kaya Nâib El-Askerî adında birinin oğludur. Doğum tarihi belli değildir. Ancak XVI. yüzyılın ilk yarısında doğduğu sanılmaktadır. Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda tutarsızlıklar vardır. Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Naili'de ölüm tarihi 1000/1591 olarak geçmektedir. Cemil Cahit Güzelbey ölümünün H. 1013/M.1604 tarihinde olduğunu şer'i mahkeme sicillerine dayanarak vermiştir. [Günyetü's salikîn (Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba 515; Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No: 720; Milli Ktp. 697/1] isimli Arapça mufassal Vird-i Settâr şerhi vardır. İkisi bir mecmuada olmak üzere El Kevâkibü'l-Mudiyye fi't-tarikati'l-Muhammediyye [Süleymaniye Ktp. Ayasofya 2022] adlı mensur ve Risâletü'l-Bedriyye fi-Beyânı Tarikati'l-Marziyye adında manzum eserleri vardır. Bu eseri 1582'de Antep'te Bedrîye Mescidinde kaleme aldığı için bu ismi vermiştir. Yine tasavvufa dair er-Rihletü's-Seniyye ve'l-Vasiyyeti'l-Bahiyye li'l-Fukurai'l adlı eseri vardır. [Süleymaniye ktp. - Veliyyüddin Efendi 3188]. (Yakar, 2000)

Bedrî Mehmet Efendi: Doğum tarihi bilinmeyen Bedrî Efendi, gençliğinde İstanbul'a gitmiş, Harem-i Humayûn'un içoğlanlar zümresine girmiştir. 1060/1650 Ramazanında Musa Paşa imamı Ahmet Efendi yerine Hafız Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 1062/1651 Şaban'ında Tezkireci Mehmet Efendi'nin yerine Kılıç Ali Paşa Medresesi'ne müderris olmuş, bu görevde iken Rebiü'levvel 1065/ Ocak1655'te vefat etmiştir. Devrinin önemli âlimleri arasında yer alan Mehmet

Efendi, Bedrî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şeyhî, mürettep divanı olduğundan bahsetse de bu divan bugüne kadar ele geçmemiştir. (Yakar, 2000:157)

Arzî Mehmet Dede: XVII. yüzyılda Antep'te yaşayan ve 1622'de ölen Antep Mevlevî şeyhi Şabanzâde İbrahim Efendi'nin oğludur. İlk görevi Galata Mahkemesi başkatipliğidir. Esrar Dede, tezkiresinde Devlet-i âli'de mütevellidir diye yazar ve Mehmet Dede'nin İstanbullu olduğundan bahseder. Memleketi hakkında verilen bu bilginin doğru olmadığını kendisinden söz eden diğer kaynaklar da bildirmektedir. Arzî mahlasını kendisine Adem Dede vermiştir. 1063/1652'te Adem Dede hacca gidince onun yerine vekil tayin edilmiştir. Aynı sene içinde Adem Dede ölünce onun yerine Galata Mevlevihânesi şeyhi olmuştur. (Yakar, 2000: 156; Ayan, 2000)

Mütercim Âsım: Cenânî Mehmet Efendi'nin oğludur. 1755'te Antep'te doğmuştur. Yetişmesinde Antep'in büyük âlimlerinden Necip Abdullah Efendi'nin de önemli etkisi olmuştur. Ahmet Âsım bir süre babasının ikinci kâtip olarak bulunduğu mahkemede çalışmış, daha sonra Antep sancakbeyi Nuri Mehmet Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. Mehmet Nuri Paşa'nın idam edilmesi üzerine Kilis'e gitmiş ve orada 8 ay kaldıktan sonra tekrar Antep'e dönmüş ve 34 yaşında iken 1204/1789'da İstanbul'a gitmiştir.

Kendisine ün kazandıran eserleri Arapça ve Farsça iki sözlüğüdür. Bu çevirilerden sonra Mütercim Âsım adını almıştır. 1220/1805'te meşhur Arap âlimlerinden Necdettin Firûzabâdî'nin altmış bin maddeden oluşan Kamûsunu tercümeyle başlamış ve 1225/1810 yılında bitirerek II. Mahmut'a takdim etmiştir. Padişah Mütercim Âsım'ı âlimlikte bir aşama sayılan Süleymâniye müderrisliğine yükseltmiş ve Selanik Kadısı pâyesini vermiştir. Bu görevlerde ölümüne kadar bulunmuştur. Üsküdar Nuh Kuyusundaki evinde 9 Safer 1235 /27 Kasım 1819 vefat etmiş, Karacaahmet'te Harmanlıktan Miskinlere giden yolun sağ tarafındaki set üzerine defnedilmiştir. (Aksoy, 1993; Kaçalın, XXXII, 200).

Mütercim Asım'ın Eserleri:

1- EI-okyanusü'l-Basit Fi Tercümetü'l-Kamûsü'l-Muhît: Arapça'dan Arapça'ya bir sözlük olan Okyanus, Arap âlimlerinden Fâzıl-ı bî-Medânî (Mecdüddin Firuzâbâdî)'nindir ve altmış bin maddeden ibarettir. Âsım, eseri Türkçe'ye

çevirirken Arapça aslını olduğu gibi aktarmamış, başka kaynaklardan yararlanarak maddelere önemli katkılarda bulunmuştur. Âsım'ın tercümeleri bir kere Mısır'da, iki kere İstanbul'da basılmıştır.

2- Tibyân-ı Nâfi' der-Tercüme-i Burhân-ı Katı': Tebrizli Hüseyin bin Halef'ten çevrilen bu eser, Farsça'dan Farsça'ya bir sözlüktür. Bu eseri 6 yılda bitirmiştir. Burhân-ı Katı Tercümesi, ilk defa tek cilt olarak İstanbul'da (1214/1799); sonra iki defa Bulak'ta (1252/1835, 1268/1852) ve daha sonra da iki cilt olarak yine İstanbul'da (Matbaa-i Âmire, 1287/1870) basılmıştır. Sözlüğün bu baskıları dışında Mütercim Âsım'a ait Önsöz'ü Burhân-ı Katı'daki şekliyle gramer kısmı atılmak ve sözlük kısmında Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarında ve açıklamalarda kısaltmalar yapılmak suretiyle Lugât-ı Burhân-ı Katı adıyla 1302/1885 yılında İstanbul'da (Matbaa-i Osmanîye) 495 sayfa olarak yapılmış tek ciltlik bir baskısı daha vardır. Eser, son olarak, TDK tarafından basılmıştır [Burhân-ı Katı (Haz.Mürsel Öztürk-Derya Örs), Ankara, TDK Yay., 2000, XLIX+1200 s].

3- Tercüme-i Siyer-i Halebî: Hz. Muhammed'in hayatını ve savaşlarını konu almaktadır. Bu eser, Ragıp Paşa'nın hocası şöhretiyle tanınan aslen Halepli İbrahim Efendi'nin telifi olup Âsım Efendi tarafından tercüme edilmiştir. 1248 yılında Mısır'da basılmıştır. [Süleymaniye Ktp. - Pertevniyal Sultan (Valide Camii) 203].

4- Merâhü'l-Mealifi Şerh-i Kasideti'l-Meâlî: Dinî bilgiler ve inanışları konu alan bir eserdir. Kasidenin metni, Sirâceddin Ali bin Osman'ın itikâdî meselelerini beyan eden Emâlî kasidesi ismiyle şöhret bulan manzumedir. Âsım Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve şerh olunmuştur. İstanbul Dersaadet Matbaası'nda 1304/1886'da basılmıştır. [Süleymaniye Ktp. - Pertevniyal Sultan (Valide Camii) 480, Milli Ktp. Kalam-ı Türkî Talat 15]

5- Tuhfe-i Lugat-i Arabiye (Tuhfe-i Âsım): Tuhfe-i Lugât-ı Arabiyye ilme yeni başlayanlarla orta derecede bilenlerin Arapça öğrenmelerini kolaylaştırmak için yazılmıştır. XIX. yüzyıl şairlerinden Esad Muhammet Efendi tarafından şerh edilmiştir. Tuhfe-i Âsım, 1254 yılında Mısır'da basılmıştır. (Türkmen, 1995).

6- Âsım Tarihi (Tarih-i Osmanî): Zamanın vak'alarını içeren iki ciltlik bir eserdir. 1806-1808 tarihleri arasını anlatmaktadır. Ziştov anlaşmasıyla

başlayan ve 1223/28.7.1808 yılında II. Mahmut'un tahta çıkışına kadarki olayları ruznâme biçiminde yazmıştır. 1284 yılında İstanbul'da basılmıştır. [İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 6014.]

7- Tercüme-i Mazhirü't-Takdis bi Hurûc-i Taifeti'l-Fransis: Şeyh Abdurrahman Cebertî'nin kaleme aldığı ve Fransızların Mısır'a girişlerine ait olayları anlatan eserin tercümesidir. [Süleymaniye Ktp. - Reşid Efendi 646, Milli Ktp. Tarihi Türkî Halil Ağa 33, Tarihi Türkî 58, İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 9628, 2448]

8- Manzumeler: [Beyazıt Devlet Ktp. 834]

9- Makale-i istibsâr-amîz der beyan-ı âmeden: İngilizlerin İstanbul'a gelişini tasvir eder. [İstanbul Üniversitesi Ktp. TY, 1638].

10- Tercüme-i Mîlel ve Nihal: Mezhepler hakkında bilgiler ihtiva eder. Basılmıştır. İstanbul Mahmut Bey Matbaası, 1304/1906.

11- Hayatiyye -Şafiye Tercümesi: Arapça hakkındadır. Basılmıştır. İstanbul Matbaa-i Amire 1290. [Süleymaniye Ktp. - Kadızade Burhaneddin 176].

12- Numune-i İnşa: İnşa örneklerini ihtiva eder. Basılmıştır. İstanbul Mihran Matbaası 1301. [Süleymaniye Ktp. - İzmirli İsmail Hakkı 3222, Hs.or.oct.909 Staatsbibliothek, Berlin].

13- Silsile-i Nesebi'n-Nebi: İslam tarihi hakkındadır. [Süleymaniye Ktp. - H. Hüsnü Paşa 714]

14- Risale fi'l-İradeti'l-Cüz'iyye: Kalam ilmi hakkındadır. Basılmıştır. İstanbul Matbaa-i Amire, 1285. [Süleymaniye ktp. - Tırnovalı 1736].

15- Mesailü'l-Enzar li-Temyizi'l-Efkar: Ansiklopedik bilgiler ihtiva eder. [Süleymaniye Ktp. - Tırnovalı 1784].

16- Terceme-i Şerh-i Kasidetül-Halebî: Siyer hakkındadır. [Süleymaniye Atıf Efendi Ktb., 1742; Süleymaniye Ktp. - Esad Efendi 2299.]

17- Yevm-i Müsevvedât: Günlük notlardan oluşmaktadır. [Yapı Kredi Sermest Çifter Ktp. 877.

Mehmet Münib Ayıntabî: Kendisinden bahseden kaynaklarda doğum tarihi verilmemiştir. Hikmet Turhan Bey 25, 30 yaşlarında İstanbul'a

سلسله نامه ماوراء النهر
عبدالحامد حنظلین و...
حیدر اولیائی

برخه بکله بوز سکن بدیهه جوئے سالک...
 سکنه اولدی گلزار صفایک و درختان...
 بکانه شهبورین مبدل لاکتکم...
 بوده قیلدی کوی سبقت و شجوه کای...
 بدکاره دو چشمکن بیلدا اسلامک...
 سام ایزد باشن کدی باغ ایلدانی...
 بوعدل و داد و دیو کرم بر شاهن...
 نواغ اشته چو قدر بار احوالی...
 وجود بکی هر اولاد ایزد به صغ اولسون...
 اوله اعدای دین و دولتی بولنه قربانی...
 برهانی بکه خان عبدالحمید با بیک در والای...
 شفاعت قضیه بیه اولیا به عقا...
 حبیب الهی همان البین بر بار صاد قدر...
 در حفیری زرا و کشته استای سیم لای قدر...
 مزار حضرتن خالده و الا باب رحمتدر...
 بود رکبده نیاز خسرو عا شفاعتدر...
ترسانه عاره جوارنده آینه لی فوق تعبیر اولتان مجلده دور حیدر خاندانه بنا
و انشا یوردی یلان سرای رکشاده واقع اوطنه قبولری وسائر اقضا

شاهه اولادیه باز و سر سبزده سرور...
 حاکم ساریت دین و دولت دوزخ مانده...
 معالی پور و مینبیک ا خداوند سکور...
 بادشاهیه امداد ایله با فتح قریب...
 حضرت عبدالحمید خان حمیدی...
 سعید ایزد هر اربین و روانی...
 سوره انا فتحنا احقرین...
 فتح ایله الله باب نصره...
 رفعت رسوکه رفعت حاله...
 بکی سوکدر رسول کریمه...
 ایلد امداد ساه اعظمیه...
 فتح ایله الله باب نصره...
 مراد راهه ککره نوبت سنه اورینک...
 بود ایلد خانیست عمارت...
 صالحه مصطفی و پیرت زوجه...
 جهان ایلد بقیش وقت دیون...
 بوسلطان مصطفی نال شایق...
 سر بر منگه و بری حیل و وسق...
 جون اولدی سال بیست جو قریب...
 جلوس خان شجود ایلدی روشن...
 یازده تقویم خان بیک یوز...
 مستوف قیلدی خان عثمان...
 چو بکدن کسکه یوز بخش بر...
 بر ایلد دهری سلطان مصطفی...
سلسله

gitmiş olabileceğini kabul ederek doğumunun 1150/1731'lerde olabileceğini tahmin etmektedir. 1182/1768'de İstanbul'a gitmiş, Kadı Beyzâvi tefsirine haşiye yazan meşhur âlim İsmail Konevî'den birkaç sene ders almıştır. 1182/1768'de Esmahan Sultan Medresesi'nde müderrislik etmiştir. Meşhur müderris Ebu İshakzâde Ataullah Efendi'ye 1189/1775'te muallim olmuştur. 1209/1794'te Kudüs, İzmir, Mekke ve Bilâd-i Hamse Mollalığı pâyesine yükselmiş, 1214/1799-1800'de Mekke pâyesini almıştır. 1219/1804'te İstanbul payesine yükselip Muharrem 1222/Mart 1801'de bir müddet Meclis-i mukaleme memurluğu yapmış, 1222/1807'de Anadolu Kazaskerliğine nail olmuştur. 29 Cemaziyelevvel 1223/23 Temmuz 1808'de Ataullah Efendi ile birlikte İstanbul'dan sürülmüştür. Birkaç yıl sonra Ankara'da çıkan bir karışıklık kendisine isnat edilerek 1227/1812'de Antep'e gönderilmesine karar verilmiştir. Antep'e gelirken yolda Cabbarzâde Celaleddin Paşa'ya tesadüf etmiş, onun şefaatıyla Ay-

dın-Güzelhisar'da oturmasına müsaade edilmiştir. 20 Şevval 1228//30 Haziran 1823 tarihinde ikamet ettiği Aydın'da vefat etmiştir. (Yakar 2000: 164-165; Özel, IV. Okiç, 1969)

Mehmet Münib Ayıntabi'nin Eserleri:

- 1- **Tercüme-i Siyer-i Kebir:** İki ciltten meydana gelen eser 1241/1825 tarihinde İstanbul'da basılmıştır. Yeniçerilere gaza hakkında bilgi vermek amacıyla Nizam-ı Cedid'in kurulmasından önce kışlalarda okutulmuştur. [Süleymaniye Ktp.- Yahya Tevfik 1565]
- 2- **Zeyl-i Devhatü'l-Meşâyih:** Şeyhülislamların hâlini tercüme eden ve Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi tarafından yazılan eserin zeylidir. [İstanbul Üniversite Ktp. TY, 2558, 6198, 9823; Milli Ktp. 53, Süleymaniye Ktp.- Esad Efendi 2265,2441/2]

Mehmet Münib Ayıntabi'nin Şiir Mecmuası

3- Fezâilî'l-Cihat (El Hikmetü'l-Garra fi Ahkâmî'l-Gaza): Aslı Muhammed Akil El-Mekki'ye ait olan eserin Türkçe tercümesidir. Cihadın faziletlerinden bahsetmektedir. [İstanbul Üniversite Ktp. T.Y. 2203, Süleymaniye Ktp. -Esad Efendi 319].

4- Hulâsâtü'n-Nukûl fi'l-Edeb: Edebiyat bilgilerini ihtiva eder. Yazma nüshası, Mısır Milli Kütüphanesi nr. 93'te bulunmaktadır.

5- Münşeat Tevârih Kasâid ve Eş'âr Mecmuası: Yazma nüshası İstanbul Üniversite Kütüphanesi, Mnz. 1709'dadır. 230 varak olan mucmuada 58 varak kaside ve gazellerden meydana gelmektedir. 139 varak Arapça bazı takrizlerden oluşmaktadır. 91 varak da Türkçe mektuplar içermektedir.

6- Temhidü'l-Mevlüt fi Mehdi'l-Vücut: Doğum hakkındaki hadis-i şeriflerle bu babdaki olayları içermektedir. [İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 6692, Milli Ktp. 462]

7- Teysirü'l-Mesir fi Şerhi's-Siyeri'l-Kebir: Arapça'dır ve Tercüme-i Siyer-i Kebîr'den farklı bir eserdir. [Süleymaniye Ktp. -Hüsrev Paşa 382, Süleymaniye Ktp Mihrişah Sultan 110, İstanbul Üniversitesi Ktp. A.Y. 5867].

8- Risaletü'l-Arûz: Asıl ismi Mizân-ı Selîm olan bu eser 1203 tarihinde telif edilmiş ve III. Selim'e sunulmuştur. [Süleymaniye Ktp. -Halet Efendi 739, Köprülü Ktp. -Asım Bey 435, İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 9729, 5616, 2979].

9- Manzûme-i Vilâdet-i Hatice Sultan: Abdülhamit'in kızı Hatice Sultan'ın dünyaya gelişi münasebisiyle Arapça nazım ve nesir karışık yazılmış bir risaledir. [İstanbul Üniversitesi Ktp. A.5944, Milli Ktp. 06 Mil Yz A 154/2].

10- İcazetnâme: [İstanbul Üniversitesi Ktp. A. 4668, İstanbul Üniversitesi Ktp TY 1709 (münşeat mecmuası içinde, vr.125b-132b)

11- İmtihan Risâlesi: [İstanbul Üniversitesi Ktp TY 2474, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4164/39].

12- Asâru'l-Hikem Fi Nakşi'l-Kadem: [Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut 2184].

13- Nohud Yakısı Risâlesi: [Süleymaniye Ktp. -Mehmet Hafid 72/5, vr. 16b-18a]

14- Risâle fi Hakki'l- Keff: ibadetler hakkındadır. [Milli Ktp. 19 Hk 630/4]

15- Risale fi Hakki'r-Reddi alâl-Vahhâbiyet: Sünniler ile diğer mezhepler arasındaki münakaşaları içermektedir. [Milli Ktp. 27 Hk 229/2]

Aynî Hasan Efendi: Aynî 1180/1766 yılında Antep'te doğmuştur. Arif Hikmet Antep'teki Emir-Yeniçeri ayaklanmasında korkarak 1783'te Maraş'a geçtiğini burada 4 yıl kaldığını, Elbistan ve Darende'de ikişer yıl kaldığını ifade eder. 1790'da İstanbul'a gitmiştir. 1837 yılında vefat etmiştir. Devrin divan şairleri arasında önemli bir yere sahip olan Aynî, manzum tarih düşürmede Surûrî'den sonra en başarılı şair kabul edilmektedir. Divanının yarısı yakını tarih manzumeleriyle doludur. Neftî ve Nâbî'den de etkilenen Aynî'nin diğer şiirleri tarih manzumeleri kadar başarılı olmasa da devrinde itibar görmüştür. Kabri Galata Mevlevîhânesindedir. (Yakar, 2000:164)

Aynî Hasan Efendi'nin Eserleri:

1-) Türkçe Divan: Divân-ı Belâgat Unvân-ı Aynî adıyla 1258/1842'de, oğlu Galip Efendi tarafından bastırılmıştır. Bu baskıda Türkçe Divan, Farsça Divançe ve Sakinâme bulunmaktadır. (Arslan, 2004).

2-) Sâkinâme: Bu eser, şark şairlerinin anlayışına göre, insanın yaratılışını ve ruhun dokuz gökten ve ateş, hava, su kürelerinden geçerek yere inişinin tasviri ile başlar. (Arslan, 2003)

3-) Nazmü'l-Cevâhir: Mesnevi tarzında yazılmış olan Nazmü'l-Cevâhir, 1300 beyitlik bir sözlüktür. 117 beyitlik bir ön söz ve her kıtası 13 beyit olan 100 kıtadan oluşmaktadır. Eserde 5000 Arapça 5000 Farsça kelime Türkçe karşılıkları ile birlikte nazmedilmiştir. Bu lügat iki defa basılmıştır. İstanbul 1241, 1250. (Yakar, 2007a)

4-) Nusret-nâme: Aynî Hasan Efendi'nin, yeniçeriliğin kaldırılması, ordudaki düzenlemeler ve dönemin ileri gelenleriyle bilginlerine ait bilgiler verdiği mesnevi tarzında kaleme aldığı bir eserdir.

5- İmtihânü'ş-Şuarâ: Tasavvuf ve tarikatlar hakkındadır. [Milli Ktp. 83]

Hamid Efendi (Hoca): Mütercim Âsım'ın Fatlacîzâde Hacı İsmail Efendi kızı Kerime Hanım'dan doğan büyük oğludur. Doğum tarihi belli değildir. Babası Mütercim Âsım hac farızasını yerine getir-

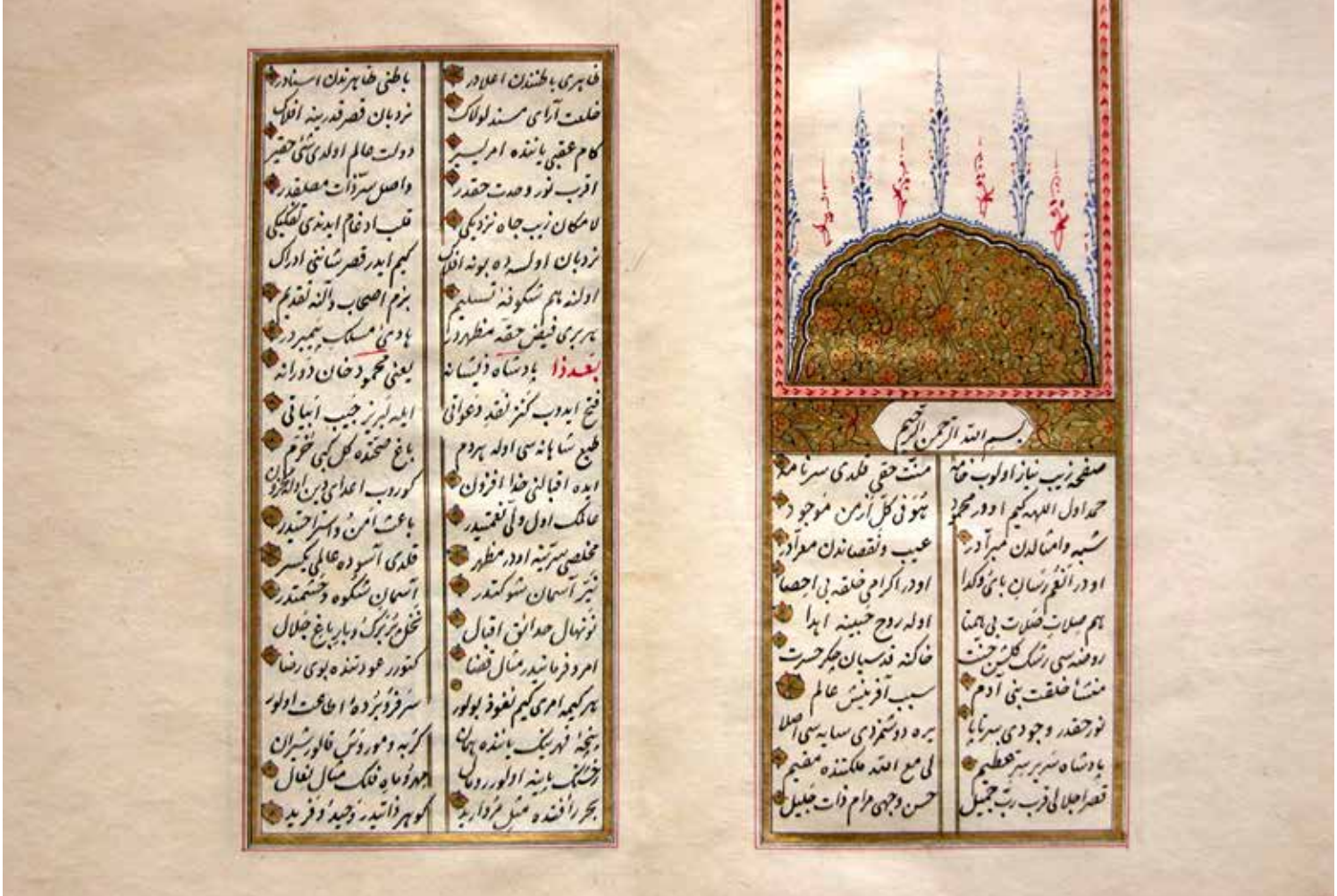
mek için 1217/1802 tarihinde hacca gitmiş, dönüşte Antep'e uğrayarak ailesini İstanbul'a götürmüştür. Hamit Efendi de bu vesileyle İstanbul'a gitmiştir. Arapça ve Farsça'daki mahareti sebebiyle bir müddet Bâb-ı Âlîde çalışmış, katiplere Beşir Ağa Camiinde ders vermiştir. 1258/1842'de vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar Karacaahmet'tedir. Babasının çevirdiği Kamûs Tercümesi'ne yardımcı olmuştur. Fatin'de şiirleri vardır. Arapça meşhur sözleri Türkçe'ye çevirdiği Tercüme-i Mezâminü'l-Emsâl (İstanbul Üniversitesi Ktp. 247/3004] adlı bir eseri vardır. (Yakar, 2000: 168)

Aydî Baba: Asıl adı Hacı Mehmet'tir. 1227/1810 tarihinde Antep'in Tabakhâne semtindeki Kepkep Mahallesinde doğmuştur. Aydî Baba tahsiline Antep'te başlamış, Halep, Kayseri ve İstanbul'da da öğrenim görmüştür. İstanbul dönüşünde Kayseri'ye uğramış, orada az bir süre müderrislik yapmıştır. Aydî Baba ikinci bir İstanbul seyahati daha yapmış ve bu seyahatinde Halvetî meşâyihinden Kuşadalı İbrahim Efendi'den nasip alarak Halvetî halifelîği ile Antep'e dönmüştür. 1282/1865 yılında 55 yaşında

iken koleradan vefat etmiştir. Mezarı Antep'tedir. Divanı üç kere basılmıştır (1937, 1954, 1997). Şiirlerinin tamamı tasavvufî öğelerle dolu olup, şiirleri ilahî aşkın dışı yansımalarıdır. (Aksoy, 1937, 1954; Şahiner, 1997)

Hasırcızâde Hâfız Mehmet Ağa: 1218/1803'te Antep'te doğmuştur. Handan Bey Camiini yeniden yaptıran Hacı Abdullah Ağa'nın oğludur. Hâfız Mehmet Ağa yirmi yaşına kadar Antep'te tahsil görmüş, Halep ve Şam'da dört yıl kalmış, oradan Mısır'a geçerek altı ay da orada bulunmuştur. 1279/1862 yılında 59 yaşında iken vali ve kaymakam zulmünden şikayet için İstanbul'a gitmiş bir yıl kalarak tekrar Antep'e dönmüştür. 29 Cemaziye'l-ahir 1304/25 Mart 1887'de vefat etmiştir. Arapça ve Farsça'ya son derece hakimiyeti vardır. Hicivleri halk arasında çok tutulmuştur. Vefatına "Ecel dürdü Hasırcızâde'nin tûmâr-ı ömrün vah" tarihi düşülmüştür. Şiirlerinde Hâfız mahlasını kullanmıştır. [Süleymaniye Ktp BYEK D 3474]. (Aksoy, 1941; Yakar 2000: 171-172).

Hamit Efendi'nin Sultan II. Mahmud'a sunulan Tercüme-i Mezâminü'l-Emsâl adlı eseri

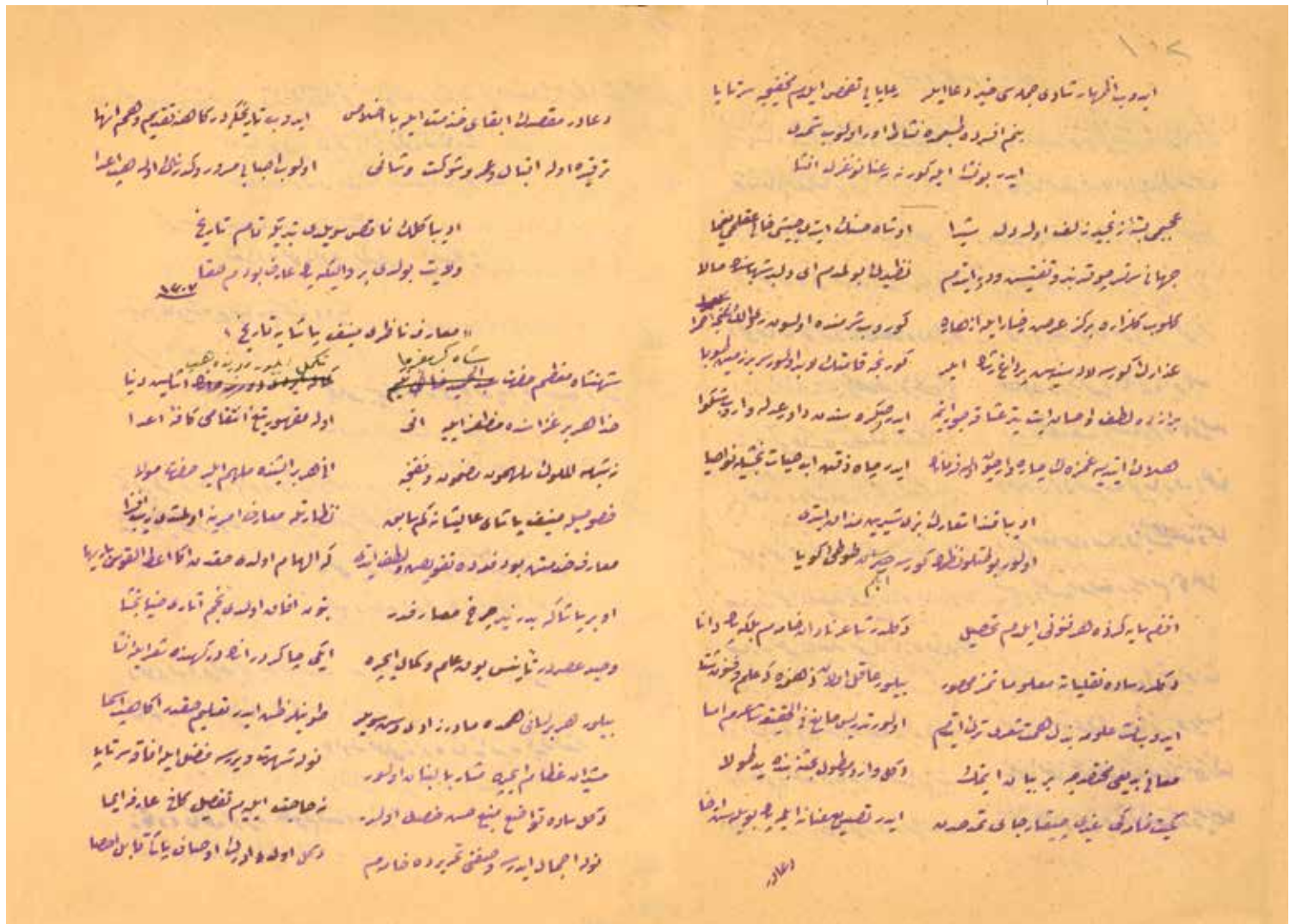
Muhammed Şakir Efendi: Asıl adı Muhammed olan şair, Hafız Mehmet Efendi'nin oğludur. Şiirlerinde ilâhî aşkı ve ehl-i beyt sevgisini terennüm etmiş; klasik edebiyat nazım şekilleri ve türleri ile tasavvuf kültürünü yansıtmıştır. İki eser kaleme almıştır. Bunlar, Enîsü'l-Uşşâk ve Gencîne-i Güftâr'dır.

Hamdî Baba: Halk arasında Kara Fakı olarak tanınan Muhammet Hamdî Baba, XIX. yüzyılda Antep'te, yetişmiş Alevi-Bektaşî meşrepli bir tekke şâiridir. R.1261/1845 tarihinde Antep'te doğmuştur. Rufâî Tarikatına bağlı olmakla beraber Bektaşî erenlerinden İlhamî Baba'dan nasiplidir. Antep'te, yıkılan Küçük Tabakhâne Cami yakınındaki Kadîrî Tekkesi'nin son şeyhlerinden biri olan Hamdî Baba, gündüzleri mazı değirmeni çekmek, geceleri ise bekçilik yapmak suretiyle geçimini sağlamış ve hayatını idame ettirmiştir. M.1908/R.10 Şubat 1324 salı; H.1 Sefer 1327'de 63 yaşında Antep'te vefat etmiştir. (Yakar 2003, 2007.)

Mahremî: Hayatı hakkında fazla bir malumata sahip olamadığımız Mahremî'nin asıl adı Muhammet Ali'dir. Nakşibendî tarikatına mensup olan Mahremî'nin şeyhi, yaşadığı dönemde birçok şairin tasavvufî yolculuğuna rehberlik etmiş olan Kilisli Abdullah Sermest Efendi'dir. Nükteli bir insan olan Mahremî, sosyal yaşamında renkli bir kişilikmiş. Mahremî'nin iyi bir eğitim aldığı, özellikle manevî ilimlerde kendini geliştirdiği divanından anlaşılacaktır. (Yakar, 2010).

Abdullah Edip Efendi (Bülbülzâde): 1272/1856'da Antep'in Çukur Mahallesi'nde doğmuştur. Medrese tahsilini kısmen Antep'te yaptıktan sonra 1290/1873 yılında Maraş'a gitmiş, iki sene Beyazıt Medresesi'nde okuduktan sonra Kilis'e geçmiş Kilisli meşhur Mantık âlimi Hocaâzâde Abdullah Efendi'nin derslerine devam etmiştir. 23 Ocak 1927'de bir suikaste uğrayıp şehit edilmiştir. Abdullah Edib, dördü basılmış toplam on bir eser kaleme almıştır. (Yakar 2000: 188).

Bülbülzade Abdullah Edib
Efendi'nin şiir defteri

KAYNAKLAR

- Abdülkerimoğlu, Abdülkadir. (1997) "Mahalli Bir Şair: Muhammed Şakir Efendi", Kültürümüzden Esintiler, Ankara, s.501-508.
- Aksoy, Ömer Asım. (1941). Hasırcıoğlu Hafız Mehmet Ağa. Gaziantep Halkevi Yayınları, Gaziantep.
- Aksoy, Ömer Asım. (1933). Hasip Dürri, Eserlerinin Tahlili, Hayatı, Eserlerinden Seçilmiş Parçalar. Gaziantep Halk Fırkası Matbaası, Gaziantep.
- Aksoy, Ömer Asım. (1937). Aydı Divanı. Gaziantep Halkevi Yayınları, Gaziantep.
- Aksoy, Ömer Asım. (1954). Aydı Divanı. Desen Matbaası, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım. (1960). Dürrü'n-nizam ve Nazmü'l-Cevâhir, TDAY Belleten, s.144-171.
- Aksoy, Ömer Asım. (1993), Mütercim Âsım, (ikinci Baskı), Gaziyurt Matbaası, Gaziantep 1993.
- Altun, Kudret. (2002). Tuhfe-i Kusûrî ,Tazmîn-i Şâhidî (İncelemeMetin-Sözlük), Laçın Yayınları, Kayseri 2002.
- Altun, Mustafa. (2003). İbrahim İbn-i Bâlî'in Hikmetnâmesi (1-149a), (Basılmamış Doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Altun, Mustafa. (2004). "Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği: Hikmetname", Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Nisan 2004, S 7, s.113-126.
- Arslan, Mehmet (2003). Aynî, Sâkînâme, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Mehmet. (2004) Antepli Aynî Divanı, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Ataç, Beşir, (2007). Abdülmecidzade Hafız Divanı, İnceleme-Metin, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayan, Gönül. (2000), "Antepli Arzî Mehmet Efendi", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu Bildirileri, Gaziantep, s.124-125.
- Babinger, Franz. (1982), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. Coşkun Üçok, Ankara, s. 47-48
- Çınar, Hüseyin. (1999). "Antep Şehrinde XVIII. Yüzyılda Kurulan Medreseler ve Vakıfları" Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, ss.173-186.
- Dağlıoğlu, H. Turhan. (1939). Gaziantep Meşâhiri. CHP Basımevi, Gaziantep.
- Erol, Cihat. (1995). Muhammed Şakir Efendi Hayatı, Eserleri ve Enisü'l-Uşşâk Adlı Divanı, Gazi Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Gülhan, Abdülkerim. (2005), "Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005 Manisa.
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1943)." Eski Gaziantep Medrese ve Kütüphaneleri", Başpınar Dergisi, 44: 12-13.
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1988). Gaziantep Büyükleri ve Gaziantep Meşahirine Ek, Ajans-Türk, Ankara.
- Has, Şükrü Selim, "İbrahim Halebî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXI, 252.
- İsen, Mustafa. (1997). "Osmanlıda Şehir ve Kültür", Ötelere Bir Ses, Akçağ Yay., Ankara, s.77.
- Kaçalın, Mustafa. "Mütercim Âsım", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXII, 200-202

- Kayhan, H. (1999). Mahir Abdullah (Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği Ve Divanı'nın Tenkidli Metni. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Aynî, Mahmud Bedreddin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV, 271-272
- Mehmet Tahir, Bursalı. (2000), Osmanlı Müellifleri, Bizim Büro Basımevi Yayınları, Ankara
- Okiç, Muhammed Tayyib. (1969). "Mehmet Münib Ayıntâbi", Gaziantep Kültür Dergisi, Şubat 1969, C.12, s.33, 34, 57, 58, 81, 82, 106, 111-113.
- Özel, Ahmet. "Münib Ayıntabi" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV, 245-46
- Öztürk, Mür-sel –Örs, Derya. (2000). Burhân-ı Katı. TDK Yayınları, Ankara.
- Süreyya, Mehmet. (1996). Sicill-i Osmânî. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, C.V, s. 1379.
- Şahiner, Necmeddin. (1997). Aydı Divanı. Gaziantep.
- Şeylan, Ali. (2003), İbrahim İbn-i Bâlî, Hikmet-nâme (149b-300a), Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Türkmen, Dursun Ali. (1995). Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Asım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun.
- Türkmen, Dursun Ali. (1995). Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Âsım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yakar, Halil İbrahim, (2003). "Son Dönem Bektaşî Şairlerinden Gaziantepli Hamdi Baba", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 28: 175-192.
- Yakar, Halil İbrahim. (2000). "Gaziantepli Divan Şairleri", Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu, s.151-195. Gaziantep.
- Yakar, Halil İbrahim. (2007). "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Şiir Yazan Antepli Tekke Şairleri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi-Kış 2007/42, s.75-91
- Yakar, Halil İbrahim. (2007). Hamdi Baba ve Divanı. Uğur Matbaası, Gaziantep.
- Yakar, Halil İbrahim. (2007a). "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî". Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6: 1015-1025.
- Yakar, Halil İbrahim. (2007b). "Mahalli Kaynakların Değerlendirilmesi ve Antepli Divan Şairleri Örneği", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.6, S.2 Aralık 2007, s.78-90.
- Yakar, Halil İbrahim. (2009). "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4 Summer 2009, s. 995-1024.
- Yakar, Halil İbrahim. (2010). "XIX. Yüzyıl Antepli Mutasavvıf Şair Mahremî ve Divanı'nda Hakiki Aşk ve Hakiki Sevgili Tezahürleri", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3 Summer 2010, s. 588-611.
- Yakar, Halil İbrahim. (2010a). "XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Ayıntablı Sırrî ve Divanı", Türkbilig Türkoloji Araştırmaları, 2010/19, s.144-160.
- Yener, Şakir Sabri. (1934). Gaziantep Büyükleri. Gaziantep Halk Fırkası Matbaası, Gaziantep.
- Yener, Şakir Sabri. (1958). Gaziantep'in Yakın Tarihinden Notlar ve Hatıralar. Gaziantep, s. 25
- Zillioğlu, Mehmet. (1984). Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C.IX-X, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s.146.

Antep Eyleri

Barış GÖREN - Atılay KIZILKAN

Antep Evleri

Barış H. GÖREN
Mimar

Atılay KIZILKAN
Mimar

Geleneksel konutlar halk mimarisinin özgün örnekleridir. Yerel malzeme ve yerel usta, halk mimarisinin ana unsurlarıdır. Konut mimarisinin gelişiminde; iklim, çevre, gelenek, yaşam tarzı ve malzeme önemlidir. Günümüzde "Antep Evleri" olarak tanımlanan yapılar 18. yüzyıldan günümüze kalan yapılardır. 18. yüzyıl öncesine ait halk mimarisi örnekleri aşırı tahrip olmuş veya yok olmuştur.

18. yüzyıl dünyada önemli değişimlerin ve gelişmelerin olduğu yüzyıldır. 1763'te İskoçya'da James Watt ilk buhar makinasını yapmıştır. Buhar gücünün üretimde, gemi ve demiryolu ulaşımında kullanılması ile birlikte dünya, Sanayi Devrimi sürecine girmiştir. İktisadi, kültürel ve sosyal yaşamda tüm kural ve koşullar değişmiştir. Avrupa'ya dokuma ürünleri satan Antep artık çok daha ucuz İngiltere'den dokuma ürünleri almaya başlamıştır. Refah düzeyinde hızlı bir gerileme başlaması ile birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik değişim konutları etkilemiştir.

Geleneksel Türk Evi kavramı ile tek mimari üslubun varlığından söz edemeyiz. Anadolu'da bile bölgelere göre iklim, malzeme ve yaşam tarzı farklılıklar gösterir. Bu farklılıkların yerel mimariye yansması doğaldır. Bu bağlamda, Antep Evi'ni Geleneksel Türk Evi kavramından ayrı düşünemeyiz. Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya halk mimarisi birbiri ile yakın öğeler içerir. Bu konuda siyasi sınırlardan, kültürel ve coğrafi sınırlar daha belirleyicidir.

Antep, tarihi boyunca yakın çevresi ve uzak yerleşmeler ile kültürel ve ticari ilişkiler kurmuş, varlığını ve birikimini bu kültürler ile bütünleşerek

Antepevi

sürdürmüştür. Kültür düzeyi yüksek, uygarlık seviyesine ulaşmış bir kenttir. Evlere temiz su dağıtımı için kanalet, atık suların uzaklaştırılması için akaçlama şebekesine sahiptir. Akaçlamanın ilk örneğine Tunç Çağı'nda Tilmen Höyük'te rastlanır.

Her toplum sürekli kültürel değişim ve gelişim içindedir. Kültürel gelişmenin ileri aşamasında toplum kendi iç kurallarını (düzenini) oluşturursa uygarlık seviyesine ulaşır. Ortak kullanım alanları ve ortak kullanım yapılarının varlığı uygarlığın en önemli işaretidir. Kastel yapıları bu yönü ile önemlidir. Kasteller, halkın ortak kullanımı için yapılmış, birleşik kaplar ilkesi ile çalışan, birbirine temiz su kanalları ile bağlı, halka açık ücretsiz yıkama ve yıkanma yapılarıdır. 19. yüzyıl sonlarına kadar, Antep kent merkezinde bilinen kastel sayısı 10'dur. En eski kastel Pişirici Kasteli'dir. (1283)

Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu kent mimarisinin yapı malzemesi taştır. Kerpiç ise kırsal yerleşmenin yapı malzemesidir. Bölgenin sıcak iklimi dikkate alındığında beyaza yakın açık renkte olan Antep taşının bölge için iyi bir yapı malzemesi olduğu görülür.

SOSYO-EKONOMİK YAPI

Halk mimarisi kimliğinin oluşumunda toplumun ekonomik ve sosyal yapısı belirleyicidir. 18. yüzyılda Antep, sosyal ve ekonomik yapısı ile tipik bir Osmanlı kenti özelliğini gösterir. Ekonomi, tarım ve hayvancılık kaynaklı dış ticarete açık bir yapıdadır.

18. yüzyılda Antep, tüm Osmanlı kentleri gibi Batılı anlamda sınıf bilinci olmasa da sınıflara ayrılmış toplumsal bir yapıya sahiptir. Halkın öncülleri eşraf (soydan zengin) ve âyân (yöneticiler), eşraf ve âyânın önünde mahalli ulema (din bilgini), müftü, hocalar ve şeyhler yer alırdı. Mütehayyizan sınıf, halk arasında saygı duyulan kişilerdir. Toplum sosyo-ekonomik düzeyi eşit olmayan bir yapıya sahiptir.

Toplum siyasi olarak emir ve yeniçeri adı altında birbiri ile sürekli çekişme içinde olan iki gruba ayrılmıştır. Emir (şerif veya şürefa), Osmanlı idaresinden önce Antep'te hâkimiyet sürdüren Türkmen boyları olarak kabul edilir. Yeniçeri ise, Yavuz Sultan Selim'in Antep'i Osmanlı topraklarına katması ile Antep'e gelip yerleşenlerdir. 18. yüzyıla ait nüfus kayıtlarında Antep'te emir ve yeniçeri grubuna dahil toplam 310 ailenin varlığı bilinmektedir.

Bey Mahallesi

En değerli üretim aracı topraktır. Toprağı olan eşraf ayan ve toprak ağaları aynı zamanda aşarcılık ve üretilen mahsulün ticaretini yapardı. Okuryazar nüfus, genel nüfus içinde çok düşük bir orana sahipti. Aydın denilen okumuş kesim olan din adamları ve tarikat şeyhlerinden oluşan sosyal hiyerarşiye Tanzimat Fermanı ile birlikte subay, öğretmen ve doktor gibi okumuşlarda eklenmiştir.

İlkel anlamda olsa dahi, endüstriyel üretim süreci olmadığı için işçi sınıfından söz edilemezdi, esnaf ve ustaların oluşturduğu lonca ve ahilik teşkilatları iş hayatına hakimdi.

YERLEŞİM

Arkeolojik kazılar Antep çevresindeki ilk yerleşmenin, Kalkolitik Dönem'de Antep Kalesi

çevresinde Alleben Havzası'nda olduğunu göstermektedir. Hititler Dönemi'nde yerleşim, Dülük ve çevresinde dağınık yapıdadır. Roma Dönemi'nde, Dülük yine önemli bir yerleşim bölgesidir.

Malazgirt Zaferi'nden sonra, beylikler döneminde yerleşim ağırlıklı olarak Dülük Kalesi ve çevresindedir. 10. yüzyılda Dülük yerleşimi ile birlikte, Alleben Havzası'nda ilk yerleşimler görülür. Dülük harap olunca Alleben Havzası'nda yerleşim gelişmeye başlar. Memlûk Dönemi ile birlikte, Türkmen boylarının ilk iskan hareketleri görülür. Memlûk Dönemi'nde Antep, 9 mahalle, 120 mescit, 20 hamam, 15 medrese ve çarşıya sahiptir.

Türkmen boylarının iskan hareketi Osmanlı hakimiyetine kadar devam eder. Bu süreçte iskan için gelen Türkmen oymak ve obalarının kendi mahallelerini kurması dikkat çekicidir. Bu oluşum, Türkmen iskan geleneğine uygundur. Türkmen iskan geleneği; iskan amaçlı gelen oba ve oymakların, yerel unsurlar yakınında kendi yerleşimlerini kurmasıdır. Zaman içinde iki toplum arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve iki toplumun alışverişi sayesinde yerel unsurlar ile kültürel bütünlük sağlanır. Türkmen, etkiler ve etkilenir ama kendi iç düzenini korur.

Mahalle, 18.yüzyılda kavram olarak bir aidiyeti tanımlar. Kişi resmi kayıtlarda ve toplumda mahallesi ile anılır. Örneğin; Bostancı Mahallesi'nden Ökkaş Efendi gibi. Mahallenin büyüklüğünü ve sınırlarını sosyal yapı oluşturur. Aynı mahallede yaşayanların birbirleri ile sosyal bağları güçlüdür.

12. yüzyıldan sonra camiler çevresinde (Alaüddeve Cami, Ömeriye Cami, Alinacar Cami, Eyüpoğlu Cami) birbirinden kopuk yeni mahalleler oluşmaya başlar. 14. yüzyılda Mağarabaşı mezarlıktır. 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arası siyasi kargaşa dönemidir. Esenbek Cami, Handaniye Cami ve Keyvanbey Cami çevresinde yeni mahalleler kurulur.

Zilhicce R. 1247 (M. 1831) tarihli Salyan Vergi Cetveli'nde Antep'te mahalle sayısı 53'tür.

Mahalleler; Akyol, Ehlicefa, Tarlayıcedit, Kurbutarlayıcedit, Yalnızhane, Bey, Kurbubey, Kayacık, Kurbukaycık, Kozanlı, Hayıkmüslüman, Hayıkmimyan, Kurbumollaahmet, Sengitavil, Senginakkaş, Sengihoşkadem, İbnişeker, Çukur, Musulluzade, Çabi, İbnişeker, Kanalıcı, Kastel, Kızılcamescit, Kurbucevizlice, Hıdırçavuş, Şarkıyan, Boyacı, Yahni, Kürkcüyan, Bostancı, Hayıkbaba,

Kurbubostancı, Töbe, Ammo, Kayseri, Kurbuzencirli, Tarlayıatik, Alınacar, Mağarabaşı, Seferpaşa, Tıslaki, Cevizlice, İbnikör, Karasakal, Kılınçoğlu, Şehreküstü, Kurbuşehreküstü, Kurbukozanlı, Kurbualınacar.

Yamaçlarda kurulan Şehreküstü Mahallesi, Şahveli Mahallesi ve Eyüpoğlu Mahallesi yerleşimleri dikkat çeker. 18. yüzyıl ve sonrasında ise yerleşimler, mahalleler arasındaki tarım alanlarının yapılması ile genişler.

GELENEKSEL DOKUNUN YAPISI

Yerleşim, kendi içinde kapalı üniteler halinde gelişmiştir. Mahalleler, ırk-din faktörü ve iskan için getirilen Türkmenlerin, boy ve oba yapılarını bozmadan, kendi mahallelerini oluşturması ile birbirlerinden sosyal ve doğal alan niteliğinde ayrılır. Endüstri öncesinde dünyada olduğu gibi Antep'te de yerleşmelerin tipik mekan düzenlemesi emendir.

Mahalleler içindeki konut dokusu, organik bir yapı gösteren sokaklar ve çıkmaz sokak (dehliz)

şeklinde. Konut, sokaktan kopuk bir avlu çevresinde oluşmuştur. Tarım alanları, kent dokusunda mahalleleri ayıran bir öğedir.

Antep'in, kuruluşundan bu yana çeşitli kültürlerin etkisinde kalmış olması temel niteliğini değiştirmemiş bölgesel ticaret merkezi olma özelliği süregelmiştir. Hitit ve Asur Dönemi'nden, 19. yüzyıl sonlarına kadar kentsel dokuda pek az değişiklik olmuş, kale merkezli yerleşim özelliği korunmuştur.

Mahalleler, dini ve sosyal yapıların çevresinde, kapalı üniteler halinde, aynı meslek gruplarının yoğunlaştığı yerlerdir. İsmi genelinde mahallede yaşayan kişilerin meslek gruplarından almıştır. Örneğin; Boyacı Mahallesi, Bostancı Mahallesi, Tabakhane Mahallesi.

Konut; tarımsal ve ilkel anlamda, endüstriyel üretim sürecinin bir bütünleyenidir. Sokaklar arazi koşullarına uygun organik oluşumdur. Siyah bazalt parke kaplama zemin ve Antep taşı ile yapılmış yapılar sokakların belirgin özelliğidir. Güneş ışığına bağlı, gün boyu değişen ışık ve gölge hareketleri sokak silüetinin karakteristik özelliğidir.

Şehreküstü Mahallesi

Sokak dokusunu oluşturan öğeler;

- I. Bina Dış Duvarları
- II. Bahçe Duvarları ve Dış Kapılar
- III. Sokak Biçimi
- IV. Sokak Kaplaması
- V. Kabaltı
- VI. Cumba

Bina dış duvarları; binanın kat sayısına bağlı olarak bir yüksekliğe sahiptir. Sokak en kesitinde sokak görünüşünü belirleyen etmendir. Sokak en kesitinde oran, yapılaşmaya ve bahçe duvarına bağlı olarak 1/3 ile 1/1 oranında bir değişim gösterir. Bu oran genellikle 1/2 olarak kabul edilir.

Kabaltı

Genel olarak zemin kat duvarları, güvenlik nedeni ile sağırdır ya da daha az pencere alanlarına sahiptir. Sokağa açılan pencereler zemin kat kotunun üzerinden başlar. Duvarların derzleri belirgindir ve kat hizalarında yatay bir bağlayıcı oluşturan ahşap hatılları vardır. Üst katlarda daha fazla pencere bulunmakta olup çatı aralarına rastlayan bölümlerde de daha özel açıklıklar (küçük pencere) bulunur.

Bahçe Duvarları ve Dış kapılar; güvenliği, mahremiyeti sağlayacak yüksekliğe ve yapıya sahiptir. Güvenlik nedeni ile at üzerindeki ve araba üzerindeki kişinin içeriye göremeyeceği biçimde yapılmıştır. Piramit harpuştaya sahiptir. Dış kapılar genelde bahçe girişli düzenlenmiştir, konut girişli örnekler de rastlanır. Giriş, hayat görülmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Bostancı evleri gibi geniş bir kapıya ihtiyaç duyulan durumlarda, büyük ve küçük olmak üzere iç içe iki kapı (yavrulu kapı) uygulaması yapılır. Dış kapılar genelde hane halkının mesleğini, sosyal ve ekonomik yapısını yansıtır.

Sokak biçimi; arazi koşullarına uygun kırık çizgilerden eğrisel bir yol izleyerek oluşan sokaklara çıkmaz sokaklar (dehliz) bağlanmıştır. Kapılara sahip olan bu dehlizlerin geceleri bekçiler tarafından kapatıldığı bilinmektedir. Elektrik fabrikası kuruluncaya kadar sokak aydınlatması için kandiller kullanılmıştır. Akşamları bekçi tarafından kandillere gece boyu yetecek kadar gaz yağı konularak kandiller yakılır. Elinde aydınlatma kabul amaçlı kandil veya lamba olmadan geceleri sokağa çıkmanın suç olduğu kabul edilir.

Sokak kaplamasında; volkanik bazalt parke taşı kullanılmıştır. Günümüzde Karataş adı ile bilinen bölgeden toplanan volkanik bazalt taş, kübik formda kırılarak sokak döşemesinde kullanılmıştır.

Kabaltı; Güneydoğu Anadolu Halk Mimarisi'nde görülen mimari öğedir. Yapı alanının kısıtlı olduğu koşullarda yapı, zemin kattan sonra sokakta geçişi engellemeyecek şekilde sokak üzerini tonoz/kemer veya ahşap kirişleme ile kapatarak genişler. Komşuları rahatsız etmeden saygı sınırları içinde kazanılan bu alan, oda yapılarak kullanılır. Kabaltı sokakta sağladığı karakteristik galeri ile gölge ve hava akım oluşturur.

Cumba; 18. yüzyıl ve öncesine ait yapılarda cumba örneklerine rastlanmaz. Cumbalı ve dış sokak yönünde açılmış pencere ev örnekleri 18. yüzyıl sonrasına aittir.

KONUT

Antep Evi yerel malzeme ve yaşam kültürü ile şekillenmiş, yüzyılların birikimi ile olgunlaşmıştır. Konut dokusu, çoğunlukla organik gelişen bir yapı gösteren sokaklar ve çıkmaz sokaklar (dehliz) çevresinde, sokaktan tamamen izole, bir avlu (hayat) merkezli oluşumdur. Oluşum, egemen unsur ile yerel unsurların karakteristik izlerini taşır. Bu, gerek fiziksel çevre gerekse sosyo-ekonomik ve kültürel koşullara uygun olarak gelişmiş bir olgudur. Her konut kendi içinde kapalıdır, komşular kesinlikle birbirini görmez, görüş alanları duvar veya kafes ile kapatılmıştır. Konutların mekan düzeninde endüstri dönemi öncesi yerleşmelerin mekan düzeni hakimdir.

Geleneksel Türk Evi sofa merkezli oluşumdur. Odalar ve hizmet birimleri sofaya açılır. Antep Evleri'nde ise bahçe (hayat) merkezli bir oluşum vardır. Zemin kat odaları doğrudan, üst kat odaları ise bir dış merdiven ile bahçeye açılır. Sofa veya eyvan ise yine mekan olarak bahçenin bir köşesinde varlığını sürdürür. Hayat merkezli oluşum yörenin iklimine ve tarımsal üretim sürecine uygun tipik Mezopotamya konut özelliği gösterir.

Konut plan ve şeması yaşayanların mesleklerine uygundur. Çünkü konut, genelde mesleki üretim sürecinin tamamlayıcısıdır ve üretim sürecinin önemli bölümü evde yapılır. Örneğin; dokumacı, bostancı ve kilimci mesleğine sahip kişiler üretimin önemli bölümünü evde gerçekleştirir. Ev, planlama ve yapı olarak buna göre düzenlenmiştir. Aile bireyleri üretim sürecinin doğal çalışanlarıdır. Aile bireyleri dışında, gerektiğinde yakın çevreden ek iş gücü sağlanır.

Antep Geleneksel Konut Mimarisi'nde iki ayrı konsept ve iki ayrı dönem vardır. Birinci dönem 18.yüzyıl öncesine (Sanayi Devrimi öncesi) ait dışa kapalı hayat merkezli yapıların yapıldığı dönemdir. Bu dönemde cumba ve yapının sokağa cephesi yoktur. Odalar arasında işlev ayrımı görülmemektedir. Tüm odalar aynı öneme sahiptir. Odalardan birisi baş oda olarak düzenlenir. Günümüzde çok az sayıda örnekleri kalmıştır. İkinci dönem ise; Sanayi Devrimi sürecinde başlayan dışa açık pencerelerin ve cumbanın mimariye girdiği dönemdir Ekonomideki değişim ile birlikte sosyal hayatta ve konut mimarisinde önemli değişimler olmuştur. Odalar arasında işlev ayrımı bu dönemde başlar. Sosyal ve ekonomik yapı konut mimarisine yansır.

Oda

Konar-göçer yaşamda en küçük yaşam birimi olarak kullanılan çadır (yurt), yerleşik yaşamda odaya dönüşmüştür. Türk Evi için geçerli olan bu kural Antep Evi içinde geçerlidir. Her oda kendi içinde bir yaşam birimi olarak düzenlenmiştir. Antep Evi'ndeki oda ile Türk Evi'ndeki odanın işlev bütünlüğü vardır. Geleneksel Türk Evi'nde oda girişinde düzenlenen yüklüklerin yerini Antep Evi'nde hazna almıştır.

Eşik; odanın girişidir. Odanın zemin kotundan bir basamak aşağıdadır. Zemin kaplaması genelde mermerdir, ayakbabilerin çıkarıldığı ve zorunlu koşullarda yıkama olan bölümdür. Eşikte haznaya geçiş kapısı ve eşik mahmili yer alır.

Cumbalı Antep Evi

Tavan İşçiliğine bir örnek

Mahmil; odanın duvar kalınlığı içinde kalan, ahşap kapakları olan camsız dolaptır. Duvarın ahşap kaplaması ile bütünleşen dolap kapakları iç mekanda duvar yüzeyini oluşturur. Küpye; cam kapaklı veya kapaksız dolaptır.

Antep Evi'nde pencere, Geleneksel Türk Evi'ndeki pencere ile aynı öneme sahiptir. Oda büyüklüğü pencere (taa) sayısı ile tanımlanır. Pencere ve kapının cephedeki dolu-boş etkisi dikkat çekicidir. Demir parmaklıklar pencerenin bütünleyenidir. Pencere kapakları, kapalı konumda iç duvardaki ahşap iç kaplama ile bütünlük içindedir. Açık konumda ise duvar kalınlığı içinde kalır. Antep Evleri'nde, yaz aylarında batı-doğu yönünde esen rüzgarın serinletici etkisinden faydalanmak için bu yönde yapılmış bir pencere mutlaka vardır.

Tavan; Geleneksel Antep Evi'nde görsel olarak en fazla özen gösterilen bölümdür. Kapı, pencere ve dolap üst kotundan sonraki bölümdür. Tavan bölümünün aydınlanması ve iç mekanın havalandırılması için pencere (taa) bırakılır.

Hayat

Hayat (bahçe) ; konutun en önemli ögesidir. Temel yaşam birimi olan oda hayat merkezli biçimlenmiştir. Zemin kattaki tüm oda girişleri genelde hayattandır. Üst katlardaki oda girişleri ise bir dış merdiven ile yine hayata bağlanır. Hayat, doğanın sınırlanmış kontrollü bir parçasıdır. Hayatta kanaletle dağıtılan suyun toplandığı havuz (gane) bulunur. Gane bazen ortada havuz formunda, bazen ise duvarda çeşme formundadır. Hayat iklim koşulları uygun olduğu sürece bir yaşam alanıdır. Mevsimlik çiçeklerin yetiştiği ekinlik, gölgesinden ve meyvesinden faydalanılan asma ve ağaç hayat için vazgeçilmez unsurlardır. Hayatta zemin kaplaması akış kanalları düzenlenmiş, farklı renklerde taşların kullanıldığı taş döşemedir.

Eyvan

Eyvan, Geleneksel Türk Evi'ndeki sofa işlevi gören yarı açık, sıcak aylarda kullanılan hayat ile oda arası bir mekândır. Yeri ve yönü yaz aylarında gölge olacak ve batı-doğu yönündeki hava akımından faydalanacak şekildedir.

Hamam

Antep hamam kültürü, çarşı hamamları ile öne çıkar. Antep'te sadece Memlûk Dönemi'nde hamam sayısı 20'dir. Hamama, üst gelir düzeyinin altındaki konutlarda pek rastlanmaz. Genelde bahçede, çamaşır yıkama ve banyo amaçlı basit yapıdadır.

Ocaklık (Mutfak)

Kullanımda hayat ile doğrudan bağlantılı bir mekândır. Hayat ile birlikte kullanılır. Hayat girişli bir odanın amacına uygun düzenlenmesi ile şekillenmiştir.

Hazna

Konut için kışlık erzakların korunduğu ve depo olarak kullanıldığı, odadan girilen ve havalandırma amaçlı küçük bir penceresi olan mekândır.

Hela

Bahçede yaşam alanlarından uzak, dikkat çekmeyecek şekilde konumlanmıştır.

Bardakaltı

Antep Evleri'nde çatı yapımı ile birlikte kullanıma girmiş bir mekândır. 19. yüzyıl öncesinde Antep Evleri'nde çatı olmadığı evlerin üzerinin düz dam olarak görüldüğü eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Mahzen (Bodrum)

Antep Evi'nde, yaz ile kış arasında fazla ısı farkı olmayan, genelde hayattan girişi olan, zemin kotu altında, bazen kaya zemin oyularak oluşmuş bölümdür.

YAPIM

İnsanın, ilkel doğadan aldığı malzemeyi kullanım amacına uygun hale gelmesi için biçimlendirmesi ile yapı(m) eylemi başlar. Yapım eylemi insanlık tarihi ile özdeştir. Yapımın iki ögesi usta ve malzemedir. Usta kavramı teknik bilgi ve mesleki beceridir. Yapı eylemi kültürel ve toplumsal kurallar etkisinde yaratım ve üretim sürecidir.

Usta

Usta, teknik bilgisi ile yapım eyleminin en önemli unsurudur. Toplumun bireyi olan usta, toplumun kültür ortamında, toplumun değerleri ile yetişir ve yetkinleşir. Ustanın sahip olduğu alet, malzeme, bilgi ve ekonomik imkânlar yapım sınırlarını belirler.

18. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde şehrin imarı, dini ve resmi yapıların yapımı ve onarım için merkezden Hassa mimarı gönderilmesi veya atanması ile yapılmıştır. Eldeki belgeler, basit onarım işlerinin Hassa mimarının yetkisinde olduğunu, kapsamlı onarım ve yeni yapım işleri için Hassa mimarı tarafından düzenlenecek keşif evrakları ve dilekçe ile Bab-ı Ali'ye başvurulması gerektiğini belirtiyor.

Halk mimarisi kapsamında olan konut yapıları ustaların bilgi, becerileri ile yapılmış, yapıların şekillenmesi ve aralarındaki ilişki toplumsal kurallar ile belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Suriye'de mimari tarz ve yapı tekniği imparatorluğun diğer bölgelerindeki yapılardan farklıdır. Genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türk Mimarisi etki alanında kabul edilmez. Daha çok Suriye ve Mezopotamya mimarisi etkisinde kabul görür. Ancak burada geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk varlığı ve mimari zenginliği unutulmamalıdır. Antep evi malzeme ve yapı tekniği dışında mekân olarak incelenirse, Geleneksel Türk Evi ile yakın ilişkisi görülür. Antep Evi'ni, malzeme ve yapının biçimlenmesinde etkili kılan ik-

lim farkından dolayı Türk Evi'nden ayrı düşünmek yanlışır. Kullanılan malzeme, iklim koşulları, yaşam tarzı ve üretim ilişkileri yerel mimariyi belirlemiştir.

Mezopotamya'nın yapı malzemesi toprak esaslı kerpiç ve tuğladır. Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun yapı malzemesi ise taştır. Antep Evi'ni yapan ustalar doğal olarak aynı malzemeyi ve yapı tekniğini kullanmıştır. Bu önemli bir detaydır ve dikkate alınması gerekir. Ustanın kimliğinin ve yerel mimarının anlaşılması için bölgenin siyasi tarihi ve yerel önemlidir.

Malazgirt Zaferi'nden (1071) sonra Anadolu ve Kuzey Suriye'de, küçük devletler ve Beylikler dönemi başlar. Artuk Bey ve oğulları (1084) Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de Mardin'i de içine alan coğrafyada hâkimiyet kurar. Türkmen boylarının iskan hareketleri Süleyman Şah'ın ölümüne kadar devam eder (1227). Bu dönemde, Ömeriye Cami (1210) ve Boyacı Cami (1307) yapılır.

Antep halk mimarisinde mimarlar ve ustalar genelde Anteplidir. Yapı işleri Türk halkın kontrolündedir. 18 Kasım 1764 tarihli Şer-i Mahkeme Kaydı'nda, yapı işlerinde taşçı, yapıcı ve merkepçi mesleklerinde sadece bir Ermeni ustaya rastlanmaktadır. Bu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar böyledir. Savaş yıllarında Türk halkın cephelerde görev alması ile birlikte yapı işleri ve sanat, tehcire kadar Ermeni azınlıkların hakimiyetine geçmiştir.

MALZEME

Geleneksel mimarinin malzemesi, taş, ahşap ve topraktır. Tüm uygarlıklar için bu kural geçerlidir. Bu malzemeler doğadan tedarik edildikleri oranda

yapılarda kullanılmıştır. Taş, kolay bulunan, ahşap ise bölgede nadir bulunan bir malzemedir.

Taş

Mimarlığın ilk malzemesi taştır. Taş, doğada kolay bulunan taşıyıcılığı olan, atmosfer koşullarına dayanımı yüksek bir malzemedir. Geleneksel mimarinin en önemli malzemesi Antep taşı tortul bir taştır, kalker içerir. Asit ve ısı etkisi ile kimyasal değişime uğrar. Su ve nem tutar. İşlenmesi kolaydır.

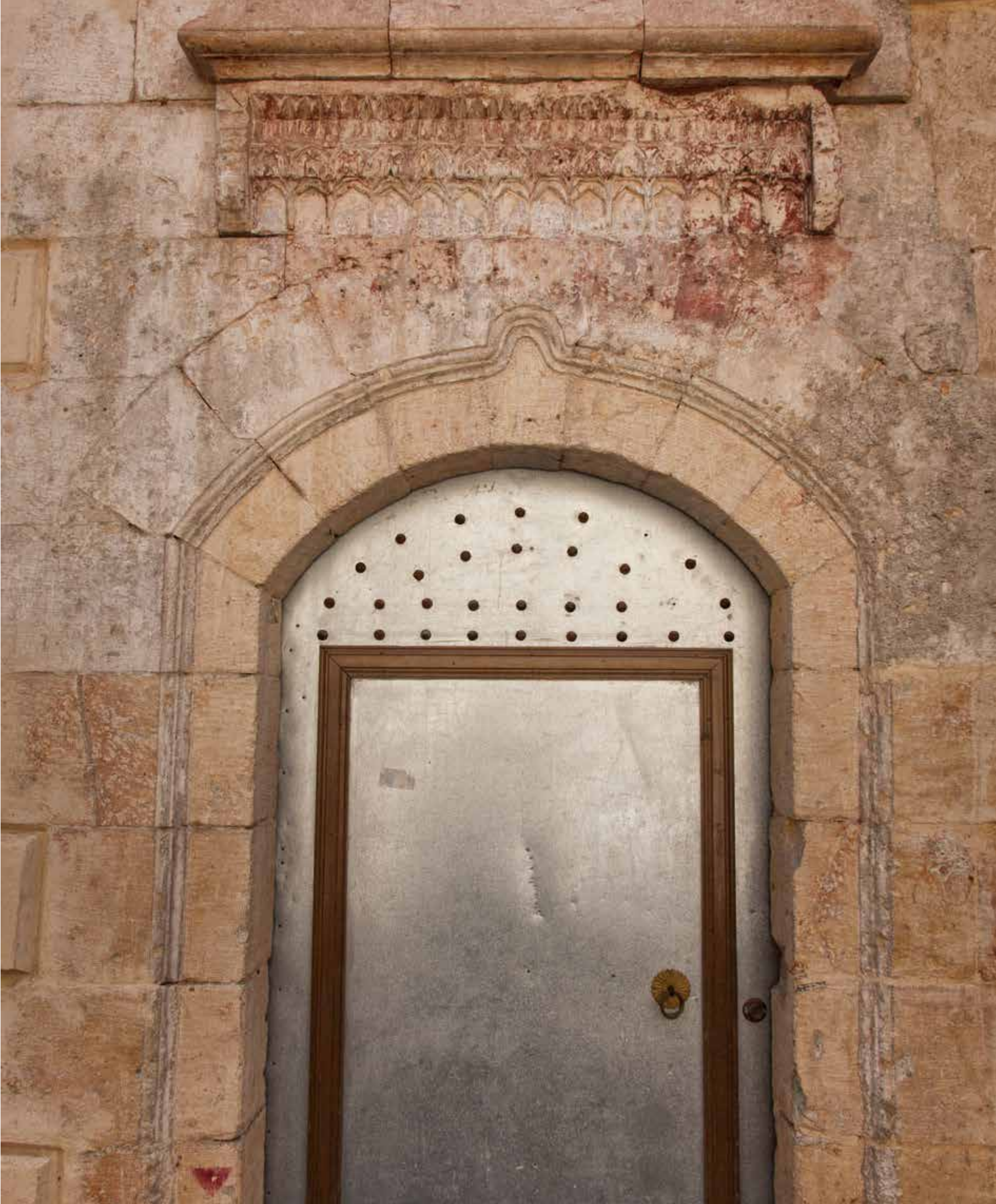
Keymık, Antep taşının en sert türüdür, yüksek oranda kalker içerir. Havara taşı Miyosen dönemde oluşmuş marnlı yapıya sahiptir. Keymık taşına oranda daha yumuşaktır, işlenmesi ve ocaktan çıkarılması kolaydır. Ocakta yüzeyden çıkan Keymık taşına adala, alttan çıkana orta döşek, en alttan çıkana yorgun kaya denir. Havara taşı ocaktan çıkan ilk hali ile nemli ve yumuşaktır. Zamanla atmosfer koşullarında bünyesindeki nemi kaybeder ve nispeten sertleşir.

Yapıda Antep taşı ile birlikte kullanılan karataş, volkanik bazalt bir taştır. Bölgede bulunması kolay işlenmesi zor, doğa koşullarına dayanıklı bir malzemedir. Yapıda kullanılan taş genel taş ocaklarının dışında yapı alanında oluşturulan yapay mağaradan da çıkarılır. Taş boyutları teknik imkânlar nedeni ile kısıtlıdır. Bu da yöresel mimaride çift duvarı ya da sandık duvarı zorunlu hale getirmiştir.

Bilinen taş ocakları; Gazikent (Kabak tepe) Direkçi pazarı, Keleş hoca mağarası, Hacı baba, Çarapın (Işıklı Köyü) Perilikaya, Akyol (Kayacık) Nafak'dır. Taşın ocaklardan taşçı esnafı tarafından standart ölçülerde kesildiği ve merkepçiler tarafından yapı alanına taşındığı bilinmektedir.

22 Cemaziyevevvel 1178 (18 Kasım 1764)
Cilt:122 Sayfa: 95 Şer-i Mahkeme Kayıtları'ndan;

Antep yapıcılarında Mimar-ı Hassa Vekili usta Yusuf oğlu Hacı Mehmet, Tombak oğlu Hacı Mustafa, Mimarbaşıoğlu Seyit Mehmet Çelebi, Şekercioğlu usta Mehmed, Müzitoğlu Ahmet, Zemzemi usta kızıl kardaşı Melefun ve kölesi Allahverdi ve merkepçiler taifesinden Hacı Emin Güceli Seyit Ali, Emiralioğlu Ali, Ömeroğlu Ahmet, Üveyisoğlu Ömer, taşçılardan Tonbakoğlu Abdullah, Terzioğlu Hüseyin, Abdurrahman Beşe, Emiali, Alioğlu Seyit Mahli, Silmecioğlu Ömer Beşe, Şebekecioğlu Ömer, Köse Ömer, Hacı Eminioğlu Ahmet, Hıristiyan Ağaoğlu Sarkiz, her biri ayrı ayrı söz alarak: "şehrimizde yapı için kesilen taşların uzunluk ve en-

Kuş Taası işleme

leri zaman geçmesiyle eski usule aykırı olduğu gibi ırgat makulesi de aldıkları ücretlerde hadd-ı insafı tecavüz ve zarara sokmaktadırlar.

Bu sebeple esnaftan yaşlı olanların eski usulün bildirilmesi, bunun mahkeme tarafından bir karara bağlanmasını isteriz dediler. Bunun üzerine bina taşının uzunluğu bazen 18 bazen 16 ve 14, eni 9, ayağı (kalınlığı) bazen 5 bazen 6 parmak olup her birinin havara taşından olursa 20, keymık denilen taşın uzunluğu, eni, ayağı buna benzer olup bin tanesi 60 kuruş, keymık amlesi denilen taşın dahi uzunluğu 20, 18, 16 ve eni 9 ayağı 7-8 parmak, bini 60 kuruş, kahilci ve hammal 30, irekçi 30, meremmatçı 40, çamurcu ve taş tutana 24, işçi 20 kuruş ücret kesilmiştir. Buna cümlemiz razı olduk. Bundan sonra taş kesenler eksik kesmeyip tersini yaptıklarında merkepçi götürmeyip yonucu yonmayacaktır, ustalar da yapmayacaktır. Kesilen ücretten fazla almayacaklardır. Bu düzene aykırı hareket edenlerden 30 kuruş ceza alınacaktır. Kamumuz kabul eyledik.

Ahşap

Ahşap ya da ağaç bölgede az bulunan bir yapı malzemesidir. Bu, yapıda kullanımını kısıtlamıştır. Güneydoğu Toroslar'dan ve Doğu Akdeniz'den tedarik edilir. Sınırlı olarak bölgede dere boylarında ve bahçelerde yetişen ağaçlar yapıda kullanılmıştır.

Doğu Ahşap malzeme genelde doğa koşullarına dayanıklı değildir. Yanıcıdır. Yenilebilir ve işlenmesi kolaydır. Yapıda en yoğun kullanılan ağaç çam türleridir. Sedir, köknar, ceviz ve kavak önemli kullanım alanlarına sahiptir. Dut ve selvi atmosfer koşullarına ve suya olan yüksek dayanımı nedeni ile tercih edilir.

Metal

Yöresel mimaride kullanılan en önemli metal demirdir. Yapıda sıcak dövme tekniğinde işlenerek pencere ve merdiven parmaklıklarında kullanılır. Kapı ve pencerelerde sıcak dövme demir, bronz, tunç döküm şebekelere rastlanır.

Hicaz Demiryolu'nun 18. yüzyıl sonlarında bölgeden geçmesi ile birlikte demiryolunda kullanılan ray, yapıda da kullanılmaya başlar. Rayların döşemede taşıyıcı olarak kullanımı dışında dış cephelerde çıkmaların yapımında kullanıldığı görülmektedir. Aynı dönemde teneke levhalar çıkmalarda ve kapılarda yüzey kaplaması olarak yapıya girer. Teneke yüzey kaplamasında nal çivisi kullanımı ile çok güzel örneklere rastlanır.

Toprak

Taşın yapı malzemesi olarak kullanımı ile toprak da yapı malzemesi olarak mimaride kullanıma girmiştir. Toprak iyi bir dolgu ve yalıtım malzemesidir. Ayrıca taş yapıda bağlayıcı olan harcın en önemli katkısıdır. Antep taşının yapı alanında işlenmesi sırasında çıkan atıklar ve bölgeden tedarik edilen killi toprak yapıda, dolgu ve yalıtım amaçlı kullanılmıştır.

Kiremit

Pişmiş toprak malzeme 18. yüzyıl öncesinde çatı uygulaması olmadığı için kiremit yapıda kullanılmamıştır. Elektrik fabrikası yanında (bugünkü elektrik idaresi) kiremit imalatı ile kullanıma girmiştir.

YAPIM YÖNTEMİ VE YAPIM TEKNİĞİ

Yapı eyleminde kullanılan bilgi, beceri ve yöntem yapı tekniğini, toplumun sahip olduğu yapı tekniği ise yapım sınırlarını belirler. İlkel doğadan sağlanan malzeme ile yapı eylemini gerçekleştiren insan, kendi fiziksel çevresini oluşturur. Taş yapı bir yonu sanattır. Yerel mimari bu yönü ile gelişmiş ve yalın bir yapı tekniğine sahiptir. Yapı tekniği usta ve kullanıcının ortak kararları ve deneme yanılma yöntemi ile oluşan yapı çözümleri ile olgunlaşmıştır.

Yapıda kullanılan ince yonu taş malzemenin yüksekliği dış cephede 27 cm (9 parmak) standart ölçüdedir. Bu ölçü sadece iç yüzeyde ahşap kirişlemenin yapıldığı kat seviyesinde, ahşap kirişlere yatak yüzeyi oluşturmak için değiştirilmiştir. Bu noktalarda kullanılan taşlar, kapak taşı ve bağlama taşı niteliğindedir. Genelde ocaktan çıkarılan taş genişliği 20 cm civarındadır. Taş boyutunda belirleyici olan taşıma koşullarıdır.

Duvarlar

Yapı malzemesi olarak sert (keymık-bazalt) taşlar kullanılmıştır. Bu taşların yapı fiziği açısından özellikleri, sert, su emme oranı düşüktür ve yoğunluğu yüksektir. Ancak işlenmesi zordur. Havara taşı, işlenmesi daha kolay ve keymık taşından daha ucuzdur.

Taş duvarın örgü sistemi, duvarın iç ve dış yüzleri ince yonulu, sandık duvar içinde kalan yüzeyler ise yonusuzdur. Bu şekilde yapılan bir duvar yatay yükler için gösterdiği ataleti hatıllarla bağlanmadıkça düşey yüklerde göstermemektedir. Bu nedenle yatay hatıl oluşturmak duvar güvenliği açısından önemlidir. Yatay hatıllar, ahşap olduğu gibi kapak taşı ve bağlama taşı ile de yapılabilmektedir. Ahşap hatıl ve lento dış duvarlarda duvarın dış yüzeyinde görülmeyecek şekilde düzenlenmiştir. İç yüzeyde ise ahşap kaplamanın duvar ile bağlantısında kullanılır.

Bina Dış Duvarları

Bina dış duvarları binanın katsayısına bağlı kalınlığa sahiptir. Duvar kalınlıkları yapı kat adedine bağlı olarak 50 cm ile 100 cm arasında değişiklik gösterir. İki katlı binalardaki genel uygulama 60 cm'lik, dış yüzeyleri ince yonu çift duvardır. Duvar bileşenleri, dolap, pencere ve kapılar duvar kalınlığı içerisinde çözülmüştür. Bina duvarlarında dış

cephede görülmeyecek şekilde ahşap hatıl kullanılmıştır. Parsel düzeltme, halk mimarisinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Parselde dik açı olmayan köşe, zemin kattan sonra duvarda köşe açısı dik açı olacak şekilde bindirme tekniği ile düzeltilir.

Bahçe Duvarları

Bahçe duvarları, hatılsız tek sıra kesme taş duvardır, harpuшта kullanımı yaygındır. Kapılar ve pencereler iç mekan ile dış mekan arasında kontrolü ilişkiyi sağlayan yapı öğeleridir. Kapı ve pencere açıklıkları ve boşluk kuruluşunda lento, kemer ve bindirme lento tekniği kullanılmıştır. Lento; duvarda küçük açıklıklarda kullanılmış, büyük açıklıklarda kemer kullanılmıştır. Bindirme lento ise lento ile kemer arasında geçiş öğesidir.

Merdivenler

Merdivenleri dış merdiven ve iç merdiven (bardakaltı merdiveni) olmak üzere iki başlık altında toplayabiliriz. Dış merdiven genelde bina dış cephesinde bir duvarla desteklenmiş, her basamak yüksek mukavemetli taşlardan konsol olarak yapılmıştır.

Konutlarda kullanılan bardakaltı merdiveni, yapı tekniği ile yerel mimarının en karakteristik özelliklerinden biridir. Genelde çatıya veya üst katlara gizli çıkış için kullanılır. Çıkış noktasının yapıda gömme dolap (mahmil) ile gizlenmiş örnekleri yaygındır. Bina dış cephesinde yapılan uygulamalar dış cephede görülen basamak profilleri ile belirgin-dir.

Döşemeler

Taban ve tavanı oluşturan döşemeler genelde ahşap kirişleme (hezen) kullanılarak yapılmıştır. Demiryolu raylarının kullanıldığı örnekler az da olsa rastlanır. Ahşap kirişlemede 15 cm-18 cm ara-

sı dış kabuğu soyulmuş, katran(sedir), selvi, çam ve kavak tomruğu tercih edilmiştir. Sedir, selvi ve çam bakteri ve böceklere karşı dayanımı yüksek ağaçlardır. Kavak ise taşıyıcılık, bakteri ve böcek- lere dayanımı zayıf bir ağaçtır, tercih nedeni ma- liyetidir.

Çatı (Bardakaltı)

Geleneksel Antep konutlarında, çatı %33-35 eğimli alaturka kiremit örtülü kırma çatı uygulama- sı tarzındadır. Kırma çatı uygulamasında kalkan duvarlarda çatı altı boşluğun havalandırılması için menfezler bırakılmıştır. Kalkan duvarı olmayan eşit eğimli çatı uygulaması örnekleri de vardır ama yay- gın değildir. Çatı altı boşluk (bardakaltı) bazen yapı içinden bir kapakla ulaşılan, çoğunlukla ise yapıda karakteristik bir merdivenle ulaşılan mekandır.

18. yüzyıl sonlarından günümüze kalan Antep silüetini gösteren fotoğraflarda ise yapılarda çatının kullanılmadığını, düz dam uygulamasının yaygın olduğunu görüyoruz.

Çıkmlar

Yığma yapı tekniği ile yapılan yapılarda çıkma (konsol) yapılması teknik olarak kısıtlıdır. 18. yüzyılda demiryolu raylarının yapıda kullanımı ile taş yapı tekniğine göre daha geniş çıkma yapma imkânı doğmuştur. Halk mimarisinde çıkmalarda yüklerin azaltılması için ahşap karkas yapı tekniği kullanılmıştır. Bağdadi sıva ve galvanizli teneke kaplama örneklerine yaygın olarak rastlanır.

DONANIM VE AKAÇLAMA

Donanım kapsamına giren, kanalet (temiz su kanalları) ve akaçlama (kanalizasyon) yörede, ilkel şekli ile karşımıza Tunç Çağı yerleşmelerinde rastlanmıştır. Daha gelişmiş uygulamaları ise Anadolu Beylikler Dönemi'nde, kastel yapılarında, hamamlarda ve camilerde karşımıza çıkmaktadır (Pişirici Kasteli, 1283). Konutların temiz su ve kanalizasyon imkanlarından katılım payı karşılığı faydalandığı görülmüştür. Eldeki belgelerde katılım payının, kişiden-camiye, camiden-camiye ve hamamdan-camiye olduğu görülmüştür. Bu bize ilk yaptırının (bani) imtiyaz sahibi olduğunu gösterir.

Gaziantep Şer-i Mahkeme Sicili 1898-1901 tarihli 157. Cilt 35. Sayfada, Bayramzade Rahmi-oğlu Mehmet Hilmi ile Belediye Başkanı Seyyafzade Abdulkadir Efendi arasında geçen su tevzi yeri hakkındaki davadan anlaşıldığına göre, evlere, camilere ve hamamlara su dağıtım yerinin Suburcu'nda olduğunu öğreniyoruz. Cami ve hamamlar için yapılan kanaletlerden evlerin, camiye ödenen sabit ücret karşılığı faydalandığını (genelde ödeme susam yağı olarak da bilinen şırlağan yağı ile yapıldığı) görüyoruz. Bu konuda 7 Ağustos 1748 tarihli sicil kaydı dikkat çekicidir. Kayıtta Eyüpoğlu Camisi'ne su getiren kanaldan evlerin para ödeme koşulu ile faydalandığı Tahtalı Cami'nin ise vakfından yılda 5 batman şırağan yağı'nı Eyüpoğlu Camisi'ne vermek koşulu ile faydalandığı yazılıdır. Yine Cilt 104, Sayfa 150, 20 Mayıs 1747 tarihli sicil kaydında Keyvanbey ve Alaybey Camileri'ne giden suların azalması nedeni ile evlere verilen suların kesilmesi için dava açılmıştır. Mahkeme evlerin 200 yıldan beri bu suyu kullandığını ve kesilemeyeceğine karar vermiştir.

Kastel yapıları, su dağıtımının altyapısı ve ilk örnekleridir. Akaçlama ya da atık su kanalı uygulamasına Anadolu ve Kuzey Suriye'de ilk defa Tunç Çağ yerleşmelerinde rastlanır.

Kastel yapılarında temiz su kanaletleri ile akaçlama kanalları suları birbirlerine karışmayacak şekilde farklı kotlarda düzenlenip, kirli sular yerleşimden uzaklaştırılmıştır. Eldeki belgelerden akaçlamanın (kanalizasyon) 18. yüzyılda, yer üstü ve yer altı kanalları ile şehrin doğusunda Hıdır Çavuş Mahallesi'nde birleşerek, tek kanal halinde şehirden uzaklaştıktan sonra bostanların sulanmasında kullanıldığı bilinmektedir.

İç Merdiven

KAYNAKÇA

- Yinanç, R., 1989, Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara
- Naumann, R., 1985, Eski Anadolu Mimarlığı, Türkçe'ye Çeviren Beral Madra. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Güzelbey, C. C., 1994, Gaziantep Efsane ve Öyküleri, Gaziantep Üniversitesi Vakfı
- Akpolat, M. S., 2010, Gaziantep Kalesi, Bilge Su Yayınevi, Ankara
- Gaziantep Kent Bütünü. İller Bankası.
- Güzelbey, C. C., 1966, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, Sanat Matbaası, Gaziantep
- Günay, R., 1981, Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Küçükerman, Ö., 1985, Kendi Mekanının Arayışı içinde Türk Evi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul
- Kuban, D., 1980, Mimarlık Kavramları, Çevre Yayınları, İstanbul
- Savaşlarıyla Savunmalarıyla Gaziantep. Emin Ofset Matbaacılık, Gaziantep 1997
- Ögel, B., Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Saatçi, S., 2003, Kerkük Evleri, Klasik Yayın, İstanbul
- Özlü, Z., 2004, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep, Uğur Matbaası, Gaziantep

A row of traditional clay pots, likely Gaziantep-style, arranged on a wooden surface. The pots are light-colored with dark, possibly black, decorative lines or patterns. The background is a dark, solid color.

Gaziantep Geleneksel El Sanatları
Fethi BAĞDAT

Gaziantep Geleneksel El Sanatları

Fethi BAĞDAT
Folklör Araştırmacısı

GAZİANTEP GELENEKSEL EL SANATLARI

El Sanatları insanoğlu var olduğundan beri tabiat şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmış olup, insanların ihtiyaçlarını karşılamak, örtünmek ve korunmak amacı ile ilk örneklerini vermiştir. Daha sonra gelişerek çevre şartlarına göre değişimler gösteren el sanatları, ortaya çıktığı toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtır hale gelerek "geleneksel" vasfı kazanmıştır.

El sanatları, hemen hemen her insanda az yada çok var olan, kendi kültüründen aldığı yaşam tarzını, ecdadının deneyimlerini ve birikimlerini bir potada eritip günümüzde insanlara bir mesaj verme becerisidir. Geleneksel el sanatlarımız geçmişten günümüze taşıma ve günümüzde yaşatma sanatıdır.

El sanatları, üretildikleri çağa tanıklık eden belgeler olarak geleceğimize ışık tutan ve geçmişimizle bağlantı kurmamızı sağlayan değerler olmaları bakımından önemlidir. Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri, kimliklerine sahip çıkmalarına ve muhafaza etmelerine bağlıdır. Geleceğimizi hatırlayıp varlığımızı sürdürmemizi sağlayan el sanatları ürünlerini üreten sanatkarlar geçmişten günümüze Gaziantep'in il, ilçe ve köylerinde hep olmuş ve olmaya da devam edecektir.

Geleneksel Gaziantep El Sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur.

Geleneksel Gaziantep El Sanatlarının başlıcalarını Sedefçilik, Bakırcılık, Kutnuculuk, Aba Dokumacılığı, Yemenicilik, Antep İşi El İşlemciliği, Gümüş İşlemciliği, Antep kilim ve halı dokumacılığı, Küpçülük, Kuyumculuk, Semercilik, Müzik aletleri yapımıcılığı, vb. olarak sıralayabiliriz.

Bu geleneksel el sanatlarının tamamı Gaziantep'e özgü geleneksel el sanatlarıdır. Son yıllarda bu sanatlar yok olma tehlikesi altına girmiş. Bu sanatları icra eden usta sayısı son derece azalmıştır.

SEDEF KAKMACILIK

Bazı deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan ve sedefçilikte kullanılan sert, beyaz ve gökkuşağı pırıltılı, fosforik özelliği olan maddeye sedef, bu maddeyi işleyen kişiye de sedefkâr denilir. Asırlardan beri bilinen sedef, zamanın tekniği ve milletin sanat anlayışına göre şekil almıştır. 15. yüzyıldan sonra Türk-İslam sanatının tamamen emrine giren sedef, geometrik desenlerin bitmek tükenmek bilmeyen dizilişleri ile gelişimini sürdürmüştür. Daha sonraları, kıvrılma dallanma, ana ve yardımcı bağlarla bağlanma, birbirini kesme ve düğümleme gibi yollarla, çeşitli kompozisyon imkânı veren rumiler, geometrik desenlerle birlikte kullanılmaya başlanmış ve doğadan stilize edilerek alınan çiçek motifleri kullanılmaya başlanmıştır.

Sedefkârlık bir meslek dalı olarak dünyanın çoğu ülkesinde bilinir. İlk örneklerine en eski uygarlıklarda, Mezopotamya, Uzak Doğu ve Güney Asya'da Hint sanatında rastlanan, bir dönem de Suriye ve Mısır'da farklı biçimlerde işlendiği görülen sedef kakmacılık, 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyılda sedefkâr adı verilen Enderunlu ustaların elinde gelişerek bir Osmanlı sanatı haline gelmiştir. Bu yıllarda işlenen motifler Osmanlı estetik anlayışına uygun bir hal almıştır.

Sedefçilik ilk çağın en eski uygarlıklarında görülmele birlikte sedefin eşyada süs ögesi olarak uygulanışı çok sonradır. Her ne kadar bazı kaynaklar Sümer sanatında sedefin traş edilerek ahşaba uygulandığı, Uzakdoğu ve Güney Asya'da sedef süslemelere rastlandığı bildirilse de sedefin en yaygın ve en gelişmiş şekliyle Türk Osmanlı sanatında görüldüğü bilinir. Sedef işlemeciliğinin olgunluk dönemi diyebileceğimiz 16. yüzyılda kapı, pencere, dolap kanatları, kürsü, çekmece, Kur'an muhafazası, rahle, masa, koltuk, kanepeler, sehpa gibi mobilyalar; silah kabzası, nalın, körük, tütün tabakası, kahve takımı vb. gibi eşyaların süslemelerinde kullanılmıştır.

Sedefin kullanıldığı ürünlerin çeşidi daha sonraki yıllarda artmıştır. Teknolojinin getirisi olan eşyaların süslemelerinde de sedef kullanılmaya başlamıştır. 17. yüzyıl sedef işlemeciliğinin doruk noktası olup, daha sonraki yıllarda barok sanatına duyulan hevese bir de ekonomik yapının bozulması eklenince bu sanattan uzaklaşmış, ucuz, sanat değeri olmayan eserler üretilmeye başlanmıştır. Ancak Abdulhamit devrinde, yabancı kral ve diplomatlara sedef hediyeler verebilmek için saray sedefkârlığı korunmuştur.

Bu koruma çabaları daha sonraki yıllarda meyvelerini vermiştir. Sedef kakmacılığın Gaziantep'te 1963 yılında başladığı, yaşayan kaynaklardan alınan bilgilere göre söylenebilir. Gaziantep'te ilk sedef atölyesini açan kişi Arif Demir isimli ustadır.

Bunun üzerine Arif ve Fikret Demir kardeşler Gaziantep'te ilk sedef atölyesini açarak sedef kakmacılık sanatını ilerletmişlerdir. Bugün Gaziantep'te elli civarında sedef atölyesi bulunmaktadır. Bu atölyelerde daha çok turistik eşyaya yönelik çalışmalar ağırlıkta olup, genellikle Ortadoğu'ya satış yapılmaktadır.

Gaziantep'le birlikte anılmaya başlayan sedef işlemeciliği, şehrin tanıtımına katkı sağlamıştır. Ceviz, maun, gül gibi sert ve dokusu sıkı olan ağaçlarla, oyma ve kakma tekniğiyle yapılan sedef işçiliğinde motifler önce ağaca çizilir, sonra motifin çevresi kurşun, kalay, gümüş ve alpaka tel ile süslenir. Keski adı verilen çelik uç ile motifin çevresi keskilenerek ağaca kanal açılır. Açılan kanala tel yatırılarak hafif çekiç darbeleri ile gömülür. Bu işlemden sonra, aynı keski ile çizilen motifin içi oyulur ve oyulan yerin tabanı düz bir hale getirilir.

Motifin şekline göre zımpara taşında şekillendirilen ve altı düzlenen sedef, oyulmuş motifin içine beyaz tutkal ve ağaç tozundan yapılmış macun ile yapıştırılır. En az iki saat kurumaya bırakıldıktan sonra, sedef ve telin üstü ile ahşabın tümü, ince ege ve zımpara ile silinerek, pürüzsüz ve ahşapla aynı seviyeye gelecek şekilde temizlenir. En son işlem, ispirto içinde eritilmiş bir çeşit reçine olan ve "gomalak" adı verilen cila ile cilalamaktır. Cilalama işlemi için bir pamuk yumağı kullanılır ve bu yumak hızlı, dairesel hareketlerle ahşaba kuruyuncaya kadar sürülmek suretiyle parlatma işlemi yapılır.

Oldukça uzun ve meşakkatli bir yapım süreci olan sedef kakma ürünleri, Gaziantep el sanatlarının en ince örneklerindedir. Üretilen sedef kakma el sanatı ürünleri süsleme olarak Mescit, saray, tabanca kabzaları, koltuk takımı, ayna, resim çerçevesi, sehpa, yazı masası, Kur'an rahlesi, Kavukluk veya çıralık, sini altı, mücevher kutuları, çeyiz sandığı, sandalye, kuyumcu sandığı, etejer, telefonluk, kül tablası, tabanca kaplamaları olarak kullanılmaktadır.

KUTNUCULUK

Atalarımızın binlerce yıl önce vücutlarını güneşten, sıcaktan, soğuktan, çalı çırpıdan korumak ve örtünmek için geliştirdikleri dokumacılık, günümüz tekstil sanatının temelini oluşturmaktadır. Tarih boyunca pek çok uygarlığın durağı olan Anadolu, üzerinde bulunan ticaret yollarının getirdiği stratejik konum avantajı ile geçmişte günümüzde olduğundan daha çok önem arz etmiş ve savaşlara maruz kalmıştır.

Kutnu dünyada sadece Gaziantep ilinde dokunmakta olan bir kumaştır. İpek Yolu üzerindeki kentlerden biri olması ve doğu-batı ticaretinin yanı sıra coğrafi konumu ile güney-kuzey ticaretini de yönlendiren, çok yönlü bir kavşağın merkezi durumunda olan Gaziantep tarih boyunca Anadolu'nun en zengin yörelerinden birisi olmuştur.

Tarihi bir değeri olan Kutnu kumaşı dokumacılığı Türkiye'de sadece Gaziantep'te yapılmaktadır. Hindistan'dan gelen kumaşlar sayesinde öğrenildiği tahmin edilen Kutnu kumaşı önceleri Halep, Hama ve Humus'ta üretilip Anadolu'ya gönderilirken 16. yy. ile birlikte Gaziantep'te merkez, ilçe ve köylerinde de üretilmeye başlanmıştır.

Çözüğünde floş ipek (suni) atkısında pamuk ipliği kullanılan Kutnu bezinin iç kısmı pamuklu, dışı ise ipeklidir ve parlak bir görünüme sahiptir. Bu özelliği nedeni ile başta Osmanlı Sarayı olmak üzere, alımlı giyinmek isteyen kişiler tarafından talep görmüştür. Bu kumaştan padişah kaftanları dikilmesi, elçilere verilen hediyelik kumaşlar listesinde yer alması ve Osmanlı seçkin sınıfı arasında da hediye olarak alınıp verilmesi nedeni ile Kutnu bezi, Saray Kumaşı olarak adlandırılmıştır.

Ancak kumaşın kullanımı sadece Saray eşrafi ile sınırlı kalmamış, kumaş halk tarafından da üç etek, yatak çarşafı, gelinlik, şalvar dikiminde kullanılmıştır. Yine Osmanlı Devleti Ticaret Antlaşmaları kayıtlarından Amerika ve İngiltere ile Kutnu ticareti yapıldığı gözlenmiştir. Hatta verdikleri siparişin tamamını alamayan İngilizler Osmanlı topraklarına kadar gelip Kutnu bezi yapımını incelemiş ve ülkelerine döndüklerinde kendileri tezgâh kurmayı denemişler ancak üretimde başarılı olamayınca girişimlerinden vazgeçmişlerdir.

Kutnu, yüzeyinde genelde saten bağlamanın egemen olduğu birçok rengin yan yana gelmesi ile uzunlamasına çizgilerden oluşan parlak yüzeyli bir

dokumadır. Kutnu ustalarının "Kalem" olarak adlandırdığı bu çizgiler farklı renklerde ve kalınlıklarda olabilir. Kimi modellerde bu çizgilerin arasına çiçek motifleri yada dişeme adı verilen çizgi efektleri serpiştirilerek süsleme yapılmaktadır.

Tezgahına göre 50 ile 63 cm arasında kutnuların çözgüsü 3800 ile 4000 tel arasında değişmektedir. 3000 tel ile dokunan beze "Alaca", 2000 tel ile dokunana ise "Meydaniye" adı verilmektedir. Kutnu dokuma ustaları bugün 60 kadar motifin üretildiğini belirtmektedir. Aşağıda dokuma türleri, efektleri ve en çok tercih edilen çeşitleri belirtilmiştir.

Kutnu kumaşı üretimini iki aşamada incelemek gerekir. Çünkü iplikler tezgâhta dokumaya hazır hale geleşine kadar pek çok işleme tabi olmaktadır. İpliklerin dokunması ile elde edilen kumaş ise yine bir dizi işlemden geçmektedir.

Dokuma Öncesi İşlemler:

1. Söküm İşlemi: Sökücü ustaları tarafından yapılan söküm işlemi yörede "Devere yada Ayaklı Nezik" adı verilen ve 16 m²'lik bir alana kurulan, kendi etrafında dönebilen dolaplarla yapılır. 4 kanattan oluşan dolabın kanatları arası mesafesi 1.80 m, kanat yüksekliği 2 m ve çevresi 7.20 m'dir. Kanatlar üzerinde çift sıra halinde delikler ve bu deliklere geçirilmiş çiviler bulunmaktadır. Her bir kanatta 42 çift çivi vardır. Ancak bunların sadece 36-38 çifti kullanılmaktadır.

Dolaba 4-5 metre uzaklıkta müsvedde denilen kumluk bir alan bulunmaktadır. Dolaba sarılacak 100 adet viskon ipek bobinleri, bu alan üzerine yerleştirilmektedir. Bobinlerin bu kumluk alana yerleştirilmelerinin nedeni söküm işlemi sırasında bobinlerin sabit durması, düşmemesi ve dolayısıyla iplerin karışıp kopmasına engel olmaktadır.

Çözgü iplikleri bu dolaba tur sayısına ve hesaplanan çözgü uzunluğuna göre sarılmaktadır. Dolabın her bir turuna ise yörede "dora" denmektedir. 36-38 dora ise 1 "baş" a denk gelmektedir. 1 başta 250-280 m uzunluğunda iplik sarılır. Dokunan kumaşlar ise 450-550 m arasında olduğu için viskon ipeği 2 baş dolanır ve iplikler çözgü dolabından çaprazlamaları karışmayacak şekilde "bağlık" adı verilen bir yöntemle çıkarılır. Bu şekilde hazırlanan çilelere ise şenk denilmektedir. Hazırlanan şenkler şehrin başka bir noktasında bulunan iki boyahaneden birine gider.

2. Boyama İşlemi: Boyahaneye gelen çileler önce boyanması gereken renklere göre ayrılır. 1930 lara kadar kök boya kullanılırken artık kimyasal boya kullanılmaya başlanmıştır. Ancak son yıllarda insanların doğal ürünlere daha fazla eğilim göstermesi ve Kutnu Kumaşının adını tekrar yavaş yavaş duyurması nedeni ile kök boya kullanımına daha çok özen gösterilir olmuştur.

Boyama işlemi büyük kazanlar içerisinde yapılmaktadır. Kazana su ve boya malzemelerinin belirli oranlarda katıldıktan sonra boya sabitlemesinin yapılabilmesi için karışımın içine, boyanacak olan ipliğin türüne göre, ipek ise soda, pamuk ipliği ise tuz eklenmektedir. 85°-100° C'ye kadar ısıtılan kazanların içerisine konulan çileler uzun birer sopa yardımıyla karıştırılarak boyanır. Çileler kazandan alındıktan sonra fazla suyu süzdürülüp soğuk su ile durulanır. Boyanan çileler buradan mezekçilere gider.

3. Mezekçilik: Boyahaneden gelen çileler henüz nemli iken sopalara geçirilerek yüksekçe bir yere asılır. Boyanan çileler mezekçilerin elinde 5 farklı aşamadan geçerler.

3.1. Haşılama: Dokuma sırasında ipliklerin kopmaması ve ipliğin parlaklık kazanması için yapılan işlemdir. Haşıl maddesi, mazot içerisine kayısı ya da zerdali reçinesi katılarak hazırlanmaktadır. Mazot ipliğe yumuşaklık verirken reçine sağlamlık ve parlaklık vermektedir. Yörede "Nişeleme" olarak da adlandırılan işlem ipliklerin içinde karışım olduğu bir leğen içerisinde ayakla çığnenmesi ve işlem sonrasında sıkılması ile tamamlanmaktadır.

3.2. Kavuklama: Haşılunan çileler daha nemli iken 50 cm uzunluğundaki "milef" adı verilen tahta sopalara sarılır. Sarma sonrası ortaya çıkan şekil yüzünden hazırlanan bu yumaklara "kavuk" adı verilmektedir.

3.3. Tertipleme: 20 metre uzunluğundaki bir duvarın iki ucuna çakılı duran 50 cm uzunluğundaki sopalara, kavuklardaki iplikler açılır. Taranıp açılan ipliklerin varsa kırıkları tespit edilip onarılır ve tekrar kavuklama işlemi yapılır. Ancak yapılan bu yeni kavuklara "şak" adı verilmektedir.

3.4. Makaralama: Kumaşın dokuması Armürlü veya Jakarlı tezgahlarda yapılacaksa hazırlanan şaklar, levent adı verilen iki tarafı kapalı alüminyum makaralara sarılır.

4. Atkı İpliklerinin Hazırlanması: Bu işlem kamçılı el tezgahları için farklı- Armürlü Jakarlı tezgahlar için farklı şekilde yapılmaktadır: El tez-

gahlarının atkıları masura adı verilen küçük tahta sopalara çıkırıklarda sarılırken, Armürlü ve Jakarlı dokuma tezgahlarının masuraları basit yarı otomatik sarma makinelerinde yapılmaktadır.

5. Taharlama İşlemi: Dokumaya hazırlık işlemleri içerisinde en zor olan ve en çok dikkati gerektiren işlem taharlama işlemidir. Çünkü bu işlemi yapacak kişinin hem el yetileri hem de hayal gücü gelişmiş olmalıdır.

Taharlama işlemi de mezekçilik gibi birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bu işlemde sırasıyla önce Gücülerin hazırlanması gerekir. "Kılıç" adı verilen düz bir tahta sopa üzerine "gücü" adı verilen, deseni oluşturacak çözgü ipliklerinin adresini- yuvalarını oluşturulmasını sağlayan işleme yörede "süpetleme" denilmektedir. Gücüler el tezgahında ise pamuk ipliğinden, dokuma tezgahlarında ise telden oluşmaktadır. Gücüler hazırlandıktan sonra dokumanın çeşidine göre çerçeveler oluşturulur ve hazırlanan gücüler bu çerçevelere aktarılır. Her çerçevede 500-700 tel gücü bulunmaktadır.

Taharlama işleminde ise önce dokumanın çeşidi ve türüne göre sırasıyla çerçeve sayısı, kullanılacak renkler ve tel adetleri tespit edilir. Sonra her bir iplik çerçevelere göre tek tek gücü tellerinden geçirilir. Bu şekilde üst ve alt çözgü ipliklerinin taharlanması sağlanır ve taraktan geçirme işlemine geçilir. Kumaşın desenine ve sıklığına göre; ipliklerin, önceden tespit edilen bir tarak numarası ile, tarak dişlerinden 3'er, 4'er hatta 6'şar tel geçirilmesi gerekebilir. Taharlama işlemi her modelde yenilenmez. Çözgü iplikleri gücülerden çekilirken uygulanacak yeni modelin iplikleri (rengine ve adedine göre) çekilen ipliğin ucuna eklenerek yuvasına ulaştırılır. Ulama yöntemi ile gerçekleştiren bu işlem taharlamanın hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlar.

Dokuma:

Taharlama işlemi bittikten sonra artık iplikler dokumaya hazır hale gelmiştir. Kutnu dokumaları yörede genellikle armürlü tezgâhta, jakar tertibatlı tezgâhta ya da el tezgâhında yapılmaktadır. Ancak dokuma hangi tezgâhta yapılacak olursa olsun, dokumanın oluşması için gereken üç şart ve üç aşama aynıdır.

Yörede kullanılan el tezgâhlarında mekik elle değil daha kolay, seri ve dolayısı ile daha verimli olması nedeni ile kamçı aracılığı ile atılmaktadır. Kamçılı el tezgâhları kumaşın türüne ve modeline göre 2 veya 7 ayaklı olmaktadır.

Bu tezgâhın kullanımı tam bir vücut koordinasyonu gerektirmektedir. Ağızın açılması, mekiğin geçişi ve tefe vuruşu. Her hareketin kendine göre bir sesi vardır ve dokuma seri bir şekilde yapılmaya başlandığında bu sesler bir ritim oluşturmaktadır. Dokumaya yeni başlayan bir kişinin de bu ritmi algılaması ve vücudunu bir nevi dans edermişçesine bu seslere ayak uydurmasını sağlamaya çalışması gerekmektedir. Ritmi yakalayan kişiler, dokumayı

yapabilen kişilerdir. Dokuma işleminin arkasından tezgâhtan çıkarılan kumaşlar terbiyeye gönderilmektedir.

Dokuma Sonrası İşlemler:

Terbiye, kumaşın dokumadan sonra kullanıma hazır hale getirilmesi için tabii tutulduğu aşamalara denir. Terbiye, sırası ile Tavlama (Nişeleme), Cen-

dereleme ve Mengeneden geçirme işlemlerini kapsamaktadır.

1- Tavlama: Bu işlem 4 litre suya 1 avuç nişasta katılarak hazırlanan haşıl suyunun, tavlama tahtası üzerine serilen kumaşın üzerine ot süpürge yardımı serpilerek, kumaşı nemlendirilmesidir. 40-100 metrelik uzun kumaş toplarının tüm yüzeylerinin haşıl maddesini eşit miktarda emmesini ve nem-

lenmesini sağlamak amacı ile tavlanan kumaşlar katlanıp üzerine ağırlık konularak 1 gün boyunca dinlenmeye bırakılmaktadır.

2- Cendereleme: Kumaşlar henüz kurumadan nemli bir şekildeyken cendereye gönderilmektedir. Cendereleme, kumaşın sıcak silindirden geçirilip ütülenmesi diğer adı ile kalenderleme işlemidir. İki kumaşın birlikte cendereye verilip ütülenmesi ise kumaşın basınç ve buhar nedeni ile kimi yerinin mat kimi yerinin daha parlak olmasına neden olmaktadır. Kumaşa kazandırılan bu efektte hare adı verilmektedir.

3- Mengeneden geçirme: Kumaşlar cendere-den geçirildikten sonra katlanıp mengeneye hazırlanır. Kumaşa düzgünlük ve parlaklık verme işlemi olan mengeneleme, birkaç top kumaşın katlanıp, üst üste konulması ve mengene adı verilen makinenin içinde 24 saat süre ile sıkıştırılması ile yapılmaktadır. Mengeneden çıkan kumaşlar artık kullanıma hazırdır.

Kutnu kumaşı Türkiye sınırları içerisinde sadece Gaziantep'te dokunmasına ve Gaziantep ili tekstil ve ticaret anlamında çok gelişmiş bir il olmasına karşın; yukarıda bahsi geçen tüm bu işlem aşamaları, entegre olmayan tesislerde, her bir işlem ayrı ustaların farklı yerlerdeki mekânlarda çalışması ile gerçekleşmektedir. İçinde bulunduğumuz 21. yy. teknolojisine tamamıyla zıt, olup olabilecek en ilkel koşullarda çok fazla emek sarf edilerek hazırlanan bu kumaşlar maalesef yeterince tanıtılmamakta; Osmanlı Devleti döneminde yurtdışına pazarlanmasına rağmen günümüzde kendi sınırlarımız içerisinde bile adı pek çok kişi tarafından bilinmemekte, halk dansları ekiplerinin üzerindeki parlak kumaş olarak anılmaktadır.

Yerel üreticilerin çabaları ile çeşitli aksesuarlara dönüştürülerek tekrar pazarı oluşturulmaya çalışılan Kutnu kumaşının, daha kaç sene üretilebileceği ise şüphelidir. Kaynaklar 1900'lü yılların başında 5000 tezgâhtan 1938'e doğru 3000 tezgâha kadar düştüğü, ancak çalışan işçi sayısının 15.000 olduğunu belirtmektedir. Bugün Gaziantep ilinde 4 adet üretici firma kalmıştır. Eski bir tekstilci de almayı planladığı 2 tezgâhla yeni bir atölye açmayı planlamaktadır. Bu iki yeni tezgâhla birlikte il merkezindeki tezgâh sayısı 15 olacaktır. Ancak bu tezgâhların hepsi kullanacak işçi bulunmadığı için çalışmamaktadır.

YEMENİCİLİK

Yüz binlerce yıllık geçmişi olan deri kültürü ve buna bağlı olarak gelişen deriden yapılan eşyaların ilk örnekleri mağara duvarlarına ve tabletlere yapılmış resimlerde kendini gösterir. Deriden yapılan eşyalardan biri olan ayakkabının ilk olarak nerede yapıldığı bilinmemekte olup yazılı kaynakların verdiği bilgiye dayanarak yapılan tahminler, ilk ayakkabı örneklerine Mezopotamya ve Anadolu'da rastlandığı yönündedir.

Bu ayakkabı türlerinden biri olan yemeni, Anadolu'nun değişik bölgelerinde yazmaya verilen adıdır. Gaziantep'te ise altı ve üstü deriden, değişik renklerde yapılmış ayakkabıya verilen adıdır. Oldukça rahat ve sağlıklı bir ayakkabı olan yemeni, Gaziantep'te eskiden oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Günümüzde ise değişen estetik anlayışı nedeniyle pek fazla tercih edilmemektedir. Bu yüzden de eskiden olduğu kadar yemeni ustası kalmamıştır. Günümüz yemeni ustalarının, yemeni sektörünü tekrar canlandırma çabaları neticesinde modern estetik anlayışına uygun modeller ortaya çıkarmaları dikkat çekicidir.

Yemeniyi diğer ayakkabılardan ayıran özelliği, taban ile yüzünün birleştiği yerin bütünüyle dikişli olması ve dikildikten sonra, içi dışına çevrilmek suretiyle son şeklini almasıdır. Bu çevirme işlemi için ağaçtan yapılmış, ayakkabı çekeceğine benzer basit bir gereç kullanılır.

Ancak çevirme işlemi oldukça zor, ustalık isteyen bir iştir. Hammadde temininden yemeninin parlatılarak kullanıma hazır hale gelme sürecine kadar, yemeni yapımı oldukça zahmetlidir.

Gaziantep'te yemeniciliğe köşgercilik, yemenicilere köşger, yemeni ustalarına köşger ustası denilmektedir. Yemeni ilk defa Yemen'de Yemen-i Ekber isminde bir kimse tarafından icat edilmiştir. Daha sonraları yemeni, Yemen'den Halep'e, Halep'ten de Güneydoğu Anadolu'ya gelmiştir. Gaziantep, Şanlıurfa, Adana, Diyarbakır, Antakya illerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Günümüzde yemeni, yalnızca Gaziantep ve Kilis illerinde yapılmaktadır.

Gaziantep ve Kilis bu mesleğin yaşadığı son illerdir ve bu özellikleri hem ustalar tarafından hem de halk tarafından bilindiği için yemenicilik mesleğinin Gaziantep'te özel bir yeri vardır. Ustalar, yemeniyi modern şekillerle yeniden yorumlarken halk da bu yeni yemenileri giyerek yemeniciliği canlı tutmaya çalışmaktadır.

Yemeni esas olarak gön ve yüz olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Gön, manda ve sığır derisinden yapılmış olup, yere gelen kısım ile bunun üzerinde dana derisinden yapılmış taban kayışı ve bezlerden ibarettir. Yüz ise, sırt ile birbirine birleştirilmiş ve çirişle yapııştırılmış sahtiyan ve meşinden oluşur. Yemeni yapımında beş hayvan derisi kullanılır;

- 1-Taban manda veya sığır derisinden,
- 2-Yüzü keçi derisinden,
- 3-İç astar, koyun derisinden,
- 4-İç taban, sığır veya keçi derisinden,
- 5-Kenarı (sızı) oğlak derisinden yapılıdır.

Ayak sağlığı açısından kullanışlı olan yemeniler renklerine, büyüklüklerine ve şekillerine göre değişik adlar alır:

Renklerine göre:

- Siyah:** Siyah yemeni, merkep, pantof, kulaklı.
Mor: Annubi
Kırmızı: Gül şeftali ve nar çiçeği.

Büyükliklerine göre:

- Çocuk yemenisi:** Metelik (28-29 numara)
Küçük Hasbe: 7 yaş için (30-31 numara)
Büyük Hasbe: 9-10 yaş için (32-33 numara)
Vastani: (34-35 numara)
Orta Ayak: (35-36 numara)
Zerden: (38-39 numara)

Ges: (39 numara)
Kaba ges: (37-38 numara)
Kabalorta: (41-42 numara)
Orta (Lorta): (40 numara)
Özgar: (43-44 numara)
Kaba Özgar: (45 numara)
Uluayak: (46 numara)

Şekillerine göre:

Halebi: Modelinin Halep'ten gelmesi sebebiyle bu adı almıştır. İlk kullanılan modeldir. Annubi ve gülşeftali renginde olur. Daha ziyede köylüler tarafından kullanılır.

Merkup: Bu yemeninin yüzü kısadır, kulaksızdır. Daha ziyade şehirde, sosyal durumu iyi olanlar tarafından kullanılır.

Burnu sivri: Burnu yukarı doğru kıvrıktır. Sahtiyan kısmı da kıvrılmıştır. Daha çok köylüler tarafından kullanılır.

Kulağı uzun: Ne burnu sivri gibi ayağı örtecek kadar kapalı ne de merkup gibi açıktır. Siyah annubi ve gülşeftali renginde olur. Daha çok şehirde giyilir.

Eğri simli: Yüzü kısadır. Burnu sivri gibi yukarı kalkık ve kıvrıktır. Kenarda çatının bulunduğu kısım gümüş telle işlemelidir.

Yemeni yapımında gön, sahtiyan, meşin, sızı kayışı (kıyı), iplik, mum, çiriş ve kil kullanılmaktadır. Yemeniye şekil veren araç ve gereçler ise: kütük, muşta, keski, biz, iğne, bileği taşı, kiy ölbese, pazval, dikiş ağacı, direksen, peçkiç, huval, pusal, endaze ve kalıptır. Yemeni yapımında kullanılan araç ve gereçlerin fazlalığı ve bu araç-gereçlerin hangi aşamada, ne amaçla kullanılmasının gerektiğini bilmek bile başlı başına bir ustalıktır.

Yemeni (köşker) dükkânlarında çalışanlar şunlardır:

Usta: Aynı zamanda dükkânın sahibidir. Malzeme alımı ve ürünlerin satışı ustaya aittir. Dikilip ters vaziyette bulunan ayakkabıyı döndürmek, kalıba çekmek, kalıptan çıkarıp ona son şeklini vermek, endazelerden gön, sahtiyan ve meşinleri kesip hazırlamak, taban astarını gön üzerine yapıştırıp tutturmak ustanın görevleri arasında yer alır.

Kalfa: Dükkânda ustadan sonra gelir. Çatı ile birbirine dikilmiş sahtiyanla, sızı vasıtasıyla, birbirine dikilmiş bulunan yüz ile meşini çirişle yapıştırır. Üzerine taban astarı yapıştırılmış gönle bu yüzü birbirine diker.

Sayekâr: Ayak kalıbının yüz parçalarını, yüzle bunun içi olan meşini sızı vasıtasıyla birbirine bağlar.

Astar şakirdi: Ayakkabının içinde ayağın altına gelen dana derisinden taban kayışı ile bezleri kille birbirine yapıştırır. Isıtılmış muştayı eli yanmasın diye bir bezle tutarak usta tarafından kalıba çekilmiş olan yemenilerin altını parlatır. Yemencilik Gaziantep'te 800 yıllık tarihi olan bir meslektir.

ABA DOKUMACILIĞI

Hayvancılığın yaygın olduğu toplumlarda hayvansal ürünlerin, ihtiyaçlara göre en yaygın olarak kullanıldığı alan dokumacılıktır. Tarihi kaynaklardan, Orta Asya'da yaşayan göçebe Türklerin, kilim, aba, çuha, gibi açık ve örtünme amaçlı dokuma ürünleri yapıldığı bilinmektedir. Gaziantep'te aba dokumacılığı Osmanlı döneminin sonunda yapılmaya başlanmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra birçok dokumacı, esnaf ve ustası, bir kooperatif çatısı altında birleşmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar dokumacılık mesleğinde genellikle aile bireylerinin birlikte yürüttüğü bu işten birçok aile geçimi sağlamıştır.

Sanayileşmenin hızını artırdığı bu yıllarda, dokumacılık mesleği yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Günümüzde Gaziantep Üniversitesi'nin koruması altında olan, abacılığın son ustası sayılan tek usta kalmıştır.

Eski dönemlerde Türklerin üstlerine giydikleri kırmızı uzun ceket benzeri kıyafetlerden bahsedilir.

Bu kıyafetler için kaftan, çapan, şapan, çapkıt, çekmen, aba, palto, ceket, hırka gibi isimler değişik dönemlerde kullanılmıştır. Günümüzde de ceket, palto, aba, hırka gibi isimler hâlen kullanılmaktadır. Gaziantep yöresinde, eski dönemlerden beri fermana, sako, cübbe, hırka, aba, hayderi, meşlah, yamçı, kürk, lata, buzuya, cepken gibi üst kıyafetleri giyilirdi. Bu üst kıyafetlerinden aba, çok tercih edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

16. yüzyılda Gaziantep'te 5000 tezgâh bulunduğu kaynaklarda yer alır. Bu tezgâhlarda usta, kalfa, kadın, erkek sekiz bin civarı kişi çalışırdı. Yılda iki milyon kilo aba dokunur ve bedeli 2-3 yüz bin Türk altını tutardı. Bu dönemlerde Antep ile Halep arasında dokuma alanında büyük bir rekabet vardı. Esas rekabet 20. yüzyılın başlarında kendini gösterdi. Antep dokumaları, Anadolu'da Halep mallarından daha fazla beğeniliyordu.

Aba, Gaziantep'te kullanılan bir üst giysisidir. Aba, Türk Dili Kurumu tarafından, "Yünün dö-

vülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş" ve "Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük." şeklinde tanımlanır. Abanın üst tarafından başın; yan tarafından kolların geçmesi için birer delik kolları yoktur. Eskiden kumaşın dokunmasında kullanılan tüy, kıl ve yünler; toprak, mor boya, ceviz kabuğu, ceviz kökü, haylangoz yaprağı, sumak yaprağı, meyve, kızılçık otu gibi kök boya denilen boya- larla boyanırdı. Günümüzde ise yapay boyalarla renklendirilmiş iplikler kullanılmaktadır.

Abanın dokunuşuna, üzerine yapılan motiflerin durumunu ve bu motifleri yapmada kullanılan iplerin özelliklerine göre giyenin ekonomik durumu belli olurdu. Orta direk vatandaş tarafından giyilen abalar daha az motifli ve kaba kumaştan dokunurdu. Zenginlerin abaları ise çuhadan veya ipekten dokunurdu ve motifleri oldukça zengindi. Abalar dokunduğu kumaşın ve ipin rengine; boyutuna veya giyildiği yörenin ismine göre değişik adlar alır;

1- Humus abası

2- Yerli aba

- a) Boz aba
- b) Kırmızı aba
- c) Lacivert aba
- d) Siyah aba

3- Sırmalı aba

- a) Tahtalı
- b) Sandıklı
- c) Zincirli
- d) Kandilli
- e) Kurbağalı

4- Kıl aba

5- Maraş abası

6- Urfa abası

7- Koron abası

8- Siyah aba

9- Çuha aba

10- Uzun boy aba

11- Kısa boy aba

Gaziantep ve çevre illerde aba yaygın bir şekilde kullanıldığı için aba çeşitlerinin sayısı da çoktur. Aba hem yaz hem de kış aylarında giyilirdi. Çobanların giydikleri abalar tüm elbiselerin üstüne, aba güreşçilerinin giydikleri abalar ise köynek üzerine giyilirdi. Bir de taşçı abaları vardı ki; bunlar kısa boy abalardan olup beyaz, çizgili motifli yün yada pamuktan dokunurdu. Aba dayanıklı bir kumaş olduğu için taş yontucuları tarafından tercih edilmiştir.

Dayanıklı olmasının dışında aba oldukça rahat bir giyecektir. Önceleri yünden ve kıldan dokunan abalar günümüzde polyester iplikten dokunmaktadır. Abanın dokunma aşamalarından kısaca bahsedecek olursak dokuma işlemine başlamadan önce kelepler halinde alınan iplik, atkı için çıkırcık aracılığıyla makaralara sarılır. Dokumada iki adet çerçevesi olan, 60-70 cm derinliğinde, dikine boşaltılmış ve dört köşesindeki ayaklarından yere sabitlenmiş "çukur tezgah" kullanılır.

Kumaş dokunmaya başlamadan önce, 50 m uzunluğundaki 400-500 telden oluşan çözgü ipliği "gücü çerçeveleri"ndeki "gücü gözü"nden geçirilerek taharlama işlemi yapılır. Usta, abayı sağ ön ortadan dokumaya başlayıp, arka ve sol ön bedeni dokuyarak, sol ön ortada bitirir. "Bez ayağı" ya da "dimi" dokuma tekniğiyle dokunan kumaş tezgah- tan tek parça halinde, aba giysisi olarak çıkar. Yan- ları dikişsiz olan giysisinin omuzları, elde dikilerek iki dikdörtgen parça halinde dokunan kollar, 20 cm derinliğindeki kol oyuntusuna takılır. Abalar- da 3.5 cm genişliğinde dik "hakim yaka" bulunur. Abayı giyen kişinin kollarını kolay hareket ettirebil- mesi için, abanın koltuk altlarına açıklık bırakılır. Bu açıklığın olduğu bölgeye, estetik açıdan güzel görünmesi amacıyla "belik" adı verilen örgü ip iliştirilir.

BAKIR İŞLEMECİLİĞİ

Madeni eritip ona şekil verme, Türklerin en eski uğraşlarından biridir. Bu uğraş o kadar çok benimsenmiştir ki halk anlatmalarında simgesel olarak yer almıştır. Destanlarda, halk hikâyelerinde, türkülerde madenin eritilip şekil almasıyla ilgili örnekler bulabiliriz. Çok yüksek elektrik ve ısı iletkenliği, kendine özgü parlaklığı olan, oksijenli birleşimiyle çoğunlukla bazik oksitler veren maddelerden biri olan bakır, eski zamanlardan beri ihtiyaçlara cevap verecek şekilde işlenmiş ve kullanılmıştır.

Eski Türklerde halk arasında, toprak kap ve çömlekler kullanılıyordu. Ancak büyük kazanların işlerini, toprak kaplar göremezdi. Anadolu'da Türk kültürünün gelişmesinde önemli rolleri olan, eski Mısır ile Kıpçak Türk kesimlerinde ise, kazan denince hatıra, yalnızca bakır kazan geliyordu. Kaynaklar bunu, bakır büyük tencere olarak açıklıyordu. Bu dönemde Anadolu'daki kazanların hepsi bakırdı.

Osmanlı döneminde daha ziyade gayri Türklerin elinde olan Antep bakırcılığı, o dönemlerde oldukça meşhurdur. Osmanlı Devleti'nin kurulma-

sından sonra Anadolu ve Balkanlarda bakır, yoğun olarak işlenip kullanılmıştır. Bu dönemlerde artan ihtiyacı karşılamak için, birçok bakır ustası yetişmiş ve atölyeler kurulmuştur. Üsküp, Priştine, Saraybosna; Antep, Maraş, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Muğla, Malatya, Elazığ, Erzurum, Trabzon, Giresun, Ordu, Sivas, Tokat, Kayseri, Çankırı, Çorum, Amasya, Kastamonu, Konya, Burdur, Denizli, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Bursa, İstanbul ve Edirne atölyelerin kurulduğu ve bakırın işlendiği merkezlerdir.

Bakırın yaygın bir şekilde işlendiği bu dönemlerde, bakırdan yapılan kaplar hemen hemen her yerde kullanılıyordu. Bakırın bu yaygınlıkta kullanılmasının nedenlerinden biri de kolay işlenebilir bir maden olmasıdır. Bulduğu şehrin ekonomisini olduğu kadar ülke ekonomisini de yakından ilgilendiren bir sektör haline gelen bakırcılık mesleği etrafında, adı geçen merkezlerde çok sayıda usta yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden son dönemlerine kadar bakırcılık en gözde mesleklerden biri olmuştur.

Bakırcılar Çarşısı

Gaziantep'te atölyelerde imal edilen ve kentte kullanılan bakır kap-kacağın bir bölümü, Osmanlı coğrafyasında kabul gören yemek çeşitlerine ve estetik anlayışa uygun şekilde üretilirken bir bölümü de kentin zengin yemek kültürünün doğal bir yansıması olarak ortaya çıkan, kente ve çevresine özgü yemeklerin yapımında ve sunumunda kullanılan özgün şekiller almıştır.

Bakır ustaları her dönemin ve her coğrafyanın ihtiyacına uygun ürünler üreterek mesleklerini zenginleştirmiştir. Bakır kaplara talebin fazla olması bir yandan üretimin artmasını sağlarken bir yandan da yapılan ürünlerdeki estetik çeşitliliği beslemiştir. Gaziantep'te bakır işleme el sanatının hangi tarihten beri devam edip geldiği bilinmemektedir.

Bakır eşya, bakırdan ve pirinç diye tabir edilen bakır ve çinkonun karışımından elde edilen maddeden yapılır. Gaziantep bakır işleminin özelliği, tek parça olarak imal edilmesidir. Lehim ya da ben-

zeri bir yolla birleştirme yapılmamasıdır. Ev, mutfak ve süs eşyası olarak kullanılan el işleme bakır mamullerinin işlenmesinde çakma ve çizme diye bilinen basit işleme yönteminin dışında; sadece Gaziantep'te yapılan bir başka yöntem daha vardır. Bir çekiç ve bir çelik kalemlle yapılan bu işleme yönteminde, tek parçanın işlenmesi haftalar hatta aylarca sürebilir.

El sanatlarının en ince örneklerinin sergilendiği bakır işlemlerin üretilmesi büyük özen ve emek ister. Bakır işlemeciliği özellikle 19. yüzyılda hız kazanan batılılaşma hareketleriyle birlikte yeni boyutlar kazanmıştır. Bu hareket sonucunda değişen sofraya düzenine paralel olarak bakır yeni şekiller almaya başlamıştır. Batılılaşma ile birlikte yaygınlaşan ayrı kaplarda yemek yeme alışkanlığının Gaziantep bakırcılığı üzerindeki bir yansıması olarak, kapaklı sahan takımları ortaya çıkmıştır. Yine Avrupa'dan örnek alınan "yemek takımı" anlayışı bakır kaplardaki çeşitliliği arttırmıştır.

Bakır işleme ürünlerinden bazı örnekler:

Sahan: Yemek tabağı.

Tas: Ayran ya da su içmek için kullanılan kap.

Kazan: Yemek pişirmeye yarayan kap.

Masere Kazanı: Pekmez pişirmede kullanılan büyük kap.

Teşt: Hamur yoğurmada ve çamaşır yıkamada kullanılan kap.

Tarak Kabi: Sabun, tarak ve kese koymaya yarayan kap.

Kil Leğeni: Kadınların yıkanırken saçlarını yumuşatsın diye kullandıkları kilin yoğrulmasında kullanılan kap.

Seferiye Tası: Yemek koymada ve yemek taşımada kullanılan kap.

Maşrapa: Su, ayran vb. konulan kap.

Satıl: Su taşımada kullanılan kap.

Paşa Mangalı: Eskiden içine ateş koyularak ısınmada kullanılan bir gereç. (Şimdilerde salonlarda süs eşyası olarak kullanılmaktadır.)

İbrik: El, yüz yıkamak ve abdest almak için içine su konulan kap.

Cezve: Kahve pişirmede kullanılan kap.

Vazo: İçerisine çiçek koymaya yarayan kap.

Semaver: Çay pişirmede kullanılan kap.

Sini: Yemek yemek için içine kazan, tas, tabak gibi eşyaların konulduğu kap.

Bakırın işlenmesinde önce, külçe bakır küçük parçalar halinde silindirden geçilerek inceltilir, sonra biçimlendirilir. Biçimlendirmelerde kazan ve silindirde dövme, küçük kaplarda çekme tekniği kullanılır. Dövme tekniğinde bakır, ağaç tokmakla dövülür. Çekme tekniğinde ise istenilen tahta kalıplara göre tornada çekilir. Süslemeler kakma ya da çalma tekniği ile yapılır. Kakma tekniğinin iki uygulama biçimi vardır. Birinde motifler kap üzerine kazılarak ya da oyularak işlenir. Diğerinde ise kabın üzerine bal mumuyla sıvanır, motifler kalemle çizildikten sonra açılan oyuklara asit dökülür. Asidin bakır üzerinde oluştuğu kararmalardan yararlanılarak motif işlenir. Bakır işlenecek hale getirmek ve daha sonraki şekillendirme/işleme aşamaları, bakır ustalarının uzun yıllar boyunca geliştirdikleri tekniklerin ürünüdür. Bakır ustalarının oldukça uzun bir süre zarfında geliştirdikleri bu teknikler, bakır işlemeciliğinin, kültürümüze ait en eski geleneksel el sanatı ve mesleklerinden biri olduğunun delilidir. Gaziantep'teki bakır ustaları -ki çok fazla bakır ustasının kalmadığı bilinmektedir- yüzyıllardan beri birlikte yaşadığımız bakır işlemeye devam ediyor, ona yeni şekiller vererek bu mesleğin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlıyor.

MÜZİK ALETLERİ YAPIMI

Anadolu'nun her yerinde kullanılan Zurnanın kullanımı Osmanlı devletinin sınırlarından başlıyor, İç asyada yayılıyor ve Kuzey Asya'ya kadar uzanıyordu. Zurna, sipsili bir Türk borusudur. Bunlar, mey adını verdiğimiz zurna türümüzün kaklaklı olanlarıdır. Bir boru olması, zurnayı kaval ve düdüklerden ayıran belirleyici bir özelliğidir.

Zurna, hemen hemen Türkiye'nin her bölgesinde kullanılan bir Türk halk çalgısıdır. Türk halk çalgısı deyince fabrika imalı olmayan, halkın kendi mevcut imkânları içinde ve basit araçlarla elde yaptıkları, akustik kanunlara uymayan, standart ölçü ve kalıpları olmayan çalgılar akla gelmektedir.

Özellikle Gaziantep'te zurna özel bir yere sahiptir. Düğünlerde, asker uğurlamalarında olmazsa olmaz müzik aletlerindedir. Gaziantep, neşesini, üzüntüsünü, aşkını yanık sesiyle dillendiren zurnayı o kadar çok sevmiştir ki onu tıpkı bir gelin gibi süslemiştir, gümüş işlemlerle, hemen hemen iki oktavlık sesi olan zurna, bu güçlü ses tınısı nedeniyle bir meydan çalgısı olarak kullanılır. Zurna çalan kişinin, ciğerlerindeki havayı iyi kullanabilmesi ve nefes çevirme yöntemini iyi bilmesi gerekir. Özel bir nefes tekniği ile üflenerek çalındığı, dolayısıyla güçlü bir nefes istediği için zurna, genellikle erkekler tarafından çalınır. Bu özel nefes tekniğinde "avurt" dediğimiz kısımda toplanan hava, nefes almaya engel olmadan, zurnanın içine üflenir. Böylelikle hem nefes almada problem olmaz hem de zurnanın aralıksız bir ses çıkarması sağlanır.

Eski zamanlardan beri bir çalgı aleti olarak bilinip kullanılan zurna, üç kısımdan oluşur:

- 1-Baş kısım (mezik), şimşir ağacından yapılır.
- 2-Ağız kısmı (alt çanak) geniştir.
- 3-Orta kısım dardır.

Zurnanın on beş deliği vardır. Sekiz tanesi büyük (nota deliği), yedi tanesi (cin deliği) küçüktür. Zurna yapıldıktan sonra şimşir ağacından yapılan mezik kısmının ucuna, metem denilen uç, zurna çalan kimse tarafından takılır. Zurna gövdesinin ağza gelen kısmı yaklaşık 3 cm, alt çanak kısmı 7-8 cm çapında olup, ön yüzünde 7, arka yüzünde 1 ses perdesi ve yine ön yüzünde, bu deliklerden daha küçük çapta olmak üzere "cin" deliği vardır. Bu delik yardımcı seslerin çıkmasını sağlar. Zurnanın delikleri matkap ile açıldıktan sonra, ısıtılmış demir ile dağlanarak, sesin daha düzgün çıkması sağlanır. Sipsi adı

verilen ağız kısmında kamış kullanılır. Kamış, suda yetişen bir bitkidir ve ilkbaharda, daha yeşilken zurna ucu için kesilir. İçindeki zar çıkarılarak basit bir kalıp içerisinde ucu yassıdır ve öylece kurutulur. Zurnanın ses çıkarmasını sağlayan, esas bölüm budur.

Yapımı tamamlanan zurnanın, çalmadan önce içine ve dışına gaz ve makine yağı karışımı dökülür. Daha sonra birkaç hafta kurumaya bırakılır. Uçucu olan bu maddeler, ağaç tarafından emilerek, ağacın gözeneklerini doldurur. Bu işlem, ileride zurnanın çatlamasına engel olur. Daha sonraki dönemlerde, zurna kullanılırken, belli aralıklarla zurnanın içi ve dışı badem yağıyla yada bu madeni yağlarla yağlanır. Eski dönemlerde, makine yağları yokken, yağlama işleminin yalnızca badem yağıyla yapıldığı bilinir.

Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Van ve bu merkezlerin etrafında bulunan yerlerde, zurna bazen alt çanaktan başlayarak gümüşle süslenir. Bu şekilde süslenen zurnaların, bölgedeki seçkin ailelerin düğünlerinde kullanılarak, güç ve zenginliği vurguladığı bilinir. Bunun dışında, halk oyunları yarışmalarında, gösterilerinde bu zurnalar kullanılır.

Gaziantep'te üç çeşit zurna üretilmektedir:

- 1-Tüm kaba zurna (32,5 cm)
- 2-Orta kaba zurna (31 cm)
- 3-Cura zurna (30 cm)

Kuru zerdali dalından yapılan zurnalar daha iyi ses çıkarır. Eğer yaş ağaçtan yapılırsa çıkan ses kulağı tırmalar. Zurna yapan kimselere "harat" denir. Bu işle uğraşan kişiler gittikçe azalmakta ve günümüzde çıraklıktan yetişme 35 yıldır bu işi yapan Mehmet Ali Üstüntürk ve onun yetiştirdiği kafalar bu işin günümüz temsilcileridir.

KÜPÇÜLÜK

Toprağa şekil verip onu işlevsel olarak günlük hayatın içinde kullanmak eski zamanlardan beri Anadolu'nun her yerinde vardır. Toprakta yapılan kap manasında "çanak" kelimesi Türk boylarında önceden beri kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut'un derlediği, "Pişrülür yakrı kıyak, toşgurur yogrı çanak/ Türlü yağlar pişirilir, çanağı ve kabı doldurur!" sözü Batı Türkleri tarafından söylenmiştir. Bu da bize Türklerde eskiden beri toprağa şekil verip kullanmanın olduğu bilgisini verir.

Toprakta yapılan çömlek, küp, tabak, saksı gibi eşyalar –az da olsa- halen günlük hayatımızda kullanılmaktadır. Kullanımı ve üretimi daha kolay olan cam ve metal hammaddeli eşyaların kullanımının fazla olduğu günümüzde, toprakta yapılan eşyaların kullanımı azalmaktadır. Buna paralel olarak da bu işi kendine meslek edinmiş ustaların sayısı da oldukça azalmıştır. Günümüz küp ustaları, toprakta yapılan kabın işlevsel açıdan eskisi kadar kullanışlı olmadığını bildikleri için, süs eşyaları ve hediyelik eşyalar yapmaya başlamıştır. Önceleri tıpkı bakır kapların günlük hayatın her kesiminde yer aldığı gibi, toprak kaplar da günlük hayatta kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu kaplar işlevsel özelliklerinden soyutlanarak hediyelik eşyalara dönüşmeye başlamıştır.

Gaziantep'te küpçülüğün tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan arkeolojik kazılardan MÖ 6000-7000 yıllarında yörede seramikçiliğin olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu kazılarda, daha sonraki dönemlerde kullanılan toprak kapların bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmalardan, Gaziantep'in içinde bulunduğu yörede, çok eski zamanlardan beri toprak kapların kullanıldığı sonucu çıkmaktadır. Gaziantep'te 50-100 yıl öncesine kadar, şehir merkezinin çevresinde bulunan mağaralarda küp yapım atölyelerinin bulunduğu ve bu atölyelerde birçok usta ve çırağın çalıştığı biliniyor.

Küp toprağı iki üç çeşit killi toprak ve silisin karışımından oluşur. Bu karışımın çok iyi yoğrulularak çamur haline getirilmesi ve uzun süre dinlendirilerek mayalanması gerekir. Mayalı bu çamur çark denilen ayakla ve motorla çevrilen makinelerde işlenerek şekillendirilir. Seri olması bakımından motorlu makinelerin kullanımı günümüzde daha yaygındır. Yapılacak malzemenin büyüklüğüne göre bir, iki veya üç parçaya ayrılan çamur, birleştirilip tek parça haline getirilir. Biraz kuruması için güneşsiz ve rüzgarsız bir yerde bekletilir. Az kuru-

yan parçalar traşlandıktan ve temizlendikten sonra çizgileri çekilir. Desenler çizilecek ve başka şekiller verilecekse, bu işlemler de yapılarak yeniden kurutmaya bırakılır. Kurutma işlemi güneşli ve rüzgarlı bir alanda yapılırsa, yapılan işlerin renklerinde ve şekillerinde bozulmalar ve çatlamlar olur. Toprak eşyaların kuruması havanın sıcaklığı ve malzemenin büyüklüğüne göre iki ile on beş gün arasında değişir.

Kurutulan parçalar, pişirme fırınlarına, aralarında hava akımının olmayacağı şekilde yerleştirilir ve ısı yavaş yavaş arttırılarak 900-1000 derece arasında

9-10 saat pişirilir. Bu sürecin sonunda fırın söndürülür ve soğuması için beklenir. Soğuyan fırından çıkarılan parçalar su kabı, çiçek saksısı ve benzeri amaçlar için kullanılacaksa kullanılacak hale gelmiş demektir. Sırlı küp yapılacaksa fırınlanıp soğutulmuş parçalar, kurşun esaslı sülyen sırla kaplanır ve yeniden fırınlanarak soğuması beklenir.

Uzun bir zaman gerektiren küp yapımı için büyük dikkat gerekmektedir. Bu dikkat ve gerekli olan meslekî bilginin, yaşayan birer hazine olan ustalarca çıraklarına aktarılması mesleğin devam etmesi ve yeni nesillere aktarılması açısından büyük öneme

sahiptir. Küp eski dönemlerde saklama kabı olarak kullanılmıştır. Hatta günümüzde Anadolu'nun çoğu bölgesinde peynir, salça, tahıl, yağ gibi gıda maddeleri topraktan yapılmış kaplarda saklanmaktadır.

Gelişen teknoloji ile birlikte topraktan yapılan kapların gıda saklama işlevini cam kaplar, naylon poşetler ve bunların muhafaza edildiği derin dondurucular, buzdolapları almaya başladı. Bu nedenle de yukarıda değindiğimiz gibi küpçülük mesleğini icra eden usta sayısı oldukça azalmıştır.

KILİM DOKUMACILIĞI

Dokumacılık Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'da oldukça önemli bir sanat koluydu. Bu sanat, daha sonraki dönemlerde Selçuklularla birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Osmanlı döneminde altın çağını yaşamıştır. Günümüzde Anadolu'nun her yerinde dokumacılık yapılmaktadır. "Kilim" sözcüğünü, anlayış bakımından ikiye ayırmak gerekir.

Kilim sözünün Türkler ile Farslarda iki anlamı vardı: 1- Yere yayılan yaygı. 2- Elbise veya derviş cübbesi. Eski kaynaklarda görüldüğü üzere Türklerin, yere serilen yaygıyı kastetmede "kilem" sözcüğünü kullandığı bilinmektedir. Kaynakların verdiği bilgilere göre, kilim Türk kültür hayatında önemli bir eşyadır.

Günümüzde, Anadolu'nun her yöresinde kilim dokumacılığı yaygın olarak yapılmaktadır. Her köy evinde mutlaka o evin yaşlıları tarafından dokunmuş kilim örnekleri, evin bir köşesinde serili durmaktadır. Sevdanın, özlemin, ayrılığın, gurbetin verdiği duygulanışlarla, adeta bir renk ve motif cümbüşü halinde dokunan el emeği göz nuru kilimler günümüzde, eskiden olduğu kadar; evlerde, el tezgâhlarında dokunmamaktadır. Eski kilim ustalarının, duygularını dile getirmek için oluşturduğu desenler ve bu desenlere özel anlamlar katan renklerin ürünü olan kilim, şimdilerde fabrikalardaki otomatik dokuma tezgâhlarında seri bir şekilde dokunmaktadır.

Yoğun bir çalışma ve emek isteyen el dokuması kilimler fabrikalarda dokunmaya başlayınca, el dokuması kilimler eskisi kadar tercih edilmemeye başladı. Bu durum da el dokuma tezgâhlarının atıl hale gelmesine ve kilim dokumasını bilen insanların sayısının azalmasına yol açmıştır.

1950'li yıllardan itibaren Gaziantep'te kilim tezgâhlarında dokunmaya başlamıştır. 1960'tan sonra kilimci esnafı büyük bir aşama kaydederek motorlu tezgâhlarında tüysüz halı işlemeye başlamıştır. Bu nedenle el tezgâhları yavaş yavaş rağbetini kaybederek yerini makinelere, el tezgâhlarında yapılan kilimler de günlük kullanımdan ziyade dekoratif süs eşyası şeklinde kullanılmaya başlayarak yerini motorlu tezgâhlarında üretilen kilimlere bırakmıştır. 1970'e kadar 3000 civarında motorlu çekme tezgâhi çalışmaya başlamış olup bunun yanında 1500 civarında işçi bu tezgâhlarında istihdam edilmiştir.

Motorlu tezgâhların kullanımı istihdam açısından oldukça faydalı olurken bir yandan da kilim dokumacılığı geleneksel sanatımızın unutulmasına yol açmıştır. Kilim dokunması oldukça zor ve uzun zaman alan bir iştir. Kilim, belirli bir sıra izlenerek dokunur. Öncelikle yün, ip haline getirilir ve kök-boyası ile boyanır. Daha sonra bu ipler özel tezgâhlarda ilmek ilmek dokunur.

Kilimin üzerine nakşedilecek desenler önceden hazırlanır. Desen konusunda bireysel yaratıcılık oldukça önemlidir. Her kilim ustası, ustasından öğrendiği desenlerin üzerine kendisinden bir şeyler katar. Değişen estetik kaygılar, kilim desenlerinde kendini gösterir. Bu desen, dokuma ve kullanım alanlarının farklılığı halı ile kilim arasındaki farkı gösterir.

Gaziantep kilimleri bilinen diğer Anadolu kilimlerinden tezgâh, şekil, dokunuş biçimleri ve nakışları yönünden çok farklıdır. Bu farklılıkların her yörede olduğu bilinmektedir. Gaziantep'in, Halep'le sınır komşusu olması ve bu iki ilin tarihsel ve kültürel birlikteliği, bu coğrafyadaki tüm halk bilgisi ürünlerinde görüleceği gibi, kilim dokuma tekniklerinin de kültürlerarası etkileşimle şekillendiği söylenebilir.

Gaziantep'te kilimciliğin bir meslek olarak ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Yöre-
de bilinen kilim çeşitleri şunlardır;

- 1-Baklava Dilimi
- 2-Habbap (Nalın) Ayağı
- 3-Kuş Kanadı

- 4-Zincir Göbek
- 5-Dirsek Göbek
- 6-Pençe Göbek
- 7-Çarkifelek
- 8-Parmak Göbek
- 9-Atom Göbek (1945 sonrası dokunmaya başlanan bir kilim adı)

Kilimin ham maddesi öküz, deve ve at tüyü, koyunyünü ve keçi kıllarıdır. Gaziantep kilimlerinde, siyah felhani, mavi, yeşil, soğan kabuğu, ceviz kabuğu, cehre sarısı ve sumak gibi doğal boyalarla boyanmış ipler kullanılmıştır. Genelde 69 cm eninde, 260 cm boyunda dokunan Gaziantep kilimlerinde kullanılan motifler şunlardır;

- 1-Çizgi, nokta ve daireden ibaret olan motifler
- 2-Sembolik motifler
- 3-İdografik bir manası olan motifler (Dağ, ev, taht, asa gibi)
- 4-Hayvan motifleri
- 5-Geometrik motifler
- 6-Bitki motifleri (Çiçek, yaprak gibi)

Bu motiflere can veren ve onları kendi zevklerine göre yorumlayan kilim dokuma ustaları, kilim üzerindeki desen ve renk birlikteliğiyle Türk estetik anlayışını en iyi şekilde yansıtan birer kültür taşıyıcılarıdır. Fabrikalar, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için mutlak olarak gereklidir; ancak kültür taşıyıcısı olarak nitelendirebileceğimiz ustaların sanayileşme karşısında yeri vahim bir hal almaktadır. Gaziantep'te gün geçtikçe azalan el tezgâhlarının sayısı göz önünde bulundurulduğunda, el tezgâhları aracılığıyla ipliğe can veren ustaların sayısının da azaldığını söylemek mümkündür.

Gaziantep ve köylerinde, teknolojinin ilerlemesine paralel olarak gelişen mekanik dokuma tezgâhları dönemine kadar, basit düzeneklerle yapılmış ahşap tezgâhlarda, mekikli, elle atma usulüyle, kadın, erkek, çocuk bütün aile bireylerince dokunan ve bir geçim kaynağı olan kilim, günümüzde makineleşmiş bir iş kolu olarak varlığını devam ettirir. Ne yazık ki ekonomik zorluklar ve hammadde teminin zorlaşması nedeniyle, elle dokuma, daha az sayıda ustanın zorlukla sürdürdüğü bir sanat dolu olarak varlığını sürdürmektedir. Gaziantep kilimi gerek renk ve motifleri gerekse kaliteli dokuması ve otantik özelliği ile, iş ve dış turizmde yerini korumaktadır. Kilim dokumaya gönül veren ustaların oluşturdukları motifler, artık mekanik tezgâhlarda can bularak varlığını devam ettirmektedir.

HABBAPÇILIK (Takunya-Nalın)

Habbab hamamlarda yıkanırken, camilerde abdest alırken ve bayanların günlük yaşamda kullandığı ağaçtan yapılmış terliklerdir. Daha önceki dönemlerde tamamen bıçkı ile kesilerek şekillendirilen habbab, günümüzde kabası hızarlarda kesilerek yapılmaktadır.

Habbab'ın yapım aşamaları sırasıyla şu şekildedir. Habbab ustasının seçtiği ağaçlar hızarada yaklaşık 10 cm eninde ve çeşitli uzunluklarda kesilen ağaç, daha sonra habbab ustasının eline gelir, usta hangi numarada ve ende olacağına karar verdiği ağacın bıçkısını ve tesviyesini yaptıktan sonra habbabın ayağa gelen kısmının şeklini verir ve ardından habbabın üst kısmı için eli ile standart ölçülerde belirlediği kayışı ayarlayarak habbabın yan kısımlarına küçük çiviler ile çakararak tutturur. Bu tür düz renksiz habbablar cami ve hamamlarda kullanılanlardır.

Günlük yaşamda kullanılanların yapımı ise; habbabın üst kayışı takılmadan önce ağaç; bazen kendi renginde bırakılarak cilalanır, bazen de ağacın her tarafına istenilen bir renkte boyanarak bir arka fon görevi görmesi sağlanır, daha sonra usta dilediği motifler ile fonlanmış habbabı süsler ve ardından cilalayarak üst kayış takma işlemini gerçekleştirir. Günlük kullanıma sunulan habbabın üst kayışı cami ve hamamlarda kullanılanlar gibi o şekilde bırakılmaz. Kayışın üzerine estetiği sağlamak amacı ile çeşitli desenlerde kumaştan veya deriden bir fon çakılır ve bunların tutmasını sağlayan çiviler de estetiği bozacağından usta bu çivilerin üzerine bir raptiye çakararak estetiği muhafaza eder.

Habbablar sadece desen olarak değil yapıca da farklılıklar gösterir. Bu yapısal farklılıktaki habbablar bir terlik gibi olabildiği gibi bir de habbabın alt tabanı yaklaşık üç eşit bölüme ayrılır, ardından ayağın ön kısmındaki 1/3 lük kısma ve arka kısmında kalan 1/3 lük kısma ortalama 3 cm eninde 7 cm yüksekliğinde tahtalar enlemesine çakılır. Bu tür yüksek habbablar genelde camilerde abdest alırken veya hamamlarda yıkanırken kullanılan modellerdendir. Şu anda ilimizde son habbab ustası olarak faaliyet gösteren Osman ÇAKMAK birçok ile ürettiği habbabları göndermektedir. Ayrıca Osman ÇAKMAK kaybolan bu mesleğin son temsilcilerindendir.

Editör ve Yazarlar

Ergün ÖZUSLU / Editör - Uzman Biyolog

1975 yılında Gaziantep'te doğdu. İlkokulu Ahmet Çelebi İlkokulunda, orta ve lise öğrenimini Gaziantep Atatürk Lisesi'nde tamamladı. 1995 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji bölümüne girdi. 1999 yılında Yüksek Şeref payesi ile mezun oldu. 1999 yılında Gaziantep Göksüncük Köyü Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okuluna Sınıf Öğretmeni olarak atandı.

2000 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümüne Botanik Asistanı olarak atandı. 2003 yılında Sof Dağı (Gaziantep) Florası isimli Yüksek Lisans tezini tamamlayarak Master öğrenimini tamamladı. 2003 yılında Gaziantep İl Çevre ve Orman Müdürlüğüne Biyolog olarak naklen tayin oldu. Türkiye'de Çevresel Mevzuatın Uygulanması ve Yaptırımı Konusunda IMPEL Network Aracılığı ile Kapasite Geliştirilmesi "AB Çevre Mevzuatına Genel Bakış; Eğiticilerin Eğitimi; İzin ve Denetim Prosedürleri Eğitimi" Eğitim Programlarına katıldım. 2007 – 2011 yılları arasında AB Teknik Yardım ve Bilgi Değişimi programı kapsamında Bölgesel (Gaziantep - Adıyaman - Şanlıurfa - Kilis) Eğitim Uzmanı görevini de yürütmektedir. Türkiye Kara Taşımacılığı Sektörü İçin Teknik Yardım Bileşeni kapsamında 2007 yılında İngilizce Dil Eğitimine katıldı.

2007 yılında Çevre Tetkik Görevlisi eğitimine katılarak Çevresel Denetim Görevlisi ünvanını aldı.

Çevre ve Orman Bakanlığının yararlanıcısı olduğu Özel Atık Yönetimi Alanında Türkiye'nin Kapasitesinin Güçlendirilmesine İlişkin AB Eşleştirme Projesi kapsamında "Özel Atık ile ilgili AB Direktiflerinin Uyumlaştırılması ve Uygulamaları" (Atık Yağlar, Atık Pil ver Akümülatörler, PCB/PCT Atıkları, Ömrünü Tamamlamış Araçlar ve Atık Kataloğu) konusunda çalışmalarda bulundu. Eylül 2011 tarihinden 12 Ağustos 2013 tarihine kadar Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünde Müdür vekili olarak görev yaptı. 26.10.2013 tarihinden buyana Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdür Vekili olarak görev yapmaktadır.

Gaziantep'in Doğal Bitkileri, Gaziantep'in Tabiat Zenginlikleri, Atık Pil ve Akümülatörlerin Yönetimi El Kitabı, Sorularla Çevre ve Gaziantep İli Hava Kirliliği Değerlendirme ve Geri Kazanılabılır Ambalaj atıkları Raporu isimli yayınlanmış kitapları ve Gaziantep Florası, Gaziantep Bitki Örtüsü, Çevre Yönetimi ve Atık Yönetimi konularında Uluslararası ve Ulusal bilimsel dergilerde yayımlanmış birçok bilimsel makaleleri bulunmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Umut ALAGÖZ / Arkeolog

1978 yılında Gaziantep İli Nizip İlçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini babasının devlet memuru olması nedeniyle sırasıyla Adana-Aladağ, Osmaniye ve Osmaniye-Bahçe İlçesinde tamamladı. 1994-1999 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2009-2012 yılları arasında yine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji bölümünde Yüksek Lisans eğitimini Zeugma Antik Kenti A ve Dionysos Evleri Metal Buluntuları tez çalışmasıyla bitirdi. Ayrıca Roma Dönemi Mühür Baskıları ve Roma Dönemi Sikke Darbı üzerine çalışmalar-

da bulundu. 1999-2010 yılları arasında ağırlıklı olarak Zeugma Antik Kenti kazıları olmak üzere, Mersin Soli Antik Kazı Çalışmaları, Gaziantep – Kale Höyük Kazıları, Gaziantep Karkamış Şaraga Höyük Kazısı, Ankara Ulus Roma Hamamı Kazısı, Salamis Kazıları Gazimagosa Kıbrıs çalışmalarında saha tecrübesi edindikten sonra 2010-2011 eğitim sezonunda Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesine Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2012 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Arkeolog olarak çalışmaktadır. Evli, bir çocuk babasıdır.

Mustafa ARSLAN / Öğretim Görevlisi

Kilis'in Polateli İlçesine bağlı Polatbey Köyü'nde doğdu. İlk öğrenimini köyünde tamamladı. Orta öğrenimini Gaziantep 19 Mayıs Lisesi'nde, yükseköğrenimini Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halkoyunları Bölümü'nde 2004 yılında tamamladı. Aynı yıl Gaziantep Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak göreve başladı. Yüksek lisans eğitimine halen devam etmektedir.

Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli kurumları temsilen etkinliklere katıldı. Yine yurt içinde ve yurt dışında çeşitli akademik toplantılara katıldı, bildiriler sundu. Üniversite öğrenciliği yıllarında başladığı alan araştırmalarını aralıksız olarak sürdürdü. Gaziantep, Kilis ve Osmaniye'de çeşitli dernek ve kuruluşlarda aktif görevler üstlendi. 2012 yılından itibaren Gaziantep Üniversitesi Kültür Müdürlüğü Koordinatörlüğü görevini yürütmektedir.

Fethi BAĞDAT / Folklor Araştırmacısı

1982 yılında Yozgat İli Şefaathli İlçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimlerini Ankara'da tamamladıktan sonra 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalında yüksek öğrenimine başladı. 2009 yılında lisans öğrenimini tamamladıktan

sonra 2013 yılında Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünde Folklor Araştırmacısı olarak göreve başladı. Halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünde Folklor Araştırmacısı olarak görevine devam ettirmektedir.

Dr. Burhan BALCIOĞLU / Hititolog

Burhan Balcioğlu, 1949 Gaziantep doğumludur. İlk, orta, lise eğitimini Konya, Adana ve Gaziantep'te bitirdikten sonra, 1969 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalından 1972 yılında mezun olmuştur. Aynı fakültenin aynı bölümünde 1973-1974 yıllarında yüksek lisans eğitimi yapmış, 1974-1979 yılları arasında da doktora çalışmasını başarıyla bitirmiştir. 1982 yılında DAAD bursu ilke München Üniversitesi'nde Doktora çalışmalarını sürdürmüştür. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih - Coğrafya

Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalında Hititolog Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Üniversite yıllarında, 1973-1979 yılları arasında Elazığ'da Korucutepe'de, 1972 -1988 yılları arasında da Konya 'da Karahöyük'te arkeolojik çalışmalara katılmıştır. 1994 yılında üniversiteden ayrılarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesine geçmiş ve burada Müze Araştırmacısı olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonra 1998 yılında Gaziantep Müzesine atanan Balcioğlu, 2014 yılında buradan emekli olmuştur.

Ali DAĞLI / Araştırmacı

1963 tarihinde Gaziantep ili Oğuzeli ilçesinde doğdu. İlköğretimi Salhan Köyü İlkokulunda, Orta ve Lise eğitimini Kilis'te tamamladı. 1994 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesini bitirdi. PTT'nin açmış olduğu memurluk sınavını kazanarak, 1986 yılında Şanlıurfa'da göreve başladı. 1989 tarihinde Gaziantep Şahinbey Telekom Müdürlüğüne tayin oldu. 1994 yılında girdiği Şeflik sınavını kazanarak Şef oldu. 1995 yılında PTT ve Telekom'un ayrılmasıyla Telekom'da kaldı. 2000 yılında Uzman, 2004 yılında Şahinbey Telekom Müdür yardımcısı, 2007 yılında ise, Gaziantep İl Telekom Müdürlüğü Finans Müdürü olarak atandı. Türk Telekom'un özelleştirilmesi nedeniyle,

Devlet Personel Başkanlığı tarafından 28 Ağustos 2010 tarihinde Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne Araştırmacı olarak atandı. Gaziantep Münifpaşa İl Halk Kütüphanesi ve Zeugma Mozaik Müzesinde geçici görevli olarak çalıştı. 2013 yılında (on aylık süreyle) Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müdür Yardımcılığı görevini vekaleten yürüttü. Halen Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünde (Araştırmacı) olarak görev yapmaktadır. Türk Telekom 'da görev yaptığı sırada, bir çok eğitim programlarına katıldı. Birden fazla projede görev aldı. Bu alanlarda sertifikaları, katılım belgeleri bulunan Ali Dağlı evli ve üç çocuk babasıdır.

Dr. Savaş EKİCİ / Öğretim Görevlisi

1964 yılında Çemişgezek'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da sürdürürken özel olarak bağlama ve solfej dersleri aldı. 1987 yılında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Öğrencilik yıllarında Coşkun GÜLA'dan bağlama dersleri aldı.1988 yılında askerlik görevini yaptıktan sonra Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi'nde (MİFAD) "Folklor Araştırmacısı" olarak göreve başladı. Bu kurumda çalıştığı süre içerisinde; Gaziantep, Giresun, Tekirdağ, Kayseri, Kırıkkale, Karaman ve Muğla il, ilçe ve köylerinde halk müziği derleme ve araştırma çalışmaları yaptı. 1992 yılında TRT Ankara Radyosu'nun açmış olduğu sınavı kazanarak istisna akitli bağlama sanatçısı olarak iki yıla yakın bir zaman çalıştı. 1993 yılında bu görevlerinden ayrılarak Gaziantep Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarına Öğretim Görevlisi, 1996 yılında ise Sanatçı Öğretim Elemanı kadrosuna atandı. Bu kurumda bir süre; Ses Eğitimi Bölüm Başkanlığı, Temel Bilimler Bölüm Başkanlığı, Türk Halk Oyunları Bölüm Başkanlığı ve halen yürütmekte olduğu Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 2000 yılında Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve

Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans, Bakü Müzik İlimleri Akademisinde ise Doktora yaptı.

EKİCİ'nin çeşitli yörelerden derleyerek notaya aldığı ve Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan yetmiş civarında türküsü, Türk halk müziğinin çeşitli konuları ile ilgili yazmış olduğu makaleleri, ulusal ve uluslar arası sempozyum ve kongrelerde sunduğu bildiriler bulunmaktadır. Ekici'nin yapmış olduğu çalışmaları konu alan çeşitli resmi ve özel TV programları yayınlanmıştır. Bunun ile birlikte Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan "Ramazan Güngör ve Üç Telli Kopuzu", Gaziantep Üniversitesi tarafından yayınlanan "Bağlama İçin Etütler ve Tezene Çalışmaları(Metot Denemesi)", Akçağ Yayınevi tarafından yayınlanan "Elazığ/Harpuz Müzik Kültürü", Yurt Renkleri Yayınevi tarafından yayınlanan "Bağlama Eğitimi Yöntem ve Teknikleri", Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanan "Gaziantep ve Barak Müzik Kültürü Konusunda Bazı Tespit ve Düşünceler" adlı yayınlanmış kitapları bulunmaktadır. EKİCİ evli ve iki çocuk babasıdır.

Barış GÖREN / Mimar

1974 yılında Gaziantep'te doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimini Gaziantep'te tamamladı. Üniversite eğitimini Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümünde 1998 yılında tamamladı. Barış Gören Endüstri Mühendisi, Sosyolog, Enerji ve İş Güvenliği uzmanlığı ünvanlarına sahiptir.

1999 - 2001 yıllarında yedek subay olarak askerliğini tamamlamıştır. 2004 yılından beri çok sevdiği restorasyon ve geleneksel yapıların gelecek nesillere aktarılması konusunda çalışmaktadır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY / Öğretim Üyesi

1967 yılında Ankara'da doğan Kutalmış Görkay ilk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamlamıştır. 1984 yılında mezun olduğu Ankara Atatürk Lisesi'nden sonra Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nda üniversite eğitimine başlamıştır. 1990 yılında aynı anabilim dalında Yüksek Lisansını tamamlayan Görkay, doktora çalışması sırasında İngiltere, Oxford Üniversitesi'nde Sir John Boardman ve Prof. Dr. Donna Kurtz'un yanında doktora öğrencisi olarak çalışmalarda bulundu. 1995-1998 yılları arasında Almanya Münster Westfälische Wilhelms-Universität ve Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) verdiği burslarla doktora çalışmasını sürdürdü. 1999 yılında Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu'nun danışmanlığında "Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Seramiğinin İthalı, Dağılımı Değerlendirmesi" üzerine doktora çalışmasını tamamladı. 2001 yılından sonra Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nin (CNRS) verdiği doktora sonrası bursuyla Bordeaux III Üniversitesi, Ausonius Arkeoloji Enstitüsünde, ayrıca ABD Harvard Üniversitesi'nin sağladığı olanaklarla Harvard Üniversitesi'nde çalışmalarda bulundu. 2007 yılında Almanya Alexander von Humboldt burslusu olarak Berlin Hür (Freie) Üniversitesinde araştırma ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. K. Görkay Oxford Üniversitesi, All Souls Koleji, Chirst Church Koleji ve Wolfson

Koleji'nin daimi ziyaretçi üyesidir. 2012 yılından bu yana Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'ndaki görevine profesör olarak devam eden Görkay, 1985 yılından bu yana Arykanda (Likya), Aphrodisias (Karia), Alexandria Troas (Troas) Erythrai kazı ve yüzey araştırmaları gibi birçok projede yer almıştır. 2005 yılından bu yana Zeugma (Kyrrhestike-Kom-magene) antik kentinde arkeolojik kazı ve araştırmaları kazı başkanı olarak sürdüren K. Görkay'ın, LIMC (Lexicon Iconographicum Mythologie Classicae) Türkiye delegeliği ve Türkiye UNESCO Milli Komisyonu İhtisas Komitelerinde görev yapmıştır. Görkay'ın ayrıca, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Asil Üyeliği ve Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü Korrespondant Üyeliği bulunmaktadır.

2012 yılında A.Ü. DTCF, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı başkanlığına getirilen Görkay, 2011-2013 yılları arasında Kars ve İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarında Kurul üyesi olarak görev yapmış, 2014 yılında Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna atanmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Kutalmış Görkay, İngilizce, Almanca ve Fransızca bilmektedir.

Dt. Ragıp GÜZELBEY / *Diş Hekimi*

1949 Gaziantep doğumlu olan Güzelbey, ilk okulu Gaziantep'de, orta ve liseyi İstanbul'da bitirip, 1975 yılında Marmara Diş Hekimliği Fakültesinden mezun oldu. Kısa süre mesleğini yaptıktan sonra, hekimliği bırakıp ticaret ve sanayi de yaşamını devam ettirdi. Orta öğretim sırasında başlayan mutfak merakı, 53 yılı aşan süredir Gaziantep, Türk ve Dünya mutfakları üzerine araştırma yoğunlaşmıştır. İş ve tatil amaçlı yurtdışı gezileri esnasında dünya mutfaklarının arka sokaklarını görebilmektedir.

Gaziantep Üniversitesi aşçılık bölümünde eğitimlik yaptı. Gaziantep Büyük Şehir Belediyesinin GAMEK Aşçılık Okulunu kurup, danışman ve eğitmen olarak görev yapmıştır. Yurtiçi ve yurtdışı bir çok okul ve kuruluşta, ulusal TV lerde, radyolarda Gaziantep mutfağını tanıtıcı programlara ve seminerlere katıldı. Kanal A, Ulusal TV kanalında Olsada Yesek isimli 66 bölümlük yemek programı yaptı. Gastronomi ile ilgili olarak yurtiçi ve yurt-

dışında danışman ve kurucu olarak görevler yaptı. 2013 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Mehmet Reşit Göğüş Mutfak sanatları Eğitim Merkezi MUSEM'in kurulmasında görev aldı. Burada halen danışman ve eğitmen olarak görev yapmaktadır.

UNESCO yaratıcı kentler ağı kapsamında Gaziantep'in gastronomi kültürü ile müracatı konusunda muhtelif çalışmalarda bulunmuştur. Paris'te UNESCO'nun düzenlemiş olduğu toplantıda Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından düzenlenen resepsiyonda Gaziantep yemeklerinin tanıtım ve sunumunu yapmıştır.

Bir dünya gezgini olan Güzelbey, Liderlik ve Yönetim konusunda yüksek lisans eğitimi yapmıştır. Yeni hazırlamakta olduğu kitabının dışında Lezzet Taneleri, Şiveydz ayrıca Güneşin ve Ateşin Tatları isimli kitabın yazarlarından biridir.

Dr. Virginia R. HERRMANN / *Arkeolog*

1980 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Massachusetts Newton şehrinde doğdu. 2002 yılında Brown Üniversitesi Klasik ve Eski Dünya Arkeolojisi ve Sanatları bölümünde Lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Chicago Üniversitesi'nde Yakın Doğu Arkeolojisi üzerine 2005 yılında tamamladı. 2011 yılında Chicago Üniversitesi Yakın Doğu Arkeolojisi bölümünde Demir Çağı Sam'al (Zincirli Höyük, Türkiye) Krallığında Toplum ve Ekonomi isimli doktora çalışması ile

Doktora eğitimini pekiyi derece ile tamamladı. 2012 yılında Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümünde Ashkelon Kazıları, Harvard Üniversitesinde Ashkelon Orta Tunç Çağı Surları konularında doktora sonrası araştırma projelerinde bulundu. 2014 yılından buyana Tübingen Üniversitesi Antik Yakın Doğu Araştırmaları Enstitüsünde Demir Çağı'nda Politik Görünüm konusunda Genç Araştırmacı Grup Lideri olarak görev yapmaktadır. Evli ve 1 çocuk annesidir.

Hülya KAYAÖZ / *Hititolog*

1982 Yılında Çorum'da doğdu. 1994-1999 yılları arasında ortaokul ve lise eğitimini Çorum'da tamamladı.

2004 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Hititoloji Anabilim dalından mezun oldu.

2006 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı Gaziantep Müze Müdürlüğünde Müze Araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

Atilay KIZILKAN / Mimar

1960 yılında Gaziantep'te doğdu. İlk, Orta ve Lise Öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 1986 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümünden mezun oldu. Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümü Yapı anabilim Dalında Yüksek Lisans yaparak 1988 yılında mezun oldu. 1986-

1989 yılları arasında Eskişehir Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümünde asistan olarak çalıştı. 1989-1990 yılları arasında askerlik hizmetini yedek subay olarak yaptı. Halen Gaziantep'te serbest mimar olarak çalışmaktadır. Evli ve 1 çocuk babasıdır.

Selahattin KÖROĞLU / Arkeolog

1978 Gaziantep / Oğuzeli doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep'de tamamladı. 1998 yılında girdiği Hacettepe Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı'nı 2003 yılında bitirdi. Öğrencilik yıllarında arkeolojik kazılara katılan yazar Kilis/Oylum höyük, Diyarbakır/Bismil/Müslüman-tepe kazılarında ve yüzey araştırmalarında görev aldı. İki yıl Gaziantep Üniversitesi Kilis Muallim Rifat Eğitim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak Arkeoloji, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Uygarlık Tarihi dersleri verdi. Gaziantep Arkeoloji Müzesinin Koordinatörlüğü'nde Avrupa Birliğinin finansal desteği ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen "GAP Bölgesinde Kültürel Mirası Geliştirme" çerçevesinde yapılan Zeugma Kil Mühür Baskılarının Envanteri ve Tanıtımı ile Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından finanse edilen Türkiye – Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı kapsamında yapılan Zeugma Gümüş Sikkelerinin Envanterlenmesi ve Tanıtımı projelerinde çalıştı. Gaziantep İl Özel İdaresi tarafından finanse edilen

Gaziantep Kalesi Çevre Düzenlemesi kapsamında yer alan Gaziantep Kalesi Hendek Kazısı'nda alan sorumlusu olarak bulundu. Türkiye'nin ilk özel cam müzesi olan Medusa Cam Eserler Müzesi'nin teşhir ve tanzim çalışmasını yaptı. T.C. Kalkınma Bakanlığı'na bağlı İpekyolu Kalkınma Ajansı'nın finanse ettiği Neva Bilgi Teknolojileri Medya ve Danışmanlık Hizmetlerinin bünyesinde Gaziantep Tur Rehberini projelendirdi ve alan araştırmasını yaptı. 2013 yılında DSİ'nin maddi desteğini sağladığı Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığı'nda Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün katılımı ile Doğanpınar Barajı Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yenice Höyük'te alan sorumlusu olarak görev aldı. Kilis İl Özel İdaresi İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü'nün finanse ettiği Kilis Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırladığı Kilis Kültür Envanterinin belgelemesini yaptı. Bir meslek değil yaşam biçimi olarak benimsediği arkeolojiyi devam ettirmekte olup, tarihi ve kültürel projeler hazırlamayı sürdürmektedir.

Akten KÖYLÜOĞLU / Araştırmacı

1939 da Gaziantep'te doğdu. İlkokulu İstiklâl ilkokulunda okudu. Gaziantep Kız Enstitüsü üçüncü sınıftan ayrıldı. 1954 de Ömer Köylüoğlu ile evlendi. Üç çocuk ve 10 torun sahibi bir büyük annedir

1980 de hobi olarak başladığı kumaş boyama teknikleri ve özgün motif çalışmaları ile üç cilt kitap olarak yayınlandı.

- "Sandıktaki Servet 1" 1990
- "Sandıktaki servet 2" 1992
- "Sandıktaki servet 3" 1996

1992 de kaybettiği eşinin anısına, "Alıp satmak yok. Yapıp satmak var" isimli kitabı yazdı.

- "Alıp satmak yok, Yapıp satmak var" 1998
- "Kadim Şehir Gaziantep" 2009
- Hayatlı Evlerin Mutlu Çocukları 2014
- Küçüklere Masallar 2015

Ayrıca çocuklara masallar, Büyüklere misaller, isimli diğer İki kitap çalışması devam etmektedir.

1990 yılından günümüze resim ve el sanatları çalışmaları ile 40 karma sergiye katıldı, Altı kişisel sergi açtı. Halen Gaziantep kültürü üzerine çeşitli alanlarda araştırması devam etmektedir. "Kültür Sanat Edebiyat Derneği", "Gaziantep Müze dostları Derneği", "Sanko Sanat Galerisi Seçici Kurul" üyesidir.

Prof. Dr. Nicolò MARCHETTI / Öğretim Üyesi

Lisans eğitimini Roma "La Sapienza" Üniversitesi'nde 2000 yılında Antik Yakın Doğu Arkeolojisi üzerine tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Roma "La Sapienza" Üniversitesi, 1993 yılında Antik Yakın Doğu Arkeolojisi; Büyük Farklılık üzerine tamamladı. Doktorasını Roma "La Sapienza" Üniversitesi'nde, 1997 yılında Doğu Arkeolojisi üzerine yaptı. 1999-2001 yılları arasında Tuscia Üniversitesi – Viterbo'da öğretim görevlisi, 2001-2014 yıllarında Alma Mater Studiorum – Università di Bologna'da Doçent, 2014 yılı itibarıyla de Alma Mater Studiorum – Università di Bologna'da Professor (Hab.) ünvanını aldı.

1990-1997 yılları arasında Antik Ebla, Tell Mardikh Kazısı (Başkan Prof. Paolo Matthiae), Roma "La Sapienza" Üniversitesi arkeolojik kuruluına Güney P Alanı bilimsel sorumluluğu ile katılımı gerçekleştirmiştir. 1997-2000 yılları arasında Antik Jericho, Tell es-Sultan kazısı, Roma "La Sapienza" Üniversitesi ve Filistin Antikite Bölümü Ortak Kazı Kurulunun, L. Nigro ve H. Taha ile eş

başkanlığı yapmıştır. Nicolò Marchetti, Suriye, Ürdün ve Filistin'deki kazılarında sonra 2003 yılında bölgemizde çalışmaya başlamış ve büyük bir şevkle devam etmektedir. Başlangıcından itibaren Türk-İtalyan projesinin kurucu ortakları olan Gaziantep ve İstanbul Üniversiteleri işbirliğinin başkanlığını yapmıştır.

2003-2004 yıllarında İtalyan Üniversiteler Bakanlığı'nın "Mezopotamya Kraliyet Heykeltıraşlığı" projesi bilimsel koordinatörlüğü, 2007-2008 yıllarında arkeolojik sitlerin korunması ve düzenlenmesine yönelik AB projesi "ARCHAIA"nın Avrupa koordinatörlüğü, 2005-2008 yılları arasında İtalyan Üniversiteler Bakanlığı'nın "Akdeniz Bölgesindeki Arkeolojik Parklar" projesinin bilimsel birim sorumlusu olarak görev yaptı. 2007 yılında Tilmen Höyük'te, 2010 yılında Taşlı Geçit Höyük'te iki arkeopark açan Marchetti, 2011 yılından bu yana Karkamış'ta kazı çalışmalarını sürdürmektedir.

Emine ÖZTÜRK / Sanat Tarihçi

1980 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Elazığ'da tamamladı. 2001 yılında Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümünü kazandı. 2005 yılında Prof. Dr. B. Yelda Uçkan danışmanlığında, Bizans Sanatı Anabilim Dalı'nda yaptığı 'Gemlik-Kurşunlu(Elegmi) Hagios Aberkios Manastırı Kilisesi' adlı lisans bitirme tezini tamamlayarak Yüksek Onur Öğrencisi olarak başarıyla mezun oldu. Öğrencilik süresi içerisinde ise 2002 ve 2005 yılları arasında Prof. Dr. Ebru

Parman Başkanlığında yürütülen Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazısında kazı ekip üyesi olarak görev aldı. 2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Gaziantep Müze Müdürlüğü'ne Müze Araştırmacısı olarak atandı. Birçok bilimsel arkeolojik kazıda Bakanlık Temsilcisi ve Müze Müdürlüğü Başkanlığında yürütülen kurtarma kazılarında kazı ekip üyesi olarak görev aldı. 2014 yılından itibaren aynı Müzede halen Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK / Öğretim Üyesi

1975 yılında Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gaziantep'te, yükseköğrenimini ise 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Ana Bilim Dalı'na Araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı yıl yüksek lisans eğitimini, 2002 yılında ise doktora eğitimini bitirdi. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2007 yılında Yeniçağ ve Yakınçağ Anabilim Dalı'nda doçent unvanını aldı. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne tayin oldu. 2012 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına Profesör olarak atandı. Ha-

len Gaziantep Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Bilgehan Pamuk; Bölüm başkanlığı, Fakülte ve Enstitü yönetim kurulu üyeliklerinin yanı sıra ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongrelerde bilim ve danışma kurullarında yer almıştır. Toplumsal gelişmenin önemli unsurlarından olan sivil toplum kuruluşlarının da yönetim kurullarında bulunmuştur. XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri: Erzurum ve Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması isimli kitaplarının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi ve Şehir Tarihi ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaları mevcuttur. Alanı ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye olan ve çeşitli projelerde görev alan Bilgehan Pamuk, evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. Dr. David SCHLOEN / Öğretim Üyesi

J.David Schloen, Chicago Üniversitesi Oriental Enstitüsü Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümünde Arkeoloji doçentidir. MÖ 3000 - 300 arası Prehistorik Doğu Akdeniz tarihi ve arkeolojisi üzerine araştırmaları ve yayımları bulunmaktadır. İsrail ve Türkiyede Arkeolojik kazılara katılmıştır. 1994 - 2002 yılları arasında İsrail'in Akdeniz sahillerinde Ashkelon Leon Levy yüzey araştırmalarında Kazı Başkan yardımcısı ve editörü olarak çalışmıştır. 2003 - 2005 yılları arasında Chicago Üniversitesi

tesini adına yürütülen Alalakh (Tell Atchana) (Hatay-Türkiye) kazı çalışmalarında kazı başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. 2006 yılından buyana Chicago Üniversitesi Neubauer kazı çalışmaları adına Zincirli (Antik Sam'al) 'da Kazı başkanı olarak kazı çalışmalarını sürdürmektedir.

Doç. Dr. Mehmet Emin SÖZMEZ / Öğretim Üyesi

1980 yılında Muş'ta doğdu. İlk, orta ve Lise öğrenimini Mersin'de tamamladı. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisansını 2005 yılında, Doktorasını ise 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda yaptı. 2013 Yılında, Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalın-

da Doçent ünvanı aldı. Kentleşme, arazi kullanımı, CBS ve uzaktan algılama konularında uzman olan yazar, 2009-2013 yılları arasındaki dönemde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Coğrafya Bölümünde görev yaptı. 2014 yılından beri ise Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Engelbert WINTER / Öğretim Üyesi

1959 yılında Castrop - Rauxel (Almanya)'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini 1978 yılında tamamladıktan sonra 1979 yılında Klasik Arkeoloji, Tarih ve Spor Anadalllarında Lisans eğitimini tamamladı. 1987 yılında doktorasını tamamladı. 1995 yılında Doçent ünvanını alan Engelbert, 1997 yılında Gaziantep Müzesi'yle birlikte Doliche'de arkeolojik çalışmalara başlamıştır. 2001 Westfälis-

chen Wilhelms Üniversitesi Münster'e bağlı Küçük Asya Araştırma Merkezi'nde Profesörlük ünvanını aldı. 2007 Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Doliche antik kentinin kazı başkanı ünvanını aldı. 2014 Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (Institutum Turcicum Scientiae Antiquitatis) üyeliğine seçildi. 2014 Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün haberci üyeliğine seçilmiştir.

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR / Öğretim Üyesi

1968 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini aynı ilde tamamladı. 1993 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisans çalışmasını, "Taşlıcalı Yahya Bey'in Eserlerinde İstanbul" adlı teziyle 1996'da bitirdi. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim dalında başladığı doktora eğitimini 'Gelibolulu Sun'î Divanı ve Tahlili' adlı teziyle 2002 yılında tamam-

ladı. 2004 yılında Yrd. Doç. oldu. 2005-2006 öğretim yılında Polonya/Krakow Jagiellion Üniversitesi Türkoloji bölümünde ders verdi. 2007-2009 yılları arası Halep Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi ile Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Türkçe ve edebiyat dersleri verdi. 2012 Mart ayında Eski Türk Edebiyatı doçenti oldu. Hâlen Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanlığını yürütmektedir. Değişik dergilerde yayımlanan makaleleri vardır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

KAYNAKÇA

Algaze, G., 1994, Gaziantep Çevresinde Bulunan Paleolitik Buluntular, Refakat Çiner 1956, "The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: Final report of the Birecik and Carchemish Dam survey areas", *Anatolica* 20.

Alkım, U. B., 1960, 1958 Yılı Yesemek Çalışmaları,

Alkım, U. B., 1965, The Road from Sam'al to Asitawandawa: Contributions to the Historical Geography of the Amanus Region." *Anadolu Araştırmaları* 2 (: 3-41.

Alkım, U. B., 1974, "Yesemek Taş Ocağı Ve Heykel Atölyesinde Yapılan Kazı Ve Araştırmalar", Ankara, ,

Başgelen, N., 1999, Dünya Kültür Mirasında Gaziantep, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Ofset Yapımevi

Beyazlar, A., Ch. Crowther A New Trajaniz Milestone in Gaziantep Museum, 34

Çam, N., 2006, Türk Kültür Varlıkları Envanteri , Türk Tarih XXVII. Dizi, Sayı:10, Ankara, Sistem Ofset

Çam, N., 2006, Türk Kültür Varlıkları envanteri, Türk Tarih Kurumu, 728, Ankara

Çiner, R., 1956, Gaziantep Çevresinde Bulunan Paleolitik Buluntular

Çınar, H., 2006, XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, II/I,

Çınar, H., 2008, 18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı'nın İdarî ve Malî Yapısı, Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi.

Comfort, A., Ergeç, R., 2001, Following the Euphrates in Antiquity; North-South Routes Around Zeugma, *Anatolian Studies* Vol.51,

Demir, J., 2008, "Gaziantep Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Yüzükler ve Yüzük Taşı Yüksek Lisans Tazi", Eskişehir.

Erarslan, F., Winter, E., Perrhe (pirun)-Geographische Lage, Toğographie und (forschung) Geschichte, 23-27

Ergeç, R., 1992, Rescue Excavations by the Gaziantep Museum ,

Ergeç, R., 2000, Gaziantep Kalesi ve Hamamı, Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu Bildirileri,

Ergeç, R., 2002, Doliche in hellenistisch-römischer Zeit, in: S. Mühlenbrock, Studien zum antiken Kleinasien 5. H. Wiegartz gewidmet AMS 44

Ergeç, R., 2006, Belkis Zeugma ve Mozaikleri,

Ergeç, R., Wagner, J., 2000, Doliche und Iupiter Dolichenus,

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt.IX, Evliya Çelebi , 1970, Kardeş Matbaası , Belgelerle Gaziantep, Komisyon, 2012, GAP

Funde, A. S., Winter, E., "Babylonier und Achämeniden auf dem Dülük Baba Tepesi: Kulturelle Vielfalt in der späten Eisenzeit im Spiegel der vor-hellenistischen "Asia Minor Studien, Band 60

Göğüş, Z. 2016, Arus-u Buldan Şehirlerin Gelini, Gaziantep

Görkay, K., 2011, "New Piece, New Reconstruction and New Theories: The Athena Statue from Zeugma" Asia Minor Studien Band 64

- Görkay, K., 2012, Yeni Araştırmalar Işığında Zeugma, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler,
- Görkay, K., 2012, Zeugma in Light of New Research "Stephanephoros De L'economie Antique À Lite Mineero Hommages à Raymond Descat", Bordeaux
- Hawkins, J. D., ", 1982, The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia." , "In The Cambridge Ancient History, vol. 3, part 1, ed. J. Boardman et al., pp. 372–441. Cambridge University Press, "
- Herrmann. V. R., 2011, Society and economy under empire at Iron Age Sam'al (Zincirli Höyük, Turkey), "Unpublished Ph.D. dissertation, University of Chicago."
- Kaçmaz, G., 2007, "Gaziantep ve Çevresi Paleolitik Kültür Dönemi Yerleşim Alanları ve Buluntularının Analizi Yüksek Lisans Tezi", Hatay
- Kale, M., 2010 "I.Hattuşili ve I.Mursili Döneminde Gaziantep ve Çevresi Yüksek Lisans Tezi" Ankara,
- Kulakoğlu, F., 2005, Gaziantep Kale Höyük 2003, 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2.
- Luschan, F. V. and Jacoby, G., 1911, Ausgrabungen in Sendschirli, vol. , . 4. Berlin: Georg Reimer,
- Luschan, F. V., 1902, Ausgrabungen in Sendschirli, vol. 3: Thorsculpturen. Berlin: Georg Reimer,
- Luschan, F. V., Humann, C., and Koldewey, R., 1893, Ausgrabungen in Sendschirli, vol. ,
- Özdemir, G., 2007, karkamış-gaziantep kentsel gelişiminde yeşil alanlarının değerlendirilmesi yüksek lisans tezi, "Çukurova üniversitesi fen bilimleri enstitüsü, peyzaj mimarlığı ana bilim dalı, "Adana,
- Özvar, E., Bigin, A., Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay, 18. Yüzyılda Ayıntab'da Bir Yerel gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları),
- Reynal, C. A., Ergeç, R., 1999, The Zeugma and Apameia Works Kazı Sonuçları Toplantısı 20.2
- The Trustees of the British Museum, "London
- Wagner, J., 1976 Selevkeia am Euprat/ Zeugma ,
- Winter, E., " Doliche, das Heiligtum des Iupiter Dolichenus und die Grabung auf dem Dülük Baba Tepesi" Asia Minor Studien, Band 60
- Woolley, C. L., , 1921, "Carchemish: Report on the Excavations at Jerablus, Part II: The Town Defenses,
- Woolley, C. L., 1920, Dead Towns And Living Men "Oxford University Press,"

Bu kitabın 15, 20, 22, 24, 26-30, 40-41, 73, 341-342, 352, 361, 363, 368, 374-375, 437-438, 456, 476, 480, 551, 556. sayfalarındaki fotoğraflar Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kurumsal İletişim Daire Başkanlığı Arşivi'nden alınmıştır.

Şehr-i Aynıtab-ı Cihan GAZİANTEP

Bu şehir ne kadar öğülse azdır. Burada olan ilim adamlarının çokluğu bir yerde yoktur. yabancılar hürmeti çok, özü sözü doğru halkı vardır.... Bu memleketin havasının, suyunun iyiliğinden halkın renkleri kırmızı kanlı, canlıdır. Bu şehrin yazı yaz, kışı kışır. Çok kar yağar. Bu şehre Arabistanın gelincığı diye söylerler. Dört iklim burada hakkıyla hüküm sürer. Halkın çoğu kürklü havrani, çuha faraca renkli elbiseler ve kavuk, külah giyerler, başlarına sarık sararlar.

Şehrin oşür veren yetmiş bin bağı vardır. Dokuz milyon üç yüz kırk altı bin tiyekten oluşmakla pek ünlüdür. Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağıdır. Halkı çok sağlıklıdır. Buranın alemi bezeyen kırk çeşit üzümü, binlerce tulum pekmezi, bademli ve şam fıstıklı tatlı sucuğu, pestili vardır ki, Arap'a, Acem'e ve Hindistan'a kadar gönderilir. Tüm halkı tatlı yediğinden tatlı dillidir.

...Yöre nar, incir, dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ekmek ve yoğurduyla dünyaca ün kazanmıştır. Yine elvan boğası, Aynıtab eğeri, yay ve gedeliyle ünlü bir şehirdir. Cennet bağlarına örnek öyle bahçeleri vardır ki, ölümlü dünyaya özgü iremler sayılırlar. ... Kısacası bu şehri anlatmaya, ne dil ne de kalem yeterdi. Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları her yerden aranan eşyası, birçok mezarları, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ırmaklarıyla burası

Şehr-i Aynıtab-ı Cihan 'dır.

TC
GAZİANTEP
VALİLİĞİ